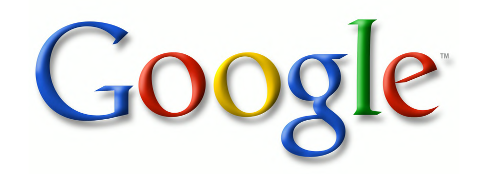
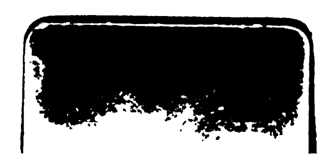

SAMLEDE AFHANDLINGER

AF

N. M. PETERSEN.

SAMLEDE AFHANDLINGER

AF

N. M. PETERSEN.

FØRSTE DEL.

KØBENHAVN.

FORLAGT AF SAMFUNDET TIL DEN DANSKE LITTERATURS FREMME.

G. S. WIBES BOGTRYKKERI.

1870.

Denne udgave af N. M. PETERSENS afhandlinger støtter sig til følgende betænkning:

Samfundsrådet i Samfundet til den danske litteraturs fremme har æsket vor betænkning over et af N. M. Petersens arvinger fremsat forslag om, at Samfundet skulde overtage udgivelsen af »N. M. Petersens mindre afhandlinger, der, som spredte i mange forskellige tidsskrifter eller udkomne som manuskript, ere vanskelig tilgængelige.»

Vi vilde ganske vist ansé det for meget ønskeligt, om der af N. M. Petersens, så vel som af andre fremragende forfatteres skrifter, navnlig sådanne mindre, spredte skrifter, som her er tale om, måtte kunne foreligge samlede udgaver. Men om det end må beklages, at vort lille lands litterære forhold så sjælden tilstede dette, så må det dog også bemærkes, at af de her omhandlede afhandlinger kun enkelte kunne siges at være vanskelig tilgængelige, da de fleste af dem findes i de af Oldskriftselskabet udgivne tidsskrifter, der ikke høre til de litterære sjældenheder. For fagmænd kan der således ikke siges at være nogen meget følelig trang til en samlet udgave af disse skrifter, om det end altid for disse vilde lette overblikket og den litterære brug at have dem samlede på ét sted; men hensyn til fagmænds brug vilde da kræve, at netop de strængere videnskabelige afhandlinger ikke måtte savnes i samlingen. Det tör imidlertid næppe væntes, at Sam-

fundet til den danske litteraturs fremme skulde kunne lade hensynet til fagmændenes interesse være overvejende ved udgivelsen af skrifter, der skulle tildeles alle dets medlemmer. Det vil ved sådanne skrifters udgivelse fornemmelig have en videre kreds for öje; og de af den udmærkede forfatters arbejder, som det kunde ønske samlede og udbredte i denne videre læsekreds, måtte både ved deres indhold og deres behandling egne sig til at læses og benyttes af den ikke fagkyndige, dannede almenhed.

Vi se os ved disse betragtninger henviste til forsøget på at træffe et passende udvalg af N. M. Petersens mindre afhandlinger, omfattende alene sådanne, som kunne siges at fyldestgöre oven nævnte fordring, og som man måtte ønske kendte af alle, til udvidelse af synskredsen, udbredelse af kundskab og forplantelse af den inderlige kærlighed til fædreland og videnskab, særlig til den nordiske folkestammes åndsliv og den videnskabelige tilegnelse og videre udvikling af dette, som gennemströmmede al den forevigede forfatters tale og skrift.

Ved et sådant udvalg tro vi da først at måtte forbigå alle enten strængt videnskabelige eller elementært belærende skrifter (som afhandlingen »Om ordningen af Völuspá» fra 1840 og «Orddannelseslæren» fra 1826); dernæst tro vi at turde se bort fra de helt populære skrifter udenfor forfatterens fag, som nærmest ere bestemte til almindelig folkelæsning, som alt have vundet betydelig udbredelse, og som, når der viser sig trang dertil, kunne på ny udgives særskilt i samme öjemed. Sådanne skrifter ere «Hans Egedes levned» 1839 og «Morten Luthers levned» 1840. Af forskellige andre grunde tro vi fremdeles at burde udelukke adskillige mindre fagskrifter, enten fordi de ere i sig selv mindre betydelige lejlighedsskrifter (som artiklerne om Dronning Dagmar fra 1842 og 43), eller fordi de ere væsentlig og i bedre form gentagne i forfatterens större værker (som «Islands opdagelse og bebyggelse» fra 1829, «Om stipendium og beneficium» fra

1843), eller endelig fordi de have deres rette plads i andre værker og væsentlig høre med til disse (således som «Bidrag til Rasks levned» i sammes «Samlede afhandlinger», og de höjst interessante kulturhistoriske bemærkninger til «Fortællinger om Islændernes færd», der for nylig ere samlede i anden udgaves 4de del).

De tilbagestående mindre skrifter, hvilke vi må ansé det for særdeles ønskeligt for Samfundet og for litteraturen at få udgivne på ny i en let tilgængelig samling, ere dels af sprogligt, dels af historisk indhold, til dels også omhandlende vigtige kulturspörgsmål, som endnu foreligge til afgörelse. Disse mindre skrifter, der tilsammen ville udgöre omtrent 60 ark, ere følgende:

1) Undersøgelse om, hvorvidt den danske retskrivning bör forbedres. (Odense 1826.)
2) Om kilderne til Danmarks historie i hedenold. (1832. Nord. tidsskr. f. oldkynd. I.)
3) Om danske og norske stedsnavnes oprindelse og forklaring. (1833. Nord. tidsskr. f. oldkynd. II.)
4) Om stedsnavne i Normandiet. (1833. Nord. tidsskr. f. oldkynd. II.)
5) Den oldnordiske litteraturs omfang og vigtighed. (1836. Ledetråd til nord. oldkyndighed.)
6) De ældste tog fra Norden til Irland. (Annaler f. nord. oldkynd. 1836—37.)
7) De danskes tog til Venden. (Annaler f. nord. oldkynd. 1836—37.)
8) Om sprogundervisning og timeundervisning. (Nordisk Ugeskrift. 1837.)
9) Sprogkundskab i Norden. (Annaler f. nord. oldkynd. 1840—41.)
10) Den nordiske oldtids betydning for nutiden. (Annaler f. nord. oldkynd. 1844—45.)
11) Oldnordisk sprog i de lærde skoler. (Fædrelandet for 1845.)
12) Om bonde, bryde og adel. (Annaler f. nord. oldkynd. 1847.)

13) Om dansk retskrivning, især om brugen af latinsk skrift. (Antikvarisk tidsskrift. 1846—48.)
14) Finn Magnusens litterære personlighed. (Vid. selsk. oversigter. 1850.)
15) Om modersmålet. (Univ. program 1852.)
16) Uddrag af forelæsninger vedkommende de nordiske sprog. (Univ. program 1861.)

Angående udgivelsesmåden skulle vi kun udtale, at de medtagne afhandlinger formentlig kunde ordnes efter tidsfølgen, og at de burde gengives med den af forfatteren senest brugte retskrivning, samt at udgiveren må være nordisk filolog, for både at kunne gennemføre den valgte retskrivning og at kunne foretage de på sine steder nødvendige rettelser af åbenbare skrivfejl eller trykfejl. Sluttelig tro vi endnu at måtte udtale ønsket om, at det måtte blive muligt at ledsage dette udvalg af N. M. Petersens mindre skrifter med en levnedsskildring af denne ved åndens og hjærtets egenskaber lige udmærkede personlighed.

København, den 12te April 1870.

Svend Grundtvig. K. J. Lyngby. J. J. A. Worsaae.

Samfundsrådet besluttede udgivelsen i overensstemmelse med denne betænkning, kun med den ændring, at *Bidrag til Rasks levned* skulde medtages. Samfundsrådet overdrog til mig undertegnede at føre tilsyn med udgivelsen, der i øvrigt besørges af hr. arkivassistent Jörgen Bloch, som med de dertil fornødne kundskaber forbinder en omhu og nöjagtighed, der fortjæner den bedste påskönnelse. Min andél i arbejdet indskrænker sig til læsningen af et prøvetryk; medens gennemførelsen af forfatterens retskrivning (således som den findes anvendt i Nordisk mythologi 1849 og i Universitetsprogrammet fra 1861), så vel som flertallet af de foretagne rettelser, skyldes den nævnte udgiver. Bag i bindet findes en fuldstændig fortegnelse over alle andre ændringer end de rent ortografiske, dog med forbigåelse af de talrige berigtigelser, der i afhandlingen *Om danske og norske stedsnavne* ere foretagne i de af forfatteren an-

førte kildesteder, navnlig af *Scriptores rerum Danicarum*, som ere eftersete af udgiveren.

En lille afvigelse fra den i betænkningen anbefalede udgivelsesmåde er med samfundsrådets minde foretagen i henseende til retskrivningen i den første af de her optagne afhandlinger *Om den danske retskrivnings forbedring*. Denne er nemlig her gengiven ikke med forfatterens senere, men med hans daværende, noget afvigende skrivemåde, fordi der ellers vilde være indtrådt nogen uoverenstemmelse imellem den anvendte og den da af forfatteren anbefalede skrivemåde, f. eks. med hensyn til fremmedord. Den bag i bindet meddelte fortegnelse over foretagne ændringer angiver derfor for denne afhandlings vedkommende alle afvigelser fra grundtrykket, undtagen i henseende til læsetegn.

København, Oktober 1870.

Svend Grundtvig.

Indhold.

UNDERSØGELSE OM, HVORVIDT

DEN DANSKE RETSKRIVNING BÖR FORBEDRES.

ODENSE.

1826.

Hvad Øret hører, bör og Öjet se. — Ligesom man bör lade Öjet se alt det, der under Talen høres, saa bör og intet ses, som Øret ej hører.

Ihre.

§ 1.

Förend man opfører en ny Bygning, er det vel forstandigt at betragte det gamle Hus, man vil nedbryde, med alle dets Brøst og Mangler, og når man endelig beslutter sig til at nedrive dette, at gjöre nöjagtigt Overslag over de Materialier, der til det ny ere nødvendige, såvelsom at undersøge Godheden af disse, förend man anvender dem; man måtte vel ellers befrygte, om kort Tid igjen at måtte ombygge og forandre, eller vel endog hist og her tilsætte Stiver og Bjelker, der vilde vansire det hele.

En sådan forfalden Bygning, der trænger til Istandsættelse, er vor Retskrivning. Ikke just forfalden af Ælde*); men mangen Gang vare Bygmesterne sådanne, som i Grunden beskjæftigede sig med helt andre Ting;

*) F. E. Vokalfordoblingen anvendtes først i Peder Syvs Tider, da den avtoriseredes ved en Bibeloversættelse (Badens danske Grammatik, Kbhvn. 1801. 5. 40). At man dengang troede, at den Måde, på hvilken Gud foranstaltede sit eget Ord skrevet, nødvendig måtte være den rigtigste, må vi vel skrive på Tidens Regning. Men de ældre Anders Sörensen Vedel og Arild Hvitfeld brugte den sædvanlig ikke; den nyere Holberg ikke heller. Baden vil ikke heller have den anvendt ved *i* og *u*, med mindre Ordene kunne blandes med andre (og måtte altså skrive: Hus, Pil). Dens almindelige Indførelse henhører altså til de nyeste Tider.

andre vare vel kyndige nok, men det synes, som de af og til have været noget adspredte under Arbejdet; de fleste have også kun bygget til hist og her, nedrevet hist et Skur og tilsat et andet, som skulde skaffe en bedre Udsigt; men efter nogen bestemt Grundplan synes det hele aldrig at have været udført. Intet Under derfor, at adskillige tænkende Kunstnere mente, da det umulig kunde gå an at nedrive det hele på engang, hvorved vi i nogen Tid måtte komme til at ligge på åben Mark, at det var det rigtigste, for det første at borttage alle falske Tilsætninger og Udbygninger, selv om man for en Tid måtte føle Savn paa en eller anden Bekvemmelighed, når derved dog i Tiden kunde opnås, at det hele ved senere vel overlagt og kunstrigtig Tilbygning kunde få ordentlig Hold og Sammenhæng.

Det kunde vel synes, som hin ovenfor gjorte Påstand var vel dristig; en og anden kunde måske endog tro, at Hensigten var at kaste Skygge på hine Bygmesteres gode Villie og Dulighed til deres Kald. Dette er imidlertid himmelvidt fra disse Blades Hensigt. Forfatteren har den störste Agtelse for de i mange Henseender fortjente Mænd*), der have arbejdet på hin Bygning, og formener kun, at Fordom og gammel Vane kan have gjort dem blinde for meget, der ellers er så klart som den lyse Dag; men som en Elsker af lys Dag kan han ikke

*) Navnlig tror han især at burde undskylde, at næsten alle Henvisninger ere gjorte til en enkelt Mands, Hr. Prof. Blochs Retskrivningslære (i sammes danske Sproglære, andet Oplag, Odense 1817.). Det er nødvendigt, når man vil undersøge en vis Skoles Arbejder, at holde sig til dens Heroer, og han troede i hint Værk at finde det fuldstændigste og bedste Forsvar for den nyere Retskrivning.

andet end foretrække det forstandige selv, når han tror at se det og at kunne fatte det, for enkelte forstandige Mænds Mening, hvilket han tror er to ganske forskjellige Ting; og han håber endelig, hvis Læserne ville følge ham for at betragte dels Grundvolden, dels nogle af de vigtigste Værelser i hint Hus, at overbevise enhver, der selv har Lyst til at se, og derefter endnu engang vil betragte Tingen med sine egne Öjne og ikke gjennem andres Briller, at Grunden er dårlig lagt, at der ikke er udkastet nogen ordentlig Plan for det hele Værk, og at følgelig heller ikke noget varigt derpå har kunnet opføres.

Retskrivningens Grundsætninger.

§ 2.

Det må da allerede straks (for endnu engang at benytte os af hin Lignelse) forekomme os besynderligt, at Grundvolden er lagt af så forskjellige Ting, der ikke kunne forbindes med hinanden, og vi må billigen frygte for, at derved vil fremkomme Huller, som siden vanskeligen kunne tilstoppes. Man har nemlig opstillet flere Grundsætninger for Retskrivningen, hvilke alle skulle følges, snart denne og snart hin; for at kunne anvende dem, kan man derfor let blive nødt til at danne sig andre endnu höjere. Man har således opstillet som Grundsætninger:

1) Brugen. Regel: følg den almindelige Skrivebrug, eller: skriv som de bedste Skribenter skrive.

2) Udtalen. Regel: skriv som du taler. Andre, som

holde af det bagvendte, have vendt denne Regel om og sagt: tal, som du skriver, når du skriver rigtig.

3) Etymologi. Regel: udtryk i Skrivningen Ordenes oprindelige Bestanddele.

4) Analogi.

Hertil kommer endnu:

5) Tydelighed. Regel: skriv således, at andre kunne forstå dig, ti dette er Skrivningens Hensigt.

6) Adskil i Skrivningen Ord, der ellers kunde forveksles; og måske flere sådanne.

De fire første har Bloch igjen samlet i ên almindelig Lov for Skrivebrugen (Blochs danske Sproglære S. 264): »Betegn den berigtigede Udtale, således som samme nu engang er bestemt efter Etymologi, Analogi eller blot Vedtægt, med de Bogstaver, hvorved det almindeligst er vedtaget at betegne Talens Lyd eller Artikulatsioner.« Men hvo i Verden er istand til at anvende en sådan Regel, hvis enkelte Dele modsige og ophæve hinanden! Udtalen kan altså ikke følges, den må først berigtiges; det, som berigtiger denne, må da være noget höjere. Skal Etymologien gjöre dette, da have vi Reglen: tal, som du skriver; efter Ordenes Oprindelse kunne vi måske bestemme vor Skrivning, men dog vel aldrig vor Udtale af Ordet. (F. E. efter Etymologien kan jeg vel skrive: *godt*, fordi det kommer af *god*, men man må undskylde, at jeg ikke kan berigtige min Udtale derefter; ti det er fysisk umuligt; det er imod Organernes Natur at kunne udsige det bløde *d* foran det hårde *t*, Bloch S. 30, No. 34.) Skal man berigtige Udtalen efter Etymologi, Analogi eller blot Vedtægt, hvad da, hvis disse ere i Strid med hinanden eller i åbenbar Strid med selve Sproget? (F. E. af Schaum kom-

mer skumme (schäumen), af Raum rumme, af Taumel Tummel o. s. v., skal jeg nu berigtige min Udtale efter Analogien og sige summe (säumen) istedetfor sömme, af Saum?) Man skal endelig følge det, som er almindeligst; hvorfor da ikke hellere straks sige dette, ti derved kan måske undertiden alt det foregående hæves (F. E. der er dog ingen, end ikke i det höjtideligste Foredrag, der udtaler jeg eller seksten således som disse skrives; man skriver dem almindelig så, men ingen kan forlange, at man skal berigtige Udtalen derefter). For endelig at samle alt i êt Eksempel: ifølge Udtalen må Bindeordet *ti* skrives ti, da kun disse to Bogstaver høres; ifølge Etymologien må derimod skrives thi (isl. því, men ifølge Analogi må atter skrives ti eller rettere di (i Ordenes Begyndelse går det islandske þ over til det danske *t* eller *d*; se Rasks Anvisning til Isländskan, S. 54), og ifølge Brugen endelig igjen: thi. Her er Udtale og Analogi imod Etymologi og Brug, to imod to, hvilke skulle nu efter hin Hovedlov være de stærkeste? og hvorledes skal jeg igjen derefter (hvis f. E. *thi* sejrer) kunne berigtige min Udtale, da jeg nu engang taler dansk og ikke islandsk?

Når man ellers i en videnskabelig Undersøgelse ønsker at komme tilbage til de første Grundsætninger, plejer man, og vel med Rette, at opsøge den første Sætning eller Lov, i hvilken de alle indeholdes, og hvoraf de kunne udledes, eller dog at udlede den ene af den anden (F. E. Aritmetikkens Grundsætninger). Vore Retskrivningsteorier have først vist os det Særsyn, at Regler opstilledes ved Siden af hinanden, som vare i åbenbar Strid, og som alle dog troskyldigen nok mente, de burde følge. Ligervis som,

hvis det behagede *La Place* efter ên Grundsætning at godtgjöre, at 2 + 2 = 4, men efter en anden, at 2 + 2 = 5, og han efter Omstændighederne fandt det sidste mest passende, man da også rolig vilde finde sig deri og lade fem være lige.

Den Modsigelse, i hvilken man således har indviklet sig, vil vel blive endnu tydeligere, når vi først have betragtet enhver af Grundsætningerne særskilt.

§ 3.

Ved at gjöre *Brugen* til Regel har man gjort sig skyldig i en besynderlig Vildfarelse, i det man ganske har blandet Tale og Skrift, der dog ere helt forskjellige. Talen (Lydene) er Naturens Værk, og Sproget udgjör et organisk Helt, der er blevet således og ikke anderledes ifølge vore Organer, vor Levemåde og Næringsvej, Himmelegnen og vort Lands Beskaffenhed o. s. v., altsammen Ting, som vi ligesålidet kunne beherske, som vi kunne danne Planten af dens enkelte Stoffer, bestemme dens Höjde eller deslige. Skriften (Tegnene) er derimod vilkårlig, opfunden af os i en bestemt Hensigt. Ofte angiver Historien os endog, hvilken Mand der først har indført den hos dette eller hint Folk, og hvem der har foretaget denne eller hin Forandring dermed. Det som forandrer vor Skrift ligger derfor heller ikke i vor Legemsbygning, men i vore Materialier og vor Kultur eller den Brug, vi ville og kunne gjöre af disse. Naturen (Talen) er fri og uafhængig; enhver Tvang må her betragtes som Despotisme, som en forfængelig Kamp mod de ustadige Elementer, hvilke vi aldrig kunne beherske. Kunsten (Skriften) er regelret og bestemt; den er det, fordi den er et Produkt af vor Tænkning, og denne stræber efter Enhed, imedens derimod

9-10 Naturens Værker, for vor Forstand nemlig, ere lutter Mangfoldighed. Heller ikke faldt det endnu nogen ind, at gjöre Tegnekunst afhængig af Skik og Brug, men man grundede den på Regler for Lys og Skygge og deslige. De, som gjöre Skrivebrug til Regel, gjöre det endelig, *fordi* den må antages at stemme overens med Udtale, Etymologi o. s. v.; men aldrig faldt det endnu nogen ind at anvende et sådant *fordi* ved Sprogbrugen. (F. E. Hænder skrive vi efter almindelig Brug med *æ*, *fordi* det kommer af Hånd; men kun en Dåre kunde det falde ind at spörge: hvorfor en Tand hedder i Flertallet Tænder og ikke Tande.) *Sprogbrug* (Talebrug) er altså noget ganske andet end *Skrivevedtægt*. (En udførligere Udvikling heraf findes nu i Prof. Rasks Retskrivningslære i første Hefte af Oldskriftselskabets Tidsskrift.)

Men er Skriften et Kunstens Værk (en af os opfunden Indretning), da skulle vi hverken blive stående ved det måske ufuldkomne, som vore Fædre have efterladt os, heller ikke slavisk følge nogen Avtoritet; ingen Fuldkommenhed er da at opnå. Hvor Naturen hviler, der begynder vor Ånds Virksomhed; Ideen i det hele må beskues og enten forkastes eller antages, ikke efter enkelt Mands Forskrift, men efter Smagens og Tænkningens Love.

Det er da visselig tilladt at foreslå Forandringer i den almindelig antagne såkaldte Skrivebrug; end mere, det er enhvers Pligt at gjöre det, som i Sandhed vêd noget bedre end det almindelig antagne. Sådanne Forandringer ere skete mange Gange för, ikke som ved Talen uvilkårlig, men efter enkelt Mands Forslag (kun ikke ved noget Bud). Det er ligeså den i Sagen kyndige tilladt, ikke allene at foreslå, men at foretage en sådan Forandring, når

den er virkelig forstandig (rigtig tænkt), og han finder andre forstandige nok til at indse dens Rigtighed. Den nødvendige Klogskab og billigt Hensyn til de svage fordrer kun, at disse Forandringer ske efterhånden og så umærkeligt, som Sagen tillader, ligesom ellers, hvor der skal virkes på en stor Mængde. Ingen Fremgang i nogen Slags kunstig Indretning er heller sket eller kan ske ved et pludseligt Spring.

§ 4.

Fortsættelse. Tegnene ere altså vilkårlige, men nødvendigt er det, at de betegne Lydene, ti derfor have vi opfundet dem; men lige så nødvendigt, at de betegne dem på den fuldkomneste, d. e. idê-rigtigste Måde, ti som tænkende Mennesker, ikke som tankeløse, have vi opfundet og ville vi anvende dem. Imellem Lyd og Tegn (hørbart og synligt) er ingen naturlig Lighed, men så megen Lighed, som derimellem kan tænkes, må der også i Anvendelsen være: Er altså Lyden enkelt, så må Tegnet være enkelt; ere flere Lyd lignende, så må deres Tegn være lignende, eller modifiseres Lyden, så må Tegnet modifiseres; er et Tegn allerede anvendt i ên Betydning, så kan det ikke tillige anvendes i en anden; (når a betegner Lyden *a* kan det ikke tillige betegne Lyden *b*; når + betegner Addering kan det ikke tillige betegne Dividering; når *b* i Musikken betegner, at en Tone skal tages dybere, kan det ikke tillige sættes på Nodesystemet for at betegne en Nodes Varighed) o. s. v.

Dersom nu vore Videnskabsmænd (ti kun af dem kunne vi vente sådant, men vi have også Ret til at vente det) havde opfyldt disse billige Fordringer, så vilde vi kunne glæde os over deres Værk, hvorved de havde lettet os et

besværligt Arbejde; da vidste vi: dette Tegn udtrykker denne Lyd, hint Tegn denne, dette Tegn denne Forandring ved Grundlyden, et andet igjen en anden; kan du forbinde Lydene, så vêd du nu også at forbinde Tegnene; selv den simpleste Almuesmand vilde da snart kunne skrive rigtig, når han først havde lært vor Udtale. (Med ti Taltegn kunne vi således skrive selv de höjeste Tal, når vi kun engang vide Forskjellen imellem Enere, Tiere o. s. v. og kjende deres Plads, og på samme Måde kunne vi, når vi se dem skrevne, uden Vanskelighed læse dem.)*) Men istedet for at give os bestemte Regler, som vi trygt kunde følge, henvise de os til en ubestemt og ustadig Brug. De forsikre os endogså, »at Retskrivningen læres først og fremmest ikke ved Regler, men ved at se Ordene skrevne og da siden erindre sig, hvorledes de se ud« (Bloch S. 260,

*) Det er let at udføre denne Sammenligning med de matematiske Tegn videre. Man har ved hele Tal ordnet Enere, Tiere o. s. v. fra höjre til venstre, og omvendt derimod, når man vilde udtrykke Desimalbrøk, antaget den modsatte Orden. Dette er aldeles vilkårligt og ligegyldigt. Når man vil have det anførte læst som hele Tal, betegnes dette ikke videre, skal det være Desimalbrøk, må derimod et Komma imellem de hele og Brøkerne nødvendig angive dette (0,549). Andre have vel for Komma brugt et Punkt, men da dette kan tillige betegne Multiplikatsion, så har man, som bekjendt, beholdt Komma og igjen ganske forkastet dette ved hele Tal (så at ti tusende skrives 10000, ikke: 10,000). Når man i en vis Regning antager en Værdi for a, b, x, y, så beholder Tegnet denne Betydning overalt, og hvergang den forandres, må dette først anføres. Således have vi også i Skriften antaget, at *a* betegner i al vor Skrift Lyden *a*, *b* Lyden *b*, *e* Lyden *e* o. s v Skulde de have nogen anden Betydning, da måtte denne for hvert Sted angives, men dette vilde ved Lydene, hvoraf vi have en så bestemt og ringe Mængde, være en urimelig Vidtløftighed. I Matematiken derimod var det ikke muligt med vore få Bogstaver at kunne betegne den uendelige Mængde af Tal.

No. 13). At vi ikke kunne lære at tale, uden ved først at høre hvert Ord af andre (så lidet som vi uden dette kunne lære at tælle), det vide vi vel; men underligt skulde det dog være, om vi således måtte lære Skriftsproget om igjen, som om dette var et andet Mål. Hvem faldt det nogensinde ind at påstå, at vi ikke kunne skrive dette eller hint Tal, uden først at efterse, hvorledes det er skrevet hos andre, eller hvem vilde i den Henseende henvise os til en Ordbog, hvor alle Tallene stode opstillede som Ord og ved Siden deraf de Taltegn, med hvilke de skulde udtrykkes? Eller når det virkelig forholder sig, som hin Forsikring siger, hvorledes hænger dette da sammen med, at hine Mænd selv, som give den, ikke allene opstille Regler, men endog henføre disse til Grundsætninger, af hvilke de skulle udledes? Hvilket unyttigt og tankeløst Arbejde have de da ikke påtaget sig!

Skjöndt vi ofte i det følgende må vende tilbage til de Urimeligheder, som ere fremkomne ved den ovenfor anførte Forblanding af Brug og Vedtægt, så ville vi dog endnu kortelig anvende det anførte på vore Bogstavtegn i Almindelighed. Unægtelig opfylde de da kun meget få af vore Fordringer: vi udtrykke nemlig samme Lyd, snart ved êt Tegn, snart ved et andet (Lyden af *s*. *c*, *z*, *t*), og omvendt samme Tegn betegner snart denne Lyd, snart en anden (Tegnet *c* både Lyden af *k* og Lyden af *s*), og snart en virkelig Grundlyd, snart kun en Forandring ved samme (*e* betegner Vokallyden *e* men også Længden af en anden Vokal, dog ikke alles, men kun nogles Længde, omtrent som om + skulde betegne nu Addering, nu Subtrahering, og nu igjen Tal skulde adderes, uden at dette

14-16

paa nogen Måde skulde tilkjendegives); ikke at tale om det meget i Udtalen, som vi slet ikke kunne udtrykke.

§ 5.

Man skulde neppe tro, at nogen i Sandhed kunde tvivle om, at *Udtalen* er Retskrivningens Hovedlov, da det er denne (det hørbare), som vi ville udtrykke ved synlige Tegn. Men i det alle tilstå dette, kommer dog den ene Vanskelighed frem efter den anden, der næsten gjör os det umuligt at anvende Loven. Først og fornemmelig (Bloch S. 258) kan det kun være den ene *rigtige Udtale*, som vi skulle følge; men når vi da spörge, hvor vi skulle få denne at vide, henviser man os til de bedste Skribenters Skrifter, og vi komme da tilbage, hvor vi var för: Brugen og intet andet end Brugen; men når vi kun spörge om, hvad der er Brug, må vi ikke vente at finde fast Regel eller Grund. Skribenternes Skrifter ere desuden engang uforanderlige, men Udtalen, ligesom hele Sproget, bestandig Forandring underkastet; Skriften og Talen ville altså om hundrede År gå hver sin Vej, og vi have da hævet vor egen Lov: at Talen skulde udtrykkes i Skriften. Når desuden den rigtige Udtale findes udtrykt i de bedste Skribenters Skrifter (hvilket den dog ikke gjör, ti de skrive meget, som vi slet ikke kunne sige), så have *de* altså kjendt den rigtige Udtale; vilde man dog angive os, hvorfra de have fået den, vi ville ikke sky nogen Besværlighed, for også at finde den der, hvor de have fundet den; de have måske hørt den af andre, men nu er den uddød, og vi må opsøge dette Liggendefæ i deres Skrifter, eller have de ikke hørt den, så må de have opsøgt den i endnu bedre Skribenters Skrifter. Difficile est satyram non scribere. For det andet er vor Udtale, selv den ellers rigtige,

skjødesløs; Etymologien og Analogien må altså endnu tages til Hjelp. Unægtelig udtaler jeg Ordet *gå* rigtig og skriver det så, mener jeg, da *g* - *å* siger *gå* men efter Analogien skal der endnu sættes et *e* til. Da Analogien her foretrækkes for Udtalen, så har jeg atter, ligesom för, hævet min egen Lov. Når vi for det tredie have to Tegn for ên Lyd, så må snart Etymologi, snart Analogi, snart blot Brug angive, hvilket der skal anvendes (F. E. om vi skulle skrive Sjel eller Sjæl, t. Seele, isl. sál); vi se altså deraf, at man meget godt kan kjende Udtalen, så at der er end ikke den mindste Tvivl om denne, og dog vêd man endnu ikke, hvorledes Ordet skal skrives. Endelig tilstår man, naivt nok, at man enkelte Gange har vedtaget en Skrivemåde, som hverken Udtale eller Etymologi eller Analogi give Grund til (som: at faae og faa). Man kunde lægge til: at man har antaget en sådan, som strider mod alle disse tillige, og oven i Kjøbet endnu mod Reglen: at lignende Ord skulle skrives forskjellig (F. E. Biordet *der*, der udtales med langt *æ* ganske som nær (isl. ná, t. nahe), isl. þar, t. da, og som kan forveksles med Stedordet *der*). Af alt dette er det i det mindste klart, at Udtalen, som vi satte så megen Lid til, således betragtet ikke heller kan være os en sikker Vejledning til at skrive rigtig.

§ 6.

Fortsættelse. Udtalen er Retskrivningens Grundlov, höjeste og eneste Lov. Dersom vore Tegn vare af den Beskaffenhed, at enhver nöjagtig ved dem kunde udtrykke Udtalen, da vilde det at læse hans Ord være det samme som at høre ham tale, og dette er den höjeste Fordring, man kan gjöre til rigtig Skrift. Men da vore Tegn ere utilstrækkelige, og vi engang ere i Forvirring, så kan en

17-18
Retskrivningslære for Tiden kun vise os, hvorledes vi ved Hjelp af de engang vedtagne Tegn, og efterhånden ved ny, kunne komme dette Mål så nær som muligt.

Det synes derfor, som man kun har forvildet sig selv, i det man fandt Udtalen så forskjellig og vilde søge at bestemme, når denne var rigtig. Ethvert Sprog består af flere Dialekter, den mere udannede Del af Folket har en yderst forskjellig Udtale efter disse, den dannede Klasse en anden, og den super-forfinede Del af Folket undertiden nok endnu en tredie. (Sprogets øvrige Dele og Udtalen følge således Hånd i Hånd med hinanden.) Selv de dannede udtale igjen undertiden samme Ord med noget forskjelligt Tonehold og Tonefald.*) Dette er os imidlertid her ikke til nogen Ulejlighed, da vore Tegn ikke kunne udtrykke disse, men vi ere blevne stående ved kun at ville betegne Hovedlydene. De tre første Afvigelser derimod fortjene vor Opmærksomhed. Naar man vil have en af disse ansêt for den rigtigere, så sammenligner man den i Almindelighed med Skriftsproget, og finder *den* rigtigst, som kommer dette nærmest. Men derved har man gjort sig skyldig i en Sirkel. Sandheden må derfor søges på en anden Vej. I sig selv kan den ene Udtale ikke siges at være rigtigere end den anden, ti ingen af dem er Menneskeværk; den som taler bredt sjællandsk eller fynsk udtaler ligeså rigtig som den dannede Mand, kun at han taler i sin Dialekt og den dannede i sin. (På samme Måde som Fynboen siger: han er den villeste, hvor vi vilde sige: fortrinligste eller ypperligste.) Dersom det ikke var

*) Nogle udtale Bön (isl. bœn) længere, ligesom Rön (reynir), skjön (schön), andre måske kortere, ligesom: Sön (sonr) (Sön, Sönner; Bön, Bönner). Nogle sige Fórstander, andre Forstánder.

så, så måtte man også erkjende den Forpligtelse at danne Almuens Udtale overalt i Kongens Riger og Lande og gjöre den ganske ensformig og overensstemmende med den erkjendte rigtige (og på samme Måde tilintetgjöre alle Dialekt-Udtryk, hvilket vilde være ubodelig Skade). Men alt dette vilde være Galskab, ti det strider imod Naturen. Det er næsten det samme, som om Botanikeren vilde lægge an på at få alle Planter af samme species ganske ens dannede. Alle Forsøg derpå vilde strande og kun frembringe et Sprog, der hverken var det ene eller det andet. Dette vil ingen kunne nægte, som kjender noget til Sagen, eller blot har hørt en Bondekarl tale pênt, i den Mening, at han nu rammede vort dannede Sprog. Når man altså spörger, om vi skulle følge den råere Hobs Udtale eller den dannede Klasses, så kan Svaret kun blive, til hvilken af disse vi henregne os selv. Og når Almuesmanden og den fine Mand, der måske indblander fransk og tysk Udtale i sin Dansk, alligevel i deres Skrift udtrykke vor Udtale, så ligger deri kun den tavse Tilståelse, at de erkjende, at der gives en Klasse, der i åndelig Henseende udgjör den bedste Del af Folket. (Den som bestråles af Lyset kan ikke heller ganske være mörk, endskjöndt han ikke skinner som Lyset selv). Ville de derimod udtrykke en anden Udtale end den, vi have, for os gjerne! hvorledes kan det falde os ind at ville forbyde det? hvor kunne vi have noget imod, at vi kan kjende Fuglen på dens Fjedre? eller er det mere pinefuldt for os at se det, som vi, når vi tale med dem, ikke kunne undgå at høre? Ved at gjöre den Udtale til Lov, som den dannede Mand bruger i et höjtideligt Foredrag, (vi pleje jo også ellers, når vi træde offentlig frem, at vise os i en smagfuld

20-21

Dragt), gjöre vi derfor også det samme som Tænkeren, der heller ikke lemper sine Forestillinger efter den store Mængdes, men meddeler sig til andre dannede Mænd, og kun forsåvidt tager Hensyn på Hoben, som han ønsker og stræber, såvidt muligt er, at løfte den op imod sit höjere Standpunkt. Men hvo der nu igjen skal kaldes dannet eller ej, er et forfængeligt Spörgsmål; enhver ærlig Stræben er tilladt i Åndens Rige; enhver følge sit indre Kald og stå eller falde for Sandhedens og Smagens Domstol. Nok, at vi vide, at der hos alle Folk gives og til alle Tider vil gives en Masse af sådanne dannede i alle Stænder, men dog mest i Middelstanden, med hvis Undergang også al åndig Virksomhed hos Folket måtte ophøre. Vide vi jo dog alle, at der i alle Stænder gives andre dem modsatte. Det går hermed som med Sandheden eller med den almindelige Stemme; vi spörge forgjæves: er den *her* eller er den *der*? men vi tvivle ikke på, at den *er* der.

Dersom disse Bemærkninger ikke ere rigtige, så må Grunden til en mere eller mindre rigtig Udtale være at søge i *Velklangens* Love. Havde nogen kun fremstillet os disse og anvendt dem på Sprogene! Neppe kunne vi dog tvivle om, at Resultatet jo må blive det samme, og at den Åndsudvikling, vi have erhværvet os, tillige uden at vi tænkte derpå har virket på vor Tale, så vist som sand Dannelse ikke kan forenes med Ensidighed, men går igjennem det hele, ligesom Planternes ædle Safter udbrede sig indtil de fineste Grene og igjennem de lifligste Kroner.

§ 7.

Etymologien er i al Sproggranskning af störste Vigtighed; det er uden Kundskab om denne ikke muligt at forstå Sproget tilfulde. Også ved Retskrivningen kan den,

om ikke afgive nogen Grund, så dog blive en herlig Vejledning; det er også den, som de fleste følge, når de ellers spörge om Grund. Det falder os derfor heller ikke ind at omtvivle, at ligesom Datteren har Lighed med Moderen, og Frugter af samme Træ med hverandre, således findes der også en Lighed imellem beslægtede Ord, hvilken Lighed i Skriften bör udtrykkes. Men på den anden Side kunne vi heller ikke fordølge for os selv, at der imellem beslægtede Ord gives naturlige Uligheder ligesom imellem andre beslægtede Naturgjenstande; og sålænge man altså ikke angiver os, hvorvidt denne Lighed går, hvor den endnu findes og hvor den er ophørt, ere vi ikke med den bedste Villie istand til at kunne udtrykke denne Ordenes organiske Forandring. Vilde man råde os, som man vist ved andre Lejligheder vilde, når vi f. Ex. skulde undersøge to Arter af samme Planteslægt: der er intet andet at gjöre, brug dine Sandser, betragt Naturtingene! så vilde Rådet i dette Tilfælde hedde: hør Ordene! (ti man vilde dog vist nok ikke bede os: hør Planterne og se Ordene!) men så have vi ikke mere med Etymologien at gjöre, men få samme Resultat som foran: at Udtalen er Retskrivningens höjeste Lov. Nu derimod, således som Grundsætningerne fremstilles os, må vi blive höjst forlegne, når vi på samme Side (Bloch S. 261) finde anført som Grund: Ordenes Herkomst, »forsåvidt samme ikke strider imod Udtalen«, men straks efter: »den ved Etymologi rektifiserede Udtale«; eller når vi træffe på sådanne Ord som: *Sjæl*, om vi da skulle sige og skrive: *Sæl* efter begge Stamsprogene (tysk og islandsk) og Almuens Udtale, eller om vi skulle vedblive at sige: *Sjæl*; ligeså om det skal hedde: *Sjælland* eller *Sælland* eller *Sædland* eller *Sædeland*, eller *Sø-*

22-24
land eller vel endog *Sølund* eller *Sælund* (*Selund*, Heimskr. I. S. 9. *Seáland*, Landnám. S. 6).

Med Rette har man derfor anbefalet Forsigtighed ved Anvendelsen af Etymologien (Bloch S. 264), men sålænge som Lovene for Ordenes Overgange og Slægtskab ikke ere fremstillede i den danske Sproglære, sålænge gå vi endnu på en åben Mark uden Vej og Sti. Da disse Love ere så vigtige og uundværlige for at forstå Sproget tilgavns, må et Eksempel oplyse, hvad herved menes. En sådan Lov er: de hårde Medlyd gå ved Ords Böjning eller Afledning over til de med dem beslægtede bløde (*p* til *b*, *t* til *d*, *k* til *g*, *f* til *v*), når de komme til at stå imellem to Selvlyd, der ere ubetonede eller af hvilke kun den første skal være lang-betonet (sammenlign Bloch S. 32, No. 36); og omvendt: de bløde Medlyd blive til hårde, når ên eller flere hårde Konsonanter følge på, hvorved Stavelsen bliver korttonet. En Udtale, der er udenfor al Tvivl, bestemmer Loven. F. E. *fornöjet* bliver til *fornöjede*; *haft* bliver til *have*, *Drift* til *drive* eller omvendt; *indtage* bliver til *Indtægt* (læs -tækt) *drage* til *Dragt* (læs Drakt, t. Tracht; det tyske *ch* går også ellers over til dansk *k*); at *mega* bliver til *Magt* (læs Makt, gl. dansk Mact, isl. mega, mekt, t. mögen, Macht) o. s. v.

Når disse Regler engang ere fremstillede fuldstændig i deres Sammenhæng, med de Undtagelser, de som alle Sprogregler vist nok have, da vil man vel, som för, kunne sige: Udtalen bestemmer Skrivemåden; men også, hvis man tror at nogen kunde være i Tvivl om Udtalen, udtrykke Loven således: Etymologi sammenlignet med Overgangslovene bestemmer Skrivemåden. I Grunden er denne Lov dog den samme; ti, som ovenfor anført, ere Over-

gangslovene udledte af Udtalen. F. E. man vil vide om et Ord hedder *Kurv* eller *Kurre*. Overgangsloven hedder her: efter *r* går det tyske *b* og isl. *f* over til *v* (*Erbe*, *arfr*, Arv; *erwerben*, erhværve; *þörf*, Tarv, *skarfr* Skarv o. s. v.), altså: *Korb*, *Kurv*. Eller: ifølge Etymologien skal skrives: *fornöjete*, af *fornöjet*, ifølge Udtalen: *fornöjede*; Overgangsloven (den ovenfor anførte) angiver Grunden til denne Udtale eller rettere Analogien imellem denne Udtale og alle lignende Tilfælde, altså bör skrives: *fornöjede*. Ligeså: efter Etymologien: *havt*, efter Udtalen: *haft*. Overgangsloven er den samme, altså: haft. Men altså også: *Drakt*, jeg siger, jeg sagde, jeg har *sakt* (ligesom: jeg haver, jeg havde, jeg har *haft*; *lego*, *legi*, *lectum*; *augeo*, *auxi*, *auctum*; *ago*, *agito*, men *actito*; *ἄγω*, *ἀχθεὶς* og *ἄχθος*, såvel ved Afledning som ved Böjning) o. s. v. Men, vil man sige, når vi således blive ved, komme vi ganske bort fra det sædvanlige; det er unægteligt; men behager man at gå tilbage, vil det samme blive Tilfældet, eller rettere, det vil blive endnu værre. Man vil altså skrive: *havt*, altså også: *Drivt*, *elskete*, *lydte*, *knægke*, *Efne* (efni), *hefne* eller *hepne* (for: hevne, hefna), *nyte* (for: nyde, njóta) o. s. v. Hvilken Vej man går, så bliver der dog Sammenhæng deri, kun med den Forskjel, at i første Tilfælde udtrykker man den Sammenhæng, der virkelig er i Sproget, men i sidste Tilfælde skaber man sig et nyt. Vi få altså samme sørgelige Resultat som ellers: at Brugen aldrig bliver nogen Regel tro.

Af det anførte vil man tillige se, at Dialekternes forskjellige Udtale blandt andet bestemmes derved, at de have andre Overgangslove (som: *Magt*, *Mavt*; *løfte*, *løvte*, *löjte*), og at disse derfor i en videnskabelig Undersøgelse

om Mundarterne må angives og sammenlignes. Ti vel er Naturen uregelmæssig, men hvilken dens Elsker glæder sig ikke, når han finder en Sammenhæng deri, som han forhen ikke anede, eller dog ikke kunde angive? I alt hvad vor Forstand danner sig må denne Sammenhæng være klar og tydelig; idet vi hæve noget deraf, modsige vi os selv. Forstå Naturen kunne vi derimod ikke, men vi lære det mere og mere, og sandelig, vi skulle jo se den Tid, da alt, det störste og det mindste, skal vise sig for os i den herligste Harmoni.

§ 8.

Ved *Analogi* forstår man Slutning fra ét Tilfælde til andre lignende. Den må her kunne anvendes i langt höjere Grad end ved Talen (§ 3 og 4); men at fremstille den som en Grundsætning for Retskrivningen er en Besynderlighed, da den er en almindelig logisk Lov, og Hensigten af Retskrivningslæren ikke kan være at fremstille Logikkens Regler, men kun at anvende dem. Vi vilde derfor også ganske have forbigået den her, dersom man ikke, ved hin Forblanding af Tale og Skrift, havde anvendt den iflæng på begge. Man misbruger den, når man, ifølge den, vil forme det uregelmæssige Sprog efter Regler, ti da fremkommer Fostre som: *den frie* for *den fri*, *ordenlig* for *ordentlig* og alle lignende.

§ 9.

Tydeligheden. Det er vist en meget god Regel: skriv således, at andre kunne forstå dig, ti det er just mit Ønske at kunne forstås. Men når jeg nu skriver: *gjöre* eller *gjøre* eller *göre* eller *giöre*, så kan alle meget godt forstå, at jeg dér vil have udtalt det bekjendte Gjerningsord; hvorledes jeg derimod nu af hin Regel skal kunne

udlede, om denne eller hin Skrivemåde af dette Ord er den rigtige, er vanskeligt at fatte. Hin Regel siger derfor hverken mere eller mindre end den gamle Sang: skriv således som jeg og vi alle skrive! stød an så meget som du vil imod vor Forstand, det er vi nu engang vant til, men stød ikke vort Öje! vi ere altfor magelige til, at vi skulde lære at kjende et nyt Tegn, om det også var nok så godt, og det kun vilde koste os et Minuts Arbejde; og ere til andre Tider så fordybede i Tanken, at det vilde gå os som hin Vismand, der forstyrredes ved en Kjoleknap, som han ikke var vant til at have for Öje.*)

Tydelighedsreglen, forsåvidt den anbefaler blot Skik og Brug, hæver al Undersøgelse og er, når den skal være en Grundsætning for Retskrivningen, aldeles intetsigende, ti ved denne spörges just om de rette Midler til at opnå den Tydelighed, som vi alle attrå. Dersom nu de hidtil anvendte Midler ere uforstandige, så kan ingen fortænke nogen i, hvis man ellers ved den hele Retskrivning skal tænke noget, at man søger bedre. Disse blive tydelige for andre i det Öjeblik man anfører deres Betydning; om andre ville anvende dem på samme Måde eller ej, beror vel på, om de tænke at de ere rigtige, eller de tænke at de ere urigtige, eller de slet ikke tænke noget derved.

§ 10.

Meget ofte anvendes endelig den Regel: *Lignende Ord*, som ellers kunde forveksles, skulle skrives forskjel-

*) Man fortæller, jeg tror om Kant, at han på sine Forelæsninger var vant til at se på en af sine Tilhørere, i hvis Kjole just en Knap manglede, og at han, da denne igjen blev syet i, forstyrredes således derved i sit Foredrag, at han bad Vedkommende om at tjene ham i at skjære den af.

lig. Det er vel sandt, at Sproget meget ofte adskiller lignende Ord ved Udtale, Böjning, o. s. v. (F. E. en Frø, i Flt. Frøer; et Frø, i Flt. Frø). Men til at være Grundsætning egner Regelen sig ikke; dertil er dens Omfang altfor indskrænket; den er ogsaa kun afledet af den forrige Bestemmelse om Tydeligheden. Antage vi Udtalen for Hovedlov, så kan den også kun anvendes på sådanne Ord, som ere forskjellige i Udtalen; men da behøves den ikke, ti da ligger den allerede i Udtalens Lov. Når denne Forskjel endelig skal udtrykkes, da kan Retskrivningens Endemål kun være at udtrykke den ved rigtige Tegn; intet kan berettige os til at skrive et Ord galt, for at skille det fra et andet. Den kan således iblandt andet ikke være nogen Undskyldning for det understøttende *e*. Brugen har også kun anvendt den i nogle enkelte Tilfælde, den måtte ellers også adskille et *Slags* (Art) og et *Slags* (Ejeformen af et Slag), *sagte* (læs sakte, *dicta*) og *sagte*, *Lyst* og *lyst*, *Tal* og *tal*, *Bunden* og *bunden*, *bör* og *Bör*,*) *tör* og *tör* (adj. og verb.), *för* og *för* og *för* (adv. imper. og adj.), *bar* og *bar* (imperf. og adj.), o. s. v. Brugen har dernæst tvertimod Udtalen villet adskille, hvad der var ens i denne, som: at *faae* og *faa*, men den måtte da også adskille: *gal* og *gal* (imper. og adj.), *bare* og *bare* (adv. og imperf. pl.), *klare* og *klare* (adj. og infin.), *male* og *male* (Korn og Billeder), *væk* (bort) og *væk* (imper.), en *Skye* (på Himmelen), en *Skye* (Frygt; f. E. han har en vis Skye derfor), at *skye*, den *skye* Hest, o. s. v. Man kan desuden også dele Ordets Stavelser urigtig, hvilket da også måtte forebygges, som:

*) Man vil måske sige, at man adskiller nogle af disse ved store og små Begyndelsesbogstaver; men man skriver dog: føel til Forskjel fra Føl (Bloch S. 283).

at *for-evige* kan læses *fore-vige*, man kan gjöre *totaliter* til de *Totaliter*, og *total* til et *Total*; ja hele Forbindelser kunne være dobbelt-tydige, som: at *forlægge* en Bog, hvad enten man siger eller skriver det; »Peder Normand lod føre to små *Kobberstykker* fra sit Skib« o. s. v. Det er jo også bekjendt nok, at andre Folk ere komne ret vel ud af det uden denne Regel (nogle Bemærkninger herom kan man finde i den hejbergske Udgave af Sporons enstydige Ord, Fortalen, S. XXXII); man formoder nemlig, at den der læser også tænker derved, andre Læsere viser man tilbage til Skolen.

§ 11.

Vi have således betragtet hver enkelt Grundsætning. Men nu alle disse Regler tillige med den egentlige Sproglæres imellem hinanden og med deres Undtagelser, hvilken Forvirring! Det er ikke behageligt at dvæle ved alle disse Modsigelser; men for Tydeligheds Skyld, og at ingen skal kunne sige, at vi gik nogen for nær ved at anse den sædvanlige Retskrivning for en rådden Bygning, må vi endnu anføre nogle Eksempler. Når vi skrive: at *doe*, så må den, som ikke forud er indtaget (Barnet, som lærer at læse og allerede må have lært at kjende *e* som Vokallyd), nødvendig læse det: *do-e*, efter vor egen Regel, at »et Ord har altid ligeså mange Stavelser, som det har Vokallyd« (Bloch S. 18). Når vi forkaste Overgangslovene og skrive: *Ploug*, fordi det kommer af plógr eller Pflug, så må vi på samme Måde skrive: at *pløge* (for plöje); vi måtte da også skrive: *stark* og *Starke* for: *stærk* og *Styrke*. Vi skrive: *faa* (ikke mange) for at skille det fra: at *faae*, men vi måtte efter en anden Regel (Analogien) skrive: *faae*, ligesom: de *blaae*, da der tales om flere. Vi

skrive: at *skye*, men så ligner det: den *skye*, eller ville vi skrive: at *sky*, så ligner det en *sky*. Vi skrive: en *Eed*, og i Flertallet: *Eeder*, for at skille det fra Stedordet *eder*, men så strider det imod Regelen: at Vokalen i Enden af en betonet Stavelse ikke skal forbobles, som: *mere*, *flere*. Skrive vi i imperativus: tie, så står der egentlig: ti-e, og det ser ud som infinitivus; skrive vi derimod: *ti*, så ser det igjen ud som Talordet. Af at *drive* danne vi: *Drift*, men af at *have: havt*, fordi Ordet endnu bliver i samme Ordklasse; men af samme Grund måtte vi da også skrive: *fornöjete* (for *fornöjede*) (Bloch S. 287, No. 93 sammenlignet med S. 265, No. 21; se også S. 30). Og så videre; ti hvo kunde ikke opfylde Ark med sådanne Eksempler!

Til Slutning gjentage vi endelig endnu engang, for ikke at tabe det af Sigte i det følgende, at vi ikke her, som ved Talen, have med Undtagelser at gjöre (§ 3 og 4.) Vi forsøge nemlig endnu på at anvende det foregående på nogle enkelte Tilfælde, ingenlunde på dem alle, ti vi (de ærede Læsere og Forfatteren) have jo kun foretaget os den sørgelige Forretning at rive ned, vist ikke af Lyst til at nedsætte, men fordi det var nyttigt; mangen Gang finder man ogsaa ved at lede i Gruset en eller anden lille Kostbarhed, som man havde forlagt, medens Bygningen stod.

Om Selvlydene.

§ 12.

Ved Selvlydene iagttage vi i Udtalen især en dobbelt Forskjel, nemlig i Længde og Korthed og i Höjde og

Dybde. Disse to Ting ere så forskjellige, at de umulig kunne betragtes under êt. Man sammenligne med det følgende Blochs Sproglære S. 269 fgg. §§ 8—16.

Selvlydenes Længde og Korthed.

§ 13.

Ved Selvlydenes Kvantitet viser Udtalen os fremdeles i det mindste fire forskjellige Tonehold (Bloch S. 24). Når disse findes i Udtalen, kan der ikke tvivles om, at de bör udtrykkes i Skriften (§ 6). Men at tilkjendegive disse fire Forskjelligheder har man enten opgivet, eller man har fra først af ikke bemærket dem. Efter at have bemærket dem er man endelig bleven stående ved at udtrykke Længden eller Kortheden i Almindelighed, uden at indlade sig på Underafdelingerne.

Længden eller Kortheden af en Selvlyd kan da betegnes på to Hovedmåder: enten ved en Forandring foretaget ved Vokaltegnet selv, eller ved den påfølgende Medlyd. Nögle Sprog have foretrukket det ene, andre det andet, vi have som sædvanlig blandet det ene imellem det andet, ifølge vor Tilböjelighed til at efterabe det fremmede uden at se på egen Selvstændighed.

Vi betegne nemlig Vokalens Længde, snart ved at fordoble den *(Huus)*, snart ved at understøtte den med *e* *(foer)*, snart ved at betragte den påfølgende Konsonant *(bleg* for *bleeg)*; endelig betegne vi atter Vokalens Korthed, der ellers ikke udtrykkes, ved en Fordobling af Ende-

33-34
konsonanten *(Dugg)*. For ikke at forvirre, må enhver af disse Måder igjen betragtes.

Vokalens Længde i Midten af en Stavelse udtrykt ved Vokaltegn.

§ 14.

Sædvanlig Brug. Vokalens Længde udtrykkes i Midten af en Stavelse enten ved Fordobling af Vokaltegnet selv eller ved at understøtte den med e. Vokalfordoblingen anvendes kun ved Vokalerne: *e*, *i*, *u* (heel, Piil, Huus), det understøttende *e* kun ved *o* (Hoer), men dog ikke mere almindelig (mange, som ellers understøtte med *e*, skrive dog: *Sol*, *Stol* og alle vel: *stor*) og ikke ved de andre Vokaler (ikke: *haer*, *Våer*, *Tyer*, *Skjæer*, *Sløer*). Når derimod Ord, der i Udtalen ere forskjellige, i Skrivningen vilde se ens ud, så anvendes det understøttende *e* ved a og *ø* (*var* og *vaer*, *Føl* og *føel*), ved andre Vokaler (y, å, æ) derimod ikke, hvad enten to Ord kunne forveksles eller ikke (ikke: *Læs* og *læes*, *nys* og *nyes*, *kys* og *kyes*); at man ved å ikke så let finder Eksempler, ligger alene deri, at man istedetfor det korte å bruger o; men skrev man efter Udtalen *vår* (vor), da vilde man neppe til Forskjel skrive: *Våer* (en Vår), siden man vel skriver: *reen* og *rense*, men ikke: *Måel* og *Måltid*, *Kåel* og *Kålstok* (se Bloch S. 279, Nr. 64). Indvender man, at Brugen fordrer: *reense*, så må den også antage: *seenke* for *sinke*, af *seen*; Vokalens Forandring ved Afledningen og Sammensætningen er i disse Tilfælde den samme.

Undersøgelse. Den valgte Betegnelsesmåde: Fordoblingen af *e* eller dets Brug som understøttende Bogstav er urigtig, da Tegnet allerede har en anden Betydning (§ 4)

og må som Vokaltegn danne en ny Stavelse. Kun ên af disse Måder kan tillades, med mindre man af de forskjellige Vokalers Natur kan udlede nogen Grund til, at nogle blive lange ved at udtales to Gange efter hinanden (u-u), andre ved at man udtaler et *e* efter dem (a-e)*); man måtte altså enten skrive: *heel*, *Piel*, *Hues*, *vaer*, *Soel* eller: *heel*, *Piil*, *Huus*, *vaar*, *Sool* o. s. v. Når ên sådan Betegnelse (forudsat den var rigtig) var antaget, så måtte den dernæst anvendes ved alle lange Vokaler, med mindre man vilde antage, at nogle lange Vokaler vare lange, men andre lange Vokaler vare ikke lange; man måtte altså (eftersom man nu vilde antage den ene eller anden Betegnelse) også skrive enten: *snaert*, *Faert*, *ifjoer*, *igåer*, *Lyes* eller: *snaart*, *Faart*, *ifjoor*, *igåår*, *Lyys*. Man skulde dog i det mindste bruge det over alt ved samme Vokal, og altså skrive, ligesom: *Sol*, *Stol*, *stor*, også: *Nor* (et Noer), *svor* (svoer), *Vor* (Voer, pus). Når lignende Ord skulle adskilles, måtte ikke blot nogle, men alle skrives forskjellig, altså ikke blot: *vaer* og *var*, men også: *Staet* og *stat*, *laed* og *lad!* Biordet *der* og Stedordet *der* o. s. v., og når man adskiller *foel* og *Føl* i Skrivningen, må man også adskille: *hor* og *Hør* (Bloch S. 282, Nr. 76). Endelig når samme Vokal ved Sammensætning eller Afledning eller blot ved Forbindelse i Sætningen får forskjellig Kvantitet, måtte man også tilkjendegive dette, og altså snart skrive: min (det er min *Bog*) snart: *miin* eller *mien* (Bogen er *min*). Således som Tingen nu er, er det ikke muligt i tvivlsomme Tilfælde at tilbagekalde sig og anvende

*) Som om man ved Noder vilde sige, at de to Ottendedele cis, d, når de bleve slöjfede, blive til en Fjerdedelsnode cis.

en simpel Regel, men man må se efter, hvorledes Ordet er skrevet hos andre, og når disse skrive det forskjellig (som: *føl, hør* eller: *føel, høer*), slå det op i en ortografisk Ordbog (sammenlign § 4); men hvorfra skulde denne få nogen anden Avtoritet end den, sund og sammenhængende Tænkning kan give den.

På den anden Side ville, når man slet ikke betegner Forskjellen imellem lange og korte Vokaler, en stor Mængde Ord, der ere forskjellige i Udtalen, komme til at se ens ud i Skrivningen (som: *ved* og *vêd*, *men* og *Mên*, *søn* (sön) og *sên*, *Pen* og *pên* o. s. v.). Det må altså komme an på, om man finder det nødvendigt at adskille disse ved et andet Tegn, der dog i så Fald burde anvendes ved alle, ja bruges ved alle lange Vokaler, eller om man tror, at gode Regler for Ordenes Tonehold (ti sådanne kunne gives) ville gjöre denne forskjellige Betegnelse af lange og korte Vokaler overflødig. Ved disse Regler vilde da også Undtagelserne angives. (F. E. *k* som en hård Konsonant gjör den foregående Vokal kort: Skik, Stik, Blik, Træk, Gjæk, læk. Undtag: Imperativer og Substantiver, som dannes af Infinitiver med et enkelt *k* eller hård Konsonant: præke, præk! Præk; samt Ordet Brøk). Ethvert Sprog læres jo også tilgavns kun ved at høre det.

Resultat. Der ligger hverken i Vokalernes Natur eller i Udtale, Etymologi, Analogi nogen Grund, hvorfor Længden af Vokalerne *e, i, u, o* skulde udtrykkes ved Tegn mere end de andre Vokalers, eller hvorfor denne Længde ved nogle skulde udtrykkes ved Fordobling, ved andre ved et understøttende *e*; tvertimod må efter Analogien samme Betegnelse anvendes ved alle, da samme Længde skal tilkjendegives. Det grunder sig altså kun på en egensindig

Brug, der, kommen fra Tyskland, heller ikke har hjemme i andre nordiske Sprog. Tydelighed kan vel i enkelte Tilfælde vindes, men kun på sund Tænknings Bekostning, og må altså søges på en anden Måde. Brugen er endog i Færd med, i intet Tilfælde at anvende Vokalfordoblingen eller det understøttende *e*. At lade den gå tilbage til at anvende dem (eller rettere et af dem) i alle Tilfælde, vilde frembringe en ligeså stor eller vel endnu större Omveltning, som at lade den gå fremad.

Vokalens Længde i Midten af en Stavelse udtrykt ved Endekonsonanten.

§ 15.

Sædvanlig Brug. Når Konsonanter skulde betegne Vokalens Udtale, da måtte dette bero på, om Stavelsen sluttede med en hård eller blød, enkelt, dobbelt eller sammensat Konsonant. En dog ikke ganske almindelig Brug vilde derfor betegne den foregående Vokals Korthed ved at fordoble Endekonsonanten (*Dugg*, *fyrr*, *ligg*; Bloch S. 285), eller når Endekonsonanten var blød, ikke anvende Vokalens Fordobling for at udtrykke dens Længde (*bred*, *bleg*, *Tid*, *Svig*, ikke: *breed*, *bleeg*, *Tiid*, *Sviig*; Bloch, S. 275 og 277).

Undersøgelse. Man har altså her, som i foregående Tilfælde, vaklet imellem to Ting, uden at vide, til hvilket man ret skulde holde sig. Skal Konsonantfordobling udtrykke Vokalens Korthed, da er Vokalfordobling unødvendig for at udtrykke dens Længde. Når man kjender Desimalbrøk på det Komma, der adskiller de hele fra Brøkerne, så behøver man ikke (og bruge Matematikerne ikke heller) et andet Tegn ved sædvanlige hele Tal for at

tilkjendegive, at de ikke ere Brøk. Skal fremdeles Forskjellen imellem *Dug* og *Dugg* udtrykkes ved Konsonanten, så må Forskjellen imellem *foer* og *for* (efter sædvanlig Skrivemåde) ligeledes udtrykkes ved *for* og *forr*, o. s. fr.

At tilkjendegive Vokalens Kvantitet ved Konsonanttegnet synes i Grunden at være urigtigt, da det er Vokalens Lyd, der forandres, og ikke Konsonantens. Denne Måde er dog mindre fejlagtig end den nylig anførte ved Vokalfordobling eller understøttende *e*; ti da Konsonanten ikke *kan* udtales uden enkelt, kan den ikke heller frembringe en sådan Forvirring som en urigtig brugt Vokal. Ifølge sin Natur er Konsonanten ikke heller nogen selvstændig Lyd, men betegner kun et eget Stød af de forskjellige Organer, hvilket föjes til Vokallyden; det ligger da ikke så langt borte, at den betegnede Kvantiteten, der ikke heller er nogen væsentlig Forandring i Lyden. Fremdeles er det almindelig Tilfældet, at Vokalen foran en blød Konsonant er lang, foran en hård kort, hvilket synes at vise, at Konsonanten ved at virke tilbage på Vokalen står i Forbindelse med dens forandrede Kvantitet, og altså bör stå i samme med dennes Udtryksmåde. Slægtskabs- og Overgangslovenes Analogi, da Vokalens Kvantitet nemlig forandres efter de tillagte Böjnings- eller Afleds-Endelser, ja endog ved Sammensætning ved Tillæg af hele Ord, synes at vise det samme (Skib, Skipper; Lyd, lytte; seen, sinke; tåle, tålmodig). I êt Tilfælde er desuden denne Konsonantens Tilbagevirkning på foregående Vokal uden for al Tvivl, nemlig ved Ord på *nd*, *ld*, *rd*, hvor det tilsatte d frembringer en forandret Udtale af Vokalen, som: man, Mand; van, Vand. Udtale og, om man vil, Etymologi anbefale derfor denne Skrivemåde, f. E. Jord, isl. *jörð*, t. *Erde*; Mand, t. *Mann*, isl. *maðr*, for *mannr*, lige-

som ellers: *saðr* for *sannr*; ifølge Overgangslovene fra islandsk til dansk bliver *nn* til *nd*, *ll* til *ld*: *tönn*, Tand, *tröll* (læs trödl), Trold, *kalla* (læs kadla), kalde o. s. v. Endelig anvende vi den dobbelte Konsonant i Midten af Ordene *altid* således, og kunde da analogt gjöre det samme i Ordenes Slutning, f. E. Tiger, Tigger (efter den oprindelige, udentvivl også naturligere Stavemåde: Tigg-er). Det er altså ikke uden Grund, at nærbeslægtede Sprog, f. E. det tyske, have antaget det.

Resultat. Men ihvormeget end Konsonantfordobling (anvendt, hvor den var nødvendig, efter bestemt Regel) er at anbefale, så vilde dens Indførelse dog medføre en total Omveltning i vor Skrivemåde; den kan derfor kun anvendes efterhånden; men det er dog at ønske, at den begyndte Brug (f. E. vêd, ved, Vedd; Lig eller lig, ligg) ikke måtte finde Modstand. Men når êt af to skal finde Sted, når enten Vokalens Længde skal udtrykkes ved Vokalfordobling eller dens Korthed ved Konsonantfordobling, da bör billigen det sidste foretrækkes for det første. For at adskille *Dug* (på Marken) fra *Dug* (på Bordet) måtte man hellere skrive: *Dugg* og *Dug*, end: *Dug* og *Duug* eller *Dueg* (hvilket sidste ikke heller er Brug); på samme Måde hellere: et *Brudd* og en *Brud*, end: et *Brud* og en *Bruud* (hvilket *dog* er Brug, Bloch S. 281). Man anvende det samme på: *Råd* og *Rådd*, *hed* og *hedd* o. s. v.

Vokalens Længde i Midten af Ord, udtrykt ved stumt *h*.

§ 16.

Endnu en Måde! Man lægge denne til de i § 13 opregnede fire! Efterhånden har Brugen selv forkastet det

41-43
stumme *h* i de fleste Ord, ved hvis fuldkommen germaniske Udseende den måske tilsidst skammede sig: Sahl blev således til Sal, prahlen til prale o. s. v. Brugen har dog beholdt det i Ordene: et *Uhr*, formodentlig for at skille det fra et andet Ord *ur*, som vi dog ikke have; en *Rehd* (Bloch S. 296), måske for at skille det fra: en *Rede*; et *Lehn*, formodentlig fordi man ikke tænkte på det islandske *lén*. — Det er ikke fornødent at anvende de foregående Bemærkninger udførlig på denne Brug.

Vokalens Længde i Ordets Slutning, udtrykt ved understøttende *e*.

§ 17.

Sædvanlig Brug. Af dels etymologiske, dels analogiske Grunde har en temmelig almindelig Brug anvendt dette:

a) I Slutningen af Enstavelsesord på en Vokal og i lignende fremmede Ord, der formedelst det fremmede Tonefald få Tone på sidste Stavelse, som: Lee, Bie, Boe, Grue, Bye, Læe, Øe, Filosofie o. s. v. Efter *a* derimod aldrig, og efter nogles Skrivemåde nu ikke heller efter nogle af de andre Vokaler, som: Gru, Læ, By, Ø. Derefter også i nogle Endelser, der have samme Betoning, som: -erie.

b) I Slutningen af Adjektiver på en betonet Vokal, når de sættes i bestemt Tilstand eller i Flertallet, analogt med andre Adjektiver, som: den *frie*, de *frie*. Derfra er dette *e* undertiden endog gået over i Udtalen, så at Digterne bruge som en *licentia poetica*: den *frie* (i to Stavelser).

c) Ligeså i Slutningen af Infinitiver, analogt med andre Infinitiver: at *troe, see.*

d) Derfra have igjen nogle anvendt dette *e* i de af ovenanførte Ord afledte eller sammensatte, som: *Meedom, troelig*; andre have beholdt det i Enden, men bortkastet det i Midten af Ordet, som: at *troe, trolig*; en *Mee, Medom.*

Undersøgelse. Vi træffe her på endnu en Anvendelse af *e* (besynderlig nok, at just dette Bogstav altid har måttet være Støttestav, som om vi ikke havde det allerede tit nok i Sproget selv); man har nemlig her brugt det som Betoningstegn. Grundene, man anfører, foruden Analogien, hvorom siden, ere: at der hviler et Eftertryk på Stavelsen, som ligner et Slags dunkel E-Lyd (Bloch, S. 278, Nr. 56); men denne Grund er så dunkel, at jeg ikke förstår det, når det ej vil sige: Stavelsen er lang og betonet (har Tonehold og Tonefald). Måske kan den dog oplyses ved den anden, hvormed man ellers forsvarer det understøttende *e*: at denne korte E-Lyd ligner Hebræernes Sjva (Bloch S. 269, Nr. 29); men Sjva er jo blot et masoretisk Tegn, der sættes, hvor en Vokal mangler (Lindbergs hebraiske Gr. S. 7) eller er rent bortfaldet (så at יִקְטֹל bliver til יִקְטְלוּ jik-tlu). Høres der et sådant dunkelt *e* i Enden af vore Ord på en Vokal, så høres det endnu tydeligere imellem to Konsonanter i sådanne Ord som: *Halm, Garn, Jern,* og vi burde da på samme Måde skrive: *Halem, Garen, Jeren.* Om man da end vilde tilstå, at vor Udtale kunde oplyses ved Sammenligning med det hebraiske Sprogs, så kan denne dog ikke finde Sted her; vi anvende nemlig vort *e* efter en Vokal i samme Stavelse, dette gjöre Hebræerne aldrig med deres Sjva; de bruge

44-45
det ved Sammenstødet af flere Konsonanter i ên Stavelse, dette gjöre vi aldrig med vort *e*.

Strid om Udtalen standser al Undersøgelse om Skrivemåden; hver får da at skrive, som han hører. Men når man endelig vilde sammenligne Udtale, måtte man vel snarere betragte Stamsprogets og sammenligne vort: at se med det isl. *sjá* (læs sjav), vort Bi med det isl. *bý*, vort Ø med det isl. *ey* (læs ej). Man har udtalt således i flere Århundreder uden at mærke til noget *e* (ti at f. E. á i de ældste Tider virkelig har lydt som *av*, kan man finde Bevis for i Prof. Rasks Anvisning etc. S. 7 fg.). Snarere skulde man da i den isl. Endelse - *ur* eller - *r* finde noget, der lignede et dunkelt *e*, men enten kaste vi denne Endelse ganske bort, eller vi lade den blive til et ubetonet *er*, såat Vokalen virkelig danner en Stavelse. Andre dunkle Vokaler end ubetonede kjender altså vort Sprog ikke; men da kan Udtalen ikke tillade Brugen af det understøttende *e*, uden hvor det virkelig høres som sådant, som i: Formue, Hue. Ved konsekvent Anvendelse måtte man desuden frembringe den Forvirring, man så gjerne vil undgå, som: Hu, en Hue. Man lægge endelig Mærke til, at alle Stamord, hvori dette *e* bruges, ere af ên Stavelse; dersom man da vil dermed udtrykke det Eftertryk, som hviler på Stavelsen, så er Tegnet ganske overflødigt; ti ifølge vort Sprogs Kvantitetslove kan Stavelsen ikke være andet end betonet: der gives intet dansk Substantiv, Adjektiv eller Verbum af ên Stavelse, som er ubetonet. Og vil man udtrykke Vokalens Længde derved, så er Tegnet ifølge samme Love ligeså overflødigt; en Vokal er nemlig altid lang i Enden af en betonet Stavelse, derfor også i Enden af ethvert betonet Enstavelsesord. (Om Forskjellen imel-

lem Tonefald og Tonehold, altså også imellem betonede og lange, ubetonede og korte Stavelser, kan efterses Bloch S. 24, da Rummet ikke tillader her at udvikle denne Forskjel.) — Når man imidlertid beholder *e* i Enden af de omtalte Ord, så må det ligeledes bruges i Afledninger og Sammensætninger, sålænge Udtalen ej forandres, som: troe, troeligt. Betegner det derimod Tonefaldet, og dette ved Sammensætning flyttes til Ordets første Stavelse, så måtte *e* falde bort, som: Bye, men Landsby (Bloch S. 20, No. 11).

Ifølge Etymologien synes det stumme *e* at skulle anvendes ved nogle Ord, men ikke ved andre: Ved Substantiver, som ere komne fra det græske eller latinske Sprog, angiver Etymologien sædvanlig *e*, som: akademia, Akademie, philosophia, Filosofie (*a* er som sædvanlig gået over til *e*); ved nordiske derimod i Almindelighed ikke, som: *á*, Å; *ljár*, Le; *mey* (*mær*), Mø; *sjár*, *sjór* eller *sær*, Sø. Ved nordiske Verber angiver derimod Etymologien snart *e*, som: *trúa*, at troe, *snúa*, at snoe, snart ikke, som: *sjá*, se. I denne Tvivl må Overgangslovene spörges til Råds; angive nu disse, at vi i nogle Tilfælde beholde de fremmede Endelser (kun forandrede på vor Måde), men at vi i andre aldeles bortkaste dem (som: *baldr*, bold, men: *Baldr*, Balder), så må vi formode, at det samme kan gjelde om Endelsen *a*, hvilket også en Udtale, der ikke kan omtvivles, viser: *philosophia*, Filosofi, men *familia*, Familie, *snúa* at sno, *hlæja* at le, man *hneigja* at neje, *bægja* at böje. (At forfølge denne Lovs dybere Grund fra det latinske *familia* igjennem det franske *famille* o. s. v. behøve vi ikke her; Sprogkyndige ville desuden let finde den.) Vilde man nu tvertimod dette beholde denne Endelse, endskjöndt den i

Udtalen bortfalder, så måtte man konsekvent gjöre det samme ved alle de Stavelser, der ifølge Overgangslovene bortfalde, såvel i Ordenès Slutning som i deres Begyndelse, og altså tilsidst komme til at skrive: bolder, men læse: bold, at skrive: hospitalsk, men læse: spedalsk.

Analogiens Lov er i dette Tilfælde misbrugt; ti den har villet mestre Sproget. Den kan, hvad Substantiverne angår, kun sige: når By skrives med *e* til, da bör også skrives, Lye, Læe, en Såe, Tåe o. s. v.; men det er just om Grunden til dette *når* der spörges. Skulde den anvendes på Adjektiverne og Infinitiverne, så måtte en dansk Sprogregel hedde: *Alle* Adjektiver i bestemt Tilstand og i Flertallet, samt alle Infinitiver, endes på *e*; men en sådan Regel er ikke til *in rerum natura*. Ligesom vi skrive: den eller de *frie*, men læse: *fri*, måtte vi da også skrive: den eller de *fællese* og læse: *fælles*, skrive: den *lidene* og læse: den *liden*; og igjen på samme Måde skrive: et *danskt* Brev, men læse: *dansk* (der var da også en Tid, da man vilde det), skrive: et *gladt* Ansigt og læse: et *glad*, skrive: et *skyt* Dyr, men læse: et *sky* o. s. v.

Resultatet bliver vel altså som forhen, at vi hverken i Udtale, Etymologi eller Analogi, når vi ikke ganske ville omdanne Sproget, kunne finde tilstrækkeligt Forsvar for det stumme *e*. Når vi bortkaste det, kan dette ikke heller frembringe större Forvirring, end når vi beholde det; ja det er endog, ifølge Kvantitetslovene, aldeles overflødigt og intetsigende. Forgjæves stille vi vel da en grundløs Vedtægt imod alt dette.

Selvlydenes Höjde og Lavde.

§ 18.

Ligesom vi have benyttet Vokaltegn til at udtrykke Kvantiteten, der dog ikke selv er nogen Vokal, og endda ikke ved denne Betegnelse have udtrykt alle Vokalers Kvantitet, saa have vi også på en besynderlig Måde sammenblandet Vokallydene og næsten i Flæng benyttet de engang antagne Tegn. Vor Udtale og vore Tegn gå her ad forskjellige Veje, så det er næsten et Lykketræf, når de engang træffe sammen. De følgende Bemærkninger skulle tjene til at oplyse denne Materie, der er langt vanskeligere end den foregående.

Kvantiteten forandrer ikke væsentligen Vokalens Lyd (Tonen *e* bliver den samme, enten den gives som en Fjerdedels- eller som en halv Node); Höjden og Dybden derimod angiver en anden Vokallyd (når man fra *c* stiger op til cis, fremkommer en anden Tone). Så meget vigtigere må det da være at betegne disse på en simpel og regelret Måde. Man forlanger af en god Fiolinspiller, at han skal angive de forskjellige Intervaller ligetil en diesis; disse kunne vel ikke udtrykkes ved Tegn; men så urimelig har dog endnu aldrig nogen Komponist været, at han forblandede de Noder, som stå på forskjellige Trin eller forbyttede Kryds og *b*.

En sådan Forvirring synes derimod at finde Sted ved vor sædvanlige Retskrivning. Ingenlunde er derfor vore Vokalers Retskrivning således bragt på det rene, at vore Lærde kunne slå sig til Ro og sige til Folket: vi have undersøgt Ordenes Udtale og sammenlignet den med deres Oprindelse, vi have anvendt Tegnene, hvorved vi udtrykke

den, overensstemmende dermed, så at den, som kan høre, hvad han siger, nu også kan skrive det; således som vi have antaget, bör derfor også Ordene skrives. Tvertimod, Forvirringen er så stor, at Menigmand, engang vant til at stave *e-r* siger *ær*, neppe mere kan gjöre Forskjel på Vokallydene. For at undgå Misforståelse bemærkes derfor, at når Vokalerne her nævnes efter deres Lyd, så menes der den de have, når vi udtale dem allene eller efter en Konsonant, som: *e*, *re*, *æ*, *Træ*, *å*, *må* o. s. v. (Vil man antage det modsatte, det er vilkårligt; men kun êt kan antages.)

§ 19.

Fortsættelse. De Vokaltegn, som efter sædvanlig Skrivebrug forveksles, ere: *e* og *i*, *e* og *æ*, *o* og *å*, *y* og *ø*, altså næsten dem alle.

Når Vokalerne ere lange, stemmer dog i Almindelighed Udtale og Skrivebrug, som: *led*, *lid*; *lede*, *lide*; *fler'*, *skjær*; *leve*, *hæve*; *gode*, *åde*; *nyde*, *nøde*. Enkelte Afvigelser findes dog, som: *Steder af Sted*, (isl. *staðr*): *bedre* (isl. *betr*, t. *besser*), *tjene* (t. *dienen*); *her*, *der* (isl. *þar*); *kroget*, *broget*; *Love* (af *Lov*, læs: *Låv*).

Når derimod Vokalerne ere korte, skrives Lyden af *e* ofte med *i*. Således lyder *i* i:

hist, *sidst*, *mit*, *midt*, *dit*, *Kiste*;

derimod lyder *e* i:

Kvist, *List*, *vist*, *vil*, *til*, *liste* o. s. v. (der altså skulde skrives: *Kvest*, *Lest*, *vest*, *vel* o. s. v.; det falde kun ingen ind at ville læse: *Kvæst*, *Læst* o. s. v., ti så kjender han slet ikke Vokallydene). Sameget er i det mindste vist, at den som ikke er indtagen forud, men har lært at udtale *e* og *i*, har en påfaldende Tilböjelighed til at stave og

skrive, *vil*, *vist* som, *vel*, *vest*. Jeg finder endelig hos gamle *Höjsgård*, at han allerede har gjort denne Bemærkning, og at man skulde egentlig skrive *tel* for *til*, og beklager derfor, at jeg ikke har hans ortografiske Prøver ved Hånden. Vil man stille Lyden af *æ*, *e* og *i* sammen, da kan man finde dem i sådanne Ord som: *Hest (Hæst)*, *Kvist (Kvest)*, *hist* (alle lige korte); *Rest (Ræst)*, *Rist (Rest)*, *- rist*, *- tist*, *- ist* (som Endelser, som i: *Pietist)*.

Fremdeles lyder Tegnet *e* snart som *e*, hvilket er sjeldnere, f. E. i Artiklen *en*, Forholdsordet *ved* (isl. *við)* og nogle få andre Ord på *ed*, der enten ere komne af det islandske *ið (Ved*, *viðr)*, eller fremkomme ved Forkortelse af Ordet *(Embed* for *Embede*, *Helved* for *Helvede)*; snart som *æ*, hvilket er almindeligt foran en Konsonant i en kort Stavelse, som i: *er* eller *efter*. Hvad enten da Lyden er kommen af *æ* eller *i*, så er den i vor Udtale gået over til *æ*: *Kamp kjæmpe; vinr*, *Ven*.

På samme Måde lyder *o* snart som *o*, hvilket igjen er sjeldnere, som i: *mon*, *Knop*, *fort*, *sort*, snart som *å*, hvilket er almindeligt, som i: *op*, *ofte*, *som*. Her kan igjen, som forhen, *u* være gået i Udtalen over til *å*, som: *braut*, *burt*, *bort (bårt)*.

Endelig har man forvekslet *y* ag *ø*, ligesom forhen *e* og *i*; da nemlig *y* lyder i:

Bytte, *lytte*, *Hytte*, *hys! hysse* o. s. v.; derimod *ø* lyder i:

Bøtte, *Nytte*, *Støtte*, *Kys*, *Bøsse* (hvor altså også måtte skrives: *Nøtte*, *Køs)*.

Efter den ældre Skrivemåde skrev man overalt: *e*, *o* og *y*, som: *legge*, *sette* (hvilket endnu findes i Jacobis Lovtale over Absalon), *afhendige*, *ynske* o. s. v., hvorved en

langt större Regelmæssighed fandtes i Skrivningen; da vidste man f. E., når *e* sluttede den lange betonede Stavelse, skulde det udtales som *e*: *lede*, *bede*, når det derimod stod i en kortbetonet Stavelse, skulde det læses *æ*, som: *Hest*, *bedst*, *Rest*, og Ord, der have samme Udtale, vilde da få samme Skrivemåde, som: *kjempe*, *sende*. Siden derimod begyndte man at forbedre, og kjendte, havde jeg nær sagt, ikke den rette Sammenhæng af det hele; vi skrive derfor snart *e* og snart *æ*, snart *y* og snart *ø* i sådanne Ord, mangen Gang uden at vide anden Grund, end at det står således i Bøger.

§ 20.

Fortsættelse. Uden at indlade os i nogen udførlig historisk Deduksion (vi ville blot pege hen til, at Runealfabetet havde samme Tegn for *e* og *i*, at de ældste islandske Håndskrifter dannede af *e* et eget Tegn for *æ*, have *au* for *ø*; at vor Lyd *å* svarer til Islændernes *á*, men udtales dog ganske anderledes), mene vi, at det er afgjort, at Vokallydene efterhånden forandres i samme Ord. I det man nu bemærkede denne Forandring, vilde man også udtrykke den i Skriften, men fulgte hverken Udtalen ganske, hvorved over Halvdelen af vore Ord, som nu skrives med *e*, måtte skrives med *æ* (*eller*, *efter*, *bedre* o. s. v.); ikke heller fulgte man Etymologien ganske, så meget mere som den snart var uvis, snart ubekjendt. Man blandede endog på en forunderlig Måde Etymologi og Udtale med hinanden, i det man f. E. anførte som Grund for, at *Bjerg* kunde skrives med *e*, at det vel, efter det isl. *bjarg*, burde skrives med *æ*, men at en anden Etymologi lå os ligeså nær, nemlig det tyske *Berg* (Bloch S. 273, No. 42), uden at betænke, at Tyskerne også udtale

dette *e* som *æ*; men skriver derimod endnu, uden at gjöre en lignende Anvendelse, at *lægge* med *æ*, uagtet Islænderne skrive deres *at leggja*, der er det samme Ord, med *e*. Det er dog det samme, som man vilde sige: *os* skal rigtig nok, efter det islandske, skrives *os*, men Engellænderne skrive det *us*, derfor kunne vi også gjöre det; *Uld* og *Ulv* skulde vel efter det islandske skrives med *u*, men Engellænderne skrive: *wool*, *wolf* (læs: *hvull*. *hvulff*), altså kunde man gjerne, når Brugen var falden på det, skrive på dansk: *Oold* og *Olf*. Ligeså skrive vi nu: at *have*, Islænderne derimod: *hafa* (udtal: *hava*), vi kunde da også efter dem skrive: *hafe*. Det er dog ganske at blande Lyd og Tegn med hinanden.

Uden at tage Overgangs- og Slægtskabslovene i Betragtning opstillede man endelig som Regel: at den korte *Æ-Lyd* i Almindelighed skulde betegnes med *e*, men derimod med *æ*, når Stamordet angav *æ*, *a* eller *á* (Bloch S. 271, No. 36, sammenlignet med S. 273, No. 41), ja endog, når *a* eller *á* fandtes i Afledningen, skulde Stamordet skrives med *a* (Bloch a. S.). Ligeså, at *å* (og ikke *o*) skulde bruges, når Etymologien viste Lydens Slægtskab med *á*, *a* eller *æ* (Bloch S. 279). For *e* og *i*, samt *y* og *ø* finder jeg ingen Regel, men den lidet trøstelige Forsikring, at Skrivebrugen vakler, og at den strider imod Udtalen (Bloch S. 276, No. 51, hvor der anføres, at *Spid* i Udtalen er lig med *Smed*, isl. *smiðr*, og S. 283, No. 78). Analogt med det foregående måtte formodentlig Regelen være: at *i* måtte skrives, når Etymologien angav *í*, men *e*, når den angav *i* (uden Aksent); ligeså, at *y* måtte skrives, når Etymologien angav *u* eller *y*. Da imidlertid disse Regler hverken ere givne eller fulgte (man skriver *Skill*, isl.

skin, sv. *sken*; *dølge* isl. *dylgja* af Stamordet *dul; ønske* t. *Wunsch, wünschen)*, så betragte vi blot de først anførte.

De ere da dels vanskelige at anvende, dels ubestemte, dels urigtige, dels endelig ikke fulgte.

De ere vanskelige at anvende, ikke allene fordi de, som etymologiske Regler i Almindelighed, forudsætte en meget nöje Kundskab i Stamsprogene, men fordi de stride mod Udtalen, og vi altså komme i Forlegenhed, hvilket vi nu skulle følge (vi skrive nemlig: *Bægt* af *bage*, *Hænder* af *Hånd*, men: *Ven* af *vinr*, *venstre* af *vinstri*; ligeså: *Bånd* af *band*, *Kårt* af *charta*, men: *somme* af *sumr*, *op* af *upp*, *kort* af *kurz*, hvor dog Udtalen er den samme). Ubestemte og utilstrækkelige ere de, i det der f. E. ikke angives, når *a* og *á* virkelig går over til *æ*; det er dog bekjendt nok, at *a* og *á* også kan gå over til *e* (*Graf*, *Greve; ambátt*, *embæti*, *Embede)*. Aldeles urigtig er Regelen, at Stamordenes Skrivemåde skal bestemmes efter deres Afledninger (*skjælve* og *brække* skulle ikke skrives med *æ*, fordi Imperfekterne hedde: *skjalv*, *brak*, men fordi de islandske Stamord ere, *skalf*, *brak)*; ti fordi det kan være Tilfældet, at Stamordet har *a*, nærmeste Afledning *æ*, og næste igjen *a*, er det dog ikke sagt, at det altid er Tilfældet. Denne Regel i det mindste må da vel bortfalde som umoden, da det jo ligger i Sagens Natur, at Faderen ikke bör undgjelde for sine Börns Udskejelser. Reglerne ere endelig ikke fulgte af dem, der gave dem; Bloch anbefaler vel at skrive: *fornæmme*, fordi det hedder i Imperf. *fornam* (Stamordet hedder derimod *vernehmen)*, men han bruger det ikke selv (Sproglæren S. 221), og neppe er det heller almindelig Brug. Imod den første Regel om *æ* skriver man: *Jern*, *gjerne*, *Hjelm*, *Hjerte*, *neppe*, o. s. v., endskjöndt de

komme af: *járn*, *gjarna*, *hjálmr*, *hjarta*, *knap;* imod den anden Regel om *å: Sprog* (for *Språg*), t. *Sprache*.

Resultatet af denne vor Undersøgelse bliver vel da, at om vi end nöjagtig vilde følge etymologiske Regler, vilde vi dog komme til at støde åbenbar an imod Udtalen. Hvilket vi da end vælge, så må der, når nogen Regel og Sammenhæng deri skulle gives, forestå vore Tegn for Vokalsystemet og deres Anvendelse en total Forandring. Da imidlertid denne er umulig, så er der ikke andet for, end enten at lade det, som såmeget andet i Verden, gå sin skjæve Gang, eller, hvilket synes Videnskabsmænd værdigere, at overlægge alting vel fra alle Sider og derpå stræbe efter at skride frem til det bedre.

Da de forrige Undersøgelser vare så vigtige, vare vi nødte til at betragte dem med nogen Udførlighed. Derimod forbigå vi den ellers meget interessante Undersøgelse af de såkaldte Tvelyd og bemærke blot den Modsigelse, at man her dels har antaget Tegn (*j* og *v*) uden at ville anvende dem, dels har villet anvende dem foran en Vokal, men ikke efter denne, og betragte derfor kun endnu Medlydene og fremmede Ord.

Om Medlydene.

§ 21.

Medlydenes Retskrivning er forbunden med færre Vanskeligheder end Selvlydenes, da deres Overgange ere lettere at fatte.

Man kan fejle i to Henseender, enten ved at udelade

Konsonanter, som høres, eller ved at skrive Konsonanter, som ikke høres.

Når man vil bortkaste Konsonanter, som virkelig høres, og skrive: *mundlig* for *mundtlig*, *ordenlig* for *ordentlig*, så angriber man Sproget selv. Det måtte tilsidst føre til den Urimelighed at skrive alle Ord som islandske eller tyske. Et sådant Foretagende er at rive Sproget ned for at opbygge et andet, eller at tilklippe en kunstig Blomst, der hverken har Lugt eller naturligt Farveskjær.

Når man derimod af etymologiske Grunde skriver en Konsonant, der ej udtales, så fejler man vel ved at beholde et Tegn, der ikke lyder; men dette frembringer ingen sådan Forvirring som ved Vokalerne, da det i Almindelighed ikke *kan* udtales.

Konsonanternes rigtige Skrivning er dog ikke uvigtig, da det er dem, der bestemme Ordets Karaktér; de blive derfor især vigtige, når man vil sammenligne beslægtede Sprog. Det var desårsag at ønske, at vi i det mindste skrev vore Konsonanter således, at vore Efterkommere deraf kunde se, hvorledes vi have talt.

Hårde og bløde Konsonanter.

§ 22.

Hårde og bløde Konsonanters Skrivning kan bestemmes ved Udtalen eller ved Etymologien sammenlignet med Overgangslovene.

Konsonantens Udtale er tydelig, når den står allene i Enden af en Stavelse: *Skib*, *Flip*, eller når den står allene eller forbunden med en anden i Begyndelsen af en Stavelse: *bræge*, *præke*. Deraf den i Anvendelsen rigtige Regel, i

tvivlsomme Tilfælde at forlænge Ordet; som: *Kalv*, *Kalven*, *Karl*, *Karlen* (Bloch S. 287). Dog er denne Regel kun en Nødregel; ti fordi det hedder: *Kalv*, hedder det også *Kalven*, men ikke omvendt.

En blød Konsonant kan ikke udtales foran en beslægtet hård i samme Stavelse (Bloch S. 30, No. 34). Foran en anden hård Konsonant går den i Udtalen over til den beslægtede hårde (*Lyd*, *lytte*; *dyb; dyppe; knage*, *knække*; Bloch S. 28, No. 29). Dette er uden Tvivl grundet i Organernes Natur, da det findes i så mange Sprog (§ 7). Man har erkjendt denne Lov, men kun anvendt den halv, nemlig enten kun når den påfølgende Konsonant var beslægtet med den foregående (*bp* til *pp*, *dt* til *tt* o. s. v.), og endog derfra gjort Undtagelse (*Midte* for *Mitte*, af isl. *mið*), eller anvendt den på *v* og *f* foran *t* (*skrive*, *Skrift*), men ikke på *g* og *b* foran samme Bogstav (*bage*, *Bækt; skabe*, *skabede*, har *skabet*, sammendraget: *skapt*), eller anvendt den ved Böjning, men ikke ved Afledning (*drive*, *Drift*, men *have*, *havt*). I sidste Tilfælde måtte man dog først bevise, at Sproget følger andre Love ved Böjningen end ved Afledningen. (Sammenlign § 7.)

Stumme Konsonanter.

§ 23.

Stumme Konsonanter fremkomme, i det man vil beholde Stamordenes oprindelige Tegn (og de i dem hørbare Lyd), selv når de ikke mere høres. Nogen almindelig Regel vêd jeg ikke derom er fremsat; Analogi i Anvendelsen findes ikke heller.

Man skulde vel tro, at den Regel, som man har an-

taget om bløde Konsonanters Overgang til hårde: at nemlig den oprindelige Konsonant forblev i Böjningsformerne, men at Forandringen derimod fandt Sted ved afledte Ord (Bloch S. 291, No. 106), også her måtte følges; så at den stumme Konsonant kun beholdtes i Böjningen (altså: *god*, *godt*; *finde*, *fandt*). Men er det så, da har man igjen indviklet sig i en besynderlig Modsigelse. Dels måtte man nemlig da ikke skrive: *grandske* (af *grand*), *Handske* (af *Hånd*), da disse og sådanne flere Ord ere åbenbar afledte, ja Udtalen endog er forandret; dels måtte man endnu mindre beholde de stumme Konsonanter, når Overgang fra Stamsprogene finder Sted, da denne Overgang unægtelig ligger endnu længere borte fra Böjningen end Afledning i selve Sproget, og ikke skrive *Krands* (af *Kranz*) *Dands* (af *Tanz*). Vil man derimod, hvilket Brugen synes at føre til, antage, at stumme Konsonanter skulle beholdes, når Etymologien angiver dem, hvad enten Overgang fra Stamsprogene finder Sted, eller Afledning og Böjning i selve Sproget (*tydsk* af *deutsch*, *jydsk* af *Jyde*, *fandt* af *finde*), så måtte man: dels tillige antage samme Lov for hårde og bløde Konsonanter (sammenlign § 22), med mindre man kunde vise, at Konsonanterne have ên Natur ved Overgang fra Stamsprogene og Afledning og en anden ved Bøjning; dels følge denne Lov i alle Tilfælde; dels endelig oplyse, hvorledes der skulde forholdes, når Stamsprogene modsagde hinanden (f. E. *Krands*, *Dands*, t. *Kranz*, *Tanz*, isl. *krans*, *dans*).

Da de bløde Konsonanter ikke kunne udtales foran de hårde, så må de vel enten bortfalde eller assimileres med de hårde (hvorved altså disse fordobles). Når dette fulgtes, vilde samme Analogi med andre Sprog fremkomme som

ved det i § 22 anførte Tilfælde. F. E. isl. *góðr*, *gott*; *harðr*, *hart*; *kallaðr*, *kallat*; gr. *πες* (egentlig *πεδς*), gen. *ποδός*, lat. *pes* (egentlig *peds*), gen. *pedis*, sammenlignet med t. *Fusz* (for *Fudz*, ligesom: *Flid*, *Fleisz*, *Flod*, *Flusz* o. s. v.), d. *Fod* og *Pote*, eng. *foot*, fr. *pied* o. s. v.

I vort Sprog have vi beholdt som stumme Bogstaver: *d* foran *t* og *s*, samt *h* i *th* og i nogle Ords Begyndelse. Ved at anvende det foregående på disse, have vi især at betragte, om man her er bleven sig selv tro.

§ 24.

Fortsættelse. *D* foran *t* er beholdt i Böjninger og Afledninger (*godt* af *god*, *skjöndt* af *skjönne*; antaget nemlig, at *endskjöndt* er kommet af: *det end skjönnet, at*; ligesom *uagtet* af: *det ikke agtet, at*). Regelmæssighed i Anvendelsen findes dog ikke: man har således beholdt *d* i *skjöndt* af *skjönne*, men ikke i: *kan* (gl. dansk *kand*) af *können* (*nn* går over til *nd*), og *kan* udtales dog som *Mand*; man har beholdt det i *Midte* (t. *Mitte*) af *mid* (eller om man vil af *mid*, *midt* og deraf *Midte*, men da har man beholdt *d* ved Overgangen fra Stamsproget, og burde da gjöre det så meget mere ved Afledninger), men assimileret det med *t* i: *hvitte*, *lytte* o. s. v. Enten må man da efter det foregående skrive: *Midte*, *lydte*, *tægke*, *fornejte* (fornægte), men da bliver Sproget selv borte under Forbedringen, eller: *Mitte*, *lytte*, *tække*, men da også: *got*, *sant* o. s. v.

D foran *s* kommer enten af *t*, *d* eller *tz*, *sz* (d. e. *ds*, nu sædvanlig skrevet *ss*, som: *Fluss*). Heller ikke her findes Analogi i Anvendelsen. *Baden* vil således (resonneret Gr. S. 43): »at vi skulle skrive: *ganske*, *tyske* uden *d*, fordi det der ikke høres; men derimod *godt*, *fandt* med *d*; vel høres det ikke heller der, men gjör dog den Nytte,

at man ser Ordenes Oprindelse«; som om man ikke i første Tilfælde ligeledes så Oprindelsen, nemlig: *tydsk* af *deutsch*, *gandske* af *ganz*, ligesom: *jydsk* af *Jyde*, *Plads* af *Platz* o. s. v. Følges Etymologien allene, så måtte da alle sådanne Ord skrives med *d*; følges Udtalen allene, som her er i Strid med Etymologien, da alle uden *d*; tillades endelig dobbelte Konsonanter, så kan derved udtrykkes den Assimilatsion, som i Udtalen virkelig er foregået, som i: *Plass*, *Smuss*. Endnu en Ting har man måske villet udtrykke ved det stumme *d*, nemlig det Tonehold, som Stavelsens Vokal får; men da synes ikke heller nogen Regel at være fulgt. Man skrev således: *Krands*, *Dands*, ligesom *finde*, *vinde*, men derimod også: *Plads*, *Smuds* (for *Plass*, *Smuss*), hvor dog Toneholdet er anderledes. Ligeså *vinde*, *vandt*; *finde*, *fandt*, fordi Toneholdet her er det samme; men derimod: *god*, *godt*; *sand*, *sandt*, hvor dog Toneholdet igjen er forandret.

Det stumme *h*. *Th* findes enten i Ord af nordisk eller fremmed Oprindelse; det første vedkommer os allene her. Efter Etymologiens Lov skulde det beholdes overalt, men Brugen har med Rette forkastet det i de allerfleste Ord, hvad enten det kom af det isl. *þ* eller såkaldte stungne *d* (*Tyv* af *þjófr*; *tærske* af *þreskja*; *med* af *μετα*, *með*; *ned* af *niðr*, *niðr*, der ellers måtte skrives: *Thyv*, *thærske*, *medh*, *nedh*, som i gammelt Dansk). Derimod har den beholdt *th* i: *thi* og et *Thing*, for at skille dem fra: *ti* og en *Ting*. Men da burde man også skrive: *fordhi* (*fyrir því at*). Og hvorfor skiller man da ikke på samme Måde: en *Thræl* (isl. *þræll*) og *Træl* (*tyk Hud*), *Thyve* (af *þjófr*) og *tyve* (*tuttugu*), at *thræde* (af *Tråd*, *at þræða*) og at *træde* (*at troða*), *at tho* (*vaske*, *at þvá*) og Talordet *to*

(*tveir*) o. s. v.? Da endelig en *Ting* og et *Thing* begge svare til det isl. *þing*, hvorfor skiller man da ikke på samme Måde: at *trættes* (blive *træt*) og *trættes* (*kives*), at *tækkes* (af *Tag*) og *tækkes* (*behage*), da begge de isl. Stamord også her have *þ*?

Man har endelig beholdt *h* i Begyndelsen af adskillige Ord foran Konsonanterne *j* og *v*, dels efter Etymologien, dels efter den jyske Udtale; derimod har man bortkastet det foran *r*, *l*, *n*, som: *hringr*, *Ring* (med mindre det er gået over til *k*, *omkring*); *hlaupa*, *løbe*; *hnefi*, *Næve*. For at oplyse, om man ikke her har modsagt sig selv, måtte vel undersøges, om den jyske Udtale lader *h* lyde kun foran *j* og *v*, men ikke foran *r*, *l*, *n*; ti efter Etymologien måtte det beholdes overalt. Hvad Udtalen angår, måtte desuden afgjöres, hvilken af Dialekterne der kommer det dannede Sprog nærmest; ti denne, skulde man tro, måtte også i dette Tilfælde følges.

Om fremmede Ord.

§ 25.

Fremmede Ord ere som fremmede Gjæster. Ingen finder det besynderligt, om en fremmed er klædt anderledes end den indfødte; men nedsætter han sig iblandt os for at dele alt andet ondt og godt med os, så må han også finde sig i vore naturlige Vaner.

Når vi udtale et fremmed Ord som sådant, vilde det altså være höjst besynderligt at skrive det som et af vore egne, vi mærke også snart, at vi dertil mangle de for-

nødne Tegn (Bloch S. 266). Ved at skrive de fremmede Ord på deres Måde tilkjendegive vi kun også, at vi anse dem som sådanne, og at vi ved given Lejlighed ville give dem Afsked, ligesom vi lade fremmede Arbejdere igjen drage bort, når vi have nok af vore egne, eller når hine ej ville föje sig efter vore Former. Vi sige og skrive altså f. E. *jaloux* på fransk Måde, men finde det ønskeligt, at det samme ligeså godt kunde udtrykkes på dansk.

Har derimod et fremmed Ord antaget vor Skik, om denne end er nok så forskjellig fra dets oprindelige, hvorledes kunne vi da tillade, at denne vor daglige Omgangsven skulde nyde alle andre Rettigheder, men endnu bestandig skille sig fra os ved sit fremmede Udseende. Sige vi altså ikke *Jerusjalajim* (man tænke sig herved Navnets hebraiske Udtale), men *Jerusalem*, så skrive vi også billigen det sidste.

§ 26.

Fortsættelse. Rigtigheden heraf har nok heller ingen nægtet, da Regelen er bekjendt nok, at når Ordene ere naturaliserede (som *Peder* af *Petrus*, *Brunsvig* af *Braunschweig*), skulle de skrives som danske Ord (Bloch S. 268, No. 25). Men enten har man ikke ret villet til at bestemme, *når* Ordene da ere naturaliserede, og derved undgået den Nødvendighed at måtte skrive mange fremmede Ord på dansk Måde; eller man har ikke villet anvende den Regel, man dog selv havde givet. En Lov må dog her være ligeså nødvendig som ved fremmede Mennesker, der ellers kunde tilbringe deres hele Levetid iblandt os, uden at betragtes som naturaliserede. For Ordene synes en sådan Lov at være let at udfinde: de ere billigen naturaliserede, når de have fået dansk Udtale og dansk Böj-

ning (Bloch S. 267, No. 23 Anm.). Ved Udtalen komme dog vi som ere vante til at hænge i fremmede Sprog let i Forlegenhed; vor Almue vêd derimod meget vel, hvad der passer sig for de Danskes Organer; det Smil, hvormed vi høre på deres Udtale af fremmede Ord, turde derfor ofte mere gjelde vor egen Stolthed end dem. Dog kan også Overgangslovene her vejlede os; således er f. E. *Braunschweig* naturaliseret i Udtalen *Brunsvig*, da *au* ved Overgangen fra tyske til danske Ord bliver til *u* (*Haus*, *Hus*), og *ei* til langt *i* (*schweigen*, *tie*). Böjningen er måske dog endnu sikrere. Dersom vi f. E. ikke i Flertallet sige: *Agrementer*, men *agrémens*, så er Ordet endnu fransk; sige vi derimod: *Bosquet-ter*, *Epaulette-r*, så ere Ordene brugte som danske. Ville vi altså have læst: *Bibliotêk*, *Tragedie*, *Republikker*, *Eksellenser*, *Avertissementer*, *Löjtnanter* o.s.v., da kan dette kun opnås ved at skrive på dansk; skal man derimod læse (med fransk Udtale): *bibliothéque*, *tragédie*, *republiques*, *votre excellence*, *avertissements*, *lieutenants*, da skrive man på fransk.

Hvorledes er det nu muligt hermed at forene sådanne Grunde, som: at vi nu engang kjende Ordene bedst under den fremmede Form (Bloch S. 266)? ti det er jo med andre Ord, at vi kjende denne bedre end vort eget Sprogs; eller: at vi endda ikke rigtig kunde udtrykke Udtalen? som om det kunde falde os ind, i danske Ord at ville udtrykke fremmed og ikke dansk Udtale! (hvem kunde det dog falde ind at påstå, at *Kjøbenhavn* ikke på godt og rigtigt fransk hedder *Copenhague*?) eller: at Meningen af Ordet stundum vilde blive en hel anden, som: *sauvegarde* vilde blive en *Sovegarde*, *Sykologi* en *Figenlære* eller *Figensamling*? ti

hvo udtaler dog hint franske Ord således, og hvo kan, når der tales om Sjælelære, tænke på græske Figener?

§ 27.

Fortsættelse. De foregående Bemærkninger kunne nu let anvendes på de fremmede Konsonanter. Vi anmærke kun den Besynderlighed, at når *th* i islandske Ord går over til dansk, så ombytte vi det (de to Ord: *thi* og *Thing* undtagne) overalt med *t* eller *d;* men når græske Ord begynde med *th* (ϑ), så ere disse så hellige og ukrænkelige, at der endelig må skrives *th;* det vilde vist røbe for megen Uvidenhed, om den, der skriver (var det end en Almuesmand), ikke vidste, at sådanne Ord oprindelig ere græske og af Grækerne skreves så; men om hine derimod ere gode gamle nordiske Ord eller ikke, det kan være al Verden det samme!

Ved *c* møder den Vanskelighed, at det har en dobbelt Udtale: som *k* og som *s* (eller *ts*). Men dette kan ej nøde os til at afvige fra den rigtige Regel, at et Ord, der antages at være blevet dansk, skrives med vore Tegn efter vor Udtale. Udtaler man altså f. E. *Senter* (*centrum*), da skrive man så, vil man derimod have udtalt *Tsenter*, da skrive man *Center*, ti denne Udtale er ikke dansk (intet dansk Ord begynder med *ts*); men da har man også ved sådanne Ord som: *Center, Centret*, fået besynderlige Skabninger frem, der med Hensyn til Begyndelsen ere fremmede, men med Hensyn til Slutningen (formedelst Overgangen af Endelsen *-trum* til *-ter* og formedelst Böjningen) danske. Det samme finder da også Sted ved andre Bogstaver: intet dansk Ord begynder med *ps* (ψ), *Psalme* er derfor med Hensyn til Begyndelsen græsk, men med Hensyn til Slutningen dansk (Endelsen ὸς til *-r*, til *-e*, ψαλμὸς,

sálmr, Salme). Vil man i sådanne Ord, imod vore Organers Natur og den virkelig almindelige Udtale, foretrække den fremmede som formentlig rigtigere, så kan man, mener jeg, heller ikke undgå at beholde den i islandske og tyske Ord, der ligge os langt nærmere; og altså får man da udtale *Træl* (*præll*) og lignende med det isl. *þ*, og *Skræk* (*Schreck*) og deslige med det tyske *sch*, og altså skrive dem på samme Måde. Hvo ser ikke, hvortil dette vilde føre!

§ 28.

Således tror Forfatteren, efter bedste Skjönnende, at have vist, at den sædvanlige Retskrivning har ingen Hold og Sammenhæng: ingen Hold i Grunden, ingen Sammenhæng i Delene. Det Særsyn, at såmange forstandige Mænd have hyldet en sådan Afgud, kan vel derfor kun forklares deraf, at de stedse gik ud fra, at Brugen nu engang var der og måtte følges; der hører måske også et eget Mod og en vis Hærdning imod den lede, desværre sjelden vittige, Spot til at angribe en Fordom, når den engang er almindelig. Hine Mænd arbejdede derfor også kun på at finde Grunde for den Brug, som de nu engang havde gjort til deres Gud; og ingen vil nægte, at de jo ofte deri have vist megen Kløgt og Sindrighed.

Hvad disse Blade angår, da kan meget, og måske alt hvad her er sagt, være forhen sagt af andre. Forfatteren tror ingenlunde at have givet Almenheden noget nyt. Måtte han kun ved Sammenstillingen have været heldig nok til at fremvirke den Overbevisning, at ikke alt er, som det burde være, da overlader han rolig til Tiden og kyndigere Mænd at bringe det bedre til Virkelighed.

Hvad Vigtigheden af sådanne Undersøgelser som denne

70-71 angår, da er intet almindeligere, end at en og anden med en sagte Løften på Skulderen og et medlidende Smil ser ned på den Dårskab, det Pedanteri o. s. v., at opholde sig ved Bogstaver. Tanken er unægtelig det vigtigste, men Tanken gives med Ord, og Ordene med Bogstaver; ingen, som lærer at skrive, og vil tænke noget ved hvad han gjör, kan derfor lade være at bekymre sig derom. I de nyere Tider, da det levende Ord har tabt sig og er blevet til døde Bogstaver, da Ordet kun lyder for Skranken og fra Talerstolen, men Smågens herligste Værker, udødelige Digteres Arbejder, Historieskriveres livfulde Fortællinger, ligge begravede som en død Skat og sjelden, næsten aldrig, *lyde* for Folket: i sådanne Tider bliver det også især vigtigt at lægge Vind på, at de døde Tegn kunne gjengive Ordet så fuldkomment som muligt. I Oldtiden var det helt anderledes, og dog vil man i det hele finde de gamles, f. E. Grækernes og Islændernes, Skrivemåde, såvidt vi endnu kunne slutte os til deres Udtale, langt fuldkomnere end vor; en Besynderlighed, der måske kan forklares deraf, at de vare så vante til Lyden, at de ikke kunde tilfredsstilles ved en Skrift, der ikke gjengav denne. Hos dem finde vi derfor så godt som ingen Bemærkninger om Retskrivning, ti de fulgte Naturen; vi, som have forladt den, må nødvendig gjennemgå en Kamp for at komme tilbage til den.

Endelig tror Forfatteren at burde gjöre Rede for den her brugte Retskrivning. Af de nyere Forbedringer er her optaget Tegnet *å* og Forskjellen imellem *ö* og *ø*, derimod ere Vokalfordoblingen, det understøttende *e* og nogle overflødige Konsonanttegn forkastede; i det hele er altså fulgt den af Prof. *Rask*, tildels efter *Höjsgård*, foreslåede

og anvendte Retskrivning. Fortrinligheden af disse Forandringer er så iöjnefaldende, at de kun behøve at fremstilles og gjöres forståelige for at antages. Angående *j* efter *k* og *g* må derimod Forfatteren tilstå, at han ikke endnu har kunnet overbevise sig om Rigtigheden af vor lærdeste og skarpsindigste Sproggrandskers derom givne Regel. Af Grunde, som her ikke er Sted til at udvikle, mener han, at dette Bogstav måtte lige så vel bortfalde foran *e* som foran de bløde Vokaler, eller at det måtte beholdes overalt, hvor det virkelig høres. I denne Tvivlrådighed har han holdt sig til den almindeligste Brug; ti han troede i dette som i alle andre Tilfælde, hvor han har fulgt det sædvanlige, både at burde oppebie en fuldkommen Overbevisning og tillige finde denne bestyrket og bragt i Anvendelse af Mænd, der have et erkjendt Kald til i denne Sag at vise andre Vejen til det bedre.

»Nogle kan ikke *fordrage* nyt, fordi det er ikke in-
»venteret af dem selv; andre *begriber* ikke nyt, fordi de
»ere indtagne af Prejudicer om det gamle. I Betragt-
»ning af dette følger jeg sjelden mine egne Regler, som
»projecterer noget nyt; thi det måtte ellers synes for
»andre, ligesom jeg selv vilde autorisere dem. Havde
»en anden været Autor til dem, havde jeg strax udvalt
»dem til at efterfølge; men fordi jeg selv publicerer
»dem, henstilles det til andres Behag at føre dem i
»Brug.« *Höjsgård.*

BEMÆRKNINGER OM

KILDERNE TIL DANMARKS HISTORIE I HEDENOLD

OG DERES BEARBEJDELSE.

(Nordisk tidsskrift for oldkyndighed, I.)

1832.

Det er uden tvivl et af de skönneste beviser på det ædle i menneskets natur, at forstanden næppe er kommen til nogen grad af modenhed, för den tragter efter at skabe lys i det mörke, der omgiver den, og at udbrede dette lys over de længst fraliggende egne og fjærneste tider. Denne begerlighed efter overalt at kende det skjulte og at fremdrage det til klarhed skylde vi vore vigtigste kundskaber om naturen udenfor og indeni os og de fortrinligste undersøgelser om de skjulte kræfter, der kun i sine virkninger åbenbare sig for vort öje. Men mennesket bliver ikke stående ved det nærværende og materielle; det opsøger ikke blot skattene i jordens skød, det sönderlemmer ikke alene naturlegemerne, for ligesom at uddrage deres inderste sjæl; det skuer tillige ind i tiden og søger at tilegne sig det forbigangne og det tilkommende. Det tilkommende er i almindelighed skjult med et uigennemtrængeligt dække; tanken derpå sætter derfor, som oftest, menneskets hæftigste lidenskaber i bevægelse; den fylder det med angst og rædsel og lader det vakle imellem håb og frygt. Betragtningen af det forbigangne derimod rører ikke i ringere grad hjærtet, sætter ikke mindre følelsen i bevægelse; men denne bevægelse er tillige forbunden med en betryggende

ro: som forsvundet er det forbigangne én gang for alle uforanderligt; sindet, som nutiden så tit oprører og ængster, vederkvæges derfor ved fortiden, der ikke skrækker, men blot advarer. Heraf kan man uden tvivl forklare sig, hvorfor alle, som have erholdt nogen grad af dannelse, den være stræng videnskabelig eller ej, med en ganske egen interesse betragte historien og de begivenheder, den fremstiller. Ligesom nemlig det enkelte menneske gerne dvæler ved sin barndoms og tidligere ungdoms begivenheder, så ser også hele menneskeslægten med et bevæget hjærte tilbage på den tidsrække, den har gennemvandret stundum med, stundum uden bevidsthed. Begge, såvel en menneskeslægt eller et folkeslag som det enkelte menneske, have gennemlevet den årle barndom uden bevidsthed, eller hvis denne, som man vel tör antage, var til, så er den senere, og for en tid udslettet af det følgende livs begivenheder, der have efterladt sig et stærkere indtryk; begge kunne derfor kun erholde oplysning om de tidligste begivenheder ved sagn: mennesket hos sine frænder, folket fra oldfædrenes minder. I begge slags beretninger hersker en höjtidelig, nær havde jeg sagt hellig dunkelhed; igennem dem begge stråler et romantisk lys; og ligesom der vel næppe gives nogen, der jo ved fortællingen om denne eller hin mærkelige begivenhed, der skal være hændet ham i barndommen, men om hvilken han ikke selv mere har nogen erindring, røres på en ganske ejendommelig måde, tillægger denne begivenhed en værd og indflydelse, som den rimeligvis i virkeligheden aldrig har haft, og idet han lader sin indbildningskraft gentage den for sig og göre den ret levende, tillige udsmykker den med smigrende biomstændigheder, så at han tilsidst tror fuldkommen at

kunne erindre den: således må, og vel i en endnu höjere grad, sagnene fra et folkeslags oldtid, efterhånden som de udvikle sig i tiden, ligesom af sig selv omgives med et romantisk lysskær, hvorved de uudslettelig indprente sig i hukommelsen, og, hvad enten de nu mere eller mindre svare til en objektiv sandhed, blive vedkommende folkeslags sande, uaftvistelige ejendom.

Det må ansés for en sand national rigdom, når et folk, som en arv fra sine fædre, besidder en mængde af sådanne sagn fra den fjærneste old; de ere ligeså mange vidner om en tidlig åndsudvikling og om folkets ejendommelige beskaffenhed. I sådanne åbenbarer sig på den herligste måde Nordens dybde, Østerlandenes brogede æventyrlighed og den ved sydens hede sol udviklede uudtömmelig skabende fantasi.

Fra en ganske anden side bliver derimod sagen at betragte, når der spörges om disse sagns historiske sandhed, når den rolige forstand prøver dem, undersøger deres forbindelse og virkelige sammenhæng i tiden, når den forelægger sig det spörgsmål: ere disse sagn virkelige erindringer af sande tildragelser; eller ere de blot fostere af en barnlig fantasi, der har grebet en eller anden virkelig begivenhed, og derpå med åndens og indbildningens frihed uddannet den til et hélt, der aldrig har haft noget virkelig tilsvarende på jorden?

Disse spörgsmåle kan man göre og har man ofte gjort sig også ved Danmarks ældste historie; men svarene ere blevne höjst forskellige. En af vort lands ypperste har ikke blot fremstillet en sammenhængende kongerække af Danmarks regenter för kristendommen, men har tillige vidst at anvise enhver mærkelig underkonge og helt, en-

hver anden mindre indgribende begivenhed, der endog syntes at stå aldeles afsondret fra det hele, sin rette plads i tiden, sin rette forbindelse med det hele og med det enkelte. Læseren ser let, at jeg tænker på Suhms kæmpeværk, en frugt af en menneskealders uafbrudte stræben, af den overordentligste lærdom og et lykkeligt livs kraftfuldeste timer. Andre derimod fremstille os Danmarks historie i hedenold fra en ganske anden synspunkt: den består, sige de, kun af løse usammenhængende sagn uden historisk værd og betydning; ethvert forsøg på at bringe lys i dette mörke, at finde orden i denne vilderede, må mislykkes; og således kan man vel forklare sig, at man med Danmarks nyeste historieskriver kan komme til den overbevisning, at det er rettest i en fremstilling af vort lands begivenheder ganske at forbigå den hedenske tid. Men således at betragte beretningen om denne tid som ikke tilværende, fordi den ikke er til for os på samme måde som den senere, fordi den ikke kan støtte sig på törre krönnikeskriveres annaler, men er skabt og dannet af folket med frihed og ånd, eller med andre ord: at forbigå Danmarks sagnhistorie og skildringen af folkets forfatning og sæder under hedendommen, er uden tvivl at bortkaste tvende af de skönneste perler i vor historie og at rejse en bygning af den følgende tids begivenheder, som mangler sin grundvold.

Betragtningen af Danmarks ældste historie ledte også forfatteren af disse linier til den overbevisning, at det hidtil bestående ikke kan ansés for tilforladelig eller blot rimelig historisk sandhed; men för end jeg meddeler almenheden egne granskninger i denne materie, troede jeg det passende at forudskikke følgende indledende bemærk-

ninger om kilderne og deres behandling i almindelighed. Disse bemærkninger udgive sig ikke for mere, end hvad de virkelig ere, en oversigt af andres meninger og granskninger, der ere sammenstillede for at lede læseren til en endelig dom. Deres hensigt er nærmest at betragte tingen fra den negative side, snarere at rive ned end at bygge op; det første må, desværre, også her gå forud for det sidste; det er i sig selv betænkeligt og vanskeligt, og det er muligt, at man i den iver, hvormed man er kommen i gang, løsriver adskilligt, som man siden vil finde, burde blive stående og tjene til støttepunkt. En sådan vildfarelse må imidlertid undskyldes med ethvert sådant arbejdes endelige formål, ad granskningens vej endelig og tilsidst at erhværve sig en tilforladelig kundskab.

Betragte vi i almindelighed de ældste mindesmærker i Norden, da bestå de, ligesom hos alle oldtidens folkeslag, i allehånde levninger fra den fjærneste tid, som vi i almindelighed skylde den bestræbelse hos menneskene, at bevare for efterslægten mindet om deres elskede og om de ved en eller anden dåd udmærkede mænd, som vare en velsignelse for sin tid, eller den indre nødvendighed, hvormed mennesket søger at knytte sit jordiske liv til himlen og at göre det guddommelige til deltager i hans glæde og sorg. Sådanne levninger, i hvilke ordet ikke på en eller anden måde har udtalt sig, såsom gravhöje, stenaltere og deslige, ere uden tvivl i flere henseender mærkværdige: ved deres ælde vise de folkets ælde, ved deres beskaffenhed folkets kulturgrad, og de kunne derfor kaste meget lys på folkets sæder og skikke, på dets huslige, undertiden også borgerlige forfatning; men, som stumme vidner, tie de i almindelighed om selve de historiske begivenheder. Mere

talende ere vel runestenene, hvis indskrifter undertiden række op til den hedenske oldtid; men hvad Danmark angår, kan man dog ikke med sikkerhed antage, at nogen historisk begivenhed er opbevaret på nogen runesten, ældre end Jellingestenene, og om man end vilde antage, som rimeligt er, at flere danske runestene henhøre til en endnu ældre hedensk tid, så bliver dog det historiske udbytte höjst ubetydeligt; efter de af Abrahamson i Antikvariske annaler og af Geijer i Svea rikes häfder anstillede undersøgelser om runeindskrifternes indhold i almindelighed viser det sig nemlig, at de sædvanlig angå private mænds rejser eller død, og at de i alt fald stå afsondrede som höjst korte brudstykker uden sammenhæng med hverandre og ofte uden tilsyneladende forbindelse med historien i det hele.

Ordets levende mindesmærker bestå da egentlig kun i gamle sange, slægtregistre og fortællinger (sagaer). Af disse ere de første de ældste; kun de have kunnet bevare sig nogenlunde uforvanskede formedelst stavelsemålet, rimstavene og øvrige ejendommeligheder ved den ældste digtekunst; de ere desuden korte og give kun hovedstrøgene af begivenhederne, og måtte derfor så meget lettere bevares. Adskillige sådanne sange, som bære tydelig præg af at være digtede i hedenold, ere virkelig blevne opbevarede til vor tid, men de fleste ere brudstykker, nedskrevne langt senere, og supplerede og udvidede ved indskudt prosaisk fortælling. Langt yngre ere de prosaiske sagaer selv, altså også langt yngre end den tid, hvis begivenheder de fremstille. De kunne derfor kun ansés for tilforladelige historiske vidnesbyrd om tildragelser i hedenold, når de hovedbegivenheder, de fremstille, bekræftes med anførelse af en

gammel sang, eller når deres opløste elementer, skönt en sådan sang ikke udtrykkelig anføres, vise hen til en sådan, eller man endelig kan genfinde begivenheden i en eller anden oldsang, om denne end ikke af historieskriveren selv er brugt eller overhoved synes at stå i nogensomhelst forbindelse med selve sagaen. Når intet af dette er tilfældet, kunne senere fortællinger om så fjærne begivenheder ikke have anden hjemmel end et løst folkesagn, eller snarere den af et eller andet sagn udsprungne individuelle anskuelse, som den senere fortæller har dannet sig af begivenhederne og deres sammenhæng.

Som bekendt grunde både Saxo og Snorre deres historiske beretninger dels på sange, dels på mundtlig fortælling, og Snorre har vistnok ret, når han netop på sådanne sange grunder sin historiske troværdighed i ting, om hvilke han af egen og sine nærmeste samtidiges erfaring intet kunde vide. Hos Saxo finde vi ligeledes ikke blot brudstykker af sange, men mange andre hos ham forekommende fortællinger have åbenbar haft deres første grundlag i sådanne, der endnu tildels kunne genkendes i fortællingen. Herved må imidlertid ingenlunde tabes af sigte det forskellige forhold imellem sangen og fortællingen eller sagnet. Sangen giver, som vi nys bemærkede, kun hovedtrækkene af begivenhederne, ikke deres enkelte omstændigheder og følge, sjælden deres bestemte tid, ofte heller ikke deres sted; sagnet derimod udvider, hvad der var indskrænket i sangen, og bestemmer, hvad deri var ubestemt. Den senere fortæller har nemlig et langt mere udstrakt spillerum for sig end oldsangens digter; han kan lægge til eller tage fra efter behag og gör helst det første; han må i det hele drage begivenheden nærmere hen til sig og til tilhørerne; han

må give den sandsynlighed og et slags visshed ved at anvise den sin bestemte tid og sted; han fristes lettelig til at give den större interesse ved andensteds fra at låne et eller andet træk, som kan göre ret levende indtryk, og ved at göre alt, hvad stort og herligt er, til forfædrenes dåd. Sådanne træk, som ved en eller anden karakteristisk beskaffenhed sætte indbildningskraften eller følelsen i levende bevægelse, gentage sig derfor tit og ofte i fortællinger, der i øvrigt ikke stå i nogen forbindelse med hverandre, og knyttes derfor mangen gang kun med yderst svage bånd til hovedhandlingen; næsten hele sagabiblioteket leverer beviser herpå. Forøget med enkelte tilsætninger, udsmykket med særegne træk, går sagnet således fra land til land, og overalt, hvor det kommer hen, har det hjemme. Et af de mest træffende exempler herpå er det bekendte sagn om Hagbard og Signe, der fortælles med påberåbelse og påvisning af stedet, hvor det er forefaldet, i næsten alle nordiske lande: i Upland og Nerike i det egentlige Sverrig, i Halland, i Blekingen, i Söndmør og Helgeland i Norge, på Als, og der er, som bekendt, skrevet nok for at bevise, at det efter Saxos fortælling virkelig tilhører os og har tildraget sig ingen anden steds end i Sjælland. Men ikke blot i Norden, også udenlands har sagnet sit hjem: det bekendte sagn om Frodes fred og guldsmykket, som til tegn på denne henlagdes på alfarvej, fortælles ikke blot om kong Frode i Danmark, men også om kong Alfred i England, kong Brjan i Irland, Gange-Rolf i Normandiet og måske endnu flere; er det endelig ikke besynderligt, at en så egen original begivenhed, som den, der ligger til grund for fortællingen om Palnatokes mesterskud, skulde genfødes i tiden efter at have slumret i århundreder og

gentage sig, ikke hos en af hans ætlinge, men imellem hyrdefolk på de schweizerske bjærge.

Opbevaringen af alle de oltidssagn, vi have, skyldes en senere historisk tid; vi må derfor bemærke, at jo nærmere sagnet rykkes hen til denne, desto mere historisk bliver det anstrøg, det efterhånden antager, men det er ikke sagt, at dette anstrøg var det oprindelige. De gamle sange ere også, og såre ofte, af mythisk indhold. I sagnet ere begge elementer, det mythiske og historiske, blandede; i historien må de sondres. Herved måtte historieskriveren let ledes til at lade forstanden herske over den i sagnet spillende mythiske fantasi og at drage selve mythen over i historien. Historieskriveren måtte göre dette; thi enten troede han virkelig at stå på en fastere grund, eller i det mindste måtte han bygge sig en sådan, uden hvilken hans hele værk snart måtte styrte sammen og opløse sig i usammenhængende dele. Til det virkelig historiske knytter han derfor et andet sagn, der uden tvivl også er givet ham med noget historisk anstrøg, uden hvilket det ej kunde bevares, og i den sammensætning, hvori det nu kommer til at stå, må det nødvendig antage den udvortes lighed, den dragt, om jeg så må kalde det, uden hvilket det strax af enhver vilde bortvises som fremmed. Har det først antaget en sådan, da rykker det dernæst af sig selv ind i en senere historisk tidsalder, hvor det oprindelig næppe havde hjemme. Således går den eddiske mythe om Høder og Balders død igen på jorden i kongerne af samme navne hos Saxo, og hvad vi fra én kilde kende som en af de dybsindigste, hjærte og ånd mest rørende digtninger, finde vi i en anden fremstillet som en sædvanlig historisk begivenhed, til hvilken kun så meget overordentligt og vidunderligt har

knyttet sig, at vi ikke kunne tvivle om dens oprindelige form. Da på en noget lignende måde Thorkil Adelfars rejse efter Saxos regning må indfalde ved kristendommens indførelses tid, så forbindes denne fortælling virkelig med kristendommen, skönt vi i dens første grundlag næppe kunne miskende den mythiske karaktér, hvorved den har lighed med Thors rejse til Jötunhejm, forandret og blandet med senere sagn. Men det er ikke blot Saxo, men også Snorre, og hvad under da, om også andre sagaskrivere, der søge således at befæste sagnet ved at give det tid og sted, eller med andre ord at göre det historisk. Hos Snorre træde også Odin og hans medfølgere frem som mennesker: de bo iblandt menneskene, krige med dem og undervise dem; og dog kan umulig denne Odin være hin gud, som dyrkedes ved Asiens grændser, og hvis lære udbredte sig derfra tværs igennem Europa til Norden. De mythiske forestillinger synes overhoved hos Islænderne at have antaget en historisk karaktér langt oftere, end man i almindelighed forestiller sig. Til den som historisk fremstilte Frodefrèd og dens ophør ved jættemøerne Fenja og Menja finde vi den ren mythiske tilsvarende forestilling i Völuspå, hvor gudefreden ligeledes afbrydes ved jættemøers ankomst; og helt vidunderlig, kunde man næsten sige, forenede denne mythe sig igen med den kristelige forestilling om den over al verden herskende fred, da Kristus fødtes, hvoraf fulgte, at Frodes levetid historisk blev ansat til denne tid; hvor udbredt også dette sagn har været, ses af den langt senere fremstilling deraf i Olaf Tryggvesens saga, hvor det lægges i Thors mund, nemlig at Norge i de ældste tider var beboet af riser, der alle døde på to kvinder nær; da kom mænd fra østerlandene, som disse

63-64
kvinder gjorde meget bryderi, indtil endelig Thor dræbte dem. Betragter man således sagnene i det store, i en lang frastand af tid, og ikke blot i de beretninger, som nærmest berøre hinanden, så vil visselig ingen kunne tvivle om, at sildigere tider have tilegnet sig langt ældre sagn og fremmede landes, og have gjört sig dem mere hyggelige og fortrolige ved at omdanne dem. Dette falder især i öjnene, naar man sammenstiller de ældste sange og sagaer med middelalderens senere kæmpeviser og fortællinger. Hvilken forandring af det samme æmne! Hvilket andet åsyn og dragt på den samme helt! Oldtidens vidunderligste helt, Sigurd Fofnersbane, bliver i Vilkinasaga til en ridderlig Sigurd Svend og i kæmpeviserne til Sigurd Snarensvend, der strider med de danske kæmper, »så det donner under ros«, og oprykker egen med rode, og »fører således sommer i by«; Jötnen eller Thursen i Thrymskvida bliver til en Tossegreve, og Freja sammesteds til hin adelige Jomfru Frøyenborg. Opstod sagnet endnu engang i vor sagnløse tid, hvilke væsener mon vi vel da vilde skue i disse Nordens ældste, dybsindigste mythiske fremstillinger! Men — vil man uden tvivl indvende — det er ikke ret at bedömme de ældste og ærværdigste historieskriveres beretninger efter senere fabler fra en lidet smagfuld tidsalder; og uden tvivl ligger der nogen grund i denne indvending; var det ikke så, da vilde vi ikke dvæle ved de ærværdige oldsagn. Hvad indestår os imidlertid ganske for, at hine ældste sagn i virkeligheden ere mere ægte end disse senere fordrejelser, som vi kunne gennemskue og genkende under deres maske, fordi vi kende dem i deres oprindelige beskaffenhed; oldsagnene have vistnok for os et ægte anstrøg af den tidsalder,

hvori de fødtes, men hvor langt tilbage i tiden kende vi denne, og hvilken anden kundskabskilde have vi til den, uden netop sagnene selv? Det er altså rimeligt, at oldtidens historieskrivere kunde geråde ind på en eller anden vildsti, som lå åben for dem, og som var så let at betræde; det er endog rimeligt, at de ikke blot kunde, men at de også, omgivne af så mange veje og blottede for så mange midler, som vi nu besidde til at eftergranske folkenes ældste hjemstavn og hændelser, måtte betræde den; de have virkelig gjort det.

Endnu en tredie historisk kilde have vi foran nævnt, nemlig slægtregistrene, som i ikke ringe mængde ere os overleverede fra fortiden, og som rimeligvis, da Nordboerne satte så stor pris på at mindes og at optegne deres fædres slægtled, kunne have betydelig indflydelse på bestemmelsen af Danmarks ældste historie. Ved dem, skulde man tro, må tidsregningen erholde en urokkelig fasthed, og uden dennes bestemmelse vakler al sand historie. Men følgende bemærkninger, om hvis omstændeligere udvikling og rigtighed vi henvise til P. E. Müllers bekendte undersøgelser om Saxo og Snorre, ville allerede vise, at også genealogierne må benyttes med megen varsomhed, da de, således som de ere, ikke altid afgive pålidelige resultater. De kunne nemlig i almindelighed kun antages for nogenlunde sikre i de nærmeste led og blive, jo længere de rykke tilbage i tiden, desto upålideligere. Enhver anseelig slægt søgte at udlede sin herkomst fra en berömt stamfader; næsten alle de nordiske kongers slægtregistre begynde derfor med Odin; når man var kommen så vidt tilbage, man bedst vidste og kunde, satte man ham i spidsen, eller i det mindste en anden, ligeledes anseelig mand, som

65 forherligedes ved det mörke, hvori oldtiden indhyllede ham, igennem hvilket mörke de ham tillagte bedrifter strålede så meget klarere. Man betragte blot de islandske landnamsmænds stamtavler, hvor mange der nedstammede fra Sigurd Fofnersbanes datter Kraka (Aslaug), hvorved familien ikke blot på den ene side bragtes i forbindelse med den danske kongeslægt, men tillige, hvor vanskelig end denne forening synes tænkelig, med en af de störste fabelhelte, Sigurd Fofnersbane, hvis bedrifter havde langt sydligere landstrækninger til skueplads, og hvis tidsalder er så ubestemt, at han snart sammenstilles med aserne, snart med Regner Lodbrog. Vare de mellemliggende led i en slægtfølge ubekendte, så trak man fremdeles hin første berömte stamfader så langt ned i tiden, som det var nødvendigt for at danne en sluttet række; derfor har Odin måttet leve op igen så mange gange, som det nogenlunde pålidelige, man kendte til de forskellige kongeslægter, fordrede det, og antallet af leddene imellem ham og flere samtidige herskere er hos forskellige nordiske folk forskelligt, alt eftersom de havde en længere eller kortere kongerække at fremvise. Hvilken åben mark ligger ikke her for granskningen! Hvilken tumleplads for skarpsindigheden, når den vil bestræbe sig for at forene det, som synes i sig selv uforeneligt, og at opklare det, som synes indhyllet i uigennemtrængeligt mörke.

Dersom disse bemærkninger have noget værd, må virkelig de sagaer og slægtregistre, som lægges til grund for Danmarks oldhistorie, underkastes en omhyggelig kritik, för end noget tilforladeligt historisk resultat af dem kan uddrages; så bliver det også nødvendigt, at göre sig visse bestemmelser og regler levende, som i bearbejdelsen kunne

følges og aldrig må lades af sigte. Vi forsøge kortelig at udkaste nogle sådanne, der naturligvis ere de samme som de, der gælde for behandlingen af ethvert andet folkeslags historie i så fjærne og dunkle tider som de, vi her omtale.

Til historisk rimelighed, thi på mere vil næppe nogen göre fordring, kan med rette væntes, at den tiden nærmeste beretning lægges til grund for den historiske fortælling; eller da i grunden ingen af de historiske kilder, af hvilke vi må øse, kan siges at ligge den tid nær, som afhandles, så må den beretning vælges og foretrækkes, som i følge sprog og indhold må tillægges den höjeste ælde, enten oldsangen selv, hvis en sådan haves, eller dens indhold, hvis dette kan genfindes, var det endog kun i en senere saga, der må antages at have erholdt mangfoldige tilsætninger. Som exempel nævnes Regner Lodbrogs dødssang, der, skönt senere digtet, dog må ansés for langt ældre end Regner Lodbrogs saga, og som derfor må lægges til grund, når man vil undersøge denne berömte helts levetid og toge; samt sagabrudstykket om Ivar Vidfadme, hvis indflettede vers uden tvivl ere levninger af en langt ældre sang, og som vi derfor må tillægge historisk sandsynlighed i dens beretning om begivenheder, hvorom vi intet andet steds have sammenhængende efterretninger.

Det sagn, som benyttes, hvad enten det nu i formen er ældre eller yngre, må tillige fra indholdets side kunne erkendes at være ældgammelt. Når det går i det store, uhyre, kolossalske, har det rimeligvis hjemme i hedenold; bevæger det sig derimod indenfor snævre grændser, så er det snarere et foster af en kristelig tidsalder, der havde glemt det betydningsfulde af det ud over tid og sted svævende oldsagn. Ligesom börn glæde sig mest over det,

66-67
som går i det uendelig store, således måtte der også stærke træk til at virke på oldfædrenes indbildningskraft. Hvilken latterlighed derfor, at ville nægte asalærens ægthed! Den Asathor, som vader på bunden af havet og rækker höjt op over dets svulmende flade, som sover i tommelfingeren af en handske, der tilhører et legemlig endnu större væsen, og derfor forekommer ham at være en hytte: sådanne billeder ere ikke avlede i en munks snævre celle og ofte lige så snævre hjærne. Den Ivar, som, forbandet af mennesker og guder, styrtes af sin egen fosterfader i havet, eller den helt, hvis lig på det brændende skib stævner ud forbi klipper og skær, og således i selve døden tilhører havet, som var vidne til hans livs vigtigste bedrifter, sådanne begivenheder kunne uudslettelig indprente sig i hukommelsen og bevares i mindet igennem en uendelig tidsrække. Efterhånden derimod, som vi stige ned i tiden, formindskes billedet, og indskrænkes den heroiske dåd; den uhyre drage bliver til en lindorm; jætten, der ligner et isbjærg, bliver til en pudsig skovtrold; den kunstfærdige Võlund, som forfærdiger de herligste våben, bliver en Wayland smith, der smeder hestesko; og heltens ridt igennem den flammende befæstning (*vafrlogi*) til bestigningen af et glarbjærg. De senere fabelagtige sagaer, såsom Didrik af Berns, og alt, hvad der bærer deres præg, kan altså ikke, om de end sagde os nok så meget om Danmark, her komme synderlig i betragtning; også de have skildringer af dværge og lignende mythiske væsener, men deres mangel af holdning viser tilstrækkelig, at de kun ere senere digtninger, der ved en falsk efterligning af det gamle mythiske stof søge at indvirke på indbildningskraften og at tilegne sig en troværdighed, som de just derved tabe.

Men fordi sangen eller sagnet, vi benytte, ere ældgamle, følger endnu ikke deraf, at de ere historiske; tværtimod, jo ældre de ere, desto mere nærme de sig mythen. Her skal altså en skönsom kritik søge at bestemme, om indholdet er ren mythisk, eller om der tillige kan antages at ligge en historisk begivenhed til grund. Dette er den vanskeligste opgave af alle. Da mythe og historie i ethvert folkeslags oldhistorie berøre hinanden og tabe sig i hinanden som regnbuens farver, så kan, for den allerældste tid, den virkelige grændse kun genkendes i det store, aldrig i alle de enkelte træk, ikke engang altid i personerne. Den i mythologien fremstillede kamp imellem aser og jætter har tillige historisk betydning som en virkelig kamp imellem Nordens ældste beboere, Finnerne (Lapperne), og et andet indtrængende, oprindelig asiatisk, folkeslag, og er så historisk viss som nogen anden historisk begivenhed; men man kan ikke derfor fra de gamles skildring af denne kamp med sikkerhed slutte til nogen historisk Odins eller Thors, eller nogen anden finsk eller Asafyrstes virkelige navne og enkelte bedrifter. For den höjeste old gives altså ingen anden fremstilling af historien end mythen og den hovedbegivenhed, som efter sandsynlighed indeholdes i samme. Da den blanding af mythiske og historiske begivenheder, som findes i oldsagnet, kan opstå på tvende måder, enten derved, at det historiske er gået over til mythe, eller at det langt ældre mythiske stof ved traditionen efterhånden har antaget udseende af en historisk begivenhed, så må begge disse ting omhyggelig sondres fra hinanden; ofte lader det sig virkelig göre; det første kan have været tilfældet i den fjærneste old, i det en fyrste forgudedes, eller, som en Lama, indbefattede både

68-69
den verdslige magt som regent, og tillige forestillede den gud, i hvis navn han handlede; det sidste er sædvanlig tilfældet, når tiden ligger os nærmere. Da alle de kilder, som have historisk udseende, just henhøre til denne nærmere tid, så må derfor også den formodning først opstå hos os ved enhver historisk fremstilling, hvor guderne umiddelbar gribe ind i handlingen, at den oprindelig er en mythe, som har modtaget historisk behandling; handle derfor guderne med i fortællinger hos Saxo, skönt han endnu ikke har givet noget vink om, at de ere guder, eller hvilke slags gudeväsener de ere, så må vi strax formode, at disse fortællinger måske vare til i langt ældre myther; og det bekræfter sig ved nöjere undersøgelse, at de ere det. Kun når tiden og stedet og alle andre omgivelser med klare træk angive handlingerne, deres bevæggrunde og følger som ren menneskelige, kunne vi have al rimelighed for, at stoffet er historisk.

Ett og samme sagns gentagelse på flere steder kan vel ikke i og for sig tilintetgöre dets historiske troværdighed, men må dog altid svække den. Thi ikke alene bliver stedet derved uvisst, men der må tillige opstå formodning om, at sagnet ved sin vandring fra sted til sted har lidt en del forandring. Er det tillige tidløst, om jeg så må sige, eller henføres til ubestemte eller forskellige tider, og kan det på en sandsynlig måde forklares som en mythe, hvis hovedtræk genfindes i Eddaerne, da er denne forklaringsmåde uden tvivl at foretrække for den historiske; thi just derved oplyses tillige på den simpleste måde grunden til, at sagnet har sit hjem på så mange forskellige steder.

At sagnet henføres af én fortæller til én, af en anden

til en anden tid, svækker derimod mindre dets virkelighed som historisk faktum; thi stedet for en begivenhed må altid sikrere kunne bestemmes, eftersom endog selve sagnets tilværelse antyder det, og stederne selv ikke kunne undgå nogen sagnskrivers opmærksomhed, da hans fortælling, når han enten ikke kan angive det, eller angiver det forvirret, strax antager karaktér af et æventyr; tiden derimod svæver som noget uendeligt hen over personer og begivenheder. Her skete det, vil enhver beretter ofte kunne sige med visshed, når han derimod på spörgsmålet når kun kan tilföje: for lang tid siden, i mine oldfædres tid, eller deslige. Fornemmelig er tidens uvisshed ikke noget afgörende bevis på begivenhedens, når det kan oplyses, at skribenten, som fortæller denne, har hensat den til denne eller hin tid, enten vildledt af en eller anden historisk spekulation, af rådvildhed eller af ren uvidenhed om tiden, i hvilken begivenheden dog måtte have hjemme. Asernes indvandring i Norden er således et aldeles uomtvisteligt historisk faktum, selv om de forskellige beretninger måtte lede til at antage den foregået nogle århundreder senere eller tidligere. Rolf Krake har ligeledes uden tvivl været en virkelig, over hele Norden berömt Lejrekonge, hvis minde, uforgængelig for os og alle kommende slægter, er opbevaret i Bjarkemålet, om end hans levetid ikke kan angives med fuldkommen sikkerhed.*)

*) Som exempel på tidsbestemmelsens usikkerhed kan selv denne berömte konges levetid tjene, således som den angives i forskellige kilder: hos Saxo ligger der ikke mindre end 40 regentled imellem ham og Harald Blåtand; når dennes tronbestigelse ansættes til 940, så vil Rolf Krake have levet omtrent år 260; hos Snorre derimod er Rolf Krake samtidig med Adils og vil da

70-71
Den historiske begivenhed og dens enkelte omstændigheder må oplyses ved sammenligning af alle kilder, de ældre og de yngre: ingen bör granskningen overse. Men dennes formål må være at sammenligne og vælge, ikke at sammenstille og forene. Hvad der ligefrem modsiger hinanden, lader sig ikke på én gang tænke som bestående; er derfor det nogenlunde sandsynlige en gang udfundet, da må ikke det usandsynlige eller mindre sandsynlige fremtræde på ny for at hævde sin adkomst til historisk troværdighed. Denne bemærkning er så simpel, at man må undre sig over, at den regel, den indeholder, nogensinde kunde overtrædes.

Overensstemmelsen imellem de indenlandske kilder bör først undersøges; men ved sammenligningen med de udenlandske kan den historiske sandhed tillige vinde en styrke, som sætter den over alle tvivl. Mangle udenlandske efterretninger om vigtige begivenheder, skönt de haves om mindre vigtige fra samme tid og sted, angående samme person, da må de indenlandske derved nødvendig tabe i troværdighed. Ere de indenlandske og udenlandske aldeles uforenelige, da må de ansés for de pålideligste, der tilhøre det folk, der længst har haft en historie; thi hos det folk, hvis historie er yngst, må sagnene være mere fabelagtige

efter den sædvanlige regning have levet omtrent ved 500; i fortællingen om Toke Tokesön i Olaf den Helliges saga göres kong Half og Rolf Krake til samtidige, og deres levetid ansættes til to menneskealdere før Olaf den Hellige; skönt denne fortælling uden tvivl er opdigtet, så viser den dog de gamles mening om kong Rolfs levetid; antager man nu endog 70 år for en menneskealder, så vil, da kong Olaf ved fortællingens tid var i Sarpsborg 1018, kong Rolf have levet i det höjeste 150 år för denne tid eller 868. Imellem disse forskellige angivelser kommer der altså til at ligge to eller tre hundrede år.

end hos hint. Til at bestemme Normannetogene, under hvis anførsel de foretoges, til hvilket sted de skete og i hvilket år, bidrage derfor såre meget de efterretninger, vi finde hos brittiske, franske og andre sydlige krönnikeskrivere. Men til bedömmelsen af et udenlandsk sagn hører tillige som en væsentlig omstændighed, at det må kunne skönnes at være udsprunget af selve begivenheden og ikke at være opstået ved en fordrejet tradition. Et exempel herpå er Englændernes beretning om Regner Lodbrogs død.

Fra disse almindelige bemærkninger gå vi over til en kort betragtning af selve kilderne og spörge os selv: fremstiller nogen af disse os en pålidelig kongerække? angive de en sikker tidsfølge? kunne vi lide på de stedsbestemmelser, de anføre? Kilderne dele sig, som vi allerede have berørt, i tvende slags: sådanne, i hvilke forstanden endnu ikke er bleven det herskende princip, og sådanne, i hvilket dette er tilfældet, eller de egentlig historiske; der findes imidlertid ofte en blanding af begge uden bestemt grændse, men vi henregne til sidste slags enhver fremstilling, hvor den hensigt, at ordne begivenhederne efter tid og en viss følge, tydelig udtaler sig. Sådanne begynde derfor med Are Frode, der først søgte at ordne fortællingerne om de ældre begivenheder historisk, og på hvem Snorre igen grundede sit historiske system, samt med Saxo, der, som P. E. Müller har víst, uagtet alle sine fejltagelser, stræbte efter at bringe orden i de historiske begivenheders følge.

Men betragte vi kilderne til Danmarks historie i hedenold, da må vi snart bemærke, hvor lidet vi overhoved vide om dette i hedendommen selv, det undtaget, som Saxo fortæller, når vi ikke til Danmark ville henføre beretninger, som nærmest angå hele Norden eller andre enk-

71-72

elte strækninger udenfor Danmark. Da den ældste nordiske historieskrivning skylder Island sin oprindelse, så måtte dette land og stamlandet Norge fornemmelig tildrage sig opmærksomheden, og her finde vi derfor et rigt, næsten overflødigt stof for en senere behandling og forskning. Danmark og Sverrig have ikke mindre haft sine skalde, men deres sange ere for störste delen forsvundne; her dannede sig, som P. E. Müller har bemærket, tidligen store riger, hvorved den heroiske tidsalder snarere nærmede sig sin ende, og skaldenes sange tabte sig hurtigere. Til Island kom efterretningerne om disse lande uden tvivl tidlig, men ikke i så overflødig mængde, at meget deraf kunde tabes, og sammenhæng ikke desmindre i levningerne kunde bevares. Hvilken lang vandring havde den mundtlige fortælling desuden ikke at gå, för den kom did op og atter tilbage til os! Det er altså ikke besynderligt, at meget af det, som virkelig har været til, er uden spor forsvundet, og at det grundlag, som vi fra Islændernes fortællinger kunde vænte, er med den tabte Skjoldungesaga uerstattelig forgået.

De ældste sange, vi have fra Norden, ere opbevarede i den såkaldte Sæmunds-Edda; deres indhold er dels mythisk, dels historisk. De mythiske sange vedkomme os egentlig ikke her, hvor vi kun søge et historisk grundlag; men vi må dog göre opmærksom på den egenhed, der findes næsten hos dem alle, at de ligesom indfatte det mythiske i en historisk ramme, i det nemlig enten en rejse eller en anden lignende begivenhed giver anledning til mythernes fremstilling. I denne henseende have de en påfaldende lighed med indklædningen i Snorres-Edda, i hvilken Gylfes rejse til Asgård ligeledes fremstilles som

anledning til, at de mythiske fortællinger foredrages. Snorres-Edda har altså i denne henseende ret vel opfattet den ældste poetiske indklædningsmåde og leder os til at være opmærksomme på andre fremstillinger, der muligen ved første öjesyn kunne synes at være historiske og ikke desmindre indslutte en mythisk kærne.

Blandt disse mythiske sange, som i øvrigt ikke vedkomme Danmark i særdeleshed, må dog én udhæves og nævnes, da den langt tydeligere end de andre nærmer sig historiens kreds, nemlig Hyndluljod. I denne udledes næsten alle gamle kongeslægter fra Halvdan den gamle*) (den gamle halvjætte), og den står således i ligefrem modsætning med andre historiske beretninger, der udlede Nordens kongestammer fra Asa-Odin. Den omfatter også den danske kongeslægt, da Harald Hildetand udtrykkelig nævnes, men leder i øvrigt ikke til nogen sammenhængende fremstilling.

Den anden afdeling i Sæmunds-Edda synes ved sin hele tone og indhold at behandle historiske begivenheder; men, når kvadene om Helgerne undtages, ere de lærde uden tvivl nu enige om, at de vedkomme tildragelser udenfor Norden. Hvis, som P. E. Müller vil, sagnenes første oprindelse endog må henføres til Asien, så rykke de historiske begivenheder, som vi deri kunde vænte at finde, endnu længer fra os, og ere vel endog samtidige med Asernes. De mythiske og historiske sange vilde i så fald udgöre en samlet sagnkreds om Aser, som guder, og Völsunger og Gjukunger som heltehistorie; ligesom da også virkeligen hos Snorre Aser, Völsunger og Gjukunger sam-

---

*) *Hyndluljóð* str. 16, ff., jfr. *Skálda* i Rasks Udg. s. 191—192.

73-74
menstilles. Det er vel ikke usandsynligt, at begivenhederne med Völsungerne ere forefaldne i den nordlige del af Tyskland på Asernes indvandring her til Norden*); de ere da kun middelbar af vigtighed for Danmarks historie; angående kvadene om begge Helgerne har derimod F. Magnusens undersøgelser givet os visshed for (den visshed, som heri er mulig at erholde), at de vedkomme Danmark, Norge og Sverrig. Men da sangene om Helge Hundingsbane atter stå i nöje forbindelse med sangene om Völsungerne, så træder den danske kongestamme herved tillige i forbindelse med en helteslægt, som vi med hensyn til tiden skulde have vanskeligt ved at forene dermed efter andre historiske efterretninger; og hvad de i de eddiske sange nævnte enkelte danske konger angår, da vil vanskeligheden med at anvise dem deres rette plads i kongerækken vorde endnu större. Hvor skulle vi f. e. hensætte den danske konge

*) At de ældste eddiske sange have en germanisk oprindelse, eller at de nordlige folkeslag vandrede igennem Germanien hertil, ses tydelig af sproget. De ord, som i *Alvíssmál* tillægges guderne (*goðum*, Goterne), ere tyske eller saxiske; hos mændene (*mönnum*, Mannerne), siger *Alvíssmál*, kaldes solen *sól*, hos guderne *sunna* (t. sonne), ligeså sammenstilles *öl* og *bjór* (t. bier), *eldr* og *funi* (t. funke), *bygg* og *barr*, hvilket sidste er saxisk; så kaldes også Yggdrasill *hárr baðmr*, det höje træ (t. baum). Men der findes også flere ord i det ældste nordiske sprog, som ikke ere indkomne ad denne gotiske vej, men fra det vestlige Europa (brittisk *bron*, bryst f. e. er stamord til isl. *brynja*), og endnu andre lade sig oplyse af Lappisk og Finsk. Det kan ved betragtning af sprogene. I forbindelse med de ældste historiske efterretninger, bringes til den störste sandsynlighed, at keltiske folkeslag i den höjeste old have strakt sig ind i Norden, hvor de stødte sammen med de oprindelige finske stammer; imellem begge indtrængte sig siden gotiske folk, som snart fordelte eller tilbagedreve de andre. Dette vil blive genstanden for en følgende undersøgelse.

Hjalprek og hans sön Alf eller Half*)? er dette en forvexling med den berömte helt Alf eller Half, som andre beretninger fortælle os så meget om, men i Norge? er Alfs kone, Thora Hakonsdatter, en datter af den kong Hakon, som Saxo**) fortæller om, at han med Stærkodder gjorde et tog til Irland, thi vi finde ingen anden dansk konge af dette navn? eller vedkommer overhoved den hele fremstilling i Edda en dansk folkestamme i nærheden af Elben, over hvilken en konge Hjalprek (i andre sagn dværgen Elberich) regerede, og udbredte måské denne stamme sig endnu höjere op i Jylland, siden vi midt i Jylland finde et Alfesund (det lille Bælt), og denne Hjalprek i Snorres Edda siges at være konge i Thy *(á Þjóði)?*

Foruden de eddiske sange har oldtiden efterladt os adskillige andre, eller i det mindste sagaer, som åbenbar grunde sig på sådanne. Nogle omfatte en hel slægts historie, andre en enkelt mands bedrifter; de første have gerne det tilfælles, at de dreje sig om en eller anden kostbarhed, hvorpå en forbandelse hviler; ligesom Fofners skat danner grundlaget i sangene om Völsungerne, således er det samme tilfældet med sværdet Tyrfing i *Hervararsaga*, og selv i *Ynglingasaga* er herskerslægtens skæbne, som Geijer nöjere har udviklet, bunden til et guldsmykke. Fandt vi da i de eddiske sange mythers fremstilling indfattet i en tilsyneladende historisk ramme, så træffe vi her modsætningen dertil, en række af historiske begivenheder, sammenholdte ved en romantisk knude. De sange derimod, som angå en enkelt person, opregne i almindelighed i vers,

*) *Guðrúnarkviða* I, i slutningen, og II, str. 12—13.
**) lib. 6.

75-76

fulde af de sædvanlige poetiske omskrivninger, dennes bedrifter i en bestemt følge. Begge disse slags kilder indeholde næsten alle en eller anden oplysning til Danmarks historie i almindelighed, men fremstille ingen sammenhængende beretning om denne. De sange, som angå en enkelt konges eller helts bedrifter, som Regner Lodbrogs sang, ere historisk vigtige til denne enkelte mands historie, da de, om end yngre end begivenhederne, dog meddele os en af de ældste opfatninger af disse.

Den såkaldte Snorres-Edda, der ligeledes for en stor del kan ansés som grundet på gamle sange, indeholder i sin historiske del en samling af traditioner, som her ere samlede i en aldeles uhistorisk hensigt, nemlig at oplyse den gamle digtekunst. Blandt disse sagn ere nogle for Danmarks oldhistorie særdeles vigtige, såsom de om Danekongerne Fred-Frode, Rolf Krake og Regner Lodbrog, og de fortjene så meget mere vor opmærksomhed, som det ikke var samlerens hensigt at understøtte eller svække noget historisk system, men kun at give sagnet som det var og som det fra ældgammel tid må have været, da de ældste digterbilleder grunde sig derpå. Derimod lære vi af tvende stykker, nemlig fortalen til og slutningen af den egentlige Edda, hvorledes historisk spekulation allerede tidlig opstod, og vi ville derfor et öjeblik dvæle derved, for at overtyde os om, at vi ikke blot ere berettigede til, men nødvendigen må lægge en kritisk målestok på de gamle beretninger, når vi ikke igennem oldtidens tåge skulle tro at skimte stjærner, der i virkelighed kun ere lygtemænd. Fremstillingen i disse tvende stykker har åbenbar til hensigt at advare imod de afgudiske meninger, som indeholdes i selve Edda, og antager derfor fortællingerne om guderne

76

og deres bedrifter som vedkommende forgudede mennesker. Fremstillingen begynder meget langt borte med verdens skabelse, og dens grundidé drejer sig derpå om at forbinde sagnene om Aserne med, hvad forfatteren hos en eller flere af middelalderens skribenter havde læst om Troja og den trojanske krig. Hos Trojanerne var en overkonge og tolv høvdinge, og således indsatte også Odin tolv høvdinge i Sigtun, som skik havde været hos Tyrkerne*), ved hvilke vi altså her må forstå Trojanerne, skönt der næppe kan være tvivl om, at de gamles *Tyrkjar* betegne Thrakerne. For at give denne overensstemmelse endnu större vægt, søger forfatteren at finde langt hentede ligheder imellem Asernes navne og de trojanske kongers og heltes: *Trór* må derfor være Thor, den gamle *Ökuþórr* Trojanerhelten Hektor**) o. desl. Hvad under da, at Ragnarök eller den frygtelige kamp, ved hvilken hele verden forgår, efter denne forfatters anskuelsesmåde er hverken mere eller mindre end den trojanske krig og det trojanske riges undergang†). Det er, synes mig, åbenbart, at denne forfatter har øst af fremmede kilder, sandsynligvis brittiske, thi også det brittiske rige antoges, efter en i middelalderen temmelig gængs fabel, at være grundet af Trojaneren Brutus, og selve London var efter Eadgars love opbygget efter og til erindring om det gamle Troja; hvorfor skulde ikke også de nordiske riger have samme oprindelse som de sydlige heltes forgudede hjem, det herlige Roma! Men har forfatteren benyttet sådanne fremmede kilder, da har han hverken øst med smag af disse eller besiddet nogenlunde sammenhæng-

*) *Snorra Edda* s. 7. 15.

**) sst. s. 12. 13. 78.

†) sst. s. 88 ff.

76-77
ende kundskab om de sydlige landes ældre historie. Så gerne vi derfor ville tro de gamle Nordboer, når de trohjærtig fortælle, så opmærksomme, det se vi af dette exempel, må vi være, når de benytte fremmede eller begynde at anvende kritik, der i deres tid måtte være et tveægget sværd, som den ellers så våbendygtige hånd næppe kunde føre uden at såre sig selv. Det er muligt, at kilden til denne forfatters fremstilling kan findes ved at efterspore hans særegne bemærkninger: om at jorden på en viss måde er levende, om *Zóróastres*, samt overhoved om Trojanerkrigen; men langt vigtigere for os bliver den bemærkning, at adskilligt, som forekommer her, også findes hos Snorre i Heimskringla, nemlig at verdensdelen Europa også kaldes *Enea**), at Odin som forudvidende vidste, at han skulde blive berömt i Norden**), ja endog selve tidsbestemmelsen, at det var for Rommerne (navnlig for Pompejus), Odin flygtede mod Norden†); thi dette synes at vise, at de have haft efterretninger fra samme kilde, og at berettige os til at tvivle på Snorres fortælling, når han går udenfor det, som en gammel sang eller nordisk tradition kunde lære ham.

I forbigående henvende vi læserens opmærksomhed på de tvende mærkelige stykker, som indeholdes i sagnet om Fornjot og hans ætmænd, hvilke have haft så megen indflydelse på behandlingen af Danmarks oldhistorie. Begyndelsen af disse brudstykker, thi det synes de at være, ere af mythisk indhold: Fornjot fremstilles med sin slægt, Havet, Vinden og Ilden, Jökul (isbjærget), Sne, Lue, Kul,

*) *Snorra Edda*, s. 6. *Ynglingasaga*, kap. 1.
**) nysanførte s. 13 og kap. 5.
†) ligeså s. 11 og kap. 5.

Aske og lignende væsener, lutter frostens og ildens eller varmens og kuldens ånder, hvilken fremstilling skal tjene til at vise Norges første bebyggelse fra Jotland (Finland) af; derpå taber sagnet sig i den fabelagtige helt, Halvdan den gamle, fra hvem de norske kongehuse nedstamme. I denne henseende finde vi heri en mærkelig overensstemmelse med den forhen anførte Hyndluljod, og vi kunne næppe tvivle om, at vi have et ældgammelt, ærværdigt sagn for os, men overleveret os fra en langt senere tid; den i »det fundne Norge« forekommende benævnelse Lapper, som hos de gamle ellers altid kaldes Finner, viser udtrykkelig dets sildigere opfattelse. Som mythe nægte vi heller ingenlunde dette sagn sindrighed, thi det fremstiller ret levende billedet af et land, der er kuldens hjem og oplives ved en varme udenfra, hvorved efterhånden udvikler sig jættevæsener, der endelig modtage kultur og danne stater; men vi behøve vist ikke at udvikle, hvilken forvirring der må fremkomme, når disse mythiske ideer, der synes at angå en endnu ældre tid end Asernes indvandring, drages ned til virkelig historiske tider, og Halvdan den gamles sönner komme til at beherske strækninger af det danske rige i en langt senere tidspunkt.

Fra en ganske anden side åbnes os en ny kilde til bekendtskab med det gamle Skjoldungehus. Det angelsaxiske digt Bjowulfsdrape fremstiller Skjold som en sön af Skef (hos Islænderne er han en sön af Odin) og fortæller, hvorledes han i sin barndom kommer énlig på et skib med våben og klenodier drivende til Danmark (et af de skönneste forbilleder på det danske folks og dets regerings milde godmodighed); efter hans sidste villie indskibes hans lig på samme måde og overlades derpå til bølgerne,

78-79
et sandt nordisk træk, oftere, men i langt djærvere fremstilling, anvendt på Nordens helte; kong Hakes lig drev således, som Snorre fortæller os, men på det brændende Skib, ud på havet. Efter dette digt ere fremdeles Skjolds efterkommere: hans sön Bjowulf, dennes sön Halvdan, dennes sön Hrodgar, under hvem trolden Grændel anretter skrækkelige ulykker i landet. Tillægge vi dette digt noget historisk værd, — og det må også i denne henseende i det mindste vække vor opmærksomhed, da det omtaler et, som det synes, på noget historisk grundet tog af Daner og Friser under anførerne Hnæf og Hengist, samt nævner adskillige andre nordiske slægter og folkeslag, som andensteds fra ere os bekendte, som Skjoldunger, Skilfinger, Völsunger, Jötner, Nord-, Øst- og Vestdaner, Goter og Svenske, — så erholde vi her begyndelsen til en dansk kongerække, som er ganske forskellig fra den, vi kunne samle af andre fortidslevninger, i følge hvilke det danske kongehus begynder med Odins sön Skjold og dennes efterkommere Fridleif og Frode.

Efter således at have kortelig berørt de ældste sange eller paa sange grundede sagn og indseet den uoverensstemmelse, der findes imellem disse, og den ringe visshed, de kunne yde os, gå vi over til de egentlige historieskrivere, hvis tydelige hensigt det var at meddele en sammenhængende historisk fremstilling.

Blandt disse må naturligvis Saxo først tildrage sig vor opmærksomhed, thi han er den eneste, som i uafbrudt følge har givet os den danske kongerækkes ældste historie. At han skrev paa Latin, er her i grunden en uvæsentlig omstændighed, thi hans efterretninger kunne desuagtet være ligeså ægte nordiske som de, der ere os overleverede i det

gamle sprog; hans værk selv overtyder os om, at han skrev efter gamle, i Danmark udbredte, sagn og sange; F. Magnusen har især uimodsigelig godtgjort det sidste ved at omplante en af disse sange i det gamle mål, hvoraf det tydelig viser sig, at der i den original, Saxo har haft for sig, og som skinner igennem i hans latinske omskrivning, har ligget de samme ejendommeligheder, som den gammelnordiske poesi overalt besidder. I denne henseende må Saxo altså kunne have samme troværdighed som Islænderne; både med hensyn til tid og sted var han nærmere kilden. På den anden side viser sig hos ham som hos enhver historieskriver, der stræber efter forbindelse og énhed, en med hensyn til begivenhedernes sammenhæng og følge anvendt spekulation, hvad enten nu grundlaget dertil var givet ham i sagnene selv, eller han ved egen efter tanke søgte at ordne disse. Også i denne henseende ligner han de islandske historieskrivere, der, som han, søgte af sagnet at uddrage den historiske kærne og at bestemme tidsfølgen. Denne Saxos lighed med Islænderne, de, efter som undersøgelserne derom udvide sig, stedse stærkere og tydeligere beviser på, at sagnene hos Saxo genfindes i de islandske oldskrifter, overtyde os om, at vi ingenlunde bör sætte ham til side, men tværtimod stedse mere og mere granske ham som en dyb kilde ved siden af de andre: vi genfinde hos Saxo ikke blot mange erindringer om de gamle nordiske guder, men også historiske beretninger, der, om de end ved förste öjekast synes at ligge såre langt fra de islandske, uden tvivl dog sigte til samme sagn; vi nævne, siden vi just nylig have berørt dette, sagnet om Fornjot og hans Slægt; at dette også har været til i Danmark, synes at være åbenbart af de levninger, som findes

deraf hos Saxo; den hos ham nævnte konge Snio, hvilken latinske form af navnet må læses Snjo og svarer til middelalderens krönnikers og rimkrönnikers Snø, d. e. Sne, er hverken mere eller mindre end Islændernes *Snær* eller *Snjór*, af hvilken sidste form, gammel-dansk med bortkastet endelse, Snjo, Saxos Snio ligefrem er taget. Vi finde altså her i tvende kilder et sagn om en udvandring fra Jotland (det sædvanlige navn på Jylland); men i tid og sted tage de en hel forskellig retning: hos Islænderne er Jotland efter den sædvanlige forklaringsmåde, som også hjemles af »det fundne Norge«, Finland, og udvandringen går til Norge og vedkommer dette lands ældste befolkning; hos Saxo derimod regerer Snjo i Jylland, hvor netop den bekendte *Hler* boede på Læsö, og udvandringen (Vinilernes eller Longobardernes) går herfra imod syden. Betragter man oprindelsen til det danske rige hos Saxo, da finder man, som ved mangfoldige andre folk, en stamfader med folkets navn, altså en Dan; denne avler med Grytha af teutonisk slægt to sönner, Humblus og Lotherus, hvis sön igen er Skjold; man kan næppe her undgå i navnet Grytha at genkende det sædvanlige navn på en jættekvinde, *Gríðr*, og i Skjolds fader Lother Islændernes *Lóðurr*, en af Odins brødre, og dette vil muligen igen kunne lede til betydningen af det halvmythiske sagn, Saxo har benyttet. Blandt andre ligheder mellem Islændernes og Saxos beretninger anføre vi endnu det ellers af *Hervararsaga* bekendte, hos Saxo i Frodes historie indflettede sagn om Arngrim og hans slægt*), men må i øvrigt henvise til P. E. Müller om Saxos kilder; også F. Mag-

*) ved dette må bemærkes, at navnet Osura må læses Øfura, som er Hervararsagas *Eyvör* (*Eyfura*, *Øfura*).

nusen har i sit *Lexicon mythologicum* anført flere gude- og heltevæsener, som Saxo fortæller om, og som genfindes, stundum kun af navn, i Edda; i hvilket tilfælde da vor historieskriver tjener til at erstatte et ellers forsvundet sagn. Men så megen pris vi end sætte på den undertiden miskendte Saxo, så kan det dog også, efter de af flere lærde anstillede undersøgelser, ansés for afgjort: at Saxos fremstilling står omtrent midt imellem den ældre hedenske olds sange og den senere middelalders folkeviser, og at den derfor, skönt grundet på nationale sagn, har opfattet disse, efterat de allerede havde undergået en betydelig forandring; at Saxo som munk har, og kunde ikke andet end have, forvirrede forestillinger om de ældste gudevæsener, og at han derfor lader disse optræde så fornedrede, som de efter hans tids mening måtte være og tildels vel i sagnet vare ham givne, og mangen gang uden at erkende identiteten af dem og de siden af ham nævnte guder, der overhoved i hans öjne ere onde og afskyværdige væsener; hvorved der er indtrådt et misforhold i hans behandling, som ikke bör findes i den sande historie, det nemlig: at give de ældste guder og helte en karaktér og åndelig dragt, som de oprindelig ikke kunde have, men som en senere tids anskuelser have tillagt dem; at Saxo endelig (her tales naturligvis bestandig kun om hans behandling af historien i hedenold), alle sine bestræbelser uagtet, ikke har kunnet fremstille en kongerække, hvis gyldighed kan erkendes, hverken med hensyn til begivenhedernes sammenhæng hos ham selv, eller ved sammenligning med andre kilder fra Norden og nærliggende folkeslags historie; men at han tværtimod har optaget så mange, det egentlig danske rige uvedkommende helte i den danske kongerække, så at denne derved langt

82 tilbage i tiden erholder en udstrækning, der overskrider al historisk sandsynlighed. Således indeholder altså Saxo en næsten uudtömmelig kilde til granskning, men han har ikke leveret nogen fremstilling af Danmarks ældste historie, som vi ubetinget kunne lægge til grund for en nyere bearbejdelse.

Kan man da, hverken fra tidsregningens side eller med hensyn til pålideligheden af de enkelte begivenheder, fra denne vor historieskriver erholde et sikkert grundlag, så må dette, hvis det er at finde, søges i Islændernes skrifter. De meddele os, som forhen er bemærket, stundum en enkelt efterretning, stundum et sammenhængende brudstykke af danske tildragelser i hedenold, men ingen fra først til sidst fuldstændig uafbrudt fortælling. Heraf opstår allerede en vanskelighed, da det er lettere i en hel sammenhængende fremstilling at komme efter de kriterier, som begrunde eller svække en beretnings sandhed, end i en enkelt, afreven, i forbigående meddelt efterretning. Imidlertid ere selv sådanne af vigtighed, og uden de islandske kilder vilde vi næsten intet vide med nogenlunde sikkerhed. Ere end de bekendte sagaer om Rolf Krake og Regner Lodbrog og de få andre brudstykker, vi have, nedskrevne i en senere tid, og bære de endog noget præg af riddertidens romaner, så kan deres fortælling dog i hovedsagen bekræftes ved hentydninger til de virkelig historiske sagaer som Heimskringla, Olaf Tryggvesens, Olaf den Helliges, og de ere virkelig således bekræftede. Dernæst kan den forbindelse, hvori så mangfoldige af Nordens slægter stode med hverandre, lede os til at bestemme tiden af meget, som ikke selv angiver sin tid: så at de mange enkelte anførelser, f. e. af islandske slægter, der nedstamme fra Regner Lodbrog

eller andre danske konger, nødvendigen ikke blot må tages i betragtning og sammenlignes, men også mangen gang lede til et resultat, der næppe på nogen anden vej var at erholde. Men det følger også ligefrem heraf, at stoffet er givet os råt og ubearbejdet, og at der udfordres en langvarig granskning til at samle det, undersøge det og bringe det nogenlunde til énhed.

Skulde nogen med hensyn hertil, blandt de ældre selv, have givet os nogen ledetråd og ligesom fòrarbejdet os, så at vi kun behøve at indskyde det manglende, af andre efterretninger hentede, på sit rette sted, da måtte det være Snorre. Thi de islandske annaler, på hvilke man måské ellers her først kunde tænke, henhøre til en senere tid, og deres pålidelighed kan kun grundes derpå, at de besidde tilstrækkelig hjemmel i selve de ældre kilder. Den del af Snorres værk, fra hvilken vi da især kunne hente oplysning, er *Ynglingasaga*; han giver os heri en sammenhængende fortælling om de ældste svenske og norske konger og kommer derved til at nævne flere Lejrekonger og at sammenstille dem med deres samtidige i Sverrig. Hvad have vi da her andet at göre, end at følge denne vigtige ledetråd og på rette sted at indskyde de konger, som Snorre efter sin hensigt ikke havde lejlighed til at omtale?

Når Frode den første (Fredegod) i Danmark gives os samtidig med Freyr og Fjölner i Sverrig, Dan Mykillati med Dyggve, Frode Fredegodes sönner Halvdan og Fridleif med Ön den gamle, Frode hin frækne med Egil Tunnadolge og Ottar Vendilkrage, Rolf Krake med Adils og hans sön Eisten, Ivar Vidfadme med Ingjald Ildråde,

83-84
og efter andre efterretninger*) Regner Lodbrog med kong Eisten, der igen, efter *Hervararsaga*, er Harald Hildetands sön, da have vi jo kun at forfølge de mellemliggende led, og den fuldstændige fremmede kongerække giver os da tilstrækkelige midler i hænde til at bestemme den rimelige udstrækning af hele rækken og dens enkelte dele. Ikke desmindre fremstå herved, som det synes, uopløselige vanskeligheder. Ikke blot, hvilket alt Geijer omstændelig har udviklet, må den svenske kongerække, hvis sikkerhed her naturligvis først måtte ansés for aldeles afgjort, på flere steder holdes for tvivlsom, da de første led i rækken rimeligvis ere mythiske, da der kan opstilles grundede tvivl om, at kong Hugleik var konge i Sverrig, og kong Öns antagne lange levetid af 210 år åbenbar må forkastes som fabel, hvorved altså tidsregningen bliver over 100 år forrykket; men selv når gyldigheden af den svenske kongerække tilstås, vil det blive vanskeligt med den at forene den antagne synkronisme af de danske konger. I den danske kongerække er nemlig imellem Dyggves samtidige Dan Mykillati og Öns samtidige Fridleif kun to led, da derimod Ön i den svenske kongerække i lige nedstigende linie er den sjette fra Dyggve; Öns sön Egil er, efter sagaen, samtidig med Frode hin frækne, der er en sön af den samme Fridleif, der siges at have levet i begyndelsen af kong Öns regering, og denne Ön tillægges der dog en levetid af 210 år; så svarer også den svenske konge Adilses regering imod fire danske kongers, af hvilke dog tvende, Helge og Rolf Krake, ikke kunne have regeret i kort tid. Disse modsigelser lade sig næppe hæve uden ved at ind-

*) *Ragnarssaga loðbrókar*, kap. 8.

skyde og udskyde led i kongerækken, at udvide og forkorte kongernes angivne levetid, en fremgangsmåde, der netop kuldkaster troværdigheden af den beretning, hvorpå den støtter sig.

Dernæst kan det heller ikke nægtes, men er af P. E. Müller og Geijer öjensynligen godtgjort, at også Snorre, i det han benyttede sig af de elementer, sagn og sange gave ham, gav disse en forklaring efter sin og sin tids anskuelse og lærddom, som næppe altid kan stemme overens med den lysere oversigt og den dybere kritik, de sildigere granskninger have tilegnet og måtte tilegne sig. Betragter man *Ynglingasaga* i det hele, da viser sig nemlig tvende hoveddele i samme af ganske forskellig beskaffenhed og form: de første tretten kapitler have erholdt et historisk tilsnit ved adskillige bemærkninger, som grunde sig på middelalderens lærddom; det følgende derimod grunder sig fornemmelig på Thjodolf af Hvines sange, af hvilke hele vers ere indsatte til bekræftelse. Men hvor meget nu end den første afdeling synes at udgive sig for virkelig historie, så viser det sig dog ved nærmere betragtning, at dens grundlag er mythisk. Ved mange af Snorres beretninger kunne vi ligefrem genfinde mytherne i Eddaerne, såsom Frejas forhold til Oder, og selv hvor vi nu ikke mere kunne opvise den tilsvarende mythiske fortælling, såsom ved beretningen om Odins rejse og hans brødre Ve's og Vile's regering i hans fraværelse, hvilket også berøres hos Saxo, om Mimers hoved og dets spådomsgave, om Odins giftermål med Skade, er det dog tilstrækkeligt, at Snorre nævner os hentydninger til mythiske væsener og billeder, som andensteds fra ere os vel bekendte, til med sikkerhed at kunne slutte, at vi også her have med myther at göre.

85-86
Når overhoved Snorre lader Odin rejse fra Donfloden igennem Garderige, Saxland og flere lande til Norden, og altså tillægger en enkelt mand og hans medfølgere en ny religions udbredelse i en landstrækning fra det sorte hav af indtil de nordlige kyster af Østersøen, hvad er da i virkeligheden denne Odins vandring andet end asalærens vandring tværs igennem Europa? Vi have, om ikke mange, dog nogle historiske træk, som overtyde os om denne asalærens udbredelse, og ved sprogenes hjælp kunne vi forfølge nogenlunde den retning, som det folk, der medbragte denne religion, har taget; men vi vide også, at der hengår en lang tid, för ældre religioner tabe sig i ny, og at dertil udfordres mere end én menneskealder; vi måtte da besidde megen historisk lettroenhed, hvis vi bogstavelig vilde tro Snorre på hans ord, at den Odin, der boede ved Tanais og flygtede for Rommerne, var den samme, som stiftede et rige i Garderige, som dyrkedes af Letterne under navnet Widewut, af Saxerne under navnet Wodan, og endelig som Odin nedsatte sig dybt inde i Sverrig, og overalt på dette sit tog efterlod sig en utallig mængde sönner, der beherskede lige så mange riger; når vi ydermere vilde tro, at alt som denne Odin med hans gudefølge drager nogensteds hen, der virkeliggöres de mythiske forestillinger, hvis første oprindelse skyldes Asien. Derimod kan intet være naturligere, end at et folkeslag i en lang tidsrække efterhånden forandrer sine bopæle, at en fyrsteslægt undertvinger et nærliggende folk og meddeler det sine religiøse begreber, at en sådan slægt endog i folkets öjne erholder guddommelig anseelse, og at overhoved de fra begyndelsen menneskelige forestillinger blande sig med de dybere religiøse; fyrsten og præsten kan på den måde blive en gud,

offerstedet med sit hellige træ (Yggdrasill) og sin kilde (Urdes brönd), hvor guderne åbenbare deres villie, kunne fra jorden overflyttes til himlen, og det hele folk (Goterne) betragtes som guder, gudefolk (*goð*, *Goðþjóð*); når vi i *Atlakviða* finde *liðskjálf* og *valhöll* brugte om Atles borg, så indsé vi, at det første ord oprindeligen betegnede det höje tårn ved fyrsteborgen, fra hvilket man havde en vid udsigt, og *valhöll* den hvælvede hal i borgen, hvor fyrsten eller høvdingen, der stedse tillige var ypperstepræst, samlede sine kæmper omkring sig; en sådan høvdings dobbelte værdighed finde vi temmelig træffende udtrykt i den bekendte *Sigrlami* (den sejrende Lama), og en sådan var uden tvivl Snorres Odin, der, efter en bemærkning hos selve de gamle berettere, »efter deres skik« antog den guds navn, hvis offerpræst han var; hans rimeligvis rette navn, Sigge, finde vi endnu i byen (den gang landstrækningen) Sigtun.

Det er forhen berørt, at de islandske skribenter undertiden benyttede sig af skriftlige kilder og fremmede skrifter. Dette ses af det stundum forekommende udtryk: »det findes skrevet«, som f. ex. fortalen til Snorres Edda just benytter sig af, isteden for det ellers sædvanlige: »så er sagt«. Det ses fremdeles af de stundum navnlig anførte skrifter, *Beda*, *Historia S. Edmundi*, o. fl., samt af andre hentydninger, som vise hen til en sydlig kilde. Men skribenterne udenfor Norden kunde kun have en middelbar kundskab om Norden; dette berettiger os altså til at sammenligne Nordboernes beretninger i geografisk og historisk henseende med de forfattere, fra hvilke de rimeligvis have hentet dem, og de ville mangen gang erholde et ganske

andet udseende, end når vi blindt hen troede dem som hjemmehørende i Norden.

Efter alt hvad vi her have forsøgt at fremstille, kan det vel ansés for afgjort, at selve de islandske efterretninger må underkastes sammenligning og underøgelse, för de antages. Når de beråbe sig på mundtlig fortælling, kunne de kun have ubetinget gyldighed, for så vidt de vedkomme den tid, der lå fortællerens levetid nærmest. Når de derimod foredrage os begivenheder fra den höjeste old, ere de stundum fejlagtige, i det beretterne dels som kristne betragtede hedenskabet med ugunstige öjne, dels behandlede de mythiske sagn som ren historiske. De modsige ikke sjælden hverandre og ere ofte uforenelige med fremmede skribenter. Når de selv have benyttet en sådan, er det i almindelighed en eller anden middelalderens skribent, der ikke engang altid nævnes, og hvis vidnesbyrd i alt fald kun har underordnet gyldighed, når der spörges om de ældste begivenheder i selve Norden. Sammenstilles de endelig med Saxo, hvilken forskellighed findes der da ikke hos begge i indhold og form, hvilken afvigelse i tidsbestemmelsen og begivenhedernes følge!

Vende vi nu vor betragtning fra selve de gamle kilder hen til deres bearbejdelse i den nyere tids historieskriveres værker, da fornærme vi visselig ikke hine historiske heroers minde, om vi end ansé denne bearbejdelse for endnu ikke at være fuldendt; thi just derfor finder forskning sted, at man, om muligt, stedse kan komme sandheden et skridt nærmere, og både for os og eftertiden bliver det en velgerning, ikke blot at oplyses ved deres virkelige opdagelser, men tillige at lære af deres vildfarelser. Med hvor mange hindringer havde de ikke at kæmpe, som nu ere ryddede

af vejen; om hvor mange dunkelheder måtte de ikke, ofte forgæves, søge oplysninger, som nu, da det gamle sprog er mere dyrket, og mangfoldige hjælpemidler dertil ere forhånden, ere lette at erholde. Hverken i mythologisk, geografisk eller historisk henseende kunde de antages at have løst den vanskelige opgave, at bringe klarhed i det gamle Nordens historie; det kan næppe heller antages fuldkommen at være skeet, og vil rimeligvis ikke ske endnu i vore dage, men nærmere til målet ere vi i mange henseender komne. Havde eddalæren og dens kilder, Eddaerne, været således bearbejdede, som de nu ere, da vilde, — for at tage et exempel, der synes at ligge langt fra Eddaerne, men ikke desmindre er et i öjne faldende bevis på, i hvilken nöje forbindelse de menneskelige kundskaber stå med hverandre, — da vilde Schiöning uden tvivl ikke fornemmelig af de fabelagtige sagaer have øst den geografiske kundskab om det ældste Norden; da vilde den bemærkning ikke kunne have undgået ham, at det Jötunheim, som man færdedes til fra det egentlige Sverrig, og med hvis beboere, Jötnerne, Aser og Alfer havde saa meget samkvem, måtte være en anden, langt nærmere liggende landstrækning end hint Jötunheim ved det hvide havs kyster; og han vilde da uden tvivl have givet os en ganske anden fremstilling af det gamle Norge, end den, vi finde i hans bekendte skrift. Men at give en fuldstændig udvikling af dette og de mange andre elementer, hvis bearbejdelse forudsættes, förend den egentlig historiske kan finde sted, kan ikke være hensigten af disse blade, som kun skulle meddele en oversigt over den historiske behandling. Denne er, som bekendt, fuldendt ved Suhm, der ikke alene har fremstillet de historiske begivenheder i hedenold i deres

forméntlige sammenhæng, men tillige, for at godtgöre denne, underkastet dem en udførlig kritik, og således givet os resultatet af egne og alle foregående danske historieforskeres arbejder. Derved er denne bearbejdelse, i det mindste i dens resultater, bleven folkets; endnu har ingen skribent givet dette nogen anden fremstilling i hænde, der ved et friere blik, ved en dybere sandhed, ved en liveligere fremstilling endog i fjærneste måde kunde håndhæve sin anseelse ved siden af den ældre; denne indprentes derfor vor ungdom og er bleven selve de lærdes ledetråd ved andre undersøgelser.

At Suhms granskninger indeholde for alle lærde uskattérlige samlinger, og at resultatet af samme i de første dele af hans Danmarks historie i flere henseender har en folkelig fremstillings egenskaber, derom tvivler vist ingen; men på den anden side — med al ærbødighed for Suhms dyrebare minde være disse bemærkninger nedskrevne — synes der igennem hans hele behandling af Danmarks oldhistorie at drage sig tvende principper, som i ikke ringe grad svække dels pålideligheden, dels interessen. Det ene af disse består i, at forfatteren til *Sigrid* ikke har anvendt og, som det viser sig, ikke har villet anvende den poetiske sans, som han virkelig besad, også i sine historiske arbejder, at han derfor i disse fulgte den norm, som af de gamle selv tildels syntes at være ham given, og ikke tog tilstrækkelig hensyn til det i alle folks oldhistorie sædvanlige fenomen, at den springer over i myther; disse gik derfor under hans hænder over i historien, og hvad der i alt fald kun var poetisk sandhed og produkt af folkets indre, åndelige liv, blev til historisk sandhed, til ydre, ligesom legemlig begivenhed på jorden. På den anden side forkastede han

næsten i enhver fortælling alle dens digteriske træk og forklarede dem som ren historiske; derved erholdt fremstillingen undertiden en mathed, som den i de oprindelige kilder ikke havde og, besjælet af oldtidens digterske ånde, ikke kunde have. For at overtyde sig herom, behøver man blot at sammenligne Suhms fremstilling af alle de fortællinger, som have en poetisk kolorit, og som tildels poetisk ere behandlede af ham selv, med de gamle kilder, af hvilke den er øst. Et andet hovedprincip, som går igennem hele den suhmske bearbejdelse af Danmarks ældste historie, er det, at ansé alle gamle efterretninger for omtrent lige troværdige, i følge hvilket altså kritikkens forretning ikke så meget går ud på at prøve, afsondre og forkaste, som snarere i den bestræbelse at forene alle kilderne og give dem alle ret. Det er forunderligt, hvilke besynderlige fenomener derved ere fremkomne, hvilke svage grunde der stundom have måttet tjene til at bestyrke den historiske sandhed, hvilke skøre tråde der have måttet forbinde de ellers, som det syntes, aldeles usammenhængende begivenheder. I følge denne fremgangsmåde måtte den samme person leve op igen, når tvende beretninger henførte ham, den ene til en tidligere, den anden til en sildigere tid, og det ikke blot en person med samme navn, thi dette kunde vel gentage sig i tiden, men en mand, som har livsbegivenheder tilfælles med sin tidligere navne, og som efterlader sig de samme börn med samme navne og bedrifter. På sådan måde kunde vi hos Suhm få tre Odiner*), syv Froder, to Roare, to Erik den veltalende fra

*) Man kunde på den måde, som Torfæus anfører, hos Saxo finde sex Odiner: én var samtidig med Hadding; en Mitodin tilegnede sig i Odins fraværelse guddommelig anseelse, men måtte flygte

90-91
Rennesø, tre Stærkoddere, den mellemste og sidste med omtrent samme bedrifter, og to Regner Lodbroger med samme sönner; sagnet om Hedin, Hilde og Hogne kommer to gange frem, det om Hagbard og Signe, som allerede én gang var fremstillet, går igen under Regner Lodbrog, o. s. fr. Men der kan næppe tænkes noget besynderligere end denne historiske behandling; hvorledes skulde samme bedrifter og samme börn af i tiden forskellige personer kunne tillægges virkelighed eller blot sandsynlighed? Ett sagn, og for dette igen én begivenhed, må i almindelighed antages at ligge til grund; udsmykkelsen og forskellig-heden må skrives på folkesagnets regning. Beviserne for de tvende her fremstillede sætninger behøve her ikke udførlig at udvikles, da enhver opmærksom læser af Suhms arbejde uden tvivl allerede må have gjort samme bemærkning, og desuden enkelte exempler derpå findes hos mangfoldige senere granskere, Gräter, Dahlmann, P. E. Müller o. fl. Men i korthed måtte de her nævnes, da det er på de som historiske antagne personer og deres levetid, det hele kronologiske system igen grunder sig, og enhver tidsfølge og hver enkelt begivenheds antagne tid må altså stå eller falde med det opførte system.

Ere da uden tvivl meget vigtige efterretninger om Danmarks ældste historie tabte, og ere de, som vi endnu have, i flere henseender utilstrækkelige til deraf at øse en

til Fyn og dræbtes der; en tredie var samtidig med Hother; en Oller antoges af guderne i Odins sted og fik hans navn; en femte var fader til Freger *(Freyr)*; en sjette dræbte under Brunos skikkelse Harald Hildetand. Ved de fleste af disse stikker dog guddomsnaturen så meget igennem, at vi vel kunne skönne, hvem vi have med at göre.

fuldstændig sammenhængende kundskab om dets ældste konger og deres regering, viser udbyttet sig her for Danmark mindre og upålideligere, end måske for noget andet af de nordiske riger, og har dets bearbejdelse ikke kunnet lykkes de mest udmærkede granskere, så må vi vistnok tilstå os (og hvorfor skulde vi ikke give sandheden æren?), at Danmarks historie næsten lige til kristendommens indførelse ikke består af andet end sagn, hvis historiske virkelighed ofte må blive tvivlsom, og hvis tid og sted vi sjælden med sikkerhed kunne angive; og at ethvert forsøg på at fremstille en uafbrudt fortskridende kongerække, med nöjagtig angivelse af hver konges leve- og regeringstid, uden tvivl må strande. Det er altså på tiden at opgive, hvad vi ikke kunne forsvare. Men dermed ville vi ikke sige, at vi intet vide om Danmark i hedenold. Tværtimod, er dets historie for denne tid kun givet os i store træk, så kunne måské disse göre et dybere indtryk; er den kun givet i en digterisk indfatning, måské kan den da blive ikke blot en genstand for hukommelsen, men tillige sætte hjærtets dybeste, helligste følelser i bevægelse. Kunne vi end ikke fremstille en aldeles regelret kronologisk følge, uden sammenhæng kan dog lige så lidet dette som noget andet af menneskelivets og den menneskelige ånds produkter være. Og her har P. E. Müller víst, hvilken vej vi skulle tage: »Kunne end næppe«, siger han, »de nærmeste slægtled för Halvdan Svartes tid med nogen sikkerhed lade sig bestemme, så besidde vi dog en sådan mangfoldighed af sagn fra hedenold, at disse gerne kunne lade sig ordne i store masser; og sammes karakteristiske forskellighed hentyder tillige på en tidsfølge, som kan betegne historieforskeren, om ikke historieskriveren, det fortskridende i Skandinavi-

92-93

ernes uddannelse». Skulle vi da, fordi vi ikke kunne bestemme en eller anden, mangen gang höjst ubetydelig regents plads i tiden, lade os afskrække fra at følge og overskue folkets udvikling i det hele? Sagnet om mangen begivenhed kan være dunkelt og ikke desmindre oplyse os om folkets forfatning, sæder og skikke; og ikke begivenhederne selv, men deres resultater, folkets skæbne og karaktér, er al histories sidste og höjeste öjemed. Netop i sagnet har folket skildret sig selv, just deri har det nedlagt sin anskuelse af sine fædres liv; vore forfædre have fortalt det om deres forfædre, og vore efterkommere ville fortælle det igen indtil de sildigste slægter. Man vil ad granskningens vej være i stand til at udforske, hvike folkeslag der i den ældste tid, da sagn begyndte, have beboet Norden, hvilke deres forholde til hinanden have været, hvilken forandring der ved asalærens indførelse er foregået i deres forfatning, og hvorledes denne har virket på folkets uddannelse; efter de ældste efterretninger, ja selv efter deres genklang i den senere tid, vil det være muligt at bestemme, hvilke fortrinlige konger og helte der have uudslettelig indvirket på deres tidsalder, og hvorledes folket efterhånden er fremskredet til det kulturtrin, på hvilket vi finde det ved kristendommens indførelse; ja selv hvor et løst sagn kun ligesom i tåge svæver for vort öje, vil den oldtidens ærværdighed, som omgiver det, i höj grad vække opmærksomhed, og det halvdunkle lys, i hvilket det står, vil fængsle indbildningskraften dertil, og dets troskyldige, barnlige form oplive og varme selv det koldeste hjærte. En udvikling heraf, gengivet i en livelig fremstilling, kan ikke andet end blive folkets ejendom, og en sådan må nu være end mere tænkelig end forhen, efter at der er gjort

93

så overordentlige fremskridt i alle de hjælpemidler og deres behandling, uden hvilke det er umuligt med nogenlunde held at finde vej i oldtidens dunkle sagngruber og at drage det ædle malm, de indeholde, for lyset. Sproget er ved én mands overordentlige bestræbelser blevet tilgængeligt selv for den mindre indviede, de gamle kilder selv ere blevne udgivne med nöjagtighed og et smagfuldt ydre, så at ikke idelige fejltagelser og anstød mod sprogrigtighed og sund sans afskrække fra at benytte dem, og de dunkleste, Eddaerne, ere blevne så opklarede, at granskeren kun behøver at lede og kan være viss på as finde; selve granskningen har i flere lærdes skrifter banet sig en vej, som ingen for hundrede år siden kunde ane, og som den følgende gransker kun behøver at følge; og hvad visselig heller ikke her bör forglemmes, hvad ingen af de ædle, der have tilbragt flere timer af deres ungdomsliv i digterens åndelige selskab, nogensinde ville glemme, en digters ungdommelige begejstring har på den overordentligste måde vakt folkets slumrende sans for dets oldfædres dåd. — Så mange forenede bestræbelser kunne ikke blive uden følger; thi vel kunne dögnets vejrlys for et öjeblik fordunkle kundskabens evige stjærne; men just dette er den evige stjærnes herlige natur, at den, i dagens stråler eller i nattens tåge, fordunklet eller ufordunklet, seet eller useet, stråler lige rolig og aldrig udslukkes. Det er den trøst, som granskeren efter et möjefuldt liv tager med sig i graven, at det virkelige lys, hans utrættelig spejdende ånd en gang har skabt, skal ingen tid og ingen menneskelig omskiftning ganske tilintetgöre.

BEMÆRKNINGER OM

DANSKE OG NORSKE STEDSNAVNES OPRINDELSE OG FORKLARING.

(Nordisk tidsskrift for oldkyndighed, II.)

1833.

Man finder næppe noget historisk skrift, der enten indlader sig i detaillerede undersøgelser eller meddeler en udførlig beskrivelse over et land og dets steder, uden at forfatteren har søgt at meddele sine læsere en forklaring dels over landets, dels over de enkelte steders navne. Men da denne materie hidtil kun har været lidet theoretisk behandlet, så have de fleste forfattere ladet det bero ved at meddele en sådan forklaring, mere efter en almindelig følelse af sandsynlighed end efter almindelige regler; derved er undertiden endog i selve historien adskillige vildledende forklaringer indkomne. Dette, så vel som det dunkle i materien, der just ved sin dunkelhed vækker begerligheden efter at vinde klarhed, bevægede mig til som et forsøg at fremstille nogle almindelige bemærkninger om stedsnavnes oprindelse og den fremgangsmåde, som ved deres forklaring rimeligvis bör følges. Disse bemærkninger göre ingen fordring på at være fuldstændige, eller at være meddelte i den mest fuldendte form, eller overhoved endog altid at være rigtige; til fuldstændighed fordres en længere og flersidigere drøftelse af forskellige forfattere; til anvendelsen på alle de enkelte, eller dog de vigtigste tilfælde, mere udstrakte undersøgelser og sammenligninger med

andre sprog, end der på disse blade kunde anstilles; ofte er endelig materien så dunkel, at det er ingen skam at have snublet der, hvor langt dygtigere mænd ikke kunde undgå at støde an.

Det tör vel antages, at ingen nu mere tvivler om, at ligesom stedsnavnene, i det mindste de, hvis forklaring er os den vigtigste og tillige den dunkleste, gik over til os fra vore fædre, så kan deres betydning også kun oplyses af vore fædres sprog. Til en sådan forklaring hører altså, at man fra navnets nuværende form går tilbage i tiden til den ældre, derfra til den endnu ældre, og endelig til den ældste bekendte. Når man ikke er i stand dertil, så er forklaringen over et steds navn (hvis ikke dette er fra den nyere tid og altså af det nuværende sprog forklarligt) ofte intet andet end en løs og tom gisning. Kommer man derimod tilsidst tilbage til den islandske eller rettere oldnordiske form, så angiver denne sædvanlig ligefrem ordets betydning. Med forsæt siger jeg just den oldnordiske form; thi ihvorvel den nuværende islandske sprogart, som den lettest tilgængelige, naturligvis altid bör rådspörges, så vil dog denne alene ikke være tilstrækkelig til at oplyse de ældste stedsnavne på Nordens fastland; nogle oldnordiske ord ere i denne gået tabte, andre have forandret betydning; der må altså søges, og der spörges nærmest kun om, hvilken form og betydning ordet havde i det gammelnordiske sprog eller den over hele Norden talte danske tunge. At dens dialekter på fastlandet vare temmelig forskellige fra senere Islandsk, hår så vel Rask som Finn Magnusen lejlighedsvis oplyst; iblandt de af sidstnævnte anførte exempler på ord, som endnu ere til i dialekterne i de tre nordiske riger, men derimod enten ere forsvundne eller

have erholdt en anden betydning på Island, forekomme også nogle, som vedkomme vor materie*), og denne vor ypperlige sprogkyndige og arkæolog vilde sikkert, hvis det havde været hans hensigt at udvikle netop denne genstand, kunne have forøget dem med mange flere; thi uden tvivl ligger der i de nordiske rigers stedsnavne mange ældgamle danske, norske og svenske ord skjulte, der nu mangle i denne eller hin dialekt, men som engang må have været almindelige i den gamle danske tunge, da man ellers ikke kan forklare sig, hvorledes de skulde være blevne optagne i sprogets ældste, ofte i sig selv ubetydelige og lidet mærkelige navne. Man betragte f. ex. blot de mange navne på danske øer, som *Holm, Fuur, Lygh, Fjon, Hvedn, Gjöl, Ljuth-ø, Fæmø, Fen-ø, Logn-ø, Væn-ø, Sok-ø, Stryn, Wrysn, Sughændæ, Ondælaghæ* o. fl. desl., af hvilke nogle endnu have en bekendt betydning, hvilket uden tvivl engang må have været tilfældet med dem alle. Vel kan ofte forklaringen af flere sådanne navne nu synes hel dunkel, men de rige hjælpemidler, som alle beslægtede sprog frembyde, sammenligningen imellem de ældre og yngre navne — da stundum et yngre ord af samme betydning findes sat isteden for et ældre — og lignende undersøgelser ville dog rimeligvis, når opmærksomheden først ret er bleven henvendt på denne genstand, bringe forklaringen i de fleste tilfælde til en höj grad af sandsynlighed. En sådan undersøgelses mål er imidlertid så fjærnt og höjt, at vi her blot pege hen dertil uden at foresætte os at stræbe derefter.

---

*) f. ex. *barr*, løv på træer; *ekra*, agerjord; *kjörr (kjarr)*, en busk; *lág*, et træ; *lím*, kalk; *höfn (hamn)*, en græsgang, ellers en havn (Dansk literaturtid. for 1831, nr. 37.).

Selve den danske tunge og dens dialekter, forsåvidt de findes opbevarede i endnu tilværende sprogmindesmærker, ville dog ikke være tilstrækkelige til at oplyse de allerældste stedsnavne; der gives én, eller måské tvende, endnu ældre, om man så vil kalde dem, for-odinske sprogstammer, Finsk og Keltisk, hvilke, under den forudsætning, at Finner og Kelter vare de nordiske landes ældste beboere, ved forklaringen af de allerældste stedsnavne heller ikke bör tabes af sigte. Forfatteren til de håndskrevne anmærkninger til *Knýtlinga* (*Arna-Magn.* nr. 20, e—i, fol.), Rask (Om det gl. nord. spr. opr., s. 114), Geijer (i *Svea* for 1831, 13 h.) o. fl. have allerede bemærket, at adskillige nordiske stedsnavne enten slet ikke eller kun på en meget tvungen måde lade sig oplyse af det oldnordiske, og at flere deraf bære et særegent præg, der netop ligner det lappiske sprogs. Rask f. ex. bemærker, at Samsø har navn af mandsnavnet *Sámr*, der er det lappiske nationalnavn *Sabme* eller *Same*, på samme måde som *Finnr* (Finn) er det finske, *Gautr* (Gøte) det gotiske og *Saxi* (Saxe) det saxiske; øen Hven hedder i det gamle sprog *Hvedn*, hvilket ord synes aldeles lappisk; thi *dn*, såvel som *hv* eller *vn* foran en anden selvlyd, ere hyppige lyd i dette sprog, som i finlappisk *uodn*, en fjord, af hvilket ord øen måské har fået navn. Geijer (anf. st., s. 293) forklarer ligeledes isl. *botn* af lappisk *uodn*, og navnet på den botniske bugt bliver da så meget betydningsfuldere, når man betænker, at Lappers og Finners hovedsæde en tid lang var netop rundt omkring denne. Af de finniske sprog, vedbliver Rask, synes tillige de mange andre steders navne i Norden, som ikke ere nordiske, at måtte forklares; f. ex. *Falstr*, *Fjón*, (Fyn), *Hleiðr* (Lejre), *þotn* i Norge, o. desl. Hvo føler ikke

38-39
også det tvungne i forklaringen over Fyn af fjón, adskillelse, had, over Falster af *fæ-alster*, kvægnærende! sådanne udledninger ere for kunstige til at være ægte ved så ældgamle navne; eller over Skåne af *skán*, bark; var det da, må man vel spörge, rigere herpå end andre provinser i Norden, og måtte landet ikke snarere hedde barkland eller noget lignende, end kaldes med selve ordet på et produkt*)? Men af sådanne finske eller lappiske ord findes der uden tvivl mange flere, end ved første öjekast synes at være tilfældet, da mange sådanne forekomme i steder, der nu ere aldeles ubetydelige, hvilke man slet ikke ænser eller kan falde på at ænse; f. ex. *Hodm-o*, landsbyen Höjme ved Odense, hvis første del i formen har

*) Sandsynligere er Skåne, efter sin ældste form og udtale *Skavn*, enten nær beslægtet med, eller det samme som det såvel i det sydlige som nordlige Norge forekommende *Skaun* (senere også Skogn) og det i flere sammensætninger forekommende skån eller skåne, som i Skånevigen i Hördeland, *Skáneyjafjall*, en del af Tydalsfjældene (Inge Bårdsens saga, kap. 6), *Scanynghafn* i Bårseherred lige over for Møn (Langeb. *Script.* VII, 527), kongens skov *Skanørshaffue* i Båghherred i Fyn (der nævnes 1518); og alle sådanne må da igen forklares af lappisk. Geijer (anf. st. s. 316) bemærker, at de gamle Lapper (Finner) kaldte Sverrig eller jorden, det vil sige deres eget land, *skadesi suolo*, og forklarer dette således: *suolo* betyder *ø*, *skadesi* er gen. plur. af et nu ubekendt ord, men, i følge Lappiskens brug at indsætte *d* for det nordiske *n*, rimeligvis det samme som *skansi*, af nom. sing. *skadn*, hvilket da efter lappisk udtale er det islandske *skán*, *skavn*, *skaun*, og den hele forbindelse bliver da netop den samme som i *Skáney*, *Scanzia insula* eller *Scania insula*. Hvis det er rigtigt, som Geijer mener (anf. st. s. 311), at Jerken i det svenske Roslagen er kommet af lappisk *jargn*, en fjord eller sø, så har man deri et andet exempel på sådanne vidt over Norden udbredte lappiske navne; thi dette synes atter at være det samme som stedsnavnet *Hjarkinn* eller Jerkin på Dovrefjæld (Sverres saga, kap. 68).

megen lighed med *Hvedn*, og hvis endelse vel tilkendegiver, at egnen der omkring engang har været en mindre *ø* ved siden af den större Odins-*ø*, Odense.

Vende vi os fra selve Norden imod Syden og Vesten, så støde vi på andre sprogstammer, der ere nærbeslægtede med den oldnordiske; og betænker man, at de gotiske folk indvandrede igennem Nordtyskland, at de tidligste riger stiftedes her, at asalæren derfra senere udbredte sig over de nordiske lande, at længere hen i tiden idelig handel og vandel fandt sted imellem Vindland, Saxland, Britannien og Norden, at Nordboerne, dels ved enkelte hærtoge, dels ved længere besiddelse, her for en del bleve som hjemme: så er det indlysende, at der til en fuldstændig og tilfredsstillende forklaring af de nordiske stedsnavne tillige fordres betragtning af de betydeligste i hele Nordtyskland og England, og at først en sammenstilling af alle, fra den hele beslægtede sprogklasse hentede, hinanden lignende navne, kan give denne undersøgelse en klarhed, som den uden en sådan aldrig vil kunne erholde. Men have nu tillige de slaviske sprog meget tilfælles med de gotiske, så udvider kæden sig endnu mere, og det viser sig da, at man ikke kan slutte den, ikke vise dens sammenhæng, uden ved at følge den til sine yderste led i de gotiske sprog ved det sorte hav. Ligesom vi da f. ex. forhen betragtede overensstemmelsen imellem det lappiske sprog og navnet *Hleiðr*, Lejre, således komme vi nu til tillige at overveje, om ikke dette ord er det samme som møsog. *hleipra*, telt, eller, for at bruge Grimms betegnelse (Deutsche gramm. 3die d. s. 433), *mhd. glêt*, og det slaviske *kljet*, hytte.

Ville vi imidlertid indskrænke vor betragtning for det

første til de nordiske sprog, så må vi her atter søge at bestemme, hvilken fremgangsmåde vi have at følge, og hvad vi vel have at iagttage, for ikke at fare vild i gisningernes mangfoldige irgange. Et vigtigt hjælpemiddel frembyder sig da strax i den analogi, der findes imellem forskellige, langt fra hinanden liggende steder, og man bör, tror jeg, stedse tvivle på rigtigheden af en forklaring, til hvilken man ikke kan fremvise magen eller endog flere tilsvarende exempler fra andre egne. I denne henseende kaste de norske og, vilde man udvide betragtningen, tillige de svenske og danske navne gensidig lys på hinanden. Man vil endog finde, at de svenske og norske ofte ligge nærmere ved den ældste, oprindelige form, end de danske; og jeg har derfor, uden at kunne drage hele Norden ind i betragtningen, til oplysning medtaget enkelte exempler fra Norge, da fremstillingen uden dette næppe vilde kunne erholde nogen klarhed. Således er da f. ex. *Hrossanes* i Norge (*Hkr.* III, 412) aldeles tilsvarende til *Hrossanes* (Hagen Hagensens saga, kap. 306), senere *Horsnes* (*Annal. Esrom.* hos Langeb. I, 248), nu Horsens i Danmark (hvilken by også fører en hest i sit segl); og begges udledning af det gamle ord hors bestyrkes atter af andre navne, i hvilke det nyere ord hest af samme betydning forekommer. Således tjener Laufeyjar eller *Løve* i Norge (Hagen Hagens. s. kap. 27) dannet af ordet løv, til at bekræfte, at det danske *Brumevæ*, Brumhöje (nu Bromå), og måské *Barlosæ*, kunne have navn af ordene *brum* og *bar*, der begge ligeledes betyde løv eller blade. I *Ramnes*, Ramnæs præstegæld i Norge (*Hkr.* III, 424) findes samme begyndelse som i det danske *Ramlesæ* (*Saxo*, lib. 14, s. 252), og betydningen er vel i begge den samme; da slutningen af det første, et

næs, er et i sproget bekendt ord, så må begyndelsen *Ram* ligeledes have været et selvstændigt ord med bestemt betydning. Det samme gælder om *Aranes* og *Aristadium* i Halland (Hagen Hagens. s., kap. 285. *Saxo*, lib. 14. s. 252), sammenstillet med *Aranachæ* i Sjælland, der nævnes i et diplom fra 1171 (Thorkel. *Diplom.* 1.). Ligeledes kan *ljóð* i *Ljóðhús*, Lødese, sammenlignes med *Ljuth-ø*, Lyø ved Fåborg; *Rönd* i *Randarsund*, Rannesund på Lister, med *Randar-ós*, købstaden Randers; måské også *Njartherum*, Nærum i Sjælland (Suhms Danm. h. VII, 311), med *Njarðey*, Nærø i Nummedalen (*Hkr.* I, 43), o. s. fl. Flere steder i Jylland bære navnet *Høvring;* de have deres tilsvarende i det norske *Hefring* (Sverres saga, kap. 28) og kunne da næppe, som nogle ville, have hensyn til et der forhen værende hof eller tempel. *Jarlsey*, nu Gersø eller Jersø, ved Tønsberg (*Hkr.* I, 59.) svarer bogstav for bogstav til *Jarlsœ*, nu Jels i Sönderjylland (Langeb. *Script.* VII, 521), og begge angive en oprindelse til begyndelsen af flere stedsnavne på Ger, Jer, Jel, som man ellers vanskelig skulde falde på, og hvis gyldighed man endnu mindre uden sådanne exempler kunde godtgöre. Ved at samle og oplyse en stor mængde af sådanne stedsnavne, vil man da også finde, at den kreds af almindelige begreber, indenfor hvilken de holde sig, er langt snævrere, end man ellers skulde tro. Også ved afledningen frembyder analogien lignende oplysninger. Ligesom navnet på åen *Vaðla* (Ynglinges. kap. 51) synes dannet af *vað*, et vadested, på gården *Berðla*, (*Eigla*, kap. 1) af *barð*, en kant, således er, analog dermed, navnet på gården *Brýnla* dannet af *brún*, bryn; dette navn skrives i norske diplomer fra 1440 til 1450 snart *Brynla*, *Brönlæ*, snart *Bryllæ*, og i samme

42-43 diplom på begge måder; herved erholder man da en sandsynlig forklaring på navnet af landsbyen Brylle i nærheden af Odense, hvilken man ellers forgæves vilde søge.

Dette leder os atter til en anden bemærkning: at man må anvende den lexikalske kundskab i det oldnordiske og dets dialekter til stedsnavnes forklaring, er så almindelig antaget og af sig selv så indlysende, at nødvendigheden deraf ikke behøver at udvikles; men denne kundskab er endnu ikke tilstrækkelig, man må også levende kende og opfatte de overgangslove, som tid efter anden have fundet sted i sproget. Disse ere dels de samme almindelige love, som følges overalt ved ords overgang fra den ene sprogperiode til den anden, men dels også andre, mere særegne for stedsnavnene, der af alle ord uden tvivl have undergået den störste og mest afvigende forandring. Opmærksomheden må her henvendes på ordformen; hvis man f. ex. finder det gamle navn *Abethued*, og ad den historiske vej intet kan erholde til dets oplysning, så vil man næppe have anden vejledning til dets forklaring, end de gamle former, under hvilke det forekommer; det lader sig opløse i *Abe-thued*, og kan da have sin oprindelse af navnet Api, Obe, og endelsen tved, eller i *Abeth-ved*, eller, hvis denne form skulde forekomme, *Abethe-ved*, *ábóta viðr*, Abbedskoven, og det afgörende ligger her ene og alene i overgangen af den gamle genitivform, og den levning, som af denne findes i navnet. Men alle sådanne bestemmelser kunne kun uddrages af en stor mængde exempler på bekendte navne, hvorved tillige den i de nordiske sprog herskende ejendommelighed stedse må tages i betragtning; denne må hos forskeren være levende abstraheret, og ved gentagen beskuelse ligesom gået over til følelse og fornemmelse af

det for hvert af de nordiske sprog særegne, om han end ikke overalt er i stand til at udtrykke dette som en af forstanden klart opfattet og af denne let fattelig regel. Ved denne følelse af det almindelige og det ejendommelige, det rette og det falske, vil man vel ofte nødes til at blive stående; men fuldkommen klarhed vindes dog aldrig, för man er i stand til at opfatte og udtale sin formening som en af en stor mængde exempler udledet læresætning.

Det bliver da også, hvilket allerede forhen er antydet, aldeles nødvendigt, selv i denne henseende, at gå tilbage til stedsnavnenes ældre form, når man nogenlunde tænker at komme efter deres betydning. Skrivemåden af denne er rigtig nok såre vaklende og ustadig, og ved en uregelmæssig retskrivning tit og ofte forvirret; men de ældre og ældste former ligge dog altid den sande oprindelse nærmere end de nyere; de gamle have dog fra først af stedse tænkt sig noget ved navnet og udtrykt dette efter den tids skrivemåde; denne er heller ikke så forvirret, som den ved første öjekast synes, og der fordres kun til at forstå den, at man sætter sig ind i de gamles måde og ikke bringer sine ny forestillinger eller retskrivningsgrundsætninger med sig til en betragtning, hvor de slet ingen værd have; studium af selve sproget og analogien ville derfor i de allerfleste tilfælde blive den kyndige en god ledetråd midt igennem den forvirring, som på mange steder er umiskendelig. Den tidspunkt, indenfor hvilken stedsnavnene fremtræde i deres reneste former, kan i almindelighed antages at strække sig indtil år 1300; denne bliver derfor især at undersøge; i mangel af former fra denne tid kan man dog også, med fornøden forsigtighed, slutte sig til stedsnavnes oprindelige skikkelse fra de former, de have

44
indtil henimod 1500; men fra den tid af blive navnene næsten aldeles upålidelige, og kun de i selve den nyere tid opkomne lade sig med sikkerhed af slige nyere former forklare.

Den første fordring til at give en forklaring over gamle stedsnavne er sprogkundskab; ikke mindre vigtig er historisk og lokal kundskab, helst begge i forening. Sprogkundskaben skal oplyse navnenes enkelte dele, overgange og forandringer og derved vise identiteten af de ældre og yngre; den historiske kundskab vil derimod ofte tillige angive anledningen til navnet, i alle tilfælde stedets mærkelighed, og derved opklare den antagne betydning; den lokale vil endelig bestemme, hvorvidt der virkelig imellem den antagne betydning af navnet og selve stedet findes overensstemmelse.

Til den historiske kundskab kan henføres den egentlige historie og folkesagnet. Begge disse give atter den lærde gisning overflødig lejlighed til at tumle sig på en vid mark; og alle tre i forening have frembragt snart rimelige og utvivlsomme, snart urimelige, langt borte hentede, endog latterlige forklaringer.

Folkesagnet bör ved ethvert sted, om hvilket et sådant haves, tages nöje i overvejelse, men, som jeg næsten fristes til at sige, altid med den overbevisning, at intet er ustadigere, upålideligere og mere vildledende end dette; det bör altid høres, men ikke uden nöjere undersøgelse tros. Nogle exempler kunne oplyse dets usikkerhed*):

*) Det bör måské antydes, at andre landes sagn ere af samme beskaffenhed som vore. Om Pilatusbjærget i Schweiz og den på toppen af samme værende sø hersker flere noksom bekendte, tildels forunderlige sagn, hvorved dette sted bringes i forbindelse

det er et der på stedet almindeligt sagn, at landsbyen Tommerup i nærheden af Odense har sit navn af, at der i gammel tid, da en stor sø gik hélt op til den bakke, på hvilken nu kirke, præste- og degnegård ligge, kun vare nogle få fiskerhytter, og stedet kaldtes deraf den tomme torp; med søen har det uden tvivl sin rigtighed, hvilket egnens beskaffenhed endnu viser; men er ikke navnets forklaring en senere tilsætning, ligefrem hentet fra det nyere sprog? Når man sammenligner de bekendte steder af samme navn, Tommerup og Tømmerup, i Skåne, Sjælland og Jylland, der i middelalderen alle skrives éns: Thummetorp og Tummetorp, så viser det sig, at begyndelsen ikke kan være tillægsordet tom, at den nuværende forskel i disse navne må forklares af den forskellige dialektudtale af *u*, som *u* og som *ø* (en bemærkning, der, i forbindelse med flere lignende, vel i lingvistisk henseende ikke er ganske uvigtig), og man har endelig ved det skånske Tommerup den uimodsigelige historiske efterretning for sig, at dette i oldtiden hed *Tumaþorp* (*Hkr.* III, 270), så at alle disse navne rettest udledes af mandsnavnet *Tumi*, Tume. Personsnavne afgive den sædvanligste oprindelse til begyndelsen af steders navne; med sådanne er folkesagnet da også på den anden side mere ødselt, end man ved nöjere undersøgelse kan billige, og man kan heller ikke her altid tro det på ordet. Hverken Fanefjord på Møn, eller Gröne og Grönsund, kunne vel antages at være kaldte så, som sagnet vil, efter en kone Fane eller Grön Jæger; det første hed

---

med Jødernes landshøvding Pilatus; men man udleder navnet af kelt. *pil*, bjærg, og *lat*, vand, dam (Adelungs Mithrid. 2 th. s. 67), og hele betydningen opløser sig da i den simple af: bjærgsøen.

45-46
forhen Fauffnefjord*) (Favnefjord), og heri findes ikke hint egennavn, det sidste hedder hos de gamle énstemmig det grönne sund, *Grænasund*, *Grönesund*, *viridis sinus*, *viridis portus***). På Bornholm vil sagnet udlede navnet på Maglegården af kæmpen Magle (Magne?), der skal have bygget den; langt nærmere ligger dog tillægsordet magle (hin megle, store)***). I Fyn ville meget gamle traditioner, at Hindsgavl har sit navn af to kæmper, Henze og Gaul†); men man behøver blot at kaste öjet på stedets gamle navn *Hegnæthsgaffuel*, for at overtyde sig om, at det slet ikke skylder noget egennavn sin oprindelse. Men hvor usikkert end folkesagnet monne være, så nægtes ikke derhos, at det ikke blot leverer historien mange mærkelige data og i og for sig indeholder meget digterisk, altså meget, der med hensyn til folkets dannelse er såre vigtigt, men at det selv ved stedsnavne mangen gang angiver ret sindrige forklaringer. Et gammelt sagn udleder således navnet på Hundborg i Thy af hundrede bjærge *(hundbjörg)*, dels nemlig naturlige bakker, dels gravhöje††), ganske overensstemmende med det ældste sprogs talebrug (som *hundvíss* o. lign. i Edda), samt med hvad man ellers véd om denne egns store vigtighed i oldtiden. Sådanne forklaringer ville imidlertid først i forbindelse med andre oldtidslevninger kunne erholde deres fulde betydning; og sålænge vi endnu ikke have et almindeligt kort over disse i Danmark, vil oversigt derover være såre vanskelig at vinde.

*) Paludans beskr. over Møn, 1 d., s. 54. 390.
**) *Knýtl.* kap. 120. Svend Ågesön hos Langeb. I, 53. *Saxo*, lib. 9, s. 174. lib. 14, s. 37.
***) Skougaards Bornholms beskr. 1 d. s. 253.
†) Vedel-Simonsens Borgruiner, 2 h. s. 93—94.
††) Aagaards beskr. over Thy, s. 156.

Forener folkesagnet sig med allehånde lærde gisninger, så fremkomme stundum endnu vidunderligere resultater, da gisninger alene mangen gang kunne göre det broget nok. Enhver planløs historisk behandling, der uden at gå tilbage til den første grundvold, uden at ænse, hvad der i sig selv kan være rimeligt og kan støtte sig på lignende tilfælde, opstiller formodning på formodning og frisk og modig bygger fort på disse som på et sikkert grundlag, leder imidlertid til intet og vil aldrig i verden kunne lede til noget. Nogle exempler ville også her oplyse bedre end et langt raisonnement.

Man har forklaret oprindelsen til Hærvig ved nuværende Kallundborg af gudinden Hertha, der fra sin bolig i Herthedalen gjorde besøg i de omliggende landstrækninger; skulde hun til Jylland, så faldt hendes vej over Hærvig, der da efter hende kaldtes Herthesvig (navnets ældste bekendte form er imidlertid *Hærvig*, som *Saxo*, lib. 7, s. 132, oversætter ved *exercituum sinus*); denne mening gav forfatteren til en af vore ældre købstedbeskrivelser anledning til derpå at bygge en anden om oprindelsen til navnet Molsherred i Jylland. Det sted i Jylland, siger han, som Hertha søgte til fra Hærvig, har mulig været Mols, hvilket dels er den nærmeste landstrækning, dels forhen var begroet med tykke skove, hvor Herthas dyrkelse da rimeligvis kunde finde sted; beboerne her omkring samlede sig nu, dels til fælles gudsdyrkelse, dels for at afgöre andre af deres anliggender, og heraf fik provinsen navn; man sagde nemlig da at drage til måls eller tale, d. e. at samles, for mundtlig at afgöre noget; ved den tid, da gudinden væntedes, sagde man således også, at når hun ankom, vilde man komme til måls om denne eller

hin sag, og deraf beholdt landet siden det navn Mols. Læseren undskylde, at jeg så omstændelig har anført en så ubetydelig fejltagelse som denne; det var just min hensigt ved et passende exempel at oplyse, hvor god sammenhæng der tilsyneladende kan være imellem en sådan forklarings enkelte dele, og hvorledes de dog af sig selv falde fra hinanden, når man rører ved dem, fordi grunden hvorpå de stå er falsk, og kittet, som skulde forbinde dem, er løst grus; mager dertil ere heller ingenlunde sjældne. Herthas dyrkelse er endnu problematisk; en rejse til måls stemmer ikke med stedets virkelige navn, der ikke er Mols, men Mol eller Molnæs; man kommer da langt naturligere til ordets mening, når man sammenligner Mol eller Molnæs i Jylland med bakken Molbjærg på Samsø, Molnæs i Norge, Mull i Skotland, o. s. v., og dyrkelsen af gudinden Hertha står med sådanne navne end ikke i den fjærneste forbindelse.

Landes og steders navne vejlede til at bestemme de folkeslag, der i oldtiden have beboet denne eller hin strækning; man finder mange overraskende ligheder imellem navne i Nordtyskland og Norden: ikke blot hovedfolks, som Goters eller Gøters, Rugers eller Rogers, Burgunders og Bornholmeres (på *Borgundahólmr*), Alfers ved Elben og i Norden ved Gøtaelven, ved hvilke en historisk sammenhæng lettere lader sig tænke, men også andre, hvor en sådan er langt dunklere, og hvor navnene derfor kunne synes at være af stor vigtighed til at oplyse historien; såsom de nordtyske Huners navn i Hunetorp, Hune sogn, Hundtorp o. lign. i Jylland, Norge og Sverrig; de nordtyske Venders i Vendil i det nordlige Jylland, Holstenernes (Holtseternes) i Holstebro (fh. *Holtsetabrú*). Adskillige sådanne ere også af

vore fortrinligste historieskrivere benyttede som historiske beviser; men skulle disse være ret overbevisende, så må vedkommende folk på deres forméntlige hjemstavn have efterladt sig andre minder end det blotte navn, der ofte omskiftes og går over fra det ene folk på det andet; og tillige er det et såre naturligt spörgsmål, som enhver, der ikke forud er indtagen af en sådan undersøgelses gang og mål, af sig selv må falde på, om nemlig ikke sådanne ligheder kunne have en anden almindelig og derfor endnu simplere grund; ja selve den bemærkning, at samme navn, når man ser endnu videre omkring sig, er fælles for endnu flere, langt fra hinanden liggende steder, må lede til at foretrække denne almindelige forklaring for udledelsen af dette eller hint særegne folkenavn. Om man derfor end antager Teut-oner for stamfædre for de Tyske, *þjóð-verskir*, så følger deraf endnu ikke, at det var dette samme folk, som boede i Thy, *þjóð*, i middelalderen Thyd, i Nörrejylland, og i Tjølling eller Thjødling, *þjóðalyng*, i det sydlige Norge; thi ordet *þjóð* betegner ikke mere end landet, folket, det oprindelige land eller folk, og med et sådant kaldte alle oldtidens folk sit land og sig selv. Ligeledes ligger der i Alfenavnet ikke noget strængt bevis for identiteten af de folkeslag, der bare det; thi det udtrykker i almindelighed folk, der boede ved elve, ligesom derfor også navnet på de brittiske strækninger *Alauna* *) og folkenavnet Alaner rimeligvis have samme oprindelse. Eddas »Höje Aser og Lysalfer» kunne derfor føres tilbage til den første simple betydning af folk, der boede på bjærge (af *áss*, bjærgås), og folk, der boede ved klare

*) af brit. *alwen*, gæl. *alain*, som *Chalmers* (*Caledonia*, 1 d., s. 17) forklarer ved *the bright or clear stream*.

49
strömme eller elve (af *albis*, *elf*, elv). Man kan heller ikke af overensstemmelsen i navnene slutte, at Vender ere udvandrede fra det jyske Vendel (*Vændlæsysæl*, *Vændlefolkhæreth*) til det nordtydske Venden (*Vindland*), thi til denne lighed kan der gives en langt almindeligere grund; de have derfor også navn tilfælles med flere egne, som Vendsherred (*Vændæslethæreth*) i Fyn, ja endog med steder i England, hvor man dog ingenlunde kan hensætte folket Vender; alle sådanne lade sig da, i overensstemmelse med deres lokale beskaffenhed, langt simplere forklare af *vindr*, vind, så at de blot betegne lande og steder, der ligge åbne mod søen eller for vinden, ligesom de tilsvarende engelske udledes af brit. *gwent*, i sammensætning *went*, et åbent landskab*); de stemme da også overens med mangfoldige andre ubetydelige steders navne, der må forklares på samme måde, som *Wyndesæby* (modsat *Brytisæby*) på Låland**), *Windæbothæ* og *Windæbothæ-haughæ* i Roskilde, beliggende imod søen til***), o. s. fl.

Fremdeles tjene mange stedsnavne til at oplyse folkets ældste historie, i det de angive, at der på dette eller hint sted i oldtiden har været et offersted, tingsted, kongesæde o. desl. Sådanne oplysninger ere vigtige og kunne mangen gang paa ingen anden måde erholdes; men desto större forsigtighed og omhyggelighed ved forklaringen bör just derfor anvendes. Man bör i denne henseende næppe fæste lid til nogensomhelst forklaring, för end det er op-

*) sst.

**) Langeb. *Script.* VII, 541.

***) sst. III, 271. Det synes, som navnet på Vindegaden i Odense også måtte høre hertil; den kaldes 1594 Vindegaden, men 1626 Vindelgaden; begge dele kunne passe på dens lokale beskaffenhed.

lyst, hvorledes navnets ældste form har været, og hvilken betydning der ligger i samme; man vil ellers være udsat for, tit og ofte i en tilfældig senere forandring i navnet at finde oldtidsminder, som aldrig have været til, og derved erholde en rigdom af sådanne, der se ud som kærnefulde korn, men som, rystede paa kritikkens sold, flyve fra hinanden som løse avner. Det kan således — som flere af vore historieskrivere have villet — være i sig selv rimeligt nok, at det i stedsnavnes begyndelse forekommende Ring, og sammes endelse -ing, saasom i Ringsted, Ringe, Ringkøbing, Hjörring, Sjørring, have hensyn til den ved tinget slagne domring, og i den höjeste old har der sandsynligvis også ved ethvert sådant ret betydeligt sted været et kongesæde; men det er alligevel aldeles nødvendigt at prøve ethvert enkelt steds navn, og ved en saadan nöjere betragtning forsvinder desværre altfor ofte den antagne betydning; dels synes ring ikke at have denne, dels findes det slet ikke oprindelig i navnet. Ved Ringsted i Sjælland f. ex. viser den gamle form, *Hríngstaðir* (*Knýtl.* kap. 25), at ordet ring virkelig forekom her i oldtiden, men det samme navn findes også både i Norge og på Island, hvor det dels efter sandsynlighed, dels med afgjort visshed må forklares af mandsnavnet Ring; der mangler altså endnu analoge exempler på, at man i oldtiden opkaldte et sted efter domringen, ligesom man har flere sådanne på, at det var tilfældet med ordet ting. Staden Ringkøbings ældre navn var *Rængkøping*, *Rænnukøping* (Langeb. *Script.* V, 538), og gå vi endnu længer tilbage, så hedder den i *Knýtl.* (kap. 33) *Ragnarsstaðir*, med det udtrykkelige tillæg, at Svend Ulfsens (eller Estridsens) ven Ragnar (Regner) boede der; dette bestemte historiske exempel viser, som

det synes, med höjeste evidens, at det nuværende ord ring i stedsnavnes begyndelse også kan have sin oprindelse fra mandsnavnet Regner, og enhver slutning fra et sådant navns nuværende form bliver derved aldeles intetsigende. Hvad endelsen -ing angår, så kan denne have meget forskellig oprindelse; i navnet Hjörring er den kommen af -ung da det gamle navn er *Jörungr*, og herved kan da hverken tænkes paa domring eller tingsted; i mange andre af -enge eller lignende. Når landsbyen Ringe i Fyn i ældre dokumenter skrives *Ræng*, *Ræinge*, *Ræthing*, *Rædinge**), så kan dermed jævnføres *silva Rothwengæ***) og andre, i hvilke der findes en lignende overgang; men det vilde være for hastig sluttet, hvis man vilde af *Ræthing* formode, at ordet ting lå i dette steds navn (*th* betegner i midten af ord nemlig intet andet end *ð* eller det bløde *d*). Det mest træffende exempel på, hvor forvildende endelsen -ing, -ring kan være, giver imidlertid stedet Sjørring os: det skrives nu snart Sjørrind, snart Sjørring eller Sjøring, og efter den sidste skrivemåde have nogle villet udlede det af sø og ring, og deraf sluttet, at der sammesteds havde været et anseeligt tingsted; i *Knýtl.* (kap. 46) hedder det *at Sævarenda*, ligefrem oversat: ved søens ende, hvilket er ret passende til dets beliggenhed ved enden af Sjørrind sø; senere kaldes det *Sjorændæ****); dets nuværende rette navn vil altså være Sjørind, dannet af ejeformen af ordet sø; sjør, og af -ind, som står for ende (præpositionen er, som sædvanlig, bortfalden); det er historisk bekendt, at stedet var en kongsgård, men at denne var til i hedenold,

*) efter Leerbeks beskr. over Ringe sogn, s. 1-2.
**) Langeb. *Script.* VII, 8.
***) kortet i Langeb. *Script.* VII. jfr. III, 355. 358.

at den var et kongesæde og havde et hedensk tingsted, derom siger öjensynligen nok navnet slet ikke noget. Mindre vigtige ere naturligvis forklaringer, som ikke have noget historisk resultat til formål, således som de nys anførte; men også der, hvor den blotte videlyst vil tilfredsstilles, bör visstnok en almindelig analogi, som ligger nær og er sikker, foretrækkes for en fjærnere og usikker. Under for resten lige omstændigheder vil det f. ex. være rimeligere at forklare navne som Næstved, Næsby af ordet næs, end af tillægsordet næst, hvilken sidste forklaring forudsætter, at indbyggerne i en nærliggende större by have givet en sådan næste-by navn, som man vanskelig vil kunne oplyse ved flere lignende stedsnavne. De her anførte exempler kunde forøges med mange flere, men allerede disse kunne vel være borgen for, at historikeren også paa sin måde bör tvivle, ligesom mathematikeren, indtil han får troen i hænderne, og at den historiske granskning må skride langsom frem, skridt for skridt, prøvende hver funden sten, som synes at passe i den grundvold, der skal lægges, og for öjeblikket glemmende det höje mål, der vel må fylde fantasien og opflamme hjærtet til begejstring, for at modet kan styrkes til udholdenhed, men ikke omtåge forstanden. Sten og ler og kalk og tusinde andre materialier ere i og for sig selv ubetydelige, og dog bestemme deres godhed bygningens varighed og værd; først når alt dette er som det skal være, kunne de travle arbejdere med rolighed begynde på bygningen selv og, når hver har gjort sit, med tryghed hæve deres fælles lovsang i den hvælvede hal.

At ethvert steds lokale beskaffenhed må tages i betragtning ved siden af den historiske kundskab, er af sig

selv så indlysende, at det her er nok at berøre det. Denne beskaffenhed kan vel i tidernes løb have forandret sig såre meget; men som oftest ere dog de gamle navne tagne af så bestemte og betydeligē lokaliteter, at disse endnu meget lang tid efter ville befindes at være de samme; hvor dette ikke er tilfældet, træder naturligvis historiens eller folkesagnets beretning om foregåede lokale forandringer isteden for beskuelsen af selve stedet på nærværende tid. Hvorledes en længst forsvunden olds ejendommelige udseende af det øvede blik kan erkendes, af det nuværende, derom kan man overbevise sig ved at følge Vedel-Simonsen på hans vandring en sommeraften i Odense omegn*); hvorledes ved enkelte steder navn og egn stemme med hinanden, ses næsten ved hvert sted, hvor enten selve egnen eller særegenheder ved denne have givet anledning til navnet; således fik f. ex. Dalum ved Odense (egentlig Dalheim, lig t. Thalheim) sit navn af dalen, hvori det ligger; angiver benævnelsen en mølle, så forudsættes en der nu eller forhen værende betydelig å, og man behøver da kun et öjeblik at betragte landsbyen Kværndrup i Fyn, for at overtyde sig om overensstemmelsen imellem egn og navn: den anseelige å er der, og navnet angiver, at én eller flere møller lå ved samme (*Kværnætorp*, lig det i Norge sædvanlige *Kværnæfoss*, af kværn, en vandmølle**); o. s. fr. Omvendt vilde det derimod vække grundet tvivl om identiteten af nysanførte *Sjorændæ* og Sjørring, hvis der ingen sø fandtes ved stedet, eller ingen nogenlunde pålidelig efterretning havdes, at en sådan der havde været,

---

*) Vedel-Simonsens Borgruiner, 1 h., s. 11 ff.
**) Hallagers norske ordsamling.

eller hvis stedet lå i midten af søen, o. s. v. Alt sådant er overhoved så simpelt og naturligt, at det er nok at minde læseren om Walter Scotts uforlignelige oldgransker og hans forklaring af navnet *Quickensbog* af en græsart, der ikke fandtes en fjerdingvej i omkreds ved selve stedet, til én gang for alle fra den alvorlige undersøgelse at udelukke forklaringer, der bære stof til latter i sig selv.

Når man efter disse almindelige bemærkninger vil gå over til at betragte i det enkelte stedsnavnenes bestanddele og disses forbindelse, så har man dels en grammatikalsk dels en lexikalsk undersøgelse at anstille. Resultatet af begge må vel ved anvendelsen på én gang være levende, men ved fremstillingen må der nødvendig begyndes med én af dem, og det er da rimeligt, at man her, ligesom ellers med sproget, først gör sig bekendt med bogstavlære og formlære.

Betragter man da de af det oldnordiske sprog oprundne stedsnavne og deres overgang fra den ældste tid igennem middelalderen indtil den nyere, så finder man, som forhen er bemærket, i samme dels de i sproget sædvanlige overgange, der altså ere regelmæssige, eller i det mindste lade sig henføre til en eller anden analogi, dels andre, der ere fremkomne ved en skødesløs udtale, i det de tit og ofte gik igennem folkets mund, og som derfor blot synes at være tilfældets værk. Imellem begge disse lader der sig dog næppe drage nogen ganske bestemt grændse, thi også de sidstomtalte forandringer have tilsvarende i andre ord af sproget, som hyppigen ere brugte i menig mands tale, og derved blevne ligesom aldeles ukendelige *).

*) Nogle få exempler på sådanne ord, der kunne sammenstilles med

54-55

Angående de første regelmæssige overgange kan jeg henvise til mit skrift om de nordiske sprog under deres udvikling, hvor i det mindste de vigtigste ville findes, og her vil det derfor være tilstrækkeligt, ved nogle exempler at oplyse deres anvendelse i stedsnavne. De ere to slags: dels bogstavovergange, dels böjningsforandringer.

Ved bogstavovergangene træder forskellen imellem begge sprog (Dansk og Norsk) tydelig frem. Dansken har isteden for tvelydene enkelte vokaler, isteden for hårde konsonanter bløde. I begge sprog er *á*, hvis dette engang, som man formoder, har haft udtalen *ar*, efterhånden gået over til *å*; *æ* til *ø*, o. s. v.; derimod svarer isl. *au* til norsk *ou*, dansk *ø*, f. ex. *aurar*, norsk oure, dansk øre, ligesom *haugr*, norsk houg, dansk høg, høv, höj. Ligeså svarer isl. *ei* til norsk *ej*, dansk *e*, f. ex. *eið*, norsk ejd, dansk éd, og isl. *ey* til norsk *öj*, dansk *ø*, f. ex. ordet *ey*, dansk ø, norsk öj i navnet Öjeren (*Eyjavatn*). Allerede heraf ville sprogkyndige strax skönne, at oldtidens udtale af *ei* og *ey* ikke har været ens, og man vilde ved en udførligere betragtning af de ældste stedsnavnes form let kunne overtyde sig om det grundede i Rasks bemærkninger om den oldnordiske udtale, forskellig fra den nuværende islandske (fremsatte i hans Kortfattet vejledning til det oldnord. el. gl. isl. sprog, s. 1-7), en fremstilling, der grunder sig på mangeårig granskning i alle nordiske

---

de stedsnavne; der siden skulle anføres, ere: *Rathelang*, sammentrukket *Raling*, stuehus (Suhms Danm. hist., X, 997); *miðvikudagr* (mittwoche), efterhånden i gl. norsk gået over til myke-, meke-, møge- eller møkdag; samfelde, gået over til samfulde, hvor et mere bekendt ord har fortrængt det oprindelige; sælsom, fordrejet af gl. d. selsén el. seldsyn, sjælden seet, isl. *sjaldsènn* eller *sjaldsèðr*, hvor en mere bekendt endelse er trådt isteden for et hélt ord, hvis betydning man ikke lagde mærke til.

dialekter, og hvilken forfatteren selv med rette anså for én af sine vigtigste opdagelser. Ligeledes vilde man, hvis så indviklede undersøgelser her kunde fremstilles udførlig, af de ældste bekendte stedsnavne overtydes om, at den danske dialekt, så langt man kender den tilbage i tiden, har haft flere egenheder, hvorved den skilte sig fra den islandske; f. ex.: at den dèr, hvor vokalen *ö* i ordets hovedstavelse i Islandsken ved böjningen går over til *a*, også har haft denne vokal *a* som oprindelig i nævneformen; og at den overhoved i denne og flere henseender böjede sig over imod de oldtydske sprogarter, uden dog nogensinde at have haft tilfælles med dem de hovedkendetegn, hvorved de oldtyske og oldnordiske sprogarter adskilles som forskellige grene af én stamme. Exempler på danske konsonantovergange ere: det hårde *k* går over til det bløde *g*, og dette atter til *j*, som i *Ekeby*, *Egby*, Ejby; det hårde *p* til det bløde *b*, som i *Gnipa*, Gnibe: det bløde *g* eller *gh* til *v*, (svarende til nuværende *j*), som i endelsen *-haugr*, flt. *-haugar*, *-høgh*, *-hoghæ* eller *-øghæ*, *-høw* (som *Tuleshøw*, Langeb. *Script.* VII, 98), *-øwæ*, *-øwe*, -höj, -höje; det bløde *ð* eller *dh*, *th*, til *j*, som i *Kadherwth*, Kajerød (Langeb. *Script.* VII, 56), *Hethninge*, Hejninge (sst. 16). Mangfoldige ombytninger af konsonanter finde i begge sprog sted, snart nærmere, snart fjærnere; f. ex. *rm* og *lm*, som i *Örme-* eller *Ermelund*, Elmelund, *fn* og *mn*, som i *Drafn*, *Dramn*, hvoraf udvidet Drammen; *dd* og *ll*, som i Haddingdalen og Hallingdalen, lig navnet på den bekendte ø i Væneren, *Kvaddinsey*, *Kållansø*; *kj* og *tj*, som i *Kjósarvík*, Tjøsevik (Krafts beskr. over Norge, 4 d. tillæggene, s. 947). Assimilationer ere hyppige, som i *Aruæscogh*, Arreskov (Langeb. *Script.* I., 245); *Thorstorp*, Tåstrup; *Jursthorp*, Jystrup

56
(sst. VII, 4. 54.). For at adskille stavelserne indskydes *h*, som i *Awedehøre*, Aved-øre (sst. 65.); *Árós*, *Arhus* (Århus). Men til disse og mangfoldige lignende forandringer komme endnu overgangene i hvert sprogs særegne mindre dialekter, f. ex. forskellen imellem *Saxhøve* og det jyske *Savshyve**); hvilket alt, når det behørig skulde udvikles, måtte blive genstand for en egen afhandling.

Ved böjningen komme især tvende forholdsformer i betragtning: nævne- og ejeform i begge tal, de sidste formedelst stedsnavnes sammensætning. Begge ere oprindelig regelmæssige og overensstemmende med den herskende forskel imellem Islandsk og gammel Dansk: nævneformen i éntallet mangler det isl. formmærke og er i flertallet dannet som af den isl. genstandsform, eller med andre ord, endelsen *-r* er bortfalden og endelserne *-ar* og *-ir* ere gåede over til *æ*, *e*; dette er almindeligt, og til isl. *haugr* svarer da f. ex. d. *høgh*, til flert. isl. *haugar*, i genstandsf. *hauga*, d. *hoghæ* (hvoraf senere *øwe*); til isl. *Haraldsstaðir* d. *Haraldstathæ* (Harrested, Langeb. *Script.* II, 610) o. s. v. Foruden den sædvanlige ejeform på *s* forekommer hyppig ejeformen på *æ*, ved en lignende overgang svarende til isl. *-ar*, hvilken endelse meget ofte vejleder til at bestemme navnets oprindelse; såsom i *Anundæløf*, Anundlef, nu Annelef i Skåne, altså oprindelig ejeform af navnet *Önundr*, d. Anund; så og i *Asmundathorp*, senere *Asmundstorp* (Langeb. *Script.* III, 562), nu Asminderup i Sjælland, *Thorthæthorp*, (d. e. *Þorðæþorp*), *Sigrithækøping* (Sire-

*) Höje på Morsø-hede, hvor kejser Otto med sine Saxer, efter sagnet, havde sin lejr. Thorlacius om hedenoldshöje, i Skand. literaturs. skr. for 1809, s. 131.

køping), *Gunnildæryth*, *Skuldelefe**) o. s. v., alle svarende til isl. ejef. på *-ar* af personsnavnene Asmund, Thord, Sigrid, Gunhild, Skuld. Andre ejeformer forekomme uden *s*, fordi de svare til de isl. på en vokal, f. ex. i *Saxæhaghæ* (Saxes have), af mandsnavnet *Saxi*, i ejeform *Saxa*; sådanne have derfor i deres nyeste form i almindelighed også ganske tabt endelsen (Saxtorp for *Saxaþorp*). Og dette er ligeledes ofte tilfældet med de lignende ejef. i flertallet, svarende til de isl. på *-a*, f. ex. i *Thiuthæbyers* (d. e. *þjúðæbjærgs*) *hæreth*, nu Tybjærgs herred (Suhm, V, 485), som vilde svare til isl. *þjóðabjarga herað*, hvis det hos Islænderne forekom; ligeså *Aleburgh* (af *Ålaborg*), *Aaleholm*, nu Ålborg, Ålholm (Langeb. *Script.* I, 126. 130).

I lingvistisk henseende mærkelige ere især sådanne, som have beholdt éntallets ejef. på *-r*, såsom de forhen anførte *Sjorændæ*, *Ar-us*, thi disse vise, at denne ejeform virkelig engang har været almindelig i selve Danmark, ligesom man også af dens senere forsvinden må slutte, at sådanne steders navne ere ældgamle.

Da vort sprog tidlig tabte forholdsendelserne, så at disse antoge samme udseende som nævneformen, så kan om de øvrige kun bemærkes, at de oprindelig må være forekomne langt hyppigere, end de senere former nu lade os formode. Det var nemlig en over hele Norden og ligeledes i Tyskland**) almindelig brug at danne steders

---

*) disse anføres i Suhms Danm. hist. X, 865. 617., Langeb. *Script.* III, 535. I, 81.

**) Landenes navne, bemærker Grimm (Deutsche gramm. III, 420-421), betegnedes i den ældste tid ved folkenavnene, der da sattes i dat. plur., som *in Vrankon*, *into Westseaxum* (iblandt Frankerne, til Vestsaxerne); heraf have vi vel endnu i nogle navne den tilsyneladende afledsendelse på -en, som Franken. Sproggranskere

navne ved en forbindelse af navneordet med et forudsat forholdsord, så at man ved selve navnet udtrykte den ting, stedet lå i, på eller ved, såsom *á Haugí*, på höjen, *at Vatni*, ved søen. Senere bortfaldt forholdsordet, og navneordet, der naturligvis stod i den kasus, forholdsordet styrede, blev alene tilbage. I Norge, fornemmelig i dets indre landskaber, finder man flere exempler på sådanne stedsnavne, der have bortkastet forholdsordet og dog beholdt den kasus, som dette styrede; f. ex. Lom i Gudbrandsdalen *(at lóm)*, Håve *(at hofi)*, Houge *(at haugi)*.*) Ret mærkeligt vilde det være, hvis, efter Werlauffs bemærkning (i udg. af *Vatnsdælas*, s. 63 anm.), det samme er tilfældet med danske stedsnavne, som Ørum, Vium, Toftum i Jylland, så at disse ligefrem svarede til isl. *á eyrum*, *á vèum*, *á toptum*.

Foruden de simplere bogstavovergange foregå endnu mange andre forandringer, som næppe alle kunne henføres til bestemte regler. Sådanne ere de, der fremkomme, dels ved at bortkaste, dels ved at sammentrække, dels ved at omsætte enkelte bogstaver og stavelser. Nogle exempler ere: begyndelsen bortfalder, som i *Awarthæha*, Vartov (Suhm, X, 714); Ikorn- eller Ekornholm i Øvre-Rommerige, forhen også *Kornahólmr* *(Hkr.* V, kap. 78). Den ubetonede

---

må afgöre, om ikke den hyppige og, som det synes, ellers uforklarlige ældgamle endelse paa *-yn*, *-in*, som i *á Þoptyn*, *í Björgvin* eller *Björgyn*, er en lignende levning af en gammel dat. plur. på *-un* *-yn*, for *-um*, så at betydningen egentlig er: på toftene, imellem bjærgene. (Jfr. i det følgende stedsnavnsendelsen *heim* og dens forandringer).

*) så og *a Forse*, *a Vanginom*, *a Vazendanom* (d. s. s. det forhen anførte at *Sævarenda*), *a Sunrini*, *a Volinu*, *a Stanghom*, *a Sandom* (norske diplomer fra 1400-1436) o. s. v.

vokal bortfalder, som i *Dusæthorp*, Døstrup; *Olefstorp*, Ølstrup (Langeb. *Script.* V, 549, VII, 12). Den ubetonede stavelse bortfalder, som i *Saghebroh*, Sabro; *Sagheby*, Såby; *Øgethorp*, Ørup (sst. V, 241. 249). Sammentrækning sker ved at bortkaste en blød konsonant med den følgende ubetonede vokal, som i navne, der begynde med Ons- for Odins- (Onshöj paa Samsø, Onsø i Norge), lig Onsdag for Odensdag; ligeså i *Roderslef*, Rorslev; *Ødelstad*, Ølsted; *Øderslev*, Ørslev; *Aghælby*, Avlby (sst. VII, kortet, og s. 122. 523); denne forandring er meget almindelig. Man ser let, at der ved nogen øvelse i at opfatte sådanne overgange, også fra nuværende former med rimelighed kan sluttes tilbage til, hvorledes de ældre have været. Men större bliver forvirringen, når sammentrækningen foregår med selve den betonede stavelse, der da sammensmælter med den ubetonede, så at hovedvokalerne ikke mere blive de samme, og der af ordets oprindelige form kun bliver nogle konsonanter tilbage; eller når konsonanter, der ikke ere beslægtede, ombyttes; eller når enkelte stavelser, hvis betydning man enten ikke har bemærket eller ikke bekymret sig om, ombyttes med andre, der give en hel anden mening; eller der overhoved foretages lignende ombytninger, hvorved det eller de oprindelige, selvstændige ord blive aldeles ukendelige; og alt dette bliver endelig så meget mere forvildende, som provinsialdialekterne foretage slige forandringer hver paa sin, mere eller mindre særegne måde. Da kan identiteten af ordene ofte slet ikke bevises grammatikalsk, men kun historisk. Nogle exempler ere: *Sæheimr* eller *Sæimr* i Norge (*Hkr.* I, 116) er gået over til Sem (nuv. Jarlsberg), og ligeså det bekendte kloster Sem i Jylland, forh. *Sææm*, *Seem*, og oprindelig *Sæhém*, *Søhém*, Søhjem (Suhm, IV, 102, jfr.

Aagaard om Thy, s. 237); rimeligvis er da også *Semæhæreth*, Sömmeherred i Sjælland på selvsamme måde dannet af *Sæhemæhæreth (Sæheimaherað)*, analog med *Smörummæhæreth* af *Smörhém* (Langeb. *Script.* VII, 527. 530 med tilhørende anm.). Ligesom i Skåne *Tummerup* er blevet til *Tomarp*, så ombyttes også i Danmark *Tummethorp* og *Tummorp*, *Sonethorp*, Sonnerup, og *Sonorp*, *Ubberup* og *Ubborp* (sst. 34 og 39, 32 og 36), og i slesvigske navne *Jarderup*, *Jarup*, *Jarp*; *Tarup*, *Tarp*. *Asnes* blev til Assens, hvorved endelsen næs er bleven ukendelig; *Hrossanes* til *Horsanes* og Horsens; Bogenæs i Fyn til Bogense; Vålsnæs på Falster til Vålse, og Sortsø gab til Sodse gab (Paludan over Møn, II, 47), Skovhuse til Skovse (Langeb. *Script.* VII, 15. 526). På Bornholm betyder Larsker St. Laurens kirke, men Ny-Larsker sammesteds er fordrejèt af Nilaus eller St. Nikolaj kirke (Skougaard over Bornholm, s. 238). I Jylland forkortes *Anstath* til Andst, *Skastet* til Skads (Langeb. *Script.* V, 566. 567). *Hægnæthsgavl* i Fyn er sammentrukket til Hindsgavl, som man ellers kunde fristes til at udlede af en hind; *Fænædsmarke* til Fensmark (sst. VII, 116). *Elefstorp* af navnet Elif, blev ved fordrejelse til Eglèstrup (sst. 23); *Esgebyergh* til Estenbjærg (sst. 43); *Esberntorp*, af navnet Asbjörn eller Esbern, til Esbønderup (sst. 50); endnu mere forvirrende er overgangen fra *Mæthælbøl* til Majbølle (sst. 541), og fra *Vændlefolk-* (eller, som det i et brev fra året 1418 endnu kaldes, Vendfolk-) herred til Vandfuld (sst. III, 154). Endnu flere exempler ere: *Refnæs*, Rys, *Söndremark*, Syllemark, *Pilemark lille*, Permelille (Thura over Samsø, s. 1. 54. 59); *Koningstorp*, Kingstrup (Langeb. *Script.* VII, 28); *Husfrwkorp*, Høsterkøb (sst. 56); *Edwinæthorp*,

Evtoft eller Etoft (sst. 530); *Smaheng*, hvilket står for *Smaeng*, Sminge (sst. V, 241); *Fyunnæs* eller *Fynnes*, d. e. Fyns næs, Føns (sst. VII, 523, og Suhm, XIII, 814); *Fyallans*-herred, Fjends (Langeb. *Script.* VII, 564); *Brytyenes*, Brøns (sst. 530); *Tisælest*, Tilst (sst. VI, 427); *Jernæslef*, Jerslev (Suhm, X, 296, hvor *Jetnæslèf* er en læsefejl); *Kalværisæ*, Karise; *Æsgerum*, af navnet Asgeir eller Esger, Esrom (sst. 425); *Skandthorpborg*, Skanderborg; *Wraghælde*, Vrold (Langeb. *Script.* VII, 520); *Ælmtungæ*, Eltang (sst. 521); *Korthestræthæ*, Krestnede (sst. 8).

I norske navne foregå lignende forandringer. Følgende få exempler kunne let forøges med flere: *Tovadal*, af navnet Tove, Todal i Nordfjord (Kraft, V, 270); *Marnadalr*, Mandal (*Hkr.* V, kap. 130); *Leirheimsskógar*, Lørenskoug i Nedre-Rommerige (sst. kap. 120 i varianterne); *Skjarrandasund* eller *Skerðandasund*, Skærensund (hvormed kan sammenlignes d. Skærnå, o. lign.) eller fordrejet Stjærnsund (sst. kap. 227, og Kraft, III, 489); det forhen anførte *Þjóðalýng*, senere i norske diplomer *Þjoðling* og *Thyødeling*, nu Tjølling; så og *Sóláng*r, Sylling; kongsgården *Álreksstaðir* ved Bergen, nu Årstad (*Eigla*, kap. 36. Falsens Norge, s. 63); *Baldurshagi*, Bale (*Friðþjófss.* kap. 1, og Kraft, IV, 792); *Fredriksvoll*, Frísvold (Kraft, V, 182).

Det foregående viser allerede tildels, at der også ved endelsen af stedsnavne ere foregåede sådanne forandringer, at man kun ved at gå tilbage til de ældste former kan erkende den oprindelige betydning. Således er også slutningen af navnet Odense kommen af ordet *ø*, da den ældste form er *Óðinsey* *) (*Hkr.* I, 9); men dette er ikke, hvilket

*) eller, om man vil, af *vè* (*Óðinsvè*, *Knýtl.* kap. 53).

man ved første öjekast måtte tro, tilfældet med slutningen af Malm-ø, thi her er overgangen følgende: Islænderne kaldte stedet *Málmhaugar*, til hvis genstandsf. *Málmhauga* svarer gl. d. *Malmøghæ*, senere *Malmøwe*, endelig Malmø, hvilke alle ikke ere selvgjorte, men virkelig forekommende former. På lignende måde er -*øwe* (höje)gået over til ø i *Ledøwe* nu Lidø i Sjælland (Langeb. *Script.* VII, 60); ja endog til å i *Brummøwæ*, nu Bromå (sst. 119); endelsen -inge i Svaninge i Fyn er fordrejet af -vig, *Swanæwich* (sst. 523); og -else er i Lindelse kommet af -løse, *Linløsæ*, men i Landelse af -hals, *Liungæhals*, begge på Langeland (sst. 524).

Ret interessant er det også at betragte, hvilket höjst forskelligt udseende ett og samme navn har fået i de tvende søstersprog, det danske og norske, især formedelst den ved endelsen foregåede forandring. Man vil f. ex. ved første öjekast finde det lidet rimeligt, at det norske Alveshoug er det samme som dansk Ølse, men det første svarer dog ligefrem til isl. *Ölvishaugr* (*Hkr.* I, 144), og ved den simpleste overgang fremkommer af dette navn det danske *Ølisheue* (for *Ölvishøve*, isl. *Ölvishaugar*, Ölvers höje), hvilket er det gamle navn på den ved den hellige Margretes dyrkelse bekendte landsby Ølse magle ved Køge; overgangen fra *Ølishøve* til Ølse findes i *Ølsyø*, Ølsie *). Det er i öjne faldende, hvilken forskel der her er imellem det norske -houg og den danske endelse -se eller -e (thi bogstavet s hører til ejeformen Ölvers eller, efter det gamle sprog, Ölves),

*) se om dette sted *Petri Olai Chron.* og *Ann.* i Langeb. *Script.* I, 121. 178. II, 523. V, 302, og Pontoppidans Annal. I, 442.

Werlauff er, såvidt mig er bekendt, den eneste hos os, der har underkastet de danske stedsnavne en theoretisk betragtning, ved i sit prisskrift om det danske sprog i hertugdømmet Slesvig at vise overensstemmelsen imellem de slesvigske og øvrige danske navne *). Efter den dèr givne vejledning forsøges her en lignende om danske stedsnavne i almindelighed; men det er så langt fra, at denne kan blive fuldstændig, at forfatteren önsker den kun betragtet som en vejledning, ved hvis hjælp der kan sluttes til andre tilfælde, ord og ordforbindelser, som heri ikke forekomme.

Stedsnavne kunne dels bestå af et selvstændigt ord som odde, nakke, borg, dels være dannede ved afledning eller sammensætning. De sidste følge sprogets almindelige regler. Ved sammensætningen er derfor den sidste del at betragte som hovedordet, til hvilket den første, indeholdende en nöjere bestemmelse, er föjet ved böjningen. Betydningen af begge sammensætningens dele kan være höjst forskellig.

Temmelig ofte får sammensætningen tilsyneladende udseende af en afledning, i det det oprindelig selvstændige ord ved den skødesløse udtale har fået udseende af en endelse; navnet må da føres tilbage til sine rødder. Dog forekommer også, skönt noget sjældnere, virkelig afledning,

*) Senere er udkommet et vigtigt bidrag af I. S. Strodtmann: Probe einer etymologisch-hist. untersuch. über die bedeut. der ortsnamen im herzogth. Schleswig, Flensburg 1833, indeholdende undersøgelser om endelsen *-torp*. Også af prof. Larsen, o. fl. ere enkelte interessante bemærkninger meddelte almenheden, hvilke jeg dog ikke fuldstændigen har kunnet benytte, da nærværende afhandling allerede for længere tid siden har været udarbejdet.

hvorpå nogle exempler allerede ere anførte; således kommer nemlig af *barð*, kant, *Berðla*; af *brún*, bryn, *Brýnla*; af *egg*, kant, *Eggja*; af *vað*, vad, *Veðill* (efter den gl. d. med sprogets overgangslove stemmende form) o. s. v. Ligeledes afledes af *skarð*, skår, *at skerða*, og deraf partic. *skerðandi*, der senere blev til Skærn-; af *hlíð* rimeligvis *at líða* (der da er samme ord som glide), og heraf partic. *líðandi*, hældning, skråning, hvoraf *Líðandis-nes*, Lindesnæs i Norge o. s. v.

Også tillægsord kunne föjes til navneordet; de stå foran eller bag dette, ofte, mod sprogets sædvanlige brug, det sidste; de stå frit eller danne en sammenstilling, da egentlig sammensætning i dette tilfælde ej kan finde sted.

Oprindelig skulde ved sådanne tillægsord også findes forholdsböjning, men i danske navne er denne meget tidlig bleven ukendelig*); findes den i sådanne, da må det være et afgörende bevis på disse navnes höje ælde.

Såvel det enestående ord som sammensætningens sidste del sattes i oldtiden meget ofte i flertallet, da det var de flere ved hinanden liggende bjærge, höje, vadesteder, træhytter, o. desl., der, i det de bestemte stedets beskaffenhed og angave det karakteristiske ved samme, gave anledning til navnet**). Man træffer derfor også på en ved et talord ganske bestemt angivelse af antallet af slige lokaliteter; således er f. ex. navnet Tved i Sundsherred i Fyn fremkommet ved en sammentrækning af *Twywath*, de to vadesteder, dannet af det gl. d. intetkön af talordet to, *twy*,

*) i tyske stedsnavne er den derimod almindelig, som i *Hånovere*, zum hohen ufer; *Homberg*, zum hohen berg; (an den) *Hohenlinden*, o. lign. (Grimms D. gramm. III, 422-423).

**) sst.

twe (Langeb. *Script.* VII, 524); ved Nyborg findes også åen Tvevad; ligesom man her har intetkönnet af talordet to, så findes også det af tre i *Trywath*, Trevad (sst. 564). Interessant vilde det være at undersøge, hvorvidt de hellige tal tre, syv, ni findes som herskende i sådanne stedsnavne: på Møn har man Trehöjene (Paludan, I, 109), som tilligemed navnet på landsbyen Syv i Sjælland, *Sjuv*, *Syhøvæ*, *Syvhøvæ*, ved de syv höje (Langeb. *Script.* VII, 66. 113), ere fuldkomne sidestykker til de tyske navne *Dreieichen*, *Siebeneichen*, ved de tre, syv ege *).

De eneståenende ord, hvilke også sædvanlig udgöre den sidste del af de sammensatte, stundum også danne begyndelsen, ere især benævnelser på sted i almindelighed eller på dele af vand og land, eller de have hensyn til stedets beboelse og foretagender, som dermed stå i forbindelse. De ere dels almenforståelige, som å, sø, næs, hoved, tange, lund, skov, mark, dal, höj, by, stad o. s. v., dels andre ord af samme betydning, men som enten i det sædvanlige sprog forekomme sjældnere, eller kun ere til i sprogets dialekter, eller ere så forandrede, at deres betydning behøver en nöjere forklaring.

Navne på vande ere f. ex.:

Flodmundingen, udløbet af en fjord o. lign. udtrykkes også ved ordet minde, isl. *mynni*, afledt af *munnr*, en mund; norsk ligeledes minde eller minne. Exempler: Nyminde, Norsminde, Kærteminde (Kærtingeminde), gården Minne eller Minde ved mundingen af Vormen i Ejdsvold præstegæld i Norge (*Hkr.* III, 329).

Udløbet af en flod udtrykkes ved ós, fordrejet -hus, isl. *óss*, norsk os. Exempler: alene, som *Oos* (Langeb.

*) jfr. Grimms Deutsche rechtsalth. s. 795.

Script. VII, 56); Århus, ford. *Árós* (*Kristnis.* s. 26, år 986), hos *Saxo* (lib. 10, s. 189, lib. 14, s. 282), *Arusium*, ligesom senere *Arus* (Langeb. *Script.* VII, 519, o. f. st.) *); *Randarós*, *Randrus*, Randers (*Knýtl.* kap. 49. Langeb. *Script.* I, 132); *Niðarós* (Throndhjem) ved Nidelven; *Osló* (Kristiania).

Foruden det sædvanlige flod forekommer, men sjældnere, flet, gl. d. også flåt (flåd), isl. *fljót*; samt *Drafn*, trafn (tran), isl. *dröfn*, bølge. Det første forekommer i slesvigske navne, det sidste i det norske Drammen, forhen *Dröfn* eller *Drafn* (*Hkr.* II, 300. V, kap. 75), og i *Trafnestræde* i Skaner (Langeb. *Script.* VII, 13) **).

Af det temmelig hyppige vad, et vadested, isl. *vað*, er afledt *Væthel*, *Vedel*, Vejle, et sted, man kan vade over, eller som er omflydt med lavt vand. Exempler: *Wæthæl*, Vejle; *Forœwœthlæ*, Fårevejle; *Vædlæby*, Vejlby (Langeb. *Script.* VII, 567 anm. 91, samt 35. 28 o. s. v).

Foruden det almindelige ord sund forekommer også stege, stige, som man forklarer ved et stridigt, smalt vandløb eller smalt sund. Man sammenligner dermed svensk *stäke*, f. ex. i Stäkeborg i Østergøtland, Stegeholm i Småland; i nogle forbindelser lader det sig også forklare

---

*) Byens ældste beliggenhed var omtrent en halv mil nordligere end nu, ved landsbyen Lisbjærg. Åen, som der sigtes til i navnet, er den, der udspringer fra Åbysø og løber igennem byen; den af nogle nyere antagne forklaring af navnet, af åre, (Åre-hus), er da urigtig.

**) Det jævnføres her med ordet tran. Det i sammensætninger forekommende Tran-, Trane- kan altså have sin oprindelse, dels af *drafn*, ström, vandløb, dels af tran eller handelen dermed, dels af *tranâ*, fuglen trane, også en snabel, som i *Trönueyrr* (*Helgakv. Hundingsb.* I, str. 23), *Trönuvogr* (*Örvarodds.* kap. 13).

af norsk steg, stig, d. stæg, vej, sti *). Men ligeså ofte må vel dette ord forklares af isl. *stiki*, stav, stok, d. steg, og henhører da til en følgende afdeling. Exempler: byen Stege på Møn; landsbyen Stige eller Stege, forhen *Stegehaghe*, og Stigestrand ved Odense; i Norge gårdene *á Steig*, nu Steig og Stege, i Gudbrandsdalen og i Helgeland (*Hkr*. II, 210. III, 454).

Snæverheden af et sund eller en fjord udtrykkes ved nór; udvidelsen ved bred, breding. Det første, isl. *nór*, er beslægtet med *nyr*, nær, angels. *nearu*, eng. *narrow*, snæver **); det sidste med isl. *breið*, *at breiða*. Exempler: Noret ved Møn; Noret på Tåsinge; *Nyrfi*, nu Nörvø i Söndmør, hvormed man sammenstiller *Njörfasund*, det gamle nordiske navn på strædet ved Gibraltar ***); *Lúsbreið* ved øen Livø, i middelalderen *Lygh*, i Limfjorden (*Hkr*. III, 116) †); *aqua, quæ vocatur Brething*, i Slagelseherred (Langeb. *Script*. VII, 526).

Bæk, å, kilde ere bekendte; kun for den gamle forms skyld bemærkes *kelde*, isl. *kelda*; som i *Winekelde*, *Walekeldæ*, Vinde- og Vallekilde (Langeb. *Script*. VII, 25. 35). Flere navne på kilder og vandspring have, ligesom ordet kilde, deres oprindelse af at vælde (syde, koge), springe (sprække), sie, o. desl. Såsom vilde, væld, jfr. isl. *at vella*, vælde ud (syde, koge), angels. *vell*, *vill*, *vyll*, i Jylland et vill og tillægsordet villet ††). Sprog, sprov, jfr. isl. *sprák*, synonymt med *sprógr*, *sprángr*, *sprúngr*, og

*) se Paludan om Møn I, 237, II, 104.

**) Ind. til *Njála* under ordet *nári*. Langeb. *Script*. VII, 600 anm. 914, hvor *nor*, *nyor* anføres i betydning af *fretum angustum*.

***) *Hkr*. II, 309. Ström om Söndmør, II, 86.

†) den rette læsemåde i *Hkr*. må da være *Lígs*- eller *Ljúgsbreið*.

††) Aagaard om Thy, s. 249: jorden er villet, d. e. fuld af kildevæld.

66-67
beslægtet med verbet at springe, norsk språke eller sprunge (sprække) *). Sig, en vandsamling, isl. *sík*, *síki*, *at síga*, norsk sik og sig, at sike eller sige, sv. *at siga*, *källsåg*. Exempler: Tisvilde, Tís kildevæld, i Sjælland, senere St. Helene kilde; *Sprova* (Svend Ågesen hos Langeb. I, 63), Sproge i store Bælt; Sprove ved Møn (Paludan, I, 54); Söndersig, Lavsig-gård o. lign. i Jylland.

Overfart eller færgested udtrykkes ved *far* eller *farth*, d. e. *farð*, som svare til isl. *för*, *far*, ejef. *farar*, i sammensætning *föru*, gl. sv. *faru*, gl. d. fore, og isl. *ferð*. ejef. *ferðar*, gl. d. *farthæ*, faare **). Exempler: Middelfart, forhen *Mæthlæfar* (Langeb. *Script*. VII, 523), den midterste overfart, i *Knýtl*. (kap. 32) *Meðalfarar-sund*, hos Svend Ågesen (s. 58) *medius transitus*; thi som bekendt findes der et andet færgested strax nordenfor og et tredie söndenfor denne by. Det forekommer også i begyndelsen af stedsnavne, og man må da vel sammenligne de gamle formers skrivemåde, for ikke at vildledes; således viser *Foræwethlæ*, Fårevejle i Odsherred, sammenlignet med *Farthewethlæ*, Fårevejle på Langeland (Langeb. *Script*. VII, 35. 709), at begge navne have hensyn til overfarten og ikke til dyret får. Beslægtet hermed er det af ejef. af færge, isl. *ferja*,

---

*) Jfr. det i Angel brugelige vellsprang (Werlauffs prisskr. om det danske spr. i Slesv. s. 33, Outzens, s. 71). Af en anden rod har man andre ord af lignende betydning: at sprude, spryde, spry (skjulte kilder, Paludan om Møn, I, 214), språ, o. desl. Og forskellig fra alle disse er atter spang, norsk spong, sv. *spång*, en lille bro.

**) gl. sv. *faruneti*, isl, *föruneyti*, rejsekamerad (*Vestgøtal.*) gl. d. farekoster (eller farkoster), det gods en rejsende har med at fare (Osterson). Jfr. gl. t. *fare*, *farde*, *förde*, *furt*, Langeb. *Script*. VII, 577 anm. 288), og eng. *ford*, hvoraf Islændernes *furða*, som i *Stafnesfurða*, *Brandfurða* i England.

sammentrukne Fers-, en i historisk henseende ofte vigtig benævnelse; således vidner navnet *Fersburgh*, eller Færgegårdsborg i Tvorup sogn i Thy endnu om, at der fordum har været indsejling fra Vesterhavet til kongsgården Sjørind*). Dog må man også her ikke strax slutte noget af det nuværende navn, som om Fers- altid havde denne betydning; Ferslev i Hornsherred i Sjælland f. ex. ligger ikke langt fra et sted, hvor der sker overfart, men stedet hed forhen *Frytherslef* (Langeb. *Script.* VII, 110).

Foruden det sædvanlige sø (*sæ*, *se*), og i Norge vand (*vatn*), forekommer også *løgh*, om søer og vande; isl. *lögr* (*laugr*), hos Snorre, som bekendt, brugt om Mælarsøen i Sverrig, norsk loug. Exempler: Suhm forklarer (Langeb. *Script.* VII, 587) navnet på *Løghæhæreth* i Sjælland af byen *Løghæ*, Løve, som ligger ved Tissø, så at derved altså udtrykkes: ved søen; *Lögrinn*, floden Lougen (*Fornaldars.* II, 6); jfr. *amnis, quæ vocatur Laghæ*, hvoraf *Laghæholm*, Laholm har navn (Langeb. *Script.* VII, 529, 535); hyppig forekomme navne, som *Løgethvet*, Löjtved (sst. 18, 28); i Fyn nævnes: "*liilde Løgetwedt oc Steenstruppe*" (1529), der rimeligvis have navn af en ved dem værende sø; men samme navn kunde dog også fremkomme af ordet *løk*. urt, væxt (løg), isl. *laukr*, gl. sv. *loker* el. *löker* (*Vestgøtal.*). Hvilken betydning har Låke eller Løken, ford. *á Láku* i Øvre-Rommerige **)?

Endnu kan bemærkes den i enkelte danske, men især i norske stedsnavne hyppige endelse *-und*, der senere er bleven til -ind, -end, -en, -n. Er denne det samme

*) kortet hos Langeb. VII. Aagaard om Thy, s. 146—147; jfr. Danm. geogr. ved Jonge, s. 467.
**) *Hkr.* V, kap. 217—218. Kraft, I, 470. Falsen, s. 34.

som den isl. afledsstavelse *-und*, eller er det rimeligere at udlede den af det isl. *unnr*, kildevæld, bølge? så at f. ex. Ulvund-elv og fjord i Nordfjord, Refund, nu Rødven sogn og fjord i Romsdal *), oprindelig betegne ulvevældet, rævevældet, eller den kilde, ström eller fjord, i hvis nærhed der fandtes sådanne dyrs huler. På samme måde vilde da *Borgund*, Borgund, Borren i Norge, og det énslydende *Burghund*, Borren, en ø ved Møn (Langeb. *Script.* VII, 532) betyde et sted med en borg ved en kilde eller ved havet; og Bornholm (*Borgundarhólmr* eller *Borgundahólmr*) måtte i så fald henføres hertil og hverken forklares af kvindenavnet Borgund **) eller folket Burgunder. Et andet exempel er *Ekund*, Jegindø i Limfjorden (Langeb. *Script.* VII, 532), og analog hermed har Lavind, hvoraf Lavindskøbing (Rudkøbing), Lavindsgård i Fyn, uden tvivl haft en lignende ældre form på -und.

Navne på land eller dele deraf ere f. ex.:

Næbbe, dannet af næb, som odde af od, forbjærg, pynt, isl. *nef*, (f. ex. i *skógarnef*), *nibba*; formen nab (jfr. snabel) findes i norsk nabbe. Ex.: *Nebbe*, forhen en borg i Sömmeherred i Sjælland (Langeb. *Script.* VII, 64).

Gnibe, spidsen af en odde, isl. *núpr*, *gnúpr* (jfr knup) og deraf afledt *nýpa*, *gnýpa*, Exempler: Gniben i Odsherred og på Sejerø.

Krog, vinkel, hjörne, isl. *krókr*; »det stykke af et land, der løber ud i søen i skikkelse af et retvinklet hjörne; ligeledes den del af søen, der i samme skikkelse går ind i landet***).« Exempler: Ørekrog eller Krogen ved Helsingør;

*) Disse nævnes hos Kraft, V, 222. 223. 155.

**) *Torfæi Series*, s. 76. At navnene Borgund i Norge og Bornholm ere af samme oprindelse, har Torfæus allerede bemærket.

***) Boesen i Helsingørs beskr. s. 6.

krogen på Samsø; Dragsholms krog imellem Refsnæs og Odsherred; Stevnskrog nordenfor Grenå; *Skipakrókr* ved Throndhjem (Sverres saga, kap. 33).

Horn og horne, hjörne, isl. *horn, horni*. Exempler: Hornsherred, Horne ved Fåborg, Horne i Vendsyssel (Langeb. *Script.* VII, 556). Af samme betydning vrå, isl. *rá*, krog, hjörne; som *Wra* på Låland (sst. 540).

Agel, hagel, formodentlig isl. *agli*, norsk agle, som *Hjörnagli*, Hornagle i Söndhordeland; *Haghælbjarg* i Jylland; *Aghælby*, Avlby i Fyn (Langeb. *Script.* VII, 523 og tilhørende anm.).

Jæder, jedder, isl. *jaðarr*, gl. sv. *jadher*, *jædher*, kant. Exempler: Jedderland, en del af Møn (Paludan, I, 142); landskabet Jæderen i Norge.

Skage, fremragende landstrækning, isl. *skagi*. Ex. *Vendilskagi*, Skagen i Jylland.

Gavl, gl. d. *gaffuel* (med samme udtale), isl. *gafl*: samme ord som en gavl på et hus. Exempler: det forhen anførte *Hegnæthsgaffuel*, Hindsgavl; *Hísargafl* ved øen Hísø i nærheden af Bergen (Landn. p. I, kap. 4).

Hvörf eller hvyrf, formodentlig isl. *hvarf*, af *at hverfa*, hvilket oftere forekommer som navn på steder, hvor kysten gör en drejning eller vending, som *Hvarf*, den nordvestlige pynt af Skotland, *Hvarfnes* ved Bergen i Norge; dette stemmer med beliggenheden af *Hwörf*, *Hwyrf* (*Hyörf*), nu Hörve i Skippings- eller Odsherred (Langeb. *Script.* VII, 25. 28. 35), og af herregården *Hverringe* i Fyn (*Hverfinge?*); 1475 nævnes *Huyrfnisgaard* på Tåsinge: er dette navn måské det samme som det norske *Hvarfnes**)?

*) Stedet har jeg ej kunnet finde; kan det være det samme som det i Lunds beskrivelse over denne ø (s. 39) omtalte Horse eller Hosse?

70-71

Hoved og høfde, forbjærg, isl. *höfuð*, hoved, og deraf *höfði*, forbjærg, t. hoft. Exempler: Knudshoved i Fyn; søen *Thærhøfthæ* imellem Sjælland og Møn (sst. 532); *Stevenhoft*, Stevnshoved (sst. III, 280). Så og nakke, hals, o. lign., anvendte efter ligheden imellem disse legemsdele og delene af landet. Af hals og det deraf afledte *helsíngi*, en art søfugl, forklarer man vel også, med Ihre og Geijer, rimeligst navnene Helsingborg og Helsingør.

Ret mærkelige ere de stedsnavne, i hvilke stav, stok, stang, isl. *stafr*, *stokkr*, *stöng*, eller andre af samme betydning forekomme; de synes at have hensyn til noget fremstående eller fremragende eller til oprejste grændsepæle, såsom *Stafángr*, Stavanger; *Stokkhólmr*, Stokholm; *Stángarholt* og lign. på Island. Til sådanne kunne da også henføres: stavr, staver (staffuer), isl. *staur*, stang, stavre, sv. *stör*, norsk staur. Exempler: *at Stauri*, efter sammenhængen den sydostlige spidse af Femern (*Olafss. Tryggvas.* i *Fornmannas.* II, kap. 243), og den strax derved liggende *Stobærthorp* (Langeb. *Script.* VII, 541); *Stauæby*, Staffuerby eller Stavrby ved Hindsgavl i Fyn, og *Stauærby*, Stavreby eller Stavrby på Falster (sst. 523. 525). Spør, spir, hvormed kan jævnføres isl. *spjör*, spyd, *spíra*, oprindelig en spids stage, et spir; denne endelse har man nu sædvanlig så lidet forstået, at man har ombyttet den med et ganske andet ord; f. ex. *Egespøør* eller *Egespiir*, *Egespyr*, nu Egitsbjærg (sst. 7, 9, 10). Til samme klasse af begreber hører måské også det forhen anførte agel, samt Lyster eller Lister i Norge, isl. *ljóstr*, norsk ljoster, lyster, nu en art stang, som bruges ved fiskeri; så og rå (i så fald forskelligt fra vrå), isl. *rá*, en stang, svensk *rå* (hvoraf *råmärke*, grændseskel). Endelig kan mærkes tør,

isl. *taur*, sv. *törn* *); thi det danske dyr kan vel ikke være andet, end en fordrejelse heraf; dette forekommer i Onsbjærg-dyr, den höjeste bakke sönder på Samsø (Thura om Samsø, s. 30); måské også Løgstør, som man ellers forklarer af Løgstedør, har sin oprindelse heraf (Løges-tør), hvilket ved navnets ældste form må afgöres.

Ør, øre, senere -ere, en lav, sandig strandbræd, isl. *aurr*, groft sand, hvoraf afledt *eyri*; i Thy (Aagaard, s. 249) bruges endnu ør i samme betydning af småstene eller groft grus. Som endelse er dette ord bekendt nok, som i Helsingør, Dragør; men det er også blevet mere ukendeligt ved at gå over til -ere, som i *Snesør*, Snesere (Langeb. *Script.* VII, 10), og i den nyeste tid ofte blevet forblandet med -ø; det findes også som begyndelse af navnet, som *Ørbek* (sst. 523). I Norge er af *aur*, i flt. *aurar*, dannet mange stedsnavne, som *Aurar*, nu Oure i Nordfjord (Kraft, V, 226); og til dette svarer uden tvivl den danske endelse -ovre i Hvidovre, Rødovre, forskellig fra -ovre, -øvre, forhen *øfræ*, der angiver beliggenheden og let kendes på modsætningen *nethræ*, nedre.

Nysanførte endelse er, som forestående viser, forskellig fra ordet et øre, isl. *eyra*, og af hunkönnet, men ofte ere vel begge ord blevne blandede, hvilket så meget lettere kunde ske, som man også ved stedsangivelser undertiden gör forskel på øret og leppen eller lappen; f. ex. Gladlep ved Vesterhavet **).

Foruden det sædvanlige tunge, tange, om en smal landstrimmel, forekommer også: drag, forhen *dragh*, *draw*, ligefrem afledt af at drage. Exempler: Dravet eller Vejle-

*) *Södertörn*, *Hkr.* I, 26, jfr. Geijer i *Svea* for 1831, 13 h., s. 272.
**) se Boesens beskr. over Helsingør, s. 6—7.

72-73
dravet, den smalle landstrimmel, som forbinder Thyholm med Thy (Aagaard om Thy, s. 212. 214), og Dragsbæk i Thy (sst. s. 147); Draxholm, forhen *Drawsholm*, i Odsherred; formodentlig også sådanne som *Drauby*, Dråby (Langeb. *Script.* VII, 120). Ejd, ed, senere -i, isl. og norsk *eið*. Exempler: forenet med foregående findes det i *Drageið* på Statlandet i Norge (*Hkr.* I, 263); da man i norske navne finder overgangen -eid til -i, f. ex. gården Mörkreid, nu Mörkri (Kraft, IV, 774), så er det rimeligvis samme endelse som i gl. d. skrives *-y* og senere -et, -ed, som *Wirky*, Virket, *Eki*, Eged (Langeb. *Script.* VII, 538), hvorved dog hvert enkelt steds lokale beskaffenhed må tages i betragtning. Såvel til udstrækning som til fedme tages hensyn ved ordet *fith*, fedd, isl. *fit*, en fed engstrækning. Exempler: *Fith*, nu Fedd, i Bårseherred (sst. 527); kongsgården *á Fitjum*, nu Fidje, på øen Stord i Norge (*Eigla*, kap. 36).

Höj, flt. höje, med forandringerne *høgh*, *øgh*, *høw*, flt. *øghæ*, *øwæ*, *öje*, af isl. *haugr*, flt. *haugar*, er allerede forhen anført. For overgangens skyld kan endnu bemærkes *Aasöie*, nu Åsted eller Osted (Olufsens *Collectan.*). Hertil hører uden tvivl også sammensætningen Höjby, forhen *Høweby*, som svarer til isl. *haugabýr*, byen på höjene (hvilket man ellers kunde udlede af tillægsordet höj), samt de enestående navne *Høwe*, nu snart Høve, snart Höje, og *Øghæ*, Höjget (Langeb. *Script.* VII, 30. 118. 525). Den i Norge almindelige form -houg, -houge, forekommer sjælden i danske navne; dog anfører Suhm (sst. 571 anm. 154) af et diplom fra 1324 *Rinkæoughæ*, hvis endelse efter al sandsynlighed er det samme som *houghæ*, hvoraf da også senere er dannet *-owe*, *-ow*, f. ex. i *Topsowe*, Tops-

höje; Suhm henfører det med tvivl til t. a u, eng, eller til verbet at øge (forøge), begge dele visstnok med mindre grund. Også formen i g h e (jysk y v e) forekommer; f. ex. *Ølsighe*, *Ølse* ved Køge (Suhms Danm. hist. XIII, 329); Ringive eller Ringyve i Nörvangsherred i Jylland, Rings höje.

Af samme betydning er k o l l, k u l l, flt. k o l l e, k u l l e, isl. *kollr*, spids, top, norsk koll. Exempler: *Kolle*, Kullen i Skåne (Langeb. *Script.* I, 155), egentlig höjene, en ret passende benævnelse på dette sted; Kolby på Samsø (Thura, s. 56) o. s. v. Herfra må man vel adskille det - k o l l, flt. - k o l l e, som forekommer i navne på småholme, som Karlskol, Rønsekollene, små holme ved Samsø (sst. s. 3); thi dette har sin oprindelse fra isl. *kálfr*, kalv, en almindelig benævnelse på en lille holm, som ligger ved en större, såsom Strynøkalv (Langeb. *Script.* V, 242 anm.).

Så og h o l l, h y l l, senere - v i l d, - i l d, flt h u l l e, h y l l e, isl. *hóll* og *hvoll*, en höj, angels. *hyll*, (det eng. *hill*); i Dalekarlien, efter Ihre, endnu *hol* med samme betydning. Rimeligvis hører hertil den norske endelse - o l d, - o l. Exempler: *Othinshylle* (*-hæreth* og *-bro*), nu Onsild (Langeb. *Script.* VII, 569 anm. 129, Svend Ågesen, s. 60); og på samme måde må Saxild oprindelig have hedt *Saxahvoll*, Saxes höj; Myrold i Nordfjord, forhen Myrarhol (Kraft, IV, 913). Som begyndelse: *Hwolstath*, Holsted (Langeb. *Script.* V, 542); *Holæbæc*, Holbæk, oprindelig *Hólabekkr*, bækken ved höjene*), o, s. fl.

Foruden det almindelige b j æ r g, isl. *bjarg*, hvis flertal *björg* imidlertid ofte, som i navnet Viborg (*Vèbjörg*),

*) Finn Magnusens Optegnelser på en rejse til Jellinge, i Nyerups Mag. f. for rejseiagtt. III, 16. Langeb *Script.* VII, 527; jfr. m· *Holæbæc* i Skåne, sst. 528, og *Holæbek*, Hullebæk på Falster, sst. 526.

forblandes med ordet borg, forekomme også: hammer, isl. *hamarr*, klippe, stenmasse*); steder af dette navn findes f. ex i Sjælland, Skåne og ofte i Norge (*Hamar litlæ*, Langeb. *Script.* III, 501). Hald, isl. *hallr*, noksom bekendt af vore kæmpeviser og almindeligt i navne som Hald, Haldsnæs **). Kind, isl. *kinn*, den skrå side af bjærget, som byen Kundby og derved liggende Kindholm i Hornsherred i Sjælland, og flere stedsnavne *Kinn* i Norge.

Foruden ordet dal forekommer i samme betydning: vem, isl. *hvammr*, en lille dal; f. ex. flt. *Hvammæ*, nu Vemb eller Vem (Langeb. *Script.* VII, 518), og Vambe i Norge. Uden tvivl også kjus, kys, isl. *kjós*; analog med Kjosarsyssel på Island synes i det mindste at være dannet navne som Kjuseby (*Kjósarbýr*), nu Kysby på Bornholm (Skougaard, s. 264), altså i betydning lig Dalby.

De hyppige navne på skov (*skogh*, isl. *skógr*,) ere vigtige, fordi de vise landets i oldtiden skovbegroede strækninger. Hertil høre også: *with*, flt. *withæ*, senere -ed, -ede, -de, -e, isl. *viðr*, skov, vedd (Langeb. *Script.* VII, 572 anm. 198). Exempler: *Byarnwithæ*, *Byernwithæ*, *Bernwethe*, nu Bjernede (björneskov); *Starwithæ*, nu Sterrede (af *star*, stærgræs (sst. 12. 124. 117); *Marwith*, Marvede, *Wongeweth*, Vangede, *Agnwith*, Avnede, *Greswiidh*, Græse (sst. 118. 44. 541. 63), *Holswith*, Holse, som nævnes 1448. Holt, -olt, flt. -holte, isl. *holt*; som *Ebelholt*, *Gresholte* (sst. 50); det gamle norske kongesæde *Holtar*, nu Holte (*Hkr.* I, 59). Ligeledes rís, flt. -rise, isl. *hrís*, kratskov; f. ex. det forhen anførte Karise o. m. lign.

*) efter Grimm (D. Gramm. III, 378) beslægtet med slavisk *kamen*, hvoraf stedsnavnet Kamin

**) se om dette ord Vedel-Simonsens Borgruiner, 2 h. s. 8—9.

Navne på marker og enge ere: mark, flt. marke, isl. *mörk*, oprindelig en med skov begroet strækning; som *Eghemarkæ*, Egemark (Langeb. *Script.* VII, 29). *Akær*, flt. *akræ*, isl. *akr*, ager; som *Tolsakræ*, Tolsager (sst. 30); kongsgården *Akærsburgh* (sst. 530). Vold, flt. velde, isl. *völlr*, flt. *vellir*, slet mark, norsk også valle; som Tryggevelde, Trygges marker. Fremdeles de hinanden lignende endelser ånger, anger, vang, vænge, -enge, og senere -ing, -inge, isl. *ángr*, *vángr*, *váng*, *vengi*, *engi*; oprindelig betegner *ángr* en indskrænkning, såsom et snævert stræde i havet, en indhegnet mark; i Norge sædvanlig -ånger, -anger, som i *Stafaanger*, Stavanger; i Danmark er vang almindeligere, som Vang sogn og gården Møgelvang i Thy, men især endelsen -inge, f. ex. *Jalángr*, senere *Jalenge*, nu Jellinge (*Knýtl.* kap. 95, Langeb. *Script.* I, 158); *Beldringæ*, som man må formode, Balders enge; *Hithningy*, nu Hejninge, som Suhm mener, Hedins enge; *Røthwengæ* (Langeb. *Script.* VII, 8. 526). Overhoved findes denne endelse meget ofte forbunden med ældgamle personsnavne. Det egentlige ord på eng er derimod *math*, flt. *mathæ*, senere en ma, flt. mae, bestemt maen, af isl. *at má*, partic. *máð*, og tillf. *máðr*, slået; f. ex. *Østermath*, den østre ma; Hindema i Fyn; *Mathælund**). Også kan mærkes; flø, fly, isl. *flói*, en sur eng, som *Flø*, nu Fly (Langeb. *Script.* VII, 518. 564); samt norsk flæ, jævn mark, isl. *flá*.

Det almindelige begreb af mose udtrykkes også ved kær, flt. kære, isl. *kjörr*, kær **); som *Kyæræ*, Kær; *Otærskiær*, Odderskær; *Kiæræby*, Kærby i Rørby sogn (sst.

*) se om dette ord Suhm i Langeb. *Script.* VII, 575 anm. 247.
**) se sst. s. 561 anm. 13.

517. 550. 18). Sór, sør, isl. *saur*, *sör*, dynd, norsk sør, sv. *sör* eller *sörn* *); som *Soor*, Sore; et sted kaldet Søer i Skovboherred i Fyn; i Norge Sørbø, o. lign. Af samme betydning sude, sudde, isl. *suddi* som *Suddaþorp*, *Sudthorp*, Suderup (*Knýtl.* kap. 25, Langeb. *Script.* VII, 521). Ordene mor og mar med deres afledninger synes ofte forblandede; af *mór*, mosegrund, afledes *mýri*, norsk myre, mose, men også *mœri*, møre; af *marr*, angels. *mere*, hav, i Thy endnu mar, hav, strand (som i martørv), afledes *mœri*; sprogundersøgelser i forbindelse med det lokale må da ved hvert enkelt sted afgöre, hvilken oprindelse der er rimeligst; exempler ere: landskabet Møre i Norge, hos de gamle *Mœri*; landsbyen Møre eller Måre i Fyn; Marstrand. Ved tillæg af bogstavet *-n* synes endelig at være dannet *morn*, *mœrn* **), hvoraf navne som *Mœrn*, (Mehrn) i Sjælland (Langeb. *Script.* VII, 6) rimeligvis må forklares.

Dels alene, dels som tillæg til et andet stedsnavn forekommer temmelig ofte vor, vore, ore; f. ex. *Voor* eller *Orœ* kloster; *Worœby*, Ovre- eller Oreby, lossestedet for købstaden Saxkøbing; *Toxingœ wore*, *Lathbu worœ*, *Skogby orœ*, *Nörrœ* og *Syndrœ worœ* på Langeland, *Rugthwet orœ*, *Aleme cum Aleme orœ*, *Niles worœ* ***), *Topsewœ ore*. Sidstanførte forekommer i rimkrönniken, og Molbech

*) *Vestgøtal.* ·*Ind.* under ordet *sörgata*. Se også *Thorlacii Antiqv. bor. spec.* VII, s. 75.

**) Jfr Eddas *Mornaland*, Måhren; *Pomœrn*, Pommern. Tillæget af *n*, hvorpå allerede flere exempler ere forekomne, som *tör*, *törn*; *sör*, *sörn*, findes uden forandring i betydningen, langt ned i tiden; f. ex. *Drakøørn* for *Draker*; *Ysøorn* for *Isør*, Øren ved Isefjord (Langeb. *Script.* VII, 103. 121).

***) Suhms Danm. hist. VII, 695. Langeb. *Script.* VII, 540. Diplom fra 1135 i Thorkel. Diplom. I og *Script.* VII, 524. 526. 530, 536.

har i sin udgave af denne allerede dels bemærket, at denne endelse står som tillæg til et andet stedsnavn, dels anført forskellige meninger om dens betydning, hvoriblandt af Moths ordbog: »ore, en skovegn, en liden lund», samt det tilsvarende sted hos Saxo, *nemus Topshogicum*, der synes at bekræfte Moths forklaring. Herimod taler da kun den omstændighed, at man ikke i andre nordiske dialekter finder noget sådant ord med betydning af skov eller lund. At ordet hverken er det samme som *ør, øre (aurr, eyri)*, heller ikke som norsk ur (*urð*) *), synes at være klart nok; om følgende formodning må kyndigere dömme. Da den ældste form i danske stedsnavne er *wor, woræ*, så synes det nærmest at ligne isl. *vör (vara, varra* **) gl. d. *var*, flt. *varir*, der, som bekendt, betyder en læbe, men også et landingssted, såvel som den fure, skibets køl danner efter sig på søen; disse betydninger forene sig altså i den af en strimmel, et langstrakt stykke af en viss ting, en stribe land eller vand. Dette bestyrkes af norsk vår eller vorr, der har netop samme betydning som isl. *vör*, nemlig furen efter skibskølen og en af stene lagt bro ud i stranden ***).

*) Langeb. *Script.* VII, 572 anm. 178 og Vidensk. selsk. ordb.

**) se *vör* og *vöru* i *Ind.* til *Njála* og *Kristnis.*

***) Hallagers norske ords. For at det ikke skal synes besynderligt, at et ord, der betyder en læbe, også kan betegne en strimmel jord, må bemærkes, at just sådanne ord, der betegne dele af legemet eller menneskelige handlinger, ofte genfindes i stedsnavne; udtrykkene for disse tre ting høre til de ældste i ethvert sprog. Således betyder *vang*, både en vang og en kind (Ihre); *kinn* både siden af et bjærg og en kind; et skær er beslægtet med at skære, o. s. v. — Grimm (Rechtsalterth. s. 541 anm.) har også gjort denne bemærkning, og anfører som exempler: fjalls *brún*, fjalls *öxl*, fjalls *bak*, fjalls *nes* (bryn, skulder, ryg, næse), Hundsrück, Katzenelnbogen. — Mærkelig er også formen *vör* i danske navne, som *Gasevör*, Gåsvad, i Kærreherred ved Limfjorden (efter kortet hos Langeb.).

77-78
Hvis denne formodning er rigtig, så vilde vor være det samme som var, der findes i begyndelsen af adskillige stedsnavne, som *Warberg, Warnæs, Warwith*, Varde (Langeb. *Srcipt.* VII, 521. 530), og sådanne vilde da betyde bjærget, næsset eller skoven, som lå nærmest ved landingsstedet *). — Som tillæg til et stedsnavn forekommer også fang, en gårds tilhøring, isl. *fáng*, som *Tubborp et Tubborp fang, Fælle et Fælle fang* (sst. 45. 70); samt torp, hvilket siden skal anføres.

Et tredie slags navne ere sådanne, som have hensyn til stedets opdyrkning og beboelse. Da en sådan i almindelighed begyndte med at bortrydde skov, dernæst på enkelte åbne steder at opføre hytter og hegn, derpå at udvide sådanne til landsbyer, borge og stæder; samt endelig at indrette gudsdyrkelsen og til denne at indvie hellige steder, at holde retspleje og at rådslå om det almindelige bedste, så have sådanne navne sædvanlig hensyn hertil eller til lignende indretninger. Exempler ere:

-røth, -ruth, -rød, -rud, et nyopdyrket stykke land **), isl. *rjóðr*, et åbent sted i en skov, derefter mark i almindelighed. Som endelse meget almindelig. Dels ene, dels som tillæg til et andet navn også *ruthe, rythe*, rude, ry (hos almuen best. ryen); f. ex. *Ruthe, Rudhæ, Rythæ; Hildestatheruthe* (Langeb. *Script.* VII, 26. 57. 54.

*) Man sammenligne hermed f. ex. beliggenheden af vejlen, noret og Vornæs på Tåsinge (kortet i Lunds beskr. over denne ø). — To andre ord have endnu lighed med det anførte: isl. *ver*, som i *fiskiver*, angels. *were;* overgangen herfra til vår er mulig, da den findes i *ver*, dynevår; og isl. *vâgr, vogr*, en vig, med samme overgang som i *vogr*, vor (eller vór i sår).

**) Langeb. *Script.* VII, 7. og 572 anm. 194.

249), *Wixlefruthe*, Vigerslevry; isl. *ruð*, sv. *ruda*, *rydja*, et sted, som ved rydning er gjort skikket til sæd (Ihre *Gloss.*).

Tweith, tved, tvede, almindeligt i Danmark, Norge og Sverrig. Man udleder det af angels. *þwitan*, *þweotan*, at skære itu; i Vestergøtland *thwet*, i Norge *þvæit*, *þveit*, også *tvedda*, i Slesvig *twiet*, jfr. platt. twete, twiete, en sidevej *). At ordet har været almindeligt i Danmark, ses også af kæmpevisen om Langben Rise og Vidrik Verlandsen, hvor det hedder:

I holder her, alle Dannerkongens mænd!
op under disse grönne tvede.

Man har mangen gang urigtig antaget det for forholdsordet ved, hvormed det ikke står i nogen forbindelse. Exempler: Tved i Thy; Tvede, *Thwet*, på Låland (Langeb. *Script.* VII, 541); Nakketved i Odsherred; *Brægnæthvæt*, Bregentved; *cænobium Nestweith*, Næstved kloster (kong Eriks privilegium for samme 1140 i Thorkel. *Diplom.* I); så og tildels fordrejet og forblandet med ordet sted: *Thruethweth*, *Skunethweth Leghethwet* Löjtved, *Hagethuet*, Hoed, *Sundersthvet*, Söndersted, *Byersthwet (Bjargsthved)*, Bjærgsted, *Konungsthwet*, Kongsted (Langeb. *Script.* VII, 22. 23. 18. 250. 21. 35. 114). At navnet Tved også kan være fremkommet ved en sammentrækning af *Twywad* er forhen bemærket.

Af at bryde kommer brot, brud, gennembrud, isl. *brot*, ved en bekendt overgang nær beslægtet med *braut*, en brudt, banet vej. Et af de mest træffende exempler er stedet Holbrot i Fyn, der hvor Salling-, Båg- og Odenseherred støde sammen, hvis lokale beskaffenhed ganske

*) Werlauff om det danske spr. i Slesvig. Ihre Gloss. Norske diplomer, f. ex. hos Suhm (XII, 408) *mædhall þwæith*.

stemmer med navnets betydning, nemlig et gennembrud imellem höje, og en derigennem strömmende å med et vadested (isl. *brot*, vadested over en å). Ligeledes *brode*, bråde, norsk bråte, et skovstykke, som er afbrændt til agerland, af at bråte, at rydde træer bort (altså oprindelig samme ord som en bråde, hvormed hör brydes); f. ex. *Brode*, Bråde; *Brydæ*, Brede (Langeb. *Script.* VII, 11. 57).

Hage, have, oldnord. *hagi*, en indhegnet plads, især til græsgang; på Samsø endnu et gærde (Thura, s. 21). Det forekommer ofte i gårdes navne, som Lammehave; i Norge Baldershage, o. s. v. Heraf verbet at hegne (gl. sv. *at hægna*, norsk at hægne), og deraf atter gl. d. *hegnað*, sv. *hägnad*, en indhegning (t. gehege); f. ex. *Ny-Heyneth*, *Gamle-Heghneth*, *Hæghnæthscog juxta Mæthælfar*, *Hægnæzholm*, d. e. *Hægnæðsholm*, Hindsholm, *Hægnæthsgavl*, Hindsgavl (Langeb, *Script.* VII, 16. 27. 530).

Gård, gærde, isl. *garðr*, gård, *gerði*, gærde, norsk gar, gærde og gård, jfr. gl. d. en *gaar*, gærde, hegn (rimkrönniken v. 3937, om Danevirke) *). Den oprindelige betydning er udstrakt ikke blot til en gård i almindelighed, men også til ethvert værn, og ordet bruges derfor også om fæstninger og slotte; som *Skhiuægarthæ*, Skivehus (Langeb. *Script.* VII, 518).

Tun, senere -tön, oldnord. *tún*, en indhegnet mark, marken nærmest ved gården (toften), gård, by, norsk tun, ton. Den oprindelige betydning af gærde findes endnu i t. *zaun*, den sidstafledte i eng. *town*, *-don*. Mærkelig er den i danske og flere nordiske stedsnavne almindelige form -tune, der viser hen til det oldnord. flt.

*) som bekendt t. garten; også slavisk *gorod* (Suhms Danm. hist. IV, 567)

túnir, og således bekræfter, at ordet *tún*, der nu i Islandsken er et intetkönsord, i oldtiden har været af hunkönnet; man finder også i håndskrifter *Sigtúnir*, o. lign. som variant for *Sigtún*. Exempler: *Tunæ*, hvoraf *Tunæhæreth* (Langeb. *Script*. VII, 112); klosteret Eskildstune; gården *Lauftún*, Løften eller Lautyn i Øvre-Rommerige (*Hkr*. V, kap. 156).

Tomt, toft, tuft, isl. *toft*, norsk toft, tuft, åben plads, byggeplads. I middelalderen, og ofte endnu, i flt., som *Astofta*, Åstofte (Langeb. *Script*. VII, 30), Villestofte i Fyn, o. s. v.

Bo, som endelse meget almindelig, svarende til isl. *búð*, flt. *búðir*, bod, træhytte (t. bude, eng. *booth)*, thi sådanne vare de første simple boliger, der siden udvidedes til en by. Sædvanlig i flt., som *Falsterbothæ*, Falsterbo; *Vallæbothæ*, Valbo; *Faurebothe*, Favrbo; *Nødæbothæ*, Nøddebo (Langeb. *Script*. I, 135. VII, 8. 18. 109).

Foreståendo er da forskelligt fra gl. d. *bo*, *bu*, bo, isl. *bú*, og *bū*, *by*, by, isl. *býr* (af *at búa*), eller *bær* (af *at bóa)*, af hvilket sidste er dannet norsk bø. Den første betydning heraf var en enkelt gård, der, når den var anseelig, kaldtes *aðalbýr* eller *aðalbær*, adelgård, hovedgård, siden en by i almindelighed. Exempler: *Thiærbu*, *Lathbu*, *Getæsbu* (på Falster), *Kælbū* (på Møn), *Brunbi*, Bröndby (diplomer fra 1135 og 1138 i Thorkel. *Diplom*. I.)*).

Koth, flt. kothe, isl. *kot*, en hytte**), norsk kot (kåt):

*) I nogle af disse er endelsen *-by* tydelig, i andre synes isteden for samme at stå *bu;* herpå kan man imidlertid sjælden lide i trykte diplomer, da udgiverne ofte enten have overseet eller ikke bekymret sig om forskellen imellem håndskrifternes *u*, og gennemstrøgne *u*, d. e. *y*, og derfor også have ladet dette aftrykke som et *u*.

**) Langeb. *Script*. I, 168 anm.

i danske navne nu ofte fordrejet, som *Koldekothæ* (hytterne på höjen), nu Kollekolle (Langeb. *Script.* VII, 31)*).

Rand, norsk rand, rånd, en fiskerhytte, isl. *rann*, flt. *rönn*, el. *rannr*, et hus (?). Man udleder deraf begyndelsen i navnet Randers. Forskelligt fra de norske navne på søen *Rönd*, *Randarsund* o. lign., isl. *hrönn*, *rann*, søen (?).

Bol, flt. bøle, senere -bøl, -bølle, -bel, isl. *ból*, et stykke jord, henhørende til en landsby, som én eller flere opdyrkede**); bolig, bopæl; norsk bol, flt. bøler. Almindeligt; ofte forandret til -bel, som *Nybølæ*, *Nybbyl*, Nebel, o. desl.

Torp, flt. torpe, senere -trup, -drup, -rup, og, med foregående ejeform paa -s, -strup, isl. *þorp*, landsby. Ordet *þorp* betegner, efter Edda, et antal af tre (en trop, trup); siden kaldtes således de huse eller bol, som fra adelgården eller adelbyen af byggedes ude på marken; endelig landsby i almindelighed. Almindeligt; hist og her findes endnu exempel på den ældre betydning, som Fangel og strax udenfor denne Fangeltorp, ligeså Nærå og Næråtorp, begge i Fyn.

Stad, sted, isl. *staðr*, oprindelig et sted, hvorfor der ved sammensætning angives dets bestemmelse som offersted *(hofstaðir)* eller som bopæl *(bústaðir)*; siden stad, by. Ofte i flt., som *Ølstæde*, Ølsted (Langeb. *Script.* VII, 109). I norske stedsnavne er af *bústaðir*, ved at bortkaste slutningen, dannet bust; som gården Myklebust, i Nordfjord, forhen Miklabostadir (Kraft, IV, 910). Så og flække, op-

*) bogstavovergangen heri er den samme som i det norske ord kodde eller kolle (et slags mælkekar).

**) se Suhms bemærkninger i hans Danm. hist. X, 625.

rindelig en plet*), norsk flæk, en plet, et sted, en plads. Samt stal, isl. *stallr*, angels. *steal*, sted, sæde**), norsk støl, Formodentlig hører hertil navnet Marstal.

Den egentlige befæstning udtrykkes ved virke, isl. *virki*, som Danevirke. Derimod udtrykkes en fæstning, men også en större by i almindelighed, oftest ved borg, da en sådan gav anledning til byens anlæg, isl. *borg*, som afledes af *at bjarga, berga*, altså et skjulested, et sikkert sted. Skrivemåden i middelalderen er meget forskellig: borg, borig, borre, borø (borgø); borre i begyndelsen af en sammensætning forklares rettest af ejeformen *borgæ*, isl. *borgar*. I historisk henseende er benævnelsen borg såre mærkelig, da den ofte antyder borge, som ikke mere ere til; som landsbyen Borre, forhen købstad paa Møn; Borø, forhen et slot i Maribo sø; Borrenakke på Falster, Borrevejle skov, o. m. fl.***),

Hus, flt. -huse, senere -øs, -øse, -ese, -se, isl. *hús*, uden tvivl oprindelig også et skjul, dernæst fæstning, som Koldinghus. Endelsens overgang er klar i *Ljóðhús*, Lødøse, Lødese; så og *Burghusæ-* eller *Burghøs-hæreth*, af byen *Burghus*, nu Bårse; *Byerghuse* eller *Byerhuse*, nu Bjerrese, eller endnu mere fordrejet Bjerresø (Langeb. *Script.* VII, 115. 527. 25. 28.).

Hjem, *-hem (høm)*, flt. *heme*, senere -em, -um, -eme, og norsk -eim, -em, -im, -um, -in, -yn, -en. Ihvor forandret end denne endelse er bleven, så har den

*) *locus notatus* (Grimms D. gramm. III, 418).
**) Werlauff om det danske spr. i Slesv. s 33.
***) se disse i Olufsens *Collectan*, samt om ordet i almindelighed Vedel-Simonsens Borgruiner 2 h., indledn. om danske slotte og ridderborge, s. 5 ff.

dog visst i almindelighed sin oprindelse af isl. *heimr*, egentlig forsamling (*þingheimr*); dernæst, især i flt. *heimar*, landskab, land, hjem*); endelsen -eme kan være dannet af flt. *heimar* eller af det afledte *heimi* af samme betydning. Overgangen sés tydelig i middelalderens navne; f. ex. *Warneem*, d. e. *Vàrném*, for *Varnhém*: *Smörhém*, *Farhém*, *Gudhém*, nu Smörum, Farum, Gudum; *Marthem*, nu Mårum; *Martheme*, *Aleme***); i Norge: *Stofrheim*, Stareim, *Ararheim*, Årem, *Aflheim*, Aflem i Nordfjord; *Blindheim*, Blindem i Söndmør; *Modheim*, Modum; *Righeim*, Rikum, i Sogn; *Grepsheim*, senere *Grefsim* og *Grefsyn* (efter norske diplomer); *Ylmheim*, Ølmen, o. s. v.

Hensyn til bolig har uden tvivl også hjælm, oprindelig ethvert dække, isl. *hjálmr* (*helmr*), af *at hela*, *helma*, skjule (Ihre under ordet *hjelm*). Da sørøverne byggede deres vikingebol i form af en hjælm eller som runde hytter (vi have endnu ordet i lignende betydning i ordet kornhjælm), så forklarer man deraf sandsynligst navne som øen Hjælm ved Jylland, byen Hjælm på Møn (Paludan, I, 217-218) o. lign. Lignende oprindelse har formodentlig holm, af *at hylja* (particip. *hulinn*), skjule***).

Af *at vara*, tage vare, udledes flere gernings- og navneord, som *at varna*, værne, navneord værn, *at varða*,

---

*) svarende til t. -heim, eng. *-ham* (*-hem*) og *-hamel* (*-hemel*, isl. *heimili*).

**) *Catal. regum Sveciæ* i *Script. rer. Svec.* I, 13. Langeb. *Script.* VII, 558 anm. 9. 580 anm. 362. og s. 51. 530.

***) Vi have forhen bemærket, at den oldnordiske udtale var forskellig fra den senere islandske; man har her et par andre exempler: de ældste former ere *helm*, *hulm*, (*holm*); *hjálmr*, *hólmr* ere senere udvidelser, ligesom *þánki* er udvidet for det ældre *þanki*, tanke, o. s. v.

vogte, og navneord *varða*, en varde, *varðr* (*verðr*, *vörðr*, *urðr*), bevogtning, også gærde, hegn, værn, gl. d. varder, vord, gl. sv. *varþer*, *værþer*, nu *vård**). Med disse ord kan jævnføres t. wörth, werd og werder, af hvilke de første sædvanlig forekomme i betydning af en ø, det sidste bruges om enhver fri, åben, græsbevoxen plads i en skov**). Heraf forklares rimeligst dels slutningen af stedsnavne på *werthe*, -værd, dels begyndelsen paa *Word-*. Exempler: *Tokswerthe*, Toxværd; *Bakswerthe*, Bagsværd; *Wordburgh* i Vendsherred i Fyn (Langeb. *Script.* VII, 124. 103. 523); og med afledsendelsen *-úng* (eller *-ángr*?) *Worthung* eller *Worthyng*, hvoraf Vordingborg***).

Andre endelser have hensyn til besiddelse eller erhværvelse ved arv, køb, o. desl. Hertil høre:

-lef, *-leve*, senere lev, -løv, -le. Om denne endelse, som også findes i alle med vort sprog beslægtede dialekter, har man haft meget forskellige meninger; efter nogle er ordet vendisk, efter andre saxisk; efter nogle betyder det lov af træer eller en bedækket, hebygget plads (läube, läbe), efter andre et gravsted, brød (norsk leve) o. s. v. Suhm og Werlauff henføre det, uden tvivl rettest, til isl. *leifð*, efterladenskab, arvegods; eller til flt. *leifar*, levninger.

---

*) f. ex. gl. d. *Strandworth* (Suhms Danm. hist. XII, 371); heraf også Vordnet (*Orkneyínga*s. *Ind.* under *vörðr.*)

**) D. nord. u. deutsche heldensage, aus P. E. Müllers Sagabibl. II. b. v. G. Lange, s. 306.

***) *Vorðúngaborg* (*Knýtl.* kap. 130); *urbs Orthunga* eller *oppidum Worthyngum* (*Saxo*, *lib.* 14, s. 314. *lib.* 15, s. 372. Om Vordingborgs anlæg som søfæstning mod Venderne under Valdemar den første, og om samme som kongesæde under Valdemar Atterdag imod Hanseaterne, se G. L. Baden, Den danske flådes hist., i Afh. i fædr. kulturhist. II, 278. 299.

Det er da beslægtet med at levne (gl. sv. *leva*); og betydningen af *leifð*, brugt om jordejendom, oplyses fornemmelig deraf, at også *arver*, arv, oprindelig betyder jord, fast ejendom, dernæst død mands efterladenskab*). bogstavovergangen er også simpel fra isl. *leifð*, gl. d. og sv. *lefd*, senere *lef*, lig *dyg*, dyd, for *dygd*, o. lign. Men også den ældste éntalsform *leif* findes, f. ex. i navnet på Hognes sværd *Dáinsleif*. Exempler: *kununglef* jordegods, som tilhører kongen; *Syghridlef*; *Agnslef*, Avnslev; *Haræslef*, Hårslev; *Thruggeleue*, Tryggelev (Langeb. *Script*. VII, 530. 529. 523. 524); *Floveløf*, Flovle i Thy (Aagaard, s. 237); *Harslef*, Hasle på Bornholm (Skougaard, s. 237.)

-køp, -køb, isl. *kaup*, et køb; et stykke ved køb erholdt jord, i samme betydning som ordet har i lovudtrykket »stuff eller særkøb« **). Exempler: *Tydhækøp*, Tikøb; *Ølskøp* Olafskøb eller Ölveskøb (Langeb. *Script*. VII, 61. Suhm, X, 225); Dyrekøb i København o. s. v.

En ganske anden mening har dette ord i *køping*, -købing, isl. *kaupángr*, købstad, oprindelig det sted, hvor der dreves handel, købmænds samlingssted, eller, som G. L. Baden endnu bestemtere udtrykker det, en fra de fælles marker, til at handle og vandle på, udtagen vang; det ombyttes derfor også med *kauptún*; hos almuen siges også købingen eller købsteden uden vedföjelse af navnet, ligesom hos Snorre tit og ofte *kaupángr* står alene for Throndhjem eller en anden betydelig handelstad***).

*) se Langeb. *Script*. VII, 561. 570. Suhms Danm. hist. I, 356 anm. Otmars Volkssagen, 348 anm. Werlauff om det d. sprog i Slesvig 26 og Outzen sst. 142. *Vestgötal* *Ind*. under *leva*, *arver*, o. fl.

**) se Langeb. *Script*. VII, 588 anm. 606. VI, 429 anm. *h*.

***) Ihre *Gloss*., G. L. Badens Afh. i fædrel. kulturhist. II, 14-15.

Vi komme til endnu en klasse af begreber, som i stedsnavnene udtrykkes, sådanne nemlig, som have hensyn til offentlige, religiøse eller borgerlige indretninger i oldtiden, én af de mærkeligste af alle. Her, hvor vi have foresat os at betragte stedsnavnene i lingvistisk henseende, berøre vi kun disse, for også at henvende opmærksomheden derpå; ordene i og for sig behøve kun liden oplysning: men indretningerne selv, deres opkomst, udbredelse i hedenold og middelalderen, og de levninger, som deraf endnu findes, afgive stof til en særegen antikvarisk afhandling. Man finder da, for at anføre nogle exempler på sådanne ord i stedsnavne, angivet det sted, hvor offentlige forsamlinger holdtes, ved ordene ting og lovbjærg (løgbjærg); f. ex. Ting-Jellinge i Sjælland; Løgbjærg, tingstedet for den sydostlige del af Møn (Paludan I, 104). Det gamle offersted antydes ved vi, isl. *vè**); f. ex. som slutning af navnet i det forhen anførte *Óðinsvè*, Odense; men især hyppig som begyndelse, såsom i Viborg (*Vèbjörg*, de hellige bjærge eller höje), Viby, Viholm o. s. v. At man i historisk henseende må anvende megen forsigtighed ved et sådant navns forklaring, vil det foregående allerede have víst; Saxo nævner et *Viby*, nuværende Viby ved Marselisborg; i kong Valdemars jordebog kaldes dette sted *Withby***); hvilket er nu det rette? Især må man adskille vi i én og vie i i to stavelser, og nöje undersøge oprindelsen til det sidste; det kan mulig være ejeformen af *vè (vèa)*, men det kan også være kommet af *viðe*, ejeformen af *viðr (viðar)*; dette er f. ex. tilfældet med navnet *Withemosæ*,

*) På Lappisk betyder *vi* også skov (Fant, *Meditat.* s. 13), hvilket måské bör anmærkes, da de ældste offersteder anlagdes i skove.

**) *Saxo, lib.* 14. s. 353. 354. Langeb. *Script.* VII, 520.

nu Viemose i Bårseherred (Langeb. *Script.* VII, 527). Det hedenske tempel eller gården, ved hvilken et sådant stod, udtryktes ved ordet hof, hov, isl. *hof*; i Norge findes især en stor mængde gårde, kaldte hove eller håve (*at hofi*), der gerne tillige have andre oldtidslevninger; de vigtigste i Danmark har Vedel-Simonsen anført*). Af samme betydning er horge, harge, isl. *hörgar*, afgudsaltere eller höjene, på hvilke de vare oprejste); dette ord findes rimeligvis i navnet *Hargæhæreth*, Harreherred i Jylland Langeb. *Script.* VII, 564), og i Horgjem, Hölgenæs (Kraft V, 179-180) o. lign. i Norge**). Det er heller ikke usandsynligt, at ordet *blót*, ofring, forekommer i navne på søer eller kilder, hvilket menes at være tilfældet med Blå- eller Blukilde på Møn (Paludan, I, s. 110). Hertil kommer endnu den hele samling af höje, gravsteder og andre stensætninger, som udtrykkes ved ordene *haugr*, *kuml*, *dys* (dys, døs, dås), kove, rør eller rør (*hreyrr*) o. fl.

Skulde man hertil måské også kunne henføre det *led*, led, der forekommer, dels som slutning, dels som begyndelse af adskillige stedsnavne? så at det nemlig svarede til isl. *leið*, forsamling, *leiðarþíng****). Det fortjener i det mindste i historisk henseende al opmærksomhed, hvorvidt det er dette ord, eller isl. *leið*, vej, *hlið* (*lid*, *lyd*, *led*), et led (lukke), *hlíð* (*lid*, *li*), li, siden af et bjærg eller en höj,

---

*) Om ordene hof, hird, gård (kongens gård): Vedel-Simonsens Borgruiner, 2 h., s. 5-6. 54-56

**) *hörgr*, flt *hörgar*, er af hank.; hunk. *hörga*, en bakke; i et norsk diplom fra året 1381 forekommer *a horghinu* i *Haughs sokn a Æikium* (Eger), hvor ordet da står som intetk.

***) isl. *leið*, holl. *laet*, bondeting, anføres i Langeb. *Script.* VII, 613, som anm. til stedsnavnet *Lætæs* på Låland; se også om *leiðarþíng* Vidalin *Yfir fornyrði lögb. Isl.* i *Félagsrit*, IV, 261-262.

eller *leðja* (gl. t. *leddo)*, ler (Grimms D. gramm. III, 380), der findes i sådanne stedsnavne som *Lethowæ*, *Leðewe*, nu Lidø i Sjælland (Langeb. *Script.* VII, 11 f. 60), og om andre omstændigheder kunne oplyse, at man med rette kan forklare et sådant navn som leidertingshöjene.

Sjældnere forekommer *ho*, hå, om hvis oprindelse og betydning meningerne ere delte. Man har antaget det for en gammel saxisk eller angelsk endelse, der også var bleven anvendt i danske navne, og forklaret det af *hoo*, hus, eller af *ho*, skov; f. ex. i navnene Itzeho, Himmersho, den store holstenske skov Isarnho, som de Danske oversatte Jarnvith, jærnskoven*). Det bör derfor bemærkes, at ordet også er oldnordisk; dels findes nemlig i Norden ordet *há* i betydning af et lav, en samling, svarende til t. gau, f. ex. *þinghá*, et tinglav (*Hkr.* II, 331, og senere ofte i norske diplomer: Sudurhems tingho, Løkene tingho o. s. v.), og dette henhører da til den klasse af begreber, som vi her nys have omtalt; dels forekommer ordet *ho* som navn på en skov, hvilket henføres til isl. *há*, efterslætsgræs, norsk hå eller ho: f. ex. *silva, quæ dicitur Ho* (ved *Hælghemark* på Langeland, Langeb. *Script*, VII, 525). Flere exempler ere: Nörhå og Sönderhå i Thy; *Erixho*, nu Erritsø ved Fredericia (sst. V, 559**).

Endelig kan endnu bemærkes den meget almindelige

*) Werlauff om det danske spr i Slesv. s. 22. Paulsen om sproget på den jyske halvø, i Nord. tidsskr. for oldk. I, 271-272).

**) Uvisst er det forhen (s. 133.) anførte *Awartheha;* det kan læses som *Awarthe-a*, d. e. å, og er da det samme som *amnis Awordi* (Langeb. *Script.* VII, 97); men efter den senere form, Vartov, at slutte, måtte det hedde *Awarthe-ha*, d. e. *haa*, isl. *há*, og var vel i så fald et af de ældste samlings- eller tingsteder ved København.

endelse *-losæ*, -løse, stundum fordrejet -else, der ikke kan henføres til nogen af de foregående, dersom der ved samme udtrykkes en mangel på noget. For denne forklaring taler nogle lignende norske og islandske stedsnavne, som *Ángleysa* i Norge (*Hkr.* V, kap. 127), og *Veiðileysa*, *Vatnleysa* på Island, hvilke synes dannede aldeles som andre gamle sammensætninger med samme endelse: *rætløsa*, lovløshed, *klædaløsa*, mangel på klæder, o. lign. Men denne forklaring er utilstrækkelig og ofte urimelig. Det synes for dét første i almindelighed at være besynderligt, at benævne et sted efter en ting, som ej dèr findes, og er dernæst ganske urimeligt, når første del af navnet er en mands navn, som Grim, Slag (Aslag), da der ved navnet ikke kan udtrykkes, at stedet manglede denne mand, men tværtimod, at manden ejede stedet; ligeså når endelsen -løse sættes efter en anden bys navn, som *Hærdingæ løsæ*, Herringløse, da der ved denne forbindelse ligeså lidet kan udtrykkes, at den første by ikke fandtes ved den samme tilliggende plet jord. Suhm *) angiver også en anden i flere tilfælde rimelig forklaring, i det han udleder denne endelse af at løse, indløse, så at betydningen blev indløst gods, altså omtrent det samme som det forhen anførte ord køb. Den største vanskelighed ved sådanne navne fremkommer imidlertid deraf, at deres begyndelse ofte er meget dunkel, og man må altså ved ethvert enkelt navn på én gang undersøge både begyndelsen og slutningen, samt det forhold, i hvilket de kunne stå til hinanden. Det såre almindelige navn Jordløse f. ex. skrives stadig i den ældre tid *Jurløsæ*, medens ordet jord på samme tid, ja endog i

*) Langeb. *Script.* VII, 583 anm. 455, hvor *Linløsæ*, Lindelse, forklares af lin, *linum*, og løsæ, *redimere*.

samme dokument, skrives *iort;* det er da rimeligere at forklare det af navnet Jure *), så at meningen er Jures gods, end af jord, så at meningen blev, at stedet havde mangel på jord; jfr. *Grimløsæ*, *Slauløsæ* (hos Saxo *Slaglosia*), *Stenløsæ* eller *Stensløs*. Det oftere forekommende Vandløse skrives ligeledes stadig *Huannløsæ* (også i pavebullen fra 1186 i *Pontopp. Orig. Hafn.* s. 7), da derimod ordet vand efter den tids udtale skrives *vadn;* det turde derfor måské rettest udledes af *hvönn*, *hvann*, norsk kvann, Angelika (som bekendt voxe både *Angelica*, *Archangelica* og *Angělica sylvestris* vildt her i Danmark); men i så fald kan vistnok ikke mangelen på, men tværtimod overflødigheden af denne plante have givet stedet navn; jfr. *Yarnløsæ*, *Thölløsæ* (af isl. *þöll*, gran, fyr?) **).

De her anførte benævnelser ere kun enkelte exempler, endog kun de almindeligste ***). Ligesom vi ved disse have forsøgt at oplyse den sædvanlig sidste del af stedsnavnene, således forsøge vi nu også at samle nogle al-

*) dette navn forekommer f. ex. hos Suhm, XIII, 187. 204. 226, samt i det forhen anførte *Justhorp*.

**) Flere exempler ere: *Helløsæ*, Hölløse, *Quamløsæ*, Kvandløse, *Haweløsæ*, *Ugerløse*, Uggeløse, *Undløse*, *Ramløse*, *Geerløse*, Gørløse, *Uløsæ*, Uvelse, *Syengeløsæ*, *Særkæløsæ*, Særløse, *Vederlösæ* eller *Værløsæ*, *Vrezløse* (d. e. *Vredsløse*), *Bauløse*, Bavelse, *Tifløse*, Tivelse, *Benløse*, *Arløse*, Årløse, *Thersløse*, *Nyløse*, Nidløse, *Miæthæløse*, Merløse (jfr. *Mjaðarsund* i Norge, Inge Bårdss. s. kap. 13), *Farændæløse* eller *Farthæløse*, Farringløse, alle, så vel som ovenstående, tagne af jordebøgerne i Langeb. *Script.* VII.

***) Nogle flere ere: bro; *Dofræ*, Dover (i Norge og i Thy); dyngæ, dyne, (som *Hemingsdyngæ*); *dyr*, dör, -der; *Egg*; *Fim; Fo-*, Få-; *Flyngæ; Fron; Glen*, *Glænæ; Gorffuæ*, Gurre; *Grind; Hide*, *-ide*, -ede; *Jörfi*, Jörme, Hjerm; Kill, Kiel; kleif, kløf; *Kyngæ;* lykke; malm (sand); møl, mæl; *Orvæ; Rothne*, Rönne, Ryne; *Salr*, sal; *Skot-*, *Skod-; Snede*, *Snøde; Stefn*, stavn; *Stræthæ; Saud-*, Sød-; *teig*, *teg* o. s. v.

mindelige bemærkninger om sammes første del. Ved denne udtrykkes, foruden de allerede anførte begreber, dels en eller anden egenskab ved stedet, dels et produkt, dels en persons navn, og endnu andre mere og mindre tilfældige omstændigheder.

Beliggenheden efter verdenskanten udtrykkes ved nörre-, söndre-, o. s. v.; dette behøvede næppe at nævnes, når ikke disse bestemmelser undertiden vare blevne noget ukendelige. Således er vest, vestre, blevet til ves eller vis; øst, østre, til øs; søder, söndre, til sør. Ligesom skrivemåden Vesgoter hos middelalderens skribenter er almindelig for Vestgoter, og Visby på Gulland kan have navn af sin beliggenhed på vestsiden af øen, således kan det samme være tilfældet med flere steder i Danmark; f. ex. det gamle slot Visborg på Samsø, af beboerne endnu kaldet Vestborg (Thuras Samsø, s. 58, 60, 61). Når beliggenheden af stedet stemmer dermed, så er det forsigtigst at foretrække denne udledning for den af *vè*, der sædvanlig antager formen vi, for at man ikke skal hensætte et gammelt offersted dèr, hvor intet har været. Overgangen vest, ves- er aldeles den samme som i *Hestbær*, nu Hesby på øen Findø i Rogeland (*Hkr*. V, kap. 208). På samme måde har Østofte i Låland sit navn af dets østre beliggenhed *); i Norge ligeledes Norby, Vesby, Sudby, Sørum (Sudurheim) o. s. v. Til bestemmelse af beliggenhed hører også *methel*, medel, mejl, (med samme overgang som i vedel, vejl), mel, norsk medal, mæl; f. ex. Middelfart eller Mejlfart; *Myæthælby*, Melby (Langeb. *Script*. VII, 109); Medelby, Mejlby, Melby (Leerbech om

*) Trojels Efterretn. om Fuglseherred (skoleprogram fra Odense) 2 h. s. 15.

Ringe, s. 116); *Meðaldalr*, Mæl i Thelemarken (Inge Bårdss. s. kap. 20). Beliggenheden lige over for udtrykkes, som Finn Magnusen har gjort mig opmærksom på, også i Danmark ved *andvord*, isl. *öndverðr*; f. ex. *Andworthskowgh* (Langeb. *Script.* VII, 16), senere fordrejet Andersskov. Begyndelsen af navne, som Enkelund, Enkebølle, *Engæbyærgh* (sst. 518), kan tildels forklares af eng, men også efter omstændighederne af isl. *einka*, gl. sv. o. d. *enka*, *enkæ*, *enghæ* (som i *enka son*, *enka akær*, *enkæ eng*), énlig; analogi dertil findes i gården *í Einbúa*, nu Enebo, i Gudbrandsdalen (*Hkr.* II, 312). Øvre og nedre ere almindelige; dertil hører også norsk *ifst*, af isl. *efstr*, øverst. En afsides beliggenhed synes udtrykt ved *lønæ*, lön, isl. *leyni* (som i *leynivogr*, lönlig våg); f. ex. *Lønæburgh*, Lönborg (Langeb. *Script.* VII, 520). Mange andre bestemmelser efter nærheden af strand, sø, skov, o. s. v., som i Strandby, Søholm, ere så simple, at de ingen forklaring behøve, med mindre også her begyndelsen af ordet ved sammentrækning er bleven ukendelig; f. ex. i Søvde, Søden, forhen *Sewethe*, altså vel oprindelig *Sæviðir* (analogi dermed findes i *Sæviðarsund* ved Miklegård, *Hkr.* III, 70).

Störrelse, skönhed og andre egenskaber udtrykkes ved adskillige tillægsord, såsom: magle, isl. *mikill*, stor, modsat litle, lille eller lil; de sættes sædvanlig bag efter hovedordet. Fager, favr, isl, *fagr*, smuk; f. ex. *Favræbodhæ*, Favrbo (egentlig de fagre boder) i Skippings herred i Sjælland, så kaldet formedelst den skönne udsigt (Langeb. *Script.* VII, 17, 27 *)). *Dighær*, bestemt *dighræ*, dier,

*) jfr Finn Magnusens Optegnelser på en rejse til Jellinge, i Nyerups Rejseiagtt. III, 22.

isl. *digr*, tyk eller af stor omkreds; f. ex. *Dighærnæs*, Diernes ved Fåborg; Diernes i Thy; *Dighræhouæth* i Sjælland (Aagaard om Thy, s. 181. Langeb. *Script.* VII, 523, 527); *Digrmúli*, Digermulen ved Throndhjem (Sverres saga, kap. 28). Hertil kan også henføres beskrivelser, som udtrykkes ved navneord, af hvilke nogle tildels forhen ere anførte; som: adel, sammentrukket al, isl. *aðal*, den fornemste, vigtigste del, ligesom i adelgade eller algade, hovedgade; adelvej eller alvej, landevej; adelby, o. lign.; hald, der udtrykker en skråning, isl. *hallr*, også tillægsord; *logn*, fordrejet lund for lugn, isl. *logn*, vindstilhed, altså modsat det forhen anførte vend, vind; f. ex. *Lognø*, Lundø (Langeb. *Script.* VII, 564); lim, f. ex. *Limafjörðr*, Limfjorden, af flt. *limar*, grene, Ved adskillige andre ord udtrykkes vindens susen eller havets brusen eller lignende lyd, f. ex. *hvín*, i Norge også forandret til kvin; *ymr*, hvoraf Om-ø, så vel i Danmark som i Norge; *raust*, gl. d. røst, o. fl. desl.

Navne på jordarter og andre mineralier ere almindelige; som *Leerholtæ*, *Sandbyerghe* (Langeb. *Script.* VII, 55, 57), i Rommerige i Norge åen *Leira*, *Leirnes*, *Leiruvellir*. Så og sten, og af samme betydning flint med forandringerne flens-, flins-: samt gryd, isl. *grjót*, *grýt* (gl. t. *griez*, grus); f. ex. *Grythæthorp*, Gryderup (sst. 526); Grydenæs, en höj klint på Samsø; *Grjótheim*, *Grydaker*, Grøtten (*Grjóttun*) o. lign. i Norge.

Navne tagne af planter, som Hesselø, Birkholm, Askø, Lindholm, Egholm, Ebildø (af abild), Bogø *), Bogenæs (Bogense), Eskebjærg (Skelenborg i Fyn) o. s. v., ere lige-

*) af frugten bog, efter et sagn, der fortælles, hos Paludan, II, 156—157.

ledes almindelige. Sådanne navne, især på træer, findes også ofte at udgöre det hele navn; f. ex. *a Æikium*, senere *a Ækom*, Æker, nu Eger i Norge, altså egentlig stedet på egene, ved egene; ligeså *Æspæ*, Espe, egentlig ved espetræerne (Langeb. *Script.* VII, 526). Næsten ligeså hyppige ere navne på urter eller andre mindre planter, hvilke da også have lidt mange forandringer; såsom: bregne, forandret til bregen-, brenne-, brenn-; f. ex. Bregentved af bregne og tved; Bregentved eller Brenntved, en udlod, hørende til Ringe præstegård i Fyn, hvis enkelte dele have navnene Tidselbanke, Brenn-tveds bjærg og Bregneholm (Leerbech om Ringe, s. 68, 71); jfr. Brennholt, Brennholm o. lign., der uden tvivl have samme oprindelse. *Ljung*, lyng er forandret til jung-, jön-, lum-, lom-; f. ex. *Junxhouæth*; *Lyungby*, Lumby i Fyn, (Langeb. *Script.* VII, 527. 525); Lombjerre i Fyn, Lomborggård i Thy *). Mangen gang angiver stedsnavnet ikke planten selv, men blot dens udseende; f. ex. Gråryg, en af Møns klinter, har sit navn af sandtidse (*Hippophaë rhamnoides*), som voxer dèr i mængde og giver egnen et gråligt udseende (Paludan om Møn, II, 30). En nöjagtig kundskab om de blandt almuen gængse plantenavne og vedkommende steders lokale beskaffenhed vil uden tvivl ofte lede til en rigtig forklaring; som exempler, der dog kun ere formodninger, nævnes *Sællæbiargh*, Sellebjærg, af *selja*, vidie; *Saweby*, Såby, af *sága*, en træart **); *Haffrebyergh*, af vild havre; *Druslebiergh*, af drossel (*Prunus padus*); *silva Næpelderuth*, måské af nepholdegræs (*Orobus*

*) jön findes i sv. Jönköping, og kan da rimeligvis også forekomme i danske navne.

**) jfr. *Ságuness* i *Helgakv. Hundingsb.* I, str. 38.

tuberosus); *Skæbingæ*, Skævinge. måské af *skæf* (schilf), en ældre form for *sæf*, siv (Ihre *Gloss.*) *). Overhoved kan det næppe omtvivles, at mange trivielnavne på planter findes i adskillige stedsnavne, hvor vanskeligt det end kan være, nu at angive med sikkerhed, når sådant er tilfældet; exempler på sådanne ere dodder, dor, ger (*Myagrum sativum*); hum, hom (*Spergula arvensis*); norsk joll (*Angelica sylvestris*).

Mange steder have navn efter vilde og tamme dyr; jagten på de første og de sidstes opdræt have da sædvanlig givet anledningen; f. ex. *Kalundæburgh* (Langeb. *Script.* VII, 526), hos Saxo *urbs Kalunda*, altså af Kålunde, analog med Kåvik i Listerlén i Norge; Tranekær; Kragetorp (Krarup); Hertesholm, Hjortholm (Suhm XIV, 442); og vel Hönsinge af höns; Gæsinge af gæs. Også her kan navnet være fordrejet, eller dets betydning ikke den almindelige; f. ex. *Svinæburgh*, Svendborg **); *Dýrsá*, senere *Diursæ*, i Jylland, ikke af dyr i almindelighed, men af dets særegne betydning ræv, isl. *dýr*, hvilket bekræftes af det nærliggende *Ræuæholmswath* ***), og i forbindelse hermed kan også navnet på byen Grenå, forhen *Grinhøgh* †), forklares af isl. *gren*, en rævehule. Det vilde være interessant, om det af stedsnavne kunde oplyses, at adskillige vilde dyr, der nu ikke findes i Danmark, have opholdt sig dèr

---

*) de ældre former af de her anførte navne findes i Langeb. *Script.* VII, 523. 120. 16. 121. 13.

**) se om dette navn Begtrups beskr. over denne købstad.

***) *Hkr.* III. 443. *Saxo.* s. 206. 277. 314. Langeb. *Script.* V, 301—302; jfr. Olufsens *Collect.*

†) Langeb. *Script.* V, 303. Ovenstående forklaring skylder jeg Rask. Navnet skrives dog også *Grindhøgh* og måtte da forklares af *grind*, en indhegning.

i oldtiden *); navnene Björn og Ulv forekomme ofte, men de kunne også være mandsnavne, og må sikkert henføres dertil, når endelsen er *rud*, *leve*, *torp*, o. lign.; bestemtere antydes derimod dyrenavnet i sådanne som *Byœrnœwith*, *sylva ursina*, Björnekær skov **); bæveren nævnes i *Byauœr-skogshœreth*, ligesom dette dyr også omtales i den bekendte fortælling om kong Snjo i Erik af Pommerns krönnike; elgen (elsdyret) synes ligeledes at nævnes i *Ælknør*, Elkenøre på Falster ***).

Da fiskerierne gave anledning til mange købstæders anlæg, så findes også ord, som have hensyn dertil, i selve stedets navn; som Ålborg; Skælskør, for *Skelfiskør* (Langeb. *Script*. I, 125). Så og i andre stedsnavne; som: Flynderborg ved Kronborg; Skalhöj på Møn; Muskol i Thy, af muslinger (Aagaard, s. 196); Svinø ved Middelfart, af marsvin.

En anden anledning til stedsnavne gav i den ældste tid sørøveriet, senere handel og skibsfart i almindelighed. Mange steder bære derfor navn af skibe, og vise tillige hist og her, at sejlads fordum har fundet sted dèr, hvor den nu er umulig. Nogle exempler ere: *Scypetorp* (*Skipaþorp*), efter Langebek nuvær. Skibet i Jylland (Langeb. *Script*. I, 384); *Snœkkethorp*, Snækkerup i Fårdrup (*Farthethorp?*) sogn (sst. VII, 526); Kogå og *Gamle-Koghœ* (sst. 113); på Møn Snækkebæk, Budsene eller Businge, og Kogseby, for Koghuseby (Paludan I, 181. 187), af snække, isl. *snekkja*, buse, isl. *bússa*, og kog eller kogge, isl. *kuggi*.

*) se Vedel-Simonsens Uds. over nationalhist. per. 1 d. 2 h. s. 65—66, om navne på skove og dyr, som forekomme i stedsnavne.

**) dette hos *Saxo*, s. 316. Suhm VII, 235.

***) se Langeb. *Script*. VII, 555 anm. 542. jfr. Geijer *Svea rikes häfd*. I, 80.

Men allerhyppigst består begyndelsen af sammensatte stedsnavne af et personsnavn, hvilket nu ofte enten er gået af brug, eller har undergået så store forandringer, at dets oprindelige form ikke lettelig genkendes. Næsten udelukkende findes, som Suhm *) allerede har anmærket, sådanne navne foran endelserne *-rud*, *-bothe*, *-um*, *-lef*, *-torp*, eller i almindelighed foran alle dem, som have hensyn til beboelse, og de betegne de første beboere af stederne. En nogenlunde fuldstændig udvikling af sådanne stedsnavnes oprindelse, især når den tillige omfattede steder i det nordlige Tyskland, vilde føre til vigtige historiske resultater **); her må jeg indskrænke mig til af en större samling at meddele nogle exempler på de overgange, der i sådanne navne finde sted, fra hvilke der kan sluttes til flere lignende.

Sådanne ere da f. ex. Ake, Age, Åge, ejef. Åges, sammentr. Ås-: Agestrup eller Åstrup på Falster (Olufsens *Collect.*). Alver, ejef. Alves, Alles-: *Alwerslef*, Alleslev (Langeb. *Script.* VII, 66). Asvard, ejef. Asvarde, Asser-: *Aswardebothe*, *Aswarbothe*, Asserbo (sst. V, 494). Audun, Øden, ejef. sammentr. Øns-: *Øthænslef*, Ønslef (sst. VII, 526). Axel, sammentr. Al-: *Axelstad*, Alsted (*Saxo*, s. 133. Langeb. *Script.* VII, 428, jfr. Molbechs Ungdomsvandr. I, 305—306). Boe, Bo: *Búaþorp*, Bo-e-rup, Borup (*Knýtl.* kap. 115. Langeb. *Script.* VII, 51), og, som det synes, ved en sammentrækning af det fulde navn *Bo hosæ*, *Bosæthorp*, (Langeb. *Script.* VII, 525). Fjalin, ejef. Fjalens, Fjennes-: *Fialinsleve*, Fjenneslev (sst. V, 428).

---

*) Langeb. *Script.* VII, 574 anm. 231.

**) Det nöje slægtskab imellem de nordtyske og nordiske folk antydes åbenbar i sådanne navne som *Gripeswold*, Greifswalde, *Herjolfesfeld*, Hersfeld.

Gilbert, Gille-: fiskerlejet Gilleleje ligger ved Gilberts hoved (Boesens Helsingørs beskr. s. 51). Gyrder, Gjord, hunk. Gerithe, Gyrde, Gerd; *Giordslef*, Gjordslev; *Gerthælef*, Gerløv (Langeb. *Script.* VII, 2. 120). Geter, Gøder, Gør-: *Gøderslef*, Gørslev (sst. 113). Hake, Hage, Hav-, også blandet med Hakon, Hågen; *Hakæbølæ*, Havbølle; *Hakæstath*, Hagested; *Hakundorp*, Hagendrup; *Hageskou* ellers *Hakenskog* i Fyn (sst. 524. 527, 17. 160). Harald, Hareld, forkortet Harre-, Herre-, og af dette, eller af Here, også Her-, *Hareldsted*, Harrested (diplom fra 1148 i Thorkel. *Diplom.* I.). Helge, Helle-: mandsnavnet er tydeligt i sådanne som *Helgelef* (Suhm, X.), *Hælyæstæthe*, Hellested (Langeb. *Script.* VII, 114); men den samme begyndelse Helge og Helle kan også udledes af tillægsordet *helgi* (*heilagr*), hellig, og af *hella*, stenklippe, hvilket måské er tilfældet ved Helgenæs i Jylland, og Hellehavns nakke, en pynt af Møns klint. Hörd, Hard, Herd, ejef. Harde. forkortet Hær-, Herr-: *Herthaløf*, *Herdløf*, Hærlef i Skåne (sst. III, 573); på samme måde *Harthæsyssel* i Jylland og sådanne som *Hærthinge*, *Harðenge*, Herringe *). Immer, Imber, Emb-, Em-: *Imberdorp*, Emdrup (sst. VII, 58). Så og Inge, Enge, og Ingild, Ingel, Engel-: *Ingæstopht*, Engestofte, *Ingelstorp*, Engelstrup (sst. 540. 37). Ketil, Kedil, Keld, Kel-, Kejl-: *Kietilstorp* (sst. 538): men sådanne som Kelby kunne også efter omstændighederne udledes af ordet kilde, *kelda*. Kold, Kulle-: *Colthorp*, Kullerup (sst. 523). Kristjern, forkortet ejef. Kris-:

---

*) med begyndelsen af sådanne stedsnavne kan dog også jævnføres t. hart, hars, harz, en tæt, næsten uigennemtrængelig skov (Langes Nord. u. d. Heldensage, s. 306).

97-98

Cristiærnsthorp, Kristrup (sst. 519). Leif, Lef, ejef. Lés-: *Lefsthorp* Léstrup (sst. 527). Olaf, Olef, sammentr. ejef. Øls-, så og Ulf, samt Ulfar, Ulver, sammentr. ejef. Uls-, og Øder, sammentr. ejef. Ørs-, o. lign.: *Olafsthorp*, Ølstrup; *Ulfstorp*, Ulstrup, *Ulværslef*, Ulslev; *Øthersle f*, Ørslev (sst. 540. 26. 526. 43). Ragnar, Regner, Ræng-, Ring-, Rejers-: Ringkøbing, Rejers (Regners) vagtbod, en höj på Møn (Paludan, I, 171). Sibille, Sibil-, Sibe-: Siberud på Låland ved Sibilshöj (se Trojels Efterretn. 2 h. s, 19). Sigar, Siger, Sier, Sejer, også ejef. Siers-, Sjers-, Særs- og Sys-; *Sigherslef* eller *Syærsløf*, Sigarslev, Sejersløv; *Syghærsthorp*, Systofte (Langeb. *Script.* VII, 3. 4. 538). Så og Vikar, Viger, ejef. Viges-, Viers-; *Vigesløf*, Vierslev (sst. 102). Signe, sammentr. Sejn: *Sighnehws*, Sejnhus (sst. 3). Sigmund, ejef. Sigmunde eller Sigmunder, sammentr. Simmer-: *Sygmundebole*, Simmerbølle på Langeland (sst. 524). Sølve, (Salve), Sylve, ved assimilation Sølle-, Sylle-; *Silveruth*, Sollerød; *Syalværstath*, Søllested, og rimeligvis sådanne som *Sølyng*, Søllinge, for *Sylv-enge* (sst. 111. 523). Thingel*) eller Thingels, ejef. Thengelse, sammentr. Thengsle: *Thængilsthorp* på Låland (sst. 541); *Þeingillstaðr*, Thingelstad i Hadeland i Norge; *Tengslemarke*, *Theslemarkæ* (sst. VI, 204. 191. VII, 36, hvor altså stregen over *e* er glemt). Thorkel, Trogel, Truel, Troel; *Thruwelstorp*, Troelstrup (sidstanf. st. 541). Valend (*Völundr*), ejef. Valende, forkortet Vallen-: *Valenderyth*, Vallenrød (sst. 21). Så og Vemund, ejef. Vemunde, forkortet Vemmen-, Vemme-: *Vemundhøg*, Vemmenhög i Skåne; *Vymundenes*, Vemme-

*) Navnet *þengill* forekommer f. ex. i *Fornaldars.* II, 9.

næs på Tåsinge; *Væmundelef*, *Vimundebol* (sst. 528. 531 med tilhørende anmærkninger. Suhm X, 706. 625 *).

Endnu mere opmærksomhed fortjene de steder, der indefatte navne på Nordens gamle guder, som Odin, Thor, Tyr (Tir), Frej (Frø, Fro), Freja, Balder, Brage o. s. v., eller selve den almindelige benævnelse as eller gud. Det blotte navn leder til at undersøge, om der ved vedkommende sted findes mere end dette, som beviser, at der

*) Da personsnavne forekomme så ofte i steders navne, så hensættes en fortegnelse over nogle flere sådanne med nogle af de forandringer, de antage; som: Agne, Agn (Avns-); Alf (Als-); Amled (Amel-); Amund (Amunde-, Ammen-); An (Ön); Andketil (Ankel-); Anund (Anunde-, Anne-); Api, Obe, Øbe; Are; Arend (Arn-); Arne og Arve, Arf (Arre-, Ars-); Asa, Åse; Asgaut, Asgut, Asgud; Asger, Esger (As-, Es-); Atte; Aude; Besse; Boller, Bolle; Bram (Brand-, Brang-); Brejde, Brede (Breds-); Broder; Bruse; Bør; Dirik; Dose (Duse, Døs-); Dyre; Ebbe; Ejnar, Ener; Ejsten, Esten, Østen; Erling (Elling); Eskild; Evert; Fader; Fikke (hank.); Folkar, Folker; Frende; Gefn (?), Gefven, Gefjon (?), (ejef. Gefne-, Gen-); Gelder, Geller (Gels-); Gest; Gløder; Grave; Gregers, Grejs; Grimulf (Gummel-); Grip, Grep; Gude; Gudmand (Gumme-); Gudred, Gundred (Gunds-); Gulle; Gunde; Halfdan, Halden; Hedin (Hedn-, Hejn-, også Jedin); Hymer, Himmer; Ib; Jon; Juta, hunk. (Jud-, Jyd-); Jøs, Jes (Jas-), hunk. Jessa; Kade, Kaje, Kaj; Kalf (Kalle-); Klep, Klip; Krake, Krage (hunk.); Lauge, Lage, Lave (Lau-); Ljuder, Lyder; Lumber, Lumb; Lykke; Magge (hunk.); Magnus, Mogens; Mar, Mår; Margrete, Merete, Merte; Narve; Otar (Uter); Pade, Paje, Paj; Paine, Palle; Prigil, Pregel (Prejl); Ravn; Rejdar, Reder (Rérs-); Rep; Ring; Ro; Rut; Rögnvald, Ragnvald, Ravald (Rold-); Sam; Sander, for Alexander; Saxe; Sigrid, Sired (Sire-); Sigvald, Sevold, Sevel; Skjold og Skuld; Smed (Smes-, Sme-); Sne; Sommer; Sonne, Sone, Sune; Sote, Sode; Stefner; Stig; Strange; Svane; Svegder; Svend (Svens-, Svinn-); Sverker (Sverkens-); Syde (*Sydo*), Sidej (Sidd-); Tadde; Tage; Thoralf (Thorel-, Torren-); Thorbjörn, Torbern (Torben-); Thorild; Thorsten, Tosten; Thrond (Trund-); Toke (Tåge-); Thole, Tule (Tol-, Tul-); Tonne, Tønne (Tunde-); Torer, Ture; Toste; Tote (Tod-); Tryggve, Trygge; Tume (Tomme-); Tyge (Töjs-); Uffe, Ubbe; Vagn (Vogn-, Vogen-); Valder (Vollers-); Ville; Vinter; Yda, Ide (hunk.).

fordum har været et offersted, om historie eller sagn véd noget om dette, om der sammesteds fandtes nogen hellig kilde, sø, lund, o. desl. Nogle exempler på sådanne navne ere: *Othinstorp* i Sjælland (Suhm, VII, 630), Odense i Fyn, Onsbjærg på Samsø, Onsild i Jylland, Onsø i Borgesyssel i Norge, Othinsland eller Onsland i Sogn; Thorup og Thorslundemagle i Sjælland, Thorbjærg, en bakke i Onsbjærg sogn på Samsø, Torslef i Onsildherréd i Jylland; Tissø, Tissøager, Tystrup, Tystofte i Sjælland; Frørup i Fyn; Baldersbrönd og Ballerup i Sjælland, Bolderslev (Baldersleben, Balderslohe) i Slesvig, Baldershage i Norge*); Bragenæs, Bragnæs sammesteds; Gudumlund i Sjælland, efter analogi med det historisk bekendte afgudstempel Gudum eller Gudheim **) i Vestergøtland, at forklare som *Goðheimalundr*; ligeså i Fyn *Guthum-(hæreth)*, nu Gudme (Langeb. *Script.* VII, 523), d. e. *Goðheimar*, samt *Asum-*, nu Åsum-(herred), d. e. *Ásaheimar*, o. s. v. Ved forklaringen af sådanne navne og dennes historiske anvendelse må imidlertid den störste forsigtighed anvendes, da man ellers altfor let kunde komme til at tillægge aser og guder en ære, som ikke tilkommer dem; as f. ex. kan ikke blot komme af aser, men også af en ås og af ask, som *Asknæs*, Asnæs (Langeb. *Script.* VII, 35 ***)); navnene Torup, Tårup, Tåstrup kunne komme af Thor, men også af Tove, Toste, Torsten, o. lign.; som *Towæthorp*, Thorup; *Thorstorp*, Tåstrup; *Thowestorp*, Tåstrup, *Tostæthorp*, Tåstrup (sst.

*) Münters Kirchengesch. von Dänem. u. Norw. I, s. 97. Finn Magnusen *Lex. mythol.* under *Óþinn*, *Þórr*, o. s. v.

**) jfr. fiskerlejet Gudhjem, forhen en købstad og, som Skougaard (s. 249—250) mener, fordum et almindeligt offersted for Bornholm.

***) også af navnet Arve eller Arf. Dette er oplyst af *h-k.* i Københavnsposten for 1833. nr. 122.

109. 4. 21. 538); *Þorsteinstorp*, Tåstrup ved Roskilde*). Det følger da også af sig selv, at man ikke overalt, hvor navne, som Odin, Thor o. desl. findes, bör tro at finde gudenavne, da mange andre mænd have båret de samme.

I oldtiden dannedes stedsnavne af beboernes fornavne, i den senere middelalder og indtil den nyeste tid af adelens tilnavne; f. ex. Basnæs af Basse, Billesborg af Bille, Glostrup af Glob, Lungegården ved Bergen af Vincens Lunge, o. s. v.; ligeledes af benævnelserne hustru (frue) og jomfru (frøken), som *Husfrukøp*, Høsterkøb (Pontopp. *Orig. Hafn.* s. 9).

Antager man nu, at sådanne for- og tilnavne ere tilstrækkelig oplyste, så at man med nogenlunde sikkerhed kan angive hvilketsomhelst der findes i hvert stedsnavn, da begynder en anden undersøgelse, som vil blive frugtbringende for historien; da kan det f. ex. for sysselinddelingen være en vigtig bemærkning, at flere af syslerne bære navn af fornavne; da lader sig fra navnenes ældre og yngre beskaffenhed slutte til stedernes ældre og yngre anlæg; da vise fremmede for- og tilnavne en anseelig tilkomst af rige, mægtige og ansete fremmede, o. s. v.

De gamle guder afløstes af middelalderens helgene; de gamle offersteder, de hellige lunde og kilder beholdt deres ærværdighed, men skiftede sædvanlig navn, og der opstode mange ny navne efter klostere, bispesæder og andre sådanne indretninger, som fremstode ved kristendommen. En nogenlunde fuldstændig oversigt over disse i landets forskellige egne vilde tillige give en udsigt over dets da-

---

*) *Knýtl.* kap. 108; hos *Saxo* (s. 255): *Thorstani vicus*. Overgangen findes i *Thorstenthorp*, *Thorsthorp* (Langeb. *Script.* II, 522. 615). Måské har stedet navn efter faderen til den af historien bekendte Peder Torstensen.

værende beskaffenhed *). Steder opkaldtes efter Marie eller vor frue og adskillige helgene; efter kloster, munk, nonne, kannik, kapel, efter de hospitaler og andre milde stiftelser, der sædvanlig vare indviede til en helgen, o. s. fl.; f. ex. Mariager, Maribo; St. Jörgens sø, -bjærg o. desl. udenfor København, Roskilde og næsten enhver betydelig købstad; Klosterskov, hørende til Spejlsby kloster på Møn (Paludan I, 264): *Munkæbothæ*, Munkebo i Fyn (Langeb. *Script.* VII, 523); *Capellæ* eller Kapelegårde i Sjælland (sst. 65. 126); *Spitele Closter* ved Lund (sst. III, 499). Alle sådanne ere i almindelighed lette at forstå. Dog findes også nogle af disse forvanskede ved den senere udtale, såsom: spital, spitel (hospital) er efter en sædvanlig overgang blevet til spejl, f. ex. Spejlsby på Møn, forhen Spitelsbu (Paludan I, 300. 309. 504). I navnet på det et bispesæde tilhørende gods er biskops- gået over til Bis- eller Bejs-, vel endog til Vis-; f. ex. Bisgård og Visgård, samt Bejstorp (Bistorp, Biskopstorp) i Thy, Bistrupgård ved Roskilde, Biskorup i Fyn, Visgård eller Bisgård på Samsø (Langeb. *Script.* III, 358, Olufsens *Collectan.* og Thura om Samsø, s. 33—34). Herved kan også bemærkes den måde, på hvilken munkene på latin udtrykte eller oversatte danske stedsnavne: Roskilde (*Hróiskelda*) kom da ikke mere af navnet Ro, men af af lat. *rosa*; klosteret Vitskøl (*Vithskyuæl*) et stedsnavn der forekommer både i Skåne, Sjælland og Jylland, fik det höjtidelige navn *Vitæ schola*; klosteret Øm (*Høem*, *Øom*, formodentlig det samme som i gården *a Hæm* i Norge) oversattes ved *Chara insula*, *Lygum* eller *Løgum* ved *Locus dei* (Langeb. *Script.* IV. 575), o. s. fl.; at der fra slige munkebenævnelser intet

*) se også herom G. L. Badens Afh. II, 16, ff. om købstædernes opkomst.

bör sluttes til stedsnavnes virkelige betydning, er indlysende.

Endelig have undertiden særegne, stundum höjst ubetydelige, historiske omstændigheder og begivenheder givet anledning til enkelte steders navne: Svanevig paa Låland fortælles at have navn af kong Valdemars jagt Svanen, som blev lagt her, når han sejlede did fra Vordingborg*). Tårnet ved Vordingborg kaldtes Gåsen i Anledning af kong Valdemars spotteord til Hansestæderne**). Kvindedal på Thyholm skal have navn efter en begivenhed, der fortælles udførlig af Ågård***); Kvindeherred i Söndhördeland i Norge fik navn efter et feltslag, da kun enker bleve der tilbage****). Val, som begyndelse af et stedsnavn, er stundum kommet af val, valplads som *Valbrynd*, *cadaverum vel stragis puteus* †). Yderst på det næs, hvor Résnæs by i Østofte sogn på Låland ligger, findes en höj, kaldet Svende-höj (*Suænne*-höj); thi, siger en gammel beretning, fra arildstid indtil denne dag (1624) har det ganske sogn holdt vagt ved vagtsvende på dette sted, at skibe i fejdetid ikke der skulde indkaste krigsfolk††); da en sådan vagtsvend også på gl. d. kaldes en kure, skulde da ikke Kurediger på Bornholm snarere have navn heraf, end enten deraf, at de vare anlagte imod Kurerne, eller, som Skougaard†††) vil, af mandsnavnet Kure. Lignende oprindelse have navne som Bavnhöj, en bakke på Samsø, Lodshöj ved

*) Trojels Efterretn. 2 h. s. 26.
**) Paludan om Møn I, 237; jfr. Suhm, XIII, 754.
***) Beskr. over Thy, s. 235.
****) *Hálfss.* kap. 4.
†) Saxo, *lib.* 7, s. 133.
††) Trojels Efterretn. 2 h. s. 25. Se i øvrigt om sådanne vagthold G. L. Badens Afhandl. II, 7—8.
†††) Bornholms beskr. s. 307—308.

Rørvig i Odsherred o. s. v. Andre navnes oprindelse angiver historien: det nu forsvundne navn Lavardskov ved Ringsted (*Knýtl.* kap. 92) fremstod, da Knud Lavard myrdedes på dette sted; Skrattasker på Øen Karmen i Rogaland kaldtes så efter sejdmanden Evind Kelda (*Hkr.* I, 268), af isl. *skratti*, et ondt væsen. Eller og sådanne navne med mere eller mindre sandsynlighed af senere forskere henføres til historisk bekendte personer: Knudshoved ved Nyborg har, i følge Gram, navn efter den fra Venden stammende prins Knud Prislavsen; Kalvå ved Odense, efter Vedel-Simonsens formodning, efter den norske jarl Kalf Arnesen, som faldt i Fyn; Igla-enge på Bornholm, som Skougaard formoder (s. 292), af den bekendte Blod-Egil. Hvad kritikken med hensyn til pålideligheden af slige navnes forklaring kan have at iagttage, ligger udenfor denne afhandlings grændser, der kun har haft til hensigt at betragte dem i lingvistisk-geografisk henseende; en sådan undersøgelse må gå forud, og i ethvert enkelt tilfælde vel endog omhyggeligere anstilles, end det her har været muligt; men den er og bliver dog stedse et middel til en langt höjere hensigt: stedets vigtighed i antikvarisk-historisk henseende.

Skönt betragtningen heraf ligger udenfor vort foresatte mål, vil det dog være passende, til slutning at anføre et par exempler på den anvendelse, der kan og må göres af de i sig selv törre og, som det ved første öjekast synes, ufrugtbare lingvistiske undersøgelser.

For at forskaffe sig kundskab om stedsnavnes rette betydning, og øvelse i at forklare dem, må man udvide sin betragtning til navnene over hele Norden og tilgrændsende lande, og samle denne betragtning i visse hovedmomenter; skulle derimod historiske resultater med nogen-

lunde sikkerhed uddrages, da må man, udrustet med denne almindelige kundskab, fæste sin opmærksomhed på et enkelt strøg af dette eller hint land, ikke ansé noget, der måské er höjst ubetydeligt, for meget, men heller ikke oversé noget; og man vil da finde, at en samling af stedsnavne på ett strøg kan give et så sikkert historisk resultat, som det er muligt at erholde, imedens hvert enkelt navn for sig intet kan bevise, fordi det ganske tilfældig kan være opkommet. Undersøgelsen om asalærens udbredelse i Norden er én af de vigtigste og interessanteste fra hedenold; på mangfoldige steder finder man stedsnavne, som den dag i dag vidne derom. Vi fæste vor opmærksomhed på et sådant: Odense i Fyn. Det forudsættes da som noget, der andensteds tilstrækkelig er oplyst, at finske og keltiske folkeslag beboede i det mindste en del af Jylland og dets øer; Øerne Samsø og Hlesø beboedes af sådanne folk, der i Eddaerne kaldes Jötner og Alfer. Aserne, en gotisk herskerstamme, der dyrkede de bekendte gamle guder, Odin, Thor o. s. v., drog til Norden, og udbredelsen af den lære, de bragte med sig, begyndte med en kamp mod hine oprindelige folkeslag, hvilken efterhånden endte sig, dels ved undertvingelse af de kun ved rå, legemlig kraft udmærkede Jötner, dels ved fredelig forening med de keltiske, mere kultiverede folk; Thor stred med Jættemøerne på Hlesø*), hvorimod Hler, der allerede för Asernes indvandring må have udvidet sit herredömme til denne ø, erholdt et besøg af aserne, og ligeledes gæstede dem i Asgård**). Men hvor søge vi dette Asgård, *Ásgarðr*, *Ásaheimar* eller *Goðheimar?* Unægtelig dèr, hvor Guderne

---

*) *Harbarðsljóð*, str 35—37.
**) *Lokaglepsa*, samt *Bragaræður*, kap. 55.

(d. e. gudefolket, disse guders dyrkere) dengang opholdt sig. Altså kan det ikke være hint Asgård ovre ved Dynafloden: fra dette kunde Odin umuligen siges at drage østerpå til Gylfe i Sverrig*); men et andet, langt nærmere ved Hlesø, således som også Snorre tydelig angiver det, i Fyn i omegnen af nuværende Odense. Just her finde vi endnu mange minder om, at dette sted har været et af oldtidens vigtigste sæder for asernes dyrkelse: landsbyen Åsum minder os, som forhen er bemærket, om et *Ásaheimr*; Odins navn ligger tydelig nok i Odense, *Óðinsey;* på en ø i forhenværende Næsbyhoveds sø finder man en stor og lille Thorslund, og lige østenfor denne en lille holm, kaldet, — som Vedel-Simonsen skriver ordet — Vieholm**); Thorslund er, som samme forfatter har oplyst, et gammelt navn, da *silva Thorslund dicta apud Othenas* omtales i året 1244; det må endnu undersøges om Vieholm udtales rettelig Vi-eholm eller Vi-holm, og om dette navn nogensinde forekommer i den ældre tid; det vil da vise sig, om det betegner *vèhólmr*, *vèahólmr*, og om ikke dette sted, der ligger så nær ved Thorslund, er — hvorom man allerede nu næsten ikke synes at kunne tvivle — det rette gamle *Óðinsvè*, som *Knýtl.* nævner, eller offerstedet for Odin. Man finder ofte på andre steder navnet *vè*, hvor Odin dyrkedes, strax ved steder, som bære navn af Thor; *Óðinsey* betegner da ikke Odins offersted, men enten hele øen Fyn eller den forhenværende ø, hvor byen Odense nu ligger***), der anlagdes på denne större ø, strax

*) *Gylfaginning*, kap. 2. *Ynglingas.* kap. 5.

**) se Vedel-Simonsens Borgruiner, 1 h. s. 12, samt tilhørende kort

***) Gefjon siges derfor ogsaa at plöje Sjælland ud i havet, ikke vester mod Fyn, som havde været det naturligste udtryk, men vester mod *Óðinsey*. (*Hkr.* I, 9).

ved den mindre ø, hvor det egentlige offersted fandtes. Her have vi da ved selve Odense by allerede beviser nok for, at dette sted var et hovedsæde for asalæren; men gå vi ud i omegnen af Odense, så finde vi dèr endnu flere. I Brendekilde sogn landsbyen Bellinge; dette navns gamle skrivemåde er Beldringe, i hvilken ligger det oprindelige *Baldrs engi*, Balders enge*), et altså fordum berömt, men nu, for at bruge Saxos udtryk om et lignende, *inter abjectissima oppida* nedsjunket sted; om mærkelige kilder i denne egn minder selve navnet Brendekilde, samt kilden Videkilde ved Stenløse, en af dem, der af almuen besøges St. Hans nat; egnen er også vel svarende til navnet enge: den hæver sig efterhånden mod den höjere skovegn, i oldtiden vistnok begroet med store skove; i udkanten af denne skovegn anlagdes en by, den kaldtes derfor *Brýnla*, Brylle. Dèr, hvor hedenolds vigtigste steder vare, lagdes også middelalderens borge, eller rettere, disse fremstode af en høvdings gård, der allerede i hedenold fandtes i nærheden af offerstedet; til at bekræfte vigtigheden af stedet Bellinge tjener derfor også meget den omstændighed, at man ved samme endnu finder Borreby (Borgby) gård og mølle, hvor levninger af den gamle borg endnu findes i Voldsgård. På markvejen, som fører fra denne mølle til Brylle, ligge mærkelige höje (af det slags, som man ellers kalder sukkertopshöje), tre på den ene og fire på den anden side af vejen; på en mark nærmere Brylle endnu en höj, i hvilken der skal være fundet gravkrukker, sværd o. lign.; oppe ved Bellinge kirke ligge endelig nogle höje, som almuen

*) Et sådant *Beldringa* ligger også i Sjælland (Langeb. *Script* VII, S. 115), annex til Bårse eller *Borghus*, i Bårseherred; altså ligeledes et Baldersenge med en nærliggende gammel borg.

106-107
kalder Kolagrehöje: alt dette viser, at denne egn fortjener en nöjere antikvarisk undersøgelse. På den anden side af Odense, henimod Åsum til, støde vi på Fraugde, hvis ældre navn er *Frawithæ* (d. e. *Fråviðæ*; *ecclesia Frautica*, (Langeb. *Script.* I, 309; 1572 endnu *Frauede**), Fros eller Frøs (Frejs) skove; også her findes en mærkelig kilde, Holekilde, der ved St. Hansdags tider besøges eller besøgtes af almuen**), og sandsynligvis vil der også i denne egn være andre oldtidslevninger. Vi finde altså her i en kort omkreds steder samlede, hvor både Odin og Thor og Frej og Balder bleve dyrkede, en samling af de fornemste af Nordens gamle guder; og det bevisende ligger ikke her i ett eller andet navn, men fortrinlig i den hele samling; det enkelte navn kunde være tilfældigt, den hele samling kan umuligen være det. Man vil heraf, i forbindelse med hvad der er bekendt om egnens fordums beskaffenhed***), kunne danne sig en temmelig tydelig forestilling om den ældgamle egentlige Odinsø og de ved denne anlagte gamle gudeboliger, en strækning, der med rette kunde kaldes *Åsaheimar*, samt fra dette hovedsæde, som det efter alle historiske og lokale vidnesbyrd har været, forfølge asalærens udbredelse videre. Skönt der på disse blade ikke kan leveres en udførlig fremstilling af denne undersøgelse, så kunne måské dog følgende grundstrøg vække lyst hos en eller anden læser til nöjere at betragte denne eller hin egn, der her kun nævnes som opmærksomhed værd. Antager man nemlig asernes indvandring at være skét, som

---

*) ligesom Fraugdegård kaldes 1509 *Frawitgaard*.

**) se også Finn Magnusens Optegnelser på en rejse til Jellinge, i Nyerups Rejseiagtt. III, 160.

***) se herom Vedel-Simonsens Borgruiner, 1 h. s. 12-15

Snorres Edda siger, fra Frakland (Franken) til Saxland (Holsten) og derfra til Rejdgotland (Jylland), så finder man mindet om asalærens udbredelse her bevaret i de slesvigske stedsnavne Vonsbæk, Åstrup, og det nordlige Vonsild, m. fl. Fra Haderslev fjord tilbød sig da en passende overgang til Fyn over øerne Årø og Bågø; den første viser hen til Aborreminde, i hvis navn ligger en borg ved udløbet af en fjord eller å, og hvor der også endnu findes oldtidslevninger; den anden viser til Asnæs (Assens), hvorved Thorø ligger. Herfra kan man følge den rimelige vej ad de i oldtiden mest beboede steder, medens det øvrige uden tvivl lå ubekendt, bedækket med skove: nemlig forbi Gamtofte (Gammeltofte) og Søby til Køng med kilder, offersteder og hedenske gravhöje, og Flemløse med sin runesten, langs med Odense å op til Bellinge, Odense by og de steder omkring denne, som vi alt have nævnet. Herfra, som fra hovedsædet, gik retningen åbenbar nordpå til hint andet Beldringe og Tåstrup i Lundeherred, og fra dette punkt tog den derpå — at slutte efter oldtidslevningerne i Sandager og Guldbjærg sogne — vejen til Bogense. Mod nordost er udbredelsen endnu tydeligere til Hindsholm, hvis navn (Hegnedsholm) antyder en tidlig beboelse, modsat skovegnen, og tvende Vibyer, byen Torup, en forhenværende Thorslundegård med deres offersteder og gravhöje bære endnu tydelig vidne om, at de gamle guder dyrkedes her, så vel som et gammelt vikingebol nordpå, at deres dyrkere hyldede sørøveriet. På vestkanten er udbredelsen vel rimeligst skét fra Assens af mod nord over Balslev (Balderslev?), der har et hedensk alter, Viby og Gamborg (Gammelborg) mod Middelfart; den gamle købstad Fønsøre, Rorslev med sin kæmpegrav, efter hvis navn börnene endnu »ride Ranke« i Fyn, samt det nordlige Tårup, hvor der uden tvivl ved

Billeshave var et vikingebol, ere også her, så vel som navnet Hindsgavl, minder om en tidligere beboelse. Læseren må selv fra Åsumherred, udenom Nyborg, hvis navn åbenbar nok viser et sildigere anlæg, over Frørup *(Frøtorp)* og Gudmeherred *(Goðheimaherað)* følge asalæren til Tåsinge (Thors enge); det er nemlig her ikke min hensigt at udvikle alt dette i sine enkelte dele, hvortil der hører en lokalkundskab, jeg ikke besidder, men kun at göre opmærksom på, hvor meget der lader sig opklare ved betragtning af de gamle navne, og hvilket lys der overhovedet kunde udbredes over tilstanden i hedenold, når man for Danmark, eller endnu bedre for hele Norden, erholdt en oversigt over alle de steder, hvor sådanne minder fandtes eller findes, ikke som ett eller andet mærkeligt punkt, men som flere i hinanden gribende ringe, der alle tilsammen udgöre én sammenhængende kæde.

Ligesom man ved de nys anførte navne, Odense, Åsum, Beldringe, Fraugde, ledtes til et for oldhistorien vigtigt resultat, således vil læseren lettelig skönne, at der fra lignende navne kunne hentes mangfoldige oplysninger om middelalderen. Hvilken rigdom frembyde ikke i denne henseende de enten endnu tilværende eller for ikke lang tid siden forsvundne navne på gader, stræder, pladser, gårde o. s. v. i vore købstæder. Betragter man én af disse under ett tilligemed dens nærmeste omegn, lader man navnene træde i deres behørige forbindelse med de historiske efterretninger og sagn, da vil man være i stand til derved at danne sig et temmelig lignende og liveligt billede af byen i dens opkomst, dens næring og handel, samt erholde kundskab om dens vigtigste mænd. Tage vi København til exempel, så viser allerede dets navn *Hafn, publicus negotiatorum portus*, købmændenes havn, at det

var et tidlig bekendt og meget besøgt handelssted. Imedens dette formedelst sin beliggenhed ved havet og sin gode havn gav mange fremmede handlende anledning til at drage did, lå egnen der omkring bevoxet med skov; dette se vi af de mange landsbyers navne på -rød, -rud, som omgive byen. Dersom vi engang fra disse skovegne, så omtrent ved år 1300, foretage os en vandring til byen, så komme vi forbi de store søer, hvoraf der endnu findes levninger, igennem landsbyen Serritslev ind ad Nörreport; vi ere da omtrent ved enden af nuværende Krystalgade, hvis gamle navn noksom vidner om, hvorledes egnen her var beskaffen, og hvortil den anvendtes; kaste vi et blik til venstre, så angiver navnet Landemærket os byens grændse ad denne kant, og gå vi til Åbenrå, så have vi her et ligeså malende navn, ligesom Pustervig strax derved betegner os en vig, som her gik ind fra Peblingesøen. Men ville vi ikke opholde os i denne næsten øde del af byen og vende tilbage til Nörregade, da tildrager St. Peders kirke sig vor opmærksomhed; i denne (nu en tydsk sognekirke; så omskiftes tiderne!) finde vi sikkert én eller anden af Serritslev mænd eller kvinder, som i denne deres gamle sognekirke høre messe eller knæle ved et helgenskrin. Rundt omkring vor Frue kirke vidner en hel samling af navne, som Kannikestræde, Degnehaven o. s. v. om tidens religiøse indretninger, samt gejstlighedens anseelse og rigdom. Men også i dette sogn viser navnet Tyskemannegade tydelig, hvilke handlende der især bidroge til byens opkomst. Fra torvet (Gammel torv) böje vi (thi Nygade er, som navnet viser, senere) om ad Klædeboderne til Vimmelskaftet og komme herfra igennem Fiskergade til Fiskertorvet (Amagertorv): navne, der tilligemed St. Nikolaj kirke, der var indviet til de søfarendes skytspatron, minde

os om den anden hovednæringsvej for byen. Se vi fra Fiskertorvet ned ad Østergade, ved hvis ende Østerport danner byens grændse, og kaste vi herfra igen blikket hen på höjre side af Björnebrogade (senere Kødmangergade), så møder vort öje næppe andet end enkelte huse og gårde med store kålhaver, og af disse fremrage igen de huse og boder, som Nederlænderne fra Gröningen have opført i den efter dem kaldte Grönnegade. På vejen fra Vimmelskaftet ned mod stranden (Gammel strand) finde vi i Hyskenstræde (Häuschenstrasse) de tyske pebersvende med deres boder, og i Kompagnistræde se vi allerede adskillige af Hanseaterne opførte pakhuse. Hvor ubetydelig er nu Snaregaden, og hvilken ædlings navn indslutter den ikke, nemlig Esbern Snares! og nede ved stranden, hvor rimeligvis *Gamle Bothe-Hafn* er det sted, hvor byens første hytter bleve rejste, hvilke minder finde vi ikke her om hans endnu herligere tvillingbroder, biskop Absalon! Det er nok at nævne dette; i læserens tanker vil da af sig selv danne sig en hel række af forestillinger om dette steds mærkelighed og dets mangfoldige omskiftelser. Og for ikke at gå dybere ind i en skildring, som vi dog ikke her kunne fuldende, må det være nok at erindre læseren om, at navne, som Færgestræde, Vandkunsten, Kattesundet, Bremerholmen o. s. v. ligeledes give idé om: dels hvorledes byen var beskaffen, dels hvilke fremmede der her handlede; samt at en endnu större mængde fra de senere tider, som Skindergade, Farvergade, Silkegade, Badstuestræde, Klosterstræde, Saltboderne, Smediegade, Lars-Björnsstræde (efter Lasse Björnsen), gårdene Pilegården, Rosengården, Vingården o. s. fr. ere ligeså tydelige minder om byens fremvæxt, mærkeligste indretninger, fortrinligste borgere og de forandringer, den efterhånden har undergået. Vilde

det ikke være fortjenstligt, ved vore mindre købstæder, om hvilke historien siger os så lidet, at samle og sammenstille, så vidt muligt, i et ret levende billede alle de mærkelige navne, der pa én eller anden måde vise byens forfatning i fortiden og indeholde mindet af dens driftigste borgere, for at ikke det, der måské endnu lever i gubbens erindring, men betragtes med ligegyldighed af den yngre slægt, ganske og aldeles skal overgives til forglemmelse.

I det jeg slutter nærværende afhandling, føler jeg levende, hvor mangelfulde disse bemærkninger ere; om mangt et enkelt gammelt navn kunne meningerne være meget delte, og mangen kyndigere læser vil måské finde, at jeg ikke har truffet det rette; de forandringer, som stedsnavnene efterhånden have undergået, kunne fremsættes med langt större fuldstændighed*); jeg beder derfor læseren at betragte disse bemærkninger kun som et bidrag til at oplyse en i sig selv dunkel materie, der vel ikke har nogen indgribende virkning på videnskaberne i almindelighed, men som dog i historisk henseende fortjener at betragtes, for at ikke vildfarelser skulle vedblive at forplante sig fra skrift til skrift og tilsidst få udseende af pålidelige kendsgerninger, og for at de steder, om hvilke historien tier, kunne erholde den oplysning, der tilkommer alt, i hvilket noget af vore fædres færd og dåd lader sig tilsyne.

---

*) En sådan mærkelig overgang, der er meddélt mig af hr. *studios. jur.* Knudsen, er den fra *holt*, flt. *holtæ*, til -elte, som i *Lerholtæ*, eller, som det også skrives, *Leroltæ*, til Lerelte; så meget mærkeligere, som det gamle navn også her har antaget udseende af et ganske andet dansk ord, af hvilket man let kunde fristes til at udlede navnet.

BEMÆRKNINGER OM

STEDSNAVNE I NORMANDIET.

(Nordisk tidsskrift for oldkyndighed, II.)

1833.

Fra hr. *Auguste Le Prevost* i Rouen havde oldskriftsselskabet modtaget følgende skrivelse af 25de juni 1833:

»Undertegnede, medlem af det kongelige nordiske oldskriftselskab, giver sig den frihed at henvende sig til selskabet med følgende forespörgsel:

Der findes i Normandiet, og ikke i nogen anden provins i Frankerig, et lidet antal af stedsnavne, som endes på *-fleur*, nogle stedsnavne, som endes på *-beuf*, og et temmelig stort antal på *-tot*. De første findes alene ved kysten, det andet slags kun på enkelte steder, dels ved havet, dels ved Seine, det tredie slags omtrent på selve grændserne. I det første slags er endebogstavet *r* blot eufonisk, og man sagde først *Honneflue*, siden *Honnefleu*, og således også med de andre. Det andet slags har efterhånden endt på stavelserne *boë*, *both*, *bodium*, *bou*, *bod*, förend de fik den nuværende form *beuf*. Det tredie slags har ingen forandring lidt. Det første slags har i England deres tilsvarende i navne på *-flee*, det tredie slags i de hyppige saxiske navne på *-tofta*.

Der spörges, om hver enkelt af disse endelser hører udelukkende enten til de saxiske eller til de nordiske sprog, eller om de ere fælles for begge? med andre ord, om man med sikkerhed deraf kan slutte, at disse steder ere saxiske kolonier, ældre end Normannernes nedsættelse i det 10de århundrede, eller de ere anlagte ved selve Normannernes nedsættelse? Samt hvad er disse endelsers etymologi og oprindelige betydning?

Besvarelsen af dette spörgsmål vil kaste meget lys på Normandiets topografi.

Navne på *-fleur*: *Barfleur*, *Fiquefleur*, *Harfleur*, *Honfleur*, *Vittefleur*. Navne på *-beuf*: *Belbeuf*, *Criquebeuf*, *4*, *Daubeuf*, *Elbeuf*, *3*, *Marbeuf*, *Pibeuf*, *Quillebeuf*, *Quittebeuf*, *Limbeuf*. Navne på *-tot*: *Appetot*, *Critot*, *Beautot*, *Pretot*, *Bennetot*, *Brametot*, *Brestot*, *Butot*, *2*, *Cidetot* el. *Sidetot*, *Colletot*, *Coutretot*, *Criquetot*, *4*, *Critot*, *Cristot*, *Ectot*, *3*, *Ecuquetot*, *Ecultot*, *Elctot*, *Epretot*, *Etaintot*, *Fourmetot*, *Fultot*, *Garnetot*, *Gonnetot*, *Hectot*, *Hautot*, *5*, *Routot*, *Hebertot*, *2*, *Heritot*, *Hernetot*, *Houdetot*, *Houquetot*, *Holtot*, *2*, *Lanquetot*, *Lilletot*, *Lintot*, *2*, *Louvetot*, *Le Vretot*, *Maltot*, *Martot*, *Nointot*, *Pelletot*, *Plumetot*, *Pretot*, *3*, *Putot*, *Quittetot*, *Victot*, *Yvetot*, *2*, *Raffetot*, *Raimbertot*, *Robertot*, *Sassetot*, *Seimentot*, *Le Tot*, *Totes*, *Valletot*, *Vattetot*, *Vergetot*, *Vitot*.

De ovenfor anførte navne på *-fleur* og *-beuf* synes ikke at have deres oprindelse af ejerne: det er især tydeligt ved de første. Blandt dem på *-beuf* kunne *Criquebeuf* og *Limbeuf* komme deraf, så meget mere, som de have deres tilsvarende i *Criquetot* og *Lintot* iblandt dem af tredie slags. Af disse sidste komme mange navne åbenbar af ejernes navne; såsom: *Hebertot*, *Heberti tofta*, *Louvetot*, *Lupi tofta*, *Raimbertot*, *Raimberti tofta*, *Robertot*, *Roberti tofta*, *Sassetot*, *Saxonis* el. *Saxonum tofta*, *Vattetot*, *Vedasti tofta*, *Yvetot*, *Yvonis tofta*, *Gonnetot*, *Godonis tofta*, *Vitot* el. *Guitot*, *Guidonis tofta*, *Routot*, *Rollonis* el. *Rodolfi* el. *Ruolfi tofta*.

Adskillige andre, hvis rodnavn er mig ubekendt, må også komme deraf, da de samme også findes i navne på *-ville*, f. ex.: *Appetot*, *Appeville*; *Epretot*, *Epreville*; *Quittetot*, *Quitteville*; *Valletot*, *Valleville*; *Criquebeuf*, *Criqueville*; *Martot*, *Marville*; *Maltot*, *Malleville*; *Sidetot*, *Sideville*; *Nointot*, *Noinville*.»

Selskabets bestyrelse overdrog besvarelsen af forestående til N. M. Petersen, som i denne anledning meddelte følgende bemærkninger:

226

Den først anførte endelse-*fleur*, som er opstået ved fordrejelse, af *-flot*, *-flet*, *-fleda*, *-flo*, *-fluvius*, former, under hvilke den forekommer i middelalderen, senere *-flue*, svarer ligefrem til det oldnordiske og islandske *fljót*, en flod, og er da af samme oprindelse som angelsaxisk *fleót* eller *flód*, t. fluss, o. fl. Denne endelse hører blandt dem, som Snorre*) anfører som bevis på det oldnordiske sprogs udbredelse i Northumberland, i det han siger: »Mange steder i landet have fået navne på det nordiske sprog *(mörg heiti landsins eru þar gefin á norræna túngu)*, som *Grímsbœr*, *Hauksfljót*, og mange andre.« På Island forekommer den endnu ganske almindelig som navn på de större floder, som *Markarfljót Lagarfljót Almannafljót*, samt i andre sammensætninger, som *Fljótshlíð*, *Fljótsdalr* o. s. v. Endelsen er ligeledes saxisk, og findes endnu under formerne *-fliess*, *-fleth*, temmelig almindelig i Nordtyskland. Det er ikke usandsynligt, at formen *flo* også kan. på enkelte steder være fremkommen af det oldnordiske *flói*, en stor, bred bugt, hvilket stemmer overens med beliggenheden af de franske steder, som have denne endelse, og lignende på Island.

Endelsen *-beuf*, der er fremkommen ved en fordrejelse af *bodium*, *bod*, *bo*, o. lign., som hr. Le Prevost har bemærket, svarer til engelsk *booth*, tysk bude, og forekommer i endnu flere sydlige sprog, som fransk *boutique*, italiensk *bodega* o. lign. Denne endelse er samme ord som det oldn. *búð*, en bod, en træhytte, hytte; de nordiske sprog indeholde stammen til ordet, da man temmelig simpelt kan udlede det af oldnordisk *at búa*, at bo, angelsaxisk *búan*. Over hele Norden er også denne endelse, især i flertallet

---

*) *Hákonars. góða*, kap. 3.

búðir, gl. dansk *bothæ*, nu -bo, ganske almindelig i landsbyers navne; derved betegnedes nemlig de første træhytter, som opbyggedes på et sted, der ved rydning eller på anden måde var gjort beboeligt; ved en bestandig större samling af sådanne udvidedes stedet efterhånden til en by.

Endelsen *-tot* er, som hr. Le Prevost ligeledes har bemærket, det angelsaxiske *tofta*, engelsk *toft*, tysk ligeledes toft, og svarer til det oldnordiske *tópt*, *tóft*, *tómt*. Hvis dette ord, som man skulde tro, er fremkommet ved afledning af tillægsordet *tómr*, tom, ledig, så bekræftes også derved, at det har hjemme i Norden. Ordet tomt betegner oprindelig byggested, byggeplads, og er i denne betydning endnu almindeligt i Dansk og Svensk; i flere danske provinser betegner det også under formen tofte den mark, som ligger nærmest ved huset, hvilken på Island kaldes *tún* (angelsaxisk *tún*, engelsk *-down*, *-don*, tysk zaun). Begge disse ord have altså oprindelig betegnet: tomt, den til bygning ryddede, tun, den til bygning indhegnede plads, og ere derefter, da bygningen var opført, blevne brugte om marken nærmest ved bygningen, der rimeligvis fra først af var indbefattet under samme indhegning. Senere betegnede ordet, som slutning af stedsnavne, en landsby i almindelighed og forekommer således ligeså hyppig i Danmark, som endelsen *-tot* i det franske Normandi. Estrup*) bemærker om denne endelse, at den er meget almindelig i Normandiet, og anfører som normanniske navne: *Languetot*, Langetofte, *Grastot*, Græstofte, *Rotot*, Rødtofte, *Plumetot*, Blomtofte.

---

*) Bemærkninger på en rejse i Normandiet. Kbh. 1821. s. 153, anm. 1.

Det er disse tre endelser, på hvilke hr. Le Prevost har anført exempler. De tilhøre altså, efter hvad nys er bemærket, ikke udelukkende hverken det angelsaxiske eller det oldnordiske sprog, men ere fælles for begge. Der lader sig derfor heller ikke af disse endelser alene, så lidet som af endnu flere, hvilke begge sprog have tilfælles, slutte, om de steder, der bære dem, ere anlagte af Saxer eller af Nordboer. Men en sådan slutning lader sig overhovedet kun gōre fra stedsnavne i forbindelse med historiske beretninger; heller ikke af et og andet enkelt sted, men af deres mængde og sammenhæng. Dersom de anførte stedsnavne skyldte Saxerne deres oprindelse, så måtte lignende findes hist og her langs ned ad Europas vestlige kystlande, som Saxerne ligeledes besøgte og plyndrede, og ikke blot, som hr. Le Prevost bemærker, i Normandiet alene; når de kun findes i Normandiet, og det af historien godtgōres, at Normannerne ikke blot plyndrede dets kyster, men nedsatte sig i landet, tilegnede sig det, og at deres sprog, det danske, endnu adskillige år efter taltes sammesteds, så synes det at være ganske åbenbart, at en sådan mængde af steder, i hvilke det nordiske sprog endnu den dag i dag er genkendeligt, må skylde dem sin oprindelse. Selv om man skulde overtyde sig om, at en og anden endelse nærmere viser hen til saxisk end til nordisk oprindelse, kan dette ikke omstøde denne mening; thi Gange-Rolfs ledsagere bestode, som bekendt, ikke blot af Nordboer, der strōmmede også mange krigere fra England, og uden tvivl fra endnu flere lande, til hans banner: det er derfor såre rimeligt, at der iblandt disse også vare Saxer, ja at sådanne endog kunne have været blandt de første og fornemste høvdinger, som han tildelte landstrækninger i

Normandiet, og hvor derfor først gårde og herresæder, siden landsbyer kunne være opkaldte efter deres saxiske navne. Alt dette synes at være en ganske simpel slutning fra den store mængde af stedsnavne i Normandiet, som kun lade sig forklare af de nordiske og de med dem nöje beslægtede sprog, i forbindelse med de historiske efterretninger om Gange-Rolfs erobring af denne provins, og om hans uddeling af len til hans medfølgere, der endog navngives tilligemed de steder, som vel endnu den dag i dag bære deres navne; så at hele landskabets erobring af Normannerne, og ikke enkelte strejftoge af Saxerne, have givet anledning til stedsnavne, selv om disse synes at være saxiske. Selve de nordiske Normanner plyndrede også vidt og bredt omkring i Frankerig, gik op i dets store floder, havde halve og hele år dèr deres tilflugtsted; men kun i Normandiet, hvor de varig nedsatte sig, findes de nordiske endelser i stedsnavnene. Den her antagne mening bekræftes også meget ved hr. Deppings bemærkning, at »blandt alle Normandiets departementer har Nedre-Seines de fleste skandinaviske navne; men dette var også sædet for den normanniske regering.« Og overhovedet kan man vel i almindelighed slutte, at kun dér, hvor Angelsaxerne nedsatte sig, som i Engelland, kan den mængde af stedsnavne, der kunne forklares både af det angelsaxiske og det oldnordiske sprog, tilskrives dem og ikke de egentlige Danske. Forandringen af hele landets navn, fra Neustrien til Normandi, Normannernes eller Nordmændenes land, antyder ligeledes dette, ligesom navnene Engelland, Øst- og Vest-Saxen o. lign. antyde, at det er Angelsaxerne, som man må tilskrive ny steders anlæg i Britannien.

Der nægtes da ikke muligheden af, at enkelte steder

kunne være anlagte af Saxer, og ikke af Nordboer; men man bör næppe antage dette, med mindre navnets oprindelse tillige bekræftes ved en speciel historisk efterretning om sådanne steders anlæg og anledningen dertil. I denne henseende ere især mærkværdige de historiske efterretninger, man har om Saxernes langt tidligere nedsættelser på Frankerigs nordvestlige kyst, i landskabet Bessin, i omegnen af Bayeux og flere steder*). Thi må disse ansés som historiske kendsgerninger, lader det sig godtgöre, at flere steder i Normandiet, som bære tilsyneladende nordiske navne, ere, om end fra en nok så ringe oprindelse, ældre end Gange-Rolfs tog, så følger også ligefrem, at disse steder skyldes Saxerne og ikke Nordboerne. Det er da klart, at det hele spörgsmåls afgörelse beror på historiske undersøgelser, og ikke kan opløses alene ad den lingvistiske vej.

Ved lingvistisk betragtning lader der sig imidlertid tænke en endnu mere detailleret, der måské kunde føre til et bestemtere resultat end det, der af hine tre ovenfor anførte endelser lader sig uddrage. Ligesom man f. ex. i den bemærkning, at navnene på Ørkenøerne endes på *öy*, som er den norske form af ordet *ø*, og ikke på *ø*, som er den danske, finder en bekræftelse på, at det var Norske og ikke Danske, som besatte denne øgruppe, således lod der sig uden tvivl af stedsnavnene i Normandiet oplyse, om Nordboer eller Saxer have givet dette eller hint navn sin oprindelse; men denne betragtning forudsætter en så

*) se Depping om Normannernes søtoge, i min danske overs. s. 119-120; *Mémoires de la Société royale des Antiquaires de France.* t. 7. s. CXIV-CXV; Estrups Rejse i Normandi, s. 65. 81 ff., og om Katterne s. 48.

speciel kundskab om alle de enkelte steder, deres navne i den ældste tid og de med dem foregåede successive forandringer, at kun den, der har adgang til en stor mængde gamle diplomer og lignende literære hjælpemidler, vil være i stand til i denne henseende at udfinde tilfredsstillende resultater.

For om mulig at bidrage noget til en sådan undersøgelse, vil jeg anføre de i normanniske stedsnavne forekommende endelser, i hvilke man med nogen sandsynlighed kan vænte at finde spor af de nordiske sprog *).

Som almindelige benævnelser på vande kunne da især mærkes: endelsen *-au*, *-eu*, *-ou*; således var det gamle navn på floden *Brêle*, som siden gik over på byen, *Eu*. Ordet kan sammenlignes med isl. *á*, en å, flod, angelsax. *eá*, t. au, en eng. Men på middelalderens latin hed byen *Eu*, *Aucia*, *Auga*, *Augum*; det lader sig derfor også forklare af et keltisk ord, der rimeligvis er stammeordet til lat. *aqua* **).

Ordet *bec*, en bæk, isl. *bekkr*, findes i *Caudebec*, *Bolbec* o. fl. Byen *Caudebec* har navn efter bækken *Caudebec*, Kaleternes bæk, som falder i Seine, og som i diplomer kaldes *fluvius, qui dicitur Caldebech* (*le ruisseau de Caux*), eller *beccum Caletensium*. Af dette ord er dannet et diminutiv *Becquet*, som er navnet på en mindre bæk, der falder i *Bolbec*. Alt dette taler betydelig for, at, skönt der gives et keltisk ord *bec*, men af en anden betydning,

*) Denne materie er allerede så omhyggelig drøftet af Depping i hans værk om Normannernes søtoge, i min overs. det 7de tillæg, at jeg her kun har kunnet tilföje en og anden oplysende bemærkning.

**) se også Estrups Rejse, s. 151 anm. 9, hvor det danske have (isl. *hagi*) og hø (isl. *hey*) sammenlignes dermed.

231-232
denne endelse, brugt ved vande, virkelig er selvsamme ord som vort danske bæk. Og dette ords nordiske oprindelse sættes udenfor al tvivl ved klosteret *Bec*, der fik navn af en lille å, som kaldtes således i Normannernes sprog *).

Af de danske ord væld, kilde, tysk quelle, isl. *kelda*, har man med megen sandsynlighed forklaret navne som *Veules* og *Quille*. *Val de Veules* vilde da betyde kildevældenes dal, og *Quillebeuf*, i middelalderen *Guellebodium*, svare ligefrem til dansk Kildeboder eller Kildebo. Sådanne steders lokale beskaffenhed må let kunne sætte denne udledelse udenfor al tvivl.

Stedsnavne som *Vieux* har man villet forklare af lat. *vadum*; ligeså nær ligger det oldnordiske *vað*, angels. *wæð*, vad, vadested, der forekommer i stedsnavne over hele Norden, og i Normandiet er gået over til *vieu*, nu *vé* **).

Navnet på floden *Troêne* udleder man af keltisk *traoun*, der udtales omtrent som *trafn* eller *travn* og skal betyde lav; hermed bör da jævnføres det nordiske *dröfn*, *drafn*, Drammen, floden Trene o. lign.

Til denne afdeling hører da også det forhen anførte *-fleur*.

Almindelige benævnelser på land eller dele af land ere:

Selve ordet *land*, *lande*, land; således have nogle villet forklare navnene *la Lande* eller *la Londe*, *Heuland* ***), vel også endelsen *-lon*; men dennes forklaring trænger til bekræftelse af et bestemt exempel fra middelalderen.

Derimod synes åbenbar *Estrand* at være det oldnordiske ord *strönd*, *strand*, en strand.

*) Estrups Rejse, s. 42. XI.

**) Estrups Rejse, s. 78. jfr. s. 150 anm. 1.

***) Estrups Rejse. s. 101.

232

Den i flere navne forekommende endelse *-eur* lader sig ganske simpelt henføre til isl. *aurr* og det deraf afledte *eyri*, der i danske stedsnavne er så almindeligt under formen ør, og oprindelig betyder grus, angelsax. *ôra*. På lignende måde lade navne som *Meulers* sig forklare af *mold*, muld, med mindre andre omstændigheder vise, at sådanne steder have navn af en der anlagt mølle, isl. *mylna*.

En øs navn, som endes på *-eu* eller *-ey* er ligefrem det nordiske *ey*, en ø, angelsax. *íg*, *ieg*. Det vilde være mærkeligt, om stedsnavnet *Cauf* skulde forekomme som navn på en mindre ø, da en sådan, der kan betragtes som hørende til en större, endnu hos os kaldes en kalv, isl. *kálfr*.

Det danske en holm, isl. *hólmr*, en lille ø, findes i Normandiet under formerne *houme*, i middelalderens latin *hulmus*, som diminutiv *hommet*, og endnu mere forkortet *hou*. Mange navne ere mærkelige, fordi de have denne endelse forbunden med et normannisk personsnavn, som *Turhulmus*, det gamle navn på *insula Oscelli* eller *Oissel*, Thors holm; *Nigelli hulmus* eller *Nigelli humus*, *Nealhou*, senere *Nihou*, Nielses holm. Uden noget tillæg forekommer også navnet *Houlme*, holmen ved Rouen.

Flere steder ved havet bære ligefrem nordiske navne og ere derfor også som sådanne forklarede af andre forfattere. Dertil høre især: *la Hague*, hage, *la Hogue* og *la Hougue*, höjen eller hukken, *le Hoc* og *Hoqueville*. Det isl. ord *haugr*, en höj, kan også her komme i betragtning, da sammensætninger som Höjby, d. e. höjenes by, ere almindelige i Norden.

Suhm forklarer ligeledes navnet på *Cherbourg*, *Chierisburch*, af det danske ord skær, t. schere.

232-233

Navnet *Falaise* udleder man af t. felsen, oldn. *fjall*, fjæld. Denne benævnelse er mærkelig, fordi det normanniske navn har större lighed med ordets tyske form, end med den nordiske *).

Den almindelige benævnelse på forbjærg, ikke blot i Normandiet, men i flere franske provinser, *nez* eller *ness*, er det nordiske *nes*, angelsax. *næs*, næs. De henhøre uden tvivl alle til sydligere sprog.

Ligeledes forekommer hyppig, også i andre franske provinser, endelsen *-gil*, i middelalderens latin *gilum*, som ved senere sammentrækning næsten er bleven ukendelig, som i *Vernogilum*, *Verneuil*. Det er dog mærkeligt, at samme ord *gil* findes i de nordiske sprog, hvor det betyder en bjærgkløft.

Ligeså tvivlsomt, som ved de tvende foregående, er det vel, om Norden tör tilegne sig ordet *acre*, en ager, agerland, skönt det nu er ligeså almindeligt dèr som i de sydlige sprog.

Derimod kan det vel næppe omtvivles, at ordet *escove*, der findes f. ex. i navnet på den gamle skov *Escoves*, skovene, er ren nordisk. Det svarer til isl. *skógr*, angelsax. *scóg*, en skov, og har i Normandiet kun modtaget den i de vælske dialekter sædvanlige tilsætning foran *s* **). Det tilsvarende tyske ord er wald, skov, angelsax. *wold* (oldn. *völlr*, men i en anden betydning), og overensstemmelsen så vel i lyd som i betydning, viser da, at ordet *escove* må tilskrives Nordboerne.

---

*) Jfr. Estrups Rejse, s. 98.

**) I de vælske sprogarter ombyttes *y* og *e*, og disse vokaler sættes ofte foran *s*, for at lette udtalen, som i det forhen anførte *estrand*, samt *ystang*, en stang, og alle lignende.

Ordet *bosc* eller *busc*, busk, der tilhører så vel de nordiske som tyske sprog, findes i adskillige navne, som *Colbosc*, *Verdbosc*, *Baudribosc* o. fl. Det afledte *boscage*, buskads, som vi Danske senere have optaget, viser dets ælde i Syden.

Ligeså *houlde*, oldn. *holt*, angelsax. *holt*, tysk holz; som i *Turholt*, *Terhoulde*, *Théroude*. Også når dette er personsnavn, indeholder det dog det nordiske ord.

På begge sider af *Sassetot* findes dalene *Dalles*, flertallet af *dale*, en dal, oldnord. *dalr*, tysk thal. Det er mærkeligt, at ved dette ord både den blødere nordiske form og den hårdere tyske forekomme, den første i *Crodale*, *Dieppedale*, *Croixdale*, den sidste i *Darnetal*, *Danestal*. Kan dette ansés for tilfældigt, eller ligge nordiske og tyske navne samlede hver på sin egn? eller udledes slutningen af *Danestal* rettere af angelsax. *steal*, t. stelle, sted *), isl. *stallr*?

Megen opmærksomhed fortjene de endelser, som have hensyn til landets inddeling, opdyrkning, bebyggelse og lignende, og at der i Normandiet findes så mange nordiske netop af denne betydning. Dertil høre:

marche, oldnord. *mörk*, *mark*, oprindelig en skov, derefter også i nordiske og tyske sprogarter en grændse. Provinsen *les Marches* har rimeligvis sit navn af dette ord.

gard er det nordiske *garðr*, gård, tysk garten, have, oprindelig et indhegnet sted, og af samme betydning som *hagi*, gl. d. hage, senere have, og hvoraf atter ordet hegn er afledt. Exempel på den første endelse er *Auppegard*, som man forklarer ved abildgård, æblegård; tvivl-

*) Estrups Rejse, s. 102 og tilhør. anm.

sommere er det, om det sidstanførte ord findes i stedsnavnet *Cahaigne*.

Navne på bolig ere *hom*, hjem, *heuse*, hus, *cote*, hytte. Det første forekommer i Normandiet under formerne *ham*, *hom*, og deraf afledt *hamel*, hvoraf siden er dannet *hameau*; det er isl. *heimr*, gl. dansk *hém* (heem), angelsax. *hám*, hjem; det findes f. ex. i navnet på byen *Caën*, hvis gamle navn var *Catheim*, *Cathim* eller *Cathem* og *Cathom*; overgangen *Cathém*, *Cahém*, *Caën* er den samme som i danske navne fra -hém til -em eller -um. Tvivlsommere er det, om det også udgör slutningen af *Rouen* *). Uvisst er det også, om det er det nordiske ord *hús*, et hus, der findes i navnet *la Heuse* og flere, som endes på *-hus* (endelsen *hus* eller *hurs* kan nemlig også forklares af angelsax. *hýrst*, skov); samt om det er det nordiske *kot*, angels. *cot*, hytte, der findes i navne som *Caudecote* og lignende.

Bekendte ere endelserne *-torp* eller *-tourp*, der svare til nordisk *þorp*, torp; *-bourg*, der svarer til nordisk *borg*, borg; samt *-bie* og *-bu*, det nordiske *býr*, en by, angels. *býe*. Estrup **) anfører: *Torp*, *Clitorp*, *Torfville*; *Tornebu*, *Carquebu*, *Mesnilbu*, *Bourguebu*; *Longbu*, *Caubu*.

Den ved enden af landtungen *la Hague* anlagte skanse, *Haguedike*, tilskrives i almindelighed Normannerne; slutningen af navnet er det oldnordiske *díki*, dige, grav; ordets tyske form teich ligger her fjærnere end den nordiske.

Det måtte vel historisk kunne lade sig oplyse, om endelsen *-crique* er det nordiske *kirkja*, kirke, så at navnene *Criquetot*, *Criquebeuf*, *Yvecrique* o. lign. ere at forklare

*) sst. s. 7—8.
**) anf. st. s. XI.

som Kirketofte, Kirkebo, Yvekirke*); eller om ordet er det samme som det franske *crique*, en vig, bugt (en krig, krog) og beslægtet med *croc*, en krog.

Til denne afdeling høre da også de forhen anførte mærkelige endelser: *-tot* og *-beuf*. Ved afledning af det sidstnævntes ældre form *bod* eller *bout* lader sig også forklare sådanne navne som *Bouteilles*, Småboderne, Småhytterne. Overhovedet taler for sådanne ords nordiske oprindelse i særdeleshed den bemærkning, at de nordiske sprog indeholde stammen til de nu almindelige franske ord, såsom det forhen anførte *hameau* af angelsaxisk *hám* eller nordisk *heimr*; det finder, som bekendt, ikke blot sted ved ord, som anvendes i stedsnavne, men også ved ikke få andre, som *bateau*, i middelalderens Latin *batellus*, af oldn. *bátr*, en båd.

Endelig kunde det fortjene en nöjere undersøgelse, om navneord eller tillægsord, som indeholde en beskrivelse, og som ere så hyppige i nordiske stedsnavne, også tagne af de nordiske sprog, findes i Normandiet. Som sådanne kunde da betragtes:

Tillægsordet dyb eller navneordet dyb, tysk tief, indeholder, som flere alt have bemærket, oprindelsen til navnet på *la rivière de Dieppe* og staden *Dieppe*, hvilket man finder overensstemmende med stedets lokale beskaffenhed.

Vort hvid, isl. *hvítr*, tysk weisz kunde være gået over til *vit*, *vitte*, *vi*, og nogle**) forklare virkelig deraf *Vittefleur*, den hvide flod.

*) sst. s. 100.

**) som forfatteren til *Déscr. de la Haute Norm. Paris* 1740. Estrup (s. 43) anfører udtrykket *vin huet* (hvid vin?).

236-237
Ordet grön, isl. *grœnn*, tysk grün, kunde findes i navne som *Grainville, Graincourt.*

Ordet brun, t. braun, kunde give anledning til navnet *Bruncourt*; selv om dettes første del forklares som et personsnavn *Le Brun*, den brune, indeholde de nordiske sprog dog samme ord.

Blandt de mange forskellige etymologier, man har af navnet på *Rouen*, hvis gamle navn var *Rothomag*, er man også falden på den, at udlede det af tillægsordet *rot*, rød, isl, *rauðr*, tysk roth. Så længe man endnu så lidet er kommen på det rene med den gudinde *Roth*, af hvis navn andre ville forklare *Rothomag*, fortjener det nordiske ord nogen opmærksomhed. Udledningen deraf bekræftes nemlig ikke lidet ved navnet på strækningen *Rougemarc*, der nu udgör en del af byen Rouen; ved navnet paa *Robec*, forhen *Rotbec*, den røde bæk; og ved modsætningen af navnet på en anden lille flod, der ligesom hin falder i Seine ved Rouen, nemlig *Aubette*, som man forklarer af latinsk *Albula* *).

Bestemmelsen af et steds beliggenhed efter verdenskanten er så almindelig, at det også synes langt simplere at udlede navne, som *Oistreham*, senere *Etrehan, Etran,* og lignende flere, der begynde med *Etre-*, samt *Eteland* og lignende, der i ældre former skrives *est-*, af vester, isl. *vestr*, og af øster, isl. *austr*, end af en guddoms navn, hvis dyrkelse på vedkommende sted ikke historisk er oplyst **).

Endelig finder man overalt i Norden, i Engelland og

*) *Déscription de la Haute Normandie, t.* 2, *s.* 5.
**) sst. *t.* 1, *s.* 55.

flere lande ordet **vind**, isl. *vindr* (i Edda f. ex. *vindheimr)*, tysk **wind**, anvendt som begyndelse af navne på landstrækninger, der ligge åbne og udsatte for vinden. Heraf forklares da også *les ventes d' Eaui* o. lign. på den simpleste måde.

Disse ere omtrent de nordiske ord, som man kan vænte at genfinde i stedsnavne i Normandiet. Men i hvilke enkelte steder de virkelig findes, hvorledes det med historisk visshed eller i det mindste sandsynlighed lader sig oplyse, at dette eller hint sted skylder enten Saxerne eller Normannerne eller begge sit navn, — er en så indviklet undersøgelse, at jeg ikke tör indlade mig på dens opløsning. Jeg tillader mig derfor at slutte med nogle korte bemærkninger, som måské for én eller anden dansk læser kunne have nogen interesse.

Når vi betragte vore stedsnavne her i Norden, så have vi den betydelige fordel, at vi, på nogle ganske få nær, vide med bestemthed, til hvilket sprog vi skulle henføre dem; vi kunne umiddelbar forklare dem af vort eget gamle sprog og dets dialekter i Norden og behøve ikke engang at ty hen til dets nærmeste slægtninge, der næppe have noget, som vi jo kunne finde ligeså godt, og sædvanlig nærmere, hos os selv. Ganske anderledes forholder det sig med det franske Normandi, som i tidens løb har været beboet af forskellige, ofte meget blandede stammer; en udvikling af de normanniske stedsnavnes betydning forudsætter altså på én gang et nöje bekendtskab med disse folkestammers historie og sprog, samt med alle, endog höjst ubetydelige steders anlæg. Franske lærde have allerede betragtet stedsnavnene i Normandiet i almindelighed

237-238
efter de forskellige perioder, til hvilke de må henføres *): Landet beboedes i de ældste tider af Kelter eller Galer (Valer), og ikke blot de første, simpleste ord i sproget, som navne på bjærg og dal, klippe, strand, kyst, å, flod o. desl., men også nogle, som have hensyn til opdyrkning og beboelse, skyldes sikkert denne stamme. Rommerne bemægtigede sig Gallien, de anlagde befæstede steder, og således må en del af stedsnavnene være fremkommen på deres tid. Men næppe vare Rommerne komne i rolig besiddelse af disse landstrækninger, förend Saxerne begyndte at plyndre kysterne; Frankerne trængte ind i landet og opkastede sig til dets herrer; Normannerne plyndrede vidt og bredt, nedsatte sig endelig i landet og erholdt det som lén af de franske konger. Kristendommens udbredelse skete dels ved rommerske, dels ved normanniske apostle. Efter dens indførelse foregik tillige en betydelig forandring ved stedsnavnene: de gamle fortrængtes af ny, der toges af helgeners navne, og i middelalderens Latin samledes et udtryk af alle de forskellige sprog, hvis elementer efterhånden blandedes sammen. Disse elementer undergik endelig i den senere tid en så betydelig forandring, at overgangene næppe kunne forfølges, når ikke enkelte utvivlsomme exempler deri kunne tjene til vejledning.

Ved forklaringen af de normanniske stedsnavne kan derfor hverken det keltiske eller latinske sprog tabes af sigte. Men derved opstår en ny vanskelighed, når man har til hensigt at bestemme, hvilke navne der henhøre til det nordiske sprog. I de nordiske sprog findes nemlig en

*) *Gerville, Récherches sur les anciens noms de lieu en Normandie*, i *Mémoires de la Société royale des Antiquaires de France*, *t.* 6, s. 224. ff.

anseelig del ord, og just af sprogenes første og simpleste, som uden tvivl i den allerhöjeste old ere indkomne fra Kelterne; at mange rodord i det latinske sprog ligeledes skyldes keltiske stammer, er bekendt; i det således den keltiske sprogstamme har udbredt sine grene så vel mod nord, som syd, bliver det også næsten umuligt at afgöre til hvilket sprog dette eller hint ord, som på én gang lader sig oplyse lige godt af tvende, iøvrigt ganske forskellige sprog, er at henføre. Et exempel derpå er allerede anført: lat. *vadum* og nordisk *vað*; begge sprog have også verberne, lat. *vadere*, isl. *vaða*, oprindelig af selvsamme betydning af hæftig gang. Det forhen anførte *vind* kan ligeledes henføres til alle tre sprog: vælsk *gwynt*, hvoraf *Gwyndyd*, indbyggerne i Nord-Wales (svarende til vort Vendelboer), isl. *vindr*, lat. *ventus*. Det nordiske *þorp* kan sammenlignes med vælsk *trêf*, der oprindelig, som hint, betegner enkelte huse; eller hvis *þorp* fra først af betydede et visst antal, en flok, med vælsk *twrf*, lat. *turba*. Det franske *mare*, *marais*, nordiske *marr*, *mæri*, have tilsvarende ord i vælsk *môr*, flt. *mýr*, lat. *mare*. Når man udleder navne som *Estables*, *Stavelo*, af lat. *stabulum*, så kan ved sådanne også isl. *stöpull*, stabel, eller *stallr*, der har samme betydning som *stabulum*, komme i betragtning. Navne, der begynde med *Col*, kunne udledes af lat. *collis*, men også af nordisk *kollr*, af samme betydning, eller af mandsnavnet *Kollr*. Det keltiske *ang*, et snævert sted, indeholder stammen til lat. *angustus*, men er ligeledes gået over i de nordiske sprog, og navne som *Angiens* lade sig oplyse af alle tre sprog. Det keltiske *bric*, *bruc*, bro, er det samme ord som nordisk *bryggja*, brygge; man kan således følge ordet fra Normandiet, hvor flere steder deraf kunne for-

klares, over Brügge i Flandern til höjt op i Norden. Det keltiske *cleuz*, grav, dige, hvoraf man også udleder flere stedsnavne i Normandiet, finder man ligeledes midt i Danmark, i Kluset ved Odense, o. m. fl.

Da nu tillige, ved sammensatte stedsnavne, den første del af navnet er af ligeså megen vigtighed som slutningen, til at bestemme dels navnets betydning, dels til hvilket folk og sprog det hører, så kommer også ved stedsnavnene i Normandiet til hin nys berørte uvisshed den höjst besynderlige blanding af flere sprog i ett og samme navn. I *Honfleur* og *Harfleur* f. ex. er slutningen *-fleur*, som vi have sét, upåtvivlelig det angelsaxiske *fleót* eller nordiske *fljót* (begge ere hinanden så lige, bogstav for bogstav, da *e* i det første ikke betegner andet end *j*, at man af ordet aldeles ikke kan se, fra hvilket folk det er kommet), og såre naturligt er det da også ved begyndelsen af disse navne at tænke på nordiske ord*); sædvanlig udleder man, så vidt vides, denne af Keltisk; hvorledes! må man da vistnok spörge, vare begge sprog, det indfødte keltiske og det fremmede angelsaxiske eller nordiske, så blandede med hinanden, at man kunde pa én gang danne et navn, hvis begyndelse hører til det ene, og hvis slutning hører til det andet? og lader det sig ikke ad andre veje oplyse, hvorledes sproget i Normandiet, i det mindste med hensyn til de almindeligste ord? var beskaffent ved den tid, da Normannerne havde nedsat sig i Normandiet? samt lader den dialekt, som da taltes dèr, sig også i andre forbindelser

*) Det faldt mig ind, om ikke disse to byers navne (*Huneflot* og *Hareflot*) skulde betyde hinsides-floden og hersides-floden, siger derfor også Estrup i sin Rejse i Normandiet, s. 104.

således opløse i halv keltiske, halv nordiske bestanddele? Lader sig derfor ikke fastsætte temmelig sikre regler? I andet fald måtte man vel foretrække at forklare så vel begyndelsen som slutningen af samme sprog og f. ex. antage begyndelsen af *Elbeuf* snarere for navnet *Ella*, så at betydningen af det hele blev Ellas boder, end for keltisk *el*, lav. Lignende bemærkninger lade sig let göre med hensyn til det latinske sprog; da mange nordiske navne ere forbundne med endelsen *-ville* (af lat. *villa)*, som *Foucarville*, *Grouville*, *Herouville*, *Barneville*, *Sauqueville*, *Graville*, af navnene Folkhard, Gerold, Herold, Bernhard, Saxe, Gerhard, o. s. v., så måtte en undersøgelse om de former, under hvilke oprindelig latinske ord i ældre tider forekomme i Normandiet, gå forud for forklaringen af stedernes navne. Hvad personsnavnene selv angår, da forekommer det mig, efter at have samlet en del deraf, at de, så vel i almindelighed som navnlig de, der tillægges Rolf Gangers medfølgere, på få nær, som selve navnet *Rou*, Rolf, der efter hvad Rask har oplyst er af finsk oprindelse, *Etain*, Eisten, *Mar*, Mord (isl. *Mörðr)*, *Ber*, Björn, *Sote*, isl. *Sóti*, ikke ere gamle nordiske, men angelsaxiske eller af endnu sydligere sprog. Stundum synes endog det ren nordiske navn at være oversat, som *Úlfr*, ulv, i *Loupetot*.

I øvrigt har det for Danske en ganske egen interesse. at se en så stor mængde navne langt nede på Frankerigs kyster, hvilke med nogle små forandringer ere de samme som dem, der findes overalt i Danmark; f. ex. *Sassetot*, der er det samme, som når vi nævne Sassetofte eller Sasserup, *Valletot*, der så meget ligner vort Vallekilde: det første af navnet *Saxi*, Saxe, det andet af navnet *Valdar*, Valder; og påfaldende er det, at begge navne, her

241 som hist, ere forandrede på selv samme måde. Lignende ere *Daubeuf*, der simpelt lader sig forklare af *dalr*, en dal, og altså betyder dalebo; *Belbeuf*, *Beautot*, der, udledte af *beau*, skön, svare til vort Fagerbo, Fagertofte; *Tournebu*, der har en påfaldende lighed med vort Tårnby; *Cattehoule*, som man forklarer ved Katternes hjem, og hvortil vi have et tilsvarende navn i Kattegattet, o. s. fl. Man kan fremdeles, hvorpå der forhen er forekommet et par exempler, finde en lignende overensstemmelse imellem navne i Nederlandene og Normandiet (*Hareflot* kunde også passende udledes af det af Adelung anførte holl. *hare*, en ophöjet strækning i en lavere egn*); men noget videnskabeligt udbytte kan der ved slige sammenligninger næppe vindes, förend man har dannet sig temmelig faste regler for overgangslovene fra de forskellige sprog, og derved med omtrent samme sikkerhed kan forklare ubekendte navne, som den, hvormed man kan antage f. ex. *Monterolier* for sammensat af lat. *monasterium Hooleri* og *Geoffroi* for sammensat af oldn. *goð*, gud og *friðr*, fred.

---

*) Radlofs das Keltenthum, s. 290.

BIDRAG TIL

RASMUS KRISTIAN RASKS LEVNED.

(Rasks Samlede afhandlinger, I.)

1834.

[illegible] autograph [illegible]

[illegible]

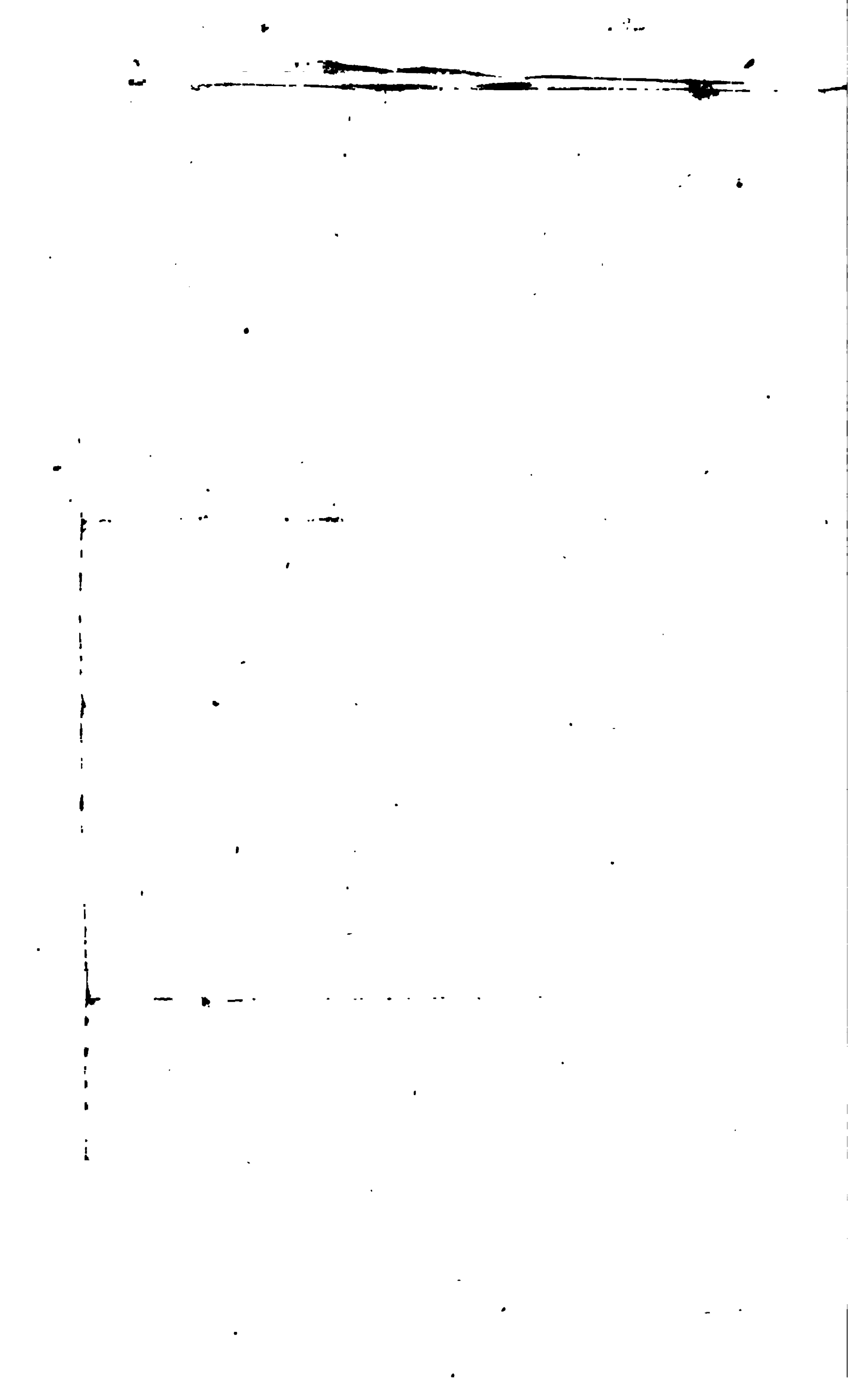
Petersens autograph [illegible]

Den 14 November 1832.

I Tidens årle Morgen fødtes de,
i Ungdoms Uskyld fik de sammen leve;
og om end Rummet fjerned vidt de tre,
i Tiden uforandret ét de bleve.

Men Fantasus, for mild og høj for Jord,
først hæved sig på støvfri Ætherwinge;
til Lysets Blå, sit rette Hjem, han fór,
og Engle høre nu hans Orgel klinge.

[illegible]

Rasmus Kristian Rask, født den 22. novbr. 1787, var af almuestand. Hans fader boede i landsbyen Brændekilde, en mils vej fra Odense, og var i sin tid ikke ukendt i Fyn, da han, som en af de såkaldte kloge mænd, foretog flere lykkelige kure og ved læsning og dannelse hævede sig over sin egentlige stand. Han havde to ældre sönner, som døde; de vare store og stærke. Da fødtes der faderen en spæd lille skabning, om hvilken han skal have ytret: hvad der duede noget, tog vor herre; det dårlige lod han mig beholde. Snart forandrede han imidlertid sine tanker; sönnen udmærkede sig tidlig, især ved en overordentlig hukommelse; og da faderen besad en ikke ringe bogsamling, fik Rask, förend han kom i latinskolen, dels smag på at læse, og havde dels virkelig læst adskillige skrifter, som andre drenge ofte først lære at kende efter flere års skolegang; blandt andre Hvitfeld. Men Rasks første undervisning gik dog fornemmelig ud på de da brugelige religiøse börneskrifter, som kathekismus, forklaring o. lign., hvilke han måtte lære ordret udenad. Han anførte endnu i sine manddomsår undertiden hele lange tirader deraf, men beklagede sig allerede i latinskolen over den åndløse næring, med hvilken han måtte plages i sin barndom. Disse første indtryk havde megen indflydelse på hans religiøse forestillinger under hans skolegang, men de vakte

2

tillige i hans sjæl et hang til selvtænksomhed, der siden aldrig forsvandt; og han havde med det samme erholdt en stor mængde historiske kundskaber, som kun få besidde, der begynde skolen forfra.

Rask kom i Odense skole i april 1801. Hans lille vækst, hans levende öjne, den lethed, hvormed han bevægede sig og sprang om, over og på borde og bænke, hans usædvanlige kundskaber, ja selv hans afstikkende bondedragt, vakte hans meddisciples opmærksomhed. Det var den gang endnu den gamle skole: næsten alt lærtes ordret udenad på remse; den latinske grammatik var ham også, efter hans eget udtryk, et helvede, og uden tvivl begyndte han allerede da at foretrække studering på egen hånd med frihed og lyst for enhver skoletvang. Undervisningsmåden forandredes imidlertid snart ved skoleforandringen i året 1802; fra den gamle skoles tredie lectie gik Rask over i Odense kathedralskoles anden klasse. Skönt han ikke ofrede skolesagerne mere opmærksomhed, end den daglige fornødenhed krævede, rykkede han, formedelst sin modnere alder og sine overordentlige ævner, rask frem og sprang et år forud for sine øvrige meddisciple. Blandt de ældre disciple, som allerede i den gamle skole havde haft megen indflydelse på hans udvikling, må jeg især nævne *H. J. Hansen* (nu overlærer i Ribe); deres venskab vedvarede indtil Rasks død, og det var denne ven, der kort efter dimitteredes til universitetet, Rask fornemmelig skriftlig meddelte sine ideer under sin skolegang. Senere indtrådte et nærmere forhold imellem Rask og *J. G. Clod* (nu adjunct i Nakskov); de boede sammen og delte studier med hinanden: flere år i rad gjorde de i deres skolegang én gang om sommeren en vandring ud i den

2-3

fri natur hele natten igennem; ofte besøgte de i samling Rasks forældre, og hertil måtte også vælges den sildige aften eller tidlige morgenstund, for at skolen ikke skulde forsömmes. Efter en sådan vandring, et års tid efter at Rask var kommen i skolen, spurgte han Clod om hans mening om en religiøs sandhed. Jeg var, fortæller Clod, ved dette spörgsmål som falden ned fra månen; hidtil havde jeg lært mine lectier i lærebogen, og der var ingen tanke desangående videre opstået hos mig, uden frygt for ikke at kunne lære lectien, glæde over at have lært den, eller bekymring over ikke at have lært den. Således virkede Rask tidlig på sine venner; sandheden, eller det man holdt derfor, drøftedes, og sjæleævnerne vandt en udvikling, som de ved den blot mekaniske undervisning sjælden eller aldrig opnå. Senere kom også jeg begge vennerne nærmere, og vi levede tilsidst daglig i den inderligste fortrolighed og uafladelig meddelelse af vore tanker og følelser. Kun nogle haver lå imellem vore boliger. Denne tid svæver for mig i et mildt, aldrig falmende rosenskær; men jeg vilde forgæves søge at meddele den koldere læser en indvirkende skildring af dette samliv; heller ikke vilde det være passende, om jeg her vilde dvæle ved mine egne drömme, hvor jeg kun har til hensigt at meddele nogle træk af den mands liv, hvis grundvæsen var forstand og klarhed.

Også udenfor skolen vakte Rask megen opmærksomhed ved sin væverhed og opvakthed; borgerfolk sagde ofte, når han kom: nu kommer den lille professor; almuesmænd disputerede gerne med ham, og han anvendte da sin hele dialektik; en sådan samtale ledsagedes fra hans side næsten helt igennem af en besynderlig smålatter, han efterhånden

havde tilvant sig, og som for alle, der dengang kendte ham, var noget karakteristisk hos ham.

Rasks studier på egen hånd toge snart en alvorligere vending. Han læste Islandsk. Conrector *Bloch* (nu prof. og rector i Roskilde) traf en gang den unge dreng med en islandsk bog, spurgte ham, hvad det var, han dèr havde? og fik til svar: o, det er kun lidt Islandsk, jeg læser. Hos adjunct *Suhr* (nu rector i Vordingborg) så Rask første gang Heimskringla og fik at vide, at Islænderne havde et eget bogstav for *th*. De da udkomne trende første dele af dette skrift bestemtes ham til flittigheds belönning efter forslag af overlærer *Trojel* (nu prof. og rector i Nykøbing på Falster), som var lærer i historien; og denne flittigheds belönning var den nærmeste anledning til Rasks oldnordiske studium. Den 27de marts 1805 skriver Rask i et brev til sin ven, ovennævnte Hansen: »Jeg må sande din gamle spådom; du sagde tit: du bliver dog en historicus; det er og bliver rigtig nok mit hovedstudium, især den nordiske historie, antikviteter o. s. v. For at få nogen indsigt heri, indsér jeg, at det islandske sprog er uundværligt, og derfor har jeg allerede et halvt års tid lagt mig derefter, men gjort langsomme fremskridt, thi jeg har slet ingen hjælpemidler, grammatik eller lexikon, haft dertil.« Han bedér derfor Hansen skaffe sig et islandsk lexikon og anfører, at det bedste skal være af Gudmundus Andreæ; imidlertid har det vel ikke været muligt at erholde et sådant, thi hverken ordbog eller sproglære havde han til hjælp i sin skolegang; han måtte danne sig begge selv (jfr. fortalen til hans Vejledning til det isl. spr. Kbh. 1811. s. XL). I samme brev siger han, at Heimskringla er ham bestemt til flittigheds belönning, og at han får den næste

4-5

fredag. Dette skete da også. Vor herlige rector, *L. Heiberg*, eller som vi sædvanlig kaldte ham: »manden«, stod på det store katheder i fjerde klasse med en dejlig samling af ny, smukt indbundne bøger før sig; han lod sit ene öje løbe hen over rygtitlerne, savnede noget og sagde til pedellen: Larsen! der mangler en bog. Der var ingen fler, hr. rigter! svarede pedellen. Heiberg måtte gentage sit spörgsmål og fik samme svar, indtil han endelig befalede ham at hente den bog, der lå ovenpå (nemlig i den sal, hvor skolerådet sædvanlig holdtes); pedellen kom da pustende med en tyk foliant i armen (den til Rask bestemte, i ett bind indbundne, Heimskringla) og leverede den, til stor moro for os alle, med de ord: Hæ! jeg tænkte ikke, vi skulde ha' den store prottekol med. Denne scene ville uden tvivl alle skolens daværende disciple endnu kunne erindre: Rask omtaler den også i et af sine breve.

Nu blev det islandske sprogs studium et alvorligt foretagende, der aldrig ganske sattes til side. Det var en naturlig trang for Rask at meddele andre sine bemærkninger; han blev således strax lærer for Clod, og kort efter for mig. Clod havde allerede den gang af egen drift begyndt på Grönlandsk; i nysanførte brev skriver også han til Hansen og beder ham skaffe sig Povel Egedes dictionaire, ligesom også Rask i samme brev kalder ham »min Grönlænder«; så meget villigere måtte han da finde Clod til med iver at tage fat på det oldnordiske. Den eneste hjælp, som Rask havde til at studere dette sprog, var Heimskringla selv, texten med oversættelserne; under læsningen uddrog han, på samme måde som i sine mange senere sproggranskninger, sprogets formlære ved at betragte de for-

skellige forbindelser, i hvilke hvert ord forekom; ved et så vanskeligt sprog som det islandske måtte det for enhver anden på hans alder tykkes en umulighed. Vanskeligheden forøgedes meget ved den ukritiske behandling af texten (hvilken han i senere år oftere privatissime har udviklet mig), da ikke blot det selvsamme ord ikke var skrevet på samme måde, men selve de grammatikalske former vare forvirrede; det var derfor et möjsommeligt arbejde, ved gentagen sammenligning endelig at udfinde, hvilken form der var den rette. Hans fremgangsmåde dermed var følgende: han optegnede hver enkelt ordform, efterhånden som den forekom, på sit sted i sit hæfte, og citerede hvor den fandtes, sammenlignede, når den kom igen, og blev således ved, indtil endelig enkelte navneord, stedord, gerningsord o. s. v. stode opstillede fuldstændig; dette fortsattes så længe, indtil så mange paradigmata vare for hånden, at der kunde granskes over det hele systém, hvorefter deklinationer o. s. v. skulde ordnes; da begyndte en omarbejdelse efter ordnet plan. På denne måde udkastede han hele det grammatikalske system, der i sine hovedstrøg var det samme som det, der findes i hans ældste Vejledning til det isl. sprog. Om udtalen kunde ikke et menneske give ham nogen mundtlig underretning, men også for denne søgte han at danne sig regler, som dog især angik sprogets overgangslove; på en tabel havde han da allerede, uden at kende den virkelige udtale, fremstillet den islandske lydlære i den sammenhæng, som den siden virkelig befandtes at have. Ordbogen udarbejdede Rask på lignende måde, ved at lade en dansk ordbog gennemskyde med hvide blade og at tilskrive de islandske ord, efterhånden som deres kön, böjning, betydning, bleve

klare. Af dette grundlag udarbejdede han en islandsk ordbog i to temmelig tykke octavbind, hvoraf Clod, jeg og senere afdøde *F. L. Bendz* toge afskrifter, der endnu ere til. Denne ordbog indeholdt sprogets almindeligste ord med deres etymologi, jævnførelse med Angelsaxisk og andre sprog, de grammatikalske oplysninger og betydningen. Rasks dyrkelse af det islandske sprog, som den gang var et ubekendt land, gav ham også anledning til mangen gang på skolen at fremkomme med en og anden rettelse eller oplysning til foredraget: endnu rum tid efter fremkom Bendz en gang med en sådan bemærkning og svarede, da læreren spurgte, hvoraf han vidste det: det står i Rasks islandske lexikon; hvilket da vakte almindelig latter. Til ikke at kølnes i sin iver for det islandske sprogs studium opmuntredes Rask fornemmelig af dr. *G. L. Baden*, hvem han derfor også, med taknemmelig følelse af, hvor meget han i denne henseende skyldte ham, tilegnede sin Vejledning til det isl. sprog: denne grundlærde mand lånte ham mange bøger, med andre forsynedes han fra skolebibliotheket, og hans studium indskrænkedes derfor ikke til Islandsk alene, men udvidedes efterhånden til Angelsaxisk, Møsogotisk, Færøisk, om hvilket han oftere søgte at få underretning, og endelig til sprog i almindelighed. Men det oldnordiske blev stedse hans yndlingsfag. »Så længe livet varer,« skrev han i juni 1805 til Hansen, »skal det være min trøst og glæde at kende dette sprog og at se i dets skrifter, hvorledes forfædrene have båret lidelser og djærve overvundet disse. Du kan tro, jeg i førstningen forundrede mig, måské mere end du, over at vore forfædre kunde have så ypperligt et sprog, og at vi, hos hvem jeg syntes videnskaberne var steget langt videre, havde et langt

ringere. Dette bekræfter dog hin gamle sætning: ὁι παλαιοί — ἀμείνες ἦσαν ὑμῶν.« I et andet brev fra samme tid, i hvilket han udvikler sprogets indflydelse på sæderne ved exempler af Sparta, Rom, Tyskland og den franske revolution, siger han: »Ikke lægger jeg mig efter det islandske, for deraf at lære statskunst, krigskunst o. desl.; nej, for at tænke et menneske værdigt, for at forandre den lave og nedtrykte ånd, der er mig bibragt ved opdragelsen fra min spædeste ungdom, for at danne min sjæl til at gå farer i møde med foragt, til heller at forlade legemet, end forandre de grundsætninger, om hvis sandhed og værdighed den én gang føler afgörende visshed.«

Med overordentlig lethed vidste Rask at uddrage et sprogs grammatikalske former; strax efter at have fået Heimskringla har han i et brev opstillet ordet *konungr* så vel bestemt som ubestemt i alle dets former; men hans öje var ligeså åbent for det ejendommelige i ordenes structur og betydning. Som exempel på det af ham udarbejdede lexikons beskaffenhed og bevis på, hvor opmærksom han allerede den gang var på etymologien, vil jeg anføre et par af dets udførligere artikler:

Dáð, hu. *-ir* (sv. dåd, holl. daad, eng. deed, t. that, angels. dæd) dåd. (Af et gl. gerningsord, som de nordiske sprog ikke have, men som findes i de saxiske og tyske; nemlig holl. doen, eng. to do, t. thun, Ulf. taujan; synes dannet af perf. part. pass., som nok er oprindelsen til de fleste ord, som afledes med *d* af gerningsord; dette stemmer og med vokalens forandring, thi det hedder på t. thun, that, gethan. holl. doen, deed, gedaan. Forresten have vi endnu en anden levning af dette ord, neml. af præs. part. act. *dándimaðr*. Disse to ord forholde sig til doen netop som *fæð* og *fíandmaðr* til *fía*,

og som *frygð* og *frændi* til *fría.*) Dels 1) handling; dels 2) bedrifter.

Tvisvar, bi. (tysvar), to gange, gl. d. tøsser; af tveir, to, og hvarf (af hverfa, vende, gå om), holl. werp, ɔ: gang, hvad der paa sædvanlig Islandsk hedder sinn; h er som sædvanlig kastet bort i det sidste ord af sammensætningen, ligesom i líkamr, þúsund, sv. elskog o. m. fl. (Det er ellers mærkeligt, at de nordiske sprog have så mange forskellige ord til at betegne dette *vices* med, isl. sinn, sv. gång, sinn, d. gang (af gå), holl. reis, maal, werp, t. mahl, o. s. v.) Se mere hos Ihre under töswar, hwerfa.

I sine breve fra 1805 taler Rask ligeledes ofte om det isl. sprogs fortrinlighed til »at nuancere og udtrykke fine forskelle i begreberne: *forn* tilkendegiver hvad der er fra oldtiden, *gamall* hvad der har varet mange år; denne nuance kan vi på Dansk slet ikke udtrykke; *jafnaðr* er sammenligning, *jafning* derimod det, at genstande blive sammenlignede; *framkvæmd* er industri; *mannkvæmd*, frekventation; *sættarstefna* fredscongres.« Ligeledes anfører han som ord, man skal have temmelig ondt ved at udtrykke på Dansk: „*mannfróðr*, et adjektiv, som betyder det, at en er en god menneskekender; *ráðsnjallr*, det modsatte af rådvild; *ástsæll*, som er salig på yndest, kærlighed og hyldest især hos almuen; *spekíngr*, filosof,« samt gör opmærksom på det islandske sprogs vigtighed til ret at forstå Dansk; »f. ex. *ingen* af *einn-eigi*, d. e. ikke én; *davre* af *dagr*, dag, og *verðr*, måltid, o. m. fl.« Disse bemærkninger, hvor ubetydelige de end i sig selv nu kunne synes, skulle kun tjene til at oplyse, at det, som Rask fremtrådte med i sine første studenterår, allerede var til i sine grundlag, medens han endnu var i skolen.

Under disse alvorlige studier tjente digtekunsten af og til til forfriskelse. Han oversatte Fædri fabler, digtede også nogle originale fabler, begyndte, efter hans egne ord (i et brev skrevet i marts 1805), på en poetisk beskrivelse over natten, hvormed han uden tvivl sigter til begyndelsen af et episk digt, Longobarderne; her skildredes nemlig deres sejlads over Østersøen i den måneklare nat med et så poetisk liv, at så vel Clod som jeg endnu levende bevare det indtryk, denne skildring gjorde på os. Af sådanne digteriske forsøg, der naturligvis kun have interesse, fordi de vare af denne mand, er nu, så vidt vides, intet andet til, end nogle brudstykker af hans oversættelse af Fædrus; hvoraf følgende, som et af hans tidligste forsøg, meddeles efter hans egen afskrift:

Af Hungeren plaget en Ræv bliver vaer
i höieste Viinranke blodröde Druer;
han opbyder alle de Kræfter han har,
og springer så over sin Höide han gruer.
Han rörde ved Stilken, men atter tilbage
paa Jorden han stiger: »nu först jeg dem seer,
endnu er de meget for grönne at tage,
lad sidde dem til de kan modnes lidt meer!«
Just dette er skrevet for saadan en Mand,
som siger, skjöndt intet han udrette kand:
»o, det var en smal Sag, naar bare jeg vilde.«

Tit har jeg med beundring tænkt på, hvorledes Rasks ungdomsidéer gik i opfyldelse i virkeligheden, skönt naturligvis på en hel anden måde. Hvad forsynet forundte ham især at leve for, var det oldnordiske studium, og læseren har set, hvorledes det udgjorde en varig tanke i hans ungdomsliv. Den anden mest fremtrædende begivenhed i hans liv er hans store indiske rejse; også til denne

fandtes i hans ungdommelige sjæl et forarbejde, en gæring, som måtte tilfredsstilles. Med hensyn hertil må jeg berøre hans idé, at drage til Ny-Seland, for der at stifte en europæisk koloni, hvis herredömme snart, så håbede vi, skulde udbrede sig over Australien; et af hans breve viser, at den var opstået omtrent på samme tid hos Hansen og hos ham; brevet begynder derfor også med Ovids ord: *me quoque tolle simul, certe jactabimur una* etc. Denne idé fattedes med alvor, og mange studier foretoges for at fremme den; at indføre det islandske sprog i kolonien, omtaler han siden som et barnagtigt indfald, men med hensyn til denne rejse, studerede han ivrig Engelsk, hvorpå vi allerede i samling havde begyndt i september 1805, ved privat undervisning hos Suhr; rejsebeskrivelser læstes, lovene bleve til i udkast o. s. v., og idéen opgaves næppe ganske, förend den rejselyst, af hvilken den var udsprungen, tilfredsstilledes.

I september 1805 begyndte især Rasks undersøgelser om den danske retskrivning. Anledningen var nærmest prof. Blochs Grundtræk til en dansk retskrivningslære; hvilket Rask selv angiver i et brev fra samme tid. »De i grundsætningerne for retskrivning herskende modsigelser, opstillingen af fire stridende principper, af hvilke snart det ene, snart det andet, snart hele to til tre på gangen antages og følges,« opvakte hos ham en utrættelig begerlighed efter at bringe denne forvirring til énhed, en iver, der først udsluktes ved hans død. Endnu i skolen dannede han sig forskellige skrivemåder til privat brug; de to *aa*er bleve snart til ꜳ, og efterhånden dannedes endog med særegne tegn en retskrivning, der kom udtalen så nær som muligt, og i stræng konsekvens uden tvivl overgår alle

hans andre systemer, men som da også naturligvis var ulæselig for enhver anden; det følger af sig selv, at han da allerede adskilte lydene *ø* og *ō*, de to *v*-er o. s. v. Samme tid skriver han: »jeg har besluttet herefter (for ikke at modsige mig selv) at skrive mit navn Rask, ikke Rasch.« Han drev denne undersøgelse, som alt hvad han foretog sig, med iver, talte med sine venner og skrev til andre derom, og harmedes over den ligegyldighed og skødesløshed, hvormed det danske sprog behandledes. Således taler han alt i juli 1805 om »den overfladiske og cavallieragtige indsigt i det herskende sprog, som man nu om stunder lærer.« »Sædvanlig,« siger han, »har jeg kun liden tid og er særdeles gennemtrængt af mine følelser, vænt heller for stærke udtryk end for svage!«

Mange slags studier drev Rask udenfor skoletiden alene; foruden de tyske sprogarter, til hvilke han ligefrem måtte føres ved det gamle nordiske sprog, samlede han også fynske provinsialismer, søgte underretning om det grammatikalske i provinsialdialekterne, udarbejdede afhandlinger og forberedte sig overhovedet til, hvad han senere blev. Også Grönlandsk og Kreolsk studerede han en tid med iver. På flere af de yngre havde han betydelig indflydelse; endnu i året 1805 gennemgik han med mig det meste af Heimskringlas første del, og vrededes da, som siden, når jeg, tiltrukken af indholdet, stundum foretrak at læse oversættelsen for betragtningen af de gamle ordformer; en anden beskæftigelse sysselsatte os en tid lang: opfindelse og opløsning af skjulte alfabeter, hvilket gav anledning til, at jeg lærte at kende runer. Men fornemmelig måtte hans modnere alder, större ævner og höjere udvikling virke på os yngre til at vække alvorlig eftertanke

11-12

og fri og grundig behandling af ethvert studium, hvortil skoleundervisning ellers sjælden giver anledning. Til livets sædvanlige adspredelser levnedes os hverken lyst, tid eller anledning; vor vederkvægelse var en slags regelmæssige söndagssammenkomster, hvor samtalen da ofte, hos Rask næsten altid, drejede sig om det gamle Norden; ved disse grundlagdes i vore sjæle en kærlighed til fædrelandet, til gammel nordisk ærlighed og til et trofast fostbroderlag, som ingen siden har svigtet. Mangen stjærneklar aften er jeg, sædvanlig ledsaget på en del af vejen af mathematikeren *Krejdal*, gået bort fra denne kreds i en henrykkelse og begejstring for alt, hvad godt, ædelt og stort er, som man kan tænke sig den i et ungdommeligt hjærte og en tidlig opvakt fantasi. Flere af denne kreds ere nu indgåede i evigheden, men også for de tilbageblevne skal manddommens år svinde hen som en skygge, og vi skulle dèr i en fornyet ungdom slutte kæden på ny, som her er brusten, og da, som den gang, erkende, at kun da leve vi, når én idé, én følelse, én henrykkelse gennemströmmer os alle.

Rask dimitteredes til Københavns universitet 1807. Fynboen *Nyerup*, alle Fynboers ven, blev ham nu en velgörer og ven; den unge students kundskab i det oldnordiske sprog vakte hans opmærksomhed, og han skaffede ham en friplads på Regensen, samt ansættelse som volonteur ved universitetsbibliotheket i året 1808. Også offentlig trådte Rask nu frem ved sine bemærkninger om ordet *ur*, som foranledigede en lille literær fejde, der endtes med temmelig bitterhed, og hos publikum skaffede de stridende navnet Urhanerne. Til hans første studenterår henhører også hans deltagelse i oversættelsen af Snorres Edda, som Nyerup

udgav 1808 (se fortalen til samme). Men for den lærde verden blev han nu især bekendt ved hans første betydelige skrift, Vejledning til det islandske eller gamle nordiske sprog, som forlagdes af den driftige boghandler Schubothe, og hvoraf sex ark allerede vare trykte i october 1809, skönt det hele først udkom 1811. Han fik Schubothe til at lade støbe œ, som han efter J. Badens og W. H. F. Abrahamsons exempel vilde anvende; men han fik ikke dette bragt i stand, uden fordi han vilde det, og i andet fald slet ikke vilde lade bogen udkomme. I et brev fra 1810 anbefaler han meget brugen af œ; »det er meget simpelt,« siger han, »og ganske analogt med den gamle måde *aa* og med *æ* og *ø*«, og tilföjer: »du vil måské le ad disse småhedssorger, men jeg kan ikke beskrive dig, så patriotisk og nöjeregnende jeg er i alt, som kan geråde Norden og dens literaturer til ære.« Da først en islandsk sproglære var udkommen, så manglede endnu kun en ordbog, for at göre grundlaget til dette studium fuldstændigt. Udgivelsen af en sådan var allerede længe påtænkt, men ingen havde dristet sig til at lægge sidste hånd på værket. Björn Haldorsens islandske lexikon var i året 1786 blevet nedsendt til den arnamagnæanske commission; det ansås for det bedste, man havde, og bestemtes til udgivelse. Denne skyldes daværende prof. theol., nu biskop over Sjællands stift *P. E. Müller*, og jærnværksejer *J. Aall* i Norge. Sprogarbejdet, der især bestod i tilföjelsen af den danske oversættelse, overdroges Rask, men da mange andre arbejder og tilsidst rejser sysselsatte ham, så deltoge adskillige andre mænd i arbejdets fuldførelse (se fortalen til denne ordbog). Rask tog sig af og til med iver af dette arbejde, men det er at beklage, at

han ikke isteden for Björn Haldorsens værk lagde sin egen mindre ordbog til grund; denne var nemlig udarbejdet efter selve de gamle sagaer, i den vare de grammatikalske former tillige angivne, de manglende kunde let tilföjes, og hovedmanglerne ved Björn Haldorsens, at den især kun indeholder det nyere sprog og i grammatikalsk henseende er yderst mangelfuld, vilde da været afhjulpne. At Rask, efter at have udgivet sin sproglære, havde den idé også at udgive sin ordbog, som da måtte forøges og beriges ved de mange herlige hjælpemidler, der nu stode ham til rede, er mig bekendt; men denne idé krydsedes nu af en anden, over hvis udførelse han dog også glædede sig, da der ved denne blev afhjulpet, om end kun temporær, en hovedmangel ved hans yndlingsstudium.

Foruden nogle mindre trykte arbejder, som et stykke i Kieler zeitung für literatur und kunst in den kön. dän. staaten i anledning af Adelungs Mithridates 2den del (1809), en poetisk oversættelse af *Þrymskviða* (1811), adskillige private arbejder, hvoriblandt ordsamling af gamle danske skrifter til videnskabernes selskabs danske ordbog, var tidsrummet fra 1807 til 1812 indviet til at forøge hans kundskab i det oldnordiske sprog, i forberedelser til det senere udkomne prisskrift om dets oprindelse, samt studium af næsten al verdens sproglærer. Disse arbejder fortsattes under læsning til anden examen og til theologisk attestats, som det flere gange var hans fulde alvor at tage, men hvorfra han idelig droges bort af sprogstudiet. Hans forberedende dannelse til en gang ved sin enorme lærddom i dette fag at forbavse verden, henhører til disse år af hans liv. Han lagde fornemmelig vind på, ved indfødte Islænderes hjælp, af hvilke jeg især tror at burde nævne *Finn*

Magnusen, *Helgesen* (nu provst på Island), *Scheving* (nu dr. phil. og adjunct ved Bessestad skole), *Thorstensen* (nu amtmand på Island), *Johnson* (nu etatsråd og herredsfoged i Fyn), at tale og skrive det islandske sprog med en indfødts færdighed. »Det islandske sprog,« skriver han, »har været en hovedkilde og det første udspring til mange, ja de allerfleste, endog ganske forskelligartede idéer hos mig, hvorfor jeg også har en overvættes forkærlighed for det.« Han talte det derfor, som han siger, »ved alle optænkelige lejligheder med en viss stolthed og inderlig glæde, når andre tale Tysk eller Fransk.« For dets skyld studerede han fra først af de andre sprog; han önskede nemlig at frembringe en grammatikalsk etymologi over de nordiske sprog, d. e. undersøgelse om deres ældste oprindelse og slægtskab. »Jeg har længe samlet dertil,« skriver han, »og såre meget har jeg fået samlet, da jeg er i stand til at henføre næsten enhver indretning til lighed med Græsk eller Latin og omvendt, samt, som jeg tror, at bevise det. Til den lexikalske eller ordetymologien har jeg ligeledes en betydelig samling; om jeg nogensinde skal komme til at bearbejde den, kan jeg ikke vide, skönt jeg dog har tænkt derpå. Jeg tog mig for en gang at gå så mange sprogs grammatik som muligt igennem og göre mig et omarbejdet udtog af hver især efter mine principper og med lutter danske kunstord, som jeg har dels samlet, dels dannet selv. Jeg fik Lappisk, Svensk, Engelsk, Hollandsk, Portugisisk og Italiensk; begyndt fik jeg på Tysk; dog har jeg ikke lagt Græsk og Latin til side, men disse ere begge såre vanskelige og fordre næsten en udelt opmærksomhed.« Han kunde hertil have föjet udkast til en russisk, polsk, bøhmisk og måské flere slaviske sprog-

lærer, hvormed han allerede i året 1809 var beskæftiget. Angående sammenhængen imellem de nordiske sprog og Græsk og Latin ville måské følgende bemærkninger, som findes i samme brev, hvoraf det nysanførte er taget, kunne have nogen interesse for flere læsere: »Imellem Græsk (og Latin) samt de gotiske sprog (især Islandsk og Tysk) er der den mest udmærkede lighed; nogle exempler herpå ere: *ἀεί*, isl. *æ* (læs aj); *αἰών*, *ævum*, isl. *æfi* (læs ajvi); *alter*, t. *ander*; *augeo*, *αὐξάνω*, isl. *auka*; *βλαςάνω* af isl. *blað*; *βαίνω* af isl. *bein*; *βρώθω* af t. *brod*, isl. *brauð*; *arduus*, vanskelig, isl. *örðugr*; *caput*, isl. *höfut*; *cut-is*, isl. *húð*; *caper*, isl. *hafr*; *corn-u*, isl. *horn*; *κεῖν-ος*, isl. *hin-n* (det sidste *n* er könsmærke); *κρυμός*, isl. *hrím* (d. rim); *κράτος* ell. *κάρτος*, isl. *harðr*; *cogi-to*, isl. *hugsa*, af *hugr*, sind; *dign-us*, isl. *tigin-n*; *glacies*, isl. *klaki*; *κλύω*, isl. *hlýða*; *γελάω*, isl. *hlæja*; *ἡλίκος*, isl. *hvílíkr*; *τηλίκος*, isl. *þvílíkr*; *ὕπνος*, isl. *svefn*; *heri*, isl. *í gær*; *hesternus*, t. *gestern*, o. utall. fl., som jeg nu har samlet i alfabetisk orden, og mange ny tror jeg at have fundet, som de, der ikke kendte Islandsk, forgæves skulde søge i de yngre gotiske sprog. Men det er ikke blot på enkelte ord, jeg grunder dette; jeg finder den mest udmærkede lighed i næsten enhver af grammatikkens indretninger. Endelsen *ος*, dorisk eller æolisk *ορ*, lat. *us*, isl. *ur*, i acc. *ον*, isl. *an* (i tillægsord); afledningsstavelser: *n-ullus*, isl. *n-einn*; *ευ-*, isl. *auð-* (læs öjd); *δυς-*, isl. *tor-*; *-inus*, isl. *-inn*; *-alis*, isl. *-all*; *-ilis*, isl. *-ill*; *-ulus*, isl. *-ull*; *-ικος*, *-icus*, isl. *-igr*, o. s. v. Dette, at jeg opdagede en sådan grundsammenhæng imellem så fjærne sprog, bragte mig til at undersøge så mange af Europas tungemål, som tiden vilde tillade.« Han udvikler derpå deklinationssystemet, som

findes udførligere fremsat i hans prisskrift. Derimod fortjene vel følgende bemærkninger om det latinske konjugationssystem at sammenlignes med sammes senere bearbejdelse i hans prisskrift s. 183-184: »Jeg regner 6 klasser af latinske gerningsord, tre til hver konjugation, nemlig:

rene	*ama-o*	*ama-bo*	*ama-vi*
	ama-tum	*ama-re*	*ama-ri*
	fle-o	*fle-bo*	*fle-vi*
	fle-tum	*fle-re*	(*fle-ri*)
	audij-o	*audij-am*	*audi-vi* ell. *audij-i*
	audi-tum	*audi-re*	*audi-ri*
urene	*tribuv-o*	*tribuv-am*	*tribuv-i*
	tribuv-tum	*tribuv-ere*	*tribuv-i*
	em-o	*em-am*	*em-i*
	em-tum	*em-ere*	*em-i*
	carp-o	*carp-am*	*carp-si*
	carp-tum	*carp-ere*	*carp-i*.

De rene indskyde *v* foran *i* i præter. for at hindre vokalsammenstød; de urene indskyde ĕ foran *re* i infin., for at hindre medlydssammenstød. De på *io* (d. e. ijo) følge halv det ene, halv det andet parti, da jod vel er en konsonant, men så svag, at den ikke mærkes synderlig; i fut. høre de ganske til de urene, i præter. til begge, i infin. ganske til de rene. De på *uo* (d. e. uvo) derimod betragtes ganske som urene, efterdi *v* er en noget stærkere konsonant. Fut. er blot en udvidelse af præs. (de nordiske sprog bruge ofte præs. som fut.); de rene tage det af den simple form i præs., de urene derimod af den gamle form på *ημι*, o. desl. Næst renheden (sit venia verbo) synes stavelsernes antal at have haft en særdeles indflydelse her: den første klasse er næsten lutter tostavelses-radices, den anden næsten lutter énstavelses; netop ligeså i de nordiske sprog, som ses af imper., der er radix; på islandsk hedder imper. *elska! þegi!* — *tak! gef!* Det meste af dette

17-18

trænger til videre udførelse.« Ligeledes tror jeg at burde optage følgende om hans opstilling af navneordene efter könnet; han siger da: »Ligesom jeg i oven opstillede systém har stillet neutra først, dernæst hankön og tilsidst hunkön, saa vilde jeg göre det samme i Græsk og Latin. På denne måde tror jeg at få 1) meget af det besynderlige og vanskelige bort og 2) det simpleste først. F. e. *τύψαν*, *τύψας*, *τύψασα*; *τυφθέν*, *τυφθείς*, *τυφθεῖσα*; *δίν*, *δοῖς*, *δοῦσα* o. s. fl. Man ser, at neutr. åbenbar er radix, og nu først begriber man ret, hvorfor det hedder *τύψας*, og i genit. *τύψαντος*, thi dette er efter de simple velklangsregler; men ellers når man siger, det er isteden for *τύψανς*, så ser man det ikke, men spörger, hvad skal det *ν* der? hvorfor skal det ikke hedde ligesom *μέγας*, *μέγα*? men er neutr. radix, og sættes først, så er det ligefrem efter en regel: *μέγα-ς*, *τύψαν-ς*, *τύψας*. I Latinen skulde deklinationernes orden forandres:

de gamle 2 (4). 1. 3 (5).
de ny 1. 2. 3.

og ordenen af kasus skulde forandres til: *nom. voc. acc. dat. abl. gen.*, som åbenbar er den naturlige orden; man vilde måské tænke, at dette var ligegyldigt, og alle disse omflytninger blot ny påfund; men når man vil beskrive en naturting, er det visst ikke det samme, om man går frem i samme orden som naturen, eller i en vilkårlig. Det vilde blive en artig naturhistorie, hvor man begyndte med fiskene, gik derfra til metallerne o. s. v., og ligeså desperat forekommer mig tit den gamle orden i grammatikken.«

Ogsaa de indiske sprog tildroge sig i året 1809 Rasks opmærksomhed. Han studerede da også Engelsk, Arabisk

og erkyndigede sig om Malayisk og sproget på øerne dèr omkring. Henimod slutningen af året 1810 var dette studium allerede rykket temmelig frem. I december i dette år skriver han derom: »Den malayiske sprogstamme er upåtvivlelig den letteste at lære af alle jordklodens sprog, selv ikke Engelsk undtagen; måské dog Kreolsk (på de danske øer) er lettere, thi det har heller slet ingen formforandringer, og desuden ere næsten alle ordene os bekendte i forvejen. Kundskab om de længst borte værende grene af stammen, f. ex. Otahejtisk, Ny-Selandsk o. desl., må opsamles smålig af rejsebeskrivelser, især engelske. I det egentlige Malayiske, som er temmelig forskelligt fra hine (forholdet er, så vidt jeg kan skönne, omtrent som imellem Græsk og Latin eller måské lidt nærmere), har man allehånde bøger, ja endog meget gode ordbøger og grammatikker, udgivne især i England, også i Holland. Sproget er meget brugt og udbredt i det østlige Asien og på øerne, ligesom Arabisk i det vestlige Asien. Universitetsbibliotheket ejer en oversættelse af det N. T. på Malayisk, en ditto af Evangelierne, o. noget m., samt en gammel (styg) samling af malayiske, hollandske og latinske ordbøger, trykt i Batavia, ved hvis hjælp man dog let kan læse Testamentet. Jeg begyndte derpå og læste adskilligt andet på Malayisk hist og her. Ved den lejlighed uddrog jeg mig en sproglære, som alt i alt fyldte halvandet ark med brækkede sider, og det var alt hvad jeg kunde finde spor til. Det er et velklingende, flydende og simpelt sprog; sjælden støde to konsonanter sammen, sjælden ende ordene på en konsonant, så det ligner meget Italiensk i den udvortes form. Imellem det og Sydsøøernes (Magellaniens) sprog står det på de filippinske øer, som har

19-20

mange dialekter; den vigtigste kaldes tagalisk. På Tagalisk haves en del trykte bøger, ordbøger o. desl., tildels trykte i Manilla på øen Luzon. På eller i det magellaniske sprog er intet skrevet, uden nogle få linier i rejsebeskrivelser og de ordsamlinger, som dèr findes. Dog nu tror jeg, der skrives (måské trykkes?) på Tahiti. De magellaniske sprog dele sig i tvende stammer. Den vestlige folkestamme på det faste land Ulimaroa er sort, krushåret, uldhåret, den østlige er lys og hvid. Disse tvende sprogstammer have lidet eller intet tilfælles, men den østlige, som tales på Tahiti, Ny-Seland og de andre øgrupper, er beslægtet med Tagalisk og Malayisk. De forholde sig alle tre efter mit skönnende omtrent som

Latin	Fransk	Engelsk
Malayisk	Tagalisk	Tahitisk.

Jeg benævner det østmagellanske Tahitisk, thi den dialekt er mest bekendt af ordregistre, småprøver o. desl.; den forholder sig til Ny-Selandsken som Fynsk til Sjællandsk eller höjt som Dansk til Svensk.« Herpå anfører han udførlige literaturbemærkninger, især at Adelung i første del af Mithridates aldeles urigtig benægter slægtskabet imellem disse sprog, samt de fuldstændige titler på malayiske sproglærer af Werndly og Howison, ordbøger af Loder og Howison, og Alters skrift, Über die tagallische sprache; samt at han af rejsebeskrivelser har samlet en lille tahitisk-dansk ordsamling. Samme gang bemærker han, at han har studeret en del Portugisisk og noget Spansk, med det tillæg: »Disse sprog ere så udbredte i trende verdensdele, at de synes interessante og vigtige, især *for os*. Disse sprog og især Italiensk, som det eneste af Europas dannede sprog, *de* kunne udtale, var måské af såre stor

vigtighed for *deres* dannelse.« De her udmærkede ord ere af Rask selv udmærkede. Læseren vil bemærke, at Ny-Selandsrejsen spøger endnu og har givet anledning til studium af endnu flere sprog.

Blandt Rasks velyndere fra denne tid må endnu nævnes den lærde olding *Jon Olafson*, den kyndigste blandt alle da levende i den gamle nordiske poesi. Rask besøgte ham ofte, især i tusmörket, da begge hvilede fra sit arbejde, og flere timer hengik da stundum med lærerige oplysninger for lærlingen, hvis meddelelse måtte være den næsten blinde, men lige utrættelige olding en vederkvægelse. En aften kom Rask hjem, han var meget bevæget og fortalte endelig grunden: Olafson havde temmelig stærkt ytret sin misfornöjelse med den måde, pa hvilken Rask havde i sin da nylig udkomne Vejledning til det islandske sprog ytret sig om hans bekendte skrift om den gamle nordiske digtekunst. Oldingen tilgav imidlertid snart ynglingen et par ikke noksom overlagte udtryk, og Rask besøgte og opmuntrede ham i hans lidelser indtil hans død. Ofte beklagede Rask, at dels hans knappe tid, dels Olafsons sygdom hindrede ham fra at lære så meget af denne det nordiske oldstudiums veteran, som han gerne havde villet.

Rasks kår i nys betragtede tidsrum vare meget trange, især i de første år. I skolen havde han haft skolestipendier og nydt understøttelse ved privat velgörenhed, foruden hvad hjælp han kunde få fra sin familie; som student havde han hjemmefra aldeles intet; fra gehejmeråd *Bülow* fik han nogen understøttelse, og han havde siden Kloster og Regens. Hans fornødenheder vare kun få; hvad han kunde erhværve, anvendtes til bøger. I det første år

21-22
levede han hele dagen af tört surbrød og vand; kun sjælden kunde han göre sig tilgode med en ret varm mad; når dette endelig var nødvendigt, gik han om aftenen, sædvanlig med en gammel kavaj på, da han undså sig ved sin trang, ned i en kælder, hvor han kunde få en sådan ret for fem skilling. Hans venner kende endnu en anekdote fra denne tid, da den daværende portner på Regensen i en sådan kælder kom til at sidde lige overfor ham, uden dog hverken den gang eller siden at lade sig mærke med, at han havde kendt ham. Når en af hans nöje venner besøgte ham om aftenen, og han dog gerne, når spisetiden kom, vilde byde ham noget, så kom atter den gamle kavaj frem, han gik ud og hentede i et törklæde nogle varme kartofler; disse med lidt salt til udgjorde hele aftensmåltidet, men dette krydredes med desto kraftigere åndelig føde. Han arbejdede på samme tid ikke blot hele dagen igennem, men også en stor del af natten, sædvanlig til klokken tre. Det anstrængende og trættende i hans sprogarbejder og hans ensformige liv gjorde ham det til en stor trang at meddele sig; meget blev ham selv endnu klarere, i det han udviklede det for andre; med sine venner gennemgik han derfor ofte, stundum en hel aften igennem, sine ny opdagelser, udviklede sit sprogsystem og dets anvendelse på de gotiske og slaviske sprog o. s. v.; han blev mismodig, bedrøvet, næsten vred, når man ikke kunde eller havde stemning til at følge ham og dele de glæder, som gik ham over alt. Således ser jeg med vemod, at han i et af sine breve beklager sig, at han sukkede og udgød tårer, fordi Clod og jeg ikke vilde dele hans sysler. Han var dog lykkelig, lykkelig som få; han

vidste, hvad han vilde, og Gud havde givet ham ævner til at kunne.

Det var længe et af Rasks inderligste önsker at besøge Island, for at fuldkommengöre sig i dets sprog. Han tænkte allerede i sommeren 1811 på, næste år at foretage en sådan rejse, men manglede midler til at udføre sit forsæt. Derimod lykkedes det ham i året 1812, efter at være bleven amanuensis ved universitetsbibliotheket, tilligemed prof. Nyerup at göre en antikvarisk rejse til Sverrig. De politiske forholde forstyrrede noget den lagte rejseplan, men Rask besøgte dog Stokholm, Upsala og Kristiania; fra Stokholm og Upsala gik nemlig rejsen over Ørebro til Kongsvinger og Kristiania, og derfra tilbage igennem Båhuslén og Halland (se Nyerups dagbog over denne rejse. Kbh. 1816). Ligesom han, kort för han skulde tiltræde denne rejse, skriver: »jeg svömmer i Svensk og Lappisk«, således kan man vel forestille sig, at gammel Dansk og Norsk, Svensk, Lappisk og Finsk, hvori han fik venskabelig vejledning af *F. M. Franzén*, udgjorde hans vigtigste beskæftigelse paa rejsen selv. En anden frugt af denne rejse var hans udgave af Ottars og Ulfstens korte rejseberetninger på Angelsaxisk med dansk oversættelse og kritiske anmærkninger.

Efter hjemkomsten fra Sverrig begyndte de sædvanlige forretninger og samme trange kår som forhen; man erindre sig, hvilke besværlige tider det da var i Danmark, især i København: »jeg har«, skriver han i december 1812, »efter min hjemkomst fra Sverrig måttet have informationer fra 7, 8 om morgenen til 6, 7 om aftenen, hvoraf nogle af en dræbende kedsommelighed, og endda har jeg næppe kunnet fortjene livets ophold.« Derimod havde han

23

den trøst, til næste forår endelig at kunne besøge sit kære Island. »En islandsk købmand,« skriver han i samme brev, »som er indfødt, interesserede sig ved at finde en udlænder tale sit modersmål og studere sit fædrelands gamle literatur; han har tilbudt mig fri rejse, en anden mand 400 rdl. til rejsepenge og en del understøttelse sålænge foruden. Derimod har han pålagt mig at lære at tegne.« Han var da også i begyndelsen af sommeren 1813, ligesom bestandig, på rejsen til Island, da de politiske forholde hvert öjeblik forhindrede afrejsen. Under det derved forårsagede ophold fik han resolution om den ham tilståede kongelige understøttelse. Endnu för sin afrejse blev han medlem af det kgl. danske selskab for fædrelandets historie og sprog, og af det skandinaviske literaturselskab.

Om Rasks ophold på Island kende flere af hans egen fortælling en anekdote: hvorledes han nemlig rejste hen at besøge Helgesen, på vejen forklædte sig som islandsk bondedreng og foregav at bringe brev fra Nordlandet, uden at hans ven af hans udtale af det islandske sprog kunde mærke, at det var en udlænding. Også har han af og til fortalt om landet selv, der ikke i virkeligheden havde det tiltrækkende, som det i frastand har for hver den, der i nogen tid har beskæftiget sig med de på Island nedskrevne sagaer, samt om de mærkelige naturgenstande, han dèr havde sét, men herom vil jeg heller lade ham selv tale, ved at meddele de udtoge af hans breve, som forhen ere trykte i Athene for 1814:

»Rejkevig d. 6. septbr. 1813.

Til Island er jeg da kommen, og det er vel; jeg håber, det vil ikke blive uden betydelig fremgang i mit sprogstudium. Jeg havde ellers aldrig lært Islandsk til gavns,

hvad jeg så gör endnu; det er et såre vanskeligt sprog, eftersom det omfatter en så overordentlig udstrækning både i tid og rum, og har så mange talemåder og specielle benævnelser for småting og indretninger, som ere det gamle Norden og Island egne. Vel læres ikke stort af at tale sproget her i staden; jeg har næsten talt lige så meget Dansk som Islandsk, men noget læres dog altid; jeg har og samlet en del bøger til mig, som jeg har fået til købs, til låns eller til foræring og agter at studere i vinter og allerede har begyndt med, og gjort adskillige iagttagelser i den islandske grammatik. Jeg håber, jeg vil få tid nok dertil i vinter; thi det har allerede begyndt at fryse og sne. I forgårs og i går faldt lidt sne op til fjælds; i dag har det sneet temmelig jævnt her i staden; frosten var ledsaget af en bidende storm. To små, men höjst behagelige udvandringsture har jeg gjort; den første var op i Kjosarsyssel til Arne Helgesen, hvor jeg var en uge. Hans præstegård er, hvad huset angår, næppe så bekvem og god, som min faders jordløse hus i Fyn var. Den er med jordvægge og tørvtag, uden kakkelovn; ildhuset (køkkenet) er for sig selv og, ligeså lidt som vore bryggerser, skikket til studerekammer. Men han har en vakker bogsamling og bruger den, har også en del studerende hos sig om vinteren at lære, hvoriblandt én er hans broder. Derfra rejste jeg tilbage og siden fra Rejkevig øster i Rangåvallesyssel og var en anden uge dèr hos síra Steingrim, provst på Odde. Hans gård var noget större og bedre, dog ikke meget. Han lånte mig en hel del sager i håndskrift, hvoriblandt nogle lexikalske samlinger. Hans stedsön, Olav Finsen, en sön af den forrige berömte lærd biskop Hannes Finsen, fulgte mig derfra til Skalholt og

24-25
siden op til *Gejser*, hvor vi lå i et telt om natten. Vi havde på denne tur idelig støvregn og tåge, undertiden temmelig stærk regn, så vi vare temmelig våde allerede om aftenen; om natten hørte vi stærke drön, men det var os umuligt at gå ud formedelst regnen og den mörke tåge, da vi ikke vilde have fundet teltet igen. Om morgenen så vi, at Gejser havde spyet temmelig og udtömt sig; den fyldte sig imidlertid snart noget og spyede (idet jeg stod ene, tæt ved den, nede i bækkenet, som omgiver den) höjt og lige op i luften, efter adskillige små stød i jorden, som advarede mig at gå op af bækkenet og nogle skridt bort. Da vi stode begge to og betragtede den, i det den var ved at sprude tredie gang, hørte vi bag os en stærk susen og stød i jorden, og da vi så os om, var det *Strok* (isl. *strokkr*, d. e. en kærne, et navn, som er taget af figuren), en anden lignende kilde, som ej har noget bækken; den spyede himmelhöjt. Vi gik hen til den; den satte en forfærdelig masse kogende og gloende hedt vand op i luften, i det ene stød efter det andet uafbrudt; det forstår sig, at en uhyre tyk røg og svoveldampe udbredte sig derfra, men vi kunde desuagtet godt stå næsten tæt ved, når vi vare ved den side, som vinden kom fra. Det hele skuespil lignede overordentlig et fyrværk: enhver vandstråle, der fór op i luften, lignede en rakett, kun at de kom idelig ovenpå hinanden med et uendelig lidet mellemrum. Uagtet regnen vedbleve vi at betragte den og kastede af og til temmelig store stene i den, som alle sammen kom op, oftest knuste i mange stykker. Dog må jeg sige, at stenene deromkring vare meget skøre og ikke egentlige stene, men forstenede jordklumper; thi vandet, som rinder fra disse frygtelige kilder,

forstener grunden, som det løber over, og overtrækker den med en tynd stenhud, efter at være først trængt ind i jorden i den grad, at den næsten er forstenet. Det var et forunderligt syn, at se disse mange småbække rinde ligesom over eller i porcellainsrender, og jorden imellem dem næsten ganske forstenet; kun hist og her voxte, i en alens afstand eller længer, enkelte stykker gåsepotentil, som på Islandsk hedder *mura*. Men den øvrige egn, hvor vandet ikke rinder over eller falder på, når kilderne sprude, er frugtbar og bevoxet med allehånde sædvanlige græs og urter. Vi vedbleve at betragte denne vandsprudning, indtil den ophørte; den varede over en hel time, og efter den tid kom endda enkelte små udbrud, men ved timens forløb sagtnedes den meget mærkelig. Hulen så ud, som om man så ned i en åben, uhyre dyb brönd eller i en bjærgværksgrube; det var ikke at tænke på at se bund; efter at den havde ophørt at sprude op over jorden, vedblev den dog at koge, buldre og sprude dybt nede i afgrunden, hvilket den også gjorde, för den sprudede, uagtet den ej var nær fuld, hvorimod Gejser selv var stille, og man så kun en ganske sagte kogen på overfladen, för den lige med ett begyndte at sprude höjt. Bækkenet, som omgiver Gejser, er uden tvivl dannet af kilden selv, og ikke oprindelig i jorden. Af det udsprudende vand falder nemlig. efter som det kastes lige op i vejret, en stor del tilbage i hulen igen. Dette vand, som rinder op og ned ad randen, har da, efter min gisning, først bortskyllet jorden på brædden og for en del skyllet den opad, så den er kommen til at ligge som en rand eller krans omkring hulen; siden er den lidt efter lidt hærdet og forstenet og jævnet af vandet; ja vandet selv synes at have forstenet sig ovenpå

26-27
dette underlag, i det mindste se mange af de omgivende stene og mange kanter i randen af bækkenet ud som skum og synes at indeholde en meget lille del af jord. At bækkenet er oprundet på denne måde, synes at bestyrkes deraf, at pladsen omkring er omtrent af samme höjde som mundingen af hulen selv, og bækkenet næsten lige ophöjet til begge sider, både udad og indad mod hulen; dog forstår det sig, at det er yderst uregelmæssigt på randen, som vender udad, men derimod temmelig jævnt og regelret inden i, hvor vandet idelig har skyllet og løbet op af og ned i gruben. Endnu en tredie kilde, som kaldes den lille *Strok*, så vi sprude idelig og ligeledes give små stød, men den var langt mindre og spyede ikke höjt. For resten var der på hele pladsen en stor mængde kilder, oftest i små huler i jorden, som kogede og røg idelig, men uden at sprude; af disse gives der også mange andre steder i Island en slump. Det er af sådanne kilder, som findes på den vestlige kant af Sönderlandet, at *Reykjanes* og bugten og staden *Reykjavík* (som vi kalde Rejkevig) har fået navn; *reykr* er det islandske ord på røg, og ejef. i flert. deraf hedder *reykja*.

Derfra rejste vi henimod middag videre i samme regnvejr og klæder, og lå natten over på en bondegård, som hedder *Laugarvatn*, hvor der er en sø af samme navn og ligeledes hede kilder. Manden, som hedder Bernharðr, tog imod os med megen venlighed og gæstmildhed og beværtede os særdeles vel, talte med megen munterhed og skönsomhed om allehånde materier, dog mest om krigen, og havde et meget godt begreb om de forskellige landes beliggenhed og forholde. Om morgenen toge vi afsked fra denne interessante mand og rede videre til *Tingvalle*, hvor

vi kortelig beså det gamle *Alting*, som også er ett af de mærkeligste steder, jeg har sét. .Vejen dertil lå over en skrækkelig strækning af lava (på Islandsk *hraun*), som var overordentlig ujævn, vild og aldeles øde, begroet hist og her med mos, græs og små bærbuske; dog var græsset mindst, og ofte var den blotte sten, ubedækket af jord, til syne. Denne bjærgskorpe var ofte sprukken dybt ned i jorden; en sådan revne kalde Islænderne *gjá*. Af dem alle, som jeg så, var ingen så mærkelig som *Almannagjá* ved Altinget; den så ud langt fra som et uhyre stengærde eller en mur, der stod opad, men da vi kom til den, åbnede den sig; den er med jord og græs i bunden, hvorimod de fleste andre vare med vand i bunden. Vejen ligger et stykke langs ind igennem den; når man er inde i den, ligner den en gade i København både i brede og tildels i höjde. Den er af en uhyre længde og strækker sig imellem to store fjælde, men ikke overalt befarelig, da den stundom er smal og fuld af klippestykker i midten. Der hvor vejen ligger op af den, er en smal sti ved den ene side skrå opad, som om man forestillede sig en trappe (höjst uregelret) udenpå et hus i gaden langs opad væggen fra det ene hjörne nedenved til det modsatte oventil oppe ved taget. Det forstår sig, vi måtte stå af hestene; men da stien ikke var så meget stejl (vel et par alen bred, og ved den side, som vendte ind i revnen, er klippen ikke höj) og var temmelig lige, uden bugter og krumninger, var den endda ikke nær så besværlig som en anden lignende, noget dyb sti, men höjst bugtet og uregelret (både op og ned og til siderne) på vejen derhen, hvor vi måtte tage vore rejsekufferter af hestene og bære dem i hænderne og lede hver hest for sig et stykke imellem klipperne.

28-29

Om *Lovbjærget* og det øvrige herved agter jeg at skrive ved en anden lejlighed; det er et underligt, skönt og höjtideligt sted, som vel næppe har sin mage i verden. Det er langtfra ikke et bjærg i den forstand, som vi bruge ordet, men det er et næsten slet, lille, langagtigt stykke land på en hård og hel klippebund, dog græsbegroet, imellem tvende brede og dybe revner i stenskorpen, som ere med vand i bunden til en temmelig höjde. Vandet var meget rent og klart, og man fisker foreller deri; det står uden tvivl i en underjordisk forbindelse med den store sø *Tingvallevand*, som er dèr i nærheden. Begge disse revner løbe sammen for den ene ende; ved den anden er revnen smal, og dèr er en temmelig bekvem overgang. Man ser, pladsen var valgt således, for at dommerstedet skulde være sikkert for ethvert overfald. Ved siden løber *Öxerå*, som kommer fra hin side Almannagjá, løber ned i den og et stykke langs med den, hvorpå den falder ud af den ned på sletten og danner et lille, næsten lodret vandfald. Dèr er en kirke, hvor Paul Thorlaksen (en broder til den berömte skjald Jon Thorlaksen) er præst. Han er meget gammel, men en mand med en sjælden åndsmunterhed; han har aldrig været udenfor sit fædreland, men talte sit modersmål rent og skönt og besad en ikke ringe grad af dannelse. En af hans sönner, som var student, viste os stedets mærkværdigheder og viste os megen artighed, fulgte os også et langt stykke vej til hest, da vi rede derfra op i Kjosarsyssel til síra Arne på *Reynevalle*. Dèr vare vi natten og næste dag over og forfriskede os efter vor temmelig besværlige tur, fik vore klæder törrede og hvad vi videre kunde behøve.

På samme rejse var jeg på *Hlidarende* i Fljotshlid; der bor nu cancelliråd Thorarensen, fader til assessor Bjarne Thorarensen. Jeg så også Gunnars höj, som er et stykke fra gården. Man var uviss, om den var ægte, men jeg tror det upåtvivlelig efter alt, hvad jeg kunde skönne; derimod ansér jeg det for et løst folkesagn, at Gunnars våben skulde ligge under en stor sten, som var noget derfra. Fra Reynevalle rejste vi derpå til Rejkevig, hvor jeg nu befinder mig.

Rejkevig d. 7de sept. 1813.

Min plan er at studere først sproget, siden historien, som da for en del vil kunne forbindes, og tilsidst samle, hvad tiden og omstændighederne tillade mig til statistikken henhørende. Sproget tales endnu, hvorvel noget blandet, i Rejkevig, op i landet renere, dog ikke ret rent eller ægte på Sönderlandet i det hele. Alt er så ubevant og forskelligt fra det øvrige Nordens brug og indretninger, at jeg ikke har kunnet göre stort andet endnu, end orientere mig i det. Skulde jeg have rejst tilbage i år, vilde rejsen været af såre liden nytte. De mænd, som det kan være interessant og vigtigt at tale med, og som forstå sig noget på den nordiske filologi eller oldsager, ere så langt fra hinanden og så adsplittede, at det koster lang tid og umage at besøge dem, og der gives ingen anden måde at benytte sig af deres kundskaber eller samlinger. Fordelen eller udbyttet for den gamle literatur vil mest bestå i, at jeg vil erholde langt bedre indsigt i sproget og i allehånde indretninger og således være langt bedre i stand til at forklare de gamle mindesmærker. Af den nyere literatur håber jeg at få samlet en del interessante sager; måské

også enkelte oldsager af værdi kunde være at få, om jeg var i stand til at betale dem; men det er ikke at tænke på at bruge sedler dertil. Sedler ere her i landet så at sige af slet intet værd, og med sølvpenge er det heller ikke stort bevendt. Købmændene sælge kun for andre varer, og bonden kan derfor heller ikke sælge uden for betaling i varer, som han behøver. Imidlertid kunde man for sølvpenge ved lejlighed slumpe til enkelte varer og for disse tilbytte sig andre, som man igen kunde få et og andet for af bönderne. Jeg frygter, at det bliver mig rent umuligt til sommer at rejse nogensteds med bankosedler. Allerede til mine småture nu i efteråret måtte jeg betale hestlejen i tömmer, som jeg måtte tigge og trygle en købmand til at sælge mig for 150 rdlr. Under sådanne omstændigheder indsér d. velb., at det ikke er at tænke på, at byde bankosedler for rariteter, sølvsmykker, codexer eller samlinger, som kunne have kostet mange års arbejde; og det skulde göre mig ondt, om slige sager skulde gå til Engelland, når hr. N... til næste år kommer hertil fra København, udrustet med engelsk sølv og guld, hvilket dog upåtvivlelig vil blive tilfældet. Med en virkelig smærte så jeg, at en købmand, som agter at rejse med dette samme skib (Skalholt) over England til København, tog med sig et kosteligt gammelt sølvsmykke, som bestod i en stor bred, massiv kæde, at hænge om halsen, og et kors deri til brystsmykke, af det slags, som på gammel Islandsk kaldes *nisti* og *festi*. Han agtede at sælge det i England. Det er ikke egentlig at betragte som oldsag, da det endnu ved enkelte lejligheder og på enkelte steder bruges i bryllupper; men en sjældenhed og kostbarhed kan man med rette kalde det. Måské jeg kunde overkomme

lignende mindre på andre steder, om dette ikke skulde komme til Danmark.

Det har allerede frosset og sneet nogle dage; fjældene her i nærheden ere ganske sneklædte fra toppen lige ned til stranden; i dag er det atter godt vejr og stille, men is på vandet, hvorvel den meste er bortteøet her inde i byen.«

Efter at være kommen til Sönderlandet, hvor han især fandt venskabelig modtagelse hos nu afdøde biskop *G. Vidalin* og hos assessor *Thorarensen*, og at have tilbragt vinteren hos pastor *Helgesen* på Reynevalle i Kjosarsyssel, rejste Rask den næste sommer omtrent tværs igennem den med vulkanske produkter opfyldte fjælderken, som udgör det indre af landet, til Øfjord på Nordlandet, hvor han så det gamle bispesæde Holum og besøgte skjalden *Jon Thorlaksen*, forfatteren til Islands årbøger *Jon Espolin* o. fl. Efter et kort ophold hos da levende amtmand conferensråd *Thorarensen*, udrustede han sig ved dennes velvillige hjælp til en rejse omkring hele Østerlandet, fra hvilken han lykkelig kom tilbage til Sönderlandet samme efterår; og nu tilbragte han den anden vinter hos sin ven pastor Helgesen, som imidlertid var bleven præst ved domkirken i Rejkevig. Den følgende sommer 1815 anvendtes til en rejse på Vesterlandet, hvor han besøgte sysselmanden, den lærde *J. Johnsonius*, skjalden og præsten *Thorvald Bødvarsen* o. fl. Han beså gården Reykholt, hvor Snorre Sturlesen havde boet, hvis bekendte badeindretning endnu var i temmelig god stand, samt Inre-Holm, hvor justitiarius, conferensråd *M. Stephensen* havde en god gård og en lille ø, alene indrömmet til opholdsted for en utallig mængde edderfugle. Ligeledes besøgte han siden

den forrige bispegård Skalholt, samt to gange den af sagaerne bekendte gård Odde, den gang beboet af provsten (siden biskop i Rejkevig) *Stengrim Jonsen*, hvorom han taler i nys anførte brev. Efter således at have omrejst hele landet, gik han i året 1815 tilbage til fædrelandet over Leith, hvor han opholdt sig nogle uger, og hvorfra han næsten daglig besøgte staden Edinborg; her stiftede han bekendtskab med forfatteren til en skotsk ordbog, dr. *John Jamieson*, *Robert Jamieson*, boghandlerne *Constable* og *Blackwood*. Han har siden oftere bemærket den påfaldende lighed imellem dialekten omkring ved Leith og de nordiske sprog; de sige dèr, isteden for *house*, *hús*, ligesom vi, o. lign. På rejsen fra Edinborg blev skibet formedelst langvarig modvind nødsaget til at søge havn i Norge og kom ind til Tananger. Her gjorde Rask bekendtskab med hr. *Zander* fra Kalmar, hvilket bekendtskab han siden fornyede på sin rejse til Sverrig, og efter hvis anvisning han på en lille rejse til lands besøgte den gamle stad Stavanger. På denne rejse kom han, efter hans mundtlige fortælling, i livsfare, da han en aften i mörke vilde gå ombord på et skib, trådte fejl og faldt i stranden; der var ingen i nærheden, men han tog uvilkårlig for sig, greb lykkeligvis lige fat i ringen på en af pælene ved skibsbroen og kom således lykkelig op.

Under sin fraværelse på Island var Rask i året 1814 bleven underbibliothekar ved universitetsbibliotheket med årlig lön af 200 rdlr. Sit prisskrift om det gamle nordiske sprogs oprindelse havde han fuldendt på Island og nedsendt det derfra i året 1814 (se fortalen til samme, s. VII). Den gunstige modtagelse, som dette nød i fædrelandet, bragte ham snart til at önske at bringe udførelsen

33

af de deri nedlagte idéer til endnu större fuldkommenhed og visshed og at efterspore de nordiske sprog i deres ældste kilde. Da han ikke endnu havde nogen udsigt til, ved offentlig understøttelse at begynde en så stor og kostbar rejse, henvendte han sig i året 1815 til videnskabernes ædelmodige befordrer gehejmeråd *Bülow* på Sanderumgård, som tilsagde ham sin understøttelse. I october 1816 tilsikrede han Rask til en videnskabelig rejse i Asien 2000 rdlr. navneværdi, med forpligtelse, at denne gæld, hvis han døde forinden, skulde hæfte på hans bo. Med disse vistnok betydelige, men til et så stort foretagende ringe, hjælpemidler begav Rask sig frejdig på vejen. Om denne sin rejses formål udtrykker han sig selv således i en officiel skrivelse til det kgl. danske gouvernement i Trankebar: »I året 1816 forlod jeg fædrelandet med den private, skönt af regeringen billigede rejseplan, igennem Sverrig, Finland og Rusland at besøge egnene om Tanais, for at undersøge, hvad levninger dèr muligvis måtte befindes endnu af vore forfædre eller i det mindste af de senere Goter; men jo nærmere jeg kom, jo mere overtydedes jeg, at lidet eller intet af den art var at vænte på hine steder, hvor omflakkende Tatarer havde huseret for mange hundredår. Jeg anmodede derfor prof. *P. E. Müller* i København skriftligen om at forestille dette for regeringen, og tillige, at det vilde göre den begyndte rejse mere frugtbringende for den literære verden, om den kunde fortsættes igennem Persien til Indien, for at undersøge den såre omtvistede punkt, hvorvidt de persisk-indiske oldsprog, gamle religioner og folkefærd virkelig ere beslægtede med Europæerne eller at ansé som fremmede for os. Også dette vandt allerhöjeste bifald: to års forlængelse og en

33-34
mere klækkelig understøttelse forundtes mig, og rejsepasser til Indien, samt offentlige anbefalelsesbreve, tilsendtes mig.« Ved sin varme talsmand, prof. theol. (nu biskop) *P. E. Müller*, der ikke alene anbefalede ham og hans foretagende, men også vedblev at opmuntre ham, når rejsens farer afskrækkede ham, eller hans mod trættedes, erholdt Rask i året 1818 en rejseunderstøttelse af 400 species af kongens kasse, samt 200 species af Communitetet på tre år; og efter at han var kommen ind i Persien, resolverede kongen, at den ham af den kongelige kasse tilståede sum måtte fordobles for årene 1821 og 1822. Mere kunde han ikke vænte sig, men vel forlængelse på et år, da det måtte være en selvfølge, at man ej vilde lade ham blive siddende i Indien uden håb om atter at kunne se fædrelandet.

Denne Rasks store rejse, som spændte Europas forvæntning, fuldendte hans sprogkundskab, men uden tvivl også lagde spiren til hans tidlige død, vilde, når dens enkelte omstændigheder vare bekendte, udgöre den interessanteste periode af hans liv; hvad jeg om denne kan meddele læseren, er desværre kun nogle brudstykker, uddragne af hans dagbog og hans breve. Det vil til alle tider interessere verden, at lære at kende denne rejses retning, de sprog, han på den lærte at kende; og enhver, der har kendt noget nærmere til manden, vil det også, håber jeg, være en fornöjelse at betragte nogle af hans bemærkninger angående hans studier i almindelighed.

Den 25 october 1816 gik Rask ombord på galeasen Sophia Magdalena, ført af kapt. S. Palmgren fra Kalmar. I denne by opholdt han sig et par dage (8—10 november) og nød en særdeles gæstevenlig modtagelse hos familien

Zander*). Den 12te november ankom han til Dalarøen. 4 mil fra Stokholm, hvor han måtte opholde sig i nogen tid, da hans pas ikke var påtegnet af den svenske minister i København. Han ankom til Stokholm på samme tid, som den bekendte omrejsende oldgransker *Arndt* opholdt sig dèr; denne optraadte som hans rival og indbød til forelæsninger over det gamle nordiske sprog. Rask fornyede bekèndtskabet med den musikkyndige kgl. secretair *Kamstrup*, som han havde kendt i København som student: samt med mange lærde, *Wallmark*, *Hallenberg*, *Sjøborg*, *Ling*, *Rutström*, *Afzelius* o. fl. Han boede hos Afzelius og læste Islandsk med ham og med mag. *Cnattingius*. Ling, en interessant, god og fyrig mand, stod ved Afzelii mellemkomst i underhandling med Wiborg, Øberg og Jurén om udgivelsen af den prosaiske Edda; der sluttedes endelig accord derom med Jurén, således at Rask skulde have 5 rdr. banko for arket og 10 exemplarer, samt 5 af den svenske oversættelse, som mag. Cnattingius med Rasks hjælp skulde forfatte. I slutningen af året gjorde Rask derpå en lille tur til Upsala, hvor han udskrev den første halvdel (Gylfaginning) af den la Gardieske codex af Edda og tillige stiftede eller fornyede bekendtskab med næsten alle universitetets lærde. I begyndelsen af året 1817 talte Afzelius og andre hans velyndere om at ville beholde ham i Sverrig, enten ved det kongelige bibliothek i Stokholm, hvor de islandske håndskrifter forvares, eller som professor ved universitetet i Upsala. Rygtet herom udspredte sig til Lund og København og forårsagede Rask ubehagelig-

*) Se også herom brevet til prof. Nyerup (Rasks Saml. afh. I. s. 56 ff.), der indeholder næsten ordret det samme som hans dagbog

heder i brevvexlingen med hans velyndere i Danmark. »Man anså mig,« skriver han, »allerede for fædrelands forræder, på samme tid som jeg af mangel på penge og midler til at fortsætte rejsen tænkte på at blive bogtrykkersvend og at rejse som svend.« At Rasks ophold i Stokholm havde, om ikke vakt, dog levende fornyet interessen for det gamle Nordens sprog og oldsager, synes imidlertid ikke blot foregående at vise, men også det i begyndelsen af næste år 1818 af den unge baron *Adlerbeth* til rigsdagen indgivne forslag: at indkalde en Islænder med 3000 rdl. sv. b. årlig lön til at udgive de gamle islandske og oldsvenske håndskrifter af sagaer, love o. desl. Adlerbeth forhørte sig først hos Rask, om han »ikke skulde have lyst til at gå did, når han kom tilbage, hvortil han svarede nej.« Derimod begyndte Rask i året 1817 forelæsninger over Islandsken. En dél unge herrer i cancelliet önskede at høre forelæsninger over Island eller Islandsken; Ling og Afzelius ordnede sagen; Afzelii idé var at give en slags beskrivelse over landets og folkets beskaffenhed, levemåde, literatur o. s. v., hvilket visst nok vilde været det interessanteste, men da det forekom Rask mindre passende for en Dansk i Sverrig, drejede han det på sproget. Tilhørerne bleve 12 eller 13; han gennemgik begyndelsen af læsebogen (*Specim. liter. isl.*), hvormed til den ende blev truffet den indretning, at den kunde udtages halvarksvis hos mag. og boghandler Wiborg. Men det forekom Rask, som det ikke var nogen af disse herrer tilhøreres egentlige hensigt at lære sproget eller sætte sig ind i literaturen, hvorover de snart kedede hinanden på begge sider, og forelæsningerne varede ikke meget længe. — Således taler Rask selv om disse forelæsninger; det kan vel heller ikke

nægtes, at det havde været önskeligt, om Rask var gået ind på Afzelii idé, da han både kendte Island og folket, kunde med liv og lyst have givet en levende skildring så vel af disse, som af literaturens rige skatte, medens det derimod ikke var at vænte, at der hos folk, som de ere flest, kunde vækkes interesse for en rig og ærværdig literatur ved at begynde med en grammatikalsk analyse af sproget. — Endnu i samme år gjorde Rask bekendtskab med mag. *Arfvidson* fra Åbo, en höjst interessant ung mand, som var stærk i Finsk, og med hvem Rask i slutningen af året læste Islandsk og Angelsaxisk.

For den lærde verden vil i øvrigt Rasks ophold i Stokholm være i evig erindring; det var under dette han udgav sit Sýnishorn, begge Eddaerne, den angelsaxiske og omarbejdelsen af hans islandske sproglære. Efter gehejmeråd Bülows önske fik han også besørget, at der udkom en svensk oversættelse af Såby's brudstykker af en dagbog i Grönland; den blev oversat af Törnblad og udkom i januar 1818.

Den 22de januar 1818 fik Rask underretning om det ham af kongen på to år tilståede rejsestipendium, samt at han havde erholdt titel af professor. Den kongl. universitetsdirections skrivelse om denne forfremmelse erholdt Rask på kongens fødselsdag d. 28de januar 1818.

Med fornyet mod kunde han da tiltræde sin store og farlige rejse. Den 23de februar 1818 afrejste han fra Stokholm til Stadby, for over Grislehamn og Åland at gå til Åbo. Han omtaler dialekten i Roslagen; den behagede ham ikke; man sagde *vu'* for *varit*, *mörn* for *morgon*, *juo* for *ja* (isl. *já*), o. desl. Fra Grislehamn gik de ud med isbåd, men nåede ikke længer end til skæret Gisland, hvor

de måtte ligge om natten i båden eller på snéen. Næste morgen gik rejsen videre til Singeskær, over Ekkerø, Kumlinge, Åland og Dælet, som han ligner ved Lónsheiði på Island; han red også her over et vand, som hed Lappvesi, som der overhoved i Finland findes flere spor til det lappiske navn. Efter en hård og besværlig rejse i den strængeste kulde ankom han til Åbo den 1ste marts og begyndte strax at læse Finsk i det N. T. og Vhaels sproglære. Af lector *Renwall* fik han undervisning i Finsk (jfr. brevet i Rasks Saml. afh. I, s. 56). Blandt bibliothekets håndskrifter så han *Gananders* fuldstændige udkast til en finsk ordbog, *Juslenii* lexikon med tillæg og amærkninger af *Porthan*, en samling af ordsprog m. m. Efter Renwall vare Finnerne indvandrede i Finland fra den sydlige side, men Karelerne imellem søerne Ladoga og Onega, formodentlig da Slåverne stiftede Novgorod; de første besatte kysterne, de sidste de bagerste dele, så at der en lang tid boede Lapper imellem begge midt i landet, ligesom i den skandinaviske halvø, hvilke dog snart bleve fortrængte mod norden.

Efter at have gjort bekendtskab med mangfoldige af Åbos lærde afrejste Rask den 18de marts fra Åbo; beså det gamle slot i Tavastehus, men drog derfra, ikke, som man havde rådet ham, over Helsingfors, men til Vilmandsstrand, på hvilken vej han væltede og forslog sit knæ (se brevet i Rasks Saml. afh. I, s. 54—55), han vilde nemlig se og tale med de egentlige Finner; den 23de ankom han til Viborg, og den 27de over Valtisaari til Petersborg. Han »så næsten med tårer i öjnene tilbage til Finland, hvor han havde befundet sig så vel og været så vel modtaget.«

I Petersborg opholdt han sig fra den 27de marts 1818 til den 13de Juni 1819 og udvidede her fornemmelig sin kundskab i Russisk, hvorpå han allerede med iver havde begyndt i Stokholm. Undervisning heri erholdt han først af lærer ved gymnasiet (siden præst i Finland) *Hipping;* siden af en indfødt russisk lærd, *Ivan Nikolajevitsh Lobojko* fra Kharkow, som talte temmelig godt Tysk; med denne fortræffelige unge muntre mand, der besad gode kundskaber, opdragelse og et ædelt hjærte, sluttede Rask snart nöje venskab; han havde en uendelig higen efter at underrette sig om de nordiske literaturer, og vilde også lære Dansk: de delte tiden således imellem sig, at han gav Rask hveranden aften, og hveranden Rask ham undervisning, men det hele blev næsten blot til en samtale eller underholdning om den nordiske literatur og de nordiske folk. Hos grev *Rumänzow* blev Rask inviteret næsten hver mandag og blev modtagen med inderlig godhed og artighed. Han indgav til ham en skriftlig forestilling om på sin bekostning at lade udgive en finsk ordbog; ved collegieråd *Krugs* gode omsorg kom denne sag i stand, og arbejdet overdroges efter Rasks forslag til Renwall (se også begyndelsen af fortalen til *Renwall, Lexicon lingvæ finnicæ,* Aboæ 1826). Hos Krug gjorde Rask et uskattérligt bekendtskab med prof. *Frähn*, en mand af en åben karaktér, dyb lærddom og stor liberalitet. Ligeledes gjorde han hos grev Rumänzow en middag bekendtskab med alle Ruriksfarerne. *Kotzebu*, maleren *Choris*, naturforskeren *Chamisso*, lægen *Eschscholz*. Herved fik han lejlighed til at göre sig noget bekendt med Jakutisk; to Aleutere, som vare på Rurik, af hvilke den ene hed Merkel, dicterede ham en lille jakutisk ordbog ved at sige ham ordene, som han nævnede

for dem på Russisk. Til grev Rumänzow skrev han en besvarelse på det spörgsmål, om Jaroslaw I. forekommer i danske og norske krönniker under navnet Odin, en lille notits, som Lobojko for sin journal oversatte på Russisk. Ligeledes ordnede han Rumänzows nordiske bibliothek, en fortræffelig samling af hele den nordiske literatur, især dens historiske gren; herfor forærede greven ham en gulddåse af omtrent 225 eller 250 rublers værdi. Han søgte ved den danske konsul at få dansk boghandel i stand og at göre København til middelpunktet for den nordiske boghandel; hvilket dog ikke ret vilde lykkes. Men glædeligt måtte det være ham, at den danske literatur endog her fandt velyndere: en ung lærd Russe, ved navn *Gariski*, studerede Dansk: baron *Rosenkampf* fra Lifland, statsråd, erkyndigede sig om danske sager og forskrev bøger af juridisk og historisk indhold. I slutningen af sit ophold i Petersborg fandt Rask også en hoben landsmænd, for det meste af håndværksstanden, som levede adspredt og ikke vidste af hverandre at sige, da de hverken havde kirke eller noget andet foreningspunkt.

I Petersborg studerede Rask foruden Russisk især Fransk, Armenisk, også hos to Armeniere, Arabisk, og Persisk, også hos en muhamedansk Shiiter *Abul Turab*. Skönt hans egentlige mål således svævede ham levende for öje, så synes han dog med længsel at have sét tilbage til sit kære Finland og sit endnu kærere Danmark. Han önskede tillige med en finsk student, ved navn *Nordblad*, at besøge de finniske folk, og indgav derom et forslag til grev Rumänzow. Til begge sine höje velyndere i Danmark skrev han (den 13de october 1818) om sin ny rejseplan: nemlig først at gå tilbage på et års tid for at ud-

give en Sanskrit-sproglære og læsebog; men biskop Müller forestillede ham det upassende i denne forandring, så kort efter at han havde erholdt hans majestæt kongens milde understøttelse til sin rejse.

Fra Petersborg fortsattes da rejsen til Moskov; om afrejsen giver Rask selv beretning i et brev til Nyerup, dat. Petersborg den 12te juni, og som allerede er trykt i Nyerups Mag. for rejseiagttagelser. Det har til motto: *Audite non futiles commentitiasque sententias! non de deo Platonis ex Timæo*, et udtryk, som vil være Rasks skolekammerater bekendt, men også kun for dem ret kan have nogen betydning. I dette brev hedder det:

»Altså nu til min afrejses historie, som jeg önsker må opbevares til evig amindelse i stadsarkivet i Kallundborg. Jeg havde betænkt at rejse med slædeføre til Moskov, men i det jeg hørte om en rejsefælle og tillige med smærte, for ikke at sige fortvivlelse, væntede på efterretninger fra min kommissionær*), indtraf et pludseligt tøvejr, som gjorde vejene ufremkommelige og var en bebudelse af foråret, som også her indtraf usædvanlig tidlig i år. Jeg måtte altså bie; imidlertid arbejdede jeg fort på mine undersøgelser og løb om som en brølende løve, søgende med hvem jeg kunde rejse; jeg havde gjort aftale med en Armenier, men han opholdt sig så længe, at jeg blev ked deraf og greb med glæde lejligheden at kunne

*) I et brev til denne, hr. urtekræmmer Larsen, skildrer Rask denne sin fortvivlelse, at om han endog kunde komme til Tartariet, vilde han dèr befinde sig ganske blottet og formodentlig nødt til at gå i dagleje i et land, hvor lærddom og videnskab ere uden værd. Tøvejret hævede alle hans speculationer, da penge imidlertid ankom.

rejse med en officér, skönt han skulde göre en omvej over Volhynien; thi dels havde jeg, især med hensyn til personlig sikkerhed, så og pengebesparelse, med ham store fordele, dels kunde jeg med ham göre selskab hele vejen til Tiflis i Georgien, hvor han er udnævnt til kommandant, dels skulde rejsen snart gå for sig, og jeg kunde tage med så mange bøger og sager, som jeg vilde, da han havde en stor pakvogn foruden sin egen rejsevogn etc. etc. Jeg gjorde altså nu min plan, at imedens denne officér undervejs skulde holde bryllup, hvilket ikke skulde vare over 8 til 10 dage, vilde jeg besé gymnasiet i Kreminets, som er meget berömt, og hvor hele landet er polsk; derfra vilde jeg alene ile til Odessa, dels for at se denne mærkværdige stad, dels for af göre aftale med den danske konsul om hensendelsen til søs af en hel del bøger, som ikke kunde føres med til Persien, men som i Tiflis vilde være mig yderst vigtige, da jeg var kommen over dem så sent i Petersborg, at jeg ikke kunde benytte dem dèr. Fra Odessa vilde jeg opsøge Goterne i Krim, eller i fald de skulde være borte, statsråd *Steven* i Simferopol, en berömt lærd, som har berejst Kaukasus ofte, og til hvem jeg fik en velkommen anbefalelse af Adelung tilligemed en bog at bringe ham. Endelig vilde jeg på bestemmende tid og sted afhente min kommandant, og nyde sikkerheden i hans selskab igennem Tsherkassien, over Kaukasus o. s. v. Mine rejsesager indrettede jeg således, at den store kuffert, som er dem vel bekendt, skulde indeholde de betydeligste af mine bøger og papirer og blive på vognen, skönt jeg skilte mig fra selskabet; det uundværligste derimod, især af klæder, købte jeg en ransel eller vadsæk til, og den vilde jeg tage med til Odessa og Krim; den er ikke större,

end at jeg i nødsfald kan bære den på ryggen. Denne plan og indretning forekom mig så ypperlig i sig selv, så overensstemmende med hensigten af min rejse og med min personlige tarv, at jeg ikke betænkte mig på at afslå et fordelagtigt tilbud, som jeg imidlertid fik, at göre selskab med dhrr. Köppen og Gariski, to håbefulde unge lærde og embedsmænd, begge mine personlige bekendtere, som rejste næsten samme vej, også med lærde undersøgelser til hensigt, skönt jeg så, at de endnu vilde komme til at rejse nogle dage för jeg. Også den lærde Servier fra Tyrkiet, hr. *Stefanovitsh* *), som har udgivet den serviske ordbog etc., og som er min personlige ven, önskede meget at have mit selskab, i det mindste til Moskov, hvorfra han vilde gå til Odessa, men det syntes mig umuligt at forandre min skönne plan eller gå fra mit ord, givet en sådan mand som kommandanten i Tiflis; jeg må ellers også anmærke, at denne selv meget önskede mit selskab, for at fordrive tiden bedre på en så uhyre lang og kedsommelig rejse. Altså fuldendte jeg i ro min afhandling om den finniske folkefamilies inddeling og hørte flittig til kommandanten, som hver gang forsikrede mig, at han skulde rejse om et par dage, at der intet fattedes, uden at skrædderen ikke havde holdt ord med hans ny klæder, o. s. v. I mandags den 7de juni gik jeg ængstelig og mismodig til ham, for at få en endelig besked; han fortalte da, at hans permissions yderste termin var udløben til onsdagen den 9de, da han altså nødvendig måtte rejse om aftenen i det seneste, for dog endnu at tilbringe den

*) Vuk Stefanovitsh, som Rask også omtaler i sin dagbog som en interessant og fortræffelig mand.

43-44
dag her i byen. Jeg pakkede altså ind, skaffede mig pas, o. s. v. At tilvejebringe passet kostede en dag fra morgenen til aftenens ende. Jeg skulde have et bevis fra min vært, at jeg intet skyldte, etc., men han var rejst på landet, hans fuldmægtig skulde altså udstæde det, begge ere tyske og opholde sig i et andet hus langt borte i byen; da jeg indfandt mig dèr, var der fremmede, og han bad mig opsætte det til næste morgen, da han ganske tidlig skulde sende mig det ved gårdskarlen (*dvornik*). Jeg væntede næste morgen til klokken 9, da jeg måtte ud; jeg lagde nu klokken 10 vejen der forbi, men han havde endnu ikke skrevet det; imidlertid fandt jeg værten selv, hos hvem jeg besværede mig derover, han lovede at skikke det om en time, men jeg vilde have det med strax; formodentlig vidste han ikke ret, hvorledes det skulde stiles på Russisk, og efter lang underhandling blev udslaget, at han skulde selv vise det til opsynsmanden i det kvartér (*nadziratel'*), og skaffe hans underskrift, som var nødvendig, og hvilken jeg ellers igen måtte løbe efter; jeg lod mig altså sige, gik hjem og væntede med ærgrelse; imidlertid, klokken 12, skikkede han mig gårdskarlen og lod sige, at nu var det bragt til opsynsmanden, hos hvem jeg selv kunde hente det klokken 1. Jeg blev ærgerlig herover, tog karlen med og gik strax derhen, men kunde ikke udvirke, at han selv vilde lade passet hente tilbage; altså, da jeg ikke vidste, hvor opsynsmanden boede, tog jeg karlen med og gik derhen, men fandt ham ikke hjemme: klokken 3 kunde jeg komme igen og få det. Da jeg nu havde spist, fik jeg min gode ven Lobojko til at gå med mig, for at ikke nogen misforstand af anvisningen, hvorledes jeg for øvrigt havde at forholde mig eller deslige, skulde forårsage ny

hinder; vi traf ham, fik det strax, gik derpå med det og med mit forrige russiske pas (*schein eines beschränkten aufenthalts*) til en major i en anden ende af byen, som skulde træffes klokken 4. Da vi kom, spiste han; vi væntede altså ½ times tid i en art af forstue eller tjenerværelse tilligemed flere, som skulde have pas. Endelig viste sig et slags officér, som lod en soldat af garden flere gange påskrive eller indskrive og udskrive så vel passene som beviserne, hvorpå en ny seddel blev os leveret; med den gik vi, efter at have betænkt soldaten for hans umage, til adressekontoret. Vi fandt kontoret for udenlandske rejsende åbent, men alt syntes i dyb sövn; imidlertid fik vi en af soldaterne i de foran skriverstuen befindtlige tjenerværelser opvakt og begyndte at spörge ham, om det ikke skulde være muligt at få nogen af herrerne indenfor i tale. Ved den stöj, som herved forårsagedes, viste sig imidlertid snart en af disse, som talte temmelig godt tysk, og strax på en aldeles upåklagelig måde expederede os begge. Vi vare nemlig tilsidst kun to; den anden var en skrædder fra Stokholm; enhver af os havde sin ledsager med for en fejls skyld. Det pas (*billet*), jeg nu erholdt til den kaukasiske linie, og som ligger for mig, er dateret den 28de maj 1819 gl. st. (det er den 9de juni efter vor regning); det var altså den höje tid, jeg fik det, om jeg skulde rejse samme dag. Imidlertid — når enden er god, så er alting godt, tænkte jeg, og professoren tænker vel det samme, men ulykken er, at — enden er ikke endda.

Jeg gik siden til kommandanten, for at høre, om jeg kunde lade mit töj bringe, men jeg mødte ham så godt som i dören, for at gå ud tilligemed fremmede; han kunde ikke sige noget bestemt, men om jeg vilde høre til

ham på løverdag (i dag den 12te), »skulde han måské kunne bestemme dagen.« Dette var et tordenslag for mig; det er mig umuligt at beskrive, hvorledes jeg blev tilmode; kort: jeg betænkte mig, søgte adspredelse, betænkte mig igen; næste middag (den 10de) forekom det mig, at jeg temmelig rolig havde overlagt alt, og udslaget måtte blive, at jeg skilte mig fra ham og rejste alene den korteste vej over Moskov til Astrakan, så hastig som muligt med fórmandsvogn, siden derfra, efter omstændighederne, til Tiflis. For imidlertid ikke at overile mig, rådspurgte jeg mine bedste venner. A. svarede, at han kunde ikke hjælpe mig derudi. Jeg begerer ikke Deres hjælp, sagde jeg, men blot Deres mening og råd; han ytrede derpå, at han ikke kunde andet end höjligen billige min beslutning og råde mig at udføre den så snart som muligt. B. sagde, at der ikke var andet for, men at han kendte ikke fórmændene og deres indretninger, at jeg derfor måtte gå til C., som var vel bekendt med den hele sag. C. fandt jeg beskæftiget, men næste morgen, så tidlig som jeg vilde, skulde han gå med mig og arrangere sagen. Om natten skrev jeg min beslutning og undskyldning til kommandanten. Fredag morgen (den 11te) för kl. 7 var jeg hos C.; vi tog et slags hyrevogn eller hjulbænk (*droska*), da fórmændene opholde sig meget langt fra hans bopæl. Den første, som vi mødte, tilbød os sin tjeneste, men begérte det dobbelte af den sædvanlige betaling; den anden var en bekendt af C., han begérte 1/4 mindre, men skulde endnu have en person på vognen, der dog kunde sidde hos kusken. Han viste os sin vogn (*kibitka*), som syntes temmelig bekvem efter landets art, men var ellers en afskyelig uting, som det ikke kan falde

mig ind at ligne med noget i Danmark; bag på så den ud omtrent som en øltönde på hæld. Da vi vilde gå fra ham, slog han endnu 1/4 af, og kom altså til den billige pris; C. foreholdt mig, at man kunde umuligen få bedre vilkår eller ordentligere lejlighed; vi sluttede altså fuld accord, uagtet han ikke kunde komme för næste morgen (den 12te) ved samme tid (kl. 7). Da jeg nu i morges havde væntet til over kl. 9, gik jeg i fortvivlelse til C., bad ham at køre strax derud igen og høre, hvorledes det var fat, og i fornødent fald tage en anden. Han var villig dertil og bragte mig klokken 11 den efterretning, at den forrige ikke var bleven færdig med sine sager på børsen, ej heller kunde væntes för i aften kl. 7. Han tog altså en anden til samme pris med en hest mere, som skulde blive tidligere færdig, dog ikke för klokken 4. Nu er klokken 10, og endnu har ingen anmældt sig! så at — enden er ikke endda! I morgen er det söndag.

Efterskrift. De foregående mislykkede forsøg på at afrejse forbigås her. Jeg tvivler ikke på, at dette brev keder Dem, men når De betænker, hvorledes virkeligheden har plaget mig, så må De være fornöjet med, at De slipper så nådigt. I dag, söndagen den 13de klokken 1, har jeg hyret en tredie, som nu holder med vognen i gården, men da hans pas endnu skal stemples, så må Gud vide, når det får ende. Lev vel! Nu kommer han, så at nu er det vel dog forbi.«

Förend vi følge vor ven videre på hans möjsommelige rejse, turde det måské være interesssant at betragte hans i Petersborg gjorte testament. Det viser, så vidt jeg skönner, på én gang hans uerfarenhed i slige ting, men tillige hans kærlighed for en af ham stiftet videnskabelig

indretning. Han skriver i et brev til sin skolekammerat, hr. urtekræmmer Larsen i København, hvori også mangehånde andre ting omtales, at nogle venner i Petersborg havde för hans afrejse fra denne by forestillet ham vigtigheden af at göre sit testament, og vedbliver: »Jeg vil derfor her göre det så kort og enfoldigt som muligt; formèlt kan jeg det ikke her, men det synes ikke heller at være fornødent. Ingen af mine arvinger forstår sig det mindste på bøger, hvori min hele ejendom består, og om disse skulde sælges, og udbyttet deles, vilde dette blive aldeles ubetydeligt. Jeg önsker derfor, at de aldeles forbigås, og at mine sager i tilfælde af min død deles således: 1) at alle håndskrifter tilfalde universitetsbibliotheket i København; 2) så og alle trykte bøger, som ej findes på universitetsbibliotheket forud, eller allerede ere bestilte, når den sikre efterretning om min død indløber; 3) alt andet tilfalder det islandske literære selskab uden undtagelse. — Kommer jeg levende og lykkelig tilbage fra denne rejse, gælder dette testament intet.«

Rejsen fra Petersborg til Moskov endtes i tolv dage. I sidstnævnte by stiftede Rask flere bekendtskaber, beså Kremlin, hospitalet og universitetet, og afrejste atter derfra til Astrakan den 10de juli 1819. For dem, der måtte önske at følge den vej, han tog, på kortet, anfører jeg de mellemliggende steder, over hvilke han rejste; de vare Kolomsiä, Zaraisk, Räsan, Kazlov, Tanbov; nu gik det igennem Kosakkernes næsten øde land til fæstningen Caricyn ved Volga; denne rejse havde mange fataliteter, vejen var afskyelig, næsten hver dag bragte regn og torden. Han ankom til Sarepta, hvor han fik besøg af biskop *Reichel*, der, født i Tyskland, dog talte overmåde vel Dansk,

og hvis bekendtskab han allerede havde gjort i Petersborg; med ham besøgte Rask hr. Sörensen, en møller, som med kone var fra Jylland, men næsten havde glemt Dansk. I denne by købte Rask et par pistoler; rejsen gik nu igennem Kalmukkernes land. Om denne rejse fortæller Rask i følgende brev til prof. Nyerup, dat. Kosakkernes land, den 31te juli 1819, og forhen trykt i Nyerups Mag. for rejseiagttagelser.

»Jeg har nu været på rejsen fra Moskov i 22 dage, da min kusk forsikrede mig for et par dage siden, at vi vare ved Ruslands yderste grændse, så vel store som lille Ruslands, og dette var Kosakkernes land, som havde sin egen forfatning, *sit fides penes autorem*, thi jeg har endnu, så at sige, ingen folk sét, skönt jeg snart er midt i landet. Vil De ellers vide, hvorledes det sér ud, så *vide descriptionem terræ philosophorum in itinerario N. K. beatæ memoriæ.* Man har talt forskrækkelig om overfald og røvere her i landet, især min kusk; i førstningen lo jeg deraf, men endelig blev jeg så led og ked af hans beskrivelser og betegnelser, hvor net de vilde nappe hovedet af mig, at jeg på god russisk manér bad ham holde sin kæft, såsom jeg ikke brød mig om røvere; jeg sér nu, at min fortrøstning har været vel grundet, thi her er hverken røvere eller ærlige folk i landet, altså heller ikke Aser, i det mindste ikke på denne kant, og jeg frygter lige så lidt for kosakkisk sand som fader Abraham for arabisk.

Jeg har siden min afrejse fra Moskov ikke været i seng eller afklædt uden én dag, jeg badede mig i en flod, ikke heller smagt varm mad eller kaffe og yderst sjælden the, så at det skulde opfyldes, som sagt er ved profeten Kellgren:

48-49

Och om hans dagbok ikke ljuger,
skall på gästgifvargårdarna
i R... åtas mycket bra,
så framt man matsäck har, som duger. f. e. a. g.

hvilket dog ikke er tilfældet med mig, da jeg, ligeså lidet som professoren, giderført sligt med, uden hvad den höjeste nødvendighed udkræver. Min rejse overtræffer derfor i tarvelighed langt den svenske, vi gjorde sammen; f. ex.: forrige nat tog vi kvartér klokken 11 på åben mark; jeg drak en skål *kvas* (hvilket svarer omtrent imod fynsk *tvind*, thi med øl kan det ej lignes), derpå badede jeg mig i en forbi løbende å, spiste derpå et stykke tört brød med kødpølse til, og endelig drak jeg en drik mælk, hvorpå jeg lagde mig til sövns i vognen (eller dejgtruget), hvorpå jeg kører. En gård var nær derved, hvor kusken spiste med folkene, hvilket jeg ikke kan; da jeg spurgte ham, hvorfor han ikke kørte ind på gården, svarede han: for det er kæltringer og tyve, her bor. Hvorfor kører du da ikke til den gård, som er på den anden side af åen? spurgte jeg. For dé dèr er endnu værre, svarede han. Klokken 3 i morges kørte vi videre, begge uden frokost, være sig mad eller drikke af nogen art, til klokken 11, i en brændende hede, igennem en lang og fæl sandørken*), som siger sparto til Islands; dèr så jeg ellers den første kamél gå

---

*) Mer ilende fór sneglen ej,
end R. igennem landet fæle
kør' på sin længselsfulde vej
forbi de donske milepæle.
Sin dorske fod det usle helmes hæver,
den gule ørken står og gyser, når det skræver.

Så at min rejse kan lignes med Axel Thordsens. (Rask alluderer her til Frimans bekendte romance).

og græsse iblandt kvæget; siden i eftermiddag har jeg sét Kalmukkerne komme ridende på dem og føre dem fuldpakkede med sig; de bære alt på ryggen og bruges ikke som heste til at trække vogne. Klokken 11 kom vi til købstaden Caricyn (Tsaritsyn), hvilket er en gammel grændsefæstning med forfaldne jordvolde, har for øvrigt megen lighed med Stige i Fyn eller Rejkevig i Island. undtagen at den på russisk vis har mange kirker, eller ikke mindre end fire. I denne købstad var dog hverken the eller kaffe at få, da der fattedes sukker. Min middagsmad bestod i mælkegrød i et træfad, derefter fårekød på en hel fjæl, vel en tomme tyk. Kniven så ud som en tobakskniv, vel 1½ tomme bred, min egen lille lommekniv tjente mig til gaffel. NB. sådan middagsmad vanker kun i købstæderne. Efter at have siddet på min kuffert (for at skaffe mig en slags höjde og udsigt i den flade ørken) i flere timer, så jeg endelig grændsepælen for Kosakkernes land (det er vel dobbelt så stort som Danmark) og det russiske våben igen, da vejen går her igennem et hjörne af det saratovske statholderskab, hvori Caricyn ligger; og strax derpå så jeg Volga i sin hele pragt, kvilken ikke forekom mig at overgå middelmådige floder (åer) i Island. I aften kl. 10½ kom jeg til den tyske koloni Sarepta, som er et ganske net lille sted ved Volga, og nu, da jeg skriver dette, er klokken 12; jeg har et eget værelse med to sengesteder i, men da jeg begérte en madrats, svarede værtinden: Nein, bett haben wir nicht, das brauchen wir hier nicht*). Man bruger ellers lige så lidt i købstæderne som

*) For øvrigt forstår sig selv, at jeg siden min afrejse fra Afzelii hus ikke, så vidt jeg erindrer, har været i nogen egentlig seng med dyner og deslige

på landet at tage sit töj ind i noget værelse eller deslige; men jeg har gjort det her, for at have ro til at slutte dette brev, som er begyndt i min vogn, og fordi jeg må opholde mig her i byen i morgen og se til, om jeg på en god måde kan blive min fórmand kvit, da han bliver mig utålelig. De kan heraf göre Dem et begreb om min rejse og min nærværende forfatning.

Efterskrift, den 6te august. Min fórmand har i dag, midt for en hel mængde kalmukkiske tilskuere, gjort mig formeligt fodfald på russisk vis; så at »af generosité jeg lod mit hjærte böje til en oprigtig fred.«

Astrakan, hvor Rask ankom den 13de august, beskriver han som en dårlig, ilde bygt by med for det meste lutter lave træhuse; men her er temmelig god lejlighed til at studere de østerlandske sprog; han anbefaler den i denne henseende til unge europæiske lærde, da man her lever midt iblandt folkene selv, og dog i et kristeligt land og i fuldkommen sikkerhed. Han fandt her en yderst gæstfri og artig modtagelse hos de engelske missionærer og deres elskværdige familier. Han nævner hr. *Mitchel* og *Dickson*, Pastor *Glen*, den tyske lutherske præst hr. *E. Delin*. Besøget hos doctor *Blum* hørte til de interessanteste dage, han havde i Astrakan. Under hans ophold var Persisk hans hovedstudium; han deltog med hr. *Macpherson* og *James Mitchel* i deres persiske undervisning, som gik således til: den persiske dreng Muhammed Taki læste et stykke for, de andre læste det efter et par gange eller tre, hvorpå hr. Glen, som havde bragt det videre end nogen af de andre, oversatte det ordret. Tatarerne udgöre de fleste indvånere af staden. En af de interessanteste Perser, han gjorde bekendtskab med, var

købmanden *Aqa Rejeb Haji*, en sön af Abaz Eli, født i Shirvan; hos ham levede en Tatar, der var klædt som halv Europæer, havde lært urmagerhåndværket og havde været oversætter i nogen tid. Fra Frähn havde han brev til hr. *Volotshkof* på Gymnasium, der vilde have læst Tatarisk med ham.

Den 1ste october afrejste han til Mosdok i en kibitka eller lukt vogn; der var omtrent hundrede lastvogne i følge. De kom igennem Turkomannernes ørk, hvor de sjælden traf på russiske huse, men hist og her på teltbyer, hvor indvånerne leve med deres kvæg og kameler. Hele vejen var sandig; dog fandtes hist og her træer og lunde på brædden af floder. Vandmeloner vare den fornemste afgrøde. Fruentimmerne kom stundum for at tigge tobak og vare ikke særdeles tilbageholdne. Hans tatariske fører syntes vel om hans vinflaske, men lod sine folk forstå, at det var vand, den rejsende førte med sig. De købte et får og slagtede. Han spiste altid af samme mad som de andre og drak kalmukkisk the.

Herom taler Rask udførligere i et til prof. F. Magnusen på Islandsk skrevet brev, dat. Mosdok ved floden Terek, den 19de october 1819, hvoraf indholdet er følgende*):

»Om mig selv har jeg kun lidet at skrive, undtagen at jeg lever godt og temmelig vel fornöjet med min rejse hidindtil; men det er ikke sandsynligt, at jeg opdager meget i disse bjærgegne, da tiderne her ere meget urolige: overhovedet vil tid og ævner ej tillade mig noget stort.

*) Nyerups Mag. for rejseiagttagelser, 1ste bind, hvor også brevet findes på Islandsk; angående rejseplanen kan jævnføres ssl. s. 331—332.

52-53
thi da burde man have mange penge og stadigt ophold tre eller fire år, da alt er her så vanskeligt, indviklet og ubekendt. At komme igennem det østlige Persien, siger man, er umuligt for ufreds og røveres skyld. Jeg agter derfor at tage tværs igennem dets vestlige del, lige mod syden til kysten, og derfra til søs på et engelsk skib til en havn i Indien; jeg ser ingen anden udvej, som dog vilde have været mere önskeligt og behageligt. Nu ere der hen ved 4160 russiske verster eller 600 almindelige mil imellem os, men snart vil det ikke blive derved, hvis alting går godt, da jeg sidst i ugen agter at rejse over fjældstrækningen til Tiflis i Georgien.

Jeg kom hertil fra Astrakan med en tatarisk karavane på omtrent hundrede vogne. Kun en eneste Kristen befandt sig ellers i rejseselskabet, nemlig en armenisk købmand, som kom til os den anden dag, men måtte igen forlade os den fjerde, da to af hans heste bleve borte for ham om natten. Vejen (på 600 verster) lå over en frygtelig hede (steppe), hvor man ingensteds ser sædvanligt græs, sjælden vand, og som kun bebos af turkmanske og kalmukkiske nomader, der leve i filttelte. Snart blev jeg bekendt med Tatarerne, og de endog meget venskabelige mod mig, så at den ene fortalte mig i störste fortrolighed, hvad den anden var for en mand. Ellers ere de ikke ulige Islands nordlandske bönder i væsen og færd, men have intet tilfælles med Russerne. De gjorde forfærdelig meget af mig, fordi jeg i selskab med dem drak deres kalmukkiske the (som består i kager, der koges længe og tilsættes siden med salt, samt fidt eller smör), og fordi jeg spiste uden at bruge ske eller kniv, endskönt jeg havde begge dele med. Dette falder mig aldeles ikke svært, da

her gives så mange andre underligheder; således f. ex. kommer den rejsende her aldrig i seng, men må sove i fri luft, enten i vognen eller på den bare jord. Det sidste vilde være det bedste, men her vrimler således af tusser, øgler, orme og edderkopper (endog tarantler), at jeg ikke på nogen måde kan bekvemme mig til at ligge på jorden, så længe jeg ellers kan undgå det. En nat sov jeg i et filttelt, men snart mærkede jeg, at en vældig tusse krøb omkring mig; jeg stod da op og gik ud af teltet, men havde i det samme nær trådt på en, som var endnu större. Ofte ser man her slanger i buske, under hustrapper o. s. v.; jeg tror, at Østerlænderne af denne årsag ikke bruge stole, men forhöjninger i deres våninger.«

Den 15de october ankom Rask til Mosdok ved floden Terek; det er en lille by, mest beboet af Armenier og andre fremmede, hvoriblandt Osseter og et par cirkassiske familier. Der er en god armenisk skole og en smuk kirke. Han fik pas for at afgå i følge med en russisk bataillon, bestemt til krigen mod Lesgierne. Han afrejste den 24de; han hyrede Gregori Romanov, broder til den ossetiske opsynsmand (starosta), til at bringe ham til Tiflis, og lærte en del Ossetisk af ham på vejen. Ved Vladikaukas begyndte egentlig opgangen til fjældet. Bataillonen var kommen lidt forud; han og en armenisk købmand fik et sikkert gelejde af nogle soldater. Frygten for Cirkassierne var overordentlig; de bleve imidlertid ikke angrebne og nåede om aftenen silde bataillonen. De så ingen indbyggere, da Russerne havde taget vejen, men ikke landet i besiddelse; i en afstand fra vejen sås dog et par landsbyer med frygt og bævelse; på vejen selv vare kun russiske militære byer. Landet var ujævnt og begyndte at hæve

54-55
sig imod fjældet; på mange steder havde det skönne landskaber, men var ikke meget frugtbart, i det mindste ikke synderlig dyrket, heller ikke rigt på skov. Fra Vladikaukas blev udsigten mere vild og bjærgene stejlere; på höjre side boede Osserne; på venstre et endnu vildere folk; de bragte en Ossitinier, som de vare komne over i sövne og havde bortført til Vladikaukas, og solgte ham som slave; han blev købt af en kristen Osser fra Mosdok. Vejen var anlagt af Russerne med megen möje og flid over fjældene. Et mærkværdigt sted var Troitskaya Varota, d. e. treenighedsporten, hvor vejen var udhulet i en klippe til höjre side, men man havde ladet tre söjler til venstre side stå, så at det så ud som en port; man anvendte tre år på denne vej og fik den færdig ved trinitatistiden. Kort efter at de havde passeret de höjeste fjældtinder, begyndte Georgiernes byer at vise sig. De vare flygtede så höjt op i bjærgene fra syden for Persernes overfald. Deres landsbyer ere for det meste anlagte på stejle höje, men især kirkerne på fjældspidser, der syntes utilgængelige for mennesker; de have lange smalle vinduer, indrettede som skydehuller. Husene ere i østerlandsk smag, byggede af sten, med flade tage, uden vinduer, så at lyset kommer blot ind af dören; i det mindste findes kun yderst få og små vinduer i de tykke mure. På nedrejsen af bjærget i Georgien var den herlige skov på mange steder forstyrret eller afbrændt langs vejen, fordi Georgierne havde ligget på lur mod Russerne i træerne og skudt mange af de indmarcherende tropper.

Den 8de november ankom Rask til Tiflis ved floden Kur efter nogle dages tålelig quarantaine på to steder. Overgouverneuren over Georgien, det kaukasiske og astra-

kanske statholderskab, Alexei Petrovitsh Yermolof, var fraværende og sysselsat med krigen mod Lesgierne; ligeså Alexander Shiskof, til hvem Rask havde brev fra hans fader, admiral Shiskof i Petersborg, præsident for det russiske akademi. Adjutant, kapt. og ridder Carl Jakovlevitsh v. Rennenkampf, til hvem Rask havde brev fra baron Rosenkampf, eg som var en behagelig ung mand, var yderst sysselsat. Rask blev mistænkt for at være spion og gik til gouverneuren over det egentlige Georgien, en Tysker ved navn v. Hoven, som, da Rask viste ham sine papirer, var meget artig og gæstfri. Han gjorde ham bekendt med Armenieren Mirza Avraam Enakolopof, hvis to sönner viste Rask mange tjenester. Mirza Muhammed, en tatarisk herre, som havde været længe i Persien, underviste ham i Persisk og noget i Tyrkisk; han studerede også lidt Georgisk. Han gjorde bekendtskab med den armeniske kronprætendent fra Lori, der ved afrejsen vilde låne ham en hest til grændsen, for at han skulde indføre hans navn og rang i sin dagbog; »men da jeg ikke fik hesten,« siger Rask, »så er jeg heller ikke forbunden til at nævne ham.« Han spiste ofte hos gouverneuren, gjorde bekendtskab med Griboyedof og fortsatte sine studeringer. Vinteren var temmelig hård, men sund og behagelig for ham. Byens beliggenhed på skråningen af bjærget er ganske behagelig, men husene små og dårlige, gaderne smalle og krogede, tagene flade, så at der er et slags gang eller gade på kanten af det første stokværk for dem, som bo på andet. De tyske nybyggere i elleve landsbyer, en overtroisk fanatisk sekt, som væntede begyndelsen af tusendårsriget om to (nogle sagde tyve, andre tredive) år, vare höjligen at beklage og blive næsten betragtede som kronslaver.

Fra Tiflis haves tvende breve fra Rask af 16de november 1819 og 9de januar 1820, aftrykte i Nyerups Mag. for rejseiagttagelser; i det første önsker han sig underrettet om prof. Müllers mening, om han skulde opofre næste sommer til at studere Ovsernes eller Osernes sprog, eller strax rejse videre. I det andet omtaler han nærmere Georgien. Han skriver nemlig:

»Herfra har jeg lidet at skrive, da de herværende indbyggere intet synderligt begreb have om literatur; her er intet gymnasium, intet privat institut, intet bibliothek, intet skuespilhus, ingen protestantisk kirke i denne hovedstad; en kronskole, hvor dog intet andet europæisk sprog end Russisk foredrages, er det eneste af den art. En Armenier har en boglade, hvor man kan få georgiske og tyrkiske, nygræske og armeniske ny testamenter og voxlys; en anden har russiske bøger og allehånde porcellainstöj at sælge, har også korrespondens på Moskov, men videre ikke. En Tysker, som ejede et lille drama (die bruderliebe), så stort som en katekismus, blev buden to specier for det, men han vilde ikke sælge det. Ingen bog kan her for guld erholdes i noget europæisk sprog undtagen Russisk. Et bogtrykkeri, tilhørende det russiske statholderskab, er det eneste i staden; det har yderst slette russiske og georgiske bogstaver, men hverken latinske eller arabiske, så at alt Tatarisk, Persisk o. desl., som bruges i skolen, må afskrives. Fra dette bogtrykkeri udkommer en georgisk tidende. Foruden denne er også her ifjor 1819 udgivet en samling af russiske og georgiske samtaler, hvoraf jeg har skikket universitetsbibliotheket et exemplar som en sjældenhed, med latinsk påskrift, ligesom i de småsager, jeg skikkede fra Petersborg og Moskov. Folket tænker her

ikke så meget på lærddom o. desl. som på det rene væsen; med en karaktérskildring vil jeg ikke her afgive mig; men det foregående kan passére for et temmelig fuldstændigt georgisk literaturlexikon eller literaturhistorie for det 19de hundredår. Til denne skildring kan endnu föjes, at staden har en bogbinder, som er en Tysker og ikke den ordentligste; han mangler også værktöj, bogguld, bogstaver til titler o. desl. Han har indbundet mit exemplar af Øhlenschlægers Aladdin, som var slidt sönder af at være udlånt; men det er det sletteste bind, som jeg har haft om nogen bog. *Sed hæc hactenus.*

Af verdslige nyheder fra dette land er det vigtigste, at den russiske generalstatholder Jermolov har erholdt en glimrende og ikke meget blodig sejer over Lesgierne og indtaget fristaden Akusha, som var berömt for sin uindtagelighed. En betydelig mængde tyske kolonister ere hidkomne for et års tid siden, mest fra Würtemberg og Schwaben; de ere fordelte i omtrent ti landsbyer og alle Lutheraner. Nogle opholde sig her i Tiflis selv. De ere egentlig komne for at tage imod Vor-Herre, som inden to år agter at komme hid og begynde det tusendårige rige; thi her er egentlig det forjættede land og samlepladsen for de udvalgte. De have ingen gejstlige; thi Gud har skjult det for de vise og höjlærde, som han har åbenbaret for de enfoldige, så at en bonde, en skolemester eller desl. agerer præst. De beråbe sig især på den tyske forfatter Stilling, som de forgude. En god ven lånte mig en af hans bøger, *Scenen aus dem geisterreich*, for nogle dage siden; det første sted, jeg slog op, handlede om magre ånder; da jeg bladede om, fandt jeg en anden paragraf om ånder med en forfærdelig tyk bug. En rig mand, som

58
er et slags opsynsmand over en del af dem, har tre artige døtre, til hvilke adskillige fornemme personer have friet; men han vil bevare dem ubesmittede til Kristi rige; hverken de eller hans kone komme nogensinde til staden. De bekymre sig ikke synderlig om at bygge huse eller plöje og så o. desl.; thi man bör først tragte efter Guds rige og hans retfærdighed, så vil alt det øvrige komme af sig selv. Ikke heller behøver man at søge en plads, hvor der er godt vand og god jord o. s. v.; thi når man kun har tro, så kan man med bönnen let udvirke alt sligt forandret. Ikke desmindre ere en stor mængde døde i en art pest, som tilskrives det slette vand og den slette levemåde. En besynderlig mand, ved navn Shelinski, er kommen hid med dem fra Odessa; han er født i Preussen ved den polske grændse, men kommer egentlig fra København, hvor han har været en del år; han er arkitekt, murmester, tegner, maler etc. etc., men ellers forrykt og lige så original som Arendt fra Altona; han er overordentlig hellig og ivrig. For nogen tid siden, da jeg af en god ven blev introduceret til en svensk kaptajn, som har rejst meget om her og været længe i russisk tjeneste, blev jeg meget artig modtaget; da jeg gik, kaldte kaptajnen den anden mand tilbage alene og sagde: Ach, hr. N. N.! Es ist hier in der stadt ein narr aus Dänemark, der die sonne und den mond anbetet, er ist neulich hier angekommen, und der arme mensch ist ganz verloren, könnten Sie ihn nicht dem professor empfehlen, dass er ihn zu sich nehmen könnte oder ihn zurückhelfen in sein vaterland auf irgend eine art etc. En aften kom Shelinski til mig, da jeg just spillede dam med den nys omtalte gode ven; han gerådte herover i extase og råbte: Ihr wisset nicht, was das be-

deutet, aber er (scil. der teufel) wird euch schon alle holen! Ingen, som var i stuen, kunde bare sig for at le, hvorpå han råbte: Ja, da ist platz für euch alle, sie (scil. die hölle) ist gross genug; »og komplimenterne med mere, jeg gider ikke repetere«.

Her indtraf en pause; jeg har nu i dag, den 11te, været ni gange i alt på kontoret, hvorfra man erholder et bevis, at intet er hinderligt for afrejsen, så at jeg håber, at jeg, inden en uge er omme, vil have mit pas færdigt! Her er stærk frost og dygtig sne, men om dagen er dog solen meget varm; jeg har imidlertid forsynet mig temmelig vel med våben: to pistoler havde jeg allerede, min tjener har en flint, og jeg en sabel,

som er vel lang og stiv
og tjenlig fienden at holde fra sit liv.«

Den 5te marts 1820 afrejste han fra Tiflis med den tatariske karavan fra Tavriz. Det var mildt forårsvejr i Georgien, men hårdt og koldt på bjærgene i det sydlige Georgien. De kom ikke til Etshmiatsin, men så det; af Ararat havdes en skön udsigt i flere dage. Den 13de marts kom de til Erivan, 300 verster fra Tiflis; det er den første persiske by; gaderne ere fulde af vand, lervægge skjule husene. Den 18de marts nævner han Naqhirván, hvor Noa steg ud af arken. Der herskede stræng frost og kulde på bjærgene. Den 22de marts ankom han til Tavriz (Tebris), hvor han boede hos den russiske gesandt J. J. Masarovitsh og fortsatte sine studier af Persisk og Armenisk; den 22de april rejste han derfra, over Zengán og Kasvin, til Teheran, omtrent 50 farsanger fra Tavriz; her ankom han den 1ste maj. Den engelske chargé d'affaires, kapt. *Henry Willock*, modtog ham med megen

59-60 gæstfrihed og forskaffede ham, foruden et behageligt ophold, en del anbefalingsbreve og en fortræffelig indfødt persisk ledsager, der trolig fulgte ham på den ofte höjst besværlige rejse til havnen Bushær (Abushær), og var ham til stor nytte i den ham dèr påkommende sygdom. I Teheran havde han audiens hos de to første vesirer. Herfra afrejste han atter den 10de maj, kom den 18de til Kashán, og den 22de til Isfahan. Her beså han Cehelsetún og to andre slotte, og rejste den 25de videre. Den 5te juni nævner han Persepolis, herlige ruiner af oldtidens magt og smag, videnskab og kunst; en stor indskrift i den ældste kileskrift er uantastelig, af udstrækning som en hel dör i et europæisk hus; hr. Middleton var i færd med at aftegne støtterne. Den 5te juni ankom han til Shiráz.

Angående Rasks ophold i Persien findes i hans breve, som ere aftrykte i Nyerups Mag. for rejseiagttagelser, adskillige bemærkninger. Fra Tavriz skriver han den 10de april 1820:

»Jeg lever vel, men finder lidet her at udrette, da folkene ere ulærde, ja vankundige om deres eget gamle sprog, samt stolte og indbildske. Blandt Gebrerne findes heller ingen literære personer her; de må søges i Indien, jeg formoder i Bombay, i følge *Malcolms History of Persia;* jeg iler derfor så hastig som mulig igennem dette land, hvor alting er dyrt og ubehageligt i höjeste grad; jeg finder alt (overhovedet at tale) fem gange så dyrt her som i Georgien; men rejsen, som her må indrettes ganske anderledes, vil formodentlig blive ti gange dyrere her end i Rusland. Alt er vel her i landet til den fremmedes befaling og koster ingen ting o. s. v., men hvis det ikke

vejes op med guld og sølv, er man udsat for de utroligste ubehageligheder og for den utåleligste behandling, så at jeg blot frygter, at jeg ikke når Indien med mine penge. Dog er mit ophold her, eller rettere min gennemrejse, ikke aldeles spildt, thi jeg havde ellers aldrig lært Persisk tilgavns, om jeg også i ti år havde studeret på det hjemme; jeg har også haft lejlighed til at få kundskab om Armenisk her bedre end ellers. Der er åbenbar krig imellem Persien og indbyggerne i Kabul. Khorassan, en persisk prins, som er anfører i krigen, vilde for kort siden indtage staden Herat, men blev slået tilbage med et frygteligt tab; desuden er i det østlige Persien indbyrdes krig imellem småkongerne, og endnu dertil i det nordlige Indien krig imellem Engellænderne og de indfødte, samt imellem disse indbyrdes, så at det er aldeles umuligt at lægge vejen over Kabul og Kashmir. Jeg beder at underrette N. N. (prof. P. E. Müller) om alt dette; han vil deraf indse, at han ikke bör göre sig store forventninger om udbyttet af min persiske rejse; dog håber jeg at forsvare for ham og hele verden anvendelsen af tiden, så vel her som i Rusland. Jeg har sjælden gået i seng nogen aften förend klokken 1 eller 2.

Det er et jammerligt land, hvori jeg nu rejser, og det har mangel på alt hvad der kan fryde og opmuntre sindet. Her ses ingen skov og endnu lidet eller intet grönt, her er koldt vejr og blæst, men bliver snart en alt fortærende hede. Af gaderne i byen er ingen at ligne imod Peder Madsens gang. Der er ikke at tænke på brolægning, men overalt er fuldt af åbne huller og vandledninger, hvilke bebude, hvad der snart vil indtræde. Gaderne ere sjælden bredere, end at én person kan ride i

midten, og de gående kan stå ved siden, til han kommer forbi, dertil både krumme og krusede som møllevand etc., husene ikke bedre end i Island.«

Fra Teheran i Persien skrev han den 9de maj 1820 følgende, som først den 11te august ankom til København over Konstantinopel og Wien:

»Tiden skrider, dagen rinder, men et par ord må jeg dog skrive Dem til, inden jeg forlader Persiens hovedstad, for at De ikke skal tro, jeg er smæltet op af heden endnu. Rejsen fra Tavriz til Teheran var ikke stort bedre eller behageligere end fra Tiflis til Tavriz. Den varede i elleve dage; de ni af disse elleve dage havde vi regn og torden; vejene vare uudgrundelige; hestene, som vi fik at ride og bære sagerne på, elendige; én døde undervejs, en anden lod vi blive tilbage tilligemed en karl, som skulde se til at bringe den hjem ved lejlighed, når den fik sanket kræfter nok til at gå. Vi skiftede heste på hver af de fjorten stationer, som vejen er inddelt i; dog hændte det sig et par gange, at vi beholdt en af dem fra forrige station, når nemlig de friske vare ulige slettere. Disse heste betaltes af kronen, så at jeg blot havde at give *lidt* for mad og natteleje, efter eget behag; en Mehmendár (eller gæstfører) fik jeg med fra kronprinsen Abbaz Mirza i Tavriz; uden at have en sådan mand med, er det ikke muligt at rejse her i landet. Sengetöj tog jeg ikke på nogen station, uden hvad jeg selv havde med, hvad enten det var vådt eller tört. Omkostningerne på denne rejse beløb sig til omtrent tredive hollandske dukater, iberegnet en sadel, som jeg blev nødsaget til at købe undervejs. I staden Kasvin blev jeg modtaget med sang og dans, som et slags gesandt, uagtet jeg frabad mig mange gange denne

æresbevisning og forsikrede höjt og helligt, at jeg var blot en rejsende, som vilde gå igennem landet til Indien. De plagede mig uophørlig, endogså efter at jeg var gået i seng, indtil jeg endelig måtte sige dem, at jeg havde mere trang til at sove og önskede meget, de vilde holde op. Årsagen var, at min fører gik, uden at sige mig det, op til prinsen, som er statholder dèr, og da han naturligvis spurgte om årsagen til hans rejse o. s. v., viste han kronprinsens firmán, d. e. mit pas, hvorpå prinsen dèr befalede, at man skulde vise mig al optænkelig artighed og tjenstagtighed, hvilket han kom tilbage og fortalte i triumf for værten og de andre tilstedeværende. Strax blev der bragt vin o. s. v., hvilken jeg dog havde langt bedre i min madpose; værten drak tidobbelt så meget som jeg og min fører tilsammen. Denne aften og nat kostede mig fire dukater. Min fører fik tolv dukater, da rejsen var ovre, foruden en del småpenge, som han undervejs brugte til allehånde småsager. Han havde ærlig fortjent sin lön; thi han ikke alene indrettede alt med störste omhu og ærlighed på hele rejsen, men påtog sig også en tjeners skikkelse og gjorde langt mere gavn end min tyske tjener, som ikke gider rørt sig, ej heller rørt ved nogen ting. Dog har jeg også megen nytte af denne; nemlig 1) er jeg ikke så udsat for at blive overfalden og plyndret, da han er dygtig voxen og vel bevæbnet, hvorvel han uden tvivl vilde göre liden bistand, hvis det kom til stykket; 2) skönt fem år yngre end jeg, bær han sig ad som en usselryg, taber hatten, når han skal sidde til hest o. s. v., hvorved han gör sig så latterlig, at alles opmærksomhed henvendes på ham alene, og jeg imidlertid nyder en ro og lise, som jeg ikke vilde miste for meget godt; 3) syr han for godt-

folk undervejs og gör mig derved så meget mere velkommen på steder, hvor ingen europæisk mester er at finde på mange hundrede miles afstand. I Persien er en utrolig mangel på håndværkere og følgelig på alle livets bekvemmeligheder. I en stad som Tavriz, kronprinsens residens, er ingen snedker, der er i stand til at göre et firbenet bord uden skuffe. En af herrerne ved det russiske gesandtskab havde ladet et göre af en Armenier, men jeg vovede ikke at sætte en thekop fra mig derpå, af frygt, at tyngden deraf skulde slå det over ende. Den russiske minister lod et værelse göre i stand til mig i sit hus og modtog mig med stor gæstfrihed og artighed; men da ruderne, som han havde liggende, skulde i vinduesrammerne, som han ligeledes havde færdiggjorte, gik to af dem sönder, skönt han selv så til, for at gå tilhånde med råd og dåd. De vare også alle omtrent en fingersbred fra rammen besmurte og ligesom indfattede i kit, hvilket gav vinduerne et ganske eget ubeskrivelig persisk udseende. Jeg var forsynet med to breve til de to første persiske statsministre i Teheran, men De kan let forestille Dem, at jeg tog min tilflugt til den engelske gesandt*), den eneste Europæer i residensstaden, til hvem jeg også havde et par breve, og af hvem jeg blev modtaget, som De selv kan forestille Dem; jeg logerer i hans bibliothek, som er til forundring vel forsynet. De må nemlig vide, at der slet ingen handel eller forbindelse er imellem Persien og Engelland umiddelbar uden over Ostindien. Der har heller ingen Europæer nedsat sig i nogen persisk by for at blive der, undtagen nogle deserterede russiske sol-

*) eller chargé d'affaires, den forhen nævnte kaptajn Willock.

dater i Tavriz og fire tyske klædevævere i staden Choi, som ere komne fra Georgien, samt måské to eller tre andre ugifte personer i hele riget. Da jeg gjorde min opvartning hos den første minister, blev jeg modtaget med stor artighed og godhed, dog uden al pomp og væsen. Han spurgte, hvorfor jeg ikke var taget ind til ham; jeg svarede ved den engelske tolk, jeg havde med, at min ringe kundskab til det persiske sprog var årsagen, hvorfor jeg først havde henvendt mig til den engelske minister; han var fornöjet hermed og spurgte ikke synderlig om mit fædreneland eller Europa, som aldeles ikke interesserede ham. Den anden minister spurgte især om min religion og dens forhold til den græske kirke; jeg svarede, at vi ingen billeder tilbade, hverken af helgene eller af Gud, samt at vi ikke dyrkede korset, men antog Gud for den eneste genstand værdig dyrkelse i følge det ny testamentes forskrifter. Han vilde derpå vide, om vi antog Kristus for gud eller menneske; men da jeg begyndte at besvare dette, gjorde tolken kort besked og svarede, at vi havde den engelske religion. Da han spurgte efter mit fædreland, svarede jeg selv på Persisk, at det var kongeriget Daanie, hvorpå han sagde: Det er vel det samme som Daanemaark, der ligger imellem Sverrig og Engelland? hvilket jeg bifaldt. Hos den første minister, Sader Azam, har jeg været to gange buden til gæst; den første gang alene, den anden i selskab med den engelske chargé d'affaires og to af hans brødre. Den første gang lod jeg mig udbede en stol, den anden sad jeg i et vindue! Blandt andre særheder var én af gæsterne, en gammel sheik, hvis broder, som sad på en anden plads, de spurgte om et og andet sagte, hvorpå han mumlede noget for sig selv, hvilket

jeg antog for hans aftenbön, og siden svarede hen i tåget til det, hvorom hans broder var spurgt; jeg troede, han var ikke rigtig i hovedet, men fik siden at høre, at han havde samtale med djævelen, som svarede ham på de ubekendte spörgsmåle. Om alt går vel, skal turen videre gå for sig i morgen tidlig; jeg har alt lejet fire mulæsler til Isfahan og skaffet mig en mand, som skal følge mig over Persepolis til Shiráz, så at jeg rejser her for egne penge, hvilket skal være mindre bekosteligt end at rejse for kronens regning; jeg tror ellers ikke, forskellen bliver stor, 5½ dukat har jeg givet på hånden, hvilket er en ganske god begyndelse. Overhovedet har jeg til i dag udgivet omtrent 60 dukater i Persien, uden at have købt nogen bog eller nogen anden ting af betydenhed, undtagen livets fornødenheder. I begyndelsen af september håber jeg at være i Bombay i Indien, hvis mine penge række så langt.

Jeg burde skrive noget om hovedstaden i Persien, men der er ingen ting at se: lave huse af rå sten på ett stokværk, en eneste betydelig moské med en lille guldfarvet kuppel, som dog ikke ses over husene; kongens hus og den engelske ministers, også af ett stokværk, er det betydeligste; gaderne ligesom i Tavriz. Jeg har besét den kongelige families stammesæde, slottet Kajar (Kadsjær), ½ mils vej fra byen, med en have; det har været et herligt anlæg, men er nu forsömt og forfaldent, som alt i Persien; ligeså et andet lystslot nærmere byen med en herlig have, hvor kongen stundum opholder sig om sommeren; vinduerne ere sönderslagne, loftet her og dèr nedfaldet o. s. v.; haven er stor og net. En af salene har på tre sider en mængde herlige malerier, som forestille den nuværende konge tilligemed det hele hof og den eng-

elske og franske minister. Jeg havde to dage för ankomsten til Teheran en slem hændelse, da jeg blev slagen af en hest; jeg måtte lægge mig paa jorden at hvile, derefter satte jeg mig til hest, men efter at have redet nogle skridt, besvimede jeg aldeles, så at jeg intet vidste af mig selv, förend folkene havde løftet mig af hesten og lagt mig på jorden, hvor jeg havde ligget ½ times tid. En anden lille hændelse traf mig på en station, nemlig at folkene gjorde vanskeligheder med hestene; min fører trak sin sabel og slog med den flade side dygtig om sig, én af de slagne greb til sin dolk, og jeg trak min sabel, men det kom ikke til noget feltslag. Ved ingen af disse lejligheder var min tjener tilstede.«

Fra Persepolis skrev han den 6te juni 1820:

»Jeg er så fro, jeg er så glad,
jeg er min egen — tjener!

I ruinerne af Persepolis traf jeg nemlig en engelsk herre, som gik tilbage til Europa fra Indien, og var ligeså glad ved at erholde en europæisk tjener, som jeg ved at slippe en tysk; jeg står da nu i en anden verdensdel fuldkommen alene iblandt barbarer, som røve og stjæle fra hverandre indbyrdes, så at de sjælden rejse til en anden by uden at være vel bevæbnede; men heller det! Jeg har jo endnu ikke gjort brug af min dyrendal; dog nok om dette æmne, som formodentlig ikke er det, De egentlig vænter fra Persepolis. Nu har jeg sét kileskriften, de 40 støtter, Saporernes triumftegn over Rommerne o. s. v. Dog alt dette er ikke egentlig mit æmne, da det for det allermeste ere stumme mindesmærker; også kileskriften er en stum taler, dog håber jeg, den skal opdages, når de indiske sprog og Zendisk blive mig mere bekendte; den går fra venstre til

höjre, og det er soleklart, at det er en virkelig skrift, ikke noget fantasispil. Dog så jeg ingen indskrift med den, som var bevaret fuldstændig ubeskadiget. Det er klart, at de 40 støtter have været söjlerne i et slot med alt tilbehør. Gruset fylder det hele til et par alens höjde, og söjlerne se ud som masterne af skibe i en havn; trapperne ere bedst bevarede. Man viser et badehus udhugget i en klippe nær ved slottet, men da det har en basrelief, som forestiller ilddyrkelsen, så er det vel snarere bestemt til religiøst brug, jeg formoder til begravelse, især da det er fuldkommen ligt billederne på Saporernes grave, som urigtig kaldes Rustens billede. Dog dette er jo noksom beskrevet af Engellænderne; jeg vilde kun lade professoren vide, at jeg har sét det, og ikke fortryder de tre dage og de tre dukater, som jeg derfor har opofret. Beliggenheden er fortræffelig valgt: det ligger på en höjde tæt ved bjærget, som udgör den ene side af en stor og frugtbar dal, så at man derfra har udsigt over en uhyre slette; og dette er næsten det eneste frugtbare og skönne sted, man ser på den hele vej igennem Persien; dog, det ligger ikke ved vejen, men østligere, så at man kan sige overhovedet, at hele vejen er en ørken.«

Kun liden vægt synes Rask at lægge på det nys omtalte lidte uheld, da han blev slået af en hest; hans snart påfølgende sygdom synes imidlertid at vidne om, at enten dette eller det forandrede klima har haft varigere følger, måské endog lagt grunden til hans senere brystsygdom. Strax efter hans ankomst til Shiráz, og fra denne tid af næsten under hele hans ophold i Indien, vidner den af ham førte dagbog tilfulde om hans sygdom; den indeholder afbrudte, ofte yderst korte notitser; og denne sygelighed

synes også at have virket på hans sindsstemning. Ved sit ophold i Shiráz fra den 7de til den 13de juni bemærker han: „*jeg blev meget syg*“, ved ankomsten til Bombay gentager han: „*jeg var syg*“. Hvad der derfor af hans dagbog lader sig uddrage for denne tid, er kun retningen af hans rejse: Han forlod Shiráz den 13de juni; vejret var meget hedt, og rejsen besværlig; han ankom den 18de til Kazerum, den 26de til Bushehr, hvor han studerede Persisk med *Manshí Mirza Hassans* hjælp; den 27de august gik han ombord på *the Benares*, kapt. Arthur, kom den 5te september til øen Kisma, den 20de til Maskat, den 29de til Bombay.

Ankommen til Bombay besøgte han først hr. *Shotton*, tog derfra til kapt. *Fearon*, som strax førte ham til statholderen *Elphinstone*, en meget lærd og i enhver henseende udmærket mand; hos ham spiste han, når han ikke var indbuden andensteds. Han gjorde nu bekendtskab med adskillige herrer og tilvejebragte de nødvendige bøger, for for alvor at studere Hindostansk og Sanskrit. Han nævner hr. *Erskine*, dr. *Taylor*, præsten hr. *Car*, hr. *Simson*, hr. *Wilkins*, en brodersön af forfatteren til Sanskritsproglæren; kapt. *Gordon* gjorde ham bekendt med hr. *Hall*, en amerikansk missionær, som forstod Mahrattisk; en anden missionær, hr. *Horner*, viste ham megen artighed med boglån o. desl. Han antog en sproglærer, som var en Parser eller ildtilbeder. Han erholdt besøg af ilddyrkernes præst *Mulla Píróza* og den parsiske købmand *Ardeshír;* præsten påstod, at de talte Derí endnu i en landsby eller flække ved Isfahan. Den 10de october, en aften hos dr. Taylor, hørte han første gang en Bramin læse Sanskrit. Næst efter Hindostansk anvendtes tiden

69
dels til at undersøge *Desátír*, som han dog ikke kom til noget udslag med, dels med at læse noget Portugisisk med hr. *L. M. de Sousa.* Men hans hovedsyssel den sidste måned i Bombay var at opdage den tabte kundskab af Zend og Pehlvi. »Uagtet alle oversættelser af Zendavesta i Pehlvi, Persisk, Sanskrit, Guzeratisk og Fransk er nemlig dette sprog aldeles uddøet; det samme gælder måské ligeså fuldt om Pehlvi; men der gives dog de, som påstå at kende det. Mulla Pírós gav sig ikke ud for at kende nogen af delene, men *destúr Edelji* påstod at forstå begge så temmelig.« Rask henvendte sig derfor, efter Erskines råd, til hans beskytter og understøtter, den rige købmand *Hormezdjí Romanjí*, som virkelig sendte Rask desturen, men hindrede ham fra at meddele sin kundskab, der også forekom Rask at være såre indskrænket. *Munsí Dúsabhái* skaffede ham nogle stykker af Zendavesta, og ved dr. *Jukes* erholdt han adgang til det literære selskabs bogsamling. I Bombay afsluttede han en handel med *Ferdumjí Merzbanjí* om indiske skrifter; desuden købte han adskillige mærkelige stykker fra andre sider, som af Edeljí, Dúsabhái o. s. v. Statholderen havde tilbudt ham pengelån; ved et besøg spurgte han, hvor meget han kunde behøve; Rask svarede, 5 til 600 rupier, og fik siden en skriftlig ordre til kapt. *Fearon*, at udbetale ham 600, uden at han skulde tænke på at tilbagebetale dem. Dette gjorde det umuligt for Rask siden at forlange mere, da han afsluttede den nysomtalte boghandel, og han var nødt til at låne af hr. Shotton. Efter statholderens forslag, der understøttedes af Erskine, blev han medlem af det literære selskab i Bombay.

Nu fulgte rejsen fra Bombay til Kalkutta. Han afrejste den 21de november 1820 med kapt. *Close*, der skulde gå til Gvalior som brittisk resident ved Scindeahs hof. Rejsen gik over Kundalla; han besøgte det höjst mærkværdige huletempel fra Buddhisternes tider; i Dápúrí gjordes ophold i en uges tid, som forskönnedes ved major *Ford's* gæstmildhed, og han beså den sidste Peishvas slotte i Púnah, samt templerne. På vejen herfra så han det mærkværdige træ (*Burr*), som udskyder fra grenene nedhængende stammer, der, når de blive lange nok, slå rødder og danne ny tykke træer, forenede med moderstammen i grenene. De nedhængende stammer ere tynde, omtrent som en tyk pen, ikke ganske lige, ofte fire, fem i en klynge, der siden voxe sammen, når de slå rødder. De have hverken blade eller bigrene og ere derfor af naturen ikke bestemte til noget andet öjemed end at danne ny stammer. De hænge lodret ned fra en höjde af tre, fire favne, og synes at være uddøde affald af træet, men siges at være meget stærke. Et træ med sex til syv stammer og mange slige nedhængende klynger af ny stammer udgaves af indbyggerne blot for 50 til 60 år gammelt; under det var et tempel. Af de følgende steder kunne især mærkes: Assey Omrah, floden Tapty, over hvilken de satte nytårsdag 1821; Burranpore, den engelske militære post i Asírghur, BikengaM. En bramin, ved navn *Bhújangráu*, begyndte at undervise ham i Mahrattisk; han forsøgte at ride på en elefant i selskab med kapt. Close, men fandt bevægelsen stødende. Ved Mandlèsa gik de over floden Nerbuddá; på Vindayabjærgene er en mærkværdig port nærved toppen, og en pagode på den höjeste spids; i Mháu (Mhow) modtoges han med særdeles artig-

70-71
hed af sir *John Malcolm*, der gav ham anbefalelsesbreve til Benares og Kalkutta, og drog derfra til Ujín (Oojein); han beså ruinerne af det såkaldte vandslot Kálidé, bygget på en ø i floden Sipreh, en herlig levning af mahomedansk kunst; og Sháh-jeḩán-púr, en betydelig by. Heden var stærk, 90° (Fahr.) om middagen i skygge i et køligt telt. Fremdeles rejste de over Bopalpuri, af de indfødte kaldet Daberi; Curanie med sukkermaskiner og valmuemarker; og endelig Nerwar. Den 17de februar (1821) ankom de til Gvalior; her opholdt han sig til den 7de marts. Han beså Shah Jehans gravmæle, samt de mærkelige klippeudhulinger; disse vare af den braminske hinduisme, ikke meget gamle, men figurerne uhyre store og nøgne; der vare tre siddende i tre særskilte kapeller med hænderne lagte ud på hverandre, ligesom til at modtage ofringer; disse skulde formodentlig forestille guder; de øvrige, imellem 20 og 30, vare stående. Under sit ophold her bemærker han også, at han blev meget bestyrket i den formodning, at Odin og Buddha er én og den samme.

Herfra måtte han nu rejse alene uden beskyttelse og meget lidende. Han lejede en båd (*ulaq*) fra Kalkutta, afsejlede den 7de marts og ankom til Etawan og til Kalpi. Den 19de marts var det Hinduernes nytårsaften; de havde ild antændt omkring landsbyen, opsendte raketter og dansede omkring ilden. Den 24de ankom han til Allahabad, som de indfødte kaldte Iláhabáz; den 30te til Benares, men han fik hverken at se den höje skole, *the College*, eller observatoriet, eller skolens betydelige bogsamling af sanskrithåndskrifter. Den 10de april ankom han til Dynapore, den 12te til Patna, den 18de til Rájmaḩal; den første maj til Serampore, hvor han indlogerede sig hos dr. *Mundt*.

»Jeg medicinérte,« siger han, og atter »jeg tog stærk medicin.« På denne rejse må han have udstået meget; om bylder på hænder og fødder taler han allerede ved rejsen til Indien; nu smærtede hans fod ham atter. Med bådsejerens, tjenernes og soldaternes opførsel var han særdeles misfornöjet; han skiftede tjenere og båd, men uvæsenet blev det samme. Det er åbenbart, at han frygtede for forgiftelse (han siger ved den 8de april: »jeg begyndte at frygte for gift i vandet«), og at han troede, ved en religiøs ceremoni at forandre tjenernes opførsel; han forsøgte det om morgenen og om aftenen i floden, men det vilde ej lykkes. Han taler også om »den mystiske forfølgelse«, han havde været udsat for. Ulykkelige ven! Sikkert var han meget syg. Fra denne tid af og i det mindste indtil i marts næste år må denne sygelighed have vedvaret; på sin følgende rejse til søs til Madras taler han nemlig atter om »en mængde besynderlige hændelser og misforståelser« og anmærker snart: »jeg arbejdede ikke meget i disse dage«, snart »lidet bestilt«, »intet bestilt«. I begyndelsen af året 1822 skriver han: »jeg fatter nyt håb«, men siden atter: »jeg blev meget svagelig, og det jo mere og mere næsten daglig, så jeg tænkte på hjemrejsen«, samt »jeg var meget svag og tænkte mere på at fordrive tiden end på noget arbejde«. Lægen havde forbudet ham at studere for en måneds tid. Hans sygdom kan uden tvivl let forklares af hans lange, besværlige rejse (fra Bombay til Gvalior f. e. og atter herfra til Kalkutta udgör alene henved 1700 engelske mile), overdrevne legems og sjæls anstrængelse og det brændende klima, til hvilket han ikke var vant. Man vil af disse omstændigheder let indse, at han måtte önske at se hjemmet igen, samt at der om

72-73
hans følgende ophold i Indien kun kan meddeles höjst korte og ufuldstændige notitser.

Den 17de maj (1821) afrejste han til Kalkutta, opholdt sig dèr noget, vendte atter tilbage til Serampore og gik endelig den 25de juni ombord på skibet Glorioso, kapt. Paterson, for at sejle til Madras; den 25de juli gik han i land og traf her landsmænd: hr. *Haubro* fra København, der var engelsk missionær i Vepery tæt ved staden, dr. *Rottler*, der havde været dansk missionær i Trankebar; den 18de august afsluttede han sit bogkøb med kollegiet. Han beså St. Thomas bjærget: nemlig hulen på det lille bjærg, hvor St. Thomas skal have skjult sig, og i kirken på toppen af det store bjærg det kors bag altertavlen, som er aftegnet, men aldeles urigtig, i Dänische missionsberichte, 27te continuation, s. 280. Han afrejste igen den 17de october og kom den 28de til Trankebar, som han atter forlod den 5te november. I Trankebar gjorde han bekendtskab med hr. *Rehling*, kaptajn *Strikker* o. fl.; regeringsråd *Kofod* forærede ham en Negerdreng Lindor, som siden voldte ham meget bryderi. På sejladsen videre blev det hårdt vejr, og han var meget søsyg; de bleve liggende en tid ved Negapatnam; den 22de november fyldte han sit 34te år ombord på en båd eller såkaldet dohne på Ceylon i bugten af Jafna; den 30te ankom han til Kolombo.

Under sit ophold i Kolombo indtil den 30te marts i næste år blev han æresmedlem af det derværende literære selskab. Han beså kanélhaven og beskriver behandlingsmåden med kanélbarken. Understøttet af den methodistiske missionær hr. *Clough*, samt af hr. *Layard* og sir *Richard Ottlay*, gjorde han bekendtskab med flere indiske

lærde og samlede en sjælden skat af originale håndskrifter på palmeblade i Pali og Singalesisk. Blandt de mænd, han her omtaler, nævner han også kapt. *Schneider*, en Hollænder. Han blev frimurer. Hans tiltagende sygdom nødte ham til at beslutte sig til tilbagerejsen; han afsejlede, som nys anført, den 30te marts fra Kolombo på det engelske skib the Colombo; den 5te april, Langfredag morgen, stødte skibet på blinde skær på den sydligste pynt af Ceylon, Point de Galle, og han led skibbrud; en kasse blev sönderslået, hvorved nogle af hans egne håndskrifter og en del trykte bøger og penge gik tabte, men han frelste sine Pali- og singalesiske håndskrifter. Han selv kom lykkelig i land og rejste til Galle, for at vende tilbage til Kolombo;. den 8de april afrejste han til Matura med hr. Clough. I Matura besøgte de den såkaldte Maha-Mudelliar d. e. formanden for Mudelliarerne i hele kystlandet, for at få hans anbefaling til ypperstepræsten, den 85årige *Karatopa*. Fra ham gik de til Mudelliar *Pereira*, som lovede at være deres tolk hos ypperstepræsten. Næste dag, den 9de, besøgte de denne i Verägan-pipäganssæla, d. e. præstehuset udenfor Veræegam, og begyndte at spörge ham om Pali og Elu, deres ælde, forholde og skriftrige, men fik ikke megen ny underretning, da hans idéer vare tagne blindt af de gamle historier i Pali og Elu. De beså templet i Matura; det består i en firkantet verenda om et firkantet værelse, delt i to; i den inderste del ere fem billeder af Buddh: ett siddende, over alteret, som var fuldt af ofrede blomster, de fire stående, to ved hver side, de yderste i en lærende stilling. Væggene vare bemalede med de braminske guder i lyttende eller opvartende stilling; udenfor vare to velgjorte billeder, et på hver side.

74-75
I den ydre afdeling var en trappe op til et loftværelse, som intet indeholdt uden et bord. Ingensteds i templet var noget vindue. Det er forskelligt fra gravkuppelen, samt fra prædikeskuret, som var bygget firkantet med to stilladser for præsterne, til at tale til den omgivende mængde på den fri, åbne plads. I præstehuset eller klosterskolen Pansæla fandtes bibliotheket, som bestod i en stor kiste, der stod i et lidet værelse, som også indeholdt en seng; i kisten var 100 bøger omtrent, og 200 desforuden tilhøre templet. De besøgte George Nadoris de Silva's tempel i Dadalla. Bibliotheket var opstillet i skabe med hylder og sagdes at indeholde omtrent 500 bøger, hvoriblandt mange Palibøger i den burmanske skrift, hvilke George havde bragt fra Ava. Hans eftermand, den derværende præst, var med ham i Ava, og måské ligeså lærd. Den 20de april rejste de til Kaltura, så over Pantura, Morottu, Ratmaláne, og ankom den 24de til Kolpettah ved Kolombo. Under sit andet ophold i sidstnævnte stad købte Rask den 13de maj det buddhaistiske avatar-maleri i 37 tavler for 300 rdl. (formodentlig i singalesiske penge, som er meget mindre end danske); det var forfærdiget i Ava.

I et par år havde Rask hverken fået bøger og andre sager eller penge hjemmefra. Såsnart han var ankommen til Indien, blev forbindelsen med fædrelandet overmåde vanskelig; han erholdt sine pengeforsendelser silde, og sjælden før han aldeles havde opbrugt dem; men ved Engellændernes beredvillighed til at forstrække ham med det fornødne havde han kunnet fortsætte rejsen til lands igennem hele Indien fra Bombay til Kalkutta, og siden dels til søs, dels til lands fra Bengalen over Madras og

Trankebar til Ceylon; han fik alle sine lån betalte og vedligeholdt således sin kredit indtil det sidste öjeblik, da han, rigtignok aldeles blottet for penge, gik ombord på det engelske skib the Colombo, for at vende tilbage til Europa. Efter det lidte skibbrud var han i en aldeles hjælpeløs tilstand, uden penge, på et fremmed sted, hvortil han ingen anbefalelsesbreve havde, i den absolute nødvendighed at rejse tilbage til Kolombo over land med hele sin bagage, så vidt han fik den reddet, og at affinde sig med den engelske kaptajn, der, skönt rejsen ikke blev fuldført, dog i følge de engelske love måtte strax have en del af fragten udbetalt. Han uddroges af denne forlegenhed ved Englændernes forekommenhed. Da han imidlertid på den fjærne ø ikke i mindre end et par års tid kunde erholde svar fra fædrelandet, tilskrev han det kgl. danske regeringsråd i Trankebar og erholdt en understøttelse, som hjalp ham ud af al forlegenhed og gjorde ham det muligt at opholde sig endnu noget i Kolombo for at oppebie en anden skibslejlighed. Men denne indtraf ikke, da flere skibe, som vare væntende, toge en anden vej; han var da atter blottet, og der var intet andet at göre, end at rejse til søs til Trankebar, hvor opholdet vilde være mindre bekosteligt, og da det imidlertid blev bekendt, at et dansk skib var kommet til Ostindien og gået til Bengalen, at rejse videre til Madras og derfra med en engelsk Ostindiefarer til Kalkutta for at nå det. Her håbede han også endnu för sin hjemrejse at erholde vigtige oplysninger og håndskrifter henhørende til hovedgenstanden for hans sproggranskning: Sanskrit med hvad der hører til den braminske sekts literatur. Med skibet Luizza, kapt. B. Passe, afgik han den 18de august til Madras, ankom den

1ste september til Trankebar og den 3die november til Kalkutta, hvor han gjorde bekendtskab med *Rammahun Roy*. Til de fornødne udgifter erholdt han på ny en understøttelse af den kgl. kasse i Trankebar, men så sig ved ankomsten til Bengalen atter næsten ligeså blottet som strax efter skibbruddet på Ceylon. Han henvendte sig da til det kgl. råd i Frederiksnagor og erholdt det fornødne til at udruste sig med til den lange hjemrejse og at betale fragten, der alene beløb sig til 1500 siccarupier, som dog i følge landets brug måtte ansés for overordentlig billigt.

De således erholdte penge havde han ikke optaget, förend et skibbrud og dermed forbundne uforudseelige og uafværgelige omstændigheder gjorde ham det umuligt på anden måde at komme tilbage fra den rejse, han med kongelig understøttelse havde foretaget; i intet tilfælde havde han heller selv bestemt, men aldeles overladt til de sted- og sagkyndige kgl. ostindiske regeringsråder at forunde ham så meget, som de hver gang selv måtte ansé for aldeles nødvendigt. Efter sin hjemkomst afgav han til kongen en betydelig samling af sjældne indiske håndskrifter, fornemmelig på Pali og Singalesisk, med det önske, at de måtte ansés som nogen erstatning for de betydelige udgifter, hans hjemrejse, ved et sammenstød af uforudseelige omstændigheder, kom til at volde den kongelige kasse. Disse håndskrifters værd, siger han, beror fornemmelig, foruden indholdets vigtighed, på to omstændigheder: nemlig at de alle ere gamle, for det meste skrevne for tempelbibliotheker med utrolig flid, som et værk af fortjeneste, og følgelig i landet selv næppe for nogen pris at erholde; og at denne samling, så vidt vides,

er den eneste i sit slags i Europa, ja man kan sige udenfor de buddhistiske lande, thi endog i Kalkutta findes intet i de nævnte tungemål, som kan lignes dermed. De udgöre 50 nr., og fortegnelsen over dem findes i hans program *de pleno systemate Sibilantium in lingvis montanis.* Havn. 1832. s. 31—34.

På det danske skib Juliane Marie, kapt. Duntzfeldt, gik Rask endelig ombord den 1ste december, for at vende tilbage til Europa; den 6te januar 1823 ankom de til Port Louis på Mauritius, men han blev ombord »af mangel på penge«. Efter at have læst romanen om Paul og Virginia beså han dog siden haven, hvor de elskendes grav vises. Med hvilke følelser han betragtede denne, vides ikke, men dog kan bemærkes, at det var på denne rejse, han fattede sin første og uden tvivl sidste kærlighed, som dog ikke over hans følgende liv skulde brede den lise og vederkvægelse, hvortil han så höjligen trængte. Den 25de april nåede skibet Dover, og Rask ankom til København den 5te maj 1823.

Efter at have fulgt Rask på hans rejse fra Finlands isflader igennem Ruslands ørkener til Ostindiens brændende sand, forsøge vi endnu at meddele nogle korte notitser angående hans indre virksomhed; de ere ufuldstændige og usammenhængende, men turde måské dels interessere, dels videre benyttes af en og anden lærd. Allerede under sit ophold på Dalarøen udenfor Stokholm (november 1816) begyndte Rask for alvor at tænke på det russiske sprog. Han udtænkte og opskrev sin opfindelse, at udtrykke Russisk med lutter græske bogstaver; således nemlig: *α*, *б*, *β*, *γ* (*Γ h*), *δ*, *ἕ*, *ʿζ*, *ζ*, *ι*, *η* (d. e. iй), *κ*, *λ*, *μ*, *ν*, *ο*, *π*, *ϱ*, *σ*, *τ*, *ω*, *φ*, *χ*, *ϛ*, *ʿϛ*, *ʿσ*, *ʿσʿϛ*, -, *υ*, ʾ, *ἤ*, *ε*, *ὦ*, *ἆ*, *ξ*, *ψ*, *θ*.

78-79

hvor der blot er det ene ny tegn, *ϛ*, dannet overensstemmende med *ς*: det øvrige består kun i den bestemte anvendelse af ᾿ og ῾ ved alle selvlyde og alle hvislebogstaver, hvor de udfordres, som *οδὶν*, *ἐς᾿*. Dette på Dalarøen udtænkte græske skriftsystem for Russisken omarbejdede han siden i Petersborg og udførte det på Tysk, for at lade det trykke, hvoraf der dog i følge Krugs råd ikke blev noget. I Stokholm, hvor han forsatte studiet af Russisk, foretog han tillige Arabisk og især Persisk, hvortil Hallenberg lånte ham dels bøger, dels egne skriftlige hjælpemidler. Ligeledes arbejdede han her på en efter lighed med Græsken indrettet latinsk sproglære. I november 1817 opsatte han bemærkninger om det arabiske alfabet, om hvilket han siger, at det i henseende til konsonanterne er det fuldkomneste i verden, og at det med hensyn til vokalerne kunde blive det ved en ringe forandring: når nemlig de sproglærdes påfund med den såkaldte nunnation og alt andet, som ikke tilhører det virkelige sprog, forkastedes aldeles, og selvlydstegnene udfyldtes efter Syrisk, dog så; at de alle kom til at stå over, aldrig under linien. I januar 1818 arbejdede han på sin udskrift af Jomsvikingasaga efter den skönne pergamentskodex nr. 7 i det kgl. bibliothek. I Petersborg fortsattes det persiske og arabiske studium, men han læste også Armenisk og Fransk og havde ingenlunde glemt at tænke på modersmålet. Den 2den december 1818 udfandt han i anledning af Schlyters svenske sproglære på Russisk det nynordiske selvlydssystém, som indtil da havde forekommet ham aldeles uregelret; nemlig følgende ti selvlyde, hvilke han sammenstiller med Finsk:

						Finsk
		a				
höje	*æ*	*ŏ*	*å*	} åbne		*a*, *æ*
dybe	*e*	*ø*	*o*			*å*, *ŏ*
smalle	*i*	*y*	*u*			(*o*, *ø*)
brede	*í*	*ý*	*ú*	lukte		*u*, *y*
		bløde	hårde			*e*, *i*

Hans studier i Indien vare, som man kan tænke, såre mangfoldige; de gik fornemmelig ud på de indiske sprog; men dels som nødvendighed, dels »til tidsfordriv« studerede han tillige flere dèr gængse europæiske. I årene 1820—1821 fornemmelig lagde han vind på Hindostansk, hvilket han begyndte at læse med en sproglærer den 3die october 1820, Sanskrit, Zend og Pehlvi, Mahrattisk, hvori han fik undervisning af en bramin, Telungisk, Kanaraisk, Bengalsk, Tamulisk, Burmansk, om hvilket han fik en håndskreven sproglære på Engelsk til foræring af den amerikanske missionær *Hough*, Singalesisk. Han afskrev håndskrifter med latinske bogstaver og udarbejdede en sproglære i Sanskrit, samt et Sanskrit-bibliothek eller efterretning om den trykte literatur. Men han studerede tillige Græsk, Spansk, Portugisisk, Hollandsk, begyndte en dansk-græsk ordsamling, arbejdede på den engelske verbaltheori og fuldendte, den 3die october 1821, sin afhandling om Zendsprogets ælde og Zendavestas ægthed.

Med sprogstudier forbandtes tillige undersøgelser om andre overensstemmelser hos Hinduerne og Nordboerne; han overtydede sig stedse mere om, at Odin og Buddha er én og den samme. Hans bemærkninger derom i et brev, skrevet i Gvalior den 18de febr. 1821, meddeles her med hans egne ord: „*Yesterday I saw for the first time* Symes Account of Ava, *and was struck with several coin-*

cidences between the manners of the votaries of Buddha and those of Vodan or Oðin; f. i. The division of the day and night in 8 yettee's beginning from noon, which is still used in Iceland and called there eyktir, each eykt consisting of three hours; the burning of the dead; the monogamy allowing concubines); their not having or caring about any division into casts; the names of Buddha, viz. Gautama, properly an image of him corresponding with the very frequent icel. name Gaut-r (allowing ama to be a derivative termination as the icel. -r also is a termination of inflection); the other name Seaka, corresponding with the icel. name of Oðin Siggi, in all the oblique cases Sigga. Syme's two objections to the identity of Buddha and Oðin, viz. 1) that Buddha was a mild god of happiness, but Oðin a cruel being carrying war and destruction along with him; and 2) the difference of 500 years between them, seem to me of no consequence whatever. The first is altogether a mistake: Oðin is the benign deity of providence, wisdom and eloquence, Tyr (whence Tuesday) of strength, and Thor (whence Thurs-day) of war, power and destruction, as also of thunder (the Germans say Donners-tag, i. e. thunders-day). The 500 years distance again is no greater objection against the identity of Oðin and the Birman deity than the other 500 years between Buddha, who appeared on the earth 1014 b. Chr., and Gaudma, who lived 507 years b. Chr., and are how-*

---

*) Rask anfører til slutning endnu følgende bemærkning: »*As.* Res. 7. mr. Joinville: *There is no law forbidding brothers to have one woman in common. This custom prevails very much in Candy, and in all suits relating to marriage is considered legal.* = Ve og Vile, som i Odins fraværelse tog Frigg til sig; cfr. Lokasenna.»

ever generally allowed to be the same deity; nor can this have the least weight for any-body, who knows the hindoo doctrine of Metempsychosis, of which even in Edda several instances are expressly mentioned, and which has its own indigenous and expressive words in Icelandic, viz. s á l n - a - f l u t n í n g *(i. e. souls' removing) and* e n d r - b o r i n n *(i. e. again-borne). Besides is the scandinavian Oðin in Edda sometimes expressly distinguished from* O ð i n t h e o l d *(i. e. ancient). Another circumstance favourable for the hypothesis is the Birmans not declining to eat flesh, as also it is well known, that the Kalmucks however of Lamaic religion, especially like horseflesh, which was a great delicacy amongst the ancient Scandinavians. Even the names of the two successors of Oðin in the kingdom of* G a r ð a r í k i *(Russia), viz.* S i g u r - l a m i *and* S v a f u r - l a m i *(in the oblique cases* - l a m a*), corresponding so nearly to the title* L a m a *(in Tibet), seem to corroborate this hypothesis. I was delighted to find in Symes too that Sir W. Jones had declared himself perfectly convinced of the identity of these deities (in his discourse upon the chinese), which I did not know, when I espoused the same hypothesis in my preface to the Anglo-saxon Grammar. I allow all the afore mentioned circumstances cannot properly be said to establish any new truth, but they seem (together with the remarkable coincidences between Edda and Zendavesta) to make it very probable that one religious system has of old prevailed throughout India and Persia, and that the buddhistic, odinian, pársi and brahminical are only branches or sects of it, the two last mentioned however the latest, and the two older ones even in near affinity to the greek mythology.*"

På rejsen til Ceylon gjorde Rask et udtog af den

gamle, især bibelske histories tidsregning. Under sit første ophold i Kolombo studerede han Pali, og gjorde udkast til en sproglære derover, samt Elu eller gammel Singalesisk; den 29de december 1821 begyndte han sin afhandling om at udtrykke de indiske sprog med latinske bogstaver, bestemt for det literære selskab i Kolombo, til hvilket den indsendtes den 15de februar; på samme tid begyndte han en anden afhandling om en latinsk retskrivning for de semitiske sprog, især Arabisk, og havde endelig også megen del i at ordne begyndelsen af anden del af *Cloughs* singalesiske ordbog, nemlig den singalesisk-engelske. Under sit andet ophold i Kolombo efter skibbrud et fortsatte han sit studium af Elu, Singalesisk og Pali; udarbejdede en lille afhandling om den singalesiske og paliske skrift; underviste flere i sit ny skrivesystem (med latinske bogstaver); fik forfærdiget ny latinske typer: þ, ð o. s. v. i missionens skriftstøberi; udarbejdede sin singalesiske skriftlære på Dansk, som derpå trykkes i Kolombo; og tænkte endelig på at anvende sin latinske retskrivning til Kinesisk.

På sejladsen fra Kolombo studerede han Italiensk og Fransk til tidsfordriv. Den 1ste october 1822 (altså under hans ophold i Madras) bemærker han, at tabellen, som viser, hvorledes de tamuliske lyde udtrykkes efter hans systém, blev trykt. Ombord, da han sejlede fra Madras til Kalkutta, arbejdede han på den tamuliske sproglære, samt på en fransk sproglære. Græsk og Latin studerede han til afvexling, så vel her som ofte forhen. På tilbagerejsen til Europa sluttede han sine udkast til den franske og italienske verbaltheori, samt sit udkast til den spanske gerningsordslære.

To bemærkninger frembyde sig ligesom af sig selv, når man betragter Rasks nysanførte studier. Den første hindring for en friere forbindelse imellem Europas og Asiens literaturer opstår af det yderst afskrækkende ved de asiatiske sprogs elementer. Hvad der allerførst måtte göres, var at angive midler til at bortrydde denne. Det første middel, uden hvilket næsten ingen forening nogensinde er tænkelig, var at bringe énhed i de asiatiske sprogs skrivning og at føre denne tilbage til lighed med europæisk simpelhed, lethed og hensigtsmæssighed i alle deres skrifttræk. Heri ligger den ligeså naturlige som simple grund til Rasks iver for at tilvejebringe et sammenhængende systém, hvorved alle asiatiske sprog kunde udtrykkes med latinske bogstaver, og hvorfor han i Asien selv søgte at göre vigtigheden, ja nødvendigheden deraf indlysende for andre. Men Treschow siger etsteds, at intet er skadeligere for menneskets udvikling end vanen; og at røre ved disse elementer, ved de kære bogstaver, som alle have lært fra barns ben af, det var visst nok at røre på et ömt sted. Flere lærde have imidlertid så vel fremsat nødvendigheden af, som anvendt et sådant skriftsystem; tingen selv er så naturlig, simpel, letter det hele sprogstudium så overordentlig meget, er så aldeles nødvendig, at næppe nogen asiatisk nation vil nærme sig europæisk udvikling i literaturen uden at befries fra de gamle lænker, så der vel ikke kan tvivles om, at Rasks idé jo en gang vil virkeliggöres.

Det har uden tvivl været mange påfaldende, at Rask strax efter sin hjemkomst udgav en spansk sproglære: man tænkte sig ham vel fordybet ene og alene i indisk visdom; det foregående viser, at der for ham ikke var

53-84

noget så stort spring i hans studier; han omfattede alle europæiske og asiatiske sprog, for ham vare de alle lige levende; men om hans granskninger skulde komme frem for verden i denne eller hin orden, først eller sidst, det beroede, som alle andre menneskelige foretagender, på, hvorvidt omstændighederne til at fuldende og udgive dette eller hint arbejde vare ham mere eller mindre gunstige. At lægge ham til last, at han med lethed kunde gå over til en aldeles anden sfære, at han uden at forstyrres kunde strax efter at have studeret de indiske sprog udgive sproglærer både i syd- og nordeuropæiske, vilde være ubilligt; det var at dadle hans storhed.

Resten af Rasks liv fra hans hjemkomst til hans død var lidelsesår. Da han kom tilbage, var hans navn berömt over al verden; vistnok måtte han da have og få avindsmænd; han søgte forgæves at komme i en stilling, i hvilken han med sorgfrit udkomme, i en elsket families skød, kunde høste frugten af sine udstandne möjsommeheder og meddele verden udbyttet af sin indsamlede lærdom; hans velyndere hang ligeså fast ved deres gamle retskrivning, som han stred for den ny; de forkastede uden videre alt hvad der var skrevet med denne, han søgte med en ivrighed, der truede med at fængsle alle hans sjæls kræfter, at sætte den igennem; og (hvad der først efter hans død er blevet mig klart) spiren til en sygdom, der både nedtrykker og forbitrer gemyttet, lå allerede i hans bryst. År for år voxte hans mistro; han troede sig udsat for forfølgelser næsten fra alle sider, og først mod enden af hans liv vendte den gamle venlighed, godhed, ja blødhed tilbage i hans sjæl.

Jo större hans lidelser vare, desto mere må man be-

undre hans overordentlige virksomhed og den usvækkede kraft, der viste sig i hans næsten lutter abstracte genstande betræffende skrifter. Hvad den lærde verden, hvad folket, hvad Europa væntede, var frugterne af hans indiske rejse; hvorfor han ikke med udelt kraft henvendte sig til dette studium, er mig en gåde. Uden tvivl trængte han strax efter sin hjemkomst både til forfriskelse og forandring; begge dele fandt han i andre studier, som dreves samtidig med det orientalske. Ved dette mødte ham uvæntede hindringer: hans stilling var uviss; for at leve måtte han informere; på forlægger af den slags skrifter var ikke at tænke, og til hans orientalske arbejder behøvede han et helt apparat af typer, som ikke fandtes her i byen, som han anvendte mange bekostninger på at lade skære og støbe, og som han desuagtet ikke kunde få i stand. I slutningen af 1823 blev ham ved kongelig resolution tillagt af finantskassen 400 rdl. s. årlig i tre år; i anledning af et hæderligt tilbud fra Edinborg blev han 1825 ansat ved Københavns universitet som prof. i literærhistorien med særdeles hensyn til den asiatiske literatur, »hvilken ansættelse« (så ere hans egne ord i en ansøgning af 8de august 1826), »skönt den pålagde mig at holde offentlige forelæsninger, ikke var forbunden med ringeste tillæg eller videre forbedring i min stilling. Imidlertid modtog jeg med glæde denne nådesbevísning, i det håb, derved at åbne mig adgang til videre ansættelse under det filosofiske facultét som virkelig prof. i de østerlandske sprog ved mulig indtræffende vacance«. Denne indtraf i marts 1826, men omstændighederne krævede, at denne professur måtte henstå ubesat i flere år, og hans skuffede forvæntning gav ham måské, som han i et brev

udtrykker sig, »lede til alt det asiatiske«. Dog manglede der ham ingenlunde på opmuntringer til at meddele den lærde verden stedse flere frugter af hans rejse; ved skrivelse fra universitets-directionen var der i året 1825 givet ham håb om, når han udgav en eller anden interessant afhandling af den gamle asiatiske eller anden til dette lærddomsfag henhørende literatur, derfor at erholde en gratification af 200 til 300 rdl. efter arbejdets beskaffenhed; tilsagn, som han ikke vides at have benyttet. Fra det öjeblik af derimod, at han kunde göre sig håb om at erholde den stilling, han i så mange år havde attrået, så man ham omgivet med lutter orientalske sager; han frasagde sig andre arbejder; han sagde vel intet, men det var öjensynligt, med hvilken iver han søgte på ny at göre sig levende alt, hvad så mange andre også vigtige beskæftigelser hidtil havde skudt noget til side; han delte fremmede lærdes glæde over, at han nu ganske vilde ofre sig til det orientalske; verden så det ikke, men han havde efterhånden samlet og bestandig forøget en skön lille samling af typer, som han anså for aldeles uundværlige; han fik endelig efterretning om sin udnævnelse til prof. lingvar. oriental., og udbrød, med følelsen af den sygdoms orm, der nagede i hans bryst, »jeg frygter, det er for silde«; — det var for silde.

Endnu i året 1823 udarbejdede Rask sin spanske sproglære efter en ny plan, som udkom i året 1824, og omarbejdede sin afhandling om Zendsprogets ælde og Zendavestas ægthed, der dog først blev trykt i Skand. lit. selsk. skr. for 1826, da udgivelsen af denne samling gik langsom fra hånden. Et andet arbejde var genstand for flere års granskninger: et værk over de malabariske sprog;

han vilde heri give »en udsigt over alle de sprog, der henhøre til den fra Sanskrit radikalt forskellige sprogklasse i det sydlige Ostindien eller det såkaldte Dekhan, hvortil, blandt andre betydelig udstrakte og mærkværdige sprog, hører Tamulisk, som tales i det danske district; han vilde udvikle disse sprogs indretning, indbyrdes slægtskab og forholde til andre bekendte asiatiske tungemål, en i videnskabernes rige ikke uvigtig mark, der hidtil har været så ubekendt i den lærde verden, at Klaproth i sin *Asia polyglotta* ikke med et eneste ord har omtalt den hele sprogklasse.« Han søgte i året 1828 om understøttelse til dette værks udgivelse hos det kgl. danske videnskabers selskab, og erholdt den, »blot med önske om at udgive afhandlingen paa Latin.« To vigtige skrifter, om den ægyptiske og den hebraiske tidsregning, som stode i nær forbindelse med det asiatiske studium, og som vi have sét ham samle til på hans rejse, fuldendtes efterhånden og udkom 1827 og 1828.

I slutningen af året 1823 indgik han med et forslag til det kgl. norske videnskabers selskab angående udarbejdelsen af et skrift om det lappiske folks eller i almindelighed den finniske stammes sprog og slægtskab; hvilket atter stod i forbindelse med et andet skrift om det grönlandske sprog, som han endnu tidligere havde påtænkt. Han forandrede siden sin plan og fandt det nødvendigt, for at bane vejen for hint værk, at omarbejde Leems lappiske sproglære, da man uden en sådan ikke vilde have nogen ledetråd i betragtningen over sproget. Ved ovennævnte selskabs understøttelse udkom den lappiske sproglære i året 1832, efter at selskabet havde foranstaltet en

Sølaps ophold i nogen tid i København (se fortalen til Rasks Lapp. sprogl. s. 10 ff.).

I maj 1824 antog det kgl. danske videnskabers selskab hans tilbud, at udarbejde et dansk etymologicum, og tilstod ham dertil en årlig understøttelse i tre år; han ophørte imidlertid med at hæve denne, da dette arbejde kun gik langsom fra hånden; han arbejdede nemlig, og kunde vel også kun arbejde, af og til derpå, når sammenhængen af en og anden artikel og dens overgange fra sprog til sprog igennem den hele cyklus, som næppe nogen uden han har haft inde, blev ham ret levende; han arbejdede således endnu derpå et år för sin død.

Med dansk retskrivning har Rask beskæftiget sig af og til sit hele liv igennem; i hans granskning herover, så vel som i hans egentlig grammatikalske arbejder, spores en bestandig fremgang til större fuldkommenhed. Deraf fulgte da også idelig forandring. Hans sidste danske retskrivningssystem må være blevet ham ret klart strax efter hans hjemkomst fra Indien, thi i året 1824 skrev han til det norske videnskabers selskab i Throndhjem om udarbejdelsen af en dansk retskrivningstheori; selskabet afslog ikke, fra hans hånd at modtage et sådant arbejde, men henstillede til hans egen overvejelse, om det ikke vilde afdrage ham fra vigtigere literære sysler. Men denne lå ham særdeles på hjærte. Han havde bragt énhed tilveje i den forvirrede islandske retskrivning; den danske var ikke mindre forvirret, men næppe overvejede han nok, at forholdene her vare ganske anderledes. Han lagde rask hånd på værket og begyndte sin danske retskrivningslære i Tidssrift for nordisk oldkyndighed, 1826; måské væntede han ved det nordiske oldskriftselskab, hvis formand han i

begyndelsen af samme år var bleven, at sætte sagen hurtigere igennem; men selskabets formål var af en ganske anden natur, det var endnu en ung plantning, som, ved at udsættes for alle med en retskrivningsforandring forbundne storme, måtte kvæles i fødselen, og han erklærede selv (Hermod, nr. 2, s. 25) på selskabets vegne, at dets formål ikke gik ud på at forandre eller fastsætte retskrivningen. Hans iver derfor kølnedes imidlertid ikke; han skrev til alle mænd, som han troede kunde og vilde fremme hans hensigt, han skrev med varme; modsigelse standsede ham ej. Han overbeviste også adskillige om rigtigheden af hans systém, og iblandt disse også mænd, der både som videnskabsmænd og som mænd i anseelige embeder kunde give sagen nogen vægt (dette er factisk); men han udsattes også for tusende drillerier og krænkelser. Havde man dog ikke gjort ham så megen modstand, i det mindste ikke så bitter, så tirrende modstand! han vilde da have skrevet sit til alle tider uskattérlige værk om den danske retskrivning, der formedelst de mange biløbig indstrøede bemærkninger er en sand guldgrube for hver den, der tilgavns vilde lære at kende modersmålet; han vilde vel også af og til have virket til at fremme og befæste brugen af sit systém hos andre, men tingen vilde dog have gået sin jævne, rolige gang, og regelrethed, énhed, orden, smag, altså overbevisning, vilde være blevet formålet for undersøgelserne, isteden for at disse nu meget ofte drejede sig om spidsfindigheder, persiflage og personlige fornærmelser. Disse kunde vel nage og græmme Rask, og de gjorde det i höj grad, da han skjulte alle sådanne krænkelser endog for sine bedste venner, og indsluttede naget dybt i sit bryst, men standse ham kunde

de ikke; han var en af de stærke sjæle, som ikke hindres og afskrækkes, men drives frem ved modstand.

Da jeg har taget nogen, skönt ubetydelig del i denne retskrivningsstrid, så tillader jeg mig også derom nogle få bemærkninger: Rask gav mig en kort udvikling af sit systém, tilfældigvis var jeg beskæftiget med en lignende undersøgelse; jeg var kommen halvvejs, og han førte mig på én gang til målet; på et par småting nær (om brugen af *å* og *j*) bleve vi snart enige; også i disse gav jeg efter for min lærer og mester. I en kort tid var jeg ganske fordybet i denne theoretiske undersøgelse, og af og til har jeg også siden fortsat granskningen derover. Men da jeg kom Rask og forholdene personlig nærmere, indså jeg stedse mere, at vore forestillinger om udførelsen vare aldeles forskellige; det var aldrig faldet mig ind at anvende den ny retskrivning i embeds- og lignende forhold, thi en sådan anvendelse forudsatte, at den allerede måtte være temmelig kommen i brug; men mit önske var, at den måtte efterhånden sættes igennem hos skribenterne; resten vilde da give sig selv. Ubehagelig (og hvo vil under lignende omstændigheder ikke føle det samme?) blev mig tilsidst også den bestandige hængen i bogstaverne, og jeg frygtede for, formedelst idelig standsning af disse, aldrig at kunne komme til tingen. Heller ikke har jeg endnu kunnet erholde andet resultat, end at der i ethvert retskrivningssystém, det være så fuldkomment i tænkningen, det være vil, jo altid, når det kommer til udførelse, bliver noget afvigende, noget vilkårligt; noget sådant er der også i Rasks; til at hans systém på én gang kunde vorde antaget, var også afvigelsen fra det sædvanlige for stor, systemet selv for dybsindigt og lærd,

da det forudsætter indsigter i de nordiske sprogs indre bygning og sammenhængende udvikling, som kun få danske læsere endnu besidde. Men derimod er jeg også fuldkommen overbevíst om, at af alle hidtil fremsatte theorier for dansk retskrivning gives der ingen fuldkomnere end den af Rask udtænkte og anvendte, og at det væsentlige af denne efterhånden vil blive optaget af skribenterne, og altså anvendt af folket; jeg véd det, og det glæder mig, at hans systém vinder stedse flere og flere tilhængere. Det sande, som det gode, virker langsomt, men sikkert.

Rask vrededes på mig for retskrivningens skyld, men hans tillid forandredes ikke. Et nyt bevís derpå erholdt jeg, da han kort för sin død overleverede mig en kongelig obligation på 1000 rdlr. med den bestemmelse, at den, længe bestemt til denne hensigt, i tilfælde af hans død skulde anvendes til udgivelse af skrifter med hans retskrivning. Det var første gang den tanke udtaltes, at vi kunde skilles ved døden, samtalen afbrødes ved tårer, og han endte den med de ord: »nu er jeg rolig derfor, og tal nu ikke mere derom!« I sine få øvrige dage levede han stedse mere i det håb, at det blev bedre med ham, og af en lovkyndig ven, som jeg meddelte omstændighederne, gjort opmærksom på vigtigheden af en formèl foranstaltning, fandt jeg denne umulig, så meget mere, som han strax efter lå på det yderste. Der var da intet andet at göre, end strax efter hans død at anmælde for vedkommende skifteret, hvad der var i min bevaring, og at göre alt, hvad der stod i min magt, for at hans villie kunde blive opfyldt. Hans broder, der ved sit theologiske studium tillige havde lagt vind på nogle af de østerlandske sprog, og håbede at finde bistand hos andre kyndige

mænd, bestemte sig til at besørge samlingen og udgivelsen af hans adspredte afhandlinger og i håndskrift efterladte betydelige samlinger; der kunde ikke göres nogen værdigere anvendelse af hin sum; når skrifter skulde udgives med hans retskrivning, måtte man først og fornemmelig begynde med hans egne. Begyndelsen er gjort med nærværende skrift*), og för end udgivelsen af Rasks egne arbejder er endt, synes det ikke passende at tænke på nogen anden anvendelse.

Fra året 1808 af havde Rask fattet den idé, efter én plan efterhånden at udarbejde og udgive sproglærer i de vigtigste europæiske og asiatiske sprog. Der udkom således islandske og angelsaxiske sproglærer, en spansk, frisisk, italiensk, engelsk, lappisk; samlinger til mange flere efterlod han i håndskrift. Af læsebøger, som det andet tilhørende sproghjælpemiddel, udgav han to islandske og en arabisk, eller rettere et brudstykke af samme, Lokmans fabler. Han begyndte i 1828 et literaturblad, for at have et organ, igennem hvilket han kunde udtale en og anden literær idé. Men han sysselsatte sig desuden med mange andre arbejder, som dels lyst, dels omstændighederne førte ham på. I 1823 samlede han de hist og her trykte brudstykker af den cottonianske Harmonia evangelica på Oldsaxisk, hvilket atter førte til et fornyet studium af Oldfrankisk eller Alemannisk og Møsogotisk. I 1824 begyndte han på Oldfrisisk, for at kunne udgive sin sproglære derover; anledning dertil gav den af hr. *Bendsen* i Ærøskøbing til prof. *Nyerup* sendte Nordfrisische sprachlehre. Samme år henvendtes Rasks opmærk-

*) [ɔ: Rasks Samlede afhandlinger, første del, hvortil disse Bidrag til forfatterens levned udgöre fortalen.]

somhed atter på runerne og anden nordisk palæografi, da palæografen commandeur *V. F. Kopp* fra Mannheim nogen tid opholdt sig i København; da udfandt Rask »alfabetet på bracteaten nr. 22, som stemmer overens med guldhorneindskriften i det meste, og kom på spor efter bestemmelsen af sproget på guldhornet, nemlig Alemannisk«. I slutningen af året beskæftigede han sig med Littavisk, hvortil han havde forskrevet det fornødne apparat. Desuden forklarede han den grönlandske runesten. I de næstfølgende år fængsledes han af dansk retskrivning, men afvexlede ikke desmindre med mange andre studier; han skrev anmærkninger til kong Eriks krönnike, forklarede runeindskrifter, studerede Plattysk, Armenisk, Arabisk, Persisk, Hebraisk og Græsk; en Neger fra Akra og hans ophold i København gav i slutningen af 1826 anledning til udarbejdelsen af en akraisk sproglære med ordsamling, som blev udgivet på missionsselskabets bekostning; i 1827 var han især beskæftiget med den ægyptiske og hebraiske tidsregning; foruden de forhen omtalte i året 1828 foretagne arbejder, opdagede han læsningen på Kallerupstenen, på Snoldelevstenen og på den angelsaxiske guldring, samt begyndelsen på den kymriske. Til hans sidste arbejder hører den kortfattede isl. sproglære med læsebog, hvis udgivelse foranledigedes ved prof. *Flor* i Kiel. Som bibliothekar, som medlem af den kongelige arnamagnæanske commission og flere offentlige og private samfund, deltog han desuden i mange andre forretninger, og som medlem af en stor mængde lærde selskaber stod han i en vidtløftig brevvexling.

Kærligheden til det gamle Norden, der så tidlig var vakt, udslukkedes først ved hans død. Med særdeles iver

medvirkede han ved det nordiske oldskriftselskabs arbejder. Som selskabets formand havde han anseelig del i udgivelsen af *Olafssaga Tryggvasonar* eller de tre første bind af *Fornmannasögur*, og han bar megen omhu for arbejdets nöjagtighed; lignende del tog han i udgivelsen af *Danasögur*; slutningen af 6te b. og hele 7de b. af *Fornmannasögur* bearbejdede han alene; udgivelsen af sidstnævnte bind besørgede han i vinteren 1831—1832 og måtte ved lys sidde böjet over gamle håndskrifter, der vare vanskelige nok at læse om dagen; han erkendte skadeligheden deraf for sit helbred, men da han en gang havde begyndt på arbejdet, var han ikke at overtale til at henlægge det. Udførelsen heraf vil også for enhver, som forstår sig på de gamle nordiske sprog, blive et varigt minde om hans fortsatte granskninger; det førte ham på ny idéer, som tildels ganske kort ere fremsatte i hans oldnordiske sproglære, men som han vistnok langt omstændeligere med tiden vilde have udviklet. På mangehånde andre måder deltog han ved vejledning, råd og virksom hjælp dels i selskabets, dels i andre arbejder med et lignende formål; ved udgivelsen af *Færeyíngasaga* havde han megen del i redactionen af den færøiske text (se fortalen, s. XXIII ff.); da jeg havde besluttet at forsøge en behandling af det gamle danske sprogs historie, gennemgik han med mig ord for ord en anseelig del af Skånske lov; ligeledes ved mundtlig meddelelse min danske oversættelse af Olaf den helliges saga, o. s. fr., thi jeg nævner kun disse ting, fordi de ere mig bekendte, men tvivler ikke på, at jo enhver, som har sysselsat sig med det gamle Nordens sprog og historie, og hvem det var om at göre at erhværve sig en tydelig indsigt, har tyet til

ham ved mangehånde lejligheder og indhentet oplysninger, som ingen anden var i stand til at give. Han stiftede af ren kærlighed til Nordens gamle literatur det islandske literære selskab og var flere gange dets formand; han deltog da også i udgivelsen af flere af dette selskab besørgede skrifter, og nogle vare ganske udarbejdede af ham.

Som hans overordentlige kundskab i Nordens gamle literatur var almindelig erkendt, så påskönnedes også hans iver for dens udbredelse. Under hans sidste sygdom tilkendegav hans majestæt kongen ham i rescript af 23de october 1832 sin allerhöjeste tilfredshed med den iver, hvormed han havde bidraget til at fremme udgivelsen af det nordiske oldskriftselskabs skrifter. På sin dødsdag erholdt han det sidste bevis på sin konges nåde i en lignende skrivelse, hvis indhold hans broder, men forgæves, søgte at meddele ham. Han døde, efter to dages sygeleje, af svindsot den 14de november 1832. Sorgen over hans død var almindelig. Han havde i syv år gjort sig duelig til en stilling, hvorved et i Norden nyt videnskabsfag skulde skabes, kæmpede sig i andre syv år under megen modgang frem til denne; og nu, da alle indre og ydre fornødenheder vare tilstede, manglede ham intet, uden Guds velsignede gave, livets fri og friske ånde i det ved mange möjsommeligheder, ved nattevågen og overdreven anstrængelse nedbrudte, forhen sunde og kraftige bryst.

Rask var liden af vækst og bygning, meget blond, med næsten hvide hår og skæg, væver og levende i sine bevægelser, hurtig i sin gang; hans træk vare meget ungdommelige og antoge først i hans sidste lidelsesår en större skarphed; i hans öjne og ansigtstræk lå megen

94-95
forstand, udtryk, som ere gåede tabte i det eneste portrait, man har af ham (foran Sæmunds Edda). Den mest fremtrædende af hans sjæleævner var også forstanden og de med den nærmest beslægtede ævner; han havde en jærnfast hukommelse, en gennemtrængende skarpsindighed, en dömmekraft, der aldrig tilfredsstilledes uden ved klarhed og evidens. De skönneste floskler uden et tankefuldt indhold vare ham en modbydelighed; han har udtalt dette ved at skrive i margen ved et sådant sted: »weg mit dem klang, wo der sinn fehlt«. Han besad en overordentlig ævne til at udfinde det karakteristiske ved en naturgenstand, som sproget jo også er, og en mageløs skarpsindighed til at bringe alt det enkelte i et sammenhængende systém. Denne syssel forfulgte han hver gang med en utrættelig, mageløs virksomhed og sparede ingen möje, for ved enhver ny opdagelse at omforme systemet efter denne, indtil der i alt herskede orden, sammenhæng og fasthed. Det vil for enhver sproggransker være ligeså interessant som dannende, at forfølge f. e. udviklingen af hans grammatikalske systemer i Islandsken fra det første til det sidste. Og hvad han således fremstillede, var ikke lånt af nogen anden, ingen tom sammenstilling af, hvad andre forhen havde skrevet; men opfattet af selve naturen, genfødt i hans ånd og bragt for lyset af denne i al sin helhed. For så vidt kan man også tilskrive hans sjælsvirksomhed fantasien, denne sjælens stundum forbrændende, altid lysende sol, uden hvilken intet åndens foster kan fødes og trives; det selvskabende hos ham, som hos alle, udsprang af denne ævne, men denne fantasiens ytring var hverken den samme som hos digteren, eller den samme som hos psykologen; det var ånden, forsåvidt den åben-

barer sig i den fri, selvstændige, først anende, derpå i fuldt lys strålende klarhed, udbredt over genstande, der forhen lå i et kaotisk mörke. Uden tvivl have flere i denne henseende bedömt ham urigtig; digteren kunde sige om ham: han har ingen fantasi, han taler uden billeder; psykologen: han har ingen ånd, han opfatter ikke de menneskelige forholde; men hans ånd var ikke mindre end deres, fordi den havde en anden retning og en anden genstand; den var stor, forsåvidt den skabte det, som ingen forhen havde anet eller sét, fordi den tilvejebragte orden og énhed dèr, hvor forhen intet herskede uden forvirring. Ingen menneskelig storhed er overhovedet til uden ånd, og jorden vil søge længe, förend den finder hans lige som sproggransker. Men han besad, skönt han i sin ungdom af og til gjorde vers, ikke egentlig digterfantasi eller modtagelighed for dens frembringelser i höj grad, og jeg tvivler på, at han i sine senere år har nydt noget större digterværk af det alvorligere og höjere slags fra begyndelse til ende, således at det på én gang fyldte hele hans sjæl og fortrængte alle andre forestillinger; på tilbagerejsen til Europa læste han, som han selv fortæller, madame Staels Corinna; på samme tid, som han læste denne i enkelte stykker, arbejdede han på de franske verbers theori og fik den ikke læst ud; han roser den som en bog, der »indeholder mange fortræffelige tanker og sentenser, samt bemærkninger over Italienere, Franskmænd og Engellændere og deres literaturer«; men disse levende karaktérskildringer, denne brændende kærlighed, disse scener af lyst og fortvivlelse, hvor var det muligt, endog kun et öjeblik at vorde greben af dem, uden at lægge verbaltheorien for en stund aldeles til side! Höjlig

96-97
gjorde da en del af almenheden ham uret, i det den lagde ham til last, at han ikke strax efter sin hjemkomst fra Indien udgav en beskrivelse over sin rejse; til en sådan, når den skal være noget skrift af fortjeneste, fordres der en ikke ringe grad af digterfantasi; hvad han kunde fortælle derom, sagde han med rette, kunde man finde langt bedre i mange, især engelske skrifter; han ænsede ikke, at vel samlet, med nogle smukke kobbere, nogle vakre anekdoter, livlige naturskildringer, kunde en sådan rejsebeskrivelse blive et værk, der vilde pryde kabinetterne, underholde damerne, som man i det mindste kunde blade i, når man ikke vidste noget bedre at göre, og dette var publikum nok; den kunde også være bleven et ligeså lærerigt som underholdende skrift, når han var rejst for at studere folkenes sæder og havde haft naturgave til at opfatte så vel deres som naturens ejendommeligheder; men han var kun rejst efter grundig lærddom, den havde han samlet, men om den bekymrer publikum i almindelighed sig ikke. Rasks følelse var levende og dyb, han hang meget ved sin familie, var en omhyggelig og kærlig broder; for sin yngre broder, udgiveren af nærværende skrift, sørgede han som en fader; som ven var han ædel, höjmodig, trofast; han tilgav gerne fornærmelser, og kun én venskabelig tilnærmelse, ett forsonende ord var nok til at lade ham glemme alt, hvad der ellers havde været ham imod. Grunden til hans sidste års mistro lå derfor aldeles ikke i hans hjærte, men var en følge af sygdom og forméntlig tilsidesættelse. Han gjorde meget vel, bestandig i löndom. Den dybe følelse smæltede allerede i hans ungdoms-, men især i hans manddomsår på en forunderlig måde sammen med forstanden, en følge af den over-

vejende beskæftigelse med hans studier; han følte for denne eller hin sprogsandhed med en dybde, som måtte overraske enhver; den mest levende henrykkelse besjælede ham, når han i sproget havde gjort en ny opdagelse, hvor ringe denne end for den koldere betragter måtte synes. Men en lignende glæde følte han også, når han i sine senere år vandt en ny tilhænger for sin retskrivning; han betragtede ikke hindringerne, ikke modstanden, han dulgte dem for sig og for andre, han afbrød enhver, som vilde føre ham derpå, og ilede med rastløs virksomhed, med utrættelig iver, med usigelig glæde frem mod sit foresatte mål, viste opmærksomhed, hengivenhed, venskab mod enhver, som virkelig indså hans systéms fortrinlighed, stundum også mod den, som kun anstillede sig så. Denne mangel af menneskekundskab lå imidlertid ikke i mangel på skarpt blik, men kun deri, at han, fængslet af en genstand, ikke kom til at betragte alle dens omgivelser.

Om hans overordentlige arbejdsomhed vidner hans mange arbejder og den store masse af kundskaber, han havde indsamlet. Ved alle hans arbejder var den omhyggeligste nöjagtighed et særkende; han corrigerede selv alle sine skrifter, ikke blot fordi næppe nogen anden kunde det, men fordi næppe nogen i arbejder af den natur viste lige så megen omhyggelighed. Denne nødvendige gerning, men af alle literære sysler den mest sløvende, skadede meget hans sundhed, da han ofte, når flere correcturer indløb på én gang, måtte udføre den om natten ved lys. Hans öjne bleve derved, endog da han var yngre, undertiden så angrebne, at han næppe kunde læse, men så længe han endnu kunde se, ophørte han ikke, at arbejdet ej skulde standses. At han besad en uforlignelig sprogkundskab.

98-99
véd verden; man har fundet, at han arbejdede i 55 sprog, men han besad også, foruden i dette sit hovedfag, en rig skat af andre, især historiske kundskaber. Han havde læst overordentlig meget, og hans hukommelse bevarede alt; og ikke blot det: han havde intet læst, uden at det ved granskning derover havde antaget en ham ejendommelig klarhed og frembragt et bestemt resultat. Lykkedes det nogen at føre ham ind på en sådan genstand, da kunde man være viss på i samtalen at erholde ikke blot en oversigt over, hvad der fandtes derom i de vigtigste skrifter, men tillige en sammenstilling af alle hovedmomenter efter ny anskuelser, som man forgæves vilde søge i nogen bog. Ofte ytrede han da, hvilken glæde og lise han fandt i en sådan idévexling, hvortil han kun sjælden havde lejlighed.

Jo större han var, jo mere han måtte kunne føle, at han med hensyn til sit studium var den første i Danmark, desto elskværdigere var hans beskedenhed; ingen har nogensinde mærket, at han vidste, at han følte det. Tværtimod talte han med undseelse, man kunde næsten sige med blyhed, om sine arbejder og deres værd. Næppe har derfor nogen været mindre skikket til at stille sine fortjenester i lyset og at göre dem gældende; selv i sine ansøgninger beråber han sig især på sin alder og andre omstændigheder og omtaler, isteden for at han kunde hentyde på sit over hele Europa ansete navn, sine fortjenester som lærd kun med de ord: »ikke at tale om mine literære arbejder«. Desto mere rørende var det for hans fortrolige venner, i hans sidste leveår, da hans åsyn næsten altid var grublende, ofte sørgende, at se det lysskær, som forklarende fór over hans ansigt, når man, for

[illegible]

[illegible]

[illegible]

vende breve fra Rask af [illegible] ja-
nuar 1820, aftrykte i Nyerups Mag.
let første önsker han sig underrettet
ig, om han skulde opofre næste
rsernes eller Osernes sprog, eller
t andet omtaler han nærmere Ge-
mlig:

idet at skrive, da de herværende
gt begreb have om literatur; her
et privat institut, intet bibliothek,
protestantisk kirke i denne hoved-
r dog intet andet europæisk sprog
er det eneste af den art. En Ar-
, hvor man kan få [illegible] og
meniske ny testamenter og [illegible]
[illegible]

at trøste ham i hans mismod, berørte hans navns berömthed. Næppe behøver jeg at tilföje, at han var fri for al smålig forfængelighed, der så ofte klæber ved lærddom.

Ved alle fristende tilbud, under alt sit mismod, under alle genvordigheder, bevarede Rask uforandret sin inderlige kærlighed til fædrelandet. Han attråede ikke den særdeles fordelagtige ansættelse i udlandet, hvorom han under sit ophold i Stokholm kunde göre sig noget håb, og hvorom en af hans velyndere tilskrev ham: »Det var sandelig et meget fristende tilbud, der blev gjort Dem; de fleste vilde i Deres sted have modtaget det«. Han afslog, endnu förend han havde erholdt nogen bestemmelse om sin fremtidige stilling i fædrelandet, et ligeså hæderligt som fordelagtigt tilbud fra Edinborg, der tillige, for at bruge hans egne ord, »gav ham udsigt til pengefordele, som han aldrig kunde håbe i fædrelandet«. Mangen gang forestillede hans venner ham, at han ved at skrive i et fremmed sprog vilde undgå mange ubehageligheder, erholde langt flere læsere og vinde större påskönnelse; han svarede altid: »fædrelandet skylder man alt; alt hvad godt nogen kan udrette, bör tilhøre det«. Også heri, som i alt hvad han en gang havde erkendt for ret, kunde ingen ydre omstændighed bringe ham til at vige en fodsbred fra sin overbevisning. Fortjener nogen karaktér benævnelsen den uforanderlige*), så var det hans. Han har lidt nok, altfor meget, for dette agtværdige karaktértræk, så meget agtværdigere i en verden, der er tilböjelig til at dreje sig efter enhver vind.

---

*) På nogle af hans papirer findes påskriften *the constant.*

At det overgår mine ævner at give nogen fyldestgörende udvikling af Rasks literære fortjenester, behøver ikke at siges; ganske at forbigå dem vilde dog være en væsentlig mangel ved en betragtning over, hvad han var her i livet. I det håb, at dygtigere mænd ville fremstille dem i et fuldkomnere lys, end det her er muligt, vil jeg da kun forsøge at meddele nogle grundstrøg til deres rette vurdering. Der frembyder sig da allerførst den bemærkning, at den forskende videnskabsmands virksomhed synes så isoleret, så lidet indvirkende på statens forskellige indretninger, og derfor i alle halvdannedes öjne så lidet nyttig, at den, som i sig selv ædel og opofrende, fortjener så meget större agtelse, som videnskabsmanden næsten aldrig oplever at skue frugterne af sit arbejde, og ikke efter anden målestok, end sin bevidsthed af at ville fremme sandheden, kan skatte anvendelsen af sin tid og sine bedste kræfter. Den enkelte forskers virksomhed indeholder nemlig som oftest kun spiren til mange følgendes, der uden denne enten slet ikke vilde være blevne vakte, eller ikke kunde være komne så vidt, som de nu formedelst det nødvendige forarbejde ere i stand til. Således ville også mange af Rasks granskninger, især da han i meget gik forud for sin tidsalder, først om lang tid, måské om halvhundrede, om hundrede år, bære fuldmodne frugter. Det grammatikalske studium vil, ved den virkning hans skrifter efterhånden må have, underkastes en hel revolution; når man først ret er bleven opmærksom på sammenhængen i det af ham opstillede systém, fra de indiske sprog af indtil Islandsk og Spansk, vil der også med Latin og Græsk foregå en hel forandring, og ved skoleundervisningen vil denne blive af ligeså gavnlig som indgribende virkning.

Det nytter kun lidet, at mindre begavede, for at hylde tidens öjebliklige fordringer, ville holde fast ved eller vende tilbage til det gamle, de ville aldrig blive mere end tidens börn, og deres værk vil forgå med dem; men det i sig selv sunde og sande vil hævde, hvor sént end dette sker, sin uomtvistelige ret. I alle Rasks sprogarbejder udtaler sig en behandlingsmåde, der hverken kan blive uden efterligning eller uden videre udførelse; overalt gik han ud fra roden: fra Islandsk eller Oldnordisk til de tre nordiske sprog, fra Angelsaxisk til Engelsk; fra Møsogotisk til de gammeltyske sprogarter, og fra disse til de nyere; fra Latin til Italiensk og Spansk, o. s. fr. Kun på denne måde er grundighed at vinde. Skulde man kunne tænke sig, at denne methode, efter at den her i Norden fornemmelig ved ham, udenfor samme også ved andre, er fremstillet og anvendt, nogensinde kunde forglemmes, eller at nogen, som vil have navn af videnskabsmand, skulde kunne falde på at fremstille systematiske regler for hvilket som helst af de nyere sprog, uden at kende det i dets oprindelse og i dets udvikling? Skulde man ikke tro, at ved hans lysende exempel dören én gang for alle er lukket for den overfladiske betragtning og åbnet for grundig og virkelig lærd behandling? Skulde man ikke håbe, at det ny også kan blive gammelt og vinde hævd ved ælde, at det, nu tilsidesat og foragtet, ved gentagen betragtning kan komme til at fremstå i sit rette lys og vise andre vejen endnu videre frem? Så vel ved studiet af de nordiske som af de orientalske sprog gjorde Rask nogle kæmpeskridt fremad, som tidens dværge sagtens ville grue for at göre ham efter; de ville vel endog atter gå nogle skridt tilbage, for at tage dem med, der første

gang sætte sin fod på denne bane; det er måské nødvendigt; men derfor vil den af ham én gang i bevægelse satte ström ikke standses, den vil skylle dem alle bort og fuldende sit løb.

Om der i vore dage vil opstå nogen, som er i stand til at benytte de uskattérlige håndskrifter af den indiske literatur, hvilke Rask hjembragte, og hvis mage kun findes få, måské ingen steder i Europa; om nogen ved hans håndskrevne hjælpemidler til at forstå dem vil kunne vejledes til at nå det mål, han tilsigtede, det må vel for öjeblikket blive ubesvaret. Det første grundlag er imidlertid gjort, den første anvisning er given; til at forbinde de asiatiske og europæiske sprog og literaturer har han åbnet en vej, som flere lærde efter ham rimeligvis ville betræde og endnu mere jævne; de hinduiske sprogstammers forholde har han givet i deres grundrids; til at læse Zendavesta og efterhånden at trænge dybere ind i dens oprindelse og rette mening har han givet vigtige bidrag; overensstemmelsen imellem Hinduisk og alle japetiske tungemål har han ved mange lejligheder og ligesom med forkærlighed for denne enkelte gren af undersøgelsen oplyst. Mere kunde der for öjeblikket næppe vindes; selv om Rask havde levet og virket i længere tid for dette studium, vilde hans arbejder dog mere være blevne enkelte stjærneskud på den lærde himmel, end de kunne antages at ville have indvirket på literaturen i det hele og derved på folket. Både er afstanden imellem begge slags literaturer i sig selv for stor, folkets finantsielle ævner for ringe, dets interesse vel også ofte for snæverhjærtet, til at noget ret stort i dette fag i vor tid kunde lade sig tilsyne.

Allerede nærmere ved vor literaturs sædvanlige ret-

ning ligger Rasks mangfoldige lingvistisk-ethnografiske undersøgelser; nærmest naturligvis, når de angå Norden selv. Med overordentlig flid og sjælden skarpsindighed undersøgte han den mærkværdige forhistoriske udbredelse af den skytiske (finniske og tatariske) folkeæt fra Mellem- og Nordasien af: på den ene side til sydspidsen af Hindostan, hvor Sanskrit og de fra dette stammende sprog siden efter udbredte sig nord- og midtpå: og fortrængte de ældste folks hélt ned til halvøens sydligste dele (om Zendsproget og Zendavesta s. 7—9), på den anden side fra Mellemasien til höjt op i Nordeuropa, hvor også denne stamme stedse mere og mere dreves hen imod Ishavet; han angav den hele æts forskellige dele, bestemte og ordnede dem efter deres sprog (i den herefter indførte afhandling), viste deres forbindelse med og deres indflydelse på Nordens øvrige stammer; den samme folkeæts udbredelse til Grönland skulde have udgjort en særegen genstand for hans granskning; en anden fattig, forsömt, foragtet del af samme indviede han en stor del af sin sidste virksomhed, så at den nu vil erholde en, om end nok så tarvelig literatur, hvorved dog efterhånden oplysning vil udbrede sig imellem Europas nordligste fjælde; enkelte hentydninger gav han endelig (i literaturbladet) til, at denne folkeæt en gang havde indtaget dele af Europas midte, og tilföjede (i tillægget til prisskriftet om det gamle nord. spr. opr.) bekræftelser på andre forfatteres formodninger, at den fra Europa af havde udbredt enkelte grene ned ad Afrikas vestlige kyst, lige indtil den sydlige spidse af denne verdensdel. Ved alle disse undersøgelser har han begyndt at opløse et nøgle, på hvilket tråden brast ved hans død; hvo blandt de levende er så dristig, at han tör knytte

103-104
enderne sammen på ny og opvikle det til sin inderste kærne?

Med samme forskende blik og endnu större deltagelse fulgte Rask hin anden, den forrige fortrængende folkeæt, den japetiske, som Europa, ja hele verden skylder sin civilisation. Han lod det her ikke blot blive ved at betragte sprogene og de oplysninger, som derfra kunne hentes; men han søgte at trænge hélt tilbage til selve menneskeslægtens oprindelse, forsåvidt der om samme endnu gives historiske minder. I tvende grundige afhandlinger, af hvilke den ene måtte støttes på den anden (om den hebraiske og ægyptiske tidsregning), søgte han ad ny veje ikke blot at opklare den ældste tidsregning i almindelighed, men tillige at vise, hvorledes menneskeslægten fra Mellemasiens bjærge havde udbredt sig mod syden til landene ved Shat el Arab, og hvorledes fra dette hovedpunkt (Paradis) kulturen havde udbredt sig til Kina, til Indien, til Ægypten, til Frygien. Beliggenheden af dette Paradis bestemte han; de første fortællinger om de ældste mennesker forklarede han, eller gav tydelige vink til, hvorledes de måtte være at forklare; sammenhængen imellem de første slægter udviklede han. Fra Frygien fulgte han derpå menneskeslægten mod syden over Arkipelagus, men især mod norden fra Persien mod det yderste Norden. Også her fremstillede han (især i prisskriftet om det gamle nordiske sprog og tillæg til samme) ved hjælp af sprogene ættens forskellige grene og deres forholde, ordnede dem efter deres ælde og större eller mindre nærhed ved de første udspring, forklarede deres vandringer og gav mangfoldige bidrag til at oplyse dunkelhederne i deres ældste historie. Som Nordbo henvendte han, som billigt var, især sin opmærk-

somhed på den gotiske stamme; dens udbredelse, dens sprogs oprindelse, dettes mangfoldige arter og afarter, dets indførelse i Norden, dets udvikling her, har han i det hele og i de störste og fineste enkeltheder fremstillet med skarpsindighed og med al den ånd og liv, som en sådan undersøgelse var istand til at modtage; næsten ethvert blad af hans skrifter indeholder oplysninger om denne stammes sprog og historie. Meget er udført, noget kun antydet; men det må vel ansés for visst, at enhver følgende granskning ikke tör overse hans bemærkninger og ofte må støtte sig på dem. Han kunde tale Sanskrit med Hinduen og Littavisk med Letten; klarlig kunde han derfor vise, at begge disse sprog af alle asiatiske og europæiske lå hinanden nærmest. Han havde besøgt Islands jøkler og Persiens dale og var derfor i stand til at opfatte den påfaldende overensstemmelse imellem deres fjærne tungemål. Til studiet af det græske sprog havde han anvendt nogle af de kraftigste år af sit liv, til studiet af det oldnordiske næsten hele livet; han kunde derfor også give en i grammatikalsk henseende uovergåelig fremstilling af den hele sammenhæng imellem sprogene: fra Dorernes hårde sprog indtil Tröndernes fjældsprog, fra Attikernes bløde tunge indtil de Svenskes klangfulde mål.

Men fremfor alt (thi mange enkelte lærde forskninger må vi her forbigå) vil det for alle være indlysende, hvilken indflydelse Rask har haft på behandlingen af Nordens gamle sprog og historie og derved på det danske folks nutid og fremtid. I denne henseende har han, man kunde næsten sige skabt en ny verden. For at overtyde sig herom behøver man kun at betragte, hvorledes man udgav sagaer, hvorledes man forklarede runer, hvorledes man

105-106
forstod Dansk för ham, og hvorledes endnu alle göre det, der ingen hensyn tage til, hvad han i disse og flere henseender har oplyst. At overveje, hvorvidt nutiden hidtil har benyttet hans arbejder og anvendt hans opdagelser efter deres hensigt, vilde være i det mindste ubeskedent; hver tid har sin modstand, som den skal overvinde; jeg vælger derfor nogle fjærnere exempler. Man sammenligne da de ældre islandske grammatikker för Rask og den, han skabte sig selv uden mundtlig undervisning, næsten uden hjælpemiddel; hvilken forskel på geniets virksomhed og på slavens, der træller i sin lænke! Man betragte den store udgave af Heimskringla og Schönnings dertil hørende geografiske kårter, og overtyde sig om, hvor meget man endnu den gang stod tilbage i sprogindsigt og i kritik. Man tage, gerne kunde man sige alle, Worms runeforklaringer og betragte, hvilken indsigt de røbe i det tungemål, i hvilket indskrifterne dog antoges at være skrevne. Man tage vore danske sproglærer för Rask og bemærke, i hvilken forlegenhed forfatterne have været, når de ikke kunde hjælpe sig frem med oplysninger fra det tyske sprog. Og alle disse mænds skrifter ere for deres tid fortjenstlige; nogles berömmelse var endog europæisk. Af ingen af dem lærte Rask, i det höjeste af deres fejl; næppe kendte han dem, da han begyndte at gå den eneste rette vej, naturens, da han først og fornemmelig lagde vind på sproget som indgangen til alle literaturens helligdomme. Dette er Rasks vigtigste fortjeneste, at han åbnede denne vej, at han banede den, at han førte mange på den, og at den nu, én gang funden, betrædes og stedse mere vil betrædes: at ingen, hvad enten han vil søge sprogets oprindelse, eller han vil forklare oldhistoriens dunkelheder, eller han vil udvikle nutidens ind-

retninger, som have deres spire i fortiden, eller han vil gennemtrænge lovenes ånd ved at forfølge lovordet igennem alle dets forviklinger, eller han vil undersøge de nordiske folks fordomme og tro, sæder og skikke, sagn og kvæder, mere kan tage fejl af, hvor han skal hente oplysning om det nu forsvundne og i tidens løb fordunklede. Hvad Rask i denne henseende udrettede i et tidsrum af 25 år, er ligeså uberegneligt, som vel almindelig erkendt over hele Norden.

I det enkelte at göre Rasks fortjenester af det oldnordiske studium anskuelig, lader sig ikke udføre på nogle blade; jeg kan her hverken føre læseren ind i ordformernes kaotiske forvirring og lade denne udfolde sig i ordnede rækker, eller ind i Eddaernes mysterier, eller i runefortolkningens irgange, eller i de nordiske folks dunkle oldtid, eller i de gamle loves kærnefulde, sentensiøse, men just derfor ofte mörke udtryk. Enhver af disse genstandes behandling har vundet ved hans granskninger. Men betragte vi også blot nogle enkeltheder i disse, så ville de allerede kunne vise os hans fordomsfri granskning og originalitét. Den, som opklarede én side af en vanskelig undersøgelse, kunde heller ikke göre dette, uden at have ligeså klar oversigt over det hele. Til at overtyde sig om Rasks fortrinlige fremstilling af sproglæren i de nordiske sprog, vil det da være nok at følge ham igennem theorien af de forhen såkaldte uregelrette gerningsord, således som han fremstillede dem i sin Vejledning til det islandske sprog, som han omarbejdede dem i sin Anvisning till Isländskan og i sin sidste Kortfattede oldnordiske sproglære, således som han behandlede de dertil svarende angelsaxiske i sine angelsaxiske sproglærer, samt således som han anvendte

denne theori på de nyere afledte sprog, det danske og engelske. (Der forudsættes naturligvis, at alle enkelthederne heraf ere levende for læseren.) Her er ikke tanke om at henkaste disse sprogenes ældste gerningsord i en uregelret hob, som man ikke kan finde rede i, uden ved at ordne dem efter alfabetet; tværtimod, de ordnes efter de selvlyde, hvorefter naturen selv har ordnet dem, og ved at fremstille de således fremkomne klasser med deres nuancer, bliver det let at overse og derved at lære dem; lærte som en ramse efter alfabetet have de ingen sammenhæng med noget, lærte i deres forbindelse med alle lignende blive de ikke blot hukommelsens, men også forstandens ejendom; lærlingen bliver derved opmærksom på, at naturen med alle sine afvigelser hylder orden og hensigtsmæssighed, og han opfordres til selv i andre tilfælde at opsøge, indse og beundre disse. Man kan på mange måder lære som papegöje at snakke et sprog efter; at forstå det, at udgrunde det, læres kun på denne. Så interessant det er selv at efterforske naturen, så lærerigt er det at følge Rasks fremskridende granskning; de lukte gerningsord t. e., for at blive stående ved den afdeling, vi her have valgt, inddelte han først i fem klasser efter selvlyden i datiden; inddelingsgrunden var der, men den lod sig ikke anvende i alle tilfælde, og der forekom forandringer, som ikke tilligemed deres grund vare opfattede i den; snart fandt han da også den naturlige afdeling i sex klasser, men den ordnende grund til disse fik han endnu ikke bestemt udtalt; men endelig klarede hele systemet sig på den mest fuldkomne måde: den lukte hovedart delte sig i to böjningsmåder, den ene, hvor omlyden blot strækker sig til datiderne, den anden, hvor datidernes omlyd fortsættes i den lidende

tillægsform. Intet er simplere end at indse rigtigheden heraf, når det engang er sagt; herved blev overensstemmelsen med Angelsaxisk, Frisisk, kort med alle de beslægtede sprog klar, og nu var det muligt at angive, hvordan og hvorfor det hele systém vedligeholdt sig i de nyere afledte sprog, hvordan og hvorfor enkelte afvigelser derfra opstode i disse, samt hvorledes også de i følge hele systemets sammenhæng kunne henføres hver til det sted, hvor de henhøre. Jeg må henvise læseren til en lignende betragtning af navneordenes behandling hos Rask, hvorledes nemlig de først til én böjningsmåde henførte intetkönsord (*land*, *trè*) delte sig i tvende slags, hvorved de tre böjningsmåder med deres tre afdelinger dannede ni tydelig adskilte klasser, hvis grund genfandtes i Angelsaxisk og flere nærbeslægtede sprog; man vil da se, hvorledes også dette systém efterhånden udviklede sig. Og denne samme fremskridende forskning vil man finde i Rasks behandling af alle sproglærens dele. Næppe havde han vundet indsigt i sproget, förend der gaves lejlighed til at anvende denne på Edda. Den prosaiske forstod Nyerup ikke, men han fik i Rask en fortræffelig tolk, og således fremstod den første danske oversættelse, hvorved almenheden blev sat i stand til selv at læse i kilden de myther, på hvilke opmærksomheden var bleven henvendt ved nogle af de åndfuldeste, hidtil i Norden mageløse digtninger. Senere udgaves begge Eddaerne i grundsproget, og skönt der ved disses behandling vel endnu står meget tilbage (heller ikke udgaverne udførtes ganske af Rask, da han gav oplysninger til den ene, og den anden fuldendtes éfter hans bortrejse), så var det dog første gang, disse dunkle, men ærværdige oldtidsminder fremtrådte fuldstændig i en skik-

kelse, der vidnede om indsigt i sprog og mythologi, og om en derpå grundet sprogkritik. Til at forstå Eddaerne har Rask ikke givet nogen fuldstændig vejledning, men meddelt flere vigtige bidrag; der dannedes ved ham en modvægt, at ikke alle dens forskellige elementers forklaring skulde samles i en eneste retning, den astronomiske, hvorved det rent mythiske let kunde tabes af sigte, men at også den modsatte side af æmnet, det ethnografiske, kunde hævde sin ret. På forklaringen af det rent mythiske, som ligger imellem begge disse, og som udgör den egentlige, ældste og ægte kærne af Eddalæren, henvendte Rask derimod kun i forbigående sin opmærksomhed; og man spörger derfor endnu i denne henseende med völven: vide I end eller hvad? Ligesom han overhovedet fornemmelig studerede sproget og ved sine lingvistiske undersøgelser hindredes fra at give nogen fremstilling af de nordiske oldtidsmindesmærkers indhold, så afholdtes han af samme grund fra at give nogen systematisk fremstilling af de nordiske rigers ældste historie, hvilken dog tidlig blev og måtte blive genstand for hans granskning. Men også i dette fag har han, dels i anmærkningerne til Ottars og Ulfstens rejser, dels i enkelte mindre opsatser, givet meget vigtige bidrag; siden Suhm havde næsten ingen hos os gjort hedenolds historie til genstand for ny undersøgelser, hvorved de ældste folks historie stilledes i et klarere lys: den ansås vel endog af de fleste for en ting, der én gang for alle måtte opgives, og som det næppe var umagen værd at skænke sin opmærksomhed. Det kan da uden tvivl regnes Rask til fortjeneste, at han ved at meddele andre videnskabsmænd oplysninger, dels om sproget, dels om indholdet i sagaerne, samt ved enkelte sindrige

bemærkninger selv at sætte et og andet i et lys, som det hidtil havde savnet, bidrog til, at en oversigt over sagaliteraturen og en kritisk behandling af samme efterhånden udviklede sig i en række af skrifter, der udgöre det fortrinligste, som derom er skrevet i Norden. Selv oplyste han, efter det allerede angivne standpunkt, hvad der måtte forstås ved Aser, Jötner, Alfer o. lign., og bestemte beliggenheden af Mannheim, Jǫtunheim, Ýmisland med flere lande og enkelte steder. Overhovedet ville resultaterne af hans granskning, som findes adspredte i flere af hans skrifter, tjene enhver senere historieskriver til vejledning; og det er sikkert ingen ringe fortjeneste af en mand, der ikke gjorde historien til sit egentlige fag, at historikeren ikke med sikkerhed kan göre noget skridt fremad, uden ved ham at lade sig lede til endnu omstændeligere og omhyggeligere forskning. Man har med rette kaldt Rask Nordens runemester; efter hans død lever der vel næppe mere end én mand, som i denne henseende tör lignes med ham; han var i dette fag uforlignelig: han besad alle de egenskaber, uden hvilke det let bliver givet til pris for lutter usammenhængende gætninger, og de ofte særdeles vigtige resultater, som alene på denne vej kunne vindes, mere få udseende af lærd legetöj end af sand videnskabelig undersøgelse; han besad ikke blot den fornødne kundskab i sprogene og deres skrifttegn, men også det skarpe blik og den rolige klarhed, som hurtig og let fatter det simple og naturlige, der gerne udtaler sig i slige indskrifter, og ikke indblander noget fremmed deri; ikke i en eneste af hans forklaringer finder man noget spor til kunstige combinationer, hvorved der (f. e. i nogle af Thorlacii, for ikke at tale om Worms) indlægges i eller henføres til

indskriften mangehånde langtfra hentede omstændigheder, på hvilke runeristeren åbenbar aldrig har tænkt. Han gik altid først ud fra skrifttegnene og deres betydning; læsningen måtte i denne henseende være fuldkommen klar, fõrend der kunde tænkes på nogen anvendelse. Enkelte af hans forklaringer have som bekendt ledet til interressante slutninger, som hans forklaring af den sidste del af indskriften på Tryggevældestenen og jævnførelsen med samme formel på Glavendrupstenen. Til hvilket sprog guldhornindskriften, der har været genstand for flere lærdes undersøgelser, må henføres, samt det fuldstændige runealfabet, til hvilket denne indskrift henhører, har han, så vidt vides, først angivet; rimeligvis vil da denne gåde ved hans vejledning blive løst. Først senere blev han opmærksom på den ikke ubetydelige forskel imellem nyere Islandsk og Oldnordisk; næppe kan der derfor være tvivl om, at han ved en ny revision af de danske runestene, isteden for at oversætte deres indskrifter på Islandsk, vilde have givet dem på egentlig Olddansk, så nær indskriftens tegn som muligt, og at adskillige oplysninger om de ældste nordiske sprogs forholde derved vilde været erholdte; denne revision står da endnu tilbage for en følgende runemester. Anvisning dertil har Rask givet ved adskillige dertil hørende sprogbemærkninger, og på enkelte fra den senere Islandsk afvigende former har han allerede i sine tidligere forklaringer gjort opmærksom. Meget tidlig, næsten ved samme tid, som han begyndte at studere sproget, henvendtes hans opmærksomhed på den rige skat af endnu ikke udgivne sagaer. Flere afskrev han efterhånden; til alene at udgive dem var han ikke i stand, men han gav stødet, han satte kuglerne i gang, og de have siden den

tid ikke ligget stille. Også i denne gren af den gamle nordiske literatur, hvor den störste nöjagtighed, den fineste sprogkundskab, den omhyggeligste kritik ere lige nødvendige, sporer man samme gradvise fremgang, som i hans øvrige studier; hvad han har udgivet, overgår, det vil man uden tvivl ved sammenligning finde bekræftet, hvad andre have leveret i samme fag; men også hvad han senere udgav, overgår i flere henseender hans første arbejder. Han blev stedse mere opmærksom på de fine ejendommeligheder i de forskellige dialekter, og han vilde, havde han levet længer, ved de følgende dele af Fornmannasögur have fortsat, hvad han begyndte ved den af ham sidst bearbejdede (han beklagede, at han ikke strax ved første del var bleven opmærksom derpå), og han vilde da have leveret det herligste apparat til at skelne imellem de gamle islandske dialekter og til at jævnføre dem med de tre nordiske rigers. Denne del af det islandske sprogstudium er måské uddøet med ham; i det mindste synes de yngre endnu ikke at have fattet ham eller at ane, hvorledes hans hidtil enlig stående og afsondrede bemærkninger føre, forenede med flere, til et fuldendt systém også i denne ikke uvigtige del af sprogbetragtningen. Hvor meget har endelig ikke modersmålet vundet ved hans undersøgelser, hvormeget vil det ikke vinde endnu, når de først ret have fået tid til at virke! Selv ved retskrivningen og hans bestræbelser for denne må enhver, som besidder nogen grundig kundskab om modersmålets ældre og nyere tilstand — om han end er nok så indtagen imod det afstikkende udseende ved det ny systém —, erkende nødvendigheden af en kraftig modvirkning imod den i den nyere tid overhåndtagende fremgangsmåde, at danne og

forme sproget snart efter almindelige selvudtænkte bestemmelser, snart efter fremmede sprog, hvorved sprogets egne regler, for at frembringe en på papiret synlig regelrethed, truedes med gànske at forstyrres, og hvorved tillige den störste uvidenhed i sprogets første elementer lagdes for dagen. Det var den höje tid, at der meddeltes grundig oplysning om sprogets sande beskaffenhed; med större sagkundskab har ingen gjort det, og kunde ingen göre det, end Rask. Som etymolog var han eneste i sit slags; han har udviklet og oplyst vigtigheden af dette formedelst mange urimelige etymologier miskendte studium, og ved flere lejligheder anvendt det på modersmålet; hvad Ihre og Jon Olafsen begyndte, kunde ikke udføres af nogen anden lærd i Danmark; når vil man kunne vænte, at nogen lærd med sprogstudiet alene for öje gennemrejser Indien for at studere de østerlandske sprog, gennemrejser Norden for at studere de nordiske og derpå, ved fortsat granskning, forbinder begge disse ved alle de mellemliggende gotiske og slaviske tungemål? og för dette sker, vil et dansk etymologicum, således som Rask kunde have givet det, næppe blive udarbejdet. Det må være én mands værk, og hvilken masse af sprogkundskaber må ikke denne ene mand besidde! I afhandlingen om den danske grammatiks endelser gav Rask det første grundige forsøg på at udvikle disses oprindelse af det oldnordiske; mange andre bidrag hertil findes i retskrivningslæren og flere af hans skrifter; samlede ville de oplyse næsten alt, hvad der trænger til forklaring. Ved adskillige af hans bemærkninger herom (f. e. om participiet på -ende) studsede almenheden; thi de strede mod det, man nu en gang efter *verba magistri* anså for utvivlsomt; men Rask havde

ikke fulgt nogen anden lærer end sproget selv og kunde derfor vise, at således talte man, og således havde man i mange århundreder talt overalt i Norden. Han fremsatte med ligeså simple som overtydende grunde, hvilket det sprog var, man endog i selve hedenold talte i Danmark; han gennemgik runestenenes, de gamle loves, de ældste skrifters sprog og var vel bevandret i de forskellige dialekter; han viste dette sprogs forhold til og afvigelser fra det germaniske; han fremstillede det i sin ældre og nyere skikkelse og gjorde det således muligt for enhver kommende gransker at indse og udvikle alle modersmålets ejendommeligheder; ved enhver lejlighed bestræbte han sig for, at disse kunde blive mere og mere almindelig erkendte, og at sproget måtte bevares i samme rigtighed og renhed, hvormed det var udgået fra fædrene, og i al den fri og af alt fremmed uafhængige virksomhed, som dets nuværende form tillod. Hans arbejder gave kun liden anledning til at udfolde alle stilens ejendommelige vendinger, men overalt bære de præg af samme ro og klarhed som hans tænkning; ved korthed, bestemthed uden alle søgte og uvedkommende prydelser, ved kraft og concished kunne de også i denne henseende tjene som mönster. Dersom en mand hele sit liv igennem ikke havde udrettet andet end, således som han, at opsøge sprogets grund og at anvende denne på sprogets enkelte dele, så vilde dette alene være nok til at bevare hans navn i kær erindring, sålænge dette sprog er til, og sålænge folket har nogen sans derfor, som for én af dets dyrebareste ejendomme. Hvormeget mere vil da ikke Rask ihukommes, da denne hans fortjeneste af modersmålet kun er underordnet andre og langt större, da sprogstudiet, så vidt som det drives i

114-115
den civiliserede verden, rimeligvis i tiden ved hans granskninger vil erholde en anden skikkelse!

I det jeg slutter disse bidrag til en skildring af min afdøde vens liv, ser jeg, at meget er kort berørt, som burde nöjere udføres, og adskilligt ganske forbigået. Den såkaldte islandske fejde f. e., der under Rasks lidende sundhedstilstand meget bidrog til at forstörre denne, er jeg end ikke med et ord kommen til at omtale; hvad sagen selv angår, da måtte man vel mest undre sig over, at Rask vilde indlade sig derpå; der gives tilfælde, hvor det ikke er værd at stride, fordi der selv ved sejeren ingen ære er at vinde. Men mange andre langt væsentligere omstændigheder i Rasks liv ere enten undgåede min opmærksomhed, eller jeg har ikke sét mig i stand til at fremstille dem i deres hele sammenhæng. Det vilde derfor være udgiveren, så vel som mig, kært, om nogen anden af den afdødes venner til næste del vilde meddele större eller mindre bidrag, hvorved enten enkelte omstændigheder i Rasks liv eller hans literære fortjenester måtte sættes i et endnu klarere lys.

DEN OLDNORDISKE LITERATURS OMFANG OG VIGTIGHED.

(Ledetråd til nordisk oldkyndighed. 1836.)

Den varigste og fuldstændigste måde, på hvilken minder om den nærværende tid opbevares for eftertiden, er skriftlige efterretninger; den lethed, hvormed de nu tilvejebringes og i tusendevis ved pressen mangfoldiggöres, gör den uforgængelig. I oldtiden og middelalderen var vanskeligheden större, de skriftlige mindesmærker derfor mindre udbredte, kostbarere, mere enkelte mænds ejendom end det hele folks, mindst uden tvivl almuens. Man tör derfor antage, at det, som deraf blev opbevaret, henhører til det fortrinligste på sin tid, var noget, som landets fornemste og mest dannede mænd satte höj pris på, og som derfor væsentlig må bidrage til at give os kundskab, ikke just om alle vigtige begivenheder i de forsvundne tider, men dog om deres fornemste resultater.

Det, som i de allerældste tider kun opbevaredes ved traditionen, meget ofte i form af digte, blev efterhånden opskrevet, enten i sin oprindelige, traditionelle, poetiske form eller i en, ved senere tillæg forandret og udvidet, prosaisk fremstilling; man er derfor, ved at henvende den tilbørlige opmærksomhed så vel på formen som på stoffet, i stand til at bedömme, hvilke af disse efterretninger der ere de ældste og pålideligste, og hvilke der ere yngre og mere forvanskede ved en mangfoldigere tradition.

Men for på denne måde nogenlunde at kunne bedömme en literatur, der allerede for lang tid siden kan ansés som sluttet, er fuldstændighed af alle dens frembringelser nødvendig. For at oplyse vandets beskaffenhed, der snart er salt, snart sødt, blødt eller hårdt, gavnligt eller skadeligt, må man forfølge kilden fra dens udspring igennem alle dens årer. Ligeså et folks literatur. Først da kan sammenligning finde sted med hensyn til form og indhold, stil og behandling; først da kan granskningen afsondre det vigtige fra det uvigtige, det sande fra det falske, det ædle fra det trivielle, og anvende den kundskab, som ligger forborgen i den fjærnere og nærmere fortids skatte på den nærværende tid, der må antages at have sit udspring og sin grund i det forsvundne. Denne tanke ligger til grund for det kongelige nordiske oldskrift-selskabs bestemmelse, efterhånden at udgive alle historiske skrifter og fortællinger, som endnu ere tilbage på Gammel-islandsk, selv dem, der nærme sig eller gå over i fabelens gebét; thi kun derved vil man være istand til at erholde en fuldstændig og tydelig forestilling om fædrenes dåd, bedrifter, forfatning og hele legemlige og åndige tilstand.

Hvilken betydning og vigtighed den oldnordiske literatur har, kan kun erkendes ved at betragte dens forhold til europæisk kultur i almindelighed. Hvilket öjemed denne har, ved hvilke midler den har virket, og hvilken dannelse folkene ved den have erholdt, kunne vi forudsætte som bekendt; alle vore læsere ere uden tvivl enige i, at det er den fortrinligste, som menneskeslægten hidtil kender, at den især adskiller sig fra alle andre ved en bestandig fremskriden, en følge af vakt tænkning, der aldrig tilfredsstilles, men gransker i det uendelige. Ved denne stedse

fortskridende tænkning bevirkes en uafladelig fremgang i alle staters liv, en uafbrudt række af forandringer og forbedringer, der ikke blot angå statens ydre former og opfindelser i det store, men udstrække sig til livets simpleste og tilsyneladende ubetydelige foretagender. Til denne menneskehedens udvikling er der især virket ad tvende veje: Denne tankens uro, som viser sig så velgörende i sine virkninger, skylde vi nemlig først og fornemmelig den gamle klassiske literatur, Grækernes og Rommernes skrifter; ved dem er den vakt, ved dem bliver den næret; ved dem skrider endog kristendommen fremad. Ved studiet af det græske og latinske sprog er den nyere filologi bleven til; ved den klassiske olds historiske mönstre har den nyere historie hævet sig til sin fortrinlighed. Herom kan der blandt videnskabelig dannede ikke vel være mere end én mening; kun de kortsynede tillægge de store udvendige hjul en maskines bevægelse, uden at bemærke de indvendige drev. Men med den gamle klassiske literaturs levninger har dernæst den nyere tid forbundet en ny art af åndig virksomhed, som vel er opvoxet af en ældre rod, men efterhånden har formet sig til et nyt træ med anden stamme og andre frugter. Den gamle tids kundskab omfattede mennesket, den nyere tids tillige naturen. Det, som oldtiden især lagde vind på, var mythologi, sprog og historie, samt filosofi, eller i almindelighed menneskets historie; det, som nutiden föjede til, er kundskab om verden med alle dens dele, eller i almindelighed: naturens historie. Den sidste kunde ikke blive til uden den første, ingen La Place uden Euklid; men begge have dog i deres senere udviklinger fjærnet sig så langt fra hinanden, at de kunne ansés for uafhængige. Begge tilsammen fuldende menneske-

hedens dannelse. Spörge vi, til hvilken af disse virksomheder den gamle nordiske literatur slutter sig, må svaret naturligvis blive: til oldtidens. Den indeholder, ligesom den græske og rommerske, nærmest kun religiøse, historiske og lingvistiske elementer; de filosofiske mangle; det vilde være ubilligt at fordre mere af den, end den i følge sin natur kan yde. Dens vigtighed afhænger af, hvorvidt disse elementer kunne have indflydelse på nutiden. Det som vi da egentlig have at betragte, er den interesse, som de islandske mindeskrifter ved deres indhold kunne have, dels for mennesket i almindelighed, dels for Nordboen i særdeleshed.

Ved det religiøse element, forsåvidt det adskilles fra det ren historiske, forstå vi de levninger der endnu haves af Odins lære, der för kristendommen var udbredt over hele Norden. De indeholdes i Eddaerne: den ældre, eller Sæmunds Edda, og den yngre, eller Snorres Edda, begge således kaldte efter deres forménte samlere. De adskille sig væsentlig fra hinanden derved, at den ældre indeholder elementer ældre end kristendommen: sange, som have fået deres tilværelse i selve hedenold, men hvoraf kun brudstykker ere tilbage; den yngre derimod fortællinger, der vel grunde sig på og ere opfyldte med vers af den ældre, men som ere nedskrevne senere end hedenskabet selv og opbevarede af enkelte af den tids lærde som minder af det forsvundne; de meddele derfor ofte og dvæle ej sjælden ved barnagtige forestillinger og udartede træk af den gamle tro. I denne samling af sagn findes tillige adskillige andre for största delen ufuldstændige minder af allehånde mythologiske kundskaber, der stundum ere kastede forvirret imellem hinanden, og undertiden, for at komme hukommelsen

til hjælp, satte i vers, omtrent som man en gang ved latinske vers søgte at indprente sig det rommerske sprogs regler. Det er da indlysende, at den første samling er den vigtigste, og at den sidste især kommer i betragtning, forsåvidt den tjener til at oplyse og fuldstændiggöre hin.

Det måtte synes besynderligt, om nogen nu vilde spörge: Og hvortil nytte da disse gamle bøger? Spörgsmålet vilde nemlig være det samme som: Hvortil nytter overhovedet mythologisk kundskab? Og hvad have vi nulevende at göre med vore fædres tro? Men granskningen anspores her endnu i særdeleshed ved disse ældgamle mindesmærkers tilsyneladende dunkelhed. Hvor meget der end hidtil er tænkt, forsket og skrevet, ja daglig skrives derom, synes man endnu ikke at være kommen på det rene med deres indhold, og næsten hver ny forfatter fremstiller ny anskuelser. Af sådanne systemer har man anvendt: et historisk, i følge hvilket guderne engang vare mennesker, som viste deres samtidige velgerninger, eller vel endog, som nogle ville, falskelig udgave sig for guder, og i begge tilfælde dyrkedes som sådanne efter deres død; et geografisk, i følge hvilket de guddommelige væsener, som mythologien omtaler, engang vare virkelige folkeslag på jorden, og mytherne altså minde om begivenheder, som vare forefaldne ved forbindelser eller krige imellem disse folk; et astronomisk, i følge hvilket det fornemmelig var de gamles forestillinger om verden, dens oprindelse og himmellegemernes forandringer, med alt hvad der i menneskets liv afhænger deraf, som de indklædte i mythernes mystiske former, af hvilke altså grundidéerne igen, når forskningen ikke trættes, atter lader sig udvikle; et fysisk, efter hvilket det ikke så meget var naturens forandringer i det store,

som snarere de enkelte stoffers forbindelser, kamp og strid, som de gamle vilde fremstille i deres myther; endelig et allegoriserende, enten så, at guderne vare at betragte som personificerede væsener, så at snart menneskets forestillinger og følelser, snart naturen blev allegoriseret, eller så, at det egentlig ikke var mennesket i almindelighed eller Nordboen i særdeleshed, som fremstilledes under personificerede former, men derimod hele verdens historie, ja endog de fjærnere folkeslags karaktér og begivenheder. Af disse systemer have de gamle selv ved enkelte ytringer og sammenstillinger givet anledning til det historisk-geografiske og det astronomiske, hvilke derefter af forfattere hos os ere optagne og fremstillede i den sammenhæng, de rimeligvis kunne have; men det er let at skönne, at de kun i enkelte tilfælde kunne være gyldige og ingenlunde anvendelige på det hele. Det fysiske har en forfatter i Tyskland opfattet og anvendt så barok, at der ikke blandt rolig prøvende kunde være tvivl om dets urimelighed. Den nordiske mythologi antager tre lige höje guddommelige væsener: den Höje, den lige så Höje og den Tredje, og hvad mener man vel, at disse tre betegne? De tre materielle grundvæsener: svovl, kvægsølv og salt. Mythologien angiver en anden tre-énhed, brødrene Odin, Vile og Ve: hvad andet kunne de da være end de tre verdenslove: tyngde, bevægelse og slægtskab, hvilke igen falde sammen med hine tre: svovl, kvægsølv og salt? Tordenguden Thor er naturligvis det elektriske stof, hans bælte altså den elektriske condensator og hans jærnhandsker fortræffelige ledere; når de gamle fortælle os så meget om denne guds rejse til Grjotungård, så vilde de deri ikke skildre andet end elektricitetens virkning i planteverdenen, og de hand-

5-6
lende væsener betegne forstening, kulstof, surstof, magnét-en o. d. l. For fordomsfri læsere gendrive disse idéer sig selv, når de blot fremsættes. Men den verdenshistoriske udtydning vil lige så lidet kunne bestå, forsåvidt den tillægger de gamle en ethnografisk betragtning, som de ingenlunde havde lejlighed til at anstille; og ingen forklaringsmåde kan vel i almindelighed antages for gyldig, når den lå og måtte ligge aldeles udenfor de gamles forestillings- og kundskabskreds; enhver anden er en ny poetisk behandling af Edda, hvis værd det ikke tilkommer os her at bedömme, hvor vi kun tale om de gamle selv og ikke om den måde, hvorpå deres forestillinger kunne forandres eller, om man vil, forskönnes. Til at forklare Edda hører uden tvivl væsentlig at betragte den af og i overensstemmelse med sig selv; først da kan der også blive tale om dens videnskabelige værd, om dens vigtighed som et led i rækken af menneskelig kundskab. Det viser sig da, at den ligesom enhver mythologi indeholder de gamles forestillinger om Gud, mennesket og naturen og deres forholde til hinanden, udtrykte i oldtidens symboliserende tankegang og sprog; og måden, hvorpå disse fremstillinger ere udtrykte, bliver vigtig, fordi folkenes oprindelse og slægtskab derved lader sig oplyse. Ethvert folkeslag på jorden har f. ex. forelagt sig det spörgsmål: hvorledes blev verden til, hvorledes skal den igen ophøre? Måden, hvorpå de besvarede disse spörgsmål, er i de væsentlige grundidéer den samme, men i sine enkeltheder höjst forskellig; ved sammenligning lader sig vel derfor udfinde, hvilke folk der have de nærmest beslægtede forestillinger tilfælles med hverandre, og deraf lader sig igen slutte, at disse vare beslægtede folk. Til denne undersøgelse har man erholdt fortræffelige

6-7

bidrag, men afgjort kan den endnu ikke siges at være. Ethvert folk forestiller sig naturens fenomener som virkninger af guddommelige væsener: hvilket f. ex., spörger man nu, har fremstillet lynilden med dens virkninger under samme form som Nordboens tordengud Thor? Hvilket fremstiller den jordiske ild og dens virkninger netop således som Nordboernes lunefulde ildvæsen Loke? Ethvert folk tænker sig en höjere magt end de guder, der virke i verden; hvorledes, spörger man, tænkte Nordboerne sig dette höjeste, dette evige fatum, af hvis villie alt var afhængigt, og med hvilket andet folk dele de denne forestilling? ethvert folk véd, at verden engang skal forgå: men hvilket har just den ejendommelige mening, at selve guderne forgå med verden, og hvad er det, som efter verdens undergang endnu lever? Disse og mangfoldige lignende spörgsmåle lade sig opkaste ved betragtningen af den nordiske mythologi, og ved deres besvarelse vil man ikke blot vinde et klart lys over de nordiske folks oprindelse og deres slægtskab med andre, men man vil ligesom trænge ind i oldtidens ånd; man vil se idéerne igennem den legemlige dragt, med hvilken de ere beklædte: man vil fra disse idéer, når de ere fremstillede i deres renhed og ikke mere svæve for öjet som tågefulde billeder, slutte til oldtidens forestillingsmåde i det hele, dens begreb om Gud og verden, om godt og ondt, om dyd og last; man vil end ydermere igennem en lang række af såkaldte overtroiske forstillinger, som endnu leve og røre sig hos folket, kunne forfølge disse idéer lige indtil vore dage, og derfor ved kundskab om folkets oldtid og ikke uden denne erholde fuldstændig kundskab om folket selv. Om end derfor de lærde af og til i deres undersøgelser

have forvildet sig på afveje, så ville selv disse forvildelser bidrage til at sætte sandheden i et klarere lys, og ingen granskning over Eddaernes dunkle indhold bör foragtes, just fordi folkenes vigtigste og væsentligste forestillinger ere nedlagte i dem. Det må derfor ansés som en uskattérlig lykke for Norden, at der er opbevaret så meget af disse levninger hos os, medens de tilsvarende, som engang må have været til i Tyskland, ere næsten ganske forgåede, så at den islandske literatur i denne henseende ikke blot oplyser vort folks, men selve den germaniske stammes ældste religiøse forestillinger.

Foruden de egentlig mythiske sange findes i den ældre Edda en næsten sammenhængende række af historiske sange, hvilke danne et heltedigt, der for Nordboen må være det samme, som de homeriske digte for Grækerne. Dersom nogen vil danne sig et begreb om oldtids storhed og kraft, da læse han disse! de gløde ikke som Sydens poesi, men de gribe; de bestå ikke af fyldige vers, der som elve strömme ud i forskellige retninger med blomsterklædte brædder, men de stå ligesom stivnede i faste former, som höje isfjælde, der rage höjt op i det uendelige rum, og ved hvis fødder det utrolige foregår, og det grueligste, mennesker kunne forestille sig, skér. Ved at læse disse digte i de senere bearbejdelser af Grundtvig og La Motte-Fouqué vil man erholde en forestilling om det ophöjede og forfærdelige, som i dem er nedlagt; men endnu mere, forekommer det mig, vil man lære at kende dem i deres simple storhed ved at læse Finn Magnusens oversættelse, der kun går ud på at gengive dem så ordret som mulig, uden at tage digtekunstens ydre midler til hjælp. At give disse digte i samme simpelhed og dog

med samme poetiske skönhed, som de have i grundsproget, er en opgave, som kun den största digter er i stand til at løse.

Efter Eddaerne komme vi til at betragte de historiske mindesmærker.

Hvorledes historieskrivning opstod og udviklede sig på Island, har en anden forfatter allerede skarpsindig oplyst. Den var en naturlig følge af landets og folkets beskaffenhed. Sans for fortælling lå og ligger endnu den dag i dag i Nordboens karaktér; naturens större ensformighed og roligere udvikling end i Syden medfører begerlighed efter at kende det foranderlige og bestandig omskiftende udenfor; der ligger altid noget tiltrækkende i at høre fortælle om den bevægelse, der i behørig frastand foregår, imedens tilhøreren selv befinder sig i ro; det er den samme lyst, som fængsler nutiden til at høre på oldtids sagn. Denne naturlige tilböjelighed til at høre fortællinger fulgte med de første nybyggere til Island, og her måtte den endnu mere næres og udvikles hos deres efterkommere. De medbragte adskillige minder om ældre begivenheder i Norden; disse vare opbevarede i en stor mængde digte, der gik fra mund til mund; deres form lettede deres erindring og forhindrede deres forvanskning. Efterhånden tabtes for största delen den poetiske form, og de gik over til prosaisk fortælling, hvis hovedmomenter bekræftedes ved de indstrøede vers; fra en række af sammenhængende episke digte, der indeholdt en konges eller en hel slægts vigtigste begivenheder, formede de sig til en række af historisk-romantiske fortællinger. Begivenhederne på landet selv vare for få til at fortrænge minderne om de gamle; landets egen historie forbandt sig med det øvrige Nordens

Med Norge stod Island i bestandig forbindelse uden at være afhængig deraf; de islandske høvdinger og andre anséte mænd sejlede did, og Islands kyster bleve igen besøgte af købmænd fra Norge. Et skibs ankomst var en vigtig begivenhed for ethvert landskab, og købmandens fortælling, om hvad der var forefaldet udenlands, modtoges med samme, eller vel endog större, begerlighed, som de materielle varer, han medbragte. Men fra Norge drog Islænderen fremdeles, som kriger og som skjald, til de øvrige nordiske lande, Sverrig og Danmark; derfra atter til de vendiske og østlige lande; på øerne ved Skotland havde han tildels sine slægtninge; i England taltes omtrent det samme sprog. Som kriger og skjald deltog han selv i de begivenheder, han besang. Efter at have vundet gods og hæder vendte han igen tilbage til sit fædreland og tilbragte rolig sine øvrige dage på sin gård. Hvad under, om hans börn og börnebörn lyttede til den erfarnes fortælling, og om mindet, han efterlod om fjærne begivenheder, gik i arv hos hans slægt og agtedes höjere end hans verdslige efterladenskab! På denne måde samledes det historiske stof, som var hentet fra hele Norden, efterhånden på Island. At det blev opbevaret, lå også i landets og folkets beskaffenhed. Det uddannede sig først i enkelte snævrere kredse, i landskaber, der ved fjælde og store floder vare næsten afsondrede fra hverandre; det blev moro for enkelte familier, oplivede deres gæstebude, gentoges i badene og ved alle lignende sammenkomster. Fra at være nogle udmærkede slægters ejendom gik det derpå over til det hele lands. Ved forsamlinger på tinge og fornemmelig på altinget, gentoges det fortrinligste af de gamle sagn, og verdens nyeste begivenheder bleve her at-

ter gennemlevede af et fjærnt, historiekyndigt og historieelskende folk. Enhver anseelig høvding havde allerede forhen sin sagnemand; nu fremstode disse for folkets öjne: landets ypperste hørte på dem. Skjaldens digt og sagnemandens fortælling måtte her, hvor alles öjne hvilede på ham, og alle hørte med spændt forvæntning, ikke blot være kunstrigtig, livelig og tiltrækkende, men også sand; var fortællingen uden liv, da kedede han; stred den mod det bekendte, hvori næsten alle tilhørere vare hjemme, indeholdt den factiske usandheder, da betragtedes fortælleren som en praler og lögner.

Det historiske stof, der efterhånden var samlet hos Islands ædleste slægter, blev endelig bevaret for efterslægten. For at komme hukommelsen til hjælp blev hovedindholdet af de ældste digte med runer indskåret i træ; en samling af sådanne træstykker blev den første bog. Den egentlige skrivekunst indførtes med kristendommen; og nu kunde tillige den længere saga optegnes og forfleres; den skreves på pergament. Både runekevlerne og skindbøgerne vare sjældne og derfor dyrebare besiddelser. Men ved kristendommens indførelse forøgedes også den historiske kundskab: den medførte bekendtskab med Syden og dens literatur. De gejstlige studerede og indviedes udenlands; pillegrimen vandrede på sin fod fra Danmark midt igennem Europa til Rom; han opholdt sig undervejs i klostrene og erfarede her verdens begivenheder; han besøgte de helliges grave. Kundskaben om Europa udenfor Norden bragtes derved til Island; ikke blot de nærmere saxiske og frankiske lande, men også Italien, Konstantinopel med sit kejsersæde, som Væringen allerede havde besøgt som kriger, samt Spanien indtil Compostella, bleve bekendte; det latinske sprog

dyrkedes; der oprettedes skoler på Island; klassiske srifter, i det mindste betydelige brudstykker deraf, bleve læste og forklarede. Da måtte også sansen vågne for den egentlige historieskrivning. De første forfattere af denne art ere, som altid, ubekendte; de skreve af lyst og indre trang, ikke for at vinde forfatterære; deres første forsøg vare vel også kun brudstykker. Der måtte være en stor mængde digte og sagaer opskrevne, för end historieskrivning kunde finde sted. Denne begyndte naturligvis med Islands egen historie og udvidede sig derfra til andre lande. Den første bekendte historieforsker er Are Frode; för hans tid må der da ikke blot have været mange fortællinger om Island i omløb, men enkelte også nedskrevne; det var nemlig det allerede bekendte stof, som han søgte at ordne og meddele i kronologisk oversigt. Sæmund Frode anstillede lignende undersøgelser i Norges historie. Med tidsregningen fødtes historien; først efter at disse hjælpemidler vare erhværvede, stoffet og dets kritik, kunde historie skrives. Dette blev den islandske literaturs glimrende tidspunkt. Barnet var blevet til mand; han lærte med forstand og sindighed at concentrere sin kraft, at fastholde det vidtsvævende, at forbinde det usammenhængende. Fortiden dvælede kun ved fortællingens tilfældige indhold; den senere tid gik til den modsatte yderlighed, og den livelige fortælling, det grundige historiske skrift, gik over til törre annaler.

Historieskrivning består i en sammenhængende, ordnet, selvoverensstemmende og i alle sine dele troværdig og sand fortælling om begivenhederne i et land, i hvilken så vel tiden som personerne og deres handlinger vise sig i deres virkelige sammenhæng; en fortælling, hvorved ikke

blot en eller anden enkelt tidspunkt eller person eller begivenhed fremhæves, men hvorved man sættes i stand til at erholde en klar forestilling om landets og folkets successive udvikling. Stoffet må altså være tildannet og formet med valg og smag; dette kan ikke finde sted uden indvirkning på den ydre form, og historieskriver bliver kun den, der i sin sjæl kan opfatte denne harmoni og fremstille den for andre. En sådan var Snorre Sturlesen; til forgængere havde han Erik Oddsen, Karl Jonsen, Styrmer Frode og rimeligvis flere; thi en ægte historieskriver bliver ikke til på én gang; han er et produkt af mange foregående mere eller mindre mislykkede forsøg, ligesom han i den følgende tid drager adskillige efterlignere efter sig: selv står han ene i sit slags, uopnåelig, fordi han i sig må forene mange fortrinlige egenskaber, der i almindelighed kun som brudstykker ere til hos de sædvanlige forfattere. Hans sjæl omfatter det hele; hans forgængere formåede kun at gennemtrænge en enkelt del, hans efterfølgere skeje ud og vansire det visse ved falske tilsætninger. Hans forgængere søge og forske, de stræbe, men uden at nå; hans efterfølgere snakke uden at overbevise, han derimod skaber.

Det vigtigste historiske skrift, som den islandske literatur besidder, er Snorre Sturlesens norske kongesagaer eller, som man efter dets første ord også kalder det, Heimskringla (verdens kreds). Enhver, der læser dette (men, desværre, have vi endnu ingen aldeles tro dansk oversættelse deraf), vil, selv om han ikke kan göre sig rede for grunden til sin fornemmelse, føle sig tiltrukken, henreven og ligesom uvilkårlig sat ind i oldtidens færd og liv. Fortællingen er simpel uden alle falske prydelser, stilen ædel:

11-12
det stærke træder frem i fyndig korthed; begivenheden fortælles med udtryk, der hver gang gengive den som den var, kort: formen svarer overalt til sit stof, og begge smælte sammen til en fuldendt énhed. Forfatteren reflecterer i almindelighed ikke, og kun når han ved et enkelt tilfælde vil føre læseren hen på sit standpunkt; han fortæller kun, men sikkerlig havde denne fortælling sin grund i en foregående reflection.

Om måden, hvorpå dette til alle tider fortrinlige skrift fremstod, have de nyeres forestillinger været temmelig forskellige. Mange sagaer vare allerede til för Snorres tid, og dem benyttede han; naturligvis, historieskriveren udvikler stoffet af dets kaos, men dette skaber han ikke. Han tog hine ældre sagaer for sig, siger man, udstrøg hvad der mishagede ham, gjorde udtog af, hvad der var for vidtløftigt, tilföjede nogle enkelte berigtigelser og hist og her nogle flere strofer af de gamle skjaldekvad; det således gennemgåede håndskrift overgav han til sine afskrivere. Og på denne mekaniske måde tror man, at et så vel afpasset, i sine enkelte dele så vel sammenhængende, i hele sin stil så fuldendt værk kunde blive til? Opstod ikke hans skrift snarere som et produkt af hans egen kundskab og tænkning? Alle de foregående sagaer vare ham vel bekendte; han kunde dem uden tvivl, i det mindste hvad de vigtigste begivenheder angår, endog udenad; landet, han skrev om, og folket vare ham velbekendte; han havde i flere år tænkt over det hele stof; det havde dannet sig til et hélt i hans sjæl, og således gengav han det. Snorres fortjeneste består da ikke deri, at han möjsommelig samlede materialier, dette var allerede skét för hans tid, men han tilegnede sig dem; ikke deri, at han fra først

af kronologisk ordnede begivenhederne, dette havde Are Frode gjort, og det er just på hans tidsbestemmelser Snorre beråber sig, men han anvendte og byggede fort på dette grundlag. Deri består fornemmelig hans fortjeneste, at han pragmatisk forbandt og udviklede det historiske stof, at han gav ny anskuelser deraf, at han fortalte det i et skönt, med indholdet overensstemmende sprog og foredrag, til hvilket der i ingen anden bekendt saga findes mage (kun en eneste, Njals-saga, kæmper i denne henseende med ham om prisen); deri, at han øste af sine kilder med kritik, fordomsfrihed og smag, at han ikke antog noget uden tilstrækkelig hjemmel, at han fremstillede det uvisse som tvivlsomt, det visse som pålideligt; at han intet optog, som var småligt eller historiens anstand uværdigt, at han intet forbigik, som var karakteristisk, og at alt under hans fremstilling fik ånde og liv. Er det ikke just disse fortrin, som göre den klassiske olds historiske mesterværker så tiltrækkende for os? ere ikke disse oldskrifter opståede på samme måde som Snorres? havde ikke også deres forfattere gamle digte, gamle fortællinger og ældre historiske behandlinger for sig? og skabte de ikke, som Snorre, af alt dette usammenhængende, afbrudte, uordnede, uhjemlede, hensigtsløse og uformede et eneste uadskillelig forbundet og i alle sine dele sammenhørende hélt? hvilken skabning af den menneskelige ånd, det være digt eller historie, opstår nogensinde på nogen anden måde? I det mindste kan jeg ikke fatte, hvorledes et åndigt værk kan blive til ved en mekanisk, åndløs færd. Man kan således, tror jeg, når man kun ved læsningen har overtydet sig om fortræffeligheden af Snorres værk, apriorisk slutte, at dette fortrinlige ikke blev til uden ved en åndig

virksomhed; at gå ind i det enkelte for at göre denne formening til visshed, egner sig ikke for disse blade. Men til ret at kunne bedömme og føle skönhederne i Snorres værk hører en kritisk nöjagtigere udgave end dem, vi hidtil have; det vil derfor uden tvivl påskönnes af flere end blot af den lærde verden, at en sådan udgave og en dertil svarende dansk oversættelse vil blive udgivet af Oldskrift-selskabet.

Det væsentligste af den række af sagaer, som dette selskab under navn af Oldnordiske sagaer (*Fornmanna sögur*) allerede har udgivet, angår især Norges historie. Sverres saga og Hagen Hagensens saga kunne betragtes som fortsættelse af Snorre; de besidde vel ikke ganske hans friskhed og liv, men ere dog værdige efterligninger. De øvrige norske sagaer vinde fortrinlig interese, når de betragtes i deres forhold til Snorre; hans fortræffelighed træder da først frem i sit fulde lys; de forholde sig til ham omtrent som den prosaiske Eddas udvidede fortællinger til den poetiske Eddas gådefulde, men indtrængende sange. Af Olaf Tryggvesens Saga har man to bearbejdelser, den ene af Gunlaug munk, den anden af Odd munk; begge skreve deres historiske arbejder på Latin, og hvad vi nu have deraf er senere islandske oversættelser, den første med adskillige tilsætninger, den anden troere. På stilen i begge har det just ikke haft den bedste indflydelse, at de ere oversættelser; især i Odds er det tydeligt, hvormeget oversætteren har beflittet sig på eller ladet sig forlede til at gengive de latinske vendinger. Man finder det rimeligt, at disse skrifter i deres oprindelige skikkelse have hørt med blandt Snorres kilder, og kan derfor ved sammenligning danne sig en forestilling om, hvor langt han

står over dem; det ædle og fyndige viser sig bedst, når det stilles ved siden af det platte og vandede. Hos Snorre vide vi næppe, hvo der taler: om han er hedning eller kristen, ven eller fjende; i begge de andre bearbejdelser stikker overalt munken frem, der vil vække beundring for kristendommens befordrer, og glemmer, at det er ikke ved en lang række af ord, men ved en udtryksfuld fortælling om dåd, at helten skal hædres. Olaf den helliges saga og de følgende ere senere nedskrevne, og ved dem viser det sig på samme måde, hvor lidet Snorres efterfølgere vare i stand til at opnå hans historiske renhed. Disse skrifter have derfor værd, ikke som mönstre i historieskrivning, men som vigtige kildeskrifter, og i denne henseende ville de endnu længe blive genstand for de følgende historieskriveres granskning; de hæve sig af og til til en renere fremstilling, og der gives næppe nogen fortælling deri, uden at den jo indeholder et eller andet guldkorn for forskeren.

Den her omtalte række af sagaer oplyser især Norges historie. Til Norges ældre forfatning indeholder dernæst den af Rafn under titel af Nordiske fortids sagaer (*Fornaldar sögur Norðrlanda*) udgivne samling vigtige bidrag, og efter begge disse tilsammen have de fleste norske historieskrivere fra vore tider arbejdet. Men også for Danmarks historie ere begge disse samlinger af vigtighed; i forening med Saxe danne de grundlaget for vor kundskab om fædrelandet i de ældste tider. Det er bekendt nok, at vi uden de islandske mindesmærker kun skulde have höjst forvirrede forestillinger om den danske kongerække og de danske kongers bedrifter i oldtiden; havde vi ikke Rolf Krakes saga, Regner Lodbrogs saga, fortællingerne om Stærkodder og flere lignende historiske brudstykker.

da vilde vi aldrig have været i stand til at forstå de fortællinger og sange, som Saxe har opbevaret; uden Jomsvikingesaga vilde Palnatoke have stået for os som et skyggebillede, og forholdet imellem kristendommen og hedenskabet, ved den førstes indførelse i landet, for bestandig have været uklart. Endelig handler en hel saga, Knytlinga, alene om Danmark og omfatter just tiden fra Harald Blåtand til Knud den sjette, eller det tidsrum, som Saxe fortrinlig har behandlet. Som forfatter til denne saga ansér man i almindelighed Snorre Sturlesens brodersön Olaf Thordsen Hvideskjald, der havde opholdt sig ved Valdemar den andens hof, og ikke blot var berömt som skjald, men også som lærd. Han havde tilbragt en del af sin ungdom hos Snorre og måtte derved få lyst til at træde i hans fodspor; virkelig kan man også ansé hans værk for Danmark som en forkortet Heimskringla, og dèr, hvor fortælleren har haft et nogenlunde rigt stof for sig, forstår han at gengive det med interesse og liv. Man læse f. ex. Knud den helliges historie i Knytlinga og hos Saxe. Til oplysning af Danmarks historie tjener endelig en stor mængde mere eller mindre historisk pålidelige småfortællinger, der ere adspredte rundt om i de islandske sagaer; de indeholde dels oplysninger om det interessante forhold, i hvilket Islænderne have stået til vort fædreland og dets konger, dels meddele de mangfoldige karakteristiske træk af sæder og skikke, og næsten alle udmærke sig ved en naiv fremstilling og en udtryksfuld karaktértegning.

En anden række af sagaer, hvis udgivelse forestår, er de, der handle om Island selv. Den interesse og vigtighed, som disse må have, udspringer dels af den opmærksomhed, som folket fortjener, dels af deres ejendom-

melige indhold og dettes behandling. I begge henseender henhøre de uden tvivl til den islandske literaturs mærkeligste frembringelser. Som fostermoder for Nordens ældre historie har landet krav på opmærksomhed, men også ved sin særegne, først patriarkalske, siden aristokratiske forfatning; medens hele Norden adlød konger, dannede der sig på en fjærn ø en fristat, som ikke havde betydelig folkemængde, heller ikke stor verdslig magt, men som desuagtet vidste at hævde sin anseelse hos de mægtigste konger. Når det er os så vigtigt at vide, hvad disse Islændere have sagt om vore forfædre, deres konger, deres indretninger, må det da ikke have en egen interesse for os at erfare, hvad dette livelige, utrættelige og opvakte folk har sagt om sig selv? hvorledes det blev til? hvorledes det uddannede sig? hvorledes denne lyst til fortælling, som vi beundre. opstod og udviklede sig hos dem? Disse spörgsmåle besvares i en stor mængde sagaer, som indeholde beretning om landets opdagelse og bebyggelse, om måden, hvorpå fristaten dannede sig og vedligeholdt sin uafhængighed, kort om hele statens oprindelse, udvikling, skjaldenes dannelse, historieskrivernes arbejde, og endelig hele dette virksomme livs ophør og landets forening med Norge. Men dette lands historie har tillige det særegne, at den ikke er bleven til som én sammenhængende fortælling, men som mange sådanne, der gribe ind i hverandre og gensidig oplyse hinanden; at der i disse sagaer ikke ligger den idé til grund, at skildre det hele land eller folk, men kun de mærkeligste mænd af denne eller hin slægt; de ere derfor hverken törre annaler, heller ikke ordnet historie; og af denne deres ejendommelige natur fremkomme fortrin og mangler, ved hvilke de stå som ene i sit slags

blandt alle folks historie. De ere nemlig skildringer af sande begivenheder og se dog ud som romantiske fortællinger; de følge en for det meste nöjagtig tidsregning, men det er dog hverken for dennes skyld, de bleve skrevne, eller for at ordne og sammenstille landets begivenheder med andre landes; de vilde kun især skildre manden: er det vikingen, der beskrives, da vrimler skildringen over hans liv af toge; er det skjalden, da er sagaen fuld af hans vers; er det den lovkyndige mand, da følger proces på proces, i hvilke han deltager; drabsmanden øver drab på drab og giver aldrig bøder, han fordömmes på tinge, og fortællingen om hans liv udbreder sig nu i en skildring af den list, hvormed han skuffer og undgår sine forfølgere. Men her, ligesom overalt i det virkelige liv, er det ikke blot manden, der bestemmer og handler; også kvinden griber kraftig ind i handlingen, og ved siden af høvdingen se vi stedse hans hustru snart formildende, snart ophidsende; ja der gives næsten ingen kvindelig karaktér, uden at den jo er fremstillet i disse sagaer, lige fra den ömme elskende mø, der bevarer sin første kærlighed tro i sit bryst, og med öjnene henvendte på den elskedes kappe, det eneste minde, hun besidder af ham, udånder det sidste suk i tanken på ham, indtil den hæftige, skinsyge kvinde, hvis første barndoms kærlighed på én gang forandres til uudslukkeligt had, der ikke forsones för ved den elskedes død; ligefra den sin mand inderlig hengivne, trofaste hustru, der rolig lægger sig ved hans side og dør med ham i luerne, hvormed hans fjender have omgivet ham, indtil det hæftige, ustyrlige kvindesind, der aldrig glemmer eller tilgiver nogen fornærmelse, men bevarer mindet om sin mands fortjente revselse dybt i sit bryst, uden klage, uden

tilsyneladende fortrydelse, indtil han, omringet af sine fjender, beder hende om den sidste velgerning, hvorpå hans livs frelse beror: da vågner hævnens følelse, og hun afslår hans bön. Dette var just en følge af Islands republikanske forfatning, at de ydre politiske forholde grebe dybt ind i det indre selskabelige og huslige liv; begge dele måtte derfor smælte sammen i fortællingen, og denne kunde ikke fremstille bevæggrundene for mandens dåd uden at vise os ham tillige som mand, som fader, som husbonde. Ved siden af ham se vi hans træl, hans hund, ligesom i de fortrinligste bekendte romaner, der tiltrække os fordi de gengive det virkelige liv. De bedre og bedste af disse fortællinger have derfor det fortrin, at de ikke alene meddele vigtige bidrag til sædernes historie i Norden, men også ved fortræffelig karaktérskildring, ved runding og kunstmæssig behandling af stoffet, således som Njalssaga, kunne sættes ved siden af andre literaturers udmærkede frembringelser.

Imidlertid er det ikke blot de nordiske rigers historie, der uden Islændernes skrifter næsten ikke var til, som fra dem må hente næring; også det østlige, vestlige og sydlige Europa kan i disse kilder finde enkelte vigtige bidrag til historie, geografi og oldkundskab i almindelighed. Islænderen vandrede midt igennem Europa til Rom; Tysklands og Italiens geografi måtte derfor blive genstand for hans opmærksomhed, og lærddommens sæde i Erfurt f. e. omtales først i Islændernes skrifter. Den nöje forbindelse, som fandt sted imellem Norden og Rusland, de vendiske lande, England, Skotland og Irland, fører det ligefrem med sig, at disse landes historieskrivere må granske i de vigtigste nordiske kilder, hvor de snart finde bemærkninger

om steder, snart om tidsregningen, men også om vigtige historiske begivenheder, hvis troværdighed må vinde eller tabe ved sammenligningen. Et tidspunkt i Ruslands historie oplyses ved Edmundssaga; de vendiske landes ved alle sagaer, der handle om Norge og Danmark; Englands, Skotlands og Irlands tillige ved dem om Island; Spaniens ved Hagen Hagensens saga, o. s. fr. Ved rejserne til Miklegård og Palæstina drages også det græske kejserdömme og Forasien ind med i kredsen; og det vil altid for de menneskelige opdagelsers historie være mærkeligt, at de uden tvivl ældste efterretninger om Amerika, förend denne verdensdel på ny blev bekendt ved Columbus, ere opbevarede af Islænderne. Herved og ved den ikke usandsynlige formodning, at Columbus, enten i England eller under sit ophold på selve Island, ved at erfare de minder om hin verdensdel, der endnu havdes i gamle fortællinger, blev bestyrket i sin mening om vestlige landes tilværelse, rækker da den gamle nordiske historie hånden til den nyere tids.

Til de egentlig historiske skrifter om Island knytter sig de islandske love. Om disse have vore lærde lovkyndige allerede oplyst og i det enkelte bevíst, at det er just ved lovene, de islandske sagaers troværdighed i mange henseender bekræftes, og at det er ved dem begge tilsammen, man først erholder en tydelig forestilling om livet i Norden og de nordiske folk. Lovene bevise især, at der hos disse i oldtiden og i begyndelsen af middelalderen ingenlunde herskede et sådant barbari, som man altfor ofte har tillagt dem; ved at gå ind i lovenes enkeltheder og deraf opfatte deres ånd, vil man tværtimod finde anledning til at beundre den fine nöjagtighed og skarpsindighed,

hvormed alle hinanden lignende tilfælde ere sondrede, og næsten alle mulige ere forudsete; den omhu for, at lovene ikke blot bleve givne, men også overholdte, i hvilken henseende vor tid nok står såre langt tilbage; den omhyggelighed, hvormed de bleve bragte til alle borgernes kundskab og ligesom bleve det hele folks åndelige ejendom; heraf fulgte atter, at i almindelighed ingen grove forbrydelser kunne hengå upåtalte, thi at påtale dem var ikke blot den fornærmedes, det var hele folkets sag, og at lade forbryderen uforfulgt medførte vanære; ved mange enkelte bestemmelser, dels om ægteskabet og den huslige forfatning, dels om de fattige, om husbondens omhu for tyendet og trællen, ja endog, hvad man med forundring savner i den nyere tids lovgivninger, for dyrene, udtaler sig en humanitét, som i det mindste hverken vidner om råhed eller ligegyldighed for medskabningers vel. For selve lovkyndighedens studium ville uden tvivl også de islandske love være af vigtighed, hvad enten de betragtes som uafhængige eller sammenlignes med andre folks; som uafhængige må de for forskeren være exempler på, hvorledes et folk, der var afsondret fra det øvrige Norden, kunde sig selv overladt udvikle sin forfatning; sammenlignede med de øvrige nordiske love, især Norges, må de gensidig kunne oplyses ved disse og give dem lys; og man skulde tro, at der også for den menneskelige ånds udviklings historie må vindes vigtige resultater, når man ved at sammenligne Islands love f. e. med den rommerske ret, forfølger udviklingsgangen i Syden og i det fjærne Norden og opfatter begges ejendommeligheder.

Hvor der er tale om en literaturs vigtighed, dèr kommer især sproget, i hvilket den er nedlagt, i betragtning.

19-20
For hele menneskeslægten er det middelet, uden hvilket ingen fornuft udvikler sig; for folket er det organet for alle dets meddelelser: fortidens tale til eftertid og nutids til fremtid; i videnskaberne er det blodet, som strömmer ud igennem det hele legeme, og nærer og vedligeholder alle dets dele. For sproggranskeren har det i og for sig noget interessant at betragte et sprog, der ved sin djærvhed og kunstige bygning viser sig som et produkt af en længst forsvunden kraftig old, ligesom det er behageligt for efterkommerne at høre fortælle om deres fjærne forfædres handlinger, selv om disse ikke have grebet ind i det offentlige liv. Denne interesse voxer, når det ikke blot er djærvhed, men selvstændighed, sjælden dannelighed og usædvanlig rigdom, der åbenbarer sig i sproget; når det i denne henseende har få til mage og overgås af ingen. Man er vel enig om, at dette er tilfældet med tvende europæiske sprog, det græske og det oldnordiske. Begge have de nok i sig selv, behøve hverken fremmede ord eller fremmede former, have begge udviklet sig ligesom af sig selv og ere voxne til ved egen kraft; begge have de en kunstig, næsten indviklet og dog skön og regelmæssig bygning; begge ere de endelig, skönt længst uddøde, endnu som levende til i døtresprog, der ligne oldemoderen op ad dage, så at hendes oprindelige, naturlige fagter og færd let kan genkendes under den lettere og tildels finere dragt, de have iført sig. Det hører virkelig til de mærkeligste fenomener i sprogenes historie, at tvende sådanne tungemål, fra hvilke næsten alle øvrige i Europa enten nedstamme, eller med hvilke de dog ere nær beslægtede, have kunnet vedligeholde sig så tro og uforvanskede, det ene langt nede i Syden, det andet höjt oppe i

Nord. Men endnu forunderligere bliver dette fenomen, når man stiller dem sammen, når man overtyder sig om, at de, hvor langt de end nu ere vandrede bort fra hinanden, dog ere som tvende søstre af én moder og have den mest påfaldende lighed i dannelse og udvikling. Med hensyn til sprogkundskab i almindelighed bliver derfor studiet af det oldnordiske sprog af megen vigtighed; dette behøver nu ikke mere at bevises, det er allerede erkendt. Ligesom den gotiske folkestamme udbredte sig fra det sorte havs kyster til Islands jøkler, således har også én og samme sprogstamme udbredt sine grene over de mellemliggende lande; fra Møsogotisk kan man igennem de slaviske egne forfølge denne til Alemannisk, Frankisk og flere over- og nedertyske dialekter; fra disse igennem Angelsaxisk og dets nyere affødninger til det sprog, som engang taltes over hele Norden, og som vi mene, når vi tale om Oldnordisk eller gammel Islandsk. Dette sprog kaldte nemlig de gamle Islændere selv ofte, måské endog sædvanligst, dansk tunge *(dönsk túnga)*, vel lige så ofte norsk mål *(norræna, norrænt mál)*, og endelig Islandsk *(vort mál)*, og de erkendte således ingen væsentlig forskellighed imellem sproget på Island, på Norges fjælde og på Danmarks sletter; man behøver kun at betragte det nuværende Svenske for at overtyde sig om, at også dette i sin ældre skikkelse lige så fuldt som det øvrige Nordens sprog kunde göre fordring på dette slægtskab. Dette ældgamle mål bliver det da nødvendigt at kende, og ikke blot overfladisk, både når man vil undersøge sammenhængen af de øvrige gamle gotiske sprog, og når man nogenlunde grundig vil forstå de nyere.

Dette vil dog kun de erkende, som ikke holde sig til

21
overfladen, men søge at trænge ind til al videnskabs dybere grund. Der gives i almindelighed to måder, på hvilke sprog kunne studeres: en mekanisk, ved hvilken det blot kommer an på ved øvelse at göre sig bekendt med sprogets former og passende at kunne anvende dem overensstemmende med sprogets brug; en anden, den videnskabelige, ved hvilken det kommer an på at kende sproget, ikke blot som det er, men også dets grund, ikke blot de nuværende former, men også deres oprindelse, de forandringer, de i tiden have undergået, og den måde, hvorpå de have erholdt deres nuværende skikkelse; med andre ord, det kommer an på ikke blot at kende sprogbrugen, men også dens årsag og de betingelser, under hvilke den bör finde sted, ikke blot at anvende den, men at kunne kritisk angive og oplyse rigtigheden af denne anvendelse. Ved den første måde lærer man sproget, som barnet lærer det: man snakker efter; ved den anden tænker man selv, og dette kan ikke ske uden ved forberedende kundskab og vedvarende granskning. Begge måder adskille sig overhovedet, således som al anden videnskabelig adfærd skiller sig fra gentagelse af det, alle vide, og forholde sig som den lovkyndiges dybere kundskab, der omfatter lovenes indhold fra den ældre til den nyeste tid, forholder sig til den blotte praktikers routine, hvis blik ikke ser ud over mere end den gældende lovs eneherskende ord. Sproget er en naturgenstand; derfor kan begge disse måder også passende sammenlignes med plantekundskab: den første med den mekaniske viden, at kunne ved oftere betragtning give hver plante sit navn og ligeså mekanisk, kun ved hjælp af hukommelse og ydre sanser, at kunne henføre den til et allerede dannet og udviklet systém; den

anden med den udstrakte og gennemgribende kundskab, ved hvilken systemer skabes eller forbedres. Ligesom man lærer sproget ved at være født eller ved at opholde sig på det sted, hvor det tales, således kan man mekanisk, ved en næsten tilfældig erfaring, lære at kende en plantes nytte og økonomiske anvendelse; men videnskabelig bliver denne opdagelse først, når den sammenstilles med andre erfaringer, når man ved plantens opløsning i dens bestanddele og af disses natur viser, hvorfor den må have denne nytte, og hvorledes dens brugbarhed kan forøges. Ligesom ved betragtning af naturen i almindelighed, således er også ved betragtning af sprogets natur den ene måde nødvendig for den praktiske arbejder, den anden videnskabsmanden værdig; ved den første er der tale om nytte og anvendelse i det daglige liv, ved den anden om kundskab og åndig vinding. Mennesket gör meget for det ydre, men det bör göre mere for den næring, som mætter den hungrige sjæl, og for den prydelse, som ikke gnaves af møl og overlever støvets omskiftelse.

Disse bemærkninger føre til, at man for at bedömme en virkning må udforske dens årsag, at nutidens historie derfor afhænger af fortidens, og at man tilgavns kun forstår et sprog, når man tillige studerer stamsproget og sidesprogene. Det er dog bekendt nok, at den, der forstår Latin, ulige lettere end den, der ikke gör det, lærer Italiensk og Fransk, just fordi han her møder mange gamle bekendte, der stikke frem igennem deres nyere dragt; og dette vilde i endnu höjere grad være tilfældet, når man ved undervisningen lagde vind på at oplyse lærlingen om, hvorledes han systematisk skal opfatte denne lighed. Mange ville måske finde den ytring over-

22-23
dreven, at filologen først ret grundig forstår Græsk, når han tager Oldnordisk til hjælp, men det ligger dog ikke langt fra sandheden, i det mindste vil han ved denne kundskab erholde lys i mange dele; det omvendte forstår sig af sig selv. Hvad den egentlig gotiske sprogstamme angår, da har man hidtil sét alle sprogforskere ty hen til Oldnordisk, både fordi literaturen er rigere end f. e. de fleste tyske sprogarters, og fordi sproget selv har udviklet sig på en så fuldstændig måde, at det nødvendig må kunne oplyse det ufuldstændige. Det vilde også være et besynderligt misgreb, om man vilde efterforske denne mærkelige folkestammes udviklingshistorie igennem det øvrige Europa, og ikke forfølge den til den yderste grændse; den hele sprogkæde, der slynger sig fra Thracien af til Østersøen, ligger som et brudstykke, når man ikke medtager det yderste led, den store slutningsring i selve Norden.

Men endnu vigtigere må det oldnordiske sprog være for de nordiske sprog i almindelighed og, for at tage det, som ligger os nærmest, det danske i særdeleshed. Ingen bekymrer sig vel om sine fædres dåd, uden han tillige lærer deres sprog; men for os er dette umuligt, når man ikke sammenligner det med Islandsk og lægger mærke til, hvori de stemme overens og hvori de afvige fra hinanden. Ingen, der ikke har nogenlunde udbredt og levende kundskab i Islandsk, kan forstå gammel Dansk; hverken vore runestene eller vore gamle love eller vore ældste historiske skrifter, ja end ikke tilnavnene på vore konger, som Harald Hein eller Hen (hén), Erik Egode (Ejegod), eller navnene på vort lands steder, som Lejre, Viborg, Slesvig o. s. fr., kan rettelig forstås uden Islandsk. Lige så lidet kan man uden dette skaffe sig noget tydeligt begreb om

danske ords oprindelse; ved de sjældnere er det i öjnefaldende for enhver, men selv ved de simpleste ord, som enten (et af to), hverken (ikke hver), ihjel (til hel) o. s. v., kan man ikke, uden at ty til denne kilde, tænke sig noget og overhovedet ingen klarhed heri erholde, uden tillige at sammenligne modersmålet med Norsk og Svensk. Den kundskab, som en ordbog herom kan meddele, er utilstrækkelig, thi hvad man lærer af den er brudstykker, og ingen kan anvende det, som han ikke kender i sin sammenhæng. Heller ikke er nogen i stand til at meddele systematisk undervisning i det nuværende danske sprog, uden han har dannet sig selv dertil ved at studere stamsproget. Vore grammatikker opstille i almindelighed systemer, som ere fremkomne ved en blind famlen imellem sprogets former, men disse former fremkom jo af ældre former, og disse stå igen i et bestemt forhold til de oldnordiske; i dette sprog vise de sig fuldstændige, i vort sprog stå de afrevne; hvorledes skulde man vel da rettelig kunne kende og indse det, som er revet ud af sin sammenhæng, når man ikke betragter det, af hvilket det kun udgör en del? Hvad vilde man vel tænke om den botaniker, som indskrænkede sin kundskab til Sjællands eller Fyns eller Danmarks planter alene, og efter de kendetegn, som af denne ringe hob lod sig uddrage, vilde danne et dansk plantesystem — Linné dannede dog ikke sit efter Sverrigs alene —; men det, som enhver må ansé for urimeligt ved planterne, skulde det ikke være det ved sproget, denne ædle væxt, som er udspiret af menneskets ånd og igennem århundreder har udfoldet sine grene igennem det höjeste, som menneskelig tænkning kan frembringe! Kan grundig grammatikalsk kundskab i modersmålet ikke er-

24-25
holdes, uden ved at betragte det i sin ældre skikkelse og i sit forhold til stammen, så kan heller ikke en rigtig og smagfuld anvendelse deraf uden samme finde sted. At enkelte udmærkede mænd uden nogen sådan kundskab have kunnet göre én sådan anvendelse, kan ikke her komme i betragtning; de have benyttet andre fortrinlige midler til deres uddannelse, og ved menneskets virksomhed i almindelighed kan man ikke tage hensyn til, hvad geniet kan udrette; men også dette bliver så meget fortrinligere, som det voxer i kundskab. Dersom det gamle íslandske sprog i velklang, i böjelighed, i kraft, i udtryksfuldhed overgår de nyere nordiske sprog — og dette er så fuldstændig udviklet af en anden forfatter (P. E. Müller om det islandske sprogs vigtighed), at det ikke behøver nærmere at bevises —; dersom den oldnordiske literatur besidder mönstre i digtekunst og i historisk foredrag, hvis særegne præg ingen oversættelse er istand til at gengive, så kan der heller ikke være tvivl om, at studium af dette sprog, læsning af disse skrifter, især ved siden af den klassiske oldtids mönstre, må fortrinligen bidrage til at danne digteren og historieskriveren og overhovedet tænkeren. Men ikke blot manden og forfatteren kan derved dannes; det, som visselig må ligge enhver på hjærte, vort sprogs uddannelse, kan derved på flere måder befordres. I almuens tale findes endnu en stor mængde ord, som ere let forståelige, som ere levninger af det gamle sprog og derfor besidde dets korthed og udtryksfuldhed; at optage de bedste deraf i skriftsproget, når det kun sker med valg og smag, måtte særdeles meget bidrage til at uddanne dette. Det samme er tilfældet med de mange forældede udtryk, der findes i gamle danske skrifter, som nu næsten ere ubekendte,

og som ingen vilde tage i betænkning at bruge, når han vidste, de vare til. Men at forklare, vælge, udhæve og rigtig at anvende slige ord, kan ej finde sted uden ved at føre dem tilbage til deres oprindelse i stamsproget. Til det danske sprogs udtryksfuldere behandling giver dernæst kundskab i nabosproget, det svenske, fortrinlig anledning, og en nöjere forening af begge literaturer må nødvendig hæve dem begge; men da nabosproget ligger nærmere ved stammen, så vil uden denne hverken opmærksomheden på nabosprogets vigtighed eller varig fremgang i begge literaturers forening finde sted. Vort sprog, som vor literatur, har den store fordel, at det ligger imellem det rent nordiske og det germaniske, og kan udvikle sig ved hjælp af begge. Det kan bygge både på ældgammel national grundvold og tillige optage i sig det fortrinligste, som ved Nordtysklands videnskabelige fremgang har udviklet sig; man har derfor med rette gjort opmærksom på den rigdom, vi have af synomymer (som tryg og sikker) og af dobbelte former (som gjaldt og gældte), hvilke ere fremkomne hver fra sin side i rummet, fra Norden og fra Tyskland, og hver fra sin side i tiden, ved ældre brug og ved nyere udvikling, og hvilke hver efter sin lejlighed lige godt kunne benyttes; men skönt de fortrin, vi således kunne tilegne os, ere bekendte, vel også af de bedste forfattere erkendte, så synes de dog hidtil næsten kun énsidig benyttede, nemlig forsåvidt som de kom fra Tyskland. Det er derfor vel værd at fremhæve den modsatte side. Der hører meget til at miskende den tyske literaturs fortrinlighed; det er ved den, og næsten ved den alene, vor har udviklet sig siden reformationen; men der er stor forskel på at modtage og bruge en vens velgerninger, og blive hans træl.

25-26
Den tyske literatur er rig nok, den trænger ikke til os; hvad skulde den også vinde stort, om hele Danmarks gik ind under den? det vilde dog kun være som en dråbe i havet. Men vi derimod vilde tabe, ikke blot meget, men alt, vor hele rigdom, vor selvstændighed. Og ere vi ikke på vejen dertil? Fordærves ikke vort sprog ved en stor skare af skribenter, som uden tilstrækkelig og grundig kundskab deri benytte det i en sværm af skrifter af den natur, at de ere næsten de eneste, som den store hob læser? Forvildes det ikke derved, at lærere deri, meget ofte med ingen eller såre liden kundskab om dets oprindelse og udvikling, snart forkaste former, der ere så gamle som sproget selv, snart efter en énsidig speculation optage andre, der aldrig eller kun i höjst enkelte tilfælde have haft hjemme i modersmålet? Skulde man tro det, når man ikke så det for sine öjne, at danske skrifter af videnskabsmænd ere skrevne således, at man ikke kan forstå dem, uden at man tænker sig dem oversatte på Tysk; og at man i bindstærke oversættelser idelig møder udtryk som disse: »hun nedsank (sænkede) de dugvåde blikke«; »han beholdt bestandig Johannes i öjet« (holdt öje med J.); »vi have betrukken nogle værelser på slottet« (d. e. ere flyttede ind i); »det vilde Gud ikke!« (det forbyde Gud!) o. s. v., o. s. v.! Hvorledes kan man forklare sig, at folket kan tåle og ved gentagen læsning opmuntre sådanne skrifter? at det for at tilfredsstille öjeblikkets moro kan opofre goder, hvis bevarelse det er efterkommerne skyldigt? at det for at fordrive en ledig time kan finde sig i at indsuge gift igennem stof og indklædning, gift, som fortærer dets egen ånd og uformærkt dag for dag forplanter sig på den opvoxende slægt? Véd folkets ædle intet middel til at sætte

grændser for denne misbrug? og tvivle de om, at det mest talende bevis på et folks fordærvelse er en fordærvet literatur? Det danske sprog er indskrænket indenfor meget snævre grændser; det kan enten søge at udvide sig indenfra, ligesom den norske literatur, der allerede nu optager sprogformer og ord af almuens og af det gamle tungemål; eller det kan slutte sig aldeles til Tyskland. Og have vi endnu nogen følelse af, at det er noget andet, når dansk tungemål runger i hallen, end når tysk sprog klinger i salen, så kunne vi ikke tvivle om, hvilket der bör foretrækkes. Vi kunne overhovedet vælge den ædlere del, vi kunne stå selvstændige for os selv og nyde godt af begge vore naboer; men skal dette ske, da må hverken denne eller hin få overvægt. Dersom altså den ene, ved vor egen ukyndighed om, hvad vi besidde, og vor ligegyldighed for dets værd, er ifærd med at overvælde os, så må vi ty til den anden. Og i denne henseende er en större udbredelse af den gamle nordiske literatur og sprog især af vigtighed. Der må komme den tid, da ingen nordisk lærd må sige: jeg kan udtrykke mig med sirlighed i Latiens sprog, men jeg kender intet til mine fædres mål; jeg har studeret Ægyptens hieroglyfer, men jeg kender intet til skriften på mine fædres grave; Ovids elegier kan jeg udenad, men Bjarkemålet er mig en tom lyd. Har man kun erkendelsen og villien, på midlerne vil det ikke mere mangle.

Anmærkninger.

De i nærværende udgave foretagne afvigelser fra grundtrykkene ere følgende:

Undersøgelse om dansk retskrivning:

s. 3, lin. 10. vilde for ville
— 3, anm. l. 7. brugte for brugde
— 8, l. 18. Stoffer for Stoffe
— 9, l. 11. hedder for heder
— 11, anm. l. 4 og l. 6. Desimalbrøk for Decimalbrøk
— 12, l. 10. skulde for skulle
— 14, l. 18. forskjellig for forskjelligt
— 16, l. 9. vilde for ville
— 17, l. 9 fra n. erhværvet for erhvervet
— 23, l. 1. forskjellig for forskjelligt
— 23, l. 12 og s. 24, l. 3 f. n. for at for forat
— 25, l. 6. egentlig for egentligt
— 26, l. 2. under êt for under et
— 27, l. 16. *Føl* og *føel* for *Föl* og *föel*
— 28, l. 19 og s. 29, l. 2. forskjellig for forskjelligt
— 30, l. 3 f. n. de hele for det hele
— 31, l. 7 f. n. I êt Tilfælde for I et Tilfælde
— 32, l. 16. êt af to for et af to
— 33, l. 8. *lèn* for *len*
— 34, l. 9. besynderlig for besynderligt

s. 35, l. 1. i ên Stavelse for i en Stavelse
— 35, l. 7. det isl. *bý* for det isl. *bi*
— 36, l. 8. flyttes for fløttes
— 36, l. 17. *ljár*, Le; *mey (mær)*, Mø; *sjár*, *sjór* eller *sær*, Sø for *ljá*, Le; *mey*, Mø; *siárr*, *siórr*, *særr* eller *sæ*, Sø
— 36, l. 19. *trúa* . . . *snúa* for *trua* . . . *snua*
— 36, l. 23. *baldr* . . . *Baldr* for *balldr* . . . *Balldur*
— 36, l. 27. *hneigja* for *hnegja*
— 38, l. 5. have for har
— 38, l. 17. Så meget for Såmeget
— 39, l. 6. For at for Forat
— 39, l. 12 f. n. isl. *betr* for isl. *betur*
— 40, l. 8 *-rist* for *rist*
— 43, l. 16. *ambátt*, *embæti*, Embede for *embáti*, Embede
— 43, l. 17. deres Afledninger for dens Afledninger
— 43, l. 20, *skalf* for *skiálf*
— 44, l. 5. vilde for ville
— 46, l. 10. så mange for såmange
— 47, l. 15. *Tanz* for *Danz* .
— 48, l, 11. f. n. så meget mere for såmeget mere
— 49, l, 9 f. n. *μετα* for *μεθα*
— 49, l. 2 f. n. *tuttugu* for *tutugu*
— 52, l. 18. *républiques* . . . *avertissements*, *lieutenants* for *republics* ... *avertissemens*, *lieutenans* [*agrémens* lin. 12 bör være: *agréments*]
— 53, l. 9. ukrænkelige for uforkrænkelige
— 54, l. 14 f. n. en vis Hærdning for en vis Hærden

Bemærkninger om kilderne til Danmarks historie:

— 67, l. 10. sondres for afsondres
— 69, l. 13 f. n. mon vi for monne vi

s. 73, l. 6. et legemlig endnu större for et endnu legemlig större

— 74, l. 4 f. n. sondres for afsondres

— 81, l. 11—12. skulde have vanskeligt ved at for skulle have vanskelighed at

— 81, anm. l. 7. *bygg* og *barr* for *byg* og *bar*

— 86, l. 12 f. n. virkelig historiske for virkelige historiske

— 88, l. 3 f. n. have for har

— 89, l. 7 f. n. *Lóðurr* for *Löðr*

— 90, l. 19. hvorved der er for derved er der

— 90, l. 3 f. n. men at for at

— 94, l. 15. ved adskillige for med adskillige

— 99, l. 13. og at resultatet for og resultatet

— 99, l. 14. har for have

— 104, l. 7. nöjagtighed for en nöjagtighed

Bemærkninger om danske og norske stedsnavne:

s. 109, anm. *barr* . . . *kjörr* (*kjarr*) for *bar* . . . *kjör* (*kjar*)

— 110, l. 1 f. n. *Hleiðr* for *Hledr*

— 112, l. 17. sprogklasse for sprogæt

— 112, l. 4 f. n. eller, for for eller det for

— 114, l. 3. *Aristadium* for *Aristad*

— 122, l. 11. fælles for tilfælles

— 123, l. 6. også navn tilfælles for også tilfælles

— 129, anm. *sjaldsènn* for *sjaldsèn*

— 132, l. 10. Tybjærgs herred for Tybergs herred

— 135, l. 11 f. n. Fensmark for Finsmark

— 141, anm. 2. *Trönueyrr* for *Trönesyri*

— 144, l. 6 f. n. gl. sv. *loker* for gl. *loker*

— 145, l. 2. det isl. *unnr* for det isl. *und*

— 146, l. 1. Refsnæs for Rifnæs

s. 146, l. 12. *jaðarr* for *jaðar*
— 147, l. 13. *Stángarholt* for *Stángaholt*
— 148, l. 8. *aurr* for *aur*
— 148, l. 6 f. n. stedsangivelser for stedsangivelsen
— 151, l. 2. *hamarr* for *hamar*
— 151, l. 10. *hvammr* for *hvamr*
— 152, l. 4. isl. *akr* for isl. *akur*
— 153, l. 8. *marr* for *mar*
— 153, l. 16—17. *Mærn* (Mehrn) for *Mærn*, nu Mehrn
— 154, l. 10. norsk ur for norsk ure
— 155, l. 16. holde for overholde
— 155, anm. 1. angels. *were* for angels. *were*, *were*
— 156, l. 1. isl. *ruð* for isl. *ruða*
— 156, l. 4—5. *þwítan*, *þweotan* for *thwitan*, *thweotan*
— 158, l. 2. hunkönnet for hankönnet
— 158, l. 6. Lautyn for Leuften
— 161, l. 16. vikingebol for vikingebøl [jvfr. s. 188[26]. 189[1]]
— 164, l. 1. til endnu en klasse for endnu til en klasse
— 166, l. 1. (gl. t. *leddo*) for (gl. t. *ledde*)
— 167, l. 14. at stedet manglede for at det manglede
— 168, anm. 3 har i originalen følgende skikkelse:

Nogle flere ere: Bro; Dofræ, Dover (i Norge og i Thy); Dyngæ Dyne (som Hemingsdyngæ); Dyr, Dør, =der: Egg; Fim; Fo, Faa; Flyngæ; Fron; Glen, Glænæ; Gorffuæ, Gurre; Grind; Hide, ide, =ede; Jørfi, Jørme, Hjerm; Kiil, Kiel; Kleif, Kløf; Kyngæ; Lytte; Malm (Sand); Møl, Mæl; Orvæ; Rothne, Rønne, Ryne; Salr Sal; Skot, Skod; Snede, Snøde; Stefn, Staun; Stræthæ; Saud, Sød; Teig, teg; o. s. v.

— 169, l. 17. forsigtigst for forsigtigt
— 170, l. 8. af isl. *einka* for af isl. *eink*

s. 171, l. 4. *Digrmúli* for *Digurmúli*
— 171, l. 20. VII, 55, 57 for VII, 55, 67.
— 173, l. 13. Listerlén for Listeleen
— 173, anm. 4. *grind*, en indhegning for *grind* (norsk *gren*), en indhegning
— 176, l. 15. *helgi* (*heilagr*), hellig for *helga*, hellig
— 178, l. 2. Suhm X, 706 for Suhm X, 726
— 179, l. 10—11. Bolderslev (Baldersleben, Balderslohe) i Slesvig for Baldersleben og Balderslohe i Slesvig
— 179, l. 6 f. n. tilkommer for tilkomme
— 182, anm. 7. s. 307—308 for s. 303—708.

Bemærkninger om stedsnavne i Normandiet:

— 195, l. 1—2. Fra hr. Auguste Le Prevost . . . . 1833: for Selskabet har fra hr. Auguste Le Prevost i Rouen modtaget følgende skrivelse:
— 195, nederst er da udeladt underskrift:
Rouen, d. 25de juni 1833. A. Le Prevost.
— 195, l. 7 f. n. fælles for tilfælles
— 196 foran l. 3 f. n. er udeladt: Såvidt Le Prevost.
— 199, l. 4. fælles for tilfælles
— 200, l. 4 f. n. Engelland for England
— 202, l. 14. angelsax. *eá* for angelsax. *ea*
— 204, l. 2. *aurr* for *aur*
— 204, l. 4. angelsax. *óra* for angelsax. *ora*
— 204, l. 10. angelsax. *íg*, *ieg* for angelsax. *ig*, *ege*
— 211, l. 3. og ikke blot de første, simpleste for og de første simpleste
— 212, l. 19. nordiske *marr*, *mæri* for nordiske *mar*, *mœri*

Bidrag til Rasks levned:

s. 226, l. 1 f. n.—227 l. 1. som *fæð* og *fiandmaðr* til *fía*, og som *frygð* og *frændi* til *fría* for som *fæd* og *fiandmadr* til *fia*, og som *frogd* og *frændi* til *fria*

— 227, l. 3. gl. d. tøsser for gl. tøsser

— 231, l. 8. gammel nordisk ærlighed for nordisk gammel ærlighed

— 234, l. 5 f. n. Portugisisk og Italiensk for Portugisisk og en italiænsk

— 235, l. 16. isl. *hlæja* for isl. *hlægja*

— 235, l. 17. isl. *í gær* for isl. *í gjær*

— 236, l. 1 f. n. *tak! gef!* for *tak! gjef!*

— 256, anm. brevet til prof. Nyerup (Rasks Saml. afh. I, s. 56 ff.), for brevet til prof. Nyerup, indført her s. 56 fgg.

— 259, l. 10. (jfr. brevet i Rasks Saml. afh. I, s. 56) for (jfr. hans breve i det følgende, s. 56)

— 259, l. 7—6 f. n. (se brevet i Rasks Saml. afh. I, s. 54—55) for (se hans brev i det følgende, s. 54—55)

— 259, l. 2 f. n. befundet sig så vel for befundet så vel

— 260, l. 5 f. n. Chamisso for Chameso

— 271, l. 2. gästgifvargårdarna for gästgifvargårderna

— 272, l. 12. en tomme tyk for en tomme tykt

— 273, l. 10 f. n. hørte til de interessanteste dage for hørte til en af de . . .

— 281, l. 6 f. n. ganz verloren for ganz verlohrens

— 292, l. 13. hr. Shotton for mr. Shotton

— 292, l. 4 f. n. Derí for Deri*)
— 293, l. 1. *Desátír* for *Desatír**)
— 302, l. 2 f. n. . . . η (d. e. iŭ) for ή (d. e. ja)*)
— 302, l. 1 f. n. ῾σ῾τ, - , υ, ᾿, for ῾σ῾τ - υ ᾿,*)
— 303, l. 4. *οδὶν, ἓς᾿* for *οδῖν, ἓς**)
— 313, l. 2 f. n. 1826 for 1825
— 322, l. 6 f. n. Italienere, Franskmænd og Engellændere for Italiæner, Franskmænd og Engellænder
— 332, l. 2. dettes mangfoldige for dets mangfoldige
— 339, l. 13. efter »angivet« er udeladt følgende anm. Hans [Rasks] bemærkninger derom ville blive indførte i næste bind.

Med hensyn til denne anmærkning meddeler professor K. J. Lyngby følgende:

Den afhandling af Rask, hvortil her sigtes, er vist ikke bleven trykt. Der sigtes sandsynlig til en afhandling, hvortil der også tidligere s. 318 er hentydet; et udkast til en afhandling, som er bleven leveret eller sendt til palæografen V. F. Kopp, og som rimelig er den samme, havde Finn Magnusen fået til låns af Rasks broder og omtaler det i Vid. selsk. histor. og filosof. afhandlinger VI (Runamo og runerne), s. 410, og det er vel også til denne afhandling Petersen sigter i Danmarks historie i hedenold III (2det oplag), s. 282. Han må i denne afhandling have gennemgået »det angelsaxiske runealfabet.« Nu findes i »Samlede afhandlinger« om runerne på guldhornet og deres sprog kun bemærkningerne i afhandlingerne III, s. 294—304 og s. 399—401 om mindesmærker med samme slags bogstaver.

Om den oldnordiske literatur:

s. 359, l. 12. må der da ikke blot have været mange for må der da have været ikke blot mange
— 370, l. 1. sondrede for afsondrede
— 371, l. 3—4. og nutids til fremtid for og nutids til nutids

---

*) **Rettelsen skyldes professor K. J. Lyngby.**

— 371, l. 6 f. n. til de mærkeligste for til et af de mærkeligste
— 372, l. 12. de slaviske egne for de slaviske sprog
— 377, l. 9. dette for det

Trykfejl.

S. 7, lin 13	thi (isl. *því*,	læs:	thi (isl. *því*),
- 7, — 16	til	—	till
- 25, — 23	ogsaa	—	også
- 67, — 2	bjærge.	—	bjærge?
- 67, — 10 f. n.	uden hvilket	—	uden hvilken
- 77, — 7 f. n.	før	—	för
- 98, — 8	skeet	—	skét
- 98, — 12 f. n.	saa meget	—	så meget
- 104, — 11	as finde	—	at finde
- 104, — 6 f. n.	seet eller useet	—	sét eller usét
- 123, — 4	nordtydske	—	nordtyske
- 123, — 23	paa	—	på
- 124, — 10	saasom	—	såsom
- 124, — 15	saadan	—	sådan
- 129, anm. l. 6	seet	—	sét
- 138, lin. 4	hertugdømmet	—	hertugdömmet
- 160, — 6	borg	—	b o r g
- 182, — 11	Ågård	—	Aagaard
- 188, — 4	det nordlige	—	det nordligere
- 190, — 14 f. n.	tydsk	—	tysk
- 213, — 3 f. n.	ord?	—	ord,
- 219, — 7 f. n.	kathekismus	—	katekismus
- 220, — 6	vækst	—	væxt
- 227, — 5	paa	—	på
- 244, — 3 f. n.	læred	—	lærde
- 258, — 2 f. n.	*ja* (isl. *ja*)	—	*ja* (isl. *já*)
- 307, — 12.	skibbrud et	—	skibbrudet.

SAMLEDE AFHANDLINGER

AF

N. M. PETERSEN.

ANDEN DEL.

KØBENHAVN.

FORLAGT AF SAMFUNDET TIL DEN DANSKE LITTERATURS FREMME.

G. S. WIBES BOGTRYKKERI.

1871.

Indhold.

UDSIGT OVER DE ÆLDSTE TOGE FRA NORDEN TIL IRLAND.

(Annaler for nordisk oldkyndighed. 1836—37.)

I folkenes dunkle old, i hvilken det ofte er umuligt af fabler og sagn at udfinde den historiske sandhed, og selv i begyndelsen af den egentlig historiske tid, hvor de fleste kilder ikke meddele samtidige vidnesbyrd, giver sammenligningen imellem forskellige folkeslags beretninger en ledetråd, uden hvilken den grundige historieforsker næsten intet kan udrette. Da det nu er bekendt, at Nordboerne, længe för kristendommen indførtes i Norden, foretoge ikke ubetydelige vikingefarter til de vestlige lande, og efter kristendommens indførelse vedbleve at vedligeholde den engang stiftede forbindelse, så vil en udsigt over Nordboernes toge til Vesterlandene, for såvidt som derved omstændeligere historiske granskninger kunne foranlediges, måské ikke ganske være uden nytte. Sådanne historiske betragtninger ere allerede af andre med held anstillede med hensyn til England og Skotland. Nærværende ubetydelige forsøg indskrænker sig alene til Irland.

Allerede gamle irlandske sagn vise os hen til Norden som det sted, hvilket Irland skylder en del af sin befolkning; men sagnene ere dunkle og uvisse og kunne heller ikke anderledes være. I de ældste tider var denne ø beboet af vilde folkeslag, hvis herkomst er ubekendt, og hvis

stamforvandte nogle endog søge i Amerika[1]); til disse kom efterhånden flere galliske kolonier, og landet udmærkede sig ved en tidlig kultur[2]). Men endnu længe för Romerne erobrede Britannien kom der, så fortælles der, også en koloni, kaldet *Thuata de Danaan*, fra den nordlige del af Germanien og nedsatte sig i den nordlige del af Irland; disse *Danannæ* siges at have talt Germanisk[3]). Vi vil ingenlunde påstå, at der i dette folks navn ligger folkenavnet Daner, så at de kom fra de sydvestlige dele af Danmark, hvilke de gamle vel kunde regne til Germanien, thi intet er uvissere, end hvad der grunder sig på en sådan, såre ofte ganske tilfældig lighed. Heller ikke tör vi afgöre, om det irske her forekommende ord *thuat* også har haft betydningen af folk og land[4]), i hvilket fald det er samme ord som det oldnordiske *þjóð*, der ikke blot i almindelighed betyder land, folk, men også forekommer som egennavn for adskillige landstrækninger og folkeslag, som *Þjóði*, Frakland, *Þjóð*, Thy, *Svíþjóð*, de Svenskes land og folk. Sagnet er os kun mærkeligt, fordi det peger henimod Norden. Hvis der fandt et ældgammelt slægtskab sted imellem beboerne af Nörrejylland og de brittiske øers beboere, og kymriske folk boede paa begge steder, så kan

---

[1]) se Rasks Samlede afhandl. 1 d. s. 165-167. — [2]) Thorkelins Bevis at de Irske ved Ostmannernes ankomst fortjene en udmærket rang blandt de oplyste folk i Europa på de tider, i Vidensk. selsk. skr. ny saml. 4 d. — [3]) O'Flaherty, Ogygia, s. 12 o. fl. at *Firboli dicuntur britannice et Danannæ germanice locuti*, sst. s. 10. O'Halloran, History of Irel. t. 1. s. 11-12. Arndt, Ueber urspr. u. verwandsch. der europ spr. s. 235-236. — [4]) Man finder Tuath-Dee forklaret ved *populus ad Deam fluvium insidens* (Ogygia, s. 12). Det af Arndt anførte Thuata, *landmann*, så vel som Thuatach, herre, synes også at vise hen til samme betydning.

2-3

sagnet om en udvandring fra Danmark til Britannien og derfra atter til Irland ikke ganske være betydningsløst[1]).

Langt tydeligere beviser på forbindelse imellem Irland og Norden frembyder den følgende historiske tid. Irske personsnavne forekomme endog i det fjærneste Norden, på Island, og stedsnavne formedes af nordiske elementer på Irland. Exempler på de første ere de ikke usædvanlige islandske navne Niel *(Njáll)*, Kjallak *(Kjallakr)*, Kjaran *(Kjaran)*, der ligefrem ere de irske navne Niall, Kellach eller Keallach, Kieran. Navne på irske landskaber ere af en blandet oprindelse: til de irske navne Laighean, Munhain, Ulladh föjede Nordboen sit *staðr* (sted), hvoraf siden blev *-ster*, og således opstode Leinster, Munster, Ulster[2]). Sådanne navnemeddelelser kunde ikke finde sted uden hyppigt samkvem; men vi finde mange andre beviser på, at Irlænderne droge op til Norden, og især Nordboerne over til Irland, at begge folk meddelte hinanden deres opdagelser, samt at Nordboerne her, som i Skotland og England, ikke lode det blive ved at hærge omkring på kysterne, men nedsatte sig i landet og stiftede stater.

Förend Island endnu blev beboet (874) sejlede Nordmænd til Irland for at hærge. En af de islandske nybyggere, Leif, foretog sig et sådant tog, förend han nedsatte sig paa hin ø; han hærgede vidt omkring i Irland og fik af et dèr vundet sværd navnet Hjörleif; fra samme tog bragte han en snes irske trælle med sig, af hvilke en hed Dufthak; disse dræbte ham på Island og flygtede over til den øgruppe, der netop efter disse Irlændere eller Vestmænd *(Vestmenn)* fik navn af Vestmændsøerne *(Vestmann-*

---

[1]) se også Schönings Norges hist. 1 d. s 513. — [2]) Chalmers, Caledonia, t. 1, s. 28-29.

aeyjar)[1]. Endnu et andet sted på Island bærer et irsk navn, opkommet ved samme leilighed: Da der på Leifs sejlads til Island opstod vandmangel på skibet, fandt de irske trælle på at ælte mel og smör sammen, hvilket de sagde dæmpede tørsten; de kaldte denne blanding mindak *(minnþak)*, men da der faldt en regn, kastede de blandingen over bord, og stedet, hvor den kom i land, fik navnet Mindaksør *(Minnþakseyrr)*.

Da Nordmændene allerede den gang havde besat Sydərøerne, så er det så meget rimeligere, at de også måtte komme i nær berørelse med Irland. En sönnesön af Nordmanden Björn Buna, hvis sön Ketil Flatnef nedsatte sig på Sydərøerne, blev efter Islændernes fortælling opfostret hos en biskop Patreck på Sydərøerne, men efter Torfæus[2]) var denne biskop snarere en abbed på Irland, hvor en af samme navn den gang levede; hans fostersön ved navn Örlyg byggede også på Island en kirke, indviet til den hellige Kolumbil eller Kolumbus[3]), hvilken helgen er den bekendte irlandske munk Kolumba († 597)[4]). En anden Nordmand, Helge den magre, blev opfostret på Irland[5]). Desuden nævnes der adskillige Irlændere blandt Islands første bebyggere, som Avang, brødrene Thormod og Ketil Gufa, Kalman, Vilbald, Askel Hnokan, der nedstammede fra Irekongen Kjarval (formodentlig det irske Cearfaola), Stenrød Melpatreksön o. fl.[6]).

Den nærmeste anledning for de Norske til at drage til Irland gave kong Harald Hårfagers erobringer i Norge,

[1]) Landnáma, p. 1, kap. 6. 7. — [2]) Hist. Norveg. p. 2, s. 120. — [3]) Landn. p. 1, kap. 12. — [4]) Finni Johannæi Hist. eccl. Isl. t. 1, s. 36 anm. — [5]) Landn. p. 3, kap. 12. — [6]) sst. p. 1. kap. 14. 15. o. fl. st.

4-5 som foranledigede udvandringer til Færøerne, Ørkenøerne og så fremdeles indtil Dyflineskire på Irland; to af denne konges sönner, Frode og Thorgils, tilsatte livet i Dublin og skulle have været de første, som dèr stiftede riger[1]). För og efter denne tid omtales oftere forbindelse imellem Norske og Irer. Ovennævnte Irekonge Kjarval, siges der, var konge i Dublin på samme tid, som Sigurd den mægtige, en broder til den norske jarl Rognvald på Møre, var jarl over Ørkenøerne, og dette var den gang, da Island fandtes; en datter af Kjarval, ved navn Edna, var gift med Lödver jarl på Ørkenøerne; to andre af hans døtre, Rafarte og Fridgerde, bleve gifte med berömte norske vikinger[2]). Nordmanden Önund Træfod havde et møde med samme kong Kjarval på Syderøerne efter det store slag i Hafursfjord i Norge og besøgte Evind Østmand i Irland, der var gift med nysnævnte Rafarte[3]). En datter af Ketil Flatnef, ved navn Aud eller Unn, blev gift med Olaf den hvide, en hærkonge fra Norge, som i vestervíking havde bemægtiget sig Dublin og dèr opkastet sig til konge; deres sön Thorsten den røde indtog siden tillige med Sigurd jarl den mægtige en stor del af Skotland. Olaf den hvide faldt i et slag på Irland. Dette må efter de nordiske efterretninger være skét endnu för 890[4]). Den samfærdsel, der således tidlig fandt sted imellem Norge og Irland, måtte især vedligeholdes ved Norges forbindelse med Ørkenøerne og Syderøerne, og begge folk måtte atter ved flere lejligheder komme i nær berørelse

---

[1]) Egilss kap. 4. Ólafss. helga i Fornmannas. kap. 1. Haraldss. hárfagra i Hkr. kap. 20. 35. — [2]) Ólafss. Tryggvas. i Fornmannas. kap. 97. 111. 124. 226. — [3]) Grettiss. kap. 1. ff. — [4]) Ólafss. Tryggvas. kap. 122. Eyrbyggjas. kap. 6.

med de Danske formedelst disses vikingetoge til Northumberland og Bretland (Wales). På Irland bleve de nordiske folk, uden tvivl nærmest Nordmændene[1]), bekendte under navnet Ostmanner eller Østmænd (*Austmenn*), ligesom vi allerede have sét, at Irlænderne, som modsætning heraf, i Norden kaldtes Vestmænd.

De irske efterretninger om Ostmannernes ankomst til deres ø begynde allerede ved år 795. De nordiske navne i disse beretninger kunne temmelig let genkendes som sådanne. Under kong Niall III. (år 838 eller 836) kom Turgesius fra Norge med en betydelig flåde og satte sig fast i landet[2]). Efter Turgesii død ankom tre brødre, ved navn Amelanus eller Amelavus, Cyrakus eller Sitaracus og Imorus eller Ivarus, også fra Norge, hvilke ligeledes, under påskud af at ville handle, satte sig fast i landet og anlagde eller udvidede stæderne Waterford, Dublin og Limerik[3]). Man genkender her let de norske navne Olaf (*Ólafr*, i sin irske form Amhlaoibh), Sigtrygg (*Sigtryggr*) og Ivar, hvilke kun ved skribenternes ukyndighed ere blevne fordrejede. Ved Turgesius have nogle tænkt på det nordiske Thorkel (så at man for Turgesius måtte læse Turgelsius), andre på Thorgils, der ligger endnu nærmere. Identiteten af den nysnævnte Olaf den hvide har man ligeledes allerede erkendt[4]), så at kun henførelsen af Turgesius til de nordiske kilder endnu er uviss. Suhm antager ham for at være den Thorkel Adelfar, der er noksom bekendt af sagnet om hans rejse til Utgardeloke og lignende æventyr:

---

[1]) jfr. Suhms Danm. hist. 2 d. s. 37. — [2]) Ma-Geoghegan, Histoire de l'Irlande, t. 1, s. 380. O'Halloran, History of Irel. t. 2, s. 158. — [3]) Ma-Geoghegan, anf. st. s. 387. O'Halloran, anf. st. s. 178. — [4]) Suhms Danm. hist. 2 d. s. 189.

men just det fabelagtige i den danske efterretning må afskrække fra at benytte den som en historisk kilde, og den indeholder i det mindste intet, hvorpå man, skönt der tales om Thorkels rejser, kunde grunde, at han just besøgte Irland. Derimod findes der en mærkelig overensstemmelse imellem den norske efterretning om den ovenfor nævnte Thorgils, Harald Hårfagers sön, og de irske om Turgesius. Efter de irske kilder var Turgesius, efter de nordiske Thorgils, den første Nordmand, som stiftede et rige i Dublin; efter de nordiske blev Thorgils svegen af Irerne og døde dèr *(svikinn af Írum ok fèll þar)*[1], hvilket synes at være en kort beretning om den begivenhed, som de irske fortælle om Turgesius: at nemlig Melachlin, konge af Meath, lovede at sende ham femten unge piger, men i dets sted sendte ham ligeså mange som kvinder forklædte ynglinge, af hvilke han blev overfalden og dræbt. Men imod identiteten af begge disse mænd strider tidsregningen; nogle sætte Turgesii ankomst til året 818, andre til 836 eller 838, og hans død til 845 eller 846[2]; men dette er endnu tidligere end Harald Hårfagers fødselsår, som efter de kilder, der sætte det længst tilbage, ikke indfalder för 848. Det må da overlades dem, som formå at trænge ind i de vanskelige, men vigtige kronologiske undersøgelser for denne tid, så vel hvad Nordens som Irlands historie angår, at anstille granskninger over, om ikke selve den angivne afvigelse i de anførte år måtte vække tvivl om tidsregningens rigtighed, eller om man må antage, at den norske beretning ved sagn er henført til en tid, til hvilken den ikke

---

[1]) Haraldss. hárf. kap. 35. — [2]) Suhm, anf. st. samt Chronol. Anschariana i Langebek Script. rer. Dan. t. 1. ad a. 815. 835. 845. Schönings Norges hist. 1 d. s. 515.

egentlig henhører. Hvad der ellers fortælles om Ostmannerne i Irland angår fornemmelig plyndringer af forskellige egne af landet især nord- og østpå, indtagelse af stæder, ødelæggelse af klostre og anlæg af kasteller (mothes eller Danes rathes). Disse anlagdes på små höje sædvanlig i en sådan afstand, at det ene lå i sigte af det andet, så at man ved at tænde ild i strå eller vedd kunde tilkendegive en fjendes ankomst; de vare altså af en lignende beskaffenhed med de siden i Norge under Hagen Adelstensfostre oprettede bavner. Til disse kasteller sigtes også i fortællingen om Turgesii død; da kong Melachlin nemlig havde besluttet at ødelægge alle de fremmede, spurgte han Turgesius, hvorledes man bedst skulde bære sig ad med at udrydde adskillige skadelige fugle, der nylig vare komne til landet, hvortil Turgesius svarede, det fornuftigste vilde være at ødelægge deres reder; hvorpå da fulgte ovennævnte overfald af de femten ynglinge. Irerne rejste sig derpå i masse, ødelagde kastellerne og sloge de fremmede i adskillige slag. Kort efter så imidlertid Melachlin sig nødt til at slutte fred og forbund med Ostmannerne imod sine andre fjender; de fremmede vedbleve derfor at holde sig på øen, flere strömmede bestandig til, især fra Norge, byen Armagh blev indtaget og plyndret, hvorover den lærde ærkebiskop Diermicius døde af sorg. Blandt de senere ankomne ere hine tre brødre især mærkelige: Olaf tog sit sæde i Dublin, Sigtrygg i Waterford, Ivar i Limerik, af hvilke stæder Dublin blev hovedsædet for de Norskes handel og herredömme.

Af de efter denne tid omtalte rejser og toge til Irland kunne især følgende udhæves: Kong Harald Gråfeld selv gjorde et tog til Irland og holdt dèr et

slag[1]). På samme konges tid købte Höskuld Dalakolls sön fra Laxådal i Island på et marked på Brennøerne i Halland en datter af den irske konge Myrkjartan, ved navn Melkorka, der altså ved et af vikingetogene til Irland må være bleven ført derfra i trældom; han førte hende med sig til Island og avlede med hende en sön, Olaf På (påfugl), som af sin moder lærte det irske sprog og efter hendes önske foretog et tog til Irland til hendes fader Myrkjartan; denne trælkvindes og kongedatters forhold til Höskulds ægtehustru og hendes söns rejse til Irland fortælles med ret interessante biomstændigheder i Laxdœlasaga, til hvilken vi må henvise læseren; Olaf Pås sön Kjartan blev også opkaldt efter sin faders morfader, den irske konge[2]). Efter at den norske prins, Olaf Tryggvesen, var bleven døbt på Syllingerne ved England (993), kom han til fastlandet og blev her bekendt med Gyda, en søster til den irske konge Olaf Kvaran i Dublin; hun havde været gift med en engelsk jarl og ægtede nu Olaf Tryggvesen. Den samme irske konge blev gæstet af den islandske digter, Thorgils Orraskjald[3]). En anden berömt islandsk skjald, Gunnløg Ormstunge, sejlede i året 1006 til kong Edelred i England og næste år med nogle købmænd til Dublin; her regerede den gang en sön af Olaf Kvaran og Kormlöd, Sigtrygg Silkeskæg, og han var da nylig kommen til regeringen; Gunnløg drog fra ham til Sigurd jarl Lödversen på Ørkenøerne[4]). Ved denne lejlighed bemærkes, at sproget var det samme i England, Norge og Dan-

[1]) Kórmakss. kap. 19. — [2]) Ólafss. Tryggvas. kap. 123. 156. Laxdœlas. kap. 12. 20. ff. — [3]) Ólafss. Tryggvas. i Hkr. kap. 33—34. 52. Landn. p. 1. kap. 19. — [4]) Gunnlaugss. Ormstungu, kap. 7-8.

mark, det irske derimod var forskelligt derfra; dette bekræftes også af ovenanførte Laxdœlasaga, som fortæller, at Olaf På, der havde lært sproget af sin moder, kunde tale med Irerne, men købmændene behøvede en tolk[1]).

Nysnævnte Kormlöd havde været gift med kong Brien (*Brjánn*) i Kunnjatteborg (*Kunnjáttaborg*) på Irland; hans broder hed Ulf Hræda. Kerthjalfad, en sön af kong Kylfe, var en fostersön af Brien. Der opstod en krig imellem Brien og Kylfe, som endtes med et forlig. Briens sönner hed Dungad (*Dungaðr*), Margad (*Margaðr*) og Takt (*Taktr*), om hvilken sidste de nordiske efterretninger tilföje: ham kalde vi Tann eller Tanna. Kormlöd ophidsede sin sön Sigtrygg til at dræbe kong Brien, og Sigtrygg søgte da hjælp hos Sigurd jarl på Ørkenøerne. Denne drog over til Dublin, hvor han ankom palmesöndag, og nu forefaldt det store slag, som de nordiske kilder kalde Briens-slaget (*Brjáns bardagi*), og om hvilket de have opbevaret et mærkeligt digt. Det skete nemlig, fortælle de, at en mand ved navn Dörrud eller Darrad gik ude på Katanæs i Skotland; da så han tolv komme ridende sammen hen til et enlig liggende hus, hvor de alle forsvandt. Nysgerrig gik han hen til huset, så igennem en glugg, som var derpå, og så da, at der vare kvinder derinde, som havde opført en væv. På denne fandtes der menneskehoveder istedenfor de vægter eller stene, som ellers brugtes til at stramme væven, og mennesketarme tjente til islæt og rendegarn; de brugte sværd til væverské og pil til spole eller væverskytte. De sang følgende, og manden lyttede til:

---

[1]) se Vidalin, De lingva septentr. i Gunnlaugss. s. 259-265.

Bomskyen[1]) så vide
(et slag skal stå)
er ophængt, og stride
blod regne må;
snart mand på mand skal trænge,
alt vævens tråde hænge,
med rødblå islæt vinder
den kampens tro veninder.

Og væven er slynget
af mandtarm blå,
den hårdt er nedtynget
med pander på;
jærnfaste bomme ere,
til skafter tjene spære,
til spoler pile lette,
med sværd vi væven tætte.

Nu Hilde, Hjörthrimul
ved væven stå,
Sangride og Svipul
med sværd den slå;
snart spydene skal suse
og skjoldetaget knuse,
sin flugt ej odden standser
för i det faste panser.

---

[1]) væverbommens sky, d. e. det udspændte garn eller væv.

Vi vinde, nu vinde
vi Darrads væv,
som kongen skal finde
forsvarlig blev;
vi juble höjt og smile,
når vi i trængslen ile,
dèr vore venner stride,
og vi ved deres side.

Vi væve, nu bølger
alt Darrads væv,
og kongen vi følger
så djærv og gæv;
hvor kampens kække tærner,
hvor Gunn og Göndul værner
om kongens sön hin bolde,
skal splittes fjendens skjolde.

Vi væve, vi glade
slå Darrads væv,
hvor krigsvætter vade
med flammesvæv;
og dèr, hvor frem vi fare,
ej blod og liv vi spare;
valkyrier kan kåre,
hvad helte de vil såre.

Det folk skal råde
for land og sø,
som skage kun åtte
og vindtör ø;

11-12

til død vi kongen kalde,
den mægtige skal falde;
for pilene, som regne,
skal jarlen dødbleg segne.

Den irske kvinde
skal sorrig få,
som aldrig af minde
vil mandkön gå;
se, nu er vævet væven,
men marken øde bleven,
hen over land må fare
den vidt adspredte skare.

Ej mere trænger
det våbengny,
på himmelen hænger
en blodig sky;
af mandeblod det røde
vil luftens skyer gløde,
når varslet, vi har givet,
skal træde frem i livet.

Om kongen unge
til våbenklang
nu glade vi sjunge
en sejerssang;
og du, som lytter, lære
vor sang til kongens ære!
vort kvad, til folkets glæde,
for mænd du atter kvæde!

Nu flux og fage
til hest! med sværd
uddragne vi drage
over mark og kær!

De reve derpå væven ned og isönder, og hver beholdt hvad hun fik i hånden. Darrad gik bort fra gluggen og hjem; men kvinderne stege til hest og rede bort, sex i sönder og sex i nord[1]).

Således sang Nordboerne om hint berömte slag, som forefaldt i året 1014 på sletterne ved Clontarf, og om hvis anledning også de irske skribenter meddele omstændeligere efterretninger[2]). Men de nordiske kilder indeholde adskillige omstændigheder, der, så vidt vides, hidtil ikke ere benyttede af Irlands historieskrivere. Ligheder og forskelligheder i begge kilder fortjene derfor nöje at drøftes; meget vil da genkendes, og adskilligt dunkelt oplyses. Briens sön Morrough f. ex. er Nordboernes Margad, hans anden sön Donnough Nordboernes Dungad, den tredie, Teige, deres Takt; når de irske krönniker fortælle, at Sithrick, de Danskes konge i Dublin, søgte hjælp i Danmark, så oplyse de nordiske kilder os om, at der ved dette Danmark menes Ørkenøerne. Lignende oplysninger ville de nordiske kilder uden tvivl også kunne meddele om den næstfølgende urolige tid efter kong Briens død. De omtale især Irekongen Konofög (*Konofögr)*, hos hvem vikingen Evind Urarhorn gik i tjeneste, og som i Ulfreksfjord eller Ulfkels-

---

[1]) Orkneyingas. s. 4. Ólafss. helga i Fornmannas kap. 91. Njála, kap. 156-58. jfr. Finn Magnusen, Lex. mythol. s. 532-533. — [2]) Ma-Geoghegan, t. 1, s. 408-412. O'Halloran, t. 2, s. 258 ff. Suhms Danm. hist. 3 d. s. 435 ff.

13 fjord holdt et slag med Einar jarl fra Ørkenøerne[1]); samt Irekongen Margad (*Margaðr*), hos hvem Guttorm fra Ringunæs, en søstersön af kong Olaf den hellige, havde vinterophold, og med hvem han foretog et tog til Bretland eller Wales, hvor kong Margad tilsatte livet[2]). Suhm[3]) mener, at førstnævnte konge Konofög måské er Conochar o Melachlin, konge i Meath; en påfaldende lighed har navnet med en tidligere konge, Conan ab Fago; kong Margad har man antaget for Mathgaunus o Riagan[4]), men han er måské snarere den samme som Murchad, en sön af Donnough o Brien[5]). Imidlertid skönnes let, at nöjagtige oplysninger herom ikke kunne gives uden af en irsk historieforsker, som har alle fornødne kildeskrifter til sin tjeneste.

Langt mærkeligere ere endnu følgende beretninger: På kong Olaf den helliges tid drog (omtrent 1028) en Islænder ved navn Gudleif for handelens skyld til Irland, men blev af stormen dreven langt ud i havet og kom i sydvest (*í útsuðr*) til et land, hvis indbyggere talte et ubekendt sprog, men som skibsfolkene dog mente havde mest lighed med det irske. En mand traf de imidlertid her, som talte Islandsk med dem og sendte bud med dem til sit fædreland[6]). Landet gives i denne beretning intet navn, men i en anden fortælles, at Islænderen Are Marsön (omtrent 982) på en sørejse blev dreven hen til de hvide mænds land (*Hvítramannaland*), som nogle kalde det store Irland (*Írland hit mikla*), og dette land beskrives at ligge vester i havet nærved Vinland det gode, og

[1]) Ólafss. helga i Fornmannas. kap. 82. 92. Orkneyingas. s. 10. — [2]) Ólafss helga, kap. 249. Haraldss. harðráða i Hkr. kap. 56-58. — [3]) Danm. hist. 3 d. s. 522; jfr. Ma-Geoghegan, t. 1, s. 422. — [4]) Waræus, s. 116. — [5]) Ma-Geoghegan, l. c. — [6]) Eyrbyggjas. kap. 64.

at være sex dages sejlads fra Irland imod vesten. Are, fortælles der, blev døbt dèr, men kom ikke tilbage derfra: og denne hele fortælling havde man først hørt af Rafn Hlimreksfarer[1]), så kaldet formedelst den handel, han drev på Limerik i Irland. Begge disse beretninger, som vi her blot kunde berøre, stemme fortræffelig overens med, hvad man af andre kilder véd om Irlændernes tidlige og fjærne sørejser. Det var Irlændere, der allerførst fandt Island og nedsatte sig paa sammes østlige kyst; det er da höjst sandsynligt, at de også, hvilket nysanførte beretninger synes at vise, have opdaget enten en del af Amerikas fastland eller en stor ø i dets nærhed, og at irske kolonister dèr have nedsat sig, eftersom indbyggerne dèr vare kristne. De nordiske efterretninger, der ere ældre, tjene da til at oplyse og bestyrke de irske og vise, at den store søfarer Maidog fra Wales, der foretog sit store tog fra Irland til Nyspanien eller en anden del af Amerika i året 1169[2]), ikke begav sig på dette på lykke og fromme til forhen aldeles ubekendte lande.

Endelig berøre vi endnu den norske konge Magnus Barfods noksom bekendte forsøg på at erobre Irland, og dets nærmeste følger. Han giftede sin sön Sigurd med Bjadmynja (rettere Bjadmyrja) eller Bjadmorya, en datter af Irekongen Myrkjartan eller rettere Myrjartak Thjalbasön, konge af Kunnakt (1099)[3]), og længer hen foretog han sit store tog til Irland, forenede sig med nysnævnte konge Myrjartak, som man sædvanlig antager for at være Irekongen Murtogh eller Myriertach o Brien, hvorpå de

[1]) Landn. p. 2, kap. 22. — [2]) O'Halloran, t. 2, s. 345. — [3]) Magnúsar s. berfœtts i Fornmannas. kap. 24, i Hkr. kap. 12. Orkneyingas. s. 116.

erobrede Dublin og Dublineskire, samt holdt mange feltslag i Ulster (*Úlaztir*). Dette hans tog og hans fald fortælles omstændelig i sagaerne[1]), så vel som hvorledes en Nordmand siden blev sendt til Irland, for at kræve mandebod for den faldne konge[2]). Endelig besteg Irlænderen Harald Gille eller Gille-Krist (irsk Giolla-Christ eller Kristian) endog Norges throne; han udgav sig for en sön af Magnus Barfod, rejste til Norge og beviste sit fædrene ved jærnbyrd, under hvilken han som en god Irlænder påkaldte den hellige Kolumba, som overhovedet alle de ret interessante træk, der om ham fortælles, hans letfodethed, hans udtale o. desl., tydelig røbe hans irske herkomst; efter sin broders, Sigurd Jorsalafarers, død bemægtigede han sig riget og lod Sigurds sön Magnus blinde[3]).

De landstrækninger og steder, som i følge nysanførte bleve de Norske bekendte på Irland, og hvis navne kilderne have opbevaret, ere da følgende:

Landskaberne: KUNNÁKTIR eller KUNNOKTIR, Connaught; ÚLAZTIR, Ulster; og DÝFLINNARSKÍRI eller -SKIÐI, landstrækningen omkring Dublin.

Stæderne: DÝFLIN, Dublin, hvortil sejlads også oftere omtales, og allerede på Harald Hårfagers tid[4]); HLIMREK, Limerik; VEÐRAFJÖRÐR, Waterford, der nævnes i digtet Krákumál[5]).

Fremdeles nævnes:

KUNNJÁTTABORG eller KANNTARABORG, hvilket sidste

[1]) Magnúsar s. berf. i Fornmannas. kap. 34 ff. — [2]) Sigurðar s. Jórsalaf. i Fornmannas. kap 27. — [3]) sst. kap. 47 ff. — [4]) f. ex. i Egilss. kap. 32. s. 157. — [5]) str 16; det i str. 19 nævnte *Lindiseyri*, hvor også Irer omtales, henfører man til Northumberland.

i Njála er optaget i texten; sammenhængen synes at fordre, at der ved dette navn ikke menes en borg eller by, men en landstrækning. Schöning afsætter det på sit kort (i Hkr. t. 3) i Munster i nærheden af Cork, formodentlig fordi kong Brien var konge i Munster; men navnet Kantaraborg er da rimeligvis urigtigt og fremkommet formedelst ligheden med det bekendte Canterbury i England; det rette irske navn måtte uden tvivl være Carbury[1]). Imidlertid må bemærkes, at kong Brien erobrede Dublin og en stor del af Leinster, at Nordmændene just her havde deres riger, og at de rimeligvis nævnede ham som konge over en dem bekendt landstrækning, når de ikke vilde anføre ham som konge af Munster; da vilde *Kunnjáttaborg* være den rette læsemåde og svare til det irske navn Kiennachtabregh eller Kjennachta-Ard, d. e. landstrækningen fra Duleek til floden Liffy i landskabet Meath[2]), altså lige norden for Dublin.

Úlfreksfjörðr eller Úlfkelsfjörðr, læsemåden er uviss; Schöning afsætter denne fjord på nordsiden af Irland; her eller på østsiden ved Dundalk, Ostmannernes sædvanlige tilflugtssted, måtte den uden tvivl også søges; men stedet lader sig ikke bestemme, det er endog aldeles uvisst, om det var på Irland. Ved navnet Ulfkell kommer man til at tænke på Ulfkell Snillings land i England, men heller ikke dèr forekommer, så vidt vides, nogen fjord af dette navn.

Jölduhlaup (eller Ölduhlaup) siges at ligge tre, eller efter varianterne fire, fem, otte dages rejse fra Rejkjanæs på Island[3]). Navnet betyder bølgernes løb eller bryden, og stedet

[1]) Ma-Geoghegan, t. 1, s. 215 og tilhørende kort. — [2]) sst. s. 224 400 og tilhørende kort. — [3]) Landn. p 1. kap. 1. Ólafss. Tryggvas. i Fornmannas. kap. 112.

16-17
kan derfor næppe være noget andet end Lough Swilley ved forbjærget Cap Malin på nordsiden af Irland. At det lå på denne ø, siges udtrykkelig.

Hertil kan endnu föjes de steder, der omtales i Kongespejlet, hvilke også findes anførte af Johnstone[1]). Dèr siges, at der i Irland var en sø, kaldet LOGHERNE, hvori ligger en lille ø kaldet MISDREDAN, hvor den hellige mand Diermicius havde en kirke. Til sidstnævnte navn ere varianterne INISDREDAN, INISKLEDRAN o. fl., så det er let at skönne, at afskriverne have været uvisse, og at der i begyndelsen af ordet er læst urigtig *mis* for *inis*, og ligeledes er slutningen på forskellige måder forstyrret. Stedet er da Iniskellen i søen Lough-Erne i landskabet Ulster[2]). Nogle af varianterne have mest lighed med Inis-Cloghran i søen Ree, hvor Diermicius var abbed[3]), og med Iniskeltran i Lough of Derg[4]); men den bestemte angivelse af Lough-Erne viser, at det må være førstnævnte sted, der menes, med mindre forfatteren af Kongespejlet skulde have blandet disse steder og søer med hverandre.

Fremdeles siger Kongespejlet, at en anden hellig mand, Kævinus, boede på den gård (*bœr*), som hedder *Glumelaga*; dette navn er atter læst urigtig for *Glindelaga;* det kan nemlig ikke være andet end det forhenværende bispesæde Glandelogh i Ulster, hvor St. Keivin stiftede et abbedi[5]).

Endelig siger Kongespejlet, at der i samme land var en by (*staðr*), som hed *Themar*, og som fordum var et

---

[1]) Antiqvit. Celto-Norman. s. 287 ff. — 2) kortene hos Ma-Geoghegan og i Monasticum hibernicum. — [3]) Waræus, s. 171. — [4]) Monast. hibern. s. 61. — [5]) sst. s. 12.

17

hovedsæde og kongeborg, men ingen turde nu bo der, da borg og alting forgik, fordi en konge dèr afsagde en uretfærdig dom[1]. Dette sæde er det irske kongesæde (i East Meath i provinsen Leinster) *Teamor* eller *Temoria* (*Teæ murus*), *Teamhuir* (*the palace of Teā*), som skal være anlagt af den irske dronning Teā[2], og siden ofte omtales i Irlands historie som et anseeligt kongesæde. Et andet sted af samme navn fandtes ved Limerik[3].

Desuden ere her på kortet afsatte: *Tir Anlave* eller Olafs höj, fordi der ved dette navn måské kunde sigtes til Olaf den hvide; og *Smerwick*, fordi det af alle erkendes at være af nordisk oprindelse.

---

[1]) Þar er ok í því landi staðr sá einn, er *Themar* (andre *Themer*, *Themme*, *Them*) er kallaðr, ok var sá staðr svá forðum, sem hann væri höfuðsæti ok konungsborg, en hann er nú þó auðr, fyrir því at menn þora ekki at byggja hann. Denne gamle hovedstad ommeldes også i det samme skrift på flere steder, såsom s. 646—647 (hvor endvidere varianterne *Themere* og *Themes* bemærkes. Der siges det om den: Eigi vissu menn fegra stað á jörðu; d. e. folk kendte ikke nogen smukkere stad på jorden. — [2]) O'Flaherty, Ogygia, s. 166. O'Halloran t. 1, s. 103. — [3]) Ogygia, s. 341.

DE DANSKES TOGE TIL VENDEN.

EN HISTORISK FREMSTILLING.

(Annaler for nordisk oldkyndighed. 1836—37 og 1838—39.)

FØRSTE AFSNIT.

DE VENDISKE FOLK.

Allerede i flere århundreder havde nordiske vikingesnækker hjemsøgt Østersøens, Nordsøens og Atlanterhavets kyster. Det danske navn genlød fra Liffy til Ifa; det var blevet en skræk for beboerne af Seines og Loires brædder. Plyndring og mord fulgte det; talrige krigsfanger måtte betale den umættelige begerlighed svære løsepenge, og templerne for hvide Krist gik op i luer. Men ved kristendommens indførelse i Norden vaktes fromheden, og vikingefærden ophørte. Fredens kunster begyndte at trives; skoven sank for øxen; sværdet ombyttedes med ploven, og stæder begyndte at fremblomstre. Da kom gengældelsens strænge ret. Hvad ædelt der opfostredes i fredens og mildhedens skød, hvad der helligedes ved from tro og varme bönner, ved kristelig kærlighed imellem mand og kvinde, imellem forældre og börn, imellem herskeren og hans undergivne, der hyldede ham som den, Gud havde udkåret til magtens håndthæver, det truedes nu med undergang af vilde hedninger, der i had og grumhed ikke stode tilbage for Nordboen, den gang også han rasede som bersærk og bar

had som en hedning. Alle Danmarks øer og kyster vare udsatte for plyndringer; de fredelige indvånere førtes bort som fanger, deres boliger sank i aske, deres døtre bortførtes til skændsel. Dog var også dette et middel til at vække folkets kraft. På alle landets betydeligste punkter hævede sig forskansninger og kasteller, der snart bleve til ligeså mange stæder; igennem alle sunde gyngede både, fra de fjærneste provinser ilėr man ombord, for at genne, bekæmpe og fordrive fjenden, eller for at opsøge ham i sit eget land, for at slöjfe hans værker og omstyrte hans afguder. Kongerne selv gå i spidsen for hæren, biskopperne kaste bispestaven og gribe til sværdet, begge dele føre de med ære, landets ædleste mænd stride i de simples række r. Trange sunde må gennemfares, sumpige moradser gennemvades, store skove gennemvandres, kun for at nå fjenden; at nå ham er nok, da er han næsten slagen. Men han forsvinder her og kommer hisset frem; han er falsk, som landet, han bebor. Tapperhed og list, mod og udholdenhed, uforsagthed og from tillid: alt er nødvendigt for at svække og kue den ikke nær så tapre som grumme, mere troløse end listige, ikke begejstrede, men fanatiske fjende. Mange forsøg göres og mislykkes, og göres atter; thi just dette er kendetegnet på den kristne helt, at mislykkede forsøg ikke afskrække ham, fordi han véd, hvorfor han fægter, og at han frejdig og tillidsfuld på ny bekæmper den på ny frembrydende fjende, der endelig må bukke under, fordi han bærer spiren til sin undergang i sig selv.

Man måtte forundre sig, hvis Danmark, der havde bestået så mangen kamp, ikke også skulde gennemkæmpe denne. Dets beliggenhed, som havde befordret dets viking-

ers fri fart over alle Nordens have, til alle nordlige landes kyster, måtte også udsætte det for lignende anfald af andre. Hvor kraften var lige, hvor hedning stred mod hedning, eller kristen mod kristen, der havde Danmark sejret; ingen kunde rose sig af at have vundet en fodsbred land indenfor dets naturlige grændser; tværtimod udstrakte det sit herredömme over alle nærliggende, endog fjærne kyster. Til lands strakte det sig så langt ned, som havet, dets naturlige værn, omgiver det på begge sider; på hin side havet adlød England og tildels Norge det, samt de sydlige strækninger af nuværende Sverrig eller de nærmeste lande, som havet beskyllede mod vest og øst. Men på hin side havet trodsedes det endnu af et hedensk folkeslag, til lands nær ved dets grændser og over søen ikke fjærnere, end at få dage kunde bringe dets snækker til de danske kyster.

Det er de Danskes krige med dette folk og sammes undertvingelse, hvoraf vi forsøge at meddele en historisk fremstilling; men for at göre denne både klar, levende og grundig, må vi først meddele nogle betragtninger over selve folket og landet.

2. Ved Venden, som vi nu sædvanlig kalde det, eller Angelsaxernes *Veonodland*, Islændernes *Vindland*, forstår man den hele kyststrækning ved Østersøen fra Danmarks grændser ved Slien indtil Weichselfloden. Folket, som beboede den, inddeltes i Øst-Vender og Vest-Vender, (hos Islænderne *Austr-Vindr* og *Vestr-Vindr*); deres lande kaldtes også Venden (i indskrænket forstand) eller det vendiske rige, og Pommern; hint mod vesten, dette mod østen; grændsen imellem begge var Oderfloden. Vi komme

her især til at betragte den hele strækning fra Oder til Sli og de nærmest liggende egne østen for Oderen.

Gå vi tilbage til de ældste efterretninger om disse landstrækninger, så finde vi dem beboede af gotiske folkeslag. Vore forfædres fædre eller deres nære slægtninge have rimeligvis engang boet i disse egne eller i det mindste gennemvandret en del af dem, förend de kom til Norden. Efter indvandringen til Norden, hvis tidspunkt det næppe er muligt med nogenlunde sikkerhed at bestemme, men som historieskriverne efter rimelig gisning sætte enten ved eller noget efter Kristi fødsel, delte de tilbageblevne gotiske folk sig i små stammer, der efterhånden tabte sig så meget, at geograferne i andet århundrede efter Kristus kun kende et par sådanne små gotiske folkestammer, Guttinerne i nuværende Bøhmen og Gudderne i nuværende Preussen. På én gang bliver derimod det gotiske navn til et af historiens berömteste. Efter hvad man i almindelighed antager, vandrede Goter fra Norden over havet, forenede sig med sine slægtninge, stiftede i fællesskab med dem og andre slægtninge store riger ved det sorte hav, hvorfra de, nu sammensmæltede til én uhyre koloss, styrtede hen over det rommerske rige, greb det i sine mer end hundrede arme og rystede det, så det faldt i mangfoldige stykker, der først efter lang tid atter samlede sig i mindre stater: mindre end hint, men kun små i forhold til det uhyre, af hvis levninger de bleve til.

De landstrækninger ved Østersøen, som således ved Goternes udvandringer blottedes for indbyggere, bleve efterhånden besatte af et østligere folk, hvis grundstamme uden tvivl også her havde sit oprindelige hjem, hvilket dog taber sig i oldtidens mörke. Allerede 500 år för

180-181
Kristi fødsel finder man et sådant betydeligt folkeslag omtalt som boende i Sarmatien, imellem Æstier på den ene side og Goter på den anden; de handlede med bernsten, udbredte sig fra Weichselen af indtil Øsel, og den del af Østersøen, ved hvilken de boede, kaldtes det vendiske hav, de selv Veneder (*Ουενεδοι*). Dette folk, hvis slægtskab med den store slaviske folkestamme er afgjort, henhørte hverken til samme grundstamme som Goter og Germaner på den ene side, eller til samme som Finner på den anden; men enten må man antage, at en såre tidlig og gennemgribende blanding havde fundet sted imellem dem og Germanerne, fra hvilke de dog i sæder og skikke vare meget forskellige, eller også begge må være oprundne fra en fælles grundstamme, den kaukasiske. Ligheden i sprogenes første ord og sproglære beviser det. Begge sprog søge deres grund i Asien; de slaviske sprog have mest lighed med Armeniernes, de germaniske med Persernes; dog følger deraf næppe mere, end at begge have haft et fælles stamfolk. Af deres ældste østlige naboer, Finnerne, kaldtes de *Vena*, Finnerne kalde endnu Russerne *Venäleine* og Rusland *Venahenmaa* eller Vendernes land. Denne benævnelse træffe vi atter hos vore egne nordiske forfattere, som omtale folket *Vanir* og deres land *Vanaland*, hvilket grændsede til Asernes, og igennem hvilket disse droge på deres vej til Norden. Herved bliver det os også på én gang forklarligt, hvorfra den lighed imellem begge folks gudelære, så megen forskellighed uagtet, kan være opstået, og hvorledes en vedvarende blanding af begge folkestammer kunde vedligeholde sig i århundreders løb.

På alle sider omgivne af gotiske folk, begyndte en

stor del af Venderne allerede at udvandre i det første århundrede efter Kristus; flere nordtyske folk trængte da ind i deres land og fortsatte derpå, ligesom de, vandringen imod syd. Andre fredelige stammer, dels af deres naboer. Finnerne, dels af selve Vender, bleve tilbage og dannede ligesom småkantoner; også disse blandede sig efterhånden ind i den almindelige folkevandring, der var disse århundreders bestandige særkende, og af blandingen opstod ny folkeslag. Et exempel derpå er Vidioarierne (Vidiverjerne) eller Vitlænderne i Vestpreussen, en blanding af Vender og Goter.

I nogen tid stå Venderne i skygge, da historien har fæstet sin opmærksomhed på langt mægtigere riger: Til det store gotiske rige under Ermanarich (*Jörmunrekr*) † 375 hørte også folkene ved Østersøen: Vender, Æstier. Fenner eller Tschuder. Også Attilas store hunniske rige udstrakte sig til Østersøen, og rimeligvis have da også Venderne været skatskyldige dertil. For os Nordboer må dette være så meget sandsynligere, som vore ældgamle sagn have opfattet folkenavnet Huner og anvendt dette på de vendiske folk langsmed Østersøen og vide at fortælle mangehånde tildragelser, som forefaldt imellem konger af *Reiðgotaland*, det sydlige Jylland, og *Húnaland*, Venden. De nysnævnte gotiske og hunniske riger sank imidlertid med deres stiftere, og hvad der endnu kunde være en hindring for Vendernes friere udbredelse, det store vandalske rige, der havde dannet sig af gotiske folk, hvoriblandt Rugier ved Peene og på Rügen, det drager sig også i begyndelsen af det femte århundrede imod syden. Da begynde også Venderne at udbrede sig sydpå og træde nu snart frem i anseelige riger i Bøhmen, Schlesien, Kroatien, Mähren. To hovedstammer blive da efterhånden

mere kendelige: Slaviner og Anter, og kun nogle småstammer ved Weichselen bevare endnu navnet Vender.

Imidlertid rykkede en anden slavisk stamme, Ljæcher eller Lecher, fra Ungarn imod norden og satte sig fast i Polen og Pommern. Denne delte sig atter i mange mindre stammer, som fik navne efter deres boliger: Poljæner eller Poler på sletten (*pole*), Lutitier i sumpegnene (*lusice*), Pomeraner ved havet (*po more*), o. s. v. Pomeranerne vandrede ind i Goternes, Burgundernes, Vandalernes og Rugiernes forrige land og blandede sig rimeligvis med levninger af Varnerne ved floden Warnow og af Rugier på øen Rügen; de antoge i det mindste deres navne: Varner og Rugier. Lutitierne indtoge ikke blot Lausitz, som endnu bærer deres navn, men også Forpommern og en del af Meklenborg og de brandenborgske Mark'er. Den del af Lutitierne, som boede i Lausitz, kom under Sorbernes herredömme, en anden mægtig slavisk stamme imod syden; de nordligere Lutitier derimod bevarede deres uafhængighed under navnet Welataber eller Wilzer. Mange nyere småstammer udviklede sig, dels som kolonister fra de forrige, dels måské af tidligere vendiske stammer, og under navnene Obotriter, Wagrier o. m. fl. nærmede de vendiske folk sig stedse mere Danmarks grændse. Efter at Slaverne således vare trængte frem til Østersøen og Slien, udgjorde de en overordentlig stor stamme, hvis top udbredte sine grene mod øst og vest ved Østersøen, og hvis rødder tabte sig på den ene side ved det sorte hav, på den anden ved den venetianske (venediske, vendiske) bugt.

3. At skildre et folk er i grunden at skildre en person. Hver folkestamme har sit særkende, ligesom hver familie, og hvert folkeslag fremtræder atter som en enkelt

person i forhold til stammen. At opfatte det særegne ved sådanne, især i oldtiden, er vanskeligt, fordi noget almindeligt er fælles for alle. Hedningen er sig selv lig overalt, og dog kan man ikke nægte, at hver hedensk nation har et særeget præg. Venden har derfor i almindelighed karaktér tilfælles med hele den slaviske stamme, men denne almindelighed må atter have antaget noget særegent ved folkets afsondring fra det hele.

Efter meget tidlige efterretninger skildres Slaverne som folk med stærktbyggede lemmer, lysebrune hår og brunlig ansigtsfarve. De ligne, hedder det, den vilde Indianer i overordentlig hårdførhed og smidighed; de rulle sig sammen i en krog, hvor man næppe skulde tro, et menneskeligt legeme kunde rummes, og kunne blive liggende således i flere timer, væntende på det gunstige öjeblik til at overliste deres fjende. For at undgå sine forfølgere kunne de tilbringe hele dage under vandet, i det de ligge ubevægelige på ryggen og drage ånde igennem rør, der ere stukne i hinanden og rage op over vandets overflade.

Hårdførhed, legemssmidighed og udholdenhed ere almindelige egenskaber hos vilde. Dem ligne Slaverne også i et andet hovedtræk: en höj grad af letsindighed og ligegyldighed for den følgende tid. Nydelsen af det nærværende öjeblik er for sådanne folk livets mål; grublen over det tilkommende ligger udenfor deres tankegangs sfære. Heraf følger uvirksomhed, når ingen nød driver til arbejde; og denne skal hos Venderne have gået så vidt, at de ofte efter deres undertvingelse foretrak at forblive i trællestanden, for ikke at have bekymring for en husholdnings sysler. Nydelsens genstande ere de første og naturligste:

vellevnet i spise og drikke tilfredsstiller legemets fordringer; munter omgang, sang og musik sjælens; dansen forener begge. Heraf udvikler sig en i det hele godmodig karaktér, der er tilfreds med nydelsen, og kun ophidses, når denne mangler, som gerne meddeler, når den selv har nok, og skönner på det gode, som meddeles af andre. Denne godmodighed findes hos alle slaviske folk; den ytrer sig i hengivenhed til munterhed, i folkesange, i sjælden gæstfrihed, i taknemmelighed mod forældre og lignende karaktértræk.

Allerede i det sjette århundrede fortælles om de nordlige Vender, at de altid havde liren i hånden. Dette instrument havde tre strænge, var större end en fiolin og rimeligvis en slags harpe; i det mindste er det uden tvivl dette instrument der menes, når Nordboerne i den bekendte fortælling om Aslaug berette, at hendes fosterfader Heimer skjulte hende i en harpe (*harpa*). Foruden dette instrument, Russernes *husli*, Serviernes *gosle*, kendte Venderne også hornet og sækkepiben (*kosslo*). Et meget böjeligt sprog lettede sangen, og folkesange opstode tidlig.

Af mangel på kundskab om de egentlige Venders folkesange berøre vi blot Serviernes; det karakteristiske i disse sange er uden tvivl også det samme hos alle slaviske folk. Servierne have sange om en helt Marko, der kan sammenlignes med Grækernes Herkules, og endnu mere med vor Stærkodder; han er den første af helte, besidder en uendelig styrke, hans villie er ubetinget, og han frembringer hvad han vil. Han rider en hest i halvandet hundrede år, og han bliver selv, ligesom vor Stærkodder, tre hundrede år gammel. I andre sange skildres stæder, der befæstes ved menneskeoffer, ligesom i vore sagn, og

fugle bruges som budskab, ligesom i gamle sagn hos os. Men især ville vi bemærke Serviernes Militza, da sangen om hende, den bly mø, som elskeren forgæves søger at bringe til at skue i vejret, ånder en elskværdig simpelhed og ro og har megen lighed med vort bekendte sagn om Ottar og Sigrid, der ikke kastede sit öje på den elskede, förend lyset, med hvilket hun lyste ham til brudelejet, brændte ned på hendes fingre. Den serviske sang lyder efter Bowring[1]) omtrent så:

Lange bryn hos min Militza skygge
over hendes milde rosenkinder,
rosenkinder og det hulde åsyn.
Trende år har jeg betragtet møen,
men jeg kunde ej de hulde öjne
få at se og ikke lilje-panden.
Til vor landsby-dans jeg førte møen,
hen til dansen førte jeg Militza,
håbed da at se de hulde öjne.

Møerne på grönsværfladen dansed,
pludselig blev solens skin fordunklet,
ud af skyerne fór stærke lynglimt.
Alle pigerne så op til himlen,
alle pigerne — men ej Militza.
Stille hun på græsset så og skælved
ej, som pigerne, der skjalv og hvisked:

»O Militza, du vor legesøster!
er du fjantet eller overvís?

---

[1]) Servian popular poetry, translated by Bowring.

185-186

siden du på græsset ser isteden
for at se på himlen over os
og på skyerne, som stå i flamme.
Men Militza svarede dem rolig:
»Hverken overvís, ej heller fjantet
er jeg, ikke Vila, skyers samler;
jeg er kun en mø og skuer for mig.«

Vendernes dans bestod, som Slavernes i almindelighed, i overordentlig hæftige legemsbevægelser, i krigersk gang, stærke gesticulationer, fordrejelser af legemet og løften og svingen af danserinderne.

Alle skribenter ere enige i at tillægge dem en overordentlig gæstfrihed; efter biskop Ottos vidnesbyrd forsikres endog, at manden, når han gik ud, ikke lukkede sit hus, men lod spiser sætte på bordet og tildækkede dem, for at de kunde være gode, hvis der kom gæster, medens han var ude. Denne gæstfrihed befordrede handel og fredelige kunster, og den gensidige meddelelse og velgörenhed hindrede betleri og tyveri; betlere og tyve, forsikres der, fandtes ikke iblandt dem. Den gensidige tiltro fordrede ingen edelig bekræftelse; at sværge og at sværge falsk anså de for lige syndigt.

I afholdenhed og kyskhed lignede de Nordboen; flerkoneriet var almindeligt, men ægteskabsbrudd straffedes med døden. Konen købtes eller røvedes, som hos Nordboen; men hun betragtedes i langt höjere grad, end hos ham, som gods. Hun behandledes som trælkvinde og måtte som sådan forrette det sværeste arbejde; havde manden en seng, så måtte konen ligge udenfor denne på gulvet. Ligesom mand og fader hos Morlakkerne ikke

tale om kone og datter uden med tillægget: med forlov at sige (*da prostite*, *moia xena*, med forlov at sige, min kone), således berettes det selvsamme om de gamle Vender. Som andet gods måtte konen følge sin mand i den anden verden; ved mandens død overlod man hende derfor valget, enten hun vilde aflive sig selv ved hans begravelse, eller lade sig dræbe på bålet[1]). Døde hun ej med manden, da var hun til skændsel hele sit følgende liv. Denne grusomme skik, som vidner om Vendernes asiatiske oprindelse, ophørte i Polen først i det tiende, i Rusland først i det ellevte århundrede.

Mandens liv havde værd i sig selv, kvindens intet; det er derfor troligt, at moderen ikke tog i betænkning at dræbe sine døtre strax ved fødselen, når de bleve for mange, medens sönnerne derimod sædvanlig bleve skånede. Men utrolige ere de enkelte fortællinger, som haves om, at börnene dræbte deres gamle forældre, når de ikke længer kunde arbejde; Krantz siger endog, at de begrove dem levende; dette træk må enten henføres til denallerældste tid, eller og en sådan handling, som den Krantz anfører som forefalden i året 1310, må have været frembragt af den höjeste nød.

Som krigere gave de ældste Vender ringe beviser på tapperhed, ja man vil endog have fundet hele folkeslag iblandt dem, som afskyede krig. Når krigerskhed udviklede sig hos dem, så skete det af nødvendighed. Den bestod derfor ikke, som hos Nordboerne i almindelighed,

---

[1]) *Insuper et Vinedi, quod est fidelissimum genus hominum, hunc habet morem, ut mulier, viro mortuo, se in rogo cremati pariter arsura præcipitet.* Epist. Bonifacii archiepisc. Moguntini ad Ethelbaldum Merciorum (Bibl. max. patrum. t. 13. s. 76).

i tapperhed, udsprungen af æresfølelse, men hensigten var kun selvforsvar eller lyst til bytte, og de sædvanlige våben vare baghold og hemmeligt overfald om natten. Herved bleve Vendernes krige, som de overalt skildres os, til røverkrige. Da Venderne ved Østersøen havde lært søfarten af Normannerne, som besøgte deres kyster, bleve de til de umætteligste korsarer; de tilsidesatte agerdyrkning og levede af byttet, som gjordes på havet. Disse røvertoge fordærvede deres karaktér; de bleve mistroiske, rovsyge, hævngerrige, mordlystne. I denne henseende lignede de de nordiske egentlige vikinger, som ikke ejede andet end deres skibe og hvad de med dem og våbenmagt kunde erhværve, men som den ædelbårne Nordbo derfor anså det for en ære og fortjeneste at bekæmpe og ødelægge. Hos Venderne blev også, som hos Nordboerne, byttet nedgravet; ja rovsygen var så stor, at selv vissheden om, at de ej kunde beholde byttet, ikke afholdt dem fra at bemægtige sig det; Saxe fortæller et exempel herpå: ved Roskilde trak Venderne midt på flugten skindet af de røvede får; de kunde dog i det mindste besidde det så længe, indtil fjenden nåede dem og fratog dem det. Overvundne fandt de sig i den skrækkeligste undertrykkelse og lede de grusomste pinsler med standhaftighed, som den vilde Indianer; som sejerherrer behandlede de de værgeløse med det frygteligste raseri. De skalperede de faldne fjender; de bandt fangerne til en pæl, trak dem indvoldene ud af livet og snoede dem om denne. Først når mordlysten havde sat sig, vendte den oprindelige godmodighed tilbage, og de da overblevne fjender bleve behandlede med mildhed.

Disse træk udviklede sig hos folket, de vare dem ikke naturlige. Oprindelig vare de godgörende, gæstfri,

ydmyge og lydige, fjender af plyndring; de elskede agerdyrkning og kvægavl, dreve handel ved søen og bjærgværkerne i bjærgegnene, bearbejdede metallerne, vævede lærred, bryggede mjød, plantede frugttræer og sang. Hine træk vilde derfor næppe have udviklet sig, når de havde fået lov til at leve og nyde livet i fred. Men fra Karl den store af indtil deres undertvingelse hjemsøgtes de af uforsonlige fjender, Franker og Saxer, som faldt ind i deres lande, røvede deres rigdomme, gjorde dem selv til trælle eller udryddede dem ganske i hele landskaber og påtvang dem en fremmed religion. Deres kamp blev således til en kamp for arne, liv og guder; hævnen og listen vågnede; jo svagere de vare, desto grusommere måtte de blive; jo mere de elskede et roligt liv, desto mere måtte de geråde i raseri, når det forstyrredes, og havde de først engang fået smag på kosteligt bytte, så var der ingen grændse mere for gerrigheden[1]).

4. Vendernes gudelære består, såvidt man kender den, kun i brudstykker. Folket har ikke efterladt nogen sammenhængende fremstilling eller noget profeterende digt som Nordboernes Völuspá, hvoraf man kunde uddrage deres forestillinger om verdens skabelse og undergang og om det guddommeliges forhold til det menneskelige. Det, hvorpå vi kunne grunde nogle slutninger, er kun samtidige historieskriveres beretninger og enkelte hist og her fundne gudebilleder; men nogen klar sammenhæng imellem deres

---

[1]) Allgemeine welthistorie, 51 th. s. 221 ff. Anton, Erste linien eines versuches über der alten Slaven ursprung etc. 1 th. s. 39 ff. jfr 2 th. s. 48 ff. Schreiter, Beiträge zur gesch. der alten Wenden. Dobrowsky, Slavin. Suhm om Slavernes herkomst og ældste sæde, i hans Saml. skr. 10de d. o. fl.

gudebilleder, samt de ved dem udtrykte idéer, og andre folks, har endnu ingen fremstillet; stoffet dertil synes også næsten ganske at mangle. Når vi da vove at meddele nogle bemærkninger om Vendernes gudelære i almindelighed og dens forhold til Nordboernes, så må vi især for de sidste bede om overbærenhed, da de stå næsten ene og afsondrede og kunne ikke støtte sig på nogen höjere autorität end den sandsynlighed, af hvilken de selv monne bære præg.

Man vil i almindelighed om Vendernes gudelære kunne bemærke, at den bærer samme rå præg, som alle gamle folks, hos hvilke kunsterne enten ikke ere til eller i det mindste ikke have nået en sådan höjde, at de og gudelæren gensidigen kunne tjene til at forhöje hinanden. Nogen lighed med Nordboernes vil man også genkende, hvilken kan forklares enten af en tidlig blanding af begge folk eller deraf, at begges gudelære har haft en fælles kilde; men i det hele taget bærer Vendernes religion et endnu mere sanseligt præg, end Nordboernes, hvilket også ligefrem følger af folkets karaktér.

Venderne antoge, ligesom alle hedninger, også Nordboerne, et höjeste væsen, den unævnelige. Idéen ligger for dybt i menneskets sjæl, til at den nogensteds ganske kunde udslettes; men den fremtræder mere eller mindre klar. Hvor mange forskellige skikkelser de end give deres guder, siger Helmold[1]), og hvormeget de end tilegne dem marker og skove, glæder og sorger, så nægte de ikke dermed én gud i himlen, som hersker over de andre, og som uindskrænket bestyrer de himmelske ting. Men de andre guder, som drage omsorg for de forskellige verdslige ting, ere

[1]) lib. 1, cap. 83.

190

oprundne fra ham, og enhver af dem ansés for så meget ypperligere, som han kommer nærmere til hin gudernes gud. Dette höjeste væsen har vel ingensinde været synlig fremstillet, ligesom vi hos Nordboen heller ikke engang finde det navngivet, uden forsåvidt Odin også benævnes Alfader. Det er dette væsen, som hos så mange folk fremtræder som den dunkle skæbne, der svæver over alt, ophöjet over alle forandringer og styrende dem alle; hos andre derimod, som den almægtige, der overlever guder og verden og dömmer alt[1]). Besynderligt må det vel synes, at mythologerne søge denne unævneliges billede blandt de bekendte vendiske gudebilleder, og ansé ham forestillet ved Triglaw eller Trigla (den med tre hoveder), thi under denne synlige form, der rimeligvis svarer til Hinduernes Trimurti, indtræder allerede personificationen af de tre guddommelige virksomheder, der som form også gå over i forstandens eller det begribeliges gebét, medens derimod den unævnelige (han, som man ej tör nævne)[2]) intet andet udtrykker, end hvad vi kalde den ubegribelige.

Gå vi fra denne over alle naturens omskiftelser ophöjede over til de menneskelige forestillinger om det guddommelige, forsåvidt det åbenbarer sig i naturen (mennesket selv indbefattet i denne), så fremtræder her det onde og det gode, det fortærende og det oplivende, det fordærvelige og det velgörende. Begge disse principer vise sig også tydelig i Vendernes gudelære, endskönt det vel er over-

---

[1]) *Þá kemr hinn ríki*
at regin-dómi
öflugr ofan,
sá er öllu ræðr.
Völuspá, str. 65.

[2]) *Þá kemr annarr*
enn mátkari,
þó þori ek eigi
þann at nefna.
Hyndluljóð, str. 41.

190-191

drevent, med ganske skarpe grændser at skelne imellem Vendernes onde og gode guder (Helmold[1]) modsætter også egentlig kun den gode og den onde gud) mere end imellem Nordboernes. Det gode og onde er forenet i naturen og i mennesket, derfor også i menneskets forestillinger, men snart er det ene, snart det andet mere fremtrædende. Ilden er både velgörende og ødelæggende; den brænder som en stille lue på den fredelige arne, håndværker og kunster spire ved dens milde varme, og stæder fremblomstre; men den er også et vildt fortærende dyr, en rivende Fenrisulv, der åbner sit umættelige gab og sluger i ett öjeblik århundreders frembringelser. Den blide, oplivende morgensol åbner menneskets öje til klarhed og henrykkelse, men den brændende middagssol slapper hans kræfter og kaster ham i armene på den døsige slummer; det er den samme sol, vårsolen, der lader spire, sommersolen, der lader gære, høstsolen, der lader modne, den samme, som bruner axet og svier det af. Når mennesket opfattede disse eller lignende årsager med deres virkninger og forbandt dem i et billede med sine attributer, så ligger i disse ofte en dobbelthed, som i selve de ting, hvis blotte symboler de ere.

Helmold siger, at Venderne dyrkede den onde gud under navnet *Zcerneboch*, d. e. den sorte gud; at Helmold også tillægger ham navnet Diabol, djævel, må uden tvivl tilskrives kristelige forestillinger[2]). Han kaldes også *Czart* og dyrkedes med blodige ofre blandt andre steder i Rhetra. Hans billede skal have været efter nogle en mand med hånden fuld af ild, efter andre en løve (ulv?).

[1]) lib. 1, cap. 52. — [2]) Helmold, lib. 1, cap. 52.

Tillægsordet *czarny* er det samme som gl. t. swartz; *bog* betyder gud[1]). Åbenbar er altså navnet Czernebog det samme som Nordboernes *Surtr* (Svartr, den sorte), der ligeledes for dem var den höjeste fjendtlige gud eller den fortærende himmelske ild. Dette forklarer måské mere end alt andet, hvad Vendernes Czernebog oprindelig har været.

Som modsætning af forrige ansés *Belbog* eller *Bjelbog*, den lyse eller hvide gud, af *bily*, *bjaly*, hvid. Han dyrkedes i den ældste tid hverken ved billede, tempel eller offer[2]). Denne guddom svarer, synes mig, ligeså tydelig til Nordboernes *Baldr*, den lyse eller hvide, d. e. det rene, velsignende himmellys, den lyse dag om man vil, der strider med mörket (Höðr) og overvindes af dette, men fødes på ny[3]). Den hvide urt, Baldersbrå, der var helliget denne gud, viser ikke blot guddommens, men selve navnets betydning.

Bjelbog menes at have været den samme som *Svantevit* eller *Zvantevith*, der dyrkedes af hele den slaviske stamme, men især af Rügerne, og holdtes for den øverste og bedste af alle de skabte guder. At han skulde være den kristne helgen Sanctus Vitus, og skylde denne sit navn og sin dyrkelse, som Helmold og Saxe anføre, er åbenbar

---

1) Anton, 1 th. s. 50. 2 th. s. 51. Kayssarows Slawische mythologie. Ingemanns Grundtræk til en nordslavisk gudelære. — 2) Nysanførte skrifter. At han senere fremstilledes med et blodigt ansigt, som var bedækket med fluer, betvivles vel med rette. Dobrowsky, Slavin. s. 403-404. — 3) De vendiske guddomme måtte af aserne betragtes som fjendtlige: Surtr var asernes fjende. Jeg nævner derfor i forbigående den ellers dunkle og ubekendte Beli, som Frey strider med og overvinder (Völuspá, str. 54. Snorra-Edda, s. 41), da det mulig kan oplyses, at denne Beli er den samme som Bjelbog opfattet under en fjendtlig form.

en misforståelse[1]). Navnet forklares: det hellige lys, den hellige fører, den hellige hævner[2]), efter den forskellige betydning man tillægger ordet *vit*; men man er enig i, at navnets begyndelse kommer af *swety*, *swaty*, *swanta*, hellig. Saxe[3]) beskriver hans tempel og billedstøtte i byen Arkona på Rügen. Midt i byen stod hans tempel af træ, omgivet af to indhegninger. Billedet havde fire halse og lige så mange hoveder, som vendte til fire sider (udtryktes måské derved solen, som skuer overalt?). I den höjre hånd havde det et horn, som præsten på en af årets hovedfester fyldte med vin, for deraf at forudsige det tilkommende års frugtbarhed. Billedet var omgjordet med et sværd. Ved høstfesten gik præsten dagen för den egentlige festdag ind i templet, hvor ingen anden måtte komme, for at feje og rense alt; endog præsten turde ikke drage sin ånde i templet selv, men måtte, hver gang dette var nødvendigt, begive sig til dören. På festdagen samledes folket udenfor templet; præsten betragtede vinen i hornet, og når han ikke fandt den formindsket, bebudede han et frugtbart år. Derpå hældte han vinen ud som offer for guden og fyldte hornet på ny; drak det ud under bönner om sejer og velsignelse og fyldte det atter og satte det i hånden på billedet. Ligeledes ofredes en honningkage, så stor og bred som et menneskes höjde; præsten stillede den imellem sig og folket og spurgte, om de kunde se ham? Svarede de ja, så önskede han, at de ikke måtte se ham om et år; dermed önskede han hverken sin eller folkets død, men en tilkommende rig høst. Resten af dagen tilbragtes med

---

[1]) Helmold, lib. 1. cap. 52. 6. Saxo, lib. 14. s. 321. — [2]) Anton, 1 th. s. 44. Dobrowsky, s. 414. Ingemann, s. 8. — [3]) Saxo, lib. 14. s. 319.

gæstebud. Til templet betaltes en kopskat (eller næseskat, lig den Odin indførte i Upsal), samt tredie delen af det bytte, der erhværvedes ved at påkalde guden. Desuden holdtes trehundrede ryttere til gudens tjeneste. Hans egen hvide hellige hest måtte kun præsten føre eller ride; at guden selv red den, troede man, da præsten ofte fremviste den om morgenen fuld af skum, som om den havde løbet en lang vej. Når et krigstog skulde foretages til lands eller vands, opstilledes udenfor templet sex spyd, to og to sammen, hvert par stillet overkors med jærnet i jorden; den fuldt opsadlede hest førtes derpå frem af præsten, som ledte den hen til spydene og lod den springe over dem; løftede hesten den höjre fod først, da var det et godt varsel for krigens udfald; men satte den kun en eneste gang den venstre først over, da blev der intet af toget.

Ordet *wit*, som man har forklaret så forskellig, ansér Dobrowsky[1]) for stamordet til *witéz*, sejerherre; det er da beslægtet med *woda*, anfører; og man har vel ikke uden grund sammenlignet det med Saxernes *Wodan* og Nordboernes *Óðinn*. At det har haft en sådan almindelig betydning synes ligefrem at følge af gudenavnene *Rugiævith* og *Porevith* hos Saxe[2]), som dyrkedes i byen Carenz på Rügen. Den førstes billede var af egetræ, så höjt, at biskop Absalon, om han end stod på tæerne, næppe med sin håndøxe kunde nå til dets hage; det havde syv ansigter, som alle samledes i én isse; lige så mange sværd, hvert i sin skede, ved siden, det ottende draget i den höjre hånd. Porevits billede havde fem ansigter og var ubevæbnet. Som forskellig fra disse nævner Saxe der-

[1]) s 412. — [2]) lib 14, s. 327.

næst også *Porenut*[1]), som forestilledes med fire ansigter, og et femte på brystet; på panden af det sidste lagde han sin höjre og på hagen sin venstre hånd.

På en lignende måde må vel navnet *Radegast* eller *Redegast* forklares, hvilket man ellers har ansét for uforklarligt. Adam fra Bremen har allerede angivet det: *Idolum Redigast*, siger han, *forte nomen habet a metropoli Rethra, quasi spiritus Rethrorum* (af *gost*, ånd). Men da er navnet, som man sér, saxisk og senere, og guden må have haft et ældre vendisk navn, hvilket man også angiver, nemlig *Roswodiz*, men forklarer på forskellig måde[2]). Han afbildedes med en fugl på hovedet og en hellebard i hånden, og var, mener man, styrkens og ærens gud. Han dyrkedes, efter Helmold[3]), hos Obotriterne og havde et hovedtempel i Rhetra med et billede af guld.

Siva nævner Helmold[4]) som Polabernes gudinde; hun dyrkedes imidlertid af alle Vender og af flere slaviske folk; det er Polakkernes Zywie, der udtales som Sive. Et hovedtempel skal hun have haft i Ratzeborg. Hun var livets (frugtbarhedens, kærlighedens) gudinde og afbildedes som en mø, der ikke havde anden bedækning end sit lange hår, der nåede hende til knæerne; i den höjre hånd havde hun et æble, i den venstre en vindrue. Kan der vel da være tvivl om, at det er af denne gudinde, Nordboerne have dannet dels deres *Sif* med det skönne hår, dels deres Idun med de foryngende æbler? Ingemann har gjort

---

[1]) der altså, som Dobrowsky mener, ikke kan ansés for en læsefejl for Porevit. Derimod fortjener det en nöjere undersøgelse, om navnet Perenut, som det nu skrives hos Saxe, kan være Russers, Preussers og Letters tordengud Percunust eller Perun. — [2]) Ingemann, s. 11-12. — [3]) lib. 1, cap. 52. 2. — [4]) lib. 1, cap. 52.

samme bemærkning. Hun er en forening af styrke og ungdom; Nordboerne sondrede disse forestillinger og gav gamle Thor styrken, men alle de øvrige guder den evige ungdom.

Retfærdighedens gud *Prove* dyrkedes i Oldenborg i Wagrien i en lund og havde, efter Helmold, intet billede. Han fortæller, hvorledes han selv tilligemed biskop Gerold kom til en lund[1]) af hellige ege, hvor Prove blev dyrket: den var omgivet med et hegn, hvorpå der vare to porte. Her plejede folket med præsten (mike) og kongen at samle sig for at holde ting; men kun præsten, eller de, som vilde offre, måtte betræde lunden, samt de, som vare i dødsfare, hvilke her fandt et fristed[2]). Andre anføre forskellige billeder med forskellige attributer, blandt hvilke det mest karakteristiske er prøvejærnet (det gloende plovjærn, vomer ignitus). Navnet er efter nogle beslægtet med vort prøve, efter andre derimod med polsk *prawo.* ret, beslægtet med vort *brav*[3]). Man tvivler om, at denne guddom virkelig er af slavisk oprindelse.

Endelig nævner Helmold *Podaga* som en guddom. der dyrkedes i Plön; hos andre vendiske stammer kaldtes han også Pogwist. Han menes at have rådet for vejrlig og frugtbart år. Efter Dobrowsky er Pochwist guden for slet, og Pogoda for godt vejrlig.

Den forhen nævnte *Triglaw* forestilledes som en kvinde

---

[1]) Man tror, at denne lund har ligget ved havet bag landsbyen Putlofs på et sted, som nu kaldes Wienbergen. Se i Dankwerths Landesbeschr. Schl. u. Holst. kortet over Wagrien. — [2]) Helmold. lib. 1, c. 52. 69. 83. — [3]) Navnet Prono derimod er efter al sandsynlighed en læsefejl; landsbyen Prowenaw i Wagrien, hvor gudens billede stod, angiver bestemt nok den rette form af ordet.

196 med tre hoveder (af *tri*, tre, og *glawa*, hoved), med en halvmåne i hånden. Hun dyrkedes i Stettin og i Julin i Pommern. En sort hest var helliget hende og brugtes, ligesom Svantevits, til orakel. Dobrowsky ansér det imidlertid for visst, at Triglaw har været epitheton for en trehovedet mandlig gud. Dersom attributet sigter til månens forandringer, så har guddommen også rimeligvis været mandlig.

Disse ere de vigtigste vendiske guddomme, som man finder anførte hos de ældre forfattere. Hele den vendiske gudelære er endnu så lidet behandlet med kritik, at vi her, hvor vi blot önske at meddele det vigtigste og pålideligste, må forbigå de øvrige. Adskillige gudenavne ere sikkert også antagne for sådanne uden at være det; Swetibor f. ex., som man forklarer ved den hellige skov, kan dog ikke, som Dobrowsky rigtig bemærker, være navnet på guden selv, der dyrkedes i skoven. Andre guddomme, som man har antaget for vendiske, tilhøre ikke dette folk; Crodo f. ex. var saxisk. Flere ligheder med de nordiske guder, end de her antydede, have rimeligvis fundet sted; *Zir* f. ex. eller Zirnitra er måské Nordboernes *Týr*, og drömmeguden *Marowit* synes åbenbar at være Nordboernes *Mara* (spøgelset maren). Det fejler vel heller næppe, at det slaviske navn på gud, *bog*, i nogle dialekter, som Bøhmisk, *bu*, og som i de ældste tider synes især at have betegnet solen eller månen[1]), er det samme ord som Saxes *Bous* (Bo)[2]), som Odin avlede med Rind, og som hævnede Balders død.

---

[1]) Arndt, Ueber die verwandschaft der europ. spr. s. 310. — 2) Saxo, lib. 3, s. 46.

197

5. Vendernes ældste hellige steder bestode, som næsten alle gamle folks, i hellige træer, lunde og kilder. De omgaves med en indhegning, og stedet kaldtes *chram* (hvilket dog nogle holde for et nyere ord); det udtrykker det samme som Nordboernes *vè*. En af de første genstande for dyrkelse var det enkelte træ, en hellig eg, eller symbolet for samme, en oprejst træstamme. Det var billedet på naturens skabende kraft og derefter på den hele verdens organisme. Dette må man i det mindste formode var betydningen af de enkelte træer, som man finder dyrkede af Venderne. I Stettin var det en stor løvrig eg, under hvilken der var en yndig kilde; almuen troede den besjælet af en mægtig guddom og ærede den höjt[1]). I Oldenborg vare de hellige ege omgivne af templet[2]). I Julin var det en træstamme[3]). Föjer man hertil, at man i Stettin udforskede skæbnen ved at bringe sit offer til et gammelt nøddetræ og en kilde udenfor byen, hvor en under træet boende vogter modtog og gengældte det med orakelsprog[4]), og at man hos Esterne finder en lignende dyrkelse af en stor (vel dels formedelst offerblodet, dels formedelst offerilden), bestandig grön eg, hvis stamme nedentil dannede tre hovedrødder og oventil udbredte sig i tætte grene, samt at der ved foden af dette træ underholdtes af præsten en snog eller slange, så kan man vel ikke tvivle på, at man her genfinder Saxernes *Irmensul*, Nordboernes *Yggdrasill* og de sidstes Mimer og Urdes kilde, samt slangen Nidhugg og flere lignende attributer.

Hos Venderne som hos flere folk ved Østersøen,

---

[1]) Vita S. Ottonis, anført i Allgem. welthist. 51 th. s. 248. — [2]) Helmold, lib. 1, cap. 83. — [3]) Allgm. welthist. 52 th. s. 46. — [4]) sst. s. 52.

vare uden tvivl gudebilleder eller lignende symboler ophængte eller på anden måde anbragte i det hellige træ. Snart forvandledes dog også gudernes boliger til særegne templer eller kirker; et sådant kaldtes *kostel.* De vare, som vi allerede have sét, af træ; levninger af dem gives derfor ikke mere. Når byen, hvor templet anlagdes, hvilket oftest var tilfældet, lå ved vand, så omgaves templet af dette, og kun en eneste træbro førte dertil; denne måtte kun de, der vilde ofre eller hente orakelsvar, betræde[1]). Tænker man sig indenfor denne bro samlingen af gudebilleder og guden ved broen, som bevogtede overgangen, så har man en tydelig forestilling om, hvad Nordboerne mene med deres Heimdal, bevogter af den hellige bro, der førte fra jorden (Midgård) til himlen (Asgård). Indretningen af sådanne gudeboliger på jorden, foranlediget ved naturlige omstændigheder, overførtes, som ellers, tillige på de himmelske boliger, og synet af regnbuen i skyen førte lige så naturlig til forestillingen om en lignende forbindelse imellem himmel og jord.

Ofrene til guderne bestode i oxer eller får; præsten erholdt det bedste deraf; resten fortæredes i fælles gæstebud af folket. Der omtales også menneskeofre af kristne, hvis blod Venderne troede var en gammen for deres guder[2]); i Meklenborg dræbtes en kristen biskop, og hans hoved blev ofret til Radegast[3]). Med ofringen forbandtes orakelsvar; hvorledes disse gaves ved gudens hellige hest, er allerede anført. En anden måde at erfare gudernes villie var lodkastning: hertil betjente man sig af to stykker træ,

[1]) Helmold, lib. 1, cap. 2. — [2]) sst. lib. 1, cap. 52. — [3]) sst. cap. 23.

som på den ene side var farvet hvidt, på den anden sort; de kastedes i skødet; den hvide side gav lykke, den sorte ulykke[1]). Hertil svarer Nordboernes skik at kaste tærning eller kviste i skød.

To eller tre hovedfester omtales: Ditmar af Merseburg nævner festum Juleum eller julefesten, som Obotriter og flere folk höjtideligholdt i februar; andre omtale en forårsfest, der holdtes ved årets begyndelse i marts, til erindring om de afdøde, af hvilken fest der endnu findes mange levninger hos de slaviske folk[2]). Hvorledes høstfesten, efter Saxe, helligholdtes i Arkona, er forhen anført.

Da krigen også betragtedes som en hellig gerning, så havde folket et til guderne viet banner. Saxe fortæller, at Rugierne ærede deres Stanitia, der udmærkede sig ved sin störrelse og farve, næsten lige så höjt som guderne selv[3]). Ordet er det slaviske *staniz* eller *stanice*, hærfane eller hærtegn[4]). Endnu mærkeligere for os Danske er den vendiske Zirnitra, et metalbillede forestillende en drage med kvindehoveder og bevæbnede menneskearme, hvilket sattes på fanestangen; dette billede står nemlig endnu som den vendiske lindorm i det danske våben[5]).

Men ikke blot krigersk færd, også livets helligste forbindelser vare religiøse. Ikke blot forbindelsen imellem mand og kvinde måtte helliges ved gudernes velsignelse, også venskabet imellem mand og mand, imellem kvinde og kvinde. En levning deraf finder man endnu hos Morlakkerne, som have en egen religiøs velsignelsesformel for venskab; de således i liv og død forbundne kaldes proba-

[1]) Saxo, lib. 14, s. 321. — [2]) Anton, 1 th. s. 69-78. 2 th. s. 65-68. 116. — [3]) Saxo, lib. 14, s. 322. — [4]) Anton, 1 th. s. 88-89. — [5]) Allgem. welthist. 51 th. s. 265. Ingemann, s. 27-28.

tini, medbrødre[1]). Nordboernes fostbroderlag, ligeledes indviet ved en höjtidelig ceremoni, hvorved de forbundnes blod forenedes i den fælles moderjord, er en lignende skik, som viser, hvorledes det religiøse element udbredte sig igennem alle livets grene og gav dem alle friskhed og varme.

6. Også den politiske forfatning udviklede sig af den religiøse. Præst, dommer og regent vare fra allerførst af forenede i én person; da dommer og regent blev en særegen person, vedblev han ikke desmindre at være afhængig af hin; det første kongevalg bestemtes hos Rügerne af overpræsten. Præsten talede med guden og forkyndte hans villie; krig og fred afhang af guden, derfor også af hans organ; kun udførelsen var kongens. I templet var også det offentlige skatkammer, hvis indkomster ikke blot ydedes af landets egne börn; fremmede købmænd ofrede en del af deres varer dertil, for at få tilladelse til at handle; fremmede kristne fyrster sendte det gaver. Ikke blot af præsten, også af folkets ældste indskrænkedes kongen: kun efter overlæg med dem, kun efter deres flerstemmige kendelse, kunde han afsige retsdomme. Kongens stilling var overhovedet farlig; folket gav ham magten, folket kunde også berøve ham livet; uår, ulykke tilskreves hans vanskæbne, og gudernes mishag måtte hæves ved hans død. Lignende finde vi i Norden; de Svenske ofrede *Domalde* og bestænkede gudernes altere med hans blod, for at afværge den herskende hungersnød. Ved sit valg modtog kongen hyldingen stående på en sten, ligesom i Norden; han måtte fremtræde i ringe dragt og i en bondes

[1]) Dobrowsky, Slavin, s. 108.

hånd aflægge løftet om at ville beskytte fædrenes tro, enkerne og de faderløse, og at håndthæve lov og ret; hvo tænker ikke også herved på den nordiske skik, i følge hvilken én af de mést anséte bönder gav kongen kongenavn, en ceremoni, som omtales ved næsten ethvert kongevalg i Norge. Konger omtales så vel hos Rüger som Wagrier og flere vendiske folk, men ikke den hans værdighed tillagte tittel. Blandt de mange slaviske benævnelser på denne mærke vi kun ordet woiwoda (af *boj*, krig), anføreren i krigen, dels fordi denne tittel forekommer temmelig ofte, dels fordi man i slutningen deraf har mént at genfinde Odins navn.

Nøden tvang til at vælge en hersker, en forsvarer i krig; den nødte også til at anlægge byer, der først og egentlig kun vare fæstninger. Byerne bestode, som vi siden ved enkelte stæder ville se, ikke af stærkt befolkede pladser, men af en samling træhuse, omgivne med en jordvold; templet med den mægtige gud, som lå indenfor denne, beskyttedes af den, men gav tillige efter folkets tro hele pladsen sit vigtigste værn. I fredstider stode sådanne fæstninger åbne, vare vel endog næsten ubeboede; i krigstider spærredes indgangen, og gudens bolig blev et almindeligt tilflugtssted især for krigerne, der så fjenden hærge landet rundt om, men fra de sikre mure væntede på et gunstigt öjeblik til overfald og hævn. For værgeløse, for kvinder og börn anlagdes tilflugtssteder i skovene og i sumpene, som næsten ikke vare til at opdage af den med landet ubekendte fjende.

Enkelte stæder hævede sig imidlertid ved udbredt handel til anseelige byer. Vendernes handel var vel, som ethvert mindre driftigt folks, passiv, men deres lands

beliggenhed langsmed Østersøen frembragte ikke desmindre en levende vareomsætning. Det er især i denne henseende at togene til Venden og erobringerne sammesteds måtte have en varig indflydelse på Norden; ved Venden dannedes forbindelsen imellem Norden og Sydeuropa. Tidlig droge Nordboerne for sildefangstens skyld over til Vindlands kyster; de varer, som de havde aftvunget havet så godt som lige for dets nærmeste besidderes öjne, bragte de derpå til torvs i disses købstæder; eller de røvede som vikinger den ene dag de varer, som de den anden dag solgte til landsmænd af dem, fra hvem de vare tagne; for begge slags tilbyttede de sig andre kostbarheder, næsten hidtil ubekendte, fra det fjærne Syden. Herved åbnedes efterhånden en bestandig færdsel fra Throndhjem af til Slesvig og derfra til Julin, Wolgast og flere vendiske stæder. Fra Julin især handledes igen på Garderige, og Nordboerne fandt således vejen langs med de vendiske kyster hertil og trådte derved i middelbar forbindelse med Grækenland og Orienten. Venderne yndede vellevnet og pynt; de virksomme Franker imod vesten benyttede deres passivitet, hentede deres varer og bragte dem andre fra Syden. Derved trådte Nordboen fra en anden side i forbindelse med landene ved Donau, med Venedig, Konstantinopel og Alexandrien. Julin blev middelpunktet for hele handelen, og ansés for den daværende största handelsstad i det nordlige Europa; den beboedes af Vender, Saxer og Græker; på dens torve samledes de sjældneste varer fra Vesten og Østen[1]), hvilket næsten alt blev et bytte for Nordboen, der stormede og nedrev dens mure,

[1]) Adam. Brem. lib. 2, cap. 12-13.

plyndrede dens skatte og førte dens borgere med sig i trældom.

Så vel folkets karaktér som landets beskaffenhed og den måde, på hvilken stater her opstode, føre os endnu til den bemærkning, at Venderne, skönt de havde religion og sæder tilfælles, ikke udgjorde noget stort, anseeligt rige, som kunde være i stand til at göre en angribende fjende nogen anseelig modstand på deres egne kyster, eller til at fuldende nogen betydelig erobring udenfor deres eget land. Deres historie danner derfor heller ikke noget sammenhængende hélt. De bestode af enkelte stammer, hver med sin høvdingslægt, uden fælles interesse, som uden fælles mål. Efter disse almindelige bemærkninger om folket, hvilke man tildels kan læse udførligere hos andre forfattere, og ved hvis opfatning vi især havde Vendernes forhold til Nordboerne for öje, må vi derfor endnu, for at kunne give en klar fremstilling af togene til Venden, betragte de forskellige stammer og de enkelte steder, som disse toge fornemmelig berørte. Også ved denne betragtning vil hensigten især gå ud på at oplyse dem, som omtales i de nordiske kilder.

ANDET AFSNIT.

VENDISKE STEDER.

Vendernes land (*Vindland*) indbefatter i den mest udstrakte betydning den hele landstrækning fra Holsten (*Holtset land* og *Saxland*) indtil Kurland og Garderige:

d. e. den østlige del af nuværende Holsten, Meklenborg, Pommern og det egentlige Preussen; i mere indskrænket betydning derimod kun de meklenborg-pommerske lande, hvorfra dog Venderne også udbredte sig imod nord, så at grændsen omtrent bliver på den ene side Ejderen, på den anden Weichselen[1]. Grændsen mod syden var til forskellige tider forskellig, efter som Saxerne trængte frem i Vendernes besiddelser. Disses land havde nemlig en dobbelt kamp at udholde; mod vesten og syden trængte de tilgrændsende folk stedse dybere ind i landet og frareve Venderne den ene stad efter den anden; mod norden skyllede havet over kysterne, satte dem under vand, gjorde dem i lang tid ufrugtbare og opslugte endelig af og til hele strækninger. Som grændser mod Saxerne angives imidlertid Svale, der kommer fra egnen af Bornhøved, løber til Neumünster og falder i Stör, og derefter Elben[2]. Den hele af Vender beboede landstrækning kaldes af Saxe, som af flere skribenter fra omtrent samme tid, *Sclavia;* dog nævner han også[3] særskilt *Pomerania*, der havde sin egen hertug.

Folket Vender (*Vindr*) inddeltes i Vester-Vender (*Vestrvindr*) og Østervender (*Austrvindr*)[4], hvilke sidste også nævnes af Snorre, der fortæller, at Harald Hårdråde

---

[1]) Schwarz, Geogr. Norder-Teutschl s. 15-16. *Omnis Slavorum regio, incipiens ab Egdora, qui est limes regni Danorum, extenditur inter mare Balticum et Albiam per longissimos tractus usque ad Zuerin.* Helmold, lib. 2, cap. 14. — [2]) *Rivulus Suale, qui disterminat Saxones a Slavis.* Helmold, lib 1. cap. 25. *Albia in occasum ruens primo impetu Boemos alluit cum Sorabis medio cursu Slavos dirimit a Saxonibus.* Helmold, lib. 1. cap. 4. — [3]) lib. 14, s. 300. — [4]) Knytl. kap. 123. 128.

blev sat til landværnsmand imod Østervender og Læser[1]. Det af folkenavnet dannede tillægsord vendisk hedder på Oldnordisk *vindverskr*. Hos Saxe forekommer den samme inddeling i *Sclavi orientales* og *Sclavi occidentales*[2]. Grændsen imellem dem dannede Oderfloden, hvoraf udtrykket *Sclavia citra et ultra Odoram*[3].

2. Ved betragtningen af de vigtigste landstrækninger i Vendernes, især de vestliges lande, som dem de Danskes toge fornemmelig vedkomme, begynde vi fra Danmarks grændser og rykke efterhånden frem fra vesten mod østen.

Strax når vi gå over Ejderen, komme vi da ind i WAGRIEN eller Wagrernes land. Her udbredte Venderne sig dels på fastlandet, dels på øen Femern, i det seneste på den tid, da Saxernes mægtige rige svækkedes ved Frankernes anfald under Karl den store. Den naturlige beliggenhed måtte forårsage idelige krige imellem begge folk, og Saxernes overgang til kristendommen endnu mere forøge hadet. I sin störste udstrækning omfattede Wagrien den hele strækning imellem Østersøen på den ene side og floderne Trave, Svale og Schwentin på den anden, med stæderne Lybek, Segeberg, Oldesloh, Plön, Lytkenborg og Oldenborg. En stor del af landet var under deres herre-

---

[1]) Hkr. 3 d. s. 55. De her af Snorre nævnte Læser må efter sammenhængen være et folk i nærheden af Østervenderne. Man antager dem for at være de Lazii, Lecchi, Lezchi, Lesgi, der holdes for at være stamfolket til Polakkerne, og engang boede ved det sorte hav; det er ikke usandsynligt, at de have trukket sig höjere op mod Østersøen, hvor man finder provinsen Lassan ved Peenefloden i fyrstendömmet Wolgast, og provinsen Lösitz (Loitz) i Forpommern, begge med ældgamle stæder af samme navn. (se Hkr. anf. st. Schlözers Nord. gesch s. 515. Schwarz, Geogr. Norder-Teutschl. s. 255 ff. 241 ff.)
[2]) Saxo, lib. 14. s. 308. lib. 15, s 377. — [3]) Helmold, lib. 1, cap. 15.

dömme enten begroet med skov eller lå øde; ældre stæder, kasteller, møller og andre anlæg, som vidnede om, at landet forhen havde været dyrket og stærkt befolket, ødelagdes efterhånden af de indtrængende, hærgende Vender[1]).

Så vel Lytkenborg (*Lutilinburg*, hos Saxe[2]) *Liutcha*) som Plön (*Plunum*) anføres af Helmold[3]); så og Alberg (*mons Alberg*)[4]), senere bekendt under navnet Segeberg; men Vagrernes ældste og vigtigste stad var Oldenborg. Som den yderste by mod nord tjente den til værn så vel mod Danske som Saxer, og var kongernes sæde. Saxe[5]) kalder denne by *urbs antiqua*, hvilket er en ligefrem oversættelse af det vendiske navn *Stargard*, og af samme betydning som det saxiske *Aldinburg*[6]) eller *Oldenborg*, den gamle borg. Den kaldes, siger Helmold[7]), af de Danske (*danice*) *Brandehuse*, hvilket da må være det samme, som med nogen forandring anføres af danske forfattere; hos Saxe[8]) hedde nemlig indbyggerne *Brammesii*; og i Knytlinga[9]) kaldes stedet *Bramnes* eller *Brúnes*. Forskellen imellem disse navne viser, at nogle må være urigtig læste[10]). Enten må man antage, at der istedenfor de nordiske navne Brammes, Bramnes må læses, efter Helmold, *Brandhús*, så at betydningen bliver Brandenborg, den store stad eller fæstning; eller også der i navnet Brúnnes ligger hentydning til et fremstående næs, der bar samme navn, som findes i forstaden ved Kiel, Bruns-wyk (Braunschweig).

---

[1]) Helmold, lib 1, cap. 12. *Zventina*, *limes Saxoniæ*. Adam. Brem. lib. 2, cap. 9. — [2]) Saxo, lib. 13, s. 231. — [3]) lib. 1, cap. 12 og cap. 25. — [4]) lib. 1, cap. 49. — [5]) Saxo, lib. 14, s. 342. — [6]) *Wagri*, *eorum civitas Aldinburg maritima*. Adam. Brem. lib. 2, cap. 10. — [7]) Helmold, lib 2, cap. 13. — [8]) Saxo, anf. st. — [9]) Knytl. kap. 124. — [10]) Jfr. Danckwerths Landesbeschr. v. Slesw. u. Holst. s. 221.

Afgörelsen heraf må overlades til dem, som besidde en mere speciel kundskab om denne egn. Om beliggenheden af byen selv er der imidlertid ingen tvivl; det er nuværende Oldenborg i Wagrien.

Også øen Femern blev efterhånden besat af Vender. Dens navn er af slavisk oprindelse; man udleder det nemlig af slavisk *ve*, i, og *morje*, hav; det betyder da landet i havet, ligesom Pommern (af *po* og *morje*) landet ved havet[1]); ligeledes ere mange andre stedsnavne på denne ø vendiske[2]). Et forbjærg her omtales også af islandske skribenter: Der fortælles nemlig, at Erik Jarl sejlede fra Gulland (*Gotland*) sönderpå til Venden (*Vindland*), hvor han lå *fyrir Staurinum* eller, som det hedder i det til bekræftelse anførte vers, *at Stauri*, og derfra sejlede han atter til Danmark[3]). Der kan ved dette sted kun menes tvende forbjærge i Vindland: enten det nordostlige forbjærg på Rügen, die Stubben-Cammer (eller Stubber-Cammin), i hvilket navn ordet stubber af Nordboerne let kunde göres til staur; eller også, og dette er vel formedelst nærheden af Danmark det rimeligste, den sydostlige spidse af Femern, der endnu hedder Staver, og lige nordenfor sig har et Stobernthorp, der har sit navn af forbjærget; i kong Valdemars jordebog[4]) kaldes denne *Stobærthorp* eller *Stubperthorp*.

3. Gå vi fra Wagrien over Trave, så komme vi ind i OBOTRITERNES land. Folket omtales allerede i kong

---

[1]) Strodtmann, Probe einer etymol. hist. untersuchung über die bedeutung der ortsnamen im hzt. Schlesw. Flensburg, 1833, s. 30 anm — [2]) f. ex. *villæ Sclavorum* i kong Valdemars jordebog (Langeb. Script. VII, s. 542). — [3]) Ólafss. Tryggvas. i Fornmannas. II, kap. 243. — [4]) S. 541. 542.

Alfreds oversættelse af Orosius, kaldes dèr *Apdrede* og sættes nordenfor Oldsaxerne. Det udgjorde en anseelig stamme, der tidlig blev bekendt ved sine krige med Karl den store, og tillige beherskede Vagrier og endnu andre mindre stammer. De egentlige Obotriter boede fra mundingen af Trave langsmed grændserne af det Lauenborgske til Steckenitz's indløb i Elben; mod østen strakte de sig til floden Warnow. Deres hovedstad hed *Mikilenburg*, nuværende landsby *Mechlenburg*, söndenfor Wismar, og efter dens gamle navn Rereg kaldtes de også *Reregi*[1]).

Mod sydvest boede i det nuværende Lauenborgske indtil floden Bille POLABERNE (po Laba, ved Elben). Deres hovedstad var *Racisburg*[2]), Ratzeborg. Længer mod sydøst boede Smeldinger.

Foruden disse steder ere endnu følgende byer og fæstninger mærkelige i Obotriternes land:

Illoga, *Illoue*, Ilow[3]) (eller, som man mener, også kaldet Ilinburg), nu et adeligt gods ikke langt fra Nienburg i amtet Bukow.

Zuerin, *Sverinum*[4]), nuværende Schwerin i Schwerinerseen.

Nordenfor samme *Wissemer*, hos Islænderne *Vizmarköfn*[5]), nuværende Wismar. Herved kan tillige bemærkes *provincia Pola*[6]), hvis navn endnu er tilbage i øen og amtet Poel.

---

[1]) *Obotriti, qui altero nomine Reregi vocantur, et civitas eorum Magnopolis.* Adam. Brem. lib. 2, cap. 10. — [2]) *Polabingi, quorum civitas Racisburg.* Adam. Brem. l. c. — [3]) Helmold, lib. 1, cap. 87. Saxo, lib. 14, s. 317. — [4]) anf. steder. — [5]) Knytl. kap. 108. — [6]) Saxo, lib. 14, s. 292. —

Rostock, hos Islænderne *Rauðstokk*[1]), nuværende Rostock, og rimeligvis dens Altstadt.

Beliggenheden af disse steder leder igen til at bestemme det mere uvisse *Dobin.* Det nævnes tilligemed Ilowe, Mikilenburg og Zuerin[2]), og kaldes hos Islænderne *Dubin* eller *Dubbin*[3]). For at komme hertil landede de Danske ved Vizmarhöfn; det er da rimeligt at søge det i nærheden af denne egn. Det må fremdeles have ligget i nærheden af en ø Lips, thi i kejser Otto den fjerdes Confirmatio privilegii dati ab Henrico duce Saxoniæ episcopatui Sverinensi anføres: *prope Zwerin duas villas Rampe et Lizchowe, quæ alta villa dicitur, insulam Zwerin adjacentem usque ad rivulum et aliam insulam prope Dobin, quæ Lipis dicitur*[4]). Her nævnes Dobin som et bekendt sted, for at bestemme beliggenheden af øen Lipiz; men da vi kende denne, kunne vi omvendt benytte øen til at bestemme byen. Der findes en ø Lieps nordvest for Wismar; man kunde altså søge Dobin etsteds imellem denne by og Schwerin, men da navnet ikke her genfindes, så må man formode, at der ved øen Lipiz sigtes til byen Lübz eller Lübitz, og at Dobinum er den norden derfor liggende landsby Dubin, ikke langt fra klosteret Dobbertin i amtet Goldberg; Suhm har også gættet på et andet, endnu sydligere sted af samme navn, nemlig Dobin ved Krakower-søen, men at dette kan være det sted, som de danske toge gældte, benægter Rudloff, som det synes med grund, aldeles[5]).

---

[1]) Knytl. kap. 108. — [2]) Helmold, lib. 1, cap. 87. Saxo, lib 14, s. 254. — [3]) Knytl. kap. 108. — [4]) Westphalen, Monum. t. 4, s. 899. — [5]) Suhms Danm. hist. 7 d. s. 62. 6 d. s. 18. Rudloffs Mechlenb. gesch. 1 th. s. 110. 152.

208 Söndenfor Rostock, imellem Bützow og Schwan, i nærheden af landsbyen Wick, der hvor floden Nebel falder i Warnow, lå den vendiske fyrste Niklots borg *Werle* eller *Wurle* (*Urle*)[1]. Det er historisk bekendt, at Niklot faldt, da han gjorde et udfald fra denne sin borg imod de Danske, og sammenhængen af den historiske fortælling derom viser, at denne borg må være det i Knytlinga omtalte *Urk*[2]), hvilket navn da må være fremkommet ved en læsefejl isteden for *Urle*. Om stedsnavnene i Knytlinga kan overhovedet bemærkes, at deres rette form ofte kun ved gisning kan udfindes; man har ikke ved udgaven kunnet benytte nogen pergaments-codex, og afskriverfejl kunde således let indsnige sig især i navne på steder, som afskriveren ikke kendte til[3]). På nogle steder har dette, som det følgende ydermere vil oplyse, åbenbar været tilfældet. Efter Helmold faldt Niklot, da han drog ud fra Wurle, og han fortæller omstændigheder om hans afhuggede hoved, der bragtes til lejren, lig det, Knytlinga fortæller som forefaldet ved Mjuklats borg Urk. Man kan næppe betragte disse steder nogenlunde i deres sammenhæng, uden at overtydes om, at ligesom Knytlingas Mjúklátr må læses Njúklátr og da er det samme som Nyklot, således er også den i Knytlinga nævnte borg Urk det samme som denne Nyklots borg Urle; intet er heller simplere, end at *le* kunde læses som *k* i et gammelt håndskrift af en, der ikke vidste, hvad der skulde stå. Langebek[4]) har gættet på, at Knytlingas Urk måské er byen og provinsen

---

[1]) *Wurle, situm juxta flumen Warnou prope terram Kicine.* Helmold, lib. 1, cap. 87. — [2]) Knytl. kap. 119. — [3]) se også fortalen til Danasögur, s. 8 ff. — [4]) Scriptor. rer. Dan. t. 4, s. 218. anm. a.

Ucra, Uckermark i Pommern, men efter den historiske sammenhæng kan dette ikke være tilfældet.

4. Vi ere måské ved anførelsen af nogle af de foregående steder kommet ind i endnu en vendisk stammes gebét, thi østenfor Obotriterne træffe vi omkring ved floden Warnow de efter den kaldte WARNER, hos Helmold *Varnavi*, eller Variner, Heruler, Werler.

Floden Warnow hedder hos de nordiske skribenter *Gudacra amnis* eller *Guðakrsá*[1]); det er flodens vendiske navn. Schwarz mener, den kaldtes så efter en afgud Goderack, så at det egentlige navn skulde være Goderackå[2]); afguden lade vi stå ved sit værd, men at det sidst anførte navn er det rette, viser den nys anførte Schwerinske dotation, hvor der blandt flere *villas in Ylowe* nævnes en ved navn *Goderac*, som rimeligvis kan have givet floden navn. Nordboerne gjorde dette navn til *Guðakr* (Gudager); et sted i Norge hedder iblandt andre således, og det hele navn fik derved for dem betydning. Saxe beskriver denne flods indløb som så dyndfuldt (*vadosus aditus*), at kun ett skib kunde sejle ind ad gangen; han omtaler også en sø (*lacus*), som efter sammenhængen er der Breitling ved Warnemünde.

5. Østenfor Varnerne komme vi til den store vendiske stamme, som er bekendt under navnet WILZER eller LUTITIER, LEUTICIER[3]); de kaldte sig selv WELATABER, og deltes atter i flere mindre stammer, nemlig TOLLENSER, RHEDARIER, KISSINER og CIRCIPANER. Alle disse stam-

---

[1]) Saxo, lib. 14, s. 295. Knytl. kap. 119. — [2]) Schwarz, Geogr. Norder-Teutschl. s. 52. — [3]) *Leuticii, qui alio nomine Wilzi dicuntur.* Adam. Brem. lib. 2, cap. 12. *Welatabi, qui et Wilzi dicuntur.* Id. De situ Daniæ.

mer boede imellem floden Warnow eller Goderackå, som vi nys have betragtet, og Oderen, som vi snart skulle betragte.

Förend vi gå over til de enkelte stammer og steder, må vi kaste et blik på det almindelige folkenavn. Vilzerne ere de *Wylte*, som Alfred omtaler i sin oversættelse af Orosius, og rimeligvis findes navnet også i den kæmpe *Vasce*, som Teutonerne kalde *Wilze*, hvilken Saxe lader sin Stærkodder overvinde[1]). Også dette folks andet navn *Leutitii* forekommer hos Saxe, kun at der hos ham ved en læsefejl står *Lentitii*. Kranz har samme fejl. I Schousbøls danske oversættelse af Saxe er dette folkenavn endog blevet til stedsnavnet Lenzen, som ligger langt borte ved Elben. Der fandtes intet slavisk folk med navnet Lentitii i Pommern, og at det folk, Saxe mente, må søges her, viser hans sammenstilling af *Rugiana littora ac Lentitii anfractus*[2]). Schwarz har også allerede bemærket, at den rette læsemåde er Leutitii, og mener, at derved nærmest må forstås den stamme, som boede omkring ved nuværende Loitz (Lösitz) ved Peenefloden, og at udtrykket anfractus passende kunde anvendes på egnen omkring Rückfloden, Wückerbodden og Ciselfloden[3]).

Der findes nemlig flere större og mindre floder i dette land, af hvilke vi, til oplysning af det følgende, må bemærke:

Floden Peene, hos Saxe *Penus fluvius*[4]). Den udspringer inde i det Meklenborgske, böjer sig derpå mod norden og tager sin retning mod østen forbi Demmin,

---

[1]) Saxo, lib. 6, s. 105. — [2]) Saxo, lib. 14, s. 329. — [3]) Schwarz, Diplom. gesch. s. 679-680. anm. jfr. Suhms Danm. hist. 3 d. s. 85 anm. — [4]) Saxo. lib. 14, s 308.

Loitz, Anklam, og falder ud i en bred strõm, Peenestrom, som drejer sig mod nord og sætter das kleine Haff i forbindelse med Østersøen; omtrent ved Wolgast fører den navnet Peenemünde.

Fra syden kommer bifloden TOLLENSE, som falder i Peene noget sönden for Demmin. Fra norden kommer bifloden TREBEL, som mod vesten løber på grændsen af Pommern og forbinder sig med Peene noget norden for Tollense.

Fra Trebel går atter mod østen DER RÜCKFLUSS eller DER RÜCKGRABEN, som løber forbi Greifswalde. Alle nordiske beretninger om de Danskes toge til denne egn forudsætte, at disse vande for den tids skibe må have været sejlbare, og dette bekræftes af fremmede kilder; Rückfloden ved Greifswalde var nemlig den gang bredere end nu, og man vidste ikke nogen forskel på der Rückfluss og der Rückgraben, men begge udgjorde kun én flod; ligeledes er det et almindeligt sagn, at man fra denne flod kunde sejle ind i floden Trebel[1]). Det ældste navn på denne Rückfluss var *Hilda* eller *Ilda*, der også findes i abbediet Eldenow, under hvilket landsbyen Wieck hørte; måské menes der da ved Nordboernes *Svöldrá* denne flod, som da fortsatte sit løb forbi øen *Svöldr*, som vi længer hen skulle omtale.

Mod norden var egnen omkring nuværende Stralsund bedækket med store skove og aldeles ubeboelig. Herfra kom DIE BARTHE eller BARTHEKE, som havde sit udløb mod nord. Mod vesten dannes grændsen af DIE REKENITZ, som løber ud ved Dammgarten. Men i denne med

[1]) Schwarz, Diplom. gesch. s. 216 ff. o. fl. st.

store skove og moradser opfyldte egn omtales i ældre tider endnu mange andre småfloder og vande, f. ex. rivulus Trebine; flumen Plawenitze og rivulus Rosenforth, der begge faldt i Barthe; palus Stoyde; rivulus Alkun o. fl. På Zingst gik en arm af havet, kaldet aqua Kraminke, midt igennem øen og forbandt das Binnenwasser med Østersøen [1]).

6. Förend vi betragte de egentlige Lutitiers provinser, må vi endnu indskyde en kort beskrivelse over øen Rügen, som udgjorde en af de vigtigste genstande for de Danskes toge.

Denne ø kaldes i de islandske skrifter *Ræng* eller *Ræing* eller *Re* [2]), hvorved dog nærmest forstås det egentlige fastland af øen, som Saxe [3]) kalder *continens*, forskelligt fra den nordlige del, hvorpå byen Arkona lå. Rügewit synes saaledes også, efter Schwarz [4]), at betegne afguden på det egentlige Rügen eller det större fastland. Hos Saxe kaldes øen i almindelighed *Rugia*; i diplomer hedder den *Ruya*. Indbyggerne kaldes af Islænderne *Rængar* eller *Rængjar* [5]), Helmolds *Rugiani* eller *Rani*. Navnet Ræng

---

[1]) F. Oom, Das alte Barth, i Baltische studien, 1 h. s. 176. — [2]) Knytl. kap. 120. 123. Hkr. Hákonars. Hák kap. 293. Om Magnus den gode fortælles, at han gjorde et tog til landskabet Jóm, og kom på tilbagevejen til Danmark *fyrir Re à Vestlandi*, hvilket i verset hedder *á Re fyrir víðu Vindlandi* (Magnúsar góða s. kap. 28), d. e. Rügen. Det er klart, at det er samme sted, hvor det bekendte slag holdtes mellem Magnus den gode og Svend Ulfsen, men som i sagaerne er blevet så forvansket, da der snart læses *fyrir Vestrlandi á Re*, snart *fyrir vestan Aren* eller *á Re fyrir víðu Vestlandi* (Hkr. t. 3. s. 36. Magnúsar góða s. kap. 37), og som alle fortolkere, Torfæus, Suhm og udgiverne af Hkr., have søgt ved Sylt eller Føhr på den vestlige side af Sönderjylland! — [3]) Saxo, lib. 14, s. 248. — [4]) Diplom. gesch. s. 599. — [5]) Knytl. kap. 120.

udstraktes også til hele det senere såkaldte rügiske rige, som ikke blot omfattede denne ø, men også en stor del af det pommerske fastland; dette er f. ex. tilfældet, når Knytlinga[1]) beretter, at der på kong Valdemars tid byggedes elleve kirker på Ræng, og at bispedömmet dèr var i den stad, som hedder Usna (Usedom, hvor det første pommerske bispedömme blev anlagt), samt at bispedömmet havde 130 kirker.

Provinser og steder på Rügen vare:

Saxe nævner *insula Arconensis*[2]), *quæ Withova dicitur*, hvilken ved et lille sund (*fretum*), næppe så stort som en flod, var adskilt fra *Rugia*[3]); han kalder den også *provincia Arcun* og modsætter denne ø (*insula*) det faste land (*continens*)[4]); imidlertid var dette landskab ikke egentlig nogen ø, men en halvø; der var nemlig en landstrimmel (*tractus*), som forbandt dette Arkonensernes land (*Archonensium fines*) med fastlandet eller den øvrige del af Rügen[5]). Efter denne beskrivelse er det altså nuværende provins WITTOW, den nordligste del af. Rügen, i diplomer kaldet *Wythuy*, *Wytowy*; adskilt fra den sydlige del af Rügen ved das Binnenwasser, som går ind fra die wittowsche Fähr, og ved en smal landstrimmel forbunden med halvøen Jasmund. Efter Saxes beskrivelse har das Binnenwasser da ikke været nær så stort, som det nu er[6]).

Her lå imod nordost på den höje kridtklint byen *Arkòna*, *Archona* på *Rugia*[7]), *Arkún í Vindlandi*[8]). Den

---

[1]) Knytl. kap. 123. — [2]) *Withora* i Stephanii udgave er en læsefejl. — [3]) Saxo, lib. 14, s. 322. — [4]) Saxo, lib. 14, s, 289. — [5]) Saxo, lib. 14, s. 248. — [6]) Schwarz, Geogr. Norder.-Teuschl. s. 90-94. Dipl. gesch. s. 656-657. — [7]) Saxo, lib. 14, s. 248. — [8]) Knytl. kap. 101.

213-214
lå, efter Saxes beskrivelse, på toppen af en höj klint, der på den østlige, sydlige og nordre side var befæstet ikke ved kunst, men af naturen; denne befæstning så ud som stejle volde, der vare så höje, at man ikke kunde nå derop med en pil, udkastet ved blider. På de tre sider gik havet rundt omkring den, men imod vesten var den omgiven af en vold af halvtredsindstyve alens höjde, hvis nederste del bestod af jord, men oventil var den bygget dels af tömmer, dels af jord. På den nordre side var en brönd, til hvilken der førte en forskanset og befæstet vej. Midt i byen var en vid og åben plads, på hvilken træ-templet stod med Svantevits billede[1]). Dette giver en betydelig oplysning om beskaffenheden af de vendiske stæder; Arkona udgjorde ikke en stor anseelig by, som heller ikke på det sted, hvor den lå, kunde rummes, men en fæstning med templet og tempelskatten, og i det höjeste en derved liggende flække; dette bekræfter også Saxe på et andet sted, hvor han omtaler den som en fæstning, til hvilken indbyggerne i krigens tid toge deres tilflugt, hvis porte vare lukkede, men hvis volde ikke vare besatte med vagt, da man anså den mægtige guds nærværelse for beskyttelse nok[2]). Senere beskrives stedet, hvor Arkona lå, som en landspids af figur som en afstumpet kegle og så höj og stejl opadstigende, at man fra stranden af ikke kan nå den med et pileskud. Mod landsiden går en overordentlig höj vold, på hvis top man ser en række af höje, som ligne gravhöje. Der hvor denne vold mod norden støder til stranden findes endnu en höjde, kaldet Jaromars borg, som er næsten ubestigelig fra selve volden af. Indgangen

[1]) Saxo, lib. 14, s. 319. — [2]) sst. s. 284.

til fæstningen går over nysanførte vold, og vejen, som fører op i en skrå höjde, er endnu kendelig. Hele indbegrebet af fæstningsværkerne udgör kun et par morgen land, som dyrkes af beboerne af den nærmest liggende landsby Putgarten. Navnet Arkona udleder man af arck eller erck, en bjærgtop[1]). Höjden af forbjærget Arkona angives til 173 rhinlandske fod[2]).

På Wittow ligger en anseelig landsby Wyck eller Wieck[3]). Steder med dette almindelige navn findes der vel adskillige af på det pommerske fastland, men i beliggenhed stemmer dette bedst med det i Knytlinga nævnte *Vík*, da de Danske droge fra Stræla til Valung, derpå til Vík, og derfra til Hèðinsey[4]); jfr. de øvrige her nævnte steder i det følgende.

Ved en landstrimmel forbindes Wittow med halvøen Jasmond, der ved en lignende landstrimmel forbindes med det egentlige Rügen, men for resten er omgivet med vand. Denne provins nævnes først hos Saxe, der kalder den *provincia Jasmonda*[5]). I Knytlinga derimod forekommer dette navn ikke; men der nævnes i denne saga to gange et *Asund*[6]), som igen ikke findes hos Saxe. Man måtte derved let falde på, at disse navne ere ett og det samme, at afskriveren af Knytlinga ikke har lagt mærke til stregen over *u*, som skulde udtrykke *m*, eller at denne har været utydelig, og at han da har afskrevet *Asund* for *Asmund*. Dette bliver næsten til visshed, når man i Knytlinga og Saxe betragter sammenhængen af de toge, ved hvilke disse

---

[1]) Schwarz, Diplom. gesch. s. 618 ff. — [2]) F. v. Hagenows Special-charte der Insel Rügen. — [3]) Schwarz, Diplom. gesch. s. 694. — [4]) Knytl. kap. 121. — [5]) Saxo, lib. 14, s. 312. — [6]) Knytl. kap. 121. 122.

215

navne forekomme, thi vel afvige beretningerne, men de støde dog sammen deri, at der holdtes en samling ved Stræla, da toget forefaldt til Jasmonda og Asund. Tilstrækkelig oplysning herom vil dog først erholdes, når man i andre kilder kan påvise dels den høvding Dalemar, der efter Knytlinga herskede i Asund, dels den afgud Pizamar, der dyrkedes sammesteds. Efter Suhm[1]) skulde der ved Asund forstås den strækning af Rügen imellem Strela og Hiddensee, langsmed Streelersund, eller også den ved sundet liggende Olde Vehr (die alte fähre); da angivelsen i de historiske beretninger er så ubestemt, så kan det sidste sted især komme i betragtning, men navnet genfindes da ikke mere.

I provinsen Jasmond nævner Saxe også *Gor promontorium*. Navnet (*gor*, *gora*, *góra*) betyder et bjærg i almindelighed, og flere steder på Rügen, blandt andre den senere såkaldte by Bergen, bare dette navn. Suhm[2]) antog Saxes Gor for at være det østlige næs på Mönkgut, kaldet Pert, ved hvilket landsbyen Gören ligger; man må da antage, at Absalons tog, som skete fra Arkona af, gik helt ned til Mönkgut, der ikke hørte til provinsen Jasmond. Schwarz[3]) antager Saxes Gor for at være selve det bekendte nordostlige forbjærg på Jasmond, die Stubbencammer.

Skönt det ligger udenfor vort nærværende æmne, vil det dog for danske læsere være interessant at mindes om, at det er i denne provins, lige vestenfor die Stubbencammer, man endnu viser levningerne af Herthaburg, norden-

---

[1]) Danm. hist. 7 d. s. 203. 297. — [2]) Danm. hist. 7 d. s 205. Jfr. Estrups Absalon, s. 63. — [3]) Geogr. Norder-Teutschl. s. 102.

for en sø kaldet Hertha See; begge stå i forbindelse med hinanden, da volden, som endnu er til, böjer sig i en bue, hvis ender gå ned til søen, til hvilken en sti fører ned fra voldens midte, hvor man mener, at det af Tacitus omtalte Herthas tempel har ståetʼ[1]).

Fra begge halvøerne gå vi over til det egentlige Rügen og komme da på den vestlige side til provinsen WOLUNG. Schwarz kalder provinsen Schaprode og mener, at landsbyen Schaprodes navn udstraktes til den hele provins, men tilföjer dog, at diplomer vise, at den hele egn så vel som landsbyen fordum hed Wolung. Det diplom fra år 1193, i hvilket de først omtales, og på hvilket han beråber sig, er stiftelsesbrevet for nonneklosteret i Bergen; heri forekommer: *„mansio in Wollungh, quæ dicitur Szabroda cum duabus quercinis silvis, agris, pratis et colonis.“*[2]) Det er åbenbart, at *quæ* her ikke går på *Wollungh*, men på *mansio*, så at Wolung er provinsens navn, og Szabroda den omtalte *mansio*. Dette stemmer da aldeles med de nordiske kilder, i følge hvilke Schaprode ikke er en provins, men en havn. Provinsen kaldes nemlig i Knytlinga[3]) *Valung* eller *Falong* og siges at være et landskab eller herred (*hèrað*), til hvilket man kom over fra det fylke, som ligger ovenfor Stræla; hos Saxe[4]) *Valungia*. Knytlinga nævner tillige, men kun på et eneste sted[5]), *Analöng*, medens derimod Falong eller Valung forekomme oftere; dette Analöng, som fra Knytlinga er gået

[1]) Schwarz, anf. st. s. 98-101 og v. Hagenows kort. — [2]) Schwarz' Geogr. Norder-Teutschl. s. 140-141. Diplomet i sammes Diplom. gesch. s. 530, hvor det ovenfor anførte sted findes s. 532. — [3]) Knytl. kap. 120. — [4]) lib. 14, s. 295. — [5]) i slutningen af kap. 120.

over til de geografiske kompendier som et særeget landskab på Rügen, er, som Suhm allerede har bemærket[1]), det samme som Valung; læsefejlen er let at forklare; der har i håndskriftet stået *aualong*, hvilket kunde læses enten som *á Valong* eller *Analong*.

Knytlinga fortæller, at de Danske hærgede på Valung og vilde derpå vende hjem, men da kom om natten Rügerne fra riget Re under deres anfører Domabur efter dem ved *Masnes*. Begge partier underhandlede med hinanden; Domabur vendte hjem, og kong Valdemar lagde med sin flåde til den havn på Re, som hedder *Skaparödd*. Re er da det egentlige Rügen, og Skaparödd nysanførte by Schaprode, om hvilken det også hedder i et diplom af Witzlaf den fjerde: *castrum et terra Scaprode dicta in terra nostra Ruya sita*[2]). Masnes må have ligget på vestsiden af Rügen og sydligere end Schaprode, altså netop på det strøg, hvor nuværende ø Umanz ligger; men et sted af dette navn findes ikke. Rimeligvis er da også Knytlingas *masnes* en læsefejl, hvad enten nu deri stikker selve øen *umanz* eller det på den liggende Waase eller eller Vokenitz eller et lignende navn.

På det egentlige Rügen nævnes fremdeles: provinsen og byen CHARENZ, nu Garz, i Knytlinga *Karenz*, hos Saxe *Karentin* (*Karentia?*)[3]). Byen bestod, ligesom forhen er bemærket om Arkona, af en borg og en derved liggende flække, som i fredstid, efter Saxes beskrivelse, var næsten øde (*locus pacis tempore desertus*), men i krig tjente som et tilflugtssted for hæren. Den blev således en gang ved

---

[1]) Danm. hist. 7 d. s. 200-201. — [2]) Schwarz, Geogr. Norder-Teutschl s. 143 anm. — [3]) Knytl. kap. 122. Saxo, lib. 14, s. 326.

et af de Danskes anfald opfyldt med en besætning af 6000 mand, som toge plads i de vel tildels i hast opførte hytter, der havde tre stokværk og stode så tæt på hinanden, at når byen var bleven anfalden med krigsmaskiner, vilde ingen sten være falden til jorden. Byen var omgiven med moradser, igennem hvilke der førte kun én besværlig vej; enhver, som betrådte denne, stod, når han veg for meget til siden, fare for at synke i dybe moser; var man kommen over denne vej, så førte en smal fodsti imellem volden og moserne til borgens port[1]). Denne beskrivelse, så vel som hin ovenanførte over Arkona, giver en temmelig tydelig forestilling om Vendernes stæder og den måde, hvorpå man, ved at anlægge dem på höje bjærge eller imellem dybe moser, søgte at göre dem utilgængelige for fjenden.

Knytlinga fortæller, at de Danske sejlede til Hèðinsey (Hiddensee) og bleve der et par nætter. Derpå bad kongen Absalon at drage forud, men han selv og Jyderne lagde til ved Stræla (ved Stralsund); da det begyndte at mörkne, roede biskoppen med sine folk frem forbi kongen til *Parez* og red op til byen Garðs, men dèr kom Venderne imod ham, og der holdtes et slag ved en sø (*vatn*): Absalon sejrede, red ud til sine skibe, kongen kom til ham, og de vendte tilbage til Stræla[2]). Hos Saxe finder man derimod, at kongen gjorde et tog til Arkona, sejlede derpå til en havn (*portus*), som indvånerne kaldte *Por*, og for ikke at stride med alle Rüger på én gang, lod han Absalon om natten sejle til *Zindra* (eller *Ziudra*), som

[1]) Schwarz, Geogr. Norder-Teutschl. s. 130 og sammes Diplom gesch. s. 572 ff. — [2]) Knytl. kap. 121.

Absalon ødelagde tillige med egnen der omkring; to af hans ryttere forfulgte fjenderne, som toge flugten over en sø (*stagnum*)[1]). Ligesom det er uvisst, om begge disse beretninger gælde ett og samme sted, så må det også blive tvivlsomt, om Parez og Por er det samme. De må imidlertid have ligget enten ved Stralsund eller på den sydlige side af Rügen. Et Poretz (Preetz) nævnes i Advocatia Sundis[2]); flere steder på Rügen have, efter Schwarz[3]), ført navnet Por, hvilket han slutter af gudenavnene Porenutz og Porevitz. Efter Suhm[4]) er Por måské den store Proner-vig imellem Rügen og Pommern, og Parez nuvær. Poseritz, der dog ligger noget oppe i landet på Rügen. Læser man for Zindra Ziudra[5]) så er dette sted Zudar i det sydlige Rügen, og Garðs det samme som Karenz, samt den omtalte sø den sönden derfor liggende Garzer See. Og det vilde da stemme med Milzahns mening, at der ved Por forstodes die Glewitzer Fähr, hvor overfarten var fra Karenz til Pommern[6]).

Gå vi herfra igen mod vesten, så finde vi endnu på Rügens sydlige side Saxes *littus Dreccense*[7]); det er kysten af en halvø, på hvilken ligger endnu byen *Drigge* og det såkaldte Drigger Ort[8]). Godset Drigge, hvoraf stedet har navn, forekommer i en gammel fortegnelse over godserne i provinsen Altenfähr[9]).

Endelig fortæller Knytlinga, at de Danske lå ved

---

[1]) Saxo, lib. 14, s. 310. — [2]) Schwarz, Geogr. Norder-Teutschl. s. 225. 226. — [3]) Sammes Diplom. gesch. s. 600. — [4]) Danm. hist. 7. d. s. 201, jfr. s. 292. — [5]) Andre læse *Zuindra* og antage med Krantz (Dania, lib. 6, cap. 22) at det lå ved Zvina, Svinemünde (Gram in Meursium, lib. 5, s. 312). — [6]) Estrups Absalon, s. 60. — [7]) Saxo, lib. 16, s. 377. — [8]) v. Hagenows kort. — [9]) Schwarz, Geogr. Norder-Teutschl. s. 152.

Stræla, sejlede morgenen efter til *Tíkarey* (*Tríkarey*) og vilde hærge Voztrosa[1]). Navnet Tíkarey er, endog hvad læsemåden angår, aldeles uvisst, men da Voztrosa er en landstrækning lige overfor Mönkgut eller den sydostlige del af Rügen, så kommer det dèr sydligst liggende Gross og Klein *Zicker* med bugten Zicker See det nærmest i navn og beliggenhed.

Blandt de ved Rügen liggende mindre øer mærkes:

Strax vestenfor Rügen ligger øen *Hiddensee*. Schwarz er noget vaklende i sin mening, om der ved Saxes *Hithim insulam* menes denne ø; thi på et sted siger han, at Saxes Hithim er nuværende Hiddensee, på et andet, at den ældste efterretning, man har om øen Zingst (Cynxt), findes hos Saxe, der altid kalder den Hythim, som man ellers skulde tro var Hiddensee, når ikke omstændighederne hos Saxe vare derimod[2]). Ved at betragte beretningerne om de flere toge, ved hvilke Saxes *Hithini insula* (thi *Hithim* er kun en læsefejl for *Hithini*) og Knytlingas *Hèðinsey* nævnes, vil man dog let overtyde sig om, at derved ikke kan menes andet end nuværende ø Hiddensee. Den var i almindelighed det sted, hvor den danske flåde først søgte hen, hvor den havde et slags tilflugts- og spejdersted i sundet imellem øen og det egentlige Rügen, hvilket ganske stemmer med denne øs beliggenhed og den på sammes østlige side værende havn.

Byen Stralsund hed fordum Strelessund og kaldtes så efter øen Strela eller, som Knytlinga kalder den, *Stræla*. Der holdtes også *apud Strelam* en sammenkomst imellem

---

[1]) Knytl. kap. 129. — [2]) Schwarz, Geogr. Norder-Teutschl. s. 135 og 214.

kong Niels og Slavernes hertug Vratislav[1]). Denne ø nævnes desuden ofte i de vendiske toge og er nuværende ø Dänholm[2]).

På Stræla siger Knytlinga var en *„blótlundr er heitir Bóku (Beku)“*[3]). Navnet kan svare enten til die Beke eller til Bukkow. Et sted af sidste navn ligger ved Stralsund og forekommer i et diplom fra 1304, der nævner *„campus dictus Buccowe situs prope civitatem Stralessund“*. Kan man derimod antage, at meningen af Knytlingas sjælden nöjagtige efterretninger er, at stedet ikke lå på Strela selv, men at de Danske lagde til her og derpå droge til hin offerlund, så menes der uden tvivl et andet mærkeligt sted, omtrent tre mil fra Stralsund, som Schwarz beskriver således: Imellem landsbyen Gristow og fiskerlejet Kalckwitz, nærved das Binnenwasser, der nu sædvanlig kaldes die Beke, ligger et sted, kaldet Buccow; det er en ophöjet, oventil ganske flad plads, som har det omtalte Binnenwasser mod østen og syden, men er for resten omgiven med lave grunde, der ved flod stå under vand, og da forvandles höjden selv til en ø; nu findes der kun levning af en »hünengrab«, men der synes forhen at have ligget en borg til at forsvare indløbet imellem denne höjde og den et kanonskud derfra liggende ø Rims eller Rymitz[4]). Besynderligt er det derimod, at Suhm[5]) antager Böke eller Beke for nuvær. Bunge (Bug), en smal landstrimmel, som hænger sammen med Wittow, da denne ligger på den nordligste del af øen Rügen, og Böke må have ligget på den sydlige side i nærheden af Strela.

---

[1]) Saxo, lib. 13, s. 235. — [2]) Schwarz, Diplom. gesch. s. 1. 5. — [3]) Knytl. kap. 121. — [4]) Schwarz, Geogr. Norder-Teutschl. s. 237. — [5]) Danm. hist. 7 d. s. 209.

Med de øer, som have ligget ved den sydostlige side af Rügen, imellem denne ø og fastlandet, ere foregåede store naturomvæltninger. Man har efterretninger om en stor oversvömmelse i året 1309 (eller 1304), hvorved det såkaldte Neue Tief er blevet dannet. Redeswitz, Lancke og flere steder på det höjere liggende Mönkgut på Rügen nævnes som de endnu ligge i diplomer för denne tid; men øen Ruden skal derimod have ligget Rügen så nær, at der var kun som en lille bæk imellem dem; på øen Ruden nævnes år 1264 to landsbyer, Ruden og Carwen; den såkaldte Greifswaldische Oie blev 1191 skænket til Greifswalde under navnet Swant-Wusterhusen (eller Wasser-Wustrose), uden tvivl i modsætning til det faste land Wostrose, som ligger derved; der kan da heller ikke være nogen tvivl om, at nuværende Oie da var langt större end nu, det vilde ellers have været en höjst ubetydelig gave; man formoder endog, at den har strakt sig helt hen til øen Ruden. I nærheden af Ruden og Oie nævnes endnu en ø Svetza, en adelig families ejendom, som skrev sig derefter; denne ø er heller ikke mere til; der nævnes en flod Damne, som omgav en ø, hvilken man heller ikke finder mere. Endelig strakte øen Usedom sig forhen i det mindste en halv mil höjere op mod nord end nu[1]). Når man betragter disse efterretninger og denne egns nuværende udseende på et större kort med alle dens grunde, så vil man finde det sandsynligt, at der imellem Rügen og det lige overfor liggende fastland ved Wusterhausen har forhen ligget én större og vel flere mindre øer, kun

---

[1]) Schwarz, Geogr. Norder-Teutschl. s. 119-123, og Diplom gesch. s. 252.

222 ved smalle vande adskilte fra hverandre, og dette vil da betydelig bidrage til at oplyse de nordiske efterretninger.

I disse omtales nemlig *austr fyrir Vindland* en *ø Svöldr*, en flod *Svöldr-á*, eller efter en variant et *Svanland* eller *Svauland*, som denne flod var ved, samt en *portus Svaldensis* eller *Valdensis*[1]). Denne *ø* Svöldr kan da næppe være andet end nysanførte *ø* Svant-Wusterhausen eller en anden undergået större *ø* henimod Greifswalde til; floden må have været et nu til et dyb forvandlet udløb ved denne *ø*; og portus Svaldensis eller Valdensis en havn ved Wyker-Bodden, rimeligvis dat olde Deep, som det kaldes i diplomer, ved landsbyen Wyk, som blev anlagt af de Danske, og i diplomer forekommer under navnet *vicus Danicus*[2]).

7. Fra Rügen vende vi atter tilbage til det faste land eller Lutitiernes fire hovedstammer, som allerede ere nævnte; de adskilles ved Peenefloden, således at Kissiner og Circipaner boede på denne side Peene, Tollenser og Rhedarier paa hin side[3]).

Kissinernes navn genfindes enten i slottet Kussin (dèr hvor siden Neukloster anlagdes) eller i byen Kissin, hos Helmold *Cuscin*[4]), ved Warnow.

Circipanerne boede, som navnet viser, omkring ved Peene, (*circa Panim*); de strakte sig omtrent fra floden Rekenitz mod vesten til Peenefloden imod østen; men udbredte sig også over floden Trebel ind imellem Kissiner

---

[1]) Ólafss. Tryggvas. kap. 245-248. Hkr. t. 1, s. 331 ff. Knytl. kap. 5. 120. 122. Saxo, lib. 14, s. 340. — [2]) Schwarz, Diplom. gesch. s. 146-147. — [3]) *Chizini et Circipani, quos a Tholosantibus et Retharis fluvius Panis separat.* Adam. Brem. lib. 2, cap. 10. cf. lib. 3, cap. 24. — [4]) Helmold, lib. 2. cap. 3.

og Tollenser, samt over udspringet af floden Peene hen til floden Nebel[1]). Det er den nordlige del af deres landstrækning, der strakte sig langsmed det Rügiske sund, som Saxe mener med *Circipenensis provincia* og *Circipenensium palus*[2]).

TOLLENSERNE boede i Uckermark og Stargard indtil kilderne af Tollense, efter hvilken de føre navn. RHETERERNE eller Rhedarierne, som udgjorde den mægtigste stamme, boede fra Peene indtil Oder, også i Uckermark, og i det mindste i en del af Mittelmark, så at grændsen imod vesten gik over die Priegnitz indtil Lenzen ved Elben. Hovedstaden, som har givet folket navn, hed Rhetra. Den er ikke mere til, men man antager, at den har ligget ved den sydlige ende af Tollensersøen, hvor nu landsbyen Prillwitz ligger, dels fordi der ere fundne vigtige vendiske oldsager med navnet Rhetra, dels fordi der sammesteds endnu findes en höj, kaldet Rhetraberg. Den beskrives af Helmold og Adam fra Bremen[3]) som en by med ni porte, på alle sider omgiven af en dyb sø, over hvilken der førte en træbro; i de nordiske kilder nævnes den ikke, da den meget tidlig blev ødelagt. Imod syden ved Havelfloden, efter hvilken en anden stamme Hefelderne fik navn, og imod østen på den anden side af Oder stode Rhedarierne igen i forbindelse med endnu flere slaviske folk igennem Polen, Rusland og Ungarn, hvorved tillige Vendernes udbredte handel lader sig forklare.

8. I Circipanernes land omtales i de nordiske kilder følgende landskaber:

---

[1]) Schwarz, Geogr. Norder-Teutschl. s. 33. 53. 55. — [2]) Saxo. lib. 14, s. 343. lib. 16, s. 382. — [3]) Helmold, lib. 1, cap. 3. Adam Brem. lib. 2, cap. 11.

I det såkaldte rügiske Circipanien eller fyrstendömmet Rügen på denne side vandet lå provinsen BARTH med en borg ved udløbet af floden Barthe; provinsen havde mod østen landskabet Pütne (Stralsund og dets omegn), mod syden Grimmen, mod vesten floden Rekenitz[1]). Det er denne provins, Saxe kalder *Barta* (*Barca* er en læsefejl), og om hvilken han siger, at den ved et smalt sund er skilt fra Rügen *(Barca a Rugia brevi freto discreta)*; men nærmest sigter han kun til den landstrækning, som omgav byen Barth eller *castrum Barth;* den flod, han omtaler, er Barthe eller Bartheke[2]).

Fremdeles provinsen TRIBUSEES; ligeledes en borg eller *castrum* med tilhørende landstrækning ved floden Trebel. Men herfra udstrakte provinsens navn sig langt videre, så at det omfattede den störste del af fyrstendömmet Rügen på denne side vandet; i samme nævnes i en bulle af 1140 kun de tre hovedborge Triboses, Gützkow og Wolgast, som altså hver må have haft et anseeligt distrikt; man ser ligeledes af diplomer, at landskabet Tribusees strakte sig helt hen imod Stralsund (*terra Tribusees prout protenditur in Stralsund*); hos Saxe tages det tydelig i denne videre udstrækning. Det er altså det hele landskab söndenfor Barth imellem floderne Rekenitz, Trebel, Rück og sundet ved Rügen[3]). Denne provins kaldes i Knytlinga *Tribuzis* og hos Saxe *Tribusana provincia*[4]).

I forbindelse med nysanførte forekommer endnu en anden landstrækning med en by: I Knytlinga fortælles

---

[1]) Schwarz, Geogr. Norder-Teutschl. s. 200-203. — [2]) Saxo, lib. 14, s. 286-287. — [3]) Schwarz, Geogr. Norder-Teutsch. s. 170-173. 180. — [4]) Knytl. kap. 122 123. 129. Saxo, lib. 14, s. 313. lib. 16, s. 382.

nemlig, at kong Valdemar drog til Stræla og red op dèr *til Tribúzis ok Atripíðen,* hærgede landet rundt om, indtog borgen og drog derefter hjem. På det tilsvarende sted hos Saxe fortælles, at kongen overfaldt *Circipenensis provincia;* man kom igennem et stort uføre, et morads med bække og grøfter (*vasta et cænulenta palus*), derpå igennem en meget stor skov; derpå så de byen (*vicus*), som var omgiven med et så stort vand (*palus*), at man kunde sejle deri med skibe. Byen var mere befæstet af naturen ved det vand, som omgav den, end ved kunst; den havde kun en vold på én side med en bro; høvdingen sammesteds, Otmar, lod broen afbryde, men kongen indtog desuagtet byen[1]). Ved at sammenligne begge beretninger skönnes, at det *Atripíðen*, som Knytlinga nævner, var det sted, hvor borgen (eller Saxes *vicus*) lå. Ved et af kong Knuds toge fortælles fremdeles efter Knytlinga, at kongen fik hjælp af Rügerne og drog med dem *til Tribuðis* (*Tribuzis*) og så *upp á Triþipen* (*Tripipen*, *Bipen*) og hærgede der; han red til deres købsted (*kaupstaðr*) og brærdte den; efter Saxe endnu omstændeligere, at kong Knud samlede en hær af 2000 Rüger, og marcherede igennem *Tribusana provincia*, som lå under hans herredömme; derpå gik han igennem Circipenensernes morads (*Circipenensium palus*), som hans fader för (på nys omtalte tog) var dragen igennem, og kom til byen (*urbs*) *Lubekinca.* Da han var dragen forbi denne, og vilde til *Diminum*, traf han på en by (*vicus*), hvor barbarerne drak, uden at tænke på nogen fjende (Knytlingas nysanførte *kaupstaðr).* De Danske vendte tilbage, og hæren adspredte sig for at hærge og brænde,

[1]) Knytl. kap. 124. Saxo, lib. 14, s. 342-344.

da kongen nu, for den lange vejs skyld, havde forandret sit forsæt at drage til Dimin. Kongen selv marcherede med 30 mand, da han fik at vide, at der var en gård (*villa*) forsynet med korn, men forsvaret af en stor sværm af fjender; han sendte derfor Absalon hen at hjælpe de andre. Absalon bemægtigede sig gården med dens forråd og vendte tilbage til kongen. Da denne havde overnattet i nærheden af Lubyna (*propter Lubynam*) og ødelagt de overblevne landsbyer, befalede han Rügerne at slå bro over det dyb (*lacuna*), som han för havde haft vanskelighed med at passere, gik over, besteg skibene og kom til den ved Peenefloden nærmeste havn[1]). Ved at betragte disse beretninger med nogen opmærksomhed vil man finde, at navnet *Atripiðen* i Knytlinga er læst urigtig for *á Tripiðen;* det ses tydelig ved sammenligning af kap. 124 og 129; på første sted har der stået: *reið þar upp til tribusiz ok á tripiðen* (hvilket afskriveren i sin ukyndighed har læst i ett ord), ligesom på sidste: *fór paðan til tribuziz ok svá upp á tripiðen*, på hvilket sted det foran gående *upp* har hindret afskriveren fra at læse fejl. Til de varianter, som findes i slutningen af navnet, må grunden have været, at det har været skrevet med *þ: tripiþen*, hvilket da er blevet læst som *p*: *Tripipen*, istedenfor *ð: Tripiðen.* Dette navn er det i diplomer oftere forekommende *Tribedne* eller *Tribeden*; man finder nemlig nævnt *castrum Barth cum terra attinenti, videlicet Tribedne vocata;* så og *a Butesowe* (Bützow i det Meklenborgske) *in utraque parte aquæ, quæ Nebula* (Nebelfloden) *dicitur, usque ad terram, quæ Tribedne* (i Langebeks afskrift *Tribeden*) *vocatur*. Dette Tri-

1) Knytl. kap. 129. Saxo, s. 382.

beden kan have ligget på to steder: enten nordenfor Tribusees henimod Barth til, efter førstanførte diplom, eller söndenfor Tribusees imellem dette og Demmin. Schwarz antager, at der menes ikke Tribusees på denne side Trebel indenfor Peene og Rekenitz, men landstrækningen på hin side Trebel henimod Güstrow og Nebel, eller vel endog den provins, som ellers kaldes Wasitha (nuv. Wastow ved Nehringen), hvor der endnu er spor af en gammel borg[1]. Denne egn, eller egnen strax østenfor Tribusees, hvor der også i et diplom fra 1285 omtales et *castrum antiquum*, der ligesom Tribusees selv var omgivet af floden Trebel og dens moradser eller søer[2]), er uden tvivl den rette. Thi ved at betragte det anførte tog ser man, at de Danske gik ud fra Stralsund, hvor flåden som sædvanlig lå ved Strela; de trængte tværs ind igennem landet og kom til en borg, som ikke nævnes, og hvis beliggenhed derfor heller ikke bestemt kan angives, men efter togets retning må det have været nuværende Richtenberg eller Franzburg, der ligge ved søer, eller vel endog Tribusees selv; kongen drog nu videre frem og agtede sig til Demmin; han kom da, som Saxe siger, til Lubekinca, der ikke kan være andet end nuværende *Lübchin* strax indenfor den meklenborgske grændse. Kongen opgav imidlertid forsættet at drage mod Demmin, hvortil der endnu var en lang vej, vendte tilbage over Lubyna og kom endelig til den havn, som er nærmest Peene. Denne havn er sandsynligvis det för omtalte Wyk ved Greifswalde[3]). Det er da også indlysende, at Tribeden vel lå længer inde end Tribusees,

---

[1]) Schwarz, Geogr. s. 174-179, jfr. s. 190, og Diplom. gesch. s 352. — [2]) Sammes Diplom. gesch. s. 340-341. — [3]) Schwarz, Diplom. gesch. s. 354.

hvilket også vel passer med Knytlingas udtryk: til Tribusiz ok *svá upp á* Tripiðen; men det kan ikke, som Kombst antager[1]), være nuværende Treptow ved Tollense, thi hele toget skete nordenfor Peene; den danske konge kom ikke engang ned til Demmin, langt mindre til Treptow, der ligger endnu langt sydligere. Hvad Lubyna er, lader sig vanskelig bestemme; det kan hverken være ved Stralsund, som Schwarz mener[2]); heller ikke Liebenau (Lubbenow) noget nordenfor nedre Peene[3]); derimod ligger landsbyen Leuenhagen, der også nævnes tidlig, lige i togets retning.

9. I pommersk Circipanien eller fyrstendömmet Wolgast lå:

Kastellaniet og provinsen Wolgast. Den hele provins kan ikke have været stor, om man end antager de to mindre provinser Westrosn og Lassan for at have været dele deraf; den vilde da strække sig fra Cises udløb i Wyker-Bodden (Angel-Beke), langs med grændserne af provinsen Gützkow indtil Peene ved dens udløb forbi Wolgast[4]). De nordiske kilder nævne kun byen *Valagust* eller *castellum Valogastum*[5]), nuværende Wolgast; samt øen *Kuaviz* eller *Kvauz*, der næppe kan være andet end nuværende ø *Koos* ved mundingen af Peene[6]).

Provinsen Westrosn kaldes 1170 terra Westrose; det er landstrækningen vestenfor Peenes udløb; navnet findes

[1]) Baltische studien, 1 h. s. 72 anm. 77. — [2]) Schwarz, Diplom. gesch. s. 11-12. — [3]) Suhms Danm. hist. 8 d. s. 66. — [4]) Schwarz, Geogr. Norder-Teutschl. s. 252. — [5]) Knytl. kap. 120. Saxo, lib 14, s. 300. — [6]) Suhm (Danm. hist. 7 d. s. 110) læser *Kuariz* og mener, det er nuværende Kulitz (Kubitz ved Kubitzer Bodden) på vestsiden af Rügen, söndenfor øen Umanz.

endnu, som man mener, i landsbyen Wusterhausen[1]. Det er denne landstrækning, som i nordiske kilder kaldes *Voztrosa*[2].

Provinsen GÜTZKOW med en by af samme navn hørte indtil år 1100 til Rügernes land; den strakte sig fra Peene til Rück. I diplomer hedder den *Gotzchowe*, *Chotzekowe*[3]; og heraf gjorde de nordiske kilder *Kotskógr* (hvorved ordet fik udseende, som om det var sammensat af *kot*, en hytte, og *skógr*, en skov) eller *Kotskógaborg*; hos Saxe *urbs Goscova*, *Cozcoa*[4].

10. På hin side Peene lå i Tollensernes land:

Kastellaniet DEMMIN med borgen Demmin ved Peenefloden. Det udgjorde en anseelig landstrækning, nemlig hele For-Circipanien og Tollensernes land indtil grændsen af Grosswin omtrent i egnen af Stolp ved Peenefloden[5]. De nordiske kilder nævne *Dimin* eller *Demina urbs*[6].

I Rhedariernes land lå:

Kastellaniet og provinsen GROSSWIN med en by af samme navn. Provinsen har navn af borgen, og denne (Grote-Swine) igen af Oderens udløb Swine. Provinsens navn Grozwin eller Groswin forekommer allerede 946. Byen selv er ikke mere til, men den lå i nærheden af Anclam imellem denne og Stolp, hvor navnet endnu findes i en vold ved Anclam og i en vej over markerne sammesteds, som hedder den Grosswinske vej[7]. *Stolp* eller Ztulp (ecclesia Ztulpensis) forekommer ligeledes i diplomer og er

---

[1]) Schwarz, Geogr. Norder-Teutschl. s. 253. — [2]) Knytl. kap. 129. [3]) Schwarz, Geogr. Norder-Teutschl. s. 262—266. — [4]) Knytl. kap. 125. Saxo, lib. 14, s. 309. 359. — [5]) Schwarz, Geogr. Norder-Teutschl. s. 275-279. — [6]) Knytl. kap. 120. Saxo, lib. 14, s. 309. — [7]) Schwarz, Geogr. Norder-Teutschl. s. 290 ff.

nuværende Stolp eller Kloster-Stolp ved Peene[1]). I de nordiske kilder hedde disse stæder *Grozvin*, *Grotzvina*, samt *Stólp*, *Stolpa*[2]). Når der i Knytlinga nævnes *frá Grozum* (*Gásum*), så er dette en læsefejl for *Grozuin* (*Grozvin*), hvilket ses af sammenhængen ved sammenligning af sammes kap. 120 med kap. 125. Når derfor Suhm bemærker[3]), at Grozum vænteligen er nuværende Grantezow, så må dette bortfalde som en tom gisning; bemærker man, at Grozum måtte være dativ og have i nominativ Grozar eller noget lignende, så skönnes også let, at der imellem navnene Grozar og Grantezow kun er liden lighed.

Förend vi gå videre, må vi her oplyse et sted, som nævnes ved de Danskes femte tog til Venden[4]): Saxerne kom ved dette fra den ene side, de Danske fra den anden; hertug Henrik drog nemlig fra Demmin over Gützkow, kong Valdemar derimod fra Wolgast; de mødtes i Stolp. Saxe, der her som ellers i almindelighed er nöjagtigst, nævner en *flumen* og en *amnis*; *flumen* er Peene; hvis navn Saxe også udtrykkelig anfører; *amnis* er Ribenitz eller den lille flod, som fra nord af falder i Peene; over denne *amnis* var der en bro, som Valdemar måtte afbryde for at komme frem; Knytlinga nævner broen: den siger nemlig, at kong Valdemar efter at have indtaget Valagust drog ud til en *á* og til den bro over denne *á*, som hedder *Dunzarbrú*, (at man har været uviss om læsningen af navnet, viser varianten *Dímarbrú*). Dette vil kunne oplyses af følgende: Man finder i et diplom fra 1194: *Super*

---

[1]) Schwarz, Geogr. Norder-Teutschl. s. 295. — [2]) Knytl. kap. 120. 125. Saxo, lib. 14, s 309. lib. 16, s. 382. — [3]) Danm. hist. 7 d. s. 162. — [4]) Knytl. kap. 120, jfr. Saxo, lib. 14, s. 308 ff.

Ribenitz villam et molendinum, terram etiam eidem rivo contiguam a veteri scilicet ponte usque ad transitum Dansne; i et andet fra 1216: *terra eidem rivo* (*Ribenitz*) *contigua a veteri scilicet ponte usque ad transitum Dansn;* i andre diplomer kaldes samme overfartssted *antiquus traductus*[1]). Schwarz bemærker, at der nu ikke mere gives noget sted, som hedder Dansne, men rimeligvis var det et færgested over floden Peene, dèr hvor bækken Ribenitz falder i den, så Ribenitz her gjorde grændsen imellem provinserne Grosswin og Ziten. Der kan visst ikke efter hele fortællingens sammenhæng være nogen tvivl om, at dette Dansn er Knytlingas *Dunzarbrú* (der altså måtte læses *Danzarbrú*). Kong Valdemar sejlede nemlig fra Wolgast op ad Peene (da man næppe kan antage, at han fulgte Ribenitz), afbrød broen ved Ribenitz og mødte derpå hertug Henrik i Stolp; eller efter Knytlinga kom hertug Henrik til Grosswin (Grozum), gik strax ombord hos kongen, og de fulgtes nu ad til Stolp. Beliggenheden af Grosswin, således som den her foran er angivet, er også heraf tydelig. Kombst[2]) antager også Dunzarbrú for at ligge ved Peene, men han afsætter den nordenfor Wolgast over det brede udløb af Peene; havde den ligget dèr, måtte den vel længe för været afbrudt, da den hindrede den dèr hyppige sejlads; efter hvad vi have sét, kom også kong Valdemar til broen, ikke i det han sejlede ud af Peene, men i det han sejlede opad fra Wolgast, og da først efter at han var kommen til en anden å.

11. Fremdeles må vi, förend vi forlade denne egn, oplyse det sted, hvor det berömte slag holdtes imellem

[1]) Schwarz, Geogr. Norder-Teutschl. s. 261-262. — [2]) Baltische studien, 1 h. s. 53 anm. 48.

biskop Absalon og hertug Bugislaw. Bugislaw samlede efter kejserens opmuntring en anseelig magt på 500 skibe; Jarmer på Rügen sendte bud til Absalon og bad om undsætning. Dagen för pintsedag sejlede Absalon til Hiddensee (*ad insulam Hythini*) og fik her bud fra Rügerne, at man ikke vidste, på hvilken kant Bugislaw vilde anfalde, thi han var kommen til øen *Cozta* (*ad insulam Coztam Rugiæ prætentam, . . . (ut) hostilia jam pene rura pulsaret*). Næste dag fik Absalon at vide, at Bugislaw vilde göre landgang lige overfor øen Strela (*ex adverso Strelæ insulæ copias expositurum*), og lod sig om aftenen, skönt det allerede mörknede, sætte over til landet (*littus*), samlede høvdingerne og opmuntrede folkene, men biede derpå til dagningen, da sundet (*fretum*) ikke overalt var lige dybt; hans anker blev her hængende, så de andre sejlede forud; men han roede så hurtig efter, at han nåede de forreste skibe. Da kom der et skib fra Rügerne, som bad de Danske om at sejle langsommere, da Bugislaw endnu lå ved øen Cozta, og man vidste ikke, hvor han vilde anfalde. Absalon standsede da sin fart og drejede over til kysten af Dregge (*divertitur ad littus Dreccense*). Dèr fik han bud, at fjenderne søgte hjem, men det var en falsk efterretning, da der var en stærk tåge, som hindrede dem fra at se den fjendtlige flåde. Samme bud bad de Danske at søge hen til *portus Darsinus*, hvor Jarmer skulde komme til dem med Rügerne. De Danske sejlede derhen, men fandt hverken Jarmer eller nogen af hans. Absalon gik i land, for at holde gudstjeneste, da han fik bud, at den pommerske flåde nærmede sig. Bugislaw troede kun at have med Rügernes flåde at göre; han befalede derfor 150 småskibe at omringe den og lagde den øvrige del af

sin flåde for anker ligesom i slagorden, men førselskibene lod han lægge sig imellem den og det faste land, for at det skulde lade, som om hans flåde var end större. Tågen faldt; Absalon så småskibene gå sig forbi og anfaldt derpå den fjendtlige flåde, der nu var indsluttet på et sted, hvor den hverken kunde stride med sikkerhed eller frelse sig med flugt. Nu holdtes slaget. Venderne flygtede til de nåede Peene, hvorhen de forfulgtes af de Danske[1]).

Altså sejlede de Danske fra Hiddensee til Strela og langs ind igennem sundet imellem Rügen og det faste land. Rügerne, der skulde forbinde sig med dem, vare de fra det egentlige Rügen eller denne øs sydlige og sydøstlige del. Bugislaw kom østenfra fra Pommern og lå ved Cozta, for at vænte på lejlighed til at anfalde denne del af Rügen. *Cozta* er da, som andre allerede have bemærket, nuværende ø Koos, hvis gamle navn var *Cost*[2]). Absalon sejlede videre fra littus Dreccense, hvis beliggenhed vi allerede kende, hen til *portus Darsinus*, hvor Rügerne skulde forene sig med ham, og begge derpå møde fjenden. Denne portus Darsinus kan da ikke være, som Kombst gætter på, »der ausfluss des Binnensees zwischen Zingst und Dars«[3]), thi da måtte man antage, at Absalon sejlede ikke blot hélt tilbage den samme vej, han allerede var kommen, men dog endnu længer mod vesten, og som den usleste høvding overlod hele havet til fjendens rådighed og gav hele Rügen, som han var kommen for at undsætte, aldeles til pris; heller ikke kunde Bugislaw siges på dette

---

[1]) Saxo, lib. 16, s. 376-378. — [2]) Schwarz, Diplom. gesch. s. 4 Kombst i Baltische studien, 1 h. s. 50 anm. 41. — [3]) Kombst, anf st. s. 82 anm. 91.

sted at være indsluttet, da han havde hele Østersøen for sig og kunde vende sig til hvilken kant af Rügen, han vilde. Saxes portus Darsinus kan da ikke være andet end det i diplomer forekommende *Darsim* eller Darsimhovet ved nuværende Ludwigsburg, om hvilket sted iblandt andet berettes, at hertug Wratislaw den tredie 1264 i sin sidste sygdom begav sig derhen til et lyst- eller jagtslot, hvorfra han kunde betragte sejladsen til og fra Greifswalde[1]). Her var Absalon gået i land, da Pommeranernes flåde kom; her så han en del af den sejle forbi sig. På dette sted holdtes slaget; Absalon lå ved Darsim, Bugislaw med sin hovedflåde lige for henimod Greifswalde; mod norden var Rügen og den store ø Svolder; man ser da, at Bugislaw var således indsluttet, at kunde han ikke ødelægge fjenden, så kunde han ikke uden största tab undkomme; hans flåde flygtede igennem sundet imellem Svolder og fastlandet og forfulgtes af de Danske til Peene[2]).

12. Til Rhedariernes land hørte endnu:

Kastellaniet og provinsen Uznam eller nuværende USEDOM, med byen *Uznam*; eller, som det også ofte på de mest forvirrede måder skrives, *Osna*, *Uznoim*, *Huzon*, *Huznoim*, *Noirnia*. Det bestod af tre dele: *Ostrozna* eller *Oster-Ozne* (modsat *Vestr-Osna*, som vi allerede kende på den anden side af Peene), den nordvestlige del; Wantzlow, den sydlige del, hvori byen Uznam lå; og Woetze (Wostze), den nordostlige del[3]). I de nordiske kilder nævnes provinsen *Ostrozna* og byen *Osna*, *Usna*, *Osnum oppidum*, samt indbyggerne *Oznenses* (*Orna* og *Ornenses*,

---

[1]) Schwarz, Diplom. gesch. s. 253. 256. — [2]) se også Suhm, 8 d. s. 54-56. — [3]) Schwarz, Geogr. Norder-Teutschl. s. 314-322.

som forekomme nogle steder, ere atter læsefejl)[1]. Desuden nævner Knytlinga[2]) *Fuznon* med tre borge *Fuznon*, *Vinborg* (*Vindborg*) og *Fuir*, uden tvivl fordrejede navne. Fuznon skulde man tro, og det have også alle antaget, var det samme som Usna (Huznom); Vinborg kunde være det problematiske Vineta, som man mener skal have ligget nordligst på den nu undergåede del af øen Usedom; Fuir véd ingen hvad er. Det er skade, at Saxe ikke har nogen tilsvarende navne; på Knytlingas kan man intet bygge. Med lidt forandring kan dog navnene på de tre provinser på Usedom ligge i de tre anførte: Uznam er da Fuznon, Wantz-low Vindborg, Woetze Fuir (varianten har Fuiz).

13. Endelig komme vi til det sidste af de vendiske lande, vi her have at betragte, det gamle Pommern, d. e. landstrækningen imellem Oder og Weichsel. Mod syden gik grændsen af Pommern i det mindste ned til Schlesien; også strakte det sig langt ind i det senere Polen, men grændserne mod dette lade sig, formedelst de bestandige krige og derved fremkomne forandringer, ikke med bestemthed angive for den tid, vi her betragte[3]). Pommern deles, som bekendt, i For- og Bagpommern; det er egentlig kun de forpommerske lande, som vi have at betragte.

Først komme vi da til to provinser og stæder, som ofte nævnes samlede, og som vi derfor ville betragte under ett tilligemed floden, ved hvilken de ligge: kastellaniet og provinsen JULIN eller WOLIN, med en by af samme navn; kastellaniet CAMIN ligeledes med en borg af samme navn, og Oderflodens udløb.

---

[1]) Knytl. kap. 126. Saxo, lib. 13, s. 235. lib. 14, s. 309, 314. 317. lib. 15, s. 362. lib. 16, s. 381. — [2]) Knytl. kap. 125. — [3]) Schwarz, Geogr. Norder-Teutschl. s. 48-51.

Saxe nævner så vel *Julinensis provincia* som *Caminensium provincia*, samt byerne *Julinum* og *Caminum*, hvortil i Knytlinga og andre islandske sagaer altid svare navnene *Jómsborg* og *Steinborg*; og de beskrives at ligge begge ved samme flod, nemlig ved det udløb af Oderen, som går forbi Camin, således at Julinum eller Jómsborg lå på den ene side af dette udløb, og Caminum eller Steinborg på den anden. Beretningerne ere så tydelige og så vel overensstemmende med hinanden, at det virkelig er besynderligt, at man har kunnet skrive så meget frem og tilbage om denne materie, at det gerne kunde udgöre et eget lille bibliothek. At gennemgå eller endog blot at kende alle disse meninger, foretage vi os ikke; det må være nok at betragte kilderne selv og de vigtigste senere formodninger.

Man finder da, at der på Harald Blåtands tid i et landskab (fylke) i Venden, som kaldes *at Jómi*, blev anlagt en borg eller stærk søfæstning; denne borg kaldes af Islænderne *Jómsborg*, af Svend Ågesen *Hynnisburg* (åbenbar urigtig læst for *Hyumsborg*) og af Saxe *Julinum*[1]). Ordet *Jóm* er rimeligvis det samme som mösog. *hiuhma*, *hiuma*, hunk. *iumjo*, d. e. *πληθος*, *οχλος*, af samme betydning som mösog. *piuda*, isl. *þjóð*[2]); altså ligesom dette en meget gammel landsbenævnelse, da det betyder landet i og for sig: det er isl. *heimr*, eng. *home*. Hos andre skribenter udenfor Norden hedder dette nordiske navn Jóm snart Jumin (ad Juminem), snart Jumne, snart Julin, der let skönnes at være selvsamme ord; og i diplomer hedder det

---

1) Knytl. kap. 1. Jómsvíkingas. kap. 23. Hkr. t. 2, s. 383; t. 3, s. 30 o. s. v. Svenonis Agg. Hist. Dan. hos Langebek, s. 51. Saxo, lib. 10, s. 182. — 2) Grimms D. gramm. 3 th. s. 412.

endelig Wolin (nu Wollin), der ikke er större afvigelse fra det gamle, end at *j* er ombyttet med *v*[1]). Med navnet ere vi således på det rene, at nemlig Jómsborg og Julinum er ett og samme sted.

Vi ville nu, for at bestemme beliggenheden, betragte Saxes fortælling derom: Den danske konge, fortæller han, forenede sin flåde med Rügernes og sejlede ind i *Pomerania* igennem *ostia amnis Zwinæ*, plyndrede derpå egnen omkring Julinum (i Knytlinga Jómsborg), men angreb ikke byen selv; derpå gik han med sin flåde til den flod, som Julin og Camin ligge ved (*ad fluvium Julino Caminoque junctum*), som først er én, men siden deler sig i to mundinger (*ostia*). Sejladsen på denne flod var vanskelig formedelst de af fiskerne anbragte indretninger; der gik desuden en lang bro (*pons*) fra Julins mure (*Julini moenibus contiguus*) midt over den, så han måtte blive om natten på denne side af den (*citra*). Om morgenen gik han på land (*continentem aggressus*) og lod broen på den sydlige side af byen afbryde, imedens Sjællænderne reve fiskegærderne op; Julinerne søgte imidlertid ad en hemmelig vej på deres både ned til broen, men Absalon bemægtigede sig nogle fartöjer og kom kongen til hjælp; Venderne bleve forjagede, og en stor del af broen afbrudt, så den øvrige del af flåden kunde komme igennem. Ved forbisejlingen kom det til fægtning med Julinerne, som måtte vige og lade de Danske passere. Derfra kom disse til *insula Crisztoa*, som kongen forbød dem at sætte ild på, da de behøvede det forråd, der var, til foder for hestene. Derimod satte de

---

[1]) Det er selvsamme forandring som i Julii castrum, nu Wolgast (Baltische studien, 1 h. s. 334).

236 over åen (eller den ene flodarm) til Camin (*proxime ad urbem Caminum permeato amne proceditur*), i Knytlinga Steinborg, hærgede landet nordenfor dette sted (*septentrionalis ejus provincia*), holdt en fægtning med borgerne på broen sammesteds, men forlode derpå atter denne by og vendte tilbage til Crisztoa. Nu opstod der megen tvivlrådighed om, hvorledes de skulde slippe vel fra dette tog og komme tilbage til havet (*pontus*, Østersøen). Thi da Pomeranernes sø (*Pomeranorum lacus*) har tre mundinger (*ostia*), så syntes det for langt at gå om igennem de to, nemlig *exitus Penensis* og *Swinensis*, og man vilde derfor gå den korteste vej igennem *Caminensis exitus*. Absalon blev sendt hen for at undersøge denne, men havet styrtede ind dèr med en rivende fart. Dèr hvor denne flod (*fluvius*) løber ud af søen (*lacus*), er den nemlig smal og flyder ganske stille; derpå udvider den sig og bliver större end en flod (*amnis*) og danner eller går igennem en sø (*paludem*), men hvor den løber ud i havet, bliver den igen snæver. Skönt de nu skulde have oppebiet Absalons tilbagekomst, vare de dog så utålmodige, at de skyndte sig til en vig dèr (*idem amnis diverticulum*), men kom på lave grunde. De bleve anfaldne af Venderne; kongen hærgede på ny provincia Julinensis og anfaldt selve Julinum, hvorved han istandsatte broen sammesteds og førte sine ryttere over på den sydlige brædd (*in australem ripam*); endelig førte Absalon flåden lykkelig ud, hvorved to vendiske skibe bleve erobrede af de Danske ved Crisztoa [1]).

Den af Saxe her omtalte flod med tre udløb er da tydelig nok Oderen (*Oddora amnis*) [2]). Den danner først

[1]) Saxo, lib. 14, s. 333. — [2]) Saxo, s. 337.

Pomeranorum lacus, d. e. das Grosse und Kleine Haaf, som Saxe også kalder blot *lacus*. Derpå løber den ud igennem tre mundinger: *exitus Penensis*, Peenemünde, *exitus Zwinensis*, Swinemünde, og *exitus Caminensis*, udløbet fra Camminer-Bodden. Ved toget kom de Danske ind af Swine, sejlede derpå sönden om Julin og opad en flod (*fluvius*), d. e. Diwenow Strom; den er først smal og én, men udvider sig derpå i to dele, hvor *Crisztoa*, d. e. øen Gristow, ligger; danner derpå en sø (*palus*), d. e. Camminer-Bodden, og bliver endelig atter snæver ved udløbet i Østersøen. På den ene side lå, som endnu, Caminum, på den anden, Julinum; dette lå sydlig, men dog ved Diwenow Strom, da der over samme gik en bro, som de Danske måtte tildels bryde af for at komme igennem; det lå altså just på samme sted, hvor endnu Wollin ligger. Det er også her, Julinum lægges af andre skribenter, som Adam fra Bremen, Andreas fra Bamberg o. fl.[1]) Herom ere vel også alle nyere forskere enige; og det vilde da være unyttigt, at opholde sig ved at gendrive, at Jom eller Julin lå ved landsbyen Jamen i Bagpommern, eller ved Lebbin på den anden side af øen Wollin, eller på den nordlige spidse af øen Usedom, eller hvor det ellers har behaget de lærde at henlægge dette sted[2]).

---

[1]) *Oddora vergens in Boream per medios Vinulorum transit populos, donec perveniat ad Juminem, ubi Pomeranos dividit a Wilzis.* — *Nobilissima civitas in ostio Oddoræ, qua Scythicas alluit paludes.* (Adam. Brem. lib. 2, cap. 12. 66.); eller tydeligere: *ubi Odera fluvius præterfluens lacum vastæ magnitudinis et latitudinis* (das Grosse Haaf) *facit illicque mare influit.* (Vita Ottonis, lib. 2, cap. 7, anført af Schwarz i Geogr. Norder-Teutschl s. 340). — [2]) Schwarz, Geogr. Norder-Teutschl. s 340-349. 378-379. Allgem. welthist. 52 th s. 46-48. Torfæi Trifol. histor. s. 58-66. Stephanius in Sax. s. 197-

237-238

Med Saxes beskrivelse over Julins beliggenhed kan også sammenlignes det udtryk, som forekommer i Magnúsar góða s. (kap. 28), hvor i det sammesteds anførte vers læsemåden *of ám at Jómi*, på Jom ved floderne, rimeligvis er at foretrække. Men mærkelig er især beskrivelsen over søborgen (*sæborg*), der siden fik navn af Jómsborg, i Jomsvikingesaga, hvoraf man ser, at der ved borgen var en så rummelig havn, at der kunde ligge 300 langskibe, og at der kunde lukkes for samme, samt fortællingen om Vagn Ågesens fægtning med Sigvalde sammesteds[1]); thi man vil heraf se, at Jomsborg eller Julin lå ved nuværende Wollin, men er ikke, hvilket da også følger af sig selv, da borgen for længst er ødelagt, selve byen Wollin; den bestod, som Jomsvikingesaga viser, af en borg med en stor havn og et derved liggende kastel til ydermere at forsvare havnen; derimod ikke, som nogle have antaget, af tre borge, i det de have gjort Jumne eller Jomsborg til én, Hynnisburg til en anden og Sæborg til en tredie, da disse dog åbenbar kun ere tre navne på én og samme ting. At bestemme, på hvilket sted ved Wollin denne borg eller by, samt kastel og havn have ligget, kunne vi naturligvis ikke, da dertil forudsættes en personlig beskuelse af lokaliteterne; vi henvise derfor læseren til Kombsts udførlige beskrivelser over disse; der lader sig deraf så meget tilsyne, at det gamle Julin har strakt sig langt videre end nu imod ost-nord-

---

198. Suhms Danm. hist. 1 d. s. 498-500. Vedel-Simonsens Nationalhist. 2 d. 1 h. s. 60-69. P. E. Müllers Sagabibl. s. 66-72. Kombst i Baltische studien, 1 h. s. 62-68. 380-387. »Jóm, *ditio quæ est circa urbem et arcem Julinu min Vinlandiæ insula ejusdem nominis.* Jómsborg, *hod. Wollin, lat. Julinum, urbs quondam clarissima in insula Vollina.*« Geograf. håndskrift.

1) Jómsvíkingas. kap. 23. 32.

ost, at der ved der Silberberg og Mühlenberg henimod byen findes store engstrækninger, som forhen og tildels endnu i mands minde, kunde og have været besejlede, at man altså her ved Diwenow Strom finder steder, der efterhånden ere opfyldte, men som for så mange århundreder siden meget rimelig have kunnet afgive en god og rummelig havn for den tids ikke dybtgående skibe.

Saxe nævner også andre steder *Svina* og *ostia Zvinensia*[1]), som i Knytlinga kaldes *Plazminni* eller *Flatzmynni*[2]), der ikke er andet end en oversættelse af Swinemünde. Begge disse kilder omtale også to af Venderne ved Swinemünde anlagte kasteller; de troede sig nemlig uovervindelige, når Peenemüunde var forsvaret af Wolgast, og Swine ved disse tvende kasteller[3]). Der har imidlertid været og findes tildels endnu spor til flere sådanne; og det er en ret artig bemærkning, som Kombst[4]) har gjort om den fuldstændige forsvarslinie, som løb rundt om begge øerne Usedom og Wollin, i det der ved Peenemünde fandtes to kasteller, længere oppe på vestre side af floden lå Wolgast, længer sydpå på øen Usedom Usna; atter mod østen på samme ø Gardist, ved Swinemünde to kasteller, på sydsiden af øen Wollin Lebbin, ved nuværende Wollin Julin eller Jomsborg; mod nord og øst derfor kastellerne ved Dannenberg, ved Camminer-Bodden Cammin selv, og endelig ved mundingen af Fritzower See eller udløbet fra Camminer-Bodden Ost- og West-Diwenow.

Østenfor Diwenow lå landskabet CAMMIN eller Saxes *Caminensium provincia;* det strakte sig mod østen til

---

[1]) Saxo, lib. 14, s. 347. 359. — [2]) Knytl. kap. 125. — [3]) Knytl. anf. st. og Saxo, s. 371. — [4]) Baltische studien, 1 h. s. 387.

Rega, som gjorde grændsen imellem det og kastellaniet Colberg, og stødte mod syden til provinserne Stetin og Stargard[1]). Islændernes *Steinborg* er ligefrem en oversættelse af Cammin, der betyder en klippe eller sten.

Söndenfor das Grosse Haaf komme vi til kastellaniet STETIN med byen og borgen Stetin. En del af denne provins lå på den vestlige side af Oderen, men henhørte dog til Pommern, ikke til Lutitiernes land; på denne side af Oder grændsede kastellaniet Stetin mod syden og vesten til provinserne Prenzlau og Ucra, på hin side af Oder derimod nordpå ved Ihna til Cammin, østpå til Stargard og sydpå til Pyritz[2]). Byen Stetin omtales af flere skribenter som den ældste og mægtigste af de pommerske stæder; Saxe kalder den også *veterrimum Pomeraniæ oppidum*[3]). Hos denne skribent hedder den ligefrem *Stetinum*, hos Islænderne derimod *Burstaborg* eller *Bustaborg*[4]); dette navn (af isl. *burst*, *bust*, ɔ: *pinna*, *fastigium domus*) er en oversættelse af Stetin, ligesom Steinborg af Cammin; og så vel heraf, som af den sammenhæng, hvori dette Bustaborg overalt nævnes, er det tydeligt, at det hverken kan være Boitzenborg eller noget andet sted, som man har gættet på, eller er fordrejet, som Kombst gætter, for Burislafsborg, men betyder ene og alene Stetin. Det passer også meget vel med den beskrivelse, som gives i Vita Ottonis episc. Bamb.[5]), hvor det hedder: *Stetinensium civitas, quæ a radicibus montis in altum porrecta, trifariam divisis munitionibus, natura et arte firmatis, totius provinciæ*

[1]) Schwarz, Geogr. Norder-Teutschl. s. 351. — [2]) sst. s. 328-337. — [3]) Saxo, lib. 14, s. 337. — [4]) Knytl. kap. 125. Ólafss. Tryggvas. kap. 269. — [5]) anført af Kombst i Baltische studien, 1 b. s. 73 anm. 79.

metropolis habebatur; eller med andre ord: den var med tredobbelte volde bygget opad på klippen og havde derved udseende som et spidst tilgående tag.

Efter at kong Valdemar havde indtaget Stetin, vendte han, efter Saxes fortælling, tilbage, indtog på tilbagevejen *Lyubinum* og sejlede så til Rügen[1]). Denne by kan søges på to steder, begge på kong Valdemars vej, enten nuv. Lûbzin, forhen *Lubinum*, *Lubbezin* ved den nordlige ende af der Dammsche See noget nordenfor Stetin; eller nuv. Lebbin på øen Wollin. Det første foretrækker Schwarz, som tillige anfører af en ældre skribent: „*castella Gradiz* (*Gardis*) *et Lubinum ad pagum Stetinensem pertinebant*", som bevis, at Lubinum var dette steds ældre navn; Gardis er det söndenfor Stetin liggende Garz[2]). Imidlertid omfatte Saxes ord en så lang vej, nemlig lige til Rügen, at meningen vel kan være, at kongen indtog Lebbin på Wollin, når han nemlig derpå, som sædvanlig, sejlede ud af Swinemünde; og denne mening foretrækker Kombst, da Kantzow (1, 194) ved Valdemars hjemtog omtaler, at kongen indtog Lebyn og Gardist og drog til Usedom; dette Gardist (*antiquum castellum Gardist*) kan nemlig, skönt navnet er det samme, ikke være det sönden for Stetin liggende Garz, men nuværende Gartz på øen Usedom, og Lyubinum må da være det nærmest liggende Lebbin på øen Wollin[3]). Dette forekommer mig meget rimeligt; og da derhos Knytlinga lader kong Valdemar ved et andet tog drage ind ad Plazmynni til *Gorgasiam* og derfra igen til Burstaborg (Stetin)[4]), så skulde jeg næsten tro, at dette åbenbar for-

---

[1]) Saxo, lib. 14, s. 338. — [2]) Schwarz, Geogr. Norder-Teutschl. s. 336-337. — [3]) Kombst i Baltische studien, 1 h. s. 76 anm. 83, samt 5 Jahresbericht sst. s. 320. — [4]) Knytl. kap. 125.

drejede Gorgasia, var nysnævnte Gardist eller Gartz; thi det må, som Kombst bemærker, have ligget her omkring ved das Grosse Haaf, men dèr findes intet lignende navn; på den af ham anførte landsby Gorgast dybt inde i landet Sternberg er naturligvis ikke at tænke[1]).

Endelig beretter Saxe, at Wartislaw havde bygget et kloster på sit gods, hvortil der hentedes munke fra Danmark[2]); dette er klosteret Colbatz, hvoraf endnu amtet Colbatz har navn, sydost for Stetin[3]).

15. Går man fra Cammin mod østen, så kommer man over kastellaniet Colberg til provinsen Belgard, der til forskellige tider snart hørte til Forpommern, snart til Bagpommern; og endelig i Bagpommern over kastellanierne Dirlow og Stolp til Dantzig, hvor vi ende vor betragtning. Byen *Dantzig* bör nemlig endnu bemærkes, da denne blev anlagt af den danske konge Valdemar den første år 1164. Oprindelsen fra de Danske udtrykkes også, ligesom i den forhen anførte *vicus danicus* og flere lignende, i navnet, der betyder de Danskes vig; i diplomer kaldes den Gedansz, Danzik, Dansk, ligesom i gamle danske breve sædvanlig Dansken[4]).

16. Anmærkning. Ved de historiske beretninger om de Danskes toge til Venden forekomme endnu adskillige steder, som ligge i Danmark. Skönt disse ikke vedkomme nærværende geografiske afsnit, men må forudsættes som

---

[1]) Kombst, anf. st. s. 73 anm. 78. — [2]) *Monachalis vitæ viris e Dania adscitis, in latifundio suo cellam exstruxit.* Saxo, lib. 14, s. 338. — [3]) Schwarz, Geogr. Norder-Teutschl. s. 337. Bemerkungen über Wratislaw den zweiten, i Baltische studien, 1 h. s. 120. — [4]) se iøvrigt Schwarz, Geogr. Norder-Teutschl. s. 393-394. Suhms Danm. hist. 7 d s. 168-169.

242

bekendte for Danske, vil det dog ikke være upassende at anmærke nogle deraf, som dels ere mindre bekendte, dels også af andre forfattere ere henførte til de vendiske lande.

Den af Saxe (lib. 14, s. 280) nævnte ø *Masnæta*, hvor den danske flåde samledes, er den i Valdemar den andens jordebog (Langeb. Script. t. 7, s. 527) omtalte Masnæth, d. e. nuværende ø Masned imellem Sjælland og Falster, under Vordingborg sogn. Det er besynderligt, at Gram (Notæ in Meursium, lib. 5, s. 324) har kunnet antage denne ø for det samme som det i Knytlinga forekommende »promontorium Masnes«.

Insula Cozta nævnes to gange hos Saxe (lib. 14, s. 340. lib. 16, s. 376). På sidste sted er det øen Koos ved kysten af Vestrosn, som vi allerede have sét; men på første sted, hvor det nævnes med Falster og Bogø (*Boka*, Saxo, s. 341), kan det efter hele sammenhængen ikke være andet end nuværende Koster på Møn[1]).

Knytlingas *Grœnasund*, hvor den danske flåde ofte samledes, hos Saxe *viridis portus* (Knytl. kap. 126. 127. Saxo, lib. 14, s. 371) er Grönsund ved Falster. Saxe kalder også dette sund *sinus viridis* (Saxo, lib. 9, s. 174: lib. 14, s. 340).

Havnen *Járnloka* (jærnlukke) nævnes i Knytlinga (kap. 123). En variant tilföjer: *fyrir innan við Mön*, hvilken læsemåde er optagen i folioudgaven. På samme tid forekommer hos Saxe (lib. 14, s. 284) *portus Mönensium*, hvilket i det mindste viser, at der på Valdemar den førstes tid på Møn var en bekendt havn; jfr. *castrum de Moen* i Petri Olai Ann. hos Langebek, s. 185 ved år 1252, rime-

---

[1]) se også Suhms Danm. hist. 7 d. s. 406-408.

243 ligvis den forhenværende købstad Borre, hvortil der var sejlads; nu er havet dèr tilstoppet, men man har i mosen ved Borre fundet egepæle med jærnringe o. lign., som vidner om den forhenværende havn.

På Møn lå også *sinus Kialbyensis* (Saxo, lib. 14, s. 340) ved nuværende Kelbymagle.

Geitisey, hvor de Danske efter toget til Bramnes traf kong Valdemar (Knytl. kap. 124), er ved nuværende Gedesby og Gedserodde på den sydlige side af Falster, hvor der var en *curia domini regis* eller *arx regia* (Valdemars jordebog hos Langebek, s. 525. 540. Eskilds fundation for Næstved kloster fra år 1135 i Thorkelins Diplom. 1 d.).

Hyljumynni, hvor Absalon holdt et slag med Venderne, da han drog hjem fra Vindland og sejlede nordpå til Øresund (Knytl. kap. 124), er enten nuværende Hölewik ved Skanør i Skåne (Langeb. Script. t. 1, s. 60); stedet, som vigen lå ved, kaldes også Hol, forhen *Hólar* eller *Hálshólar* (Hkr. t. 2, s. 281); eller det er bugten ved øen Hyllen på den sydlige side af Låland (Estrups Absalon, s. 67).

TREDIE AFSNIT.

TOGE TIL VENDEN FÖR VALDEMAR DEN FØRSTES TID.

Fra det fabelagtige tidsrum i fædrelandets historie haves der vel nogle efterretninger om Danskes toge til og erobringer i Venden, men snart ere beretningerne upålidelige,

snart angå de kun enkelte hærgninger uden bestemt öjemed eller plan. Den første nogenlunde bestemte efterretning, vi træffe på, er fra Harald Hildetands tid. Saxe beretter, at denne konge undertvang Venden; og nogle have mént, at han (680) skal have erholdt disse landstrækninger ved giftermål med en kong Hildebrands datter Hilde; men denne Hildebrand var konge i Reidgotland, hvorved de gamle næppe have forstået vendiske lande, men Jylland, i det höjeste en del af Holsten; og at Harald Hildetand ved dette giftermål erholdt Venden, er kun en formodning af Suhm, der med vel megen vilkårlighed har udfyldt en lakune i det gamle håndskrift af Sögubrot, uden anden hjemmel end den, at Harald Hildetand virkelig besad ejendomme i Venden[1]. At dette har været tilfældet, synes at følge af Saxes og Islændernes overensstemmende efterretninger, at Jomenser, kæmpende som undergivne under Harald Hildetands banner, deltoge i det store Bråvalleslag: der navngives endog flere af disse kæmper, og der fortælles, at en skjoldmø anførte en hel hær af Vender (*mikill Vinda herr*)[2]. På den anden side kan det dog heller ikke nægtes, at disse efterretninger, så vel Saxes som Islændernes, grunde sig på brudstykker af et gammelt digt, der synes at være en efterligning af et lignende digt om det store slag mod Hunerne, hvilket Saxe (under kong Frode) og Hervararsaga, hver på sin måde, efter gamle sagn have udført, ja, at der i hint brudstykke om Bråvalleslaget endog nævnes kæmper, der først senere forekomme som

[1]) Sögubrot af fornkonungum, kap. 5, i Fornaldarsögur, 1 d. Suhms Danm. hist. 1 d. s. 497-498, jfr. Krit. hist. 2 d. s. 263. Vedel-Simonsen, Om Jomsborg. s. 51. — [2]) Saxo, lib. 8, s. 144. Sögubrot, kap. 8.

historiske personer i det store slag i Hafursfjord under Harald Hårfager; så det er åbenbart, at vi her endnu befinde os i fabelens egne, og ikke tör bygge på hine efterretninger, som på sikre historiske kendsgerninger.

At Gorm den gamle, da han med våbenmagt samlede det danske rige, ved sine toge til Danmarks sydlige grændse tillige har berørt de vendiske lande og gjort nogle, om end kortvarige, erobringer i Venden, er ikke i sig selv usandsynligt og bekræftes af en gammel historisk kilde; men det er urigtigt hertil at henføre hans undertvingelse af de tvende konger, Gnupa og Silverskalle eller Sølvpande; thi disse konger siges udtrykkelig at have regeret i den del af Danmark, som da hed Reidgotland, men nu kaldes Jylland; den nys gjorte bemærkning om betydningen af Reidgotland finder altså også her sin anvendelse, og talen er kun om lande indenfor selve Danmarks grændse, hvor Vender aldrig have boet[1]).

2. At de vendiske lande langs med Østersøen allerede på denne tid bleve besøgte og tildels erobrede af Nordboerne, bekræftes derimod ved tvende vigtige, noksom bekendte begivenheder; den ene er Ulfstens sejlads fra Hedeby eller Slesvig til mundingen af Weichsel; den anden er Godfreds tog til Rereg, denne bys ødelæggelse og købmændenes forflyttelse til Slesvig[2]). Herved forberedtes, at danske vikinger satte sig fast på et af de vigtigste steder i Venden, ja endog stiftede en over hele Norden berömt vikingestat, Jomsborg. Dens beliggenhed, som vi forhen

---

[1]) Ólafssaga Tryggvasonar, kap. 63, i Fornmannasögur, 1 d. Allgem. welthistorie, 52 d. s. 53. Suhms Danm. hist. 1 d. s. 402. — [2]) Rasks Samlede afhandl. 1 d. s. 322. Suhms Danm. hist. 2 d s. 12.

have betragtet, var så gunstig som mulig. Den lå omtrent i midten af Venden, så at den kunde udstrække sit fribytteri med samme lethed mod østen som mod vesten; selv indsluttet og beskyttet med en snæver flod på den ene side, en stor indsø på den anden, havde den ved at tilbagelægge en ubetydelig sejlads den hele Østersø åben for sig. Anlægget af denne berömte vikingestat henføres af alle til Harald Blåtands tid, men om stifteren ere meningerne forskellige; de lade sig næppe forene anderledes end så, at Harald Blåtand vel gjorde begyndelsen til anlægget, en befæstet borg, men at først Palnatoke fuldendte dette, udvidede og befæstede endnu mere borgen, og stiftede en, tilsyneladende af Danmark afhængig, men i virkeligheden under enhver dygtig høvding fri vikingestat, der havde sine egne vikingelove. Den vendiske fyrste, under hvem denne landstrækning hørte, kaldes i de nordiske kilder Burislav (*Búrislafr konungr í Vindlandi*), hvilket navn ikke kan være andet end Boleslav; og Nordboerne, der kun vare lidet bekendte med disse landes ældste historie, have henført til deres Burislaf, hvad der i virkeligheden må gælde den polske konge Miseko og hans sön Boleslav, hvilken sidste må være bleven forblandet med den bøhmiske Boleslav, der deltog i toget mod Ungarerne under Otto den første (955), og som året efter, i spidsen for Rygerne, anfaldt Ucker-Venderne. Denne må da allerede för have udstrakt sine erobringer hen til Rygen, krigede i alt fald af og til med Miseko, og man kan i det mindste deraf skönne, hvorledes Islænderne kunde komme til at forblande ham med Misekos sön af samme navn, med hvilken Nordmændene siden stode i nöjere forbind-

6-7

else[1]). Efter Jomsvikingesaga, der stedse har for öje at hæve sin helt, var det til Palnatoke at Burislav afstod det fylke i Venden, som kaldtes Jom, hvorpå følger beretningen om søborgens anlæg m. m.; men Saxes beretning er uden tvivl her at foretrække. Han fortæller, at Harald Blåtand bemægtigede sig Venden eller rettere en strækning i samme, og at han her, under anførsel af den svenske prins Styrbjörn, der havde søgt tilflugt hos ham, lod anlægge en fæstning ved Julin, den berömteste by i dette landskab (*competentia militum præsidia apud Julinum, nobilissimum illius provinciæ oppidum, collocavit*), hvilket forudsætter, at byen Julin allerede da var til, og at kong Harald kun lod bygge ett eller flere små faste kasteller, der kunde tjene som tilflugtssted for de Danske, der hærgede på Østersøen. Stort mere kan det første anlæg af borgen næppe have været. Meningen må uden tvivl være den samme hos Svend Ågesen, der siger, at Harald Blåtand på sin flugt fra Danmark kom til Venden og dèr først anlagde byen Hyumsburg, til hvis ødelæggelse ved ærkebiskop Absalon fortælleren selv siden var öjevidne. Det synes åbenbart, at en fra sit rige landflygtig konge ikke fra ny af kunde anlægge en hel by, men vel et kastel, hvortil også Svend Ågesens udtryk *moenia* ret vel passer. Hermed stemmer også Knytlinga, efter hvilken Harald Blåtand havde et stort jarlsrige i Vindland, hvor han lod Jomsborg anlægge, og indlagde dèr en stor del krigere, som han gav sold og love; de undertvang landet for ham, lå om sommeren ude på hærtoge, men om vint-

[1]) Ólafssaga Tryggvas. kap. 58. Vedel-Simonsen, s. 103. 143. Torfæi Trifol. histor. s. 134. Suhm, 3 d. s. 62. 199. Allgem. Welthist. 52 d. s. 53-54.

-eren hjemme, og kaldtes Jomsvikinger[1]). Om Palnatoke er der endnu slet ikke tale. Derimod opholder han sig enten på sin fødeø Fyn eller på toge til Gøtland og Bretland (Wales i Britannien), vender først efter sin kones død tilbage fra dette og fæster da sin hu på Vindland[2]). Den lille vikingestat i Jomsborg gæstes derimod för denne tid af adskillige andre kæmper, endog fra Island, hvilke optages blandt Jomsvikingerne. Blandt disse nævnes Bjöm Asbrandsen, mest bekendt under det af hans fødested på Island tagne tilnavn Bredvikingekappe eller kæmpen fra Bredvik; under hans ophold blev Jomsborg indtaget af den svenske prins Styrbjörn den stærke, hvem Jomsvikingerne siden understøttede på hans tog til Sverrig, som han søgte at vinde tilbage fra Erik Sejersæl, men hvor han faldt i slaget på Fyrisvalle. Heller ikke i denne beretning nævnes endnu Palnatoke. Men efter at være undkommen fra slaget på Fyrisvalle kom Björn Bredvikingekappe atter til Jomsborg og forblev, som det nu hedder, hos Jomsvikingerne, sålænge Palnatoke levede[3]). Denne beretning giver også noget lys i tidsregningen. Den ved sine rejser til Dublin bekendte købmand, Thorodd fra Medalfellsstrand, kom nemlig til Island og besøgte Snorre gode på Helgafell om høsten kort efter Thorbjörn digres drab, der indtraf i høsten 981; næste forår flyttede Thorodd, der om vinteren havde ægtet Snorre godes søster Thuride, til gården Frodå, men hun modtog her besøg af Björn Asbrandsen, der efter rygtet var gode venner med hende; efter et sådant besøg

---

[1]) Jómsvíkingasaga, kap. 23. Saxo, lib. 10, s. 182. Svend Ågesen hos Langebek, t. 1, s. 51. Knytlinga, kap. 1. — [2]) Knytlinga, kap. 14-23, jfr. Vedel-Simonsen, s. 95. Suhm, 3 d. s. 167-170. — [3]) Eyrbyggjasaga, kap. 29. Knytl. kap. 2.

8-9
blev Björn overfalden af Thorodd med flere mænd, af hvilke han dræbte to, og for dette drab blev han på Thorsnæsting landsforvíst på tre år; selvsamme sommer, altså i året 982, rejste han udenlands og kom først til Danmark, derfra til Jomsborg. Hans første ophold her indfalder altså i årene 982 eller 983; han kan da have draget med Jomsvikingerne til Sverrig, hvor Styrbjörn faldt 983 eller 984, ti år för Erik Sejersæls død, 993 eller 994 [1]). Den gang var altså Jomsborg til. Tidsbestemmelsen for dets første anlæg, hvis Styrbjörn især var virksom ved dette, beror på dennes alder, den tid han drog til Venden, og bliver da efter al sandsynlighed år 979 eller 980 [2]). Under Styrbjörns bestyrelsestid indfalder også Harald Blåtands tog til Norge 982, i hvilket Jomsvikingerne deltoge [3]); så at alt synes her vel at stemme overens. Efter Styrbjörns død blev Jomsborg i nogen tid uden høvding. I denne tid kan det blandt andre borge være blevet indtaget af Olaf Tryggvesen, der giftede sig med Burisleifs (eller den polske Boleslavs) datter Geira, som herskede over en vendisk kyststrækning, og for hende indtog adskillige steder i Venden; Odd munk, men også kun han alene, nævner ved denne lejlighed Jomsborg blandt de indtagne borge. Tiden måtte være omtrent 986, men da fortælleren let kunde fristes til her at indsætte et så berömt navn som Jomsborg, og beretningen mangler al anden hjemmel, så vilde det visst være frugtesløst at gå ind i dybere undersøgelser, dels om tidsregningen, dels om borgens ødelæggelse og gen-

---

[1]) Eyrbyggjas. kap. 29. Ólafssaga Tryggvas. kap. 38, jfr. Suhm, 3 d. s. 163. 169. 265. — [2]) Suhm, 3 d. s. 163-164. Vedel-Simonsen, s. 73. — [3]) Suhm, 3 d. s. 150-151. Vedel-Simonsen, s. 95-96, og de på disse steder anførte kilder.

opbyggelse[1]). Berömtest blev vikingeståten under Palnatoke, da han søgte at göre den til en dæmning mod kristendommen; men så vel tiden, da han stiftede den, som hans dødsår ere uvisse. Den første tidsbestemmelse beror for en stor del på Harald Blåtands dødsår; antages dette at være 985, så vilde Palnatokes love være givne 988 til 989. Björn Bredvikingekappe kom tilbage til Island 996, og da var, efter beretningen herom, Palnatoke død[2]). Hans herredömme kan i alt fald ikke have været langvarigt; få år vare under en høvding som Palnatoke tilstrækkelige til, ved de af ham givne særegne love, at grundlægge en vikingestat, der under ligeså dygtige eftermænd måtte blive en skræk på havet. Men sammenhold og hæder beroede på høvdingens personlighed; under den svage og fejge Sigvalde, som af Palnatoke bestemtes til eftermand, foretoges det berömte Jomsvikingetog til Norge mod Hakon Jarl, ved hvilket allerede vikingernes styrke blev brudt, og en stat, der havde kristendommens standsning til öjemed, og derved stod i modsætning til tidens ånd, måtte derfor snart gå tilgrunde.

De danske konger vedbleve imidlertid at vedligeholde sit herredömme i Venden og tilegnede sig bestandig uindskrænket magt over Jomsborg. Knud den store indsatte sin sön Svend dèr til høvding. Under Magnus den gode vilde Venderne unddrage sig de Danskes herredömme, hvorfore han drog derover, indtog borgen og hærgede landet der omkring. Erik Ejegod havde allerede som prins hærget i Vindland og erklærede som konge alt det for sin arve-

---

[1]) Ólafssaga Tryggvas. ved Odd munk, kap. 8, i Fornmannas. 10 d. Vedel-Simonsen, s. 103-105. — [2]) Eyrbyggjas. kap. 40. Vedel-Simonsen, s. 136. 143.

lige ejendom, hvilket de Danske havde besiddet dèr siden Svend Tveskægs tid; da Julin eller Jomsborg blev et tilflugtssted for misfornöjede Danske, drog også denne konge derover, belejrede og indtog det. Det samme skete under kong Niels, og Julin eller Jomsborg omtales derefter ofte ved Valdemar den førstes toge som genstand for de Danskes erobring[1]). Af disse beretninger er det da indlysende, at de danske konger lige fra Harald Blåtands tid have tilegnet sig overherredömmet over en borg i Venden med tilhørende landstrækning, en borg, der var bestemt til at ernæres ved viking, men siden skulde tjene til at holde Vendernes sørøverier i ave; men tillige, at dette herredömme hverken var uafbrudt eller varigt. Krige og stridigheder i Norden selv gjorde det let for Venderne, af og til at vinde denne borg tilbage, indtil den endelig ganske faldt i deres vold og nu blev et næsten bestandigt mål for de Danskes toge.

3. Kristendommens udbredelse blandt Venderne mødte mange hindringer, dels i disse folks karaktér, dels i Saxernes undertrykkelser og gerrighed. Under hertug Bernhard den anden af Saxen forandredes især den hidtil milde behandling af Venderne til hårdhed. Følgen var opstande og hærgninger, der efterhånden væltede sig nærmere og nærmere henimod den danske grændse. Obotriternes fyrste Mistevoi forbandt sig vel med hertugen og begerede en af hans frænker til ægte, men da han hånlig blev afvist, rejste han Venderne, drog igennem de vendiske lande, nedrev kirkerne, dræbte præsterne og ødelagde Hamborg; og Venderne imel-

---

[1]) Heimskr. 2 d. s. 383. 3 d. s. 30. Knytl. kap. 22. 70. 76. Saxo, s. 225. 235.

lem Elben og Oderen, der under Ottonerne havde hyldet kristendommen, faldt nu fra (1013)[1]. Der omtales ligeledes et andet vendisk tog mod Ditmarskerne, hvis tid næppe nöje lader sig bestemme. De oversvömmede hele Geesten fra Krumstedt til Nordharstede, hvorfor grev Sigfred af Stade, der tilegnede sig herredömmet over Ditmarsken, drog fra det af den hamborgske ærkebiskop Unwan befæstede Meldorp over Windbergen til Syderharstede, for at falde dem i ryggen; men Venderne fik nyss derom, skjulte sig i skovene, brød uformodentlig frem fra disse, overfaldt hans fodfolk og nedlagde dem; grev Sigfred selv måtte, bedækket med over tyve sår, flygte med rytteriet til Bökelnburg. Venderne droge derpå mod Windbergen, hvor de stormede en bag en bæk anlagt skanse, bleve syv gange slåede tilbage, men gik endelig over bækken, der var opfyldt med lig, indtoge skansen og nedhugg alt. Derpå indtoge de Meldorp med storm, plyndrede, dræbte og skændede, og rasede især mod de til kirken flygtede præster og munke, hvis sönderhuggede lemmer de kastede som offere for deres afgudsbilleder[2]. Denne begivenhed er således et ringe forspil for det senere vendiske hærtog under Magnus den gode.

De vendiske folks hærgninger, Knud den stores iver for kristendommen og hans slægtskabsforbindelse med den polske konge Boleslav måtte snart henvende hans opmærksomhed på disse folk. Strax efter at han var kommen tilbage fra Englands undertvingelse (1019), skal han med en af Danske og Engellændere forenet hær have gjort et tog

---

[1]) Helmold. lib. 1. cap. 16. Adami Brem. Hist. eccl. lib. 2, cap. 30-32. Suhm, 3 d. s. 153-156, under år 982. — [2]) Bolten hos Suhm, 3 d. s. 515.

11-12 imod Venderne (Vandalerne), ved hvilket hertug Godvin, der siden blev gift med Ulf jarls søster Gyda, især med sine Engellændere udmærkede sig. Thi natten för den til et slag bestemte dag brød han uden Knuds vidende op imod fjenderne og standsede ikke, förend de vare forjagede eller nedlagte. Om morgenen savnede kong Knud ham og hans tropper, frygtede næsten for, at Engellænderne enten vare flygtede eller gåede over til fjenden, men besluttede ikke desmindre at bryde op; da han kom til den fjendtlige lejr, fandt han kun bytte og blodige lig. Fra denne tid af, siges der, holdt han Engellænderne i ligeså stor ære som de Danske og tilstod Kenterne, som belönning for deres tapperhed, den rettighed at stå i spidsen af den engelske krigshær. Der nævnes ved denne lejlighed også adskillige vendiske folk, som kong Knud skal have undertvunget, f. ex. Roaner, Hernuner, om hvis forklaring fortolkerne ere uvisse[1]).

Mistevois sönnesön Gotskalk, hvis fader var bleven dræbt af en Saxer, blev opdragen i et kloster i Lyneborg, men forlod ved efterretningen derom alt og forenede sig med de hedenske Vender. Han faldt ind i Holsten, Stormarn og Ditmarsken og nedlagde mange tusende Saxer som et forsoningsoffer for sin fader. Han blev fangen af hertug Bernhard af Saxen, men løsgivet. Imidlertid havde en anden vendisk fyrste, ved navn Ratibor, bemægtiget sig hans fædrenearv, hvorfor Gotskalk begav sig til Knud den store; og denne sendte ham til England tilligemed Svend Estridsen, hvis datter Sigrid han siden ægtede. Herved

---

[1]) Langebek, Script. rer. Dan., 2 t. s. 156. Bromton hos Twysden, s. 908. Suhm, 3 d. s. 514. Cronholms Fornnord. minnen, 1 d. s. 231.

kom de vendiske fyrster i nöjere berørelse, endog i slægtskabsforbindelse med de danske konger[1]).

Nysnævnte Ratibors død gav imidlertid anledning til det store vendiske indfald i selve Danmark. Da Magnus den gode, i følge det med Hardeknud sluttede forlig, med sit fædrenerige Norge tillige forbandt Danmark, besluttede han til dettes beskyttelse mod Vender, Kurer og andre Østervegsmænd, at indsætte en høvding; han gjorde da, uagtet Einar Thambeskælvers advarsel, Svend Ulfsen eller Estridsen til jarl over Danmark, men måtte snart sande Einars ord og selv begive sig til Danmark for at beholde riget under sit herredömme. Han drog med en hær og flåde til Danmark (1043) og foretog det forhen nævnte tog, ved hvilket Jomsborg blev indtaget og brændt. På tilbagevejen holdt han ved Re eller Rygen et søslag med adskillige vikingeskibe og besluttede nu at tilbringe vinteren i Danmark. På denne tid, måské ved én af de nysnævnte lejligheder, var den vendiske fyrste Ratibor falden i en kamp mod de Danske. Han efterlod sig otte sönner, der besluttede at hævne hans død. De rustede sig og samlede en utallig hær af Vender. Magnus fik underretning derom, samlede ligeledes sin magt og fik hjælp af sin svoger, den saxiske hertug Ordulf (hos Snorre Otto af Brunsvig). De Norske ytrede vel nogen misfornöjelse, fordi de skulde udøse deres blod for de troløse Danske; men kongen forestillede dem, at det var hans pligt at beskytte dem, der håbede på hans bistand og hjælp. Venderne trængte frem lige til Ribe, og hvor de kom frem, hærgede de, brændte og skændte og nedhugg alt. Kong Magnus drog

[1]) Helmold. lib. 1, cap. 19.

13-14
dem imøde, men da han var kommen på Hlyrskogs- eller Lejrskovshede ved Skodborgå, bragte de udsendte spejdere ham efterretning, at Vendernes hær var utallig. Hans egen hærs ringhed imod den, som der siges, sex gange så store Venderhær gjorde kongen selv tvivlrådig; høvdingerne rådte for största delen fra strid, thi det var dumdristighed og ikke visdom, sagde de, at vove sig imod en uovervindelig hær; men Ordulf var for kampen, og kongen vendte sig til hans mening; på den ene side havde han vel et nederlag for öje, men på den anden en fejg flugt, og denne var ham hidindtil noget uvant. Einar Thambeskælver, der havde hørt på tvende Nordmænds hemmelige samtale, og deraf sluttede, at de Norske ikke vare meget for kampen, rådte kongen at stille hæren således imellem en skov og Skodborgå, at den var nødt til at stride. Lurene løde, og hele hæren fik befaling, da fjenden var meget nær, at lejre sig på åben mark, bedækket af sine skjolde. Det var natten til Mikkelsmesseaften. Således begave alle sig til hvile, midt i slummeren beredte til kamp. Kongen selv sov kun lidet og bad sine bönner. Imod dagningen sov han ind og drömte da, at han så sin fader, den hellige Olaf, og hørte ham sige: Du er meget bekymret og tvivlrådig i din sjæl, fordi Venderne drage imod dig med en så stor hær; men frygt ikke for hedningerne, skönt deres tal er stort! jeg skal være med dig i kampen, og jeg råder dig at anfalde Venderne, når du hører min lur. I morgendæmringen vågnede kongen og fortalte Einar og flere norske høvdinger sin dröm. Rygtet derom fór som et lyn igennem hæren, og på én gang tyktes det Nordmændene, at der gik en klokkelyd igennem luften, hvilken alle de, der havde været i Nideros, erklærede for lyden af

klokken Glad i St. Klemenskirke, hvilken klokke Olaf den hellige selv havde givet til denne kirke. Således bekræftedes drömmen, og den hellige konges lur opfordrede dem til kamp. Da tonede, efter kong Magnuses befaling, de virkelige lure, og fulde af håb om sejer rykkede Nordmændene frem. Kongen gik selv i spidsen med en rød silkeskjorte over sine andre klæder, thi sin ringbrynje havde han aftaget, for ligesom derved at vise hæren sin faste tillid til sin hellige faders beskermelse; i hånden havde han sin stridsøxe Hel, som kong Olaf selv havde båret i kamp, og hvis navn mindede om fjendens død og undergang. Venderne rykkede frem fra syden over åen. Og da, fortælles der, trængte også en bonde sig frem, banede sig ved Einars hjælp adgang til kongen og fortalte, hvorledes kong Olaf også for ham havde åbenbaret sig, ridende på en hvid hest, givende ham løfte om sejer, og med den befaling, at han skulde råde kongen at brede hærens flöje vidt ud, for ikke at omringes af fjendens mængde. Bonden fik en rig gave og vendte tilbage. Kong Magnus begyndte derpå selv slaget ved at nedhugge Vendernes høvding Regbur. Striden var kort, thi Nordmændene vare uimodståelige. De forreste af Vendernes rækker bleve strax nedhuggede, og de følgende lagdes over dem, lag ved lag, som tang, der opskylles af havet. De bagerste flyede og nedlagdes på flugten som kvæg. Kongen forfulgte de flygtende hele heden over. Blandt de faldne, hvis tal anslås til 15,000, vare alle Ratibors sönner. Dette var det störste slag, der siden kristendommens indførelse var holdt i Norden; og Venderne lode nu Magnus have fred, sålænge han regerede. Af byttet, som fandtes i Vendernes lejr, beholdt Magnus kun den ring, der fandtes på Regburs lig, og uddelte

15-16
resten til krigerne. Stedet, hvor dette slag stod, angives af Thjodolf skald at have været sönder ved Hedeby og dog ved Skodborgå; af Adam fra Bremen: at have været sletterne ved Hedeby; men fortællingen om selve slaget, Vendernes fremrykning til Ribe og overgang over Skodborgå, viser, som det synes, tilstrækkelig, at det stod på markerne ved Lejrskov nordenfor Skodborgå, hvor der også i de senere tider vises höje, i hvilke en del af de faldne ere begravede[1]).

4. Vendernes stridigheder vedbleve at berøre Danmark. Gotskalk vendte tilbage fra England, bekrigede de mindre vendiske fyrster, vandt sit fædrenerige tilbage og opkastede sig til hersker over Vagrer, Polaber og Obotriter. Han søgte at udbrede og befæste kristendommen iblandt dem; de nedrevne kirker bleve opbyggede, og præster droge i stor mængde omkring, for at forkynde den ny lære. For endnu mere at virke på de østlige Vender, sluttede han

[1]) Magnúsar saga góða i Heimskr. kap. 27-29, og i Fornmannas. 6 d. kap. 28-29, 31-34. Adami Brem. Hist. eccl. lib. 2. cap. 58-59. Saxo, lib. 10, s. 203. Suhm, 4 d. s. 86-95. Hos Saxe vendes anledningen til Vendernes indfald om: efter ham er det nemlig faderen Ratibor, der gör toget, for at hævne sine tolv sönners fald. Også kong Magnuses dröm har fået et andet udseende: han drömte nemlig, at han skød en örn, og da han om morgenen fortalte sine folk dette, så de deri et varsel for fjendens undergang; da hæren rykkede frem, flöj der virkelig en örn, således som kongen havde sét i drömme, han red til, rettede sit spyd imod den, det var hurtigere end fuglens flugt, og örnens fald overtydede dem om vissheden af fjendens nederlag. Det hele er efter nogle en legende, efter andre en af kongen og hans mænd med overlæg digtet fortælling; men den norske digtning har nogen sandsynlighed for sig; kongens slummer, hans tvivlrådighed, hans bönner, kunne vel have fremkaldet en levende dröm ved mindet om hans fader, og en virkelig begivenhed har uden tvivl ligget til grund for den senere noget udsmykkede legende.

forbund med den danske konge Svend Estridsen, hvis datter Sigrid han ægtede omtrent 1058. Kampen imellem de vendiske stammer indbyrdes lettede anfaldet. De tre af Lutitiernes stammer søgte hjælp mod den fjerde, Circipanerne. Svend Estridsen, Gotskalk og hertug Bernhard af Saxen gik i forening ind i Circipanernes land, hvor de bleve i syv uger. Circipanerne gjorde vel tapper modstand, men måtte endelig betale 15,000 pund sølv til de tre forbundne. Men kun omtrent en trediedel af de folk, Gotskalk beherskede, var omvendt til kristendommen; hans iver for denne, Saxernes stridigheder, og at han pålagde skat, isteden for at de forrige vendiske konger havde levet af deres egne gårde, opvakte misfornöjelse og opstande. Venderne overfaldt endelig Gotskalk i Lenzen (1066), dræbte ham tillige med mange præster og lægfolk og ofrede en af præsterne på alteret. En munk blev med flere stenet i Ratzeborg. I Obotriternes hovedstad Meklenborg blev Gotskalks dronning Sigrid tilligemed hendes kvinder nögne hudflettede og jagede bort. Formodentlig flygtede hun tilbage til Danmark. Den gamle meklenborgske biskop Johannes blev sparet, men kun for at opbevares til offer på en af de vendiske sejersfester. Da denne fest nærmede sig, blev han pryglet med stokke, derpå ført til spot og spe omkring i de vendiske stæder, og endelig i byen Rhetra, da han ikke vilde fornægte troen, på det ynkeligste henrettet; man afhugg ham hænder og fødder, kastede ham således på gaden, afhugg endelig hans hoved og ofrede det som et sejerstegn til afguden Radegast. Men Venderne lode sig ikke nöje med at udrydde kristendommen i deres eget land, de trængte ind i Holsten, hærgede Hamborger stift med ild og sværd, indtoge Hamborg, nedreve fæst-

17-18 ningen, ja overfaldt uformodentlig Slesvig og ødelagde i bund og grund denne ved sin handel folkerige og velhavende stad. Biskoppen af Oldenborg blev dræbt eller fordreven, og dette bispesæde stod nu i 84 år ledigt. Vendernes opstand og frafald var almindeligt; de nægtede at betale Saxerne skat og søgte at håndthæve deres uafhængighed [1]).

Gotskalk efterlod sig to sönner. Den ældste, Butue, søgte tilflugt hos Ordulfs sön, hertug Magnus; den anden, Henrik, der var avlet med den danske prinsesse, og ved faderens død kun syv år gammel, blev opdragen i Danmark. Venderne valgte derimod Cruco til sin fyrste. Imod denne sendte hertug Magnus, der ved omstændighederne hindredes fra at give nogen kraftig understøttelse, den landflygtige Butue med omtrent 600 mand. Butue rykkede ind i Plön, men blev her belejret af en vendisk hær, måtte overgive sig og blev med sin hær nedsablet af de troløse Vender. Herved banede Cruco sig vejen til et endnu större herredömme over Wagrierne og Obotriterne og tvang dem i Stormarn, Holsten og Ditmarsken til at betale sig skat. Over 600 holstenske slægter forlode derover deres fædreland, droge over Elben og nedsatte sig i Harzbjærgene [2]).

Den anden prins, Henrik, havde imidlertid opholdt sig i Danmark under Svend Estridsens og hans nærmest efterfølgende sönners regering. Han søgte endelig med dansk understøttelse at vinde i det mindste en del af sit fædreland tilbage. Med en af Danske og Vender besat flåde

---

[1]) Helmold. lib. 1, cap 20-24. Suhm, 4 d. s. 103-104, 339-344. — [2]) Helmold. lib. 1, cap. 25-26. Suhm, 4 d. s. 342. 379. 419-421. 429.

sejlede han (1093) til Venden, indtog og hærgede Oldenborg, samt hele den omliggende vendiske kyst. Lignende anfald gentoges anden og tredie gang, så han blev en skræk for alle Vender, der boede ved havet og på øerne. Cruco nødtes til at tilbyde ham fred og nogle faste stæder eller landstrækninger (*villas*), hvilket han dog kun skal have gjort på skrömt. Han indbød nemlig flere gange Henrik til gæstebud, for at forraske ham; og dette blev anledning til hans egen undergang. Crucos hustru, den unge Slavina, var ked af sin gamle mand og forelskede sig i Henrik; hun advarede bestandig denne for hendes mands svigefulde anslag. Endelig overtalte hun endog Henrik til at rydde Cruco af vejen. Henrik bød ham til gæst i Plön, og i det Cruco gik ud af stuen og bukkede sig, fordi dören var lav, blev hans hoved afhugget af en dertil lejet dansk træl (1096 eller 1105). Henrik ægtede derpå Slavina og blev således Vendernes (Wagriernes og Obotriternes) konge[1]).

5. Foreståede viser, at de vendiske lande efter Gotskalks død stode i et bestandig fjendtligt forhold til Danmark. De vestlige Vender bleve beherskede af Cruco, og de andre plyndrede, som altid, på søen. Uden tvivl foretoges der derfor under Svend Estridsen og hans sönner mange enkelte toge mod Venderne, hvorom intet findes optegnet i historien; de foretoges af enkelte vikinger på egen hånd eller af landværnsmænd. Således finde vi under Svend Estridsen den norske jarl Hagen Iversen, kong Svends svoger, der misfornöjet var draget bort fra sit

---

[1]) Helmold. lib. 1, cap. 34. Suhm, 4 d. s. 261. 342. 763-764. 778. 5 d. s. 20.

19-20
fædreland, ansat som landværnsmand mod Vender, Kurer og andre Østervegsmænd, og han lå i denne hensigt både vinter og sommer på havet. En af Svend Estridsens sönner, Sigurd, faldt i Vindland. Knud den hellige var, både för han blev konge og efter, en af de ypperste vikinger, som fredede fædrelandets kyster og forjog hedningerne derfra, så vel som fra de danske farvande; hvorimod han forbød enkelte mænd på egen hånd at foretage slige toge, hvilket han holdt for hedensk sæd. Men én af hans lensmænd på Bornholm, den såkaldte Blod-Egil, drog ikke desmindre hver sommer ud på vikingetoge for at erhværve bytte til sine mænds underholdning. Hans toge gjaldt især Venden. Engang holdt han med en flåde af atten skibe et stort slag med en langt overlegen vendisk flåde. Udfaldet af striden var höjst tvivlsomt, da Egil endelig selv entrede den fjendtlige høvdings snække og fældte høvdingen. Træt af kampen, forsmægtende af tørst, så han sig om efter noget at drikke, men alle kar med drikkevarer vare slagne itu under kampen, og drikken var løben ned på kølen af skibet, rigelig blandet med menneskeblod. Ikke desmindre tog Egil sin hjælm, fyldte den dermed og tömte den tre gange; heraf fik han tilnavnet Blod-Egil[1]). Sådanne toge foretoges vistnok hvert år og bestode dels i at rense farvandene fra de vendiske snækker, dels i at hjemsøge snart dette, snart hint punkt i Venden, og bleve således forløberne for de store toge, til hvilke den störste del af rigets sømagt blev opbudt.

Disse kunne antages at have begyndt under Erik

---

[1]) Saga af Haraldi harðráða i Heimskr. kap. 50. Knytl. kap. 23. 29. 34-35.

Ejegod, hvis første tog (1097) gik imod Ryger og Leutitier. Under Olaf Hungers ulykkelige regering havde nemlig Vendernes farter til de danske strömme tiltaget så meget, at endog den indenlandske samfærdsel var usikker. En fornem dansk mand, Aute (*Auto*), som vilde drage fra Sjælland til Falster, faldt i Vendernes hænder og blev, da han foretrak døden for trældom, ihjelslået. Hans broder, Skjalm Hvide, drog derfor om på alle de store ting, for at opbyde folket til en almindelig leding. Som en anden årsag anføres, at tvende skånske mænd, ved navn Alle og Herre, der for forbrydelser måtte flygte fra deres fædreland, tyede til Julin og herfra på vikingevis hjemsøgte deres fædrelands kyster. En hær af det tapreste unge danske mandskab drog til Julin; og her var det, at de Danske, for end ydermere at afskrække de vendiske sørøvere, behandlede en del, efter nogle dog kun de danske flygtninge, med hin barbariske straf, som de havde lært af Venderne selv; de bandt dem nemlig til pæle, opskare livet på dem, vandt dem tarmene ud af livet og kastede dem, som nogle tilföje, hjærterne i ansigtet. Saxe beretter, at kong Erik ikke blot én gang svækkede Vendernes magt, men gjorde et andet og tredie tog did, — dog uden at meddele mere om disse toge. Derimod giver Knytlinga beretning om et tog af kong Erik efter hans hjemkomst fra Rom (1099). Han sendte hærbud over hele sit rige, samlede en stor flåde og sejlede til Vindland. Venderne satte sig til modværge, men kongen stillede sin hær i den gamle svinefylkning og lode krigerne bedække sig med deres skjolde, så at hæren dannede ligesom en bedækket skjoldborg. Således trængte man med den fortil spidse hær ind på fjenden, med kongen i brynje og hjælm i spidsen.

21-22
Efter en hård modstand flygtede Venderne, en stor del faldt, andre tyede ind i deres faste stæder, men også disse måtte overgive sig og udlevere alle de vikinger, der fandtes indenfor voldene, samt betale en anseelig sum penge. Kong Erik erklærede derpå alt det for sit arveland, som Svend Tveskæg för havde underlagt sig, og satte mænd til at holde disse lande under den danske konges herredömme. Heraf må man formode, at også dette tog gjaldt Jomsborg, men Knytlingas beretning har så mange uhistoriske omstændigheder, at det bliver uvisst, til hvilket af Saxes det må henføres. Derimod synes det utvivlsomt, at Rygen allerede fra denne tid blev skatskyldig til Danmark, og at det en tid lang stod under Skjalm Hvide, der tillige var jarl i Sjælland[1]).

6. Erik Ejegods sön, Knud Lavard, blev Vendernes konge. Den vendiske fyrste Henrik sluttede fred med grev Adolf af Schauenborg, der af kejseren var beskikket til greve i Holsten og Stormarn, men måtte fra en anden side udholde et hæftigt anfald. Rygerne, der endnu vare grumme hedninger, og havde besluttet at bemægtige sig Wagrien og Nordalbingien, gjorde, medens han opholdt sig i Lybek, et tog opad Trave (1110); kun Henriks list frelste ham

---

[1]) Saxo, lib. 12, s. 225. 227. jfr. Langeb. Scr. 4 t. s. 218 anm. e, Knytl. kap. 76. Crantzii Vandalia, lib. 3, cap. 10. Suhm, 5 d. s. 21-23. 31-34. 56-57. Disse toge ere også mærkelige, fordi man fra denne tid udleder den danske kongetittel af de Slavers eller Venders konge, der gives kong Erik i en af pave Paskal den andens buller. Da man kun kender bullen efter en senere anførelse, så kan tvisten om denne tittels ælde næppe afgöres; se Suhm, 5 d. s. 124. Grams indvending, at paven da også måtte have kendt kong Eriks tilnavn Egoth, den ejegode, er næppe af vægt, da folket gerne kan have givet kongen dette tilnavn i levende live, ligesom det gav hans broder Harald tilnavnet Hén.

fra dette uformodentlige overfald, og han tilföjede dem et stort nederlag. Derpå gjorde han et tog mod Brizaner og Stoderaner og undertvang efterhånden Venderne henimod Polens grændse, så at de måtte betale ham skat og efter opfordring komme ham til hjælp. Hans bestandig tiltagende magt måtte forurolige Danmark; kong Niels forholdt ham hans mødrenearv, der skal have bestået i nogle godser i Jylland, hvorfor Henrik uophørlig gennemstrejfede egnen imellem Elben og Slesvig. Da hans plyndringer på de danske grændser tilsidst bleve utålelige, så udbød den danske konge leding (1113). Kongen sejlede med flåden til Ljutcha, og den slesvigske jarl Eliv fik befaling at begive sig med rytteriet derhen til lands. Men Eliv lod sig ved store løfter bestikke af Henrik og udeblev; de Danske måtte derfor stride med fodfolket alene. Dette var tungt bevæbnet, formodentlig opstillet i en kilfylkning, altså lidet skikket til raske bevægelser, der strax måtte forstyrre den valgte slagorden; desuden var det lidet vant til Vendernes stridsmåde, som uformodentlig begave sig på flugt, men kun for lige så uformodentlig at göre et nyt anfald, og Henrik lod dem idelig, nu på siderne, nu fortil, anfalde af sine ryttere. Den første dag måtte derfor de Danske trække sig tilbage til en höjde, næste dag gik de atter ned på sletten, men Venderne anfaldt dem på ny som för og med samme fremgang. Harald Kesja, den danske konges brodersön, havde fægtet med tapperhed, men blev nu så farlig såret, at hans mænd måtte bære ham på et skjold; hans broder Knud Lavard blev ligeledes såret, så at han næppe kunde gå, og kun en af hans mænds åndsnærværelse frelste ham fra at falde i fjendernes hænder. Denne mand bad sine stalbrødre at fly og anstillede sig derpå selv så træt, at han

23-24
næppe kunde følge dem; en af de eftersættende Vender indhentede ham til hest: han udstrakte da sine hænder mod Venden, ligesom for at overgive sig, men greb i det samme hestens töjle, rev sin fjende ned, bemægtigede sig hesten ved sine stalbrødres hjælp og bragte den til Knud Lavard, der således lykkelig undkom. I tusmörket trak den danske hær sig efter et ulykkeligt slag atter op på höjen, hvor den dvælede udmattet af sår, hunger og tørst. Og nu aflagde de det höjtidelige løfte, at de herefter med stræng faste vilde helligholde den følgende dag, som var St. Laurentii aften, samt alle helgens aften og Langfredag, hvilket løfte endnu på Saxes tid nöje blev overholdt. Herved styrkedes deres håb til Gud, og de forsøgte i mindre hobe at nærme sig skibene og den skånske flåde, der imidlertid havde lagt til kysten. De skånske krigere, der havde friske kræfter, dækkede dette tilbagetog, men undervejs stødte hæren på et stort morads: at komme udenom var umuligt, de vovede sig da deri; men mange bleve hængende i dyndet, ordenen var brudt, og tilbagegangen kom til at ligne en flugt; mange trådtes ned, mange fældtes af de forfølgende Vender, resten vendte hjem med vanære. Denne sejer gjorde Venderne så overmodige, at de skældte de Danske for fejge, men Henrik, der under sit ophold i Danmark havde lært at kende dem bedre, sagde, at kong Niels kunde lignes med en skön og fyrig hest, der, hvis den kendte sine egne kræfter, ikke vilde lyde sin rytter, men nu lader sig styre af mangel på kundskab til sig selv; således vilde også kong Niels kunne udrette alt, hvis han kun havde lid til sine egne kræfter. Efter sin hjemkomst lod kongen Eliv drage til ansvar; han mistede ved dom sit jarldömme, sine arvegodser og tilbragte slutningen af

sit liv i den yderste armod. Da det slesvigske jarldömme nu var ledigt, så var landet ligesom givet til pris for Danmarks fjender og indre ulykker. Friser, Holster, Ditmarsker og Vender anfaldt det udenfra; Henrik hærgede kysterne og ødelagde landet ved Danevirke og omkring Slesvig, ja overfaldt stundum Slesvig selv. Indenlandske røverier og plyndringer hørte til dagens orden; om natten øvedes tyverier, om dagen ran. Røverne gravede sig veje i jorden, for at komme ind i husene; man måtte sikre sig ved at stille vagter for dörene og ved at omgive boligerne med grave. Selv mænd af den höjeste byrd undså sig ikke ved at tage del i røverierne. Kong Niels så sig derfor nødt til at indsætte en jarl; han tilbød flere jarldömmet Slesvig uden skat eller afgift, ingen vilde tage derimod. Da tilbød Knud Lavard sig; kongen frygtede ham, men måtte erkende hans dulighed; han modtog tilbudet, men viste også her sin gerrighed, thi Knud måtte købe sin ny værdighed, som ingen anden vovede at attrå, for penge og desårsag sælge en del af sin fædrenearv. Han begyndte sit ny herredömme med strænghed mod forbryderne og mildhed mod de gode. Alle røverier bleve forbudte og hårdt straffede. På heden imellem Slien og Ejderen blev en del røvere fangne og førte for ham; han dömte dem til galgen; da trådte én af dem frem og håbede at frelse sit liv ved at angive sit slægtskab med Knud selv; og denne svarede, at det var i sandhed usömmeligt, at hans frænde skulde lide samme straf som de ringe forbrydere, hvorpå han lod ham ophænge, höjere end alle de andre, i en skibsmast. Kærlighed til retfærdighed, mildhed og velgörenhed skaffede Knud tilnavnet Lavard (Lord) eller herre. Efterat have tilvejebragt sikkerhed i landet

25-26
selv, henvendte han sin opmærksomhed på dets udvortes fjender. Henrik tilbød han fredsunderhandling, når han vilde erstatte den skade, han havde tilföjet landet; men samlede på samme tid en hær til dets forsvar. Henrik svarede, at han ikke agtede at holde fred med Danmark, og han vilde ikke opgive fordringerne på sin mødrenearv; da forkyndte Knud ham åbenbar fejde. Henrik trodsede; Knud, sagde han, er lig en ustyrlig hest, der ikke vil lystre sin rytter, men jeg skal snart lægge bidsel på ham. Men Knud truede ikke forgæves; han samlede strax sine folk, drog hurtig afsted om natten, stille, uden at plyndre, for ikke at forråde sin fremrykning, og kom ved daggry til sin fjendes forskansninger, der vare anlagte ved en å. Efter sammenhængen vare disse i nærheden af Slesvig, men om Henriks skanser, som nogle have antaget, vare på holmen Jørgensborg, nu Mewenburg, så at den omtalte å skulde være Slien, er uvisst, da der intet spor findes til, at Knud satte over et vand. Henrik, der så uformodentlig blev overfalden, satte sig ikke til modværge, men svömmede på sin hest over åen. Er du bleven våd? råbte Knud spottende efter ham; hvorpå Henrik råbte tilbage, hvad han havde dèr at göre? Jeg er kommen, svarede Knud, for at lade det bidsel lægge på mig, hvormed du har truet mig. Men du slår jo bag ud, sagde Henrik, så at ingen kan komme dig nær. Knud ødelagde derpå et kastel og den omliggende egn, hærgede også senere en del af Venden med ild og sværd; men gav endelig sin hær hjemlov og drog med kun tyve ryttere til det sted, hvor Henrik opholdt sig. Da Knuds sendebud forkyndte hans ankomst, troede Henrik, at der var nogen underfundighed under, og spurgte, hvor Knud var; men da han erfarede,

at han allerede holdt udenfor porten, blev han så forskrækket, at han nær havde stødt spisebordet, hvorved han sad, over ende; og da sendebudene forsikrede ham, at Knuds hensigt alene var at stifte fred, lagde han sine arme på bordet, brast i gråd og udbrød: Danmark vil blive ulykkeligt, når det engang mister en sådan mand. Ved sammenkomsten anvendte Knud al sin veltalenhed for at tilvejebringe fred og gjorde selv store opofrelser. Et gæstebud endte forliget. Man har formodet, at Henrik så meget lettere lod sig bevæge til fred, som en af hans sönner, Valdemar, ved denne tid var bleven fældet af Rygerne. Han gjorde med sine egne Vender i forbindelse med Saxerne et tog til Rygen, for at hævne sönnens død. Saxerne droge over Trave igennem Polabernes og Obotriternes land lige til Peene; men her forkyndte Henrik dem, at Rygerne havde begèrt fred, hvilken han dog ikke vilde indgå uden deres samtykke. De svarede, at de vare ikke dragne så lang en vej, for at slutte en æreløs fred, og rådte til at benytte den gode, naturlige bro, som den strænge vinter havde lagt over havet imellem fastlandet og Rygen. Hele hæren brød da op, drog frem og udbredte sig i flere afdelinger på isen; Saxerne gik foran med Henrik. Om aftenen nåede man Rygen og begyndte at tænde ild på landsbyerne; og Henrik opmuntrede sine krigere til tapperhed, thi de havde nu fjender for og bag: Rygerne foran sig, Kissiner og Circipaner bag sig. Men Rygerne bleve forsagte, sendte en af deres præster og bade ydmyge om fred; herren vredes på sine tjenere, sagde præsten til Henrik, se, landet ligger for dig, brug det efter behag, vi ere alle i din hånd og ville bære, hvad du pålægger os. De måtte da betale 4400 mark og stille gisler. Dette tog skal være skét i

vinteren 1121—1122, men herved kan bemærkes, at denne vinter skal have været mild, hvorimod 1117—1118 og 1118—1119 vare strænge vintere. Da Henrik vilde inddrive bøderne hos Rygerne, som ingen mynt havde, men beregnede alt i handel og vandel efter vadmel, så bragte de ham guld og sølv fra templerne, samt deres kvinders prydelser; men Henrik betjente sig af en så mislig vægt, at de næppe kunde tilvejebringe halvparten af hans fordring. Han beskyldte dem da for troløshed og gjorde et nyt tog imod Kissinerne, drog derpå atter over isen til Rygen, men undkom med nød og næppe, da isen pludselig brød op[1]).

Venskabet imellem Knud Lavard og Henrik blev varigt. Efter Henriks råd skal Knud have anlagt to kasteller ved Slien, dèr hvor den er smallest, og spærrede indløbet med træbomme og jærnlænker, for at hæve told af fremmede skibe. Herved forskaffede han sig en ikke ubetydelig indtægt og sikrede tillige landet mod fremmed indfald. Henrik skal desuden, efter Saxe, have fattet et sådant venskab for Knud, at han med forbigåelse af sine udulige sönner bestemte ham til sin eftermand og underrettede ham om, hvorledes han dertil skulde erholde kejserens samtykke; men Helmold kender intet til denne bestemmelse. Han lader Henriks sönner følge efter faderen, og først efter deres død erholdt Knud uden modsigelse herredömmet over de vendiske lande. Thi nu, da disse vare uden overhoved, drog Knud til hertug Lothar af Saxen og købte for en stor sum penge det obotritiske rige,

---

[1]) Helmold. lib. 1, cap. 36-38. Saxo, lib. 13, s. 230-234. Suhm, 5 d. s. 170-172. 174. 192. 198. 200-203. 206-207. 210-212. 215-216. 230. 239-242. 247.

som Henrik havde besiddet; Lothar satte en krone på hans hoved, erklærede ham for Obotriternes konge og gav ham disse lande til len. Derpå lod Knud Alberg (senere Segeberg, af nogle urigtig forblandet med Aldinborg eller Oldenborg i Wagrien) bebygge, opførte dèr en befæstning, forenede sig med Holstenerne og gjorde med dem strejftoge ind i Venden. Thi hans herredömme blev ikke uden modsigelse. Tvende fyrster, Pribislav og Niklot, af Henriks slægt, opkastede sig til herrer over en del af Obotriterne, men de bleve på et af Henriks toge tagne til fange og sade en tid lang fængslede i Slesvig, indtil de bleve løskøbte. Imidlertid forberedtes fra en anden side Knud Lavards voldsomme død; hans tiltagende magt, hans hengivenhed til saxiske sæder, men især den danske konges svaghed og hans sön Magnuses misundelse eller frygt, frembragte hin i Danmarks historie noksom berömte tragiske begivenhed, ved hvilken den udsigt, dette rige kunde have til betydelig at udvide sit herredömme langs Østersøen, for lang tid forsvandt; og først efter en række af trængselsår vågnede på ny den gamle kraft og det gamle mod i danske hjærter[1]).

7. Imidlertid gjordes ny forsøg på at udbrede og stadfæste kristendommen. Biskop Otto af Bamberg blev (1124) Pomeranernes apostel og forkyndte kristendommen i Kamin, Julin, Stetin og flere stæder; blandt de vestlige Vender prædikede Vicelin på den vendiske fyrste Henriks tid; Henrik indrömmede ham kirken i Lybek, og efter

[1]) Saxo, lib. 13, s. 234. Knytl. kap 85. Helmold. lib. 1, cap. 48. 49. Suhm, 5 d. s 253-254. 349-351. Om Knytlingas urigtige beretninger angående Knud Lavards forhold til kejseren, se Cronholms Fornnord. minnen, 2 d. s. 248-249.

28-29
Henriks død (1125) anlagdes klosteret Neumünster; Henriks sön Zwentopolk var kristendommen gunstig, Knud Lavard naturligvis endnu mere; men efter Knuds død blev Pribislav hersker over Wagrierne og Polaberne, Niklot over Obotriterne. De vare grumme, som vilde dyr, og fjender af kristendommen. Hedenskabet slog derfor atter ny rødder i Venden, og de allerede kristnede måtte udstå skrækkelige forfølgelser. De bleve grebne, bundne til pæle og martrede på hin grusomme måde, som allerede anvendtes af de Danske under Erik Ejegod; andre bleve korsfæstede til hån for korsets tegn, og selv de, der sparedes for løsepengenes skyld, bleve i fængslerne betyngede med svære lænker og martrede med allehånde pinsler. Og denne umættelige grumhed øvedes ikke blot i selve de vendiske lande; Venderne hjemsøgte også de nærliggende kristne kyster til lands og vands[1]). Om mange af disse, i forbigående gjorte toge taler historien intet; hvorimod den udførlig fortæller hint store tog til købstaden Kongehelle i det sydlige Norge, hvilken by blev indtagen og hærget af den vendiske fyrste Rettibur (1135), hvilket tog tillige viser, at Venderne på deres plyndringer have fulgt den sædvanlige handelsvej fra de vendiske kyster til Slesvig, derfra igennem Bælterne op imod Norge, så at de danske kyster måtte først og fornemmelig være udsatte for deres hærgning.

For at hævne og hemme disse vendiske plyndringer, foretog den danske konge Erik Emun i det følgende år (1136) sit tog imod Arkona. Han havde en flåde på 1100 skibe, og der fandtes fire heste på hvert skib, så at denne

---

[1]) Helmold. lib. 1, cap. 52. Suhm, 5 d. s. 393. 398.

konge var den første, der førte rytteri over havet, hvilket siden ved disse toge blev almindelig skik. De Danske landede uden modstand på Rygen og belejrede det stærkt befæstede Arkona. For at de andre Ryger ikke skulde komme fæstningen til hjælp, opførte de Danske en höj og bred vold tværs over den smalle landstrimmel, som forbinder Arkonensernes land med Rygens øvrige fastland, og Hallandsfarerne fik under anførsel af Peder (måské Peder Bodildsen) befaling at forsvare denne vold. Men Rygerne vadede over lave steder i sundet og anfaldt Hallandsfarerne; det kom efterhånden til en almindelig kamp, i hvilken Rygerne lede et nederlag. Dette og vandmangel tvang endelig Arkonenserne til at overgive sig. De lovede at lade sig døbe og løb i hobetal hen til en fersk sø, dog mere for at læske sin tørst, end for at modtage dåben: også beholdt de endnu deres billede af Svantevit. Uagtet derfor kongen indsatte en præst til at undervise dem, havde kristendommen dog ingen fremgang, og kunde ved slige enkelte, usammenhængende toge ingen have. Næppe havde den danske hær forladt landet, för Rygerne forjoge præsten og vendte tilbage til hedenskabet[1]). For såvidt som dette tog ikke blot gik ud på erobring, men også på kristendommens forkyndelse, regnes det af nogle for det første danske korstog til Venden.

Under Erik Lam eller, som Helmold kalder ham, Erik den spage, foretoges flere, men uheldige toge; til hvilke steder angives ikke. Den danske sømagt forfaldt efterhånden; Vendernes dristighed blev större, og kongens ulykke

[1]) Saxo, lib. 14, s. 248-249. Knytl. kap. 101. Hamsfortii Chronol. sec. hos Langebek, 1 t s 272. Gheysmeri Comp. hos Langebek, 2 t s. 370. Suhm, 5 d. s. 492-494.

fremkaldte deres spot; de overraldt endog (efter Hamsfort i året 1146) kongen selv, da han sejlede fra Sjælland til Fyn, og nødte ham til at flygte på land fra skib og gods. Den enkelte mands tapperhed var den samme som för, men kongens svaghed fordærvede alt; thi han gav efter selv for den ringestes mening, og et råb i trosset om, at det nu var tid at vende hjem, var ham nok til at give hele hæren hjemlov [1]).

8. Men nu nærmede sig mere og mere den tid, da de vendiske toge formedelst anførernes dygtighed og kristendommens udbredelse skulde antage en mere höjsindet karaktér. De bleve til korstoge. Efter Jerusalems erobring prædikedes ikke blot korstoge, for at indtage det hellige land, men pave Eugen og den franske Bernhard af Clairvaux opfordrede også (1146) alle de latinske kristne til at drage imod hedningerne. Saxerne, som ikke vilde drage til det hellige land, besluttede at anfalde Obotriterne og Leutitierne og indbøde de Danske til deltagelse. Fordelene vare også de samme som ved hine större og farligere toge: syndsforladelse her i livet og paradisets salighed strax efter døden. Således udtrykte den pavelige bulle sig. Ved rygtet om de Danskes og Saxernes forenede rustninger, tænkte Obotriternes fyrste Niklot på sit forsvar og anlagde fæstningen Dobin, for i nødsfald at have et sikkert tilflugtssted. Derpå faldt han ind i Wagrien, gik op ad Trave og hærgede. Da rejste de saxiske fyrster, især den berömte hertug Henrik Løve, en stor magt og faldt (1148) ind i Vendernes lande på to steder, imedens den polske

[1]) Saxo, lib. 14, s. 253. Helmold. lib. 1, cap. 67. Hamsfort hos Langebek, 1 t. s. 39. 274. Gheysmer hos Langebek, 2 t. s 371. Suhm, 5 d. s. 623-624.

hertugs hær brød ind fra den modsatte side. Nu havde også de danske konger, Svend Grade og Knud Magnussen, efter slaget ved Slangerup indgået forlig og forenede sig, for at overfalde Venden. De havde en stor hær, efter fremmede, men overdrevne beretninger endog på 100,000 mand. Knud Magnussen kom først med Jyderne til Wismar havn, siden Svend med Slesvigerne, samt krigerne fra de danske øer og Skåne. Alle de danske biskopper vare med og anførte hver sine folk. Ved strandbrædden stødte Saxerne til de Danske; forenede rykkede de mod Dobin, og kun få bleve tilbage ved de danske skibe. Heraf benyttede Rygerne sig til at overfalde flåden. Skåningerne, som lå forrest, bleve strax drevne på flugt, og Jyderne, der endnu ikke havde glemt slaget ved Fodvig, så ikke ugerne deres nederlag. Biskop Asker af Roskilde, som Svend Grade havde givet befaling over den hele flåde, forlod sit skib og roede på en båd over på et handelsskib, hvor han skjulte sig. Skåningerne, hvis skibe vare sammenfæstede, hugg tilsidst båndene over, og da faldt mange for fjendens sværd, mange styrtede sig i havet og druknede. Rygerne betjente sig desuden af list. De lagde de erobrede danske skibe, skönt de vare ubemandede, ind imellem sine egne og tjældede over dem, for således at indjage fjenden skræk ved deres mængde. Nogle sejlede også bort om natten og roede tilbage om morgenen, som om det var en ny flåde, der kom de andre til undsætning. Men da de gentoge denne list for ofte, blev den tilsidst uden virkning. Imidlertid blev belejringen af Dobin ophævet, efter Saxe formedelst rygtet om flådens fare. Hæren vendte om, og de Danske dreve med forenede kræfter Rygerne tilbage, som næppe kunde komme til at ro bort, da havnen ved Wis-

mar var opfyldt med lig. Svend havde mistet sit skib tillige med alt, hvad der var ombord, både folk og gods; Knud tilbød ham et af sine, men venskabet imellem begge disse medbejlere var så lidet befæstet, at Svend afslog det. Begge vendte tilbage til Danmark, og dette tog var til liden nytte; Venderne vedbleve at ofre til deres afguder og at hærge Danmarks kyster[1]).

En hovedårsag til Danmarks uheld var anførernes udulighed. Vendernes krigsmåde, at de nemlig sjælden holdt stand i åben mark, men gave sig på flugt og midt under denne samlede sine skarer for at falde fjenden i ryggen, fordrede en betænksom og udholdende anfører, men Svend Grade gjorde gerne et hæftigt anfald, drog sig derpå tilbage til skibene, og det med sådan il, at hans tilbagetog næsten lignede en flugt; og da drog han ingen omsorg for hæren og dens orden, men tænkte kun på sin egen person. Danmarks ulykke måtte blive så meget större, som det just på denne tid hjemsøgtes af indvortes stridigheder, i det først to og siden tre gjorde hverandre riget stridigt, hvorved de enkelte landskaber ligesom reves fra hverandre. Hertil kom mangel af ordnet opbud af hæren og flåden, samt mangel på forsvarsværn i landet selv, især på dets kyster, som næsten ustraffet kunde hærges af den første den bedste sørøverflok. Ikke desmindre tjente denne tidspunkt med al sin nød og elendighed til at forberede Danmarks følgende vælde; både borgerkrigene i

[1]) Saxo, lib. 14, s. 254-255. Helmold. lib. 1, cap. 62-85. Knytl. kap. 108. Suhm, 6 d. s. 16. 22-26. Om togets år ere meningerne delte; Hamsfort, Petrus Olai o. fl. (Langebek, 1 t. s. 275, 2 t. s. 220) henføre det til 1150; hvilket har givet nyere anledning til at antage flere toge.

landets indre og Vendernes hærgninger langs med kysterne bleve de kraftigste opfordringer til at værne om landets selvstændighed og at sætte det i sikkerhed mod fremmede. Roskilde og Viborg bleve omgivne med volde og grave; rundt om på øerne og på kysterne anlagdes kasteller imod Venderne, blandt andre ett i Sjælland og ett i Fyn, hvert på sin side af Bæltet, rimeligvis omtrent dèr, hvor Korsør og Nyborg nu ligge; begge disse kasteller bleve vel med flere strax efter ødelagte af Venderne, men man var dog nu bleven opmærksom, dels på slige forsvarsværkers nødvendighed, dels på de steder, hvor de bekvemmest kunde anlægges. Men især bör her nævnes det i Roskilde af Vetheman[1]) oprettede vikingeselskab, hvis stiftelse just skyldtes Vendernes hærgninger. Denne forbindelse af fribyttere fik lov til at bemægtige sig andres skibe, hvor de fandt dem, når de vare bekvemme til deres foretagende, imod at de betalte ejermanden den ottende del af det bytte, som de dermed erobrede (en forholdsregel, der forekommer os nu særdeles voldsom og uretfærdig, men som i middelalderen var almindelig i flere europæiske lande); förend de begave sig på søen, skriftede de deres synder, opfyldte den bod, som præsten pålagde dem, og troede nu, at de, forligte med himlen, måtte have lykke i deres foretagende; de førte intet ombord med sig uden levnedsmidler og våben; de skulde være sparsommelige og årvågne, ja selv om nat-

[1]) Måské der i dette som fornavn usædvanlige ord, Vedeman eller Vejdeman, ligger et tilnavn, jagtmanden eller den som gör bytte (af gl. d. at vejde eller vede). En lignende bemærkning finder man hos Münter (Om de danske ridderordeners oprindelse, s. 17), der henfører navnet til møsog. *vidan*, sammenbinde, angels. *weddian*, så at betydningen skulde være forbindelsens eller selskabets mand.

ten sidde sovende ved årerne; når de sejlede forbi en kyst, skulde de først lade den bespejde, for at de ikke uformodentlig skulde overfaldes; tvang modvind dem til at lægge ind under land, så skulde de først lade lejligheden dèr undersøge, for at kunne vælge den tryggeste havn; byttet blev delt lige imellem alle; fandt de en kristen på et erobret skib, så blev han strax løsladt og forsynet med det nødvendige; lede de mangel på fødemidler eller penge, så udtoge de hos borgerne hvad de behøvede, imod at give dem halvdelen af byttet. Dette selskab, der i begyndelsen kun var lidet, udvidede sig efterhånden udenfor Roskilde og havde tilsidst sine medlemmer adspredte over hele Sjælland. Det var en ny Jomsvikingestat, ordnet i kristenheden. For at ødelægge grundlaget til denne forbindelse, gjorde Venderne (1153) et tog til Sjælland. De lagde deres flåde ved østkysten og droge ind i landet, for at overrumple Roskilde. Isteden for, som ellers, at hærge, droge de nu stille frem og stak ikke ild på byerne, at røgen ikke skulde røbe deres ankomst. Ved spejdere erfarede de også, at byen ingen ufred anede, og at kongen var dragen derfra, men opholdt sig i nærheden. Alt dette bestyrkede dem i deres forsæt, så de med stærke skridt nærmede sig byen; deres bedste ryttere (også de førte rytteri med sig på flåden) vare allerede komne til forstaden. Kong Svend, der sént var kommen tilbage fra en sammenkomst i Sundby med sine medbejlere Knud Magnussen og Valdemar, lå i en dyb sövn, og fik først silde efterretning om fjenden. Imidlertid red en kæk mand, ved navn Radulf, Venderne imøde; han var alene og red derfor stedse frem og tilbage, at han ikke skulde falde i deres hænder; men da han var tungt bevæbnet og iført sit fulde harnisk, blev han dog

snart indhentet af de letbevæbnede og ubepansrede vendiske ryttere. For at undgå dem, måtte han ride midt ind i den tykke sæd, hvor de ikke så let kunde forfølge ham. De råbte ham an og spurgte, hvem han var? En købmand, svarede han. De spurgte fremdeles, hvad han da handlede med? Med våben, svarede han, han byttede dem bort for heste, og på den måde var han også kommen til den hest, han nu red på. Derefter spurgte de ham om kongen og lignende omstændigheder, og han sagde dem omtrent sandheden, overbevist om, at de, i følge deres spejderes beretning, ikke vilde tro den. På denne måde vedblev han at udtrække tiden, så at de andre kongelige ryttere fik lejlighed til, efterhånden, som de vare raske og behjærtede til, at nærme sig og at samle sig omkring ham. De ankomne stillede sig i slagorden og vilde strax have begyndt angrebet, men Radulf holdt dem tilbage, fordi de endnu vare for få. Men så snart han på de opstigende støvskyer så, at kongen nærmede sig, gjorde han ufortøvet anfald, drev det vendiske fodfolk tilbage og rytteriet på flugt. Denne var dog, efter Vendernes vis, kun forstilt: da de så, hvor få krigere Radulf havde hos sig, vendte de atter om, og han måtte vige. Men han slog dem anden gang tilbage, og efter en kort forfølgelse, thi Venderne kom ham på deres raske heste snart ud af syne, forenede han sig med den kongelige hær og angreb Vendernes fodfolk, der led et fuldkomment nederlag. Dette slag stod ved Kalfslunde (Karlslunde i Thune herred). Mange Vender faldt; de fleste flygtede, og de vare endnu så rovgerrige, at de på selve flugten trak skindene af de røvede får og lam, med det ringe håb i det mindste at kunne unddrage dem fra fjenden; mange kastede deres våben og styrtede

sig, forfulgte af de Danske, ned ad klinten (måské Stevnsklint) og druknede i havet; en del svömmede til deres skibe. Men rytteriet, der imidlertid havde samlet sig, brød på ny frem ligesom fra et baghold og kastede sig atter over de Danske. Slaget begyndte på ny, men endtes atter med Vendernes flugt; denne var så hæftig, at de med heste og alt styrtede sig ned ad klinten og omkom af faldet eller i bølgerne. Der vare, hedder det, faldne så mange, at de næppe havde mandskab til at føre skibene hjem. Dette nederlag hindrede imidlertid ikke Venderne fra at gentage deres hærgninger; og sørgelig er den skildring, der gives af landets daværende forfatning. Hele den østlige kyst af Jylland fra Vendsyssel til Ejderen, denne for största delen af naturen så velsignede egn, lå udyrket og øde, og var, på de större købstæder nær, næsten blottet for indbyggere. Dette var endnu i höjere grad tilfældet med Fyn, der på alle kanter var udsat for Vendernes strejferier og tilsidst kun havde få indbyggere tilbage; ett af Vendernes indfald (1157), hvorved rimeligvis også Odense blev afbrændt, var så voldsomt, at ett sådant til vilde have forvandlet denne frugtbare ø til en ørken. De små øer bleve ganske ødelagte. Låland købte sig fri for plyndring ved at betale en årlig skat; men Falster, der ikke vilde betale en sådan, drev enten fjenden tilbage eller sluttede hver gang forlig. Sjællands østlige og sydlige kyster lå udyrkede og fyldtes med røvere isteden for agerdyrkere. Hverken våbenmagt eller faste kasteller vare mere tilstrækkelige til modværn; man måtte nedramme store pæle og bjælker rundt om i de snævre bugter og i indløbet til havnene, for at forhindre fjendens landgang. Så dybt var Danmark sjunket ved borgerkrige og svage konger. De, som forhen havde

hersket over havet og bragt skræk over beboerne af de modsatte kyster, måtte nu betale dem skat, som de før havde frataget kosteligt bytte, lade sig plyndre i eget land og lade sig slæbe bort i trældom. Den formedelst borgerkrigene landflygtige Svend Grade søgte ikke blot hjælp hos de saxiske fyrster, men selv hos den obotritiske fyrste Niklot, ja endog til Rygerne skal han have sendt et kostbart bæger som gave til deres afgud Svantevit, og med en vendisk flåde landede han atter på Lålands kyst, for at tilbageerobre sit rige. Visselig var det da nødvendigt, at en ny hersker og en ny ånd kom over landet, at ikke dets navn skulde blive til en spot i årbøgerne, og dets sönner til fejge slaver af vilde, foragtelige hedninger[1]).

FJERDE AFSNIT.

TOGE TIL VENDEN UNDER VALDEMAR DEN FØRSTE OG KNUD DEN SJETTE.

Med Knud Lavards sön Valdemar den første begynder en ny tidspunkt i Danmarks historie. Om end ikke kongen ved sine personlige egenskaber indtager den første plads i heltenes række, så vidste han dog at omgive sig med herlige krigsanførere og kloge rådgivere og ved ædelt sind at fængsle dem til sig og riget. Han var, efter Svend Åge-

---

[1]) Saxo, lib. 14, s. 259-260. 267-268. 272. Suhm, 6 d. s. 94-95. 160-164. 233-234.

sen, smuk af åsyn, skæmtsom, skarpsindig, rådsnild, en tapper og ypperlig kriger, venlig, sejerrig og lykkelig i næsten alle sine foretagender; Guds nåde udvidede derfor også denne berömmelige konges ry, så at konger og fyrster kappedes om at bevise ham deres velvillie og ærbødighed. Hertil bidrog især en anden slægt, Asker Rygs, der ved siden af kongeslægten hævede sig på ærens tinde. Store bedrifter besluttes, endnu större udføres, og tiden, som avlede disse bedrifter i sit skød, lod dem heller ikke blive uden vidnesbyrd for efterverdenen; en historieskriver, der var större end sin tid, omgav dem med en glans, der endnu omstråler dem. Absalon handlede, og Saxe greb pennen. Axel eller Absalon, der nedstammede fra Jomsborgs høvding Palnatoke, arvede efter ham tapperheden, og iver for kristendommen efter Odinkarerne, der vare en anden gren på hans slægtstamme. Hans farfader, Skjalm Hvide, var en af Svend Estridsens ypperste mænd og en tro fosterfader for Knud Lavard, så at kærlighed til kongeslægten og fædrelandet gik umiddelbar i arv til hans börn. Da Skjalm Hvides sön, Asker Ryg, engang drog i leding, pålagde han sin frugtsommelige hustru, at hun, hvis hun i hans fraværelse fødte en sön, til tegn på hans taknemmelighed mod Gud, skulde pryde kirken i Fjenneslev, hvor han boede, med et tårn. Han vendte tilbage fra sit tog og så ved sin hjemkomst to tårne hæve sig, det ene for sönnen Esbern, senere kaldet den snare, det andet for hans tvillingbroder Axel, der siden, efter den tids skik, som gejstlig antog navnet Absalon. Absalon studerede i Paris og steg ved sin lærddom og sine herlige gaver efter sin hjemkomst efterhånden til kirkens höjeste værdigheder. Saxe har lagt skjul på hans fejl, men med fynd fremhævet

hans gode egenskaber: Han besad en sjælden veltalenhed; hans tunge var som et tveægget sværd; med den straffede han kong Valdemar selv, med den bragte han orden tilbage på landstinget i Sjælland, der var blevet en skueplads for kiv og trætte; og den samme røst lød i slagets tummel til opmuntring for de forsagte. Sit af naturen stærke legeme havde han hærdet ved legemsøvelser og allehånde besværligheder. Han forstod ikke blot at færdes med våben og at tumle sin hest som den bedste, men kunde også svömme i sin fulde rustning og, på samme tid som han kæmpede for egen frelse, redde andre fra døden i bølgerne. Når han ikke i felten løftede sin stridsøxe mod fjendens nakke, var det hans lyst og vane at fælde vedd eller at foretage lignende arbejder. Efter at han var bleven valgt til biskop, viste han sig lige stor som søhelt og som kirkens høvding, thi han anså det for en ringe fortjeneste at beskytte religionen hjemme, når den udenfor landets grændser var udsat for farer. Da hans bispesæde var ødelagt, lå han stadig ude til værn for kysterne, for at våge for landets sikkerhed, og skovens hvælving var ofte hans tag. Selv i vintertiden plöjede han bølgerne med sine hærskibe, så at der var ingen årstid, da han jo vågede for det almindelige bedste. Han var ligeså meget fædrelandets fader, som han var prælat, omgiven af den dobbelte glans af hans værk i krigens og i kirkens tjeneste. Dette er Saxes skildring af denne i Danmarks årbøger uforglemmelige mand. Föjer man hertil hans årle venskab med kongen, med hvem han ved Svend Grades mordforsøg i Roskilde og ved alle lignende lejligheder delte sorger og farer, hvis ild han opflammede, hvis langsomhed han ansporede, hvis tvivl han adspredte, og

40-41 hvis håb han delte: så begriber man, at tvende sådanne mænd måtte vække flere deres lige, og at ingen fjende kunde bestå imod den klogskab, visdom, tapperhed og udholdenhed, som forenede sig om at benytte landets rige hjælpekilder til nutidens og fremtidens held.

2. Under Valdemar og hans hærførere antoge derfor krigene med Venderne en höjere karaktér; de bleve til en næsten regelmæssig række af korstoge; deres formål var ikke mere at göre enkelte hærtoge, men at bryde fjendens magt ganske, og ved at indpode ham kristendommen at hæve hærgningerne i selve deres årsag. Da kong Valdemar havde overvundet Svend Grade, var hyldet til konge og havde tilvejebragt fred i landet selv, vendte han strax sit öje mod Venderne, der havde ødet næsten en trediedel af riget. Den danske flåde samlede sig (1158) ved øen Masnet imellem Falster og Sjælland. Dèr holdtes ting; men frygten for Venderne havde således betaget folket, at de ældste under adskillige foregivender søgte at afvende kongens sind fra dette foretagende. Fjenderne, sagde de, havde allerede fået underretning om deres forsæt; der var mangel på fødemidler; man vilde sætte det hele land i fare ved at vove så mange tapre mænds liv, som her vare samlede; hvis den danske flåde led et nederlag, da vilde dens tab være uerstatteligt, og blottede for sit værn vilde alle Danmarks kyster blive udsatte for Vendernes ødelæggelser. Kongen gav efter for disse forestillinger og opsatte toget. Så snart Absalon fik nyss om denne fejge tale og kongens forandrede beslutning, gik han ombord på kongens skib og spurgte om grunden til togets opløsning. Og da kongen svarede, at det skete, for ikke at sætte så mange tapre mænds liv i vove, udbrød Absalon med den

frimodighed, der egnede sig en brav mand, med den fortrolighed, hvortil hans stilling mod kongen gav ham adgang, og med den fine skæmt, der ofte skal have været på hans læber: Siden du ikke vil sætte de tapre og dygtige i vove, så ville vi da en anden gang forsøge det med de udulige og fejge, og enten skulle vi da vinde en glimrende sejer eller kun lide et ringe tab; thi uslingers undergang er kun for lidet at agte. Kongen begav sig til Roskilde, hvor der ved Absalons valg til biskop bilagdes adskillige tvistigheder. Men Absalon lagde ikke sværdet bort, fordi han modtog bispestaven. Løverdagen för palmesöndag i samme år gjorde Venderne landgang på Sjælland med en flåde af fire og tyve skibe. De Danske samlede sig imod dem ved Borlund (måské landsbyen Boslunde). Næppe fik Absalon underretning derom, för han med sine egne hofmænd eller krigere, kun atten i tallet, ilede did, dræbte med böndernes hjælp næsten alle de vendiske fodfolk og adsplittede deres rytteri, uden af sit følge at miste mere end én mand. En skov unddrog de flygtende fra videre forfølgelse. Samme år blev byen Århus frygtelig hærget af sørøverne; ligeledes Falster. Borgerkrigene førte det med sig, at forbindelsen imellem de enkelte landskaber slappedes. Skåninger, Sjællændere og Jyder havde i nogen tid hver haft sin egen konge; derved vaktes misundelse og skinsyge, der ikke strax kunde udslettes ved foreningen under én hersker. Indbyggerne på Falster, der med så meget mod havde modsat sig Venderne, bare desuden nag til Sjællænderne og kongen for deres sendrægtighed. Kongens mundskænk opholdt sig på denne ø og kunde ikke komme bort formedelst fjendens anfald, men da det endelig lykkedes ham, forebragte han kongen på en hadefuld måde, hvorledes en

42-43
Falstring havde ytret: de forrige konger bare sporer på hælene, den nu regerende bærer dem på siden; og han tilföjede ydermere, at Falstringerne vare forrædere, at de åbenbarede alle hemmelige anslag for Venderne, beskyttede deres fanger og gave dem underretning om de danske rustninger. Kongen vilde da have gjort et tog imod Falster, men blev kort efter syg i Ringsted; bekymring for kongen gjorde ligeledes Absalon næsten dødssyg; og da begge igen vare komne sig, besluttede de heller at anvende deres kræfter mod landets fjender end mod dets borgere[1]).

3. Efter overlæg med få, men dygtige rådgivere samlede derfor kongen (1159) en hær og flåde; som deltagere nævnes især Absalon, Peder Thenja, Absalons broder Esbern Snare og hans fætter Sune Ebbesen, samt (i Knytlinga) kongens naturlige sön Kristoffer. Hæren blev ikke stor, da kongen frygtede ved lange forberedelser at røbe sin hensigt. Da han ikke bar nogen tvivl om Sjællændernes troskab, så besluttede han selv at anføre den skånske flåde og begav sig, endnu svag, over til Lund, for at opbyde almuen. Ærkebiskop Eskild forestillede vel, at skibene i kort tid ikke kunde blive færdige, men da han fandt kongens forsæt så urokkeligt, at han heller vilde give sig afsted med ett skib, end opsætte toget, så skyndte han på de nølende og tog kongen ind på sit eget skib; thi så vidt var det kommet formedelst søtogenes ophør, at kongen selv ikke besad noget. Lålikerne og Falstringerne bleve sidst tilsagte at møde, for at de, hvis hin mistanke var grundet, ikke skulde give Venderne nyss om foretagendet.

---

[1]) Saxo, s. 280-282. Suhm, 7 d. s. 10-11. 31-34. Med hensyn til kritikken ved dette og følgende toge, henvises læseren især til Estrups Absalon og Cronholms Fornnord. minnen, 2 d.

Flåden samlede sig ved Landøre (i egnen af Landskrone) på kysten af Skåne; her fandtes en lang og krum sandbanke, som skjules ved höjvande, og kongen besluttede her at mönstre sin hær. Men da alle danske konger havde den overtro, at Landøre var et dem farligt sted, så beså han selv mönstringen fra den næste havn af. Hermed hengik en fjorten dage, og i denne tid vare næsten alle levnedsmidler fortærede. Da flåden endelig, 270 skibe stærk, sejlede ud af havnen, var det smukt vejr; de brugte da årer isteden for sejl, hvorved de tillige kom så meget mere ubemærkede frem. Absalon blev sendt forud med syv skibe, for at undersøge, hvor man bedst kunde lande på Rygen; thi hensigten var at overraske Arkon, Svantevits sæde. Han var allerede kommen henimod denne ø, da han erfarede, at den del af flåden, som fulgte kongen, havde sat sejl til og vendte om; med smærte så han snart hele flåden følge efter og var da nødt til at göre det samme. Han opsøgte kongen og traf ham i havnen på Møn. Her modtoge Peder Thenja, Esbern og Sune ham, da han gik i land; de beklagede alle kongens beslutning og delte Absalons fortrydelse. Kongen lod dem komme for sig og tilkendegav sit forsæt, at opsætte toget til næste morgen; det var, sagde han, for silde på aftenen til at foretage noget, natten var bestemt til hvile, dagen til arbejde. De tav alle, men kongen vilde høre deres tanker, så meget mere som der kun for syv dage vare levnedsmidler tilbage. Da bade de andre Absalon at være tolk for deres fælles mening. Absalon, der var ligeså varm, rask og hæftig, som Valdemar var kold, langsom og sindig, udbrød da i frimodige bebrejdelser. Hvi undres du, o konge! sagde han, at vi tie? Sorgen betager os mælet

44-45
ved at se dig forlade ærens vej. Du er ikke mere herren, men dine undergivnes lydige tjener, og dem, hvis råd du adlyder, er det lige meget, om de føre til ære eller til skændsel. Dette er det andet tog, du har begyndt efter sejeren over dine medbejlere, og du lader det fare med ligeså megen vanære som det første. Vi forsömme den belejlige tid, og ingen nødvendighed undskylder vor fejghed. Er det således du vil hævne dit folks ødelæggelse, under sådanne forvarsler du vil begynde din regering? Vreden malede sig i kongens blik, men han beherskede sig og svarede kun, at han havde mere end ett vidnesbyrd om sin uforsagthed, og hidtil kunde Absalon ikke opstille nogen dåd, der kunde sættes ved siden af hans. Han ilede derpå til sit skib, men Absalon råbte endnu efter ham, at han ikke burde ildskes over gavnlige påmindelser; det var bedre at advares af en redelig ven, end at bagvaskes af en hemmelig fjende. Næste dag befalede kongen at lægge ud, men der opkom en så stærk storm, at hverken tov eller anker vilde holde, selv ikke i havnen; og dette uvejr holdt ved i fire dage, så at flåden adsplittedes, og kongens vrede havde tid til at køles. Dagen efter at stormen var sagtnet noget, så han sine venner, som han hidtil slet ikke havde kunnet få i tale, stå sammen på strandbrædden; han gik til dem, lod sine ledsagere blive tilbage og gav sig i enetale med dem. Samtalen endte med forsoning. Der var endnu levnedsmidler for tre dage, og overfarten var kort; man besluttede derfor at fornye toget, når årerne kunde bruges, og Absalon skulde iagttage det gunstige öjeblik. Vejret lagde sig mærkelig natten derpå, og i dagningen roede Absalon, efter at have holdt messe og bön på sit skib, til kongen,

for at lade ham vide, at det var muligt at lægge ud. Kongen gav strax befaling. Hvilket herligt arbejde, udbrød da Absalon, halv spøgende, halv for alvor, ville vi nu ikke udrette, hvis vi atter skulle vende om på halvvejen! men kongen tog spotten som spøg og svarede, at stort vilde derved ikke være tabt, thi når Absalon kom tilbage, så vilde dog han kunne underrette dem om, hvorledes det stod til i Venden. Thi Absalon havde jo heller ikke selv forrige gang nået målet. Ankerne lettedes; sålænge skibene endnu vare under land, gik alting ret godt, men da de kom i åben sø, bleve de udsatte for stormens hele magt. Absalon, der, som sædvanlig, var i spidsen, lod imidlertid ro til af alle kræfter og eggede derved Valdemar til at følge efter. Da begyndte Eskilds skib, som kongen var på, at trække vand på alle kanter; Valdemar så sig om efter et andet, og da Skåningen Ingemars var det nærmeste, gjorde han et voveligt spring derover med sværdet i den höjre hånd, banneret i den venstre, og befalede derpå strax at ro fastere til. Opmuntret ved kongens exempel søgte ærkebiskop Eskild, uagtet hans skibs brøstfældighed, at følge efter, men vendte endelig om efter kongens befaling. Mange andre toge af frygt anledning til at göre det samme; nogle gjorde det også af nød, da deres skibe ikke mere kunde holde søen. De, der sejlede fremad, forrettede på én gang to ting: de toge maden i den venstre hånd, når de behøvede ny kræfter, og roede på samme tid med den höjre. Kun en ringe del af flåden ankom næste morgen tidlig under Absalons anførsel med största möje og besvær til Hedinsø. Ingen havde tilsat livet, men meget gods var gået tabt. Nu udsendte Absalon den navnkundige fribytter Vetheman, stifteren af det nys om-

46 talte vikingeselskab, og fik ved ham underretning om, at der ingen skibe lå i havnene, og at hyrderne lode kvæget græsse ved strandbrædden, så at Rygerne vare ganske trygge. Kongen kom sent efter med 60 skibe, lagde ind i samme havn, gik ombord på Absalons skib og lagde sig træt og mødig til hvile. To fornemme, men fejge Hallandsfarer, der havde ett skib sammen, begave sig da til Absalon og vilde tale med kongen. Absalon vilde ikke lade ham vække og bad dem sige sig deres ærende. De forestillede da, at deres skib havde taget skade, de havde mangel på levnedsmidler, og vinden var nu god til at sejle tilbage. Absalon foreholdt dem deres fejghed og bad dem for deres egen æres skyld at tie; deres skib kunde sættes i stand, levnedsmidler kunde de forskaffe sig med væbnet hånd, men det vilde vorde dem til evig skam, hvis de forlode kongen med en så ringe magt midt iblandt hans fjender. Den ene foregav derpå, at han hjemme havde en kongelig forretning at udføre, som ikke tålte nogen opsættelse; men da optændtes Absalon til vrede og foreholdt dem, at hvis de forlode ledingen og således tilsidesatte den ærbødighed, de skyldte deres herre, så havde de efter loven forbrudt liv og gods. Ikke desmindre forlode de flåden, for at vende hjem, hvorfor Absalon udgød sin harme over dem, og kongen forsikrede, da han erfarede deres flugt, at de skulde få deres fortjente lön. Men om deres straf berettes intet; så lidet ordnet var den tids søudrustning, at høvdingerne næsten vilkårlig kom og gik med deres undergivne. Kongen gik nu i land på øen, lod skibsbefalingsmændene sammenkalde og holdt krigsråd. Men også i dette mente mange, at det var bedst at vende hjem uden at anfalde fjenden. Kongen forkastede det som fejghed: hans

nærværelse dèr kunde ikke blive ubekendt, da han dog måtte efterlade spor af lejren. Vetheman, der nylig havde bespejdet Rygen, foreslog da, at man skulde nærme sig denne ø; vare indbyggerne trygge, hvilket man kunde skönne deraf, at plovmanden efter sit arbejde lagde sig rolig til hvile, så kunde man uden fare gå i land og plyndre, hvis ikke, vende tilbage. Dette råd sömmede sig, efter Valdemars mening, bedre for en fribytter end for en konge: man havde endnu aldrig hørt, at en dansk konge uden sværdslag havde flyet for Venderne, og han vilke ikke være den første. Da gav Falstringen Gvenmar Ketelsen[1]), der ellers var mere ansét for tapper, end for vís, det råd, som vandt alles bifald. Han forestillede, at man med en så ringe magt, som deres, ikke skulde angribe de talrige og stridbare Ryger, men vende sig mod landskabet Bart, der var lidet, og kunde let plyndres, selv om indvånerne vare beredte til modstand. Kongen, vedblev han, skulde nu lægge sig til hvile, for at samle kræfter; om aftenen, når man mindst væntedes, kunde man søge til landet; og eftersom fjorden, som man måtte ind ad, var lav, så måtte man fordele skibene og ro ganske sagte, dels for ikke at røbe sejladsen for Venderne, dels for at undgå sandbankerne; selv vilde han bespejde alt. Kongen gav sit bifald. Om aftenen sejlede flåden ind ad sundet, kun tre skibe jævnsides hinanden. Gvenmar mødte kongen og bragte ham nogle vendiske spejdere, som han havde taget til fange. Ved morgengry skete landgangen; kongen gik ind igennem skovene og anfaldt uvæntet landsbyerne og flæk-

[1]) Hos Saxo Gnemer; i Knytl. skrives fornavnet Gvenmar, Gnemar, Gveinar; læsemåden er altså uviss; men det er rimeligvis samme navn som det hos Saxe, s. 340, forekommende Guemmerus.

47-48

kerne. Venderne, som ved hestetravet bleve vækkede af deres bedste sövn, troede i begyndelsen, at det var deres egne landsfyrster, stak hovederne ud af dörene og spurgte, om det var Kasimir eller Bugislav[1]), men dræbtes i det samme af de Danske. Absalon søgte med en del af hæren til fjærnere egne; tilsidst skilte et stort morads ham fra kongen. Fra først af sørgede han for, at de hærgede landsbyer ikke bleve antændte, for at fjenden ikke derved skulde blive opmærksom, men da han langt borte så flammen af de anstukne landsbyer på kongens vej, så lod han ligeledes stikke ild på, at de brændende huse kunde vise hans landsmænd den heldige fremgang. Begge hære, kongens og Absalons, trak sig derpå tilbage, og da der var et stort rum imellem dem, tændte de hver på sin side ild på landsbyerne, dels for at vise hinanden, hvor de vare, dels for at tilbagetoget kunde ske langsomt og ikke skulde ligne en flugt. Skjalm Skegge var bleven tilbage ved flåden, måtte flere gange forjage Rygerne, der havde indfundet sig, og var borte, da kongen kom til strandbræd-den. Rygerne bleve nu forfulgte, men lagde sig i baghold; den störste del af de danske sejlere forlode kongen; én af høvdingerne, der havde stået i forstavnen og gjort sig til af sin tapperhed, satte endog alle sejl til for at undkomme fra de fra deres baghold frembrydende fjender. Kun med syv skibe blev kongen tilbage og standsede roningen for at rådslå. Absalon, der stedse havde holdt sig bagerst, for at dække den øvrige flåde, foreslog at holde til Hedinsø og dèr oppebie bedre vind; men Peder

[1]) Den pommerske fyrste Wratislaws sönner; denne del af Leutitien må altså den gang have stået under Pommern.

Thenja modsatte sig dette råd; thi vedblev vinden at være ugunstig, så vilde man derfra hverken kunne komme hjem eller erholde forstærkning, imedens Venderne med hver dag vilde forøge deres magt; man skulde derfor sætte sejl til og fortsætte sejladsen, men, for at holde skibene samlede, mindske og korte sejlene på de bedste sejlere, at de langsommere kunde vinde med dem. Absalons råd vidnede om ungdommeligt mod, Peders om den gamle, erfarne mands klogskab, og det beholdt overhånd. Venderne, der imidlertid så, hvor ringe deres fjenders antal var, roede nu flere gange hæftig ind på dem og søgte at skrække dem ved våbenbrag og krigsråb; men de Danske modtoge dem hver gang med en pileregn, og hver gang vendte Venderne om. Da kong Valdemar endelig fik fædrelandets kyster i sigte, lagde vinden sig, og sejladsen gik nu så langsomt, at morgenstunden fandt den danske flåde næsten på samme sted, hvor den havde ligget om aftenen. Man måtte derfor gribe til årerne. Endelig kom ærkebiskop Eskilds skib kongen imøde; han gik ombord derpå og i land på Skåne; de andre landede på Sjælland. Nu, fortælles der, var der iblandt de mænd, som ikke havde været med på toget, også en veltalende mand, ved navn Rane; ham vilde Peder Thenja gække og lod derfor ikke blot fangerne, men også en stor del af hans bådsmænd stille sig op på dækket, for at det kunde lade, som om han havde gjort mange fanger og meget bytte. Rane, der på sin side vilde indbilde Peder, at hans skib var læk, og at dette var grunden til, at han ikke havde deltaget i toget, befalede sine folk, at de skulde give sig til at øse vandet ud af hans skib, men en af folkene svarede, at der i tre dage ikke havde været vand i skibet. Peder, som

49-50
hørte det, råbte derfor over, at han kun slet havde undervist sine folk, hvorledes de skulde svare; og da Rane nu rakte hovedet ud, så de mange mennesker på dækket af Peders skib og antog dem for fanger, så beklagede han, til megen moro for Peder og hans mænd, sin ublide skæbne, og at hans skib havde været så læk, at han ej kunde følge med dem[1]).

4. Endnu om efteråret i samme år (1159) gjorde kong Valdemar med en stor hær af Sjællandsfarer og Skåninger, men kun få Jyder, et tøg til Arkon. Den danske hær landede i nærheden af denne fæstning og gjorde et stort bytte; men just som den vilde vende tilbage til skibene, satte en anseelig mængde Rygere over fra øens större fastland til halvøen. Da indfaldt der en stærk tåge; vejen var ubekendt for de Danske, så de måtte blive stående; Venderne, der heller intet kunde se, rykkede frem og da tågen forsvandt, stode begge lige for hinanden. I den danske hær var den vendiske prins Prisklav eller Prislav, en sön af Obotriterfyrsten Niklot (eller Nuclot); han havde antaget kristendommen, hvorfor faderen forjog ham; han havde da taget sin tilflugt til Danmark og ægtede en søster til kong Valdemar. Denne prins sporede sin stridshest og råbte til de Danske, at nu havde de nået, hvad de så længe havde önsket, en kamp med Venderne, nu måtte de vise deres sædvanlige manddom. De Danske brøde, imod sædvane, deres slagorden og gjorde et hæftigt anfald. To af kongens ryttere stødte med hestene imod hinanden, så at begge faldt; og i det samme stødte kongen selv således på dem, at hans hest ligeledes styrtede, og

[1]) Saxo, s. 282-289. Suhm, 7 d. s. 34-47. Estrups Absalon, s. 21 ff.

han selv gjorde et så stærkt fald, at hans venstre albue gik igennem skjoldet og ned i jorden. Absalon vilde strax springe af sin hest, for at hjælpe kongen, men denne vinkede, at han skulde blive ved at forfølge fjenden. Mange Vender bleve på valpladsen, andre tyede ud i sundet, men bleve også her forfulgte af de Danske. En af dem havde reddet sig ud på en sten, der lå under vandet, og ragede derved frem over de andre. Absalon opmuntrede sine ryttere til at angribe ham, men ingen vovede det uden Esbern Snare; han styrtede sig i sin fulde rustning i vandet, som var rødt af fjendernes blod, og det lykkedes ham at gennembore hin Vende med sit glavind; men da han vilde vende tilbage, blev han så voldsomt greben af bølgerne, at han nær havde tilsat livet; to andre ryttere, Oluf og Niels, søgte forgæves at komme ham til hjælp og vare nær selv druknede; endelig reddede fodfolket ham. Da han kom op af vandet, anså man ham for død; man rullede ham, og han slog endelig öjnene op; man søgte at opvarme ham med klæder, og han begyndte at tale, men hele dagen igennem var han bleg som et lig. En anden dansk rytter havde ved at forfølge fjenden vovet sig så langt ud, at han tilsidst var ganske omringet; Rygerne opfordrede ham til at give sig, men han foretrak døden for fangenskab, sprang af hesten og vedblev at fægte, indtil han sank død ned på en dynge af sine fjenders lig; og nu vovede ingen Vende mere at nærme sig de Danske. Efterat have hærget egnen omkring Arkon med ild og sværd, vendte Valdemar tilbage med hæren, da vinteren nærmede sig[1]).

---

[1]) Saxo, s. 289-290. Knytl. kap. 119. Suhm, 7 d. s. 48-50. I Knytl. udgöre de tre hidtil anførte toge, af hvilke det første dog

51-52

5. Vinteren over sad Valdemar rolig hjemme, men begyndte næste forår (1160) at ruste sig til et nyt tog. Næppe fik Rygerne efterretning derom, förend de sendte en af deres anseeligste mænd, Dombor (Domabur), til Danmark for at mægle fred. Absalon modtog ham gæstfri efter den tids skik, forskaffede hans folk fri underholdning og herberge, men tog Dombor selv med sig til flåden, hvor rådslagningen skulde holdes. Desuden var det den tids krigsbrug, at fremmede sendebud, for at de ikke skulde blive til spejdere, holdtes tilbage, så længe ét tog stod på. Imidlertid hindrede modvind den danske flåde fra at løbe ud, og Jyderne, hvis levnedsmidler vare gåede op, lode til at ville forlade hæren; Skåningerne og Sjællænderne meddelte dem vel af hvad de havde, for at hæren ikke ved deres bortgang skulde svækkes, men Fynboerne, der vare rigelig forsynede, vilde desuagtet ikke komme dem til hjælp. Dombor så uenigheden og benyttede den. Hidtil havde han bedet om fred; nu forhöjede han sine fordringer og bad Absalon være mægler imellem ham og kongen. De forlangte da, at han skulde stille sikkerhed for sin oprigtighed, hvorpå han tilbød at kaste sten i havet. Dette var en vendisk skik, hvorved forlig bleve bekræftede; den, der kastede stenen, önskede nemlig derhos, at den, der brød forliget, måtte ligesom stenen gå under i bølgerne. Men Absalon forkastede denne borgen

---

atter opgaves, kun ett, og det er efter de anførte omstændigheder det samme som her det andet. Den danske flådes samlingssted var Møn; målet for toget var først Hedinsø, derpå landet sönden derfor eller Bart, hvor kongen og Absalon, således som ovenfor er fortalt, hærgede hver på sin side af en flods, nemlig Barthes, udløb (móða).

som hedensk tant og forlangte gisler. Da gjorde Dombor samme fordring. Fortörnet svarede Absalon, at Rygerne fordum sendte de Danske både gisler, penge og skibe; aldrig var det hørt, at de Danske indrömmede dem sligt. Men nu blev Dombor höjrøstet; han mindede Absalon om, hvor dybt Danmark var sunket; hine tider vare nu forbi. Eń vís mand, sagde han, agter ikke blot på de forbigangne og tilkommende tider, men også på den, der ligger ham nær for öje; forhen have de Danske betvunget os, nu have vi lykken med os; eders grændser ere hærgede, eders kyster øde, vore ere blomstrende og kunne næppe føde vor mængde; og overmænd sömmer det sig at modtage skat, ikke at give. Disse stolte ord sårede Absalon i hjærtet. men han betvang sin harme og bragte kongen Dombors fredsforslag. De bleve forkastede; men Dombor vendte ikke desmindre hjem med den glæde, at toget blev til intet. Modvind forhindrede det, måské også den slette orden i hæren.

Kong Valdemar indså, at han måtte forstærke sig med fremmed hjælp. Allerede for flere år siden havde han holdt en sammenkomst med hertug Henrik Løve af Saxen og betalt ham en sum, for at han skulde hindre Vendernes plyndringer på Danmark. Men hertugens fraværelse i Italien gjorde denne forholdsregel næsten unyttig. Nu holdtes der atter en sammenkomst i Ertheneburg (Atlinburg) ved Elben. Kong Valdemar beklagede sig over den skade, Venderne havde tilföjet hans rige. Hertugen, der fik løfte om endnu flere penge, som derved erholdt sold til sine tropper og desuden kunde håbe at udvide sit lands grændser, var villig til et forbund. Man blev da enig om, at hertugen skulde anfalde Venderne til lands,

kong Valdemar til søs. Begge trængte lige meget til hinanden. Uden den danske flåde vilde alle hertugens bestræbelser være forgæves.

Valdemar samlede da om høsten (1160) sin flåde ved Masnet. Absalon, der ellers ved al ledingsfærd plejede at være den første, lå den gang i Isefjorden. Han skulde i Roskilde bemande et drageskib, som den norske kong Inge havde sendt kong Valdemar til foræring, for derefter at føre det til det fælles samlingssted, men han blev opholdt af modvind. Det gik ham nær til hjærte. I sin bekymring faldt han i sövn i bagstavnen af sit skib og drömte, at han med biskop Toke af Börglum vandrede ved strandbrædden, og at denne tre gange sang den psalme, der plejede at afsynges julenat, og bad ham høre nöje efter. Drömmen var så levende, at Absalon, efterat være vågnet, endnu antog den for virkelighed; og den anvendelse, han gjorde af psalmens indhold, gav ham den sikre fortrøstning, at stormen næste dag vilde høre op. Han steg strax i en båd, roede, skönt uvejret endnu ikke havde lagt sig, hen til drageskibet og befalede skibshøvdingen Astrad at lade masten rejse og göre sig sejlfærdig. Vinden lagde sig virkelig, hvorpå Absalon befalede, at flåden skulde gå ud af Isefjorden, sejle omkring Sjælland og forene sig med kongens. Den samlede danske flåde gjorde derpå et tog til øen Poel ved Wismar fjord, på samme tid som Saxernes hær til lands rykkede ind i Venden fra vesten. Begge hærgede og vare undertiden hinanden nær. Den vendiske fyrste Niklot, der ikke så sig i stand til at forsvare alle sine fæstninger, satte da ild på Ilow, Meklenborg, Swerin og Dobin og besluttede kun at forsvare Werle eller Wurle. Herfra lod han sine folk strejfe ud igennem

landet, for at bespejde hertug Henriks hær, og gjorde af og til selv et udfald. Hans sönner, Pribislav og Wertislav, overfaldt Saxerne i nærheden af Meklenborg; de nedlagde en del af dem, men mange Vender bleve fangne, og hertug Henrik lod dem hænge. Fortörnet over sine sönners fejghed, udbrød Niklot: Jeg troede at have avlet mænd, men de ere frygtsommere end kvinder; jeg vil selv ud at forsøge lykken. Han tog det mest udvalgte mandskab med sig og lagde sig i baghold i nærheden af fjendens lejr. Herfra var en del af trosset gået ud, for at indsamle levnedsmidler og foder, og tresindstyve ryttere, der havde trukket slette klæder over deres harnisk, vare med dem. Niklot angreb og red alene midt ind i den fjendtlige hob, men i det samme sprang de forklædte ryttere på deres heste og ombyttede leerne med sværdet; han vilde nedstøde dem, men hans våben traf uformodentlig på pansere og gjorde ingen virkning; han blev omringet og fældet, förend nogen kunde komme ham til hjælp. Man kendte ham, afhugg hans hoved, satte det på et spyd og bar det om i lejren, et kært syn for den danske og saxiske hær. Hans sön Prislav, der opholdt sig hos de Danske, fik under måltidet efterretning om sin faders fald; da, fortælles der, holdt han i en föje tid op med at spise og böjede sit hoved ned, men derpå udråbte han, at en hedning fortjente sligt endeligt. Således vandt religiøs overtro sejer over naturens røst. Niklots sönner opbrændte og forlode Werle, skjulte sig i skove og moradser og sendte kvinder og börn til skibene. Nogle dage efter Niklots fald besøgte Valdemar hertugen, der beværtede ham og Absalon i sit eget telt. Efter dette møde vendte kongen tilbage til sin flåde. Dette tog lagde grunden til hertug

55-56
Henriks undertvingelse af det Meklenborgske. Han erobrede hele landet og anlagde til dets forsvar fæstningen Swerin; med Niklots sönner indgik han forlig og overlod dem fæstningen Wurle, samt flere landstrækninger mod østen, der dog først skulde erobres. Obotriternes forrige lande uddelte han derimod til sine mænd, så at Vendernes religion, herredömme, ja deres navn her efterhånden forsvandt. Medens Saxerne således vendte deres opmærksomhed mod de dem nærmeste lande, fæstede de Danske, som det følgende vil vise, især deres öjne på Rygen og Forpommern, der för tildels havde erkendt deres herredömme, og som sølande især måtte være dem vigtige.

Medens Valdemar endnu lå udenfor kysten med sin flåde, vilde han i et vigtigt anliggende skikke sendebud til hertug Henrik. Men vejen til hans lejr, midt igennem Vendernes egne, var farlig, og alle, som kongen henvendte sig til, undskyldte sig: snart vare deres heste lamme, snart slet beslåede, eller der var andet i vejen. Absalon, der imidlertid havde været i skoven, for at fælde vedd, kom nu tilbage og var strax villig til at påtage sig rejsen, og da det blev ham overladt, selv at bestemme sit følge, så valgte han for det meste sine egne frænder. Prislav, der var bedst bekendt med egnen, tilbød sig at følge med. De ankom lykkelig, tresindstyve i tallet, til hertug Henriks lejr og udførte deres ærende. Hertugen bad dem blive natten over; men Absalon undslog sig, fordi hans udeblivelse vilde volde kongen bekymring. Da han nu ved nattens udbrudd vilde begive sig på vejen, gik en fornem Saxer til hertugen og forestillede ham, at de danske sendebud måtte tilsætte livet, hvis de ikke fik nogen bedækning, og dadlede hertugen hårdt, fordi han vilde lade så

ypperlige mænd blive udsatte for sådan fare. Hertugen sendte derfor bud til Absalon, men denne vilde ingen bedækning modtage. De Danske vare ikke komne langt fra lejren, förend Prislav bad dem om at göre holdt; han forestillede dem, at de uden tvivl havde handlet klogere ved at modtage Saxernes hjælp, men nu var det for silde; at vende om, vilde være dem en skam, de måtte altså vise mands mod og hjærte. Uden tvivl, vedblev han, havde Venderne af deres hestes spor erfaret deres henrejse og i en af skovene lagt sig i baghold; at døde måtte foretrækkes for fangenskab, thi hans brødre vilde sikkerlig martre dem til døde, for at hævne hans fader. Han besvor dem derfor ved Knud Lavards minde at vise sig kække og brave. Da denne hans tale blev modtagen med almindeligt bifald, foreslog han at lade de unge, mindst bevæbnede yæbnere tage plads imellem rytterne, at lade hele skaren drage frem i to hobe, dog så nær, at de let kunde komme hinanden til hjælp, og at de på vejen idelig skulde råbe og synge, hvilken frimodighed vilde dæmpe al Vendernes mistanke. Ved denne anordning, der vandt Absalons bifald, fuldendte de lykkelig rejsen; thi Venderne anså dem for hertug Henriks folk og gjorde intet anfald. Ved deres ankomst til flåden fandt de kongen til sin opmuntring læsende i psalteren; han modtog dem med glæde og gav ufortøvet befaling til, at flåden skulde göre sig sejlfærdig.

Den danske flåde sejlede nu fra havnen ved Wismar til Gudakra eller Warnow floden. Indløbet der var meget grundt, så at kun små skibe plejede at sejle op ad floden; og kongen måtte lade sit drageskib lægge sig udenfor for anker. De mindre skibe derimod gik under Absalons anførsel

op til det sted, hvor floden udvider sig og bliver bred som en sø, og anfaldt her en vendisk flåde; men de Danske kendte ikke flodlejets beskaffenhed, deres skibe kom på grund, så de ikke kunne få dem løse ved årerne; når de sprang ud, for at skyde dem med hænderne, hilstes de af Vendernes pile. Prislavs tvende snækker, der vare i spidsen, kom ganske på grund, og da altfor mange sprang ombord på dem, sank den ene. Ved de øvrige Danskes hjælp bleve dog endelig Venderne fordrevne og måtte lade deres skibe i stikken. Derpå brændtes alle landsbyer på begge sider af floden. Henimod natten vendte Absalon tilbage til kongen, der nu sendte sit drageskib, som var uskikket til flodsejladsen, hjem og besteg et mindre, hvormed han sejlede op ad floden, og lod Sune hærge omkring i egnen. Selv drog han til Rostok, hvis indbyggere vare flygtede, og opbrændte dèr et afgudsbillede. Da hertug Henrik nærmede sig med sin hær og önskede at tale med kongen, lod denne en bro slå over floden og gik over. Da hændte det sig, at Pribislav, som var på den ene side af floden, så sin broder Prislav på samme skib som den mand, der almindelig antoges at have dræbt Niklot; han bebrejdede derfor sin broder den ugudelighed, at han omgikkes som ven med sin faders bane, men Prislav svarede, at han ikke vilde ansés for sön af en så ugudelig synder. Imidlertid kom der en tidende, at Rygernes og Pomeranernes forenede flåde havde lagt sig ved flodens udløb, for at indslutte de Danske. Kongen vendte tilbage, men så ingen. Han formodede da, at Venderne havde lagt sig i baghold, og søgte, imedens en del af hæren hærgede på kysten, ved at lade krigerne skjule sig på skibene, så at disse lode ubesatte, at lokke dem frem. Rygerne lode sig skuffe,

men nogle af de danske høvedsmænd, der ikke kendte kongens list, sejlede for tidlig imod dem, så at listen ikke gjorde sin fulde virkning. Rygerne bleve imidlertid fordrevne og forfulgte[1]). Da de Danske vare komne tilbage til havnen, tjældede de over deres skibe for hedens skyld og lagde sig til hvile under sejlene, især på kongens skib. Ærkebiskop Eskild kom til og så næppe dette, för han bebrejdede folkene deres ladhed og kongen sin forsömmelse. Landsmænd, udbrød han, hvorfor grave I eder ind i disse grave, fôrend I ere døde, på en tid, da I just burde være virksomme? Vi ligge her og dvæle ved øer og udskær, og lade den gunstige tid gå forbi. Kongen lod da strax tjældingerne nedtage og befalede at styre til Rygen. Den sydlige del af denne ø overfor Strela lod han rytteriet hærge i to dage. Morgenen efter sejlede han til Valung, hvor han sendte sin sön Kristoffer i land at hærge, og lod siden den øvrige hær følge efter. Ved Schaprode kom det til slag, i hvilket Rygerne skulle have mistet 1300 mand. Valdemar sejlede derpå bort med flåden, formodentlig henimod Hedinsø. Nu søgte Ryboerne fred og sendte Dombor til de Danske, men da disse allerede havde begivet sig ombord, lod han tænde en ild på stranden, for at tilkendegive dem sin ankomst. Absalon befalede desuagtet, at intet skib måtte sendes ham imøde, at det ikke skulde lade, som om de Danske længtes efter fred. Dombor måtte da sejle til dem på sit eget skib. Han begyndte ved en tolks hjælp en underhandling med Absalon, der altså ikke forstod Vendernes sprog, og bad

[1]) Efter Knytl. skete dette i havnen Svolder, hvilket ikke stemmer med sammenhængen hos Saxe.

59-60
ham mægle forlig imellem kongen og Rygerne, der tilbøde underkastelse og gisler. Men Absalon lod som han ikke forstod hans begering, gav sig til at opregne de ødelagte danske øer og mindede derved Dombor om hin samtale, i hvilken han havde forekastet Absalon Danmarks slette forfatning. Dombor søgte da først at vinde sin modstander ved personlig smiger: de henvendte sig til ham, sagde han, hvis farfader, Skjalm Hvide, fordum havde mæglet forlig imellem dem og Danmark; Absalons broder Esbern var vel ældre, men Absalons embede gav ham en höjere anseelse, en större myndighed; og derpå vedblev han: Sålænge I vare indbyrdes enige, have vi víst eder en bestandig troskab, men da flere bejlede til riget, og eders land söndersledes af borgerkrige, da tænkte vi mere på vor frihed end på eders bedste, som I selv tabte af syne. Vi bekrigede eder; men følgen af vore krige blev, at I vendte eders af borgerblod dryppende stridsøxer imod os, og vore hærgninger bleve eder til gavn. Men disse forestillinger rørte endnu ikke Absalon; han vedblev at opregne de ødelagte øer og kyster. Da tog Dombor sin tilflugt til bönner: Vi kaste os for dine fødder, sagde han, som börn, der omfavne deres moders knæ, så meget ivrigere, jo mere hun tugter dem. Straffen er i din hånd. Lad vore agre ødelægge, brænd vore landsbyer, forstyr vore stæder, nedhugg vore brødre, vi ville desuagtet ikke gribe til våben, men til bönner. Attrå I vort liv, vi overgive det til eder; skulle vi være trælle, vi underkaste os; hvo er så grusom, at han ikke skåner den værgeløse? Ved vor ødelæggelse svække I eders egen magt, og ved at drive os til det yderste kunne I komme til at miste ham, hvis liv er dyrebarere end hele Rygen. Ved disse og lignende forestillinger be-

vægede Dombor endelig Absalon til at tale Rygernes sag hos kongen. Denne tog gisler af dem og det løfte, at de skulde understøtte ham i krigen mod de andre Vender. Derpå vendte han tilbage til Danmark[1]).

6. I det følgende år beskæftigede indenlandske anliggender kongen og Absalon, især striden med ærkebiskop Eskild; og derefter syntes stridighederne om pavevalget i lang tid at måtte afdrage deres opmærksomhed fra Venden. Imidlertid gjorde kong Valdemar dog i foråret 1162 sit sjette tog. Det gjaldt Wolgast, der havde sine egne fyrster. I følge det med Rygerne sluttede forlig lagde kongen sig ved Strela og forlangte deres hjælp. De fandtes villige og lagde sig med en stor hær ved Kuaviz eller Koos. Wolgasterne havde imidlertid henvendt sig til den pommerske fyrste Bugislav, men fik kun liden trøst. De gik derfor den danske konge imøde og sluttede forlig med ham. De underkastede sig, lovede at tillukke Peene, forbandt sig til ikke at sende noget sørøverskib i søen og stillede gisler. Derpå holdtes et møde med Rygerne, på hvilket der opkom tvist imellem dem og Bernard, en sön af grev Henrik af Ratzeborg; Bernard spurgte dem, hvorfor de ikke søgte den mægtige hertug af Saxens venskab og beskyttelse; de svarede, at de bekymrede sig hverken om hans venskab eller vrede. Kongen bilagde trætten:

---

[1]) Saxo, s. 290-297. Knytl. kap. 119-120. Helmold. lib. 1, cap. 86. 87. lib 2, cap. 6. Suhm, 7 d. s. 57-77. I Knytl ere togene til Wismar og til Rostok eller Warnowfloden smæltede sammen: dette kildeskrift lader også Absalon med Prislav på deres rejse til hertug Henriks lejr eller, som det her hedder, til Brunsvig, drage forbi det sted, hvor Niklots hoved var sat på en stage ved hans forrige borg Urle. Slige forvexlinger ere særegne for denne sagas beretninger om de vendiske toge.

men en ældgammel, blind Ryger, der havde megen indflydelse, sagde: Det er vilde hestes måde, at jo mere man holder dem tilbage, desto stærkere ville de frem; det er derfor bedst at give Saxerne töjlen, at de ikke skulle forsprænge sig; ingen kender bedre deres tapperhed end vi, men også de have lært at kende vor. Denne trætte og disse ord bleve forebragte hertugen og nærede mistilliden imellem ham og Rygerne, som han kun alt for gerne vilde have under sit herredömme[1]).

7. Efter hjemkomsten fra dette tog krydsede Absalon med en del af flåden under de danske øer, for at beskerme kysterne, da han uventet blev bortkaldet til andre foretagender. Han fulgte i slutningen af året sin herre og konge til mødet med kejser Frederik Barbarossa, og efter tilbagekomsten herfra begyndtes på Danevirkes udvidelse. Da drog hertug Henrik Løves erobringer i Venden på ny de Danskes opmærksomhed did. Niklots sönner, Pribislav og Wertislav, vare nemlig ikke fornöjede med de strækninger i Kissinernes og Circipanernes land, som hertug Henrik havde overladt dem: de søgte at erobre Obotriternes land tilbage, begave sig til Werle og befæstede sig dèr. Hertug Henriks hær indsluttede og indtog fæstningen; Wertislav førtes bort som fange, og Pribislav måtte bönfalde om fred. Men Henrik brød tillige ind i Rygernes land og nødte dem til at underkaste sig. Dette foranledigede kong Valdemar til (1163) at tænke på et tog til Rygen, for at forsikre sig denne øs lydighed. Han samlede sin flåde ved Grönsund, men da Rygerne erfarede det og

[1]) Saxo, s. 300. Knytl. kap. 120. Suhm, 7 d. s. 109-110.

på ny forsikrede ham om deres lydighed, blev der intet af toget[1]).

Næste år (1164) sendte hertug Henrik budskab til kong Valdemar og beklagede sig, at kongen havde plyndret på Rygen og taget gisler af Wolgasterne. Begge dele tilegnede hertugen sig. Men imedens budskabet endnu var på vejen, faldt Pribislav, for at befri sin fangne broder Wertislav, med Østvenderne ind i de vestlige vendiske lande, ødelagde Meklenborg, belejrede Ilow med flere stæder og hærgede og brændte. Dette bevægede hertug Henrik til at forene sig nöjere med de Danske, uden hvis flåde han ikke kunde vænte at göre betydelig fremgang. Venskabet bestyrkedes ved Valdemars unge sön Knuds forlovelse med hertug Henriks datter; og de forbundne besluttede at göre et tog på samme tid imod Venderne. Hertug Henrik lod en hær under anførsel af grev Adolf af Holsten, Henrik af Ratzeborg, Guncelin, høvedsmand i Swerin, o. fl. rykke frem til Verchen (Viruchne), et par mil fra Demmin. Men her overraskede Venderne grev Adolf, lede vel selv et stort tab, men nedlagde dog den störste del af hans hær, og han selv omkom i slaget. For at hævne dette nederlag, drog da hertug Henrik selv frem mod Demmin, som indbyggerne stak ild på, og hvilken Henrik derpå lod slöjfe. Derpå opbrændte han den ligeledes forladte by Gutzkow. Den danske flåde var imidlertid sejlet længer mod østen, thi Wolgasterne havde brudt det forhen indgåede forlig. Først landede de Danske, som sædvanlig, ved Rygen. Absalon begav sig til Rygernes forsamling,

---

[1]) Helmold. lib. 1, cap. 92. Knytl. kap. 120. Suhm, 7 d. s. 141-146.

63 hvor den hæderligste plads blev ham anvist, og han underhandlede med dem ved hjælp af en tolk. Da hændte det sig, at en Ryger red bort med en hest, der tilhørte en af Absalons følge. Såsnart Absalon erfarede det, klagede han derover på tinget. De forsamlede Ryger, forbitrede over en uredelighed, der kastede en skygge på hele folket, lode strax sætte efter gerningsmanden, og hans slægtninge lovede at skaffe hesten tilveje. Da dette var sket, begyndte forhandlingerne på ny. Den rygiske fyrste Tetislav lovede at lade en del skibe støde til den danske flåde, der allerede var sejlet forud til Peenes munding; hvorpå Absalon skyndte sig at indhente den. Op ad Peene gik nu toget til Wolgast, der blev indsluttet. Indbyggerne bade om fred, gave sig i kongens vold og lovede at stille gisler; men om natten snege de sig ud med koner og börn og flygtede over Peene til Osna eller Usedom; hvorpå Valdemar indtog den øde by og satte den allerede flere gange omtalte Vetheman til høvding derover. Indbyggerne i Usedom bleve ligeledes forfærdede over fjendens fremgang, satte ingen lid mere til deres mures fasthed og tændte ild på deres egen by, for at fjenden ikke skulde sætte sig fast dèr, og forlode den. Således var nu en stor strækning given til pris for de Danske, og det er ikke besynderligt, at idéen om at bevare den opstod hos kongen. Hvorledes skulde dette ske uden ved en fast og varig nedsættelse af de Danske? kunde denne have nogen varighed, hvilke følger vilde ikke da en sådan kolonis anlæg have på hele fremtiden! Men endog forsøget mislykkedes. Kongen vilde lade Wolgast besætte med Danske, bestemte Absalon, Buris og Svend, der siden blev biskop i Århus, til at forblive dèr, vilde lade sin egen sön Kristoffer være

64

hos dem, for at de altid kunde være forvissede om hans og moderlandets hjælp, og lovede endelig, at de Danske, som nedsatte sig dèr, måtte beholde deres venner og frænder hos sig. Hele den danske flåde lovede at dele levnedsmidler med de tilbageblevne; de vilde efter kongens befaling för deres afrejse afmeje kornet i Wolgasts omegn og bringe det ind i laderne. Men da det kom til udførelsen, vilde kun nogle Sjællændere, rimeligvis de, på hvem Absalon havde umiddelbar indflydelse, blive; alle de andre forfærdedes for den fare, de vilde udsættes for, og længselen efter hjemmets fulde gryder overvandt tanken om Danmarks tilkommende hæder. Da altså dette foretagende måtte opgives, besluttede kongen at sejle op ad Peene, for at møde hertug Henrik, der var rykket frem langs med denne flod. For at komme op ad floden, måtte kongen bortrydde de af Venderne nedrammede pæle, samt andre hindringer, og afbryde Dunzarbro eller broen ved Dansne. Venderne søgte at forhindre hans fremgang; Peder Elivsen sprang med nogle af sine folk i land, forjog dem, men tilsatte selv livet. Da endelig vejen vär bleven banet, lagde de Danske skibene så tæt sammen, at hertugen kunde gå derover, som på en bro, og dèr holdtes en sammenkomst imellem begge hærførerne. Derpå begav kongen sig til Stolpe, og hertugen vendte, bestandig hærgende, tilbage til Demmin. Venderne søgte nu fred og lovede kongen gisler. Men denne, som fandt det urigtigt at indgå forlig uden hertugens samtykke, sendte Thorbern Sunesen til ham, og først da hertugen havde svaret, at han vilde være tilfreds med den fred, kongen indgik, modtog denne Vendernes tilbud. Freden sluttedes da på vilkår, at Wolgast skulde deles i tre dele: Tetislav af Rygen skulde have

den ene, Niklots sön Prislav, der opholdt sig hos de Danske, den anden, Kasimir af Pommern den tredie; hertug Henrik skulde på sin side beholde alle de vendiske fæstninger, han havde erobret. Kongen sejlede endelig tilbage ad Peene og skal på hjemvejen på et ting, der holdtes under øen Strela, have givet sin sön Knud kongenavn[1]).

8. Venderne vare imidlertid ikke afkræftede, og Danmarks stilling farlig. Kong Valdemar havde givet sin sön kongenavn, for at sikre ham riget, men allerede nu gjorde prins Buris, der nedstammede fra Svend Estridsen, fordring derpå. De enkelte landskaber, der så nylig havde været adskilte, så endnu med iversyge, stundum med harm, på hinanden; og det vilde være så meget lettere for en partihøvding her eller hist at forskaffe sig tilhængere. For at sikre sig Vigen i Norge, måtte kong Valdemar begynde en krig med dette land, der fordrede hans personlige nærværelse. Men på samme tid tragtede hertug Henrik på den anden side af riget efter at unddrage alle de vendiske lande fra de Danskes herredömme og at sikre sig selv en uafhængig stat ved Østersøen. Han kunde ikke undvære Valdemars sømagt, men han undte ham dog ingen magt over de undertvungne lande. Derfor vexlede idelig venskab og fjendskab imellem begge disse fyrster; på hvert brudd fulgte fo.soning for egen fordels skyld, og på hver forsoning ny uenighed. Henrik attråede Rygen; Valdemar forlangte delingen af det af Henrik erobrede Meklenborg; forbitret ophidsede nu Henrik Rygerne til at falde fra de Danske. Dette bevægede kongen til (165) at göre to toge

[1]) Saxo, s. 308-310. Knytl. kap 120. Helmold. lib. 2, cap 1-4. Suhm, 7 d. s 154-167.

til Rygen, det ene om sommeren, det andet om høsten. På det første drog Absalon forud med Sjællænderne og biede i syv dage efter kongen ved Hedinsø. Derpå hærgede de i forening landskabet Wittow, især egnen omkring Arkon, samt Valung. Men da kongen fandt det fordelagtigere at stride med Rygerne i enkelte partier end med samlet hær, så skikkede han Absalon forud fra Por eller Parez til Ziudar eller Zudar. Hele egnen her blev hærget indtil Karenz eller Gartz, fōrend Valdemar kunde støde til ham. Da de Danske fra Karenz vilde vende tilbage med byttet til deres skibe, satte en flok Ryger efter dem og lokkede dem ved forstilt flugt til et af vadsteder omgivet sted, hvor det kom til en almindelig træfning. Venderne lede et stort nederlag, men vadstederne forhindrede de Danske fra at forfølge dem. Dette slag skal have stået Kristi Himmelfartsdag. Kongen kom, just som hestene bleve bragte ombord; Absalon forkyndte ham, at der var intet mere at plyndre, hvorover kongen önskede ham til lykke, at han med så få havde udrettet så meget. Ved det andet tog om høsten agtede de Danske at ødelægge sæden på markerne, for at berøve indvånerne muligheden af at opholde sig i de faste stæder. Arkon blev indsluttet. Venderne gjorde udfald af byens eneste port, men de Danske søgte forgæves at lokke dem længer ud på marken. Da red en sjællandsk ridder, Niels, til porten, kastede sit spyd ind ad den, dræbte én af fjenderne og kom uskadt tilbage. Thorbern (Sunesen) vilde göre det samme, men blev farlig såret af et stenkast; ligeså Buris. Imidlertid bevirkede dog de Danskes tapperhed, at Arkonenserne ikke vovede sig ud. Flåden sejlede derpå til halvøen Jasmond. Absalon var stedse foran, når hæren gik frem, men beskyt-

66-67
tede med det udvalgte unge mandskab dens tilbagetog, hvorimod kongen bestandig blev hos hovedhæren. Denne gang sendte Absalon sit rytteri ud til forskellige sider og beholdt kun nogle få hos sig selv. Uventet fik han efterretning, at en del af hans folk vare indsluttede af fjenden, og uden at bie, til det adspredte rytteri igen kunde samles, ilede han dem til hjælp med oprejst banner, thi han troede at udrette mere ved hurtighed end ved mængde. Såsnart de indsluttede Sjællændere så ham komme, begyndte de på ny at anfalde fjenden, for at vise, at de kunde frelse sig selv. En kæk ridder, Eskild, satte tilfods efter en Vende, der ubevæbnet flyede over et morads, nåede ham og afhugg hans hoved. Venden var sunken i, men den danske mands fødder vare ved Guds beskermelse ganske törre. Denne begivenhed fremstilles som et under. Da Venderne vare adsplittede, satte Absalon ild på landsbyerne og hærgede landet lige indtil forbjærget Gor. Rygerne måtte da atter falde tilföje og bede om fred; de betalte en sum penge, stillede gisler og sluttede forlig med kongen ved øen Strela[1]).

9. Kong Valdemar havde allerede forhen ladet sin sön Kristoffer deltage i disse toge. Nu gav han ham i foråret 1166[2]) anførselen på et sådant, dog således, at han bestandig skulde følge Absalons råd. Erik Lams sön Magnus fulgte med. Tropperne bestode af Skåninger, Sjællændere og Fynboer. Toget gjaldt Circipanerne. Flåden sejlede til Svolder, hvorpå de Danske gik i land og hærgede indtil Tribusees. Prins Kristoffer rykkede med sine

[1]) Saxo, s. 310-312. Knytl. kap. 120. 121. Annal. Esrom. hos Langebek, 1 t. s. 241. Suhm, 7 d. s. 200-205. — [2]) efter Suhm 1167.

tropper frem imellem Absalons og Magnuses, for at den unge fyrste så meget desto bedre kunde beskyttes. Mange af de da hærgede landsbyer lå øde mange år efter, da Saxe nedskrev sin fortælling derom. Da hæren igen vendte tilbage, og Absalon, som sædvanlig, dækkede tilbagetoget, fik han at vide, at fjenden forfulgte dem. Strax gik han med fyrretyve ryttere imod dem, thi den strænge kulde forbød at kalde de andre tilbage. Han forjog fjenden, drog så langsomt frem til floden (Trebel eller en af dens små bifloder), lod slå bro over den og brød ikke denne af efter sig, for at det ikke skulde lade, som om han frygtede for fjendens forfølgelse. Da han kom til strandbrædden, fandt han, at flåden havde lagt sig i en anden havn. Det var da en så stræng kulde, at man måtte grave huller i jorden og sætte hestene ned deri, at de ikke skulde fryse ihjel; ved at grave disse huller, fandt man en stor mængde snoge, der vare stive og døde af kulde.

Om sommeren, da Wolgasterne atter havde brudt forliget, beredte kongen sig til et nyt tog imod Leutitierne. Han var allerede på vejen, da han fik efterretning om prins Burises forræderi. Han sejlede derfor hurtig til Ostrosna, overrumplede denne egn og sejlede så ufortøvet med flåden til Vordingborg. Imedens kongen nu var beskæftiget med Burises forhør og afstraffelse, tog Bugislav af Pommern sin tilflugt til hertug Henrik og lovede ham huldskab og troskab; hertugen tog ham i sin beskyttelse, uden at agte forbundet med de Danske. I denne anledning holdt kong Valdemar og hertugen et møde i Krempe i Stormarn (1167), som endte med deres forbunds ophævelse; og kongen, der havde et tog fore til Norge, måtte

opsætte det af frygt for Saxerne. Ved rygtet om, at disse vilde göre et indfald, drog han til Slagelse og lod Absalon kalde til sig fra Hulminde havn. Da Absalon igen vendte tilbage og lå med tre skibe ved strandbrædden, hørte han om morgenen, da han holdt messe, en stöj langt borte, og det viste sig, at det var ni søroverskibe. Han vakte sine folk, lod ankerne kappe og roede imod Venderne. Et af deres skibe blev taget; en del flygtede til Björnekær skov, men bleve dèr indhentede af bönderne og nedlagte[1]).

Tvende ting måtte især gå Absalon nær: Vendernes plyndringer på de danske kyster, og deres forbindelse med Saxerne. For at hindre de første, lod han efterhånden flere kasteller anlægge; til at skille Vender og Saxer syntes der også nu at frembyde sig en god lejlighed. En mand ved navn Gotskalk, der længe havde opholdt sig hos Venderne og forstod deres sprog, henvendte sig til Absalon og lovede at foretage sig en rejse til Pommern, for at göre ende på venskabet imellem den pommerske fyrste og Henrik Løve, samt at forbinde Venderne nöjere med de Danske. Absalon gav denne plan sit bifald, men bad ham ikke på de Danskes vegne at give Venderne noget falsk løfte. Jeg elsker redelighed, sagde han, og véd, at mit fædreland har ingen mangel på kække mænd, der bruge våben og ikke svig til forsvar. Gotskalk begav sig til Pommern og

---

[1]) Saxo, s. 312-316. Knytl. kap. 122. Suhm, 7 d. s. 220-223. 232-235. Det her omtalte Hulminde eller Hylminde (*portus Hulyvinmensis*) er rimeligvis, som Langebek antager, at søge sydvest for Slagelse, hvor man finder så vel et Hulby ved Tårnborg som et Hyllerup. Saxes Björnekærskov eller Björneskov (*ursina sylva*) kunde måské da have været i nærheden af Bjereby.

forestillede indbyggerne, at kærlighed til det vendiske folk og mindet om deres gamle venskab havde bevæget ham til at drage did, for at vække dem af deres slummer; det var et trykkende åg, de havde påtaget sig, ved at underkaste sig et folk, der ikke tragtede efter andet, end deres lands erobring; så var Saxernes skik: derfor havde de skilt Niklot ved livet, Prisklav ved hans fædreland, og befæstet Ratzeborg, Ilow og Swerin med volde og grave. De Danske derimod attråede kun fred; ved at indgå venskab med dem kunde Venderne uddrive Saxerne, befæste sit lands frihed og forøge dets hæder. Venderne lode sig heraf bevæge: de anfaldt Saxernes fæstninger, erobrede Ilow, men belejrede forgæves de andre. Ikke desmindre forårsagede allerede denne fremgang kong Valdemar så stor glæde, at han ikke noksom kunde rose Gotskalk for Absalon. Hertug Henrik, der var omgiven af fjender, og på ny indså hvor lidet han vilde være i stand til at udrette uden de Danske, begyndte atter underhandlinger med Valdemar; han foreslog på ny den danske prins Knuds forlovelse med en af hans døtre, og efterat forlovelsen var bekræftet, forenede kongen og hertugen sig om et tog til Venden. Henrik drog mod Demmin, Valdemar mod Wolgast. Den del af Usedom, der var bleven opbygget efter den forrige ødelæggelse, lagdes atter i aske, og den omliggende egn hærgedes. Venderne gave penge og gisler[1]).

10. Såre langsom var de Danskes fremgang i Venden; men Rygerne havde atter brudt det indgåede forlig, og tiden var endelig kommen til deres undertvingelse. Valdemar udbød leding; de sendte forgæves en af deres

[1]) Saxo, s. 316-317. Suhm, 7 d. s. 236-239

mest veltalende mænd til kongen, for at afvende faren. I foråret 1168[1]) landede kong Valdemar med en stor hær og flåde ved Rygen. Han blev understøttet af fyrsterne i Pommern og Leutitien, Kasimir og Bugislav, samt efter hertug Henriks befaling af Obotriternes fyrste Pribislav. Kongen anfaldt efterhånden flere dele af Rygen og fandt lejlighed nok til at göre bytte, men liden til afgörende kamp. Han vendte sig derfor til fæstningen Arkon; på dens fald beroede øens erobring; Svantevits ødelæggelse måtte bane vejen for kristendommen, og kun dennes indførelse kunde standse sørøveriet. I den ved byen liggende egeskov fældte krigerne med megen besværlighed træer, for at bygge krigsmaskiner; men kongen satte mere lid til den hellige Vit, hvis navn Rygerne efter hans formening havde misbrugt i deres guds navn. Imidlertid sendte han dog en del af hæren til sundet imellem Wittow og det egentlige Rygen, for at forhindre Ryboerne fra at komme Arkon til undsætning, indsluttede byen med den øvrige hær og lod krigsmaskinerne rette imod volden. Han lod tillige Absalon afstikke en lejr rundt om byen, så at enderne på begge sider berørte havet. Arkonenserne dyngede til forsvar jord og tørv op i den eneste port og satte så megen lid til denne portens spærring, vel også til Svantevits bistand, at de fandt det ufornødent at lægge nogen besætning i det over porten værende trætårn. Dette blev anledning til byens undergang. Det var en stærk,

[1]) efter Suhm 1169; men Helmold henfører toget til 1168 og stemmer heri overens med bestemmelsen af Rygens erobring bag den sjællandske kirkeret. Den pavebulle, ved hvilken Rygen blev henlagt under Roskilde bispestol, mangler år og kan derfor næppe i denne henseende afgöre noget.

næsten utålelig hede; hæren lå stille i lejren, og kongen selv søgte skygge og hvile, men nogle drenge nærmede sig volden og kastede, halv som leg, stene op på den med deres stavslyngér. Venderne så det, men havde mere moro deraf end skræk, og skammede sig ved at bruge våben imod dem. Efterhånden kom flere danske ynglinge til, de begyndte at göre det samme, og Arkonenserne grebe endelig til værge. Men endnu mere dansk ungt mandskab lod alt andet hvile og kom sine stalbrødre til hjælp, medens rytteriet, der anså det hele for börneleg, holdt sig tilbage. Imidlertid begyndte legen at blive alvor. Da bemærkede en kløgtig dansk yngling, at den jord, hvormed porten var tilstoppet, var sunken sammen, så at der imellem den og tårnet over den var en åbning. Han kaldte flere af sine stalbrødre til og sagde, at han vilde vise dem vejen til byens erobring; bad dem at stikke deres spyd ind i jordvolden og klavrede så op ad spydene som på en stige. Nu bad han dem række sig strå og tönder. Til lykke kørte der just et læs halm forbi; de danske ynglinge reve det strax fra hinanden og stak det op til ham med spydspidserne. Tårnet, der ingen besætning havde, ragede så langt frem, at det ikke blot beskermede de Danske, men skjulte tillige dette hele foretagende for Arkonensernes öjne. Hele åbningen var nu fyldt med strå, ynglingen tændte ild deri og kom ved sine stalbrødres hjælp lykkelig ned. Arkonenserne så røgen, men kunde ikke begribe, hvorfra den kom, og vidste hverken om de skulde göre anfald eller slukke branden. De besluttede endelig det sidste, men de Danske søgte at forhindre det. Vand havde de ikke ved hånden, grebe i fortvivlelsen til mælk, men derved forøgedes branden. Kongen blev opmærksom på den tum-

mel, der var opstået, gik ud for at se, hvad der var på færde, så med forundring det hele påfund og spurgte Absalon til råds. Denne gik med hjælm og skjold hen at undersøge sammenhængen og opmuntrede krigerne at blive ved. Ilden havde nu angrebet tårnets gulv, gik op ad pillerne, ja antændte endog de udstukne bannere. Såsnart kongen fik dette at vide af Absalon, lod han hele hæren rykke frem rundt om voldene, og der begyndte en fortvivlet kamp, da Arkonenserne heller vilde lade sig fortære af luerne end give sig fangne; men i længden kunde de ikke modstå den dobbelte fjende. En af dem råbte til Absalon, for at begynde en underhandling, men denne svarede, at han intet vilde høre, sålænge de forsøgte at dæmpe ilden; han forestillede desuden kongen, at når man tilstedte Venderne en stilstand, på vilkår, at de skulde lade ilden vedblive sålænge, vilde denne af sig selv gribe videre om sig og derved betydelig lette de Danske sejeren. Underhandlingen blev da fortsat. Kongen fordrede, at indvånerne skulde overgive ham Svantevits billede og tempelskatten, løslade de kristne fanger uden erstatning, antage den kristne læres skikke og overlade deres hellige marker og agre til kristne præsters underholdning; de skulde endelig efter kongens opbud drage på hærtoge med de Danske, årlig betale fyrretyve sølvpenge af hvert spænd øxne (*ex singulis boum jugis*), samt stille fyrretyve mænd til gisler. Disse forslag vare hårde; men de forekom dog selve den danske almue utålelige. Thi hæren, som ingen sold fik, som selv måtte skaffe sig levnedsmidler og ingen vinding havde af toget uden det erhvervede bytte, tørstede efter fjendens blod, men endnu mere efter det bytte, som her kunde tages med storm, og blev næsten ganske oprørsk.

Kongen begav sig derfor med høvdingerne afsides fra lejren, for endnu en gang at rådslå. Han henvendte sig til Absalon med det spörgsmål, om de skulde indgå forlig eller storme byen og overgive den til plyndring. Absalon svarede, at hans råd vilde blive ilde udlagt af almuen, men han vilde hellere mishage sine uvenner end forårsage sit fædreland skade; ved fortsat belejring kunde det vel lykkes de Danske at indtage fæstningen, men først efter lang tid; det øverste af volden, der for en del bestod af træ, var brændt og ødelagt, men levningen endnu for höj til at kunne bestiges; stormede man strax, så var luen endnu så hæftig, at den hindrede Arkonenserne fra at forsvare sig, men den vilde også svække de Danskes angreb; hvis man tilbageviste Arkonensernes fredsforslag, så vilde dette afslag ikke blot bringe dem, men også alle de andre byer, til at göre hæftigere modstand; gav man dem nåde, så vilde de andre des lettere vindes. Fredens fordele vare overvejende; men skulde andre, så sluttede han, være af anden mening, så måtte man i det mindste sende Arkonensernes gisler uskadte tilbage, at ingen skygge af svig eller troløshed skulde kastes på de Danskes navn. Ærkebiskop Eskild bifaldt hans mening og ytrede, at hvor der var spörgsmål om det almindelige bedste, dèr måtte almuen adlyde de store; og hvilken större vinding, sagde han, kunde man vænte ved krigens fortsættelse end den, der ved forlig kunde tilvejebringes: at et hedensk folk ikke blot blev skatskyldigt, men også kristnet. Alle høvdinger sluttede sig til Eskild og Absalon, hvilket bevægede kongen til ikke at tage hensyn til de simplere krigeres misfornöjelse. Hæren fik befaling at standse med anfaldet; gislerne bleve hos Absalon. Om natten kom en Ryger, for

74-75
at tale med Gotskalk, og begerede ved denne at få Absalon i tale. Han hed Granza, var en sön af fyrsten Littog, født i Karenz, og tilbød sig at drage til denne by, for at bevæge den til at underkaste sig de Danske; til bevis på, at han ikke fór med svig, viste han, at han var såret og uskikket til strid; Absalon modtog med kongens samtykke hans tilbud. Forliget blev sluttet, og næste dag fik Esbern Snare og Sune befaling af kongen til at nedbryde Svantevits billede. De advarede deres folk, herved at gå forsigtig tilværks, at ingen skulde blive lemlæstet eller såret, hvilket af hedningerne måtte ansés for en hævn af guden; en forsigtighed, der var så meget mere nødvendig, som en utallig mængde af indvånerne havde omringet templet, for at være vidne til Svantevits straf over hans fjender. Forhænget for templets inderste blev revet fra; derpå hugg de billedets ben løse, hvorved det faldt bag over til trævæggen. Derpå befalede Sune sine tjenere at hugge hul på væggen, for at trække billedet ud; det styrtede til jorden med et stort bulder, og da — siger legenden — så man djævelen fare ud af templet i et sort dyrs skikkelse. Derpå befalede Sune og biskop Svend af Århus Rygerne selv at slæbe billedet ud af byen med tove, men de havde endnu så megen ærbødighed derfor, at ingen vovede at røre det; de bevægede derfor fangerne og de fremmede, der opholdt sig i byen, til at göre det. I Rygernes påsyn blev billedet slæbt hen til de Danskes lejr, hvor alle stimlede til for at se det, og om aftenen hugg kokkene det i stykker og brugte det som brænde under deres gryder. Gudens afmagt måtte bidrage betydelig til, at Rygerne så meget villigere lode sig døbe; præsterne, der bleve sendte ind i byen, omvendte og døbte på én dag over tusende.

Så let var kristendommen den tid at nemme. Dette skal være skét St. Viti dag den femtende juni; håbet om denne helgens hjælp gjorde de Danske så meget tryggere. Derpå blev Svantevits tempel nedbrudt og brændt, samt grunden lagt til en kristen kirke. Om natten sejlede Absalon bort med tredive skibe, for at se, om Granza havde opfyldt sit løfte, og bad kongen komme bagefter om morgenen. Rygtet om Arkons indtagelse havde således forskrækket Karentinerne, at de selv för den Granza forhen tilståede frist havde indfundet sig på et bestemt sted ved strandbrædden, hvor Granza forkyndte Absalon, at fyrsten Tetislav og hans broder Jarimar eller Jarmer vare komne did med de anseeligste af byens indvånere. Absalon sluttede da forlig med dem på samme vilkår som med Arkonenserne og beholdt fyrsterne hos sig til kongens ankomst. Jarmer vandt især Absalons yndest, uden tvivl fordi han ytrede mest tilböjelighed til kristendommen. Absalon besluttede nu, medens Esbern beværtede de rygiske høvdinger, med biskop Svend og Jarmer at drage ind i Karenz. Han havde kun tredive hofmænd med sig og sendte efter Karentinernes begering endog de fleste af disse tilbage, for at der ingen strid skulde opkomme i byen. Igennem de moradser og søer, der omgave byen, førte kun én snæver vej med et vadsted. På begge sider af denne stode Karentinerne, sex tusende mand stærke, med spydsoddene satte i jorden. Biskop Svend studsede og standsede; men Absalon opmuntrede ham; at ytre frygt for fare kunde her öjeblikkelig have fremkaldt den, tilliden forøgede sikkerheden. Da de vare komne over vadstedet til vejen, som førte til stadens port, kastede Karentinerne sig trop-

pevis ned for dem, stode ikke op, førend de vare komne forbi, og fulgte så efter. Byens tre templer havde hver sin gud. I skægget på Rugivits höje billede havde svalerne bygget reder, og de Danske bemærkede under latter, hvorledes fuglenes hvide skarn havde tilredt hans bryst. Til indbyggernes store forfærdelse gave Absalons hofmænd sig i færd med at hugge løs på billedet med øxer, så det med stort bulder styrtede til jorden; og nu gave indbyggerne sig selv til at forhåne, hvad der för havde været genstand for deres ivrige tilbedelse. På lignende måde nedhuggedes billederne af Porovit og Porenut (Pronevit?). Absalon befalede indvånerne at opbrænde billederne, men de bade ham at skåne deres by; da husene vare af træ, så vilde ett huses tilfældige antændelse føre hele byens undergang med sig. Han lod da billederne slæbe ud af byen, og, for at vise, hvor foragtelige de vare, stillede biskop Svend sig selv ovenpå dem. Samme dag indviede Absalon tre pladser til kirker, og omtrent tusende Vender bleve døbte. Ud på natten vendte Absalon med Jarmer tilbage til flåden og begav sig endelig til hvile, hvortil han höjlig trængte, da han i tre nætter og dage ikke havde lukket sine öjne. Efterat have modtaget gisler og, som det synes, indsat Jarmer til fyrste over Rygen, vendte den danske konge med et stort bytte af kostbarheder og våben tilbage. De præster, der i den første skynding vare beskikkede på Rygen, bleve siden af Absalon kaldte tilbage, og ny indviede i deres sted, samt forsynede med levnedsmidler og indkomster, at de ikke skulde falde Rygerne til byrde. Efterhånden opbyggedes elleve kirker på øen; og endnu i dette eller det følg-

ende år henlagdes den ved en pavebulle under Roskilde bispesæde[1]).

11. Rygens erobring måtte henlede de Danskes opmærksomhed på de endnu østligere pommerske lande. De pommerske fyrster, der havde deltaget i toget, væntede derved at udvide deres herredömme eller i det mindste at få del i byttet. Begge forvæntninger skuffedes, og de droge misfornöjede bort. Hertug Henrik Løve sendte ufortøvet bud til Danmark og forlangte, i følge det imellem ham og kong Valdemar sluttede forbund, halvdelen af Rygernes gisler og af den årlige skat. Da dette blev afslået, gav han de pommerske fyrster lov til at hærge på Danmark. I slutningen af året og i begyndelsen af næste hjemsøgtes dette land af deres idelige plyndringer. De trængte ind i alle sunde, fjorde og bugter, gik i land på øerne og gjorde meget bytte. Mange Danske bortførtes som fanger; på et marked i Meklenborg solgtes på én dag syv hundrede. Als blev frygtelig hærget, og dens kirker nedrevne. De Danskes hengivenhed til drikkegilder og deres sövnagtige dorskhed, siger Helmold, forhindrede i lang tid kongen fra at göre alvorlig modstand. Og alle disse ødelæggelser forøgedes endnu ved Kurers og Esters anfald. Kong Valdemar befalede da, at hvert fjerde krigsskib (eller et skib af hvert herred) bestandig skulde ligge ude, for at holde vagt på rigets strömme, at disse skibe skulde besættes med lutter ugift mandskab, og overanførselen betroede han til sin sön Kristoffer, til Absalon og Esbern Snare. De lode sig imidlertid ikke nöje med at frede om kysterne, men strejf-

[1]) Saxo, s. 319-328. Helmold. lib. 2, cap. 12. Knytl. kap. 122. 123. Suhm, 7 d. s. 265-298. Estrups Absalon, s. 71-79. Thorkelin, Diplom. 1 t. s. 251. 326.

78-79
ede også til Rygen og til Leutitiernes kyster; og större toge foretoges, som endelig endte med Pommerns undertvingelse.

I året 1170 gjordes et tog mod de østlige, næste år et andet mod de vestlige Vender. Om efteråret (1170), imedens hertug Henrik var så indviklet i andre stridigheder, at han ikke kunde komme Pommeranerne til hjælp, sejlede kong Valdemar til Rygen, forenede sig med Rygernes flåde og drog ind ad Swine. Han kom således til det såkaldte store hav, hvorfra han atter løb ind ad Diwenow og berørte egnen omkring Julin eller Jomsborg. Fra denne bys volde gik en bro midt ud i floden, der desuden var opfyldt med gærder, bundgarn og lignende fiskeindretninger. De Danske måtte blive liggende ved broen om natten; men om morgenen gjorde kongen landgang og lod en del af broen afbryde, imedens Sjællænderne bortryddede gærderne; Julinerne, der med deres både havde skjult sig ved broen, søgte forgæves at forhindre det; thi Absalon, der var gået i land med kongen, bemægtigede sig en del både og undsatte sine landsmænd. Hans skib, som lå langt derfra, skyndte sig derpå did efter kongens befaling, fjenden blev fordreven, en del af broen nedreven, og vej banet for flåden. Julinerne fulgte efter, men dreves tilbage af bueskytterne, som Absalon og Sune havde taget ombord. Sune selv nedlagde flere med sin armbörst. Da flåden var kommen op ad Diwenow, lagde den til Kriztø eller Gristow, hvor kongen forbød at hærge, for at man dèr kunde have foder til hestene. Ved at sejle lige over floden, kom de Danske til Kamin; her hærgede de egnen nordenfor byen og strede med indbyggerne på broen til staden. Efterat flåden var kommen tilbage til Kriztø, op-

stod en stor rådvildhed, hvorledes man nemlig igen skulde komme ud i Østersøen *(pontus)*; thi der gaves vel tre udløb fra Pommeranernes sø eller det store hav: Peenemundingen, Swinemundingen, som de vare komne ind ad, og udløbet ved Kamin; men vejen ad de to første vilde være for lang, og udfarten ved Kamin var ubekendt. En mand, ved navn Gere, som var bekendt der i egnen, forsikrede, at dette udløb var så grundt og så fuldt af skjulte dybder, at man ikke kunde komme derigennem uden ved höjvande. Absalon blev da med tre skibe sendt hen at undersøge dette farvand, men han fandt strömmen så stærk, at han ikke ret kunde komme til at udforske dybden, og hvor dette nogenlunde lod sig göre, var grunden for lav. Isteden for at oppebie hans tilbagekomst, satte flåden sig imidlertid kort efter i bevægelse, og adskillige skibe vare, da de ikke kendte farvandet, nær ved at sætte til. De bagerste skibe, som anførtes af prins Kristoffer, bleve derhos angrebne af Venderne, som han dog lykkelig drev tilbage. Kongen, der formodentlig opgav for det første at finde vej ud af Diwenow, befalede samme dag på ny at göre landgang på landskabet Julin; Absalon blev ved midnat sendt ud, for at udforske de hertil bekvemmeste steder, og betegnede vejen for flåden, dels ved at nedramme pæle, dels ved at slå knuder på rørene ved strandbrædden. Næste dag strejfede han vide om med Erik Lams sön Magnus, der endog vovede sig så langt bort, at han blev omringet af fjenden. Absalon ilede ham til undsætning, skönt han allerede af kongen, der hærgede landsbyerne, havde fået befaling at vende tilbage; han frelste Magnus og lod, for at forsone den måské fortörnede konge, en stor del bytte af kvæg og fanger ved sin tilbage-

80-81
komst drive foran sig. Nu overlagde man på ny, hvorledes man skulde komme ud af Diwenow. Nogle foresloge, med spader at grave udløbet dybere, men indså snart, at havet vilde fylde renden med sand; andre mente, at man med bjælker og løftestænger skulde se at få skibene over grundene, medens rytteriet til arbejdets beskyttelse drøg frem på begge sider af floden; der gjordes et forsøg, og det lykkedes virkelig sex små rygiske skibe på denne måde at komme ud, men de andre vare for svære. De Danske gentoge flere gange med iver forsøget, men det vilde ikke lykkes, hvorfor kongen befalede at høre op. Men nu blev forlegenheden endnu större. Den pommerske fyrste Kasimir havde imidlertid lagt sig med en flåde af halvtredsindstyve skibe i den arm af Diwenow, som går forbi Kamin, og hans broder Bugislav, der havde sendt ham en del skibe til hjælp, lejrede sig med sine ryttere ved Julin. De Danske vare altså indsluttede fra begge sider. I denne nød bleve Jyderne så modfaldne, at de omringede Absalon, udskældte ham höjt og tilskreve hans dumdristighed al deres ulykke. Forhen, sagde de, benyttede kongen sig af de viseste mænds råd, nu fulgte man den første den bedste dåres; derfor vare de nu indsluttede hist af en flåde, her af en landhær, og der viste sig ingen udvej. Man burde derfor med forenede kræfter trække nogle af skibene over grundene, for i det mindste at frelse kongen og høvdingerne, at dansk navn og dansk magt ikke ganske skulde gå tilgrunde. Absalon hørte på disse bebrejdelser uden at skifte stemme eller åsyn og bad kun sine dadlere, ikke nu at sige noget, som de snart vilde angre. I det samme kom Skorre Vognsen til, en mand, der for sin dannished og tapperhed stod i megen anseelse; da de misfornöjedes

skrig var stillet så meget, at han kunde høre, hvorom det gjaldt, irettesatte han dem hårdt og bebrejdede dem deres forsagthed og fejghed. Imidlertid havde Kasimir, der troede, at de Danske nu vare givne i hans vold, ladet sit telt opslå på strandbrædden og lod, for endnu mere at vise, hvor meget han led på sin magt, skænke vin for sig og sine mænd af guld- og sølvbægere, som om intet sværdslag her vilde være fornødent. Kong Valdemar lod høvedsmændene samle på sit skib, for at høre deres råd, hvad der nu var at göre. Alle tav. Da han forundrede sig derover, trådte én af dem frem og sagde trodsig, at han nu kunde holde sig til de drenge, hvis råd han plejede at følge; den, der havde ført dem hid, gjorde bedst i at føre dem tilbage. Valdemar indså strax, at man bebrejdede ham hans fortrolighed med Absalon, og svarede, at kække mænd ikke burde kives som kvinder, når nøden var for hånden; han var viss på, at den, de nu skældte for dreng, ikke vilde tie, når han æskede hans råd. Og i det samme vendte han sig mod Absalon. Denne tog da ordet: Gode råd, sagde han, vare ikke vanskelige at finde, når kongen vilde følge dem; hverken fjendens flåde eller rytteri kunde hindre dem fra at vende tilbage ad den samme vej, de vare komne. Kongen skulde lade rytteriet sætte i land, for at beskytte flåden, dèr hvor de farligste grunde vare, og sende nogle med panserklædte krigere besatte skibe derhen, det ene efter det andet, og når disse havde samlet sig, skulde de anfalde den fjendtlige flåde, for at bane vejen for de øvrige. Han vilde ikke vise sig mandigere i ord end i gerning, og selv føre disse skibe. Kongen bifaldt dette råd, gik selv på land med rytteriet og gav Absalon syv skibe. Absalon roede med to af dem foran,

82 og efter ham fulgte Esbern Snare, Sune, Thorbern, Oluf og Peder Thorstensen. Han var selv så lykkelig at finde en hidtil ubekendt rende, og kom snart igennem; det næste skib kom vel på grund, men blev strax igen gjort flot af de raske søgutter, og nu fulgte de andre skibe uden hindring efter. Den store vendiske flåde, der ikke anede noget angreb, hørte de Danskes hærråb, så dem sætte ind på sig og tog strax flugten. Henrykte råbte nu de Danske, at stenbåndet var brustet, og lovpriste Absalon lige så höjt, som de för havde nedrevet ham; men han var lige så rolig nu ved deres ros, som han havde været för ved deres dadel. To vendiske skibe, hvis mandskab var flygtet, bleve tagne ved Kriztø. Imedens flåden sejlede videre frem, ilede kongen med rytteriet til Julin, hvor Bugislav søgte at kaste sig ind med sine ryttere, men også han trak sig tilbage ved synet af de Danske. Kongen satte sine folk over til den söndre side af byen, og, for at holde denne i ave, lod Absalon et med bueskytter bemandet skib lægge sig imellem den og flåden; men Julinerne holdt sig rolige indenfor sine mure, så at intet forstyrrede den danske flådes sejlads forbi byen. Den lagde i havn og tog rytteriet ombord. Henimod morgen hændte det sig, at en Juliner med et anseeligt følge kom ridende ned til strandbrædden, ganske drukken, og gav sig til at underhandle med Gotskalk. Men i det han vendte tilbage, faldt han af hesten; hans folk, der vilde løfte ham op, forhindredes ved de Danskes pile, og Absalon, der frygtede en krigslist, lod ham tage til fange og bringe ombord. Her vågnede han endelig op efter sin rus og gav sig til at omfavne alle de tilstedeværende, i den tanke, at det var hans egne folk, hvilket vakte en almindelig latter. Han

blev udløst for hundrede mark sølv. Den danske flåde roede nu uhindret videre; thi Vendernes frygt var så stor, at de ikke engang, som ellers, vovede at anfalde de bagerste skibe; Peder Toddes skib var blevet beskadiget på nogle pæle og blev alene tilbage, men Venderne så rolig på, at han istandsatte det og derpå fulgte efter den øvrige flåde. De Danske vendte ad Swine tilbage til Danmark. På tilbagevejen skal Absalon på vejen til Øresund syv dage för alle helgens dag have ligget med sex skibe ved Hylleminde[1]; med tre af skibene lå han selv ved mindet eller udløbet, medens de andre tre lå længer inde ved landet. Her blev han, medens han holdt ottesang, angreben af ni store vendiske skibe, men drev dem på flugt og erobrede ett af dem.

Dette tog har stedse været anført som ett af de mest glimrende punkter i Absalons liv. Kort för samme berettes en anden begivenhed, der viser, hvorfor hans broder Esbern erholdt tilnavnet den snare og passende kan sammenlignes med den nyere tids Tordenskjold. Da Esbern efter en underhandling med Erling Skakke vendte tilbage fra Norge, bestod han en strid med vendiske sørøvere. På hjemvejen fik han nemlig ved Odsherred af nogle danske udliggere at vide, at kongen allerede var sejlet til Pommern, og at henved fyrretyve skibe havde lagt sig ind under Sejerø (Syra); men om det var handelsskibe eller vikingesnækker, vidste de ikke. Esbern søgte da at sejle dem forbi om natten, uden at de skulde se ham, bekymrede sig ikke om stjærneskin, men vilde søge langt ud på

[1]) efter hvad der för er bemærket, på den sydlige side af Låland.

83-84
havet; men i det samme gav månen sig til at skinne, hvorved hans hvide sejl faldt Venderne i öjnene, og de holdt strax ud imod ham. Esbern lod da sine folk gribe til våben, opstillede de bedst bepansrede på passende steder og begav sig med de andre til forstavnen og begge skibsbord, for at skyde på fjenden. Han befalede dem at styre lige ind på fjenden, og når de vare komne midt ind i den fjendtlige flåde, at trække sig tilbage til bagstavnen, for ligeledes derfra at sende fjenden et lag af pile: alt dette uden at tale et ord, for at hans befalinger så meget desto bedre kunde høres. Hvis han faldt, skulde de adlyde hans medfølger Tove, og faldt denne, endnu en mand, Esker; inden de alle tre faldt, mente han, vilde striden nok være afgjort. I det Esbern nu, for at berede sig til striden, vilde iføre sig sit panser, spurgte styrmanden ham, hvorledes han, der måtte bruge begge hænder ved roret, skulde forsvare sig, hvorpå Esbern strax overlod ham sin egen brynje, og satte derved tillige mod i sine folk, i det han selv stred uden harnisk. De fulgte nöje hans befalinger, banede sig vej ind i den fjendtlige flåde, sendte den en regn af pile og spyd og drev den tre gange tilbage. Venderne, som beundrede deres tapperhed, spurgte, hvem det var, de strede imod, men Esbern svarede, at det nyttede dem kun lidet at vide navn på dem, som de ikke kunde overvinde. En dansk mand af höj slægt, som var tagen til fange af Venderne, kendte Esberns stemme og sagde til Venderne, at ham kunde de ikke fange. Dette gjorde Venderne endnu ivrigere; de lagde med alle forstavnene mod siderne af hans skib; mange faldt vel, uden at nogen Sjællænder kom til skade, men i længden vilde denne kamp dog være altfor ulige. Nogle spurgte da Es-

bern, om de ikke skulde gribe til årerne, men han forbød det, at det ikke skulde lade, som om de flyede. Derimod spurgte han, om de havde flintestene ombord, og da de svarede ja, befalede han én af dem at stige op i masten og dèr slå ild. Fjenderne troede, at det var et tegn for en flåde, der kom efter, standsede med angrebet, for at se efter den formodede farligere fjende, og trak sig derved efterhånden tilbage. Dette öjeblik benyttede Esbern, og da han troede sig ude af sigte, lod han sejlet falde og roede til Hærvig. Ved sin kløgt og sine folks uforfærdethed undgik han således med ett skib anfaldet af fyrretyve[1]).

12. Næste forår (1171), medens hertug Henrik var i Bajern, skete toget mod Brammes eller Brandhus, byen Oldenborg i Wagrien. Kongen sön Kristoffer var bleven jarl i Slesvig og havde allerede alene herfra gjort et tog mod Venderne, da kongen påbød et större. Absalon og Kristoffer samledes med flåden ved Masnet, og da kongen udeblev, besluttede de at gå imod Bramnes. Ærkebiskop Eskild, der var kommen tilbage fra en Jorsalfærd, sejlede med den skånske flåde igennem Grönsund og stødte til dem. For ikke at fornærme sin gamle primas, underrettede Absalon ham om deres forehavende, hvilket Eskild priste; og han bad, at han, skönt gråhærdet olding, måtte deltage i denne deres ungdomsleg. De sejlede da sammen til Låland, hvor syv rygiske snække forenede sig med dem. Eskild bad Absalon om en god styrmand, ved hvis hjælp han nåede den bestemte havn; men Absalon selv sejlede med Sjællænderne vild i det tykke mörke, og Rygerne gik

[1]) Saxo, s. 328-329. 332-337. Knytl. kap. 123. 124. Helmold. lib. 2, cap 13. Suhm, 7 d. s. 308. 336-352.

85-86
endog i land strax ved Bramnesiernes flåde, uden at ane den farlige nærhed. Herved bleve en del af de danske skibe erobrede eller borede i sænk. Indbyggerne i Oldenborg havde forladt byen og vare flygtede til kirken, der lå udenfor den, hvor de Danske formedelst stedets helligheds skyld ikke vilde angribe dem. Imidlertid havde Hurne og Markrad, som grev Adolf den anden af Holsten havde beskikket til formyndere for sin unge sön, samlet en stor hær af Saxer og Vender, og talte med hån om de Danske, der havde lagt sig til hvile på jorden. Eskild beklagede sig just, at han nu formedelst sin höje alder var så skrøbelig, at han uden hjælp ikke kunde stige til hest, men da fjenden i det samme viste sig, svang han sig med ungdomsmod på hesten. En trop Danske, der havde vovet sig for vidt frem over en å, der udvidede sig til et kær (Dannau og Dannauersee), turde hverken indlade sig i kamp med overmagten, vilde heller ikke fly og blev da stående i håb om undsætning fra den anden side af åen, der kun havde ett vadsted. Mærkedrageren dvælede med at sætte over, men Absalon red foran, viste de andre vejen, og en bakke skjulte dem heldigvis for fjenden. Næppe så hin lille trop, at de fik undsætning, för de faldt rask ind på fjenden, og hermed begyndte slaget. Venderne måtte vige, og de Danske, tilfredse med sejeren, stødte dem tilsidst under forfølgelsen kun med deres spydskafter ned af hestene, da de vilde skåne dem, fordi de vare deres medkristne. Efter vunden sejer sejlede de Danske tilbage med mange fanger, heste og andet bytte. Frygt for lignende nederlag, den af de Danske viste mildhed og Absalons berömmelige navn, bevægede grev Guncelin og Henrik

Løves øvrige lensmænd til at opgive et indfald over Danevirke i Sönderjylland[1]).

Fra Bramnes sejlede Absalon tilbage og traf ved Gedesø eller Gedserodde på Falster en dansk flåde, som kongen havde samlet, for at göre et tog til Circipanien. Han sluttede sig til toget. Det gik først til Strela, derfra til fastlandet, hvor de Danske efterhånden trængte frem til Tribusees og Tribedne, men på denne vej måtte de kæmpe med mange vanskeligheder. De stødte på store moser, der vare bedækkede med fint og tæt græs, og i hvilke rytteriet uforvarende sank ned. De måtte stige af og trække hestene over; for at komme over bækkene, måtte de fylde dem med risknipper. Derpå droge de gennem store skove til en med en sø omgiven by, der på den ene side havde en vold med en bro. Kongen belejrede den, imedens Absalon drog omkring i egnen. Byens høvedsmand Otmar havde ladet broen afbryde, men de Danske benyttede sig af de tilbageblevne pæle til at slå en ny, og alt som denne blev længere, tabte Otmar modet og begyndte underhandlinger. Da kongen frygtede for, at Venderne om natten skulde stikke ild på broen, var han heller ikke utilböjelig til fred; men Absalon, der vendte tilbage med meget bytte, forhindrede det. Han afnødte kongen det løfte, ikke uden hans vidende at slutte noget forlig med Otmar, fik den danske tolk til at give fjendens forslag en modsat mening, gik derpå ud på broen, opmuntrede krigerne til et nyt anfald og lovede dem alt byttet, når byen blev indtagen. Dette løfte virkede. Broen

---

[1]) Saxo, s. 341-343. Knytl. kap. 124. Helmold. lib. 2, cap. 13. lib. 1, cap 86. Suhm. 7 d. s. 365-370. Estrups Absalon, s. 88.

blev fuldendt, krigerne stormede frem og anfaldt et træ-tårn. En dansk rytter, Herbert, der ikke kunde komme frem for de fremtrængende krigere, styrtede sig bevæbnet i vandet og svömmede over. Men trængselen på broen blev så stor, at den brast; Absalon styrtede med mange andre i vandet, men som en dygtig svömmer frelste han, skönt han var i fuld rustning, ikke blot sig selv, men flere af de andre. Venderne, som ingen både havde, søgte at fly på runde tönder, men disse sloge om, og under latter bleve mange tagne til fange af de Danske. Byen blev indtagen, alle mænd nedhuggede, og kvinderne bortførte i trældom. Otmar skænkede den ædelmodige Valdemar friheden. Hæren vendte tilbage til skibene og sejlede hjem[1]).

13. Efter hertug Henriks tilbagekomst fra Bajern blev der ved midsommerstid samme år (1171) i et møde ved Ejderen sluttet forlig imellem ham og kongen. Kongen gik ham imøde på broen, som om de vare hinandens lige, da dog den ene var en uafhængig fyrste, den anden kejserens vasal. Henriks stolthed og magt nødte kongen til at antage hans fordringer, hvoriblandt var, at halvdelen af Rygen (måské menes dog kun Rygens besiddelser på fastlandet) skulde afstås ham. Derimod forbød Henrik Venderne herefter at fejde på Danmark, et forbud, som først efter lang tid kunde have nogen virkning. Da Absalon på tilbagevejen fra dette møde sejlede forbi Stevnsklint, indtog han dèr sten for at bruge dem til værn på sin borg Havn (København); og da han efter sin ankomst hertil var gået i bad, hørte han nogle af sine tjenere udenfor tale om et

---

[1]) Saxo, s. 344-345. Knytl. kap. 124. Suhm, 7 d. s. 370-374. Estrups Absalon, S. 90.

skib, der sejlede igennem sundet. Han forlod strax badet, samlede sine rorkarle og satte efter skibet; det var et vikingskib. Hans staller Niels fulgte efter ham på et andet skib; de gjorde jagt på vikingen, men han søgte ved allehånde snilde vendinger at undgå. Pilene flöj vikingerne om ørerne, gennemborede deres hænder og fæstede sig i deres rygge, men de bleve ved at ro, for at undfly. Desuagtet bleve de indhentede, mange sprang over bord og druknede, de fleste bleve fældede. Derpå bleve deres hoveder afhuggede og, til skræk for andre sørøvere, satte på stager omkring Axels borg. Kun høvedsmandens liv blev skånet. Ved denne tid stødte også Esbern Snare og Vetheman, der jævnlig lå ude og krydsede frem og tilbage på havet, på syv vikingesnækker, medens de selv kun havde fire. Den dristige viking Mirok sprang alene ind på Vethemans skib, og dèr begyndte en kamp imellem dem, til hvilken Esbern var rolig tilskuer, at det ikke skulde lade, som om han vilde stå flere bi imod en eneste mand, hvorimod han vendte sig mod en anden viking, Strunike, og tog ham til fange. At fordrive Mirok var dog ikke muligt, för et andet skib kom Vetheman til hjælp; da blev han fangen, men fik formedelst sin tapperhed lov til at udløse sig.

Ved Rygens undertvingelse, ved de Danskes årvågenhed hjemme, ved deres og Saxernes forenede magt til lands og vands, tilvejebragtes efterhånden en fredelig samfærdsel imellem Danmark og de vestlige vendiske lande. Efter forliget med Henrik Løve frededes de saxisk-vendiske lande, og de Danske, endog kvinder og börn, kunde uden frygt for røversk overfald vandre fra det ene land til det andet. Pribislav forholdt sig rolig og gav sig til at

89-90
opbygge de ødelagte stæder. Kun de pommerske lande truede endnu bestandig, og de Danske havde anfaldet på Rygen at hævne. Samme år, som Henrik Løve var dragen til det hellige land, eller året för prins Kristoffers død (1173), altså 1172, gik en dansk flåde igennem Flatsminne eller Swine, hærgede omkring det ubekendte sted, som Knytlinga kalder Gorgasiam, og vendte sig derpå mod Stettin eller Burstaborg. Denne by var så befæstet, at det var blevet til et ordsprog om den, der uden grund gjorde sig til af sin sikkerhed, at selv Stettin ikke kunde beskytte ham. Den udholdt en lang belejring. I begyndelsen håbede de Danske at kunne tænde ild på den, da den var bygget af træ, og vovede sig derfor ind under den, dels beskermede af stormtage af risfletninger, dels igennem grave; men kongen opgav snart dette forsøg og lod den kun omringe af bueskytter og slyngekastere; nogle af det unge mandskab søgte også, bedækkede af deres skjolde, at bestige volden, eller søgte med øxer at sönderhugge portene. Høvedsmanden Wartislav var kristendommen gunstig, og de andre indbyggere så ulig, at man ikke skulde tro, det var en Vende; han lod endog munke komme fra Danmark og et kloster (Kolbatz) bygge på sit gods, hvis stiftelse stadfæstedes af hertug Bugislav 1173. Desto villigere måtte Valdemar være til at slutte fred med ham, da han, efter at have ladet sig ved et tov hisse ned af volden, efter givet lejde kom til de Danskes lejr; men den danske hær hørte næppe, at der var tale om overgivelse, för den blev yderst misfornöjet. Kongen, sagde de, vilde med deres livsfare tilvende sig penge og gods, medens de selv gik glip af sejer og bytte. Valdemar lod dem da forsøge et nyt anfald, men da dette blev frugtesløst, sluttede han

fred. Wartislav måtte stille gisler, betale en så stor sum penge, at Pommern havde ondt ved at bringe den til veje, men beholdt derimod herredömmet over Stettin som den danske konges lensmand. Det kongelige banner blev rejst på volden til tegn på byens underkastelse, men al plyndring forbuden. Man så da, hvorledes volden fra øverst til nederst var så tæt besat med pile, som om den havde været bevoxet med rør; de Danske samlede dem omhyggelig og fyldte deres koggere. Flåden sejlede tilbage, erobrede på vejen Lyubin og lagde til ved Rygen.

Nu kom just den tid (sædvanlig i november), da fiskeriet ved Rygen skulde tage sin begyndelse. Kongen vilde derfor, at en trediedel af flåden skulde blive tilbage for at beskytte det, og overdrog dette hværv til Knud Prislavs sön. Men denne svarede, at han havde ingen forlening i Danmark, uden det lille Låland, der ikke var så meget værdt, at han derfor skulde udsætte sit liv for en så åbenbar fare; sligt tilkom snarere bisperne, som alene besade kongens fortrolighed. Fortörnet over en sådan opførsel af sin egen søstersön sagde Valdemar, at havde han hidtil kun et ringe len, så var grunden den, at han ikke havde fortjent noget bedre, og herefter måtte han vænte sig endnu mindre. Absalon blev her atter manden, der måtte påtage sig det vanskelige hværv, og han gjorde det gerne; han gik om til Sjællænderne og fik snart sine venner og frænder til at blive hos sig: Thorbern, Peder Thorstenson, Sune Ebbesen, Esbern Snare, og med dem bleve næsten alle Sjællænderne; også biskop Svend af Århus blev med nogle Jyder. Kongen sejlede da hjem, hvorimod disse mænd beskyttede kystfiskeriet. Af taknemmelighed herfor sendte Tetislav og Jarmer Absalon levnedsmidler; men Jyderne

91-92

bemægtigede sig dem næsten alle, så at Absalon, for ikke at misbruge Rygernes gæstmildhed, derefter kun modtog penge. På hjemvejen fra Rygen lod han den jyske flåde drage sin vej; men da han hørte, at den ved den sydlige kyst af Fyn var truffen på sørøverskibe og havde flygtet for dem, besluttede han at opsøge dem, gennemsøgte havne, øer og bugter, hvor de plejede at have deres tilhold, og traf på øernes skyggefulde odder og i havets skjulte viger mærker nok på deres tilværelse, vrag af erobrede skibe og levninger af andet bytte. Han delte derfor sin flåde, for at opsøge sørøverne. Da han forud for de andre sejlede hen mod Masnet, så han en mand på kysten, der idelig viftede med sin hat og gjorde tegn, som om han vilde tale med ham. Det var en af hans spejdere, som han havde lovet årlig at betale tolv mark sølv, imod at han skulde give ham underretning, når fire eller flere vikingesnækker styrede imod Danmark. Absalon gik på en båd, sejlede hen til ham og bebrejdede ham, at han ikke i tide havde bragt efterretning om den vendiske flådes udløb; men spejderen undskyldte sig med, at denne var løben ud förend deres overenskomst var sluttet og tilföjede, at Absalon allerede nu endte toget, da det først skulde begynde; der var nemlig sejlet en stor vendisk flåde ud imod Danmark, mod hvilket sted vidste han ikke, men vilde Absalon om sex dage træffe ham på Møns klint, da vilde han give ham efterretning derom. Spejderen, der frygtede for at blive kendt, var allerede ude af sigte, förend Absalons øvrige skibe kom til, så at denne nu kunde meddele sine landsmænd en tidende, hvis kilde ingen var i stand til at begribe. Ved meddelelsen af samme forelagde Absalon tillige de øvrige høvdinger det spørgsmål, om det nu var

bedst at forstærke flåden, eller at opstille rytteriet på kysten, eller at lade indvånerne trække sig tilbage fra de mest udsatte strækninger ved stranden til de befæstede stæder. Høvdingerne fandt det tjenligst at forøge flåden, siden man dog ikke vidste, hvor fjenden vilde göre anfald; de gik derfor hen hver til sin havn, for at samle flere skibe og at lade folkene forsyne sig med levnedsmidler. Absalon selv drog i forretninger til Roskilde. Da han vendte tilbage derfra, var frosten bleven så stærk, at vandene lagde til; Sjællænderne, der førte levnedsmidler ned til skibene, kunde ikke komme frem, da hjulene frøs fast på vognene; de måtte føre læssene på heste, og selv med stor besværlighed gå tilfods. Absalon red forbi dem og beklagede deres nød, men de svarede, at det var dog bedre, end at sidde fastbundne ved de vendiske vikingesnækkers årer. På Møn traf Absalon sin spejder og erfarede nu, at den vendiske flåde lå ved Svolder (portus Svaldensis), at den vilde angribe Møn, sætte sit rytteri i land på dets söndre, fodfolket på dets nordre side, og med flåden lægge ind i sundet ved Keldby. Han besluttede da at sejle ind under halvøen Koster (Cozta) og dèr lægge sig i baghold, da der intet bekvemmere sted kunde gives til at overrumple den fjendtlige flåde, når den sejlede til Keldbysund. Men Venderne kom ikke; han sejlede derfor til Falster og udtog tvende skibe af flåden, lod det ene bemande med Sjællændere, det andet med Falstringer, og befalede dem at spejde efter fjenden; hvis de skulde falde i Vendernes hænder, lovede han, at hele flåden skulde befri dem. Hertil svarede befalingsmanden på det sjællandske skib, at han håbede, det skulde ikke göres fornødent at befri dem, thi de vilde ikke lade sig tage. Absalon vendte derpå

tilbage til Koster. Men på Falster var der en forræder, ved navn Gvemmer, som hemmelig stod i forbindelse med Venderne; han gjorde et gæstebud for sine landsmænd og holdt derved det ene af skibene, der skulde på spejderi, tilbage. Desuden sendte Venderne, som lå ved Svolder, bud til ham, for at få efterretning om de Danske, og skönt han da var bleven afhentet til Absalons flåde, erfarede de dog af hans folk så meget, som de behøvede at vide om de Danskes rustninger og påpassenhed, til at opsætte anfaldet. En del sejlede derfor kun til Grönsund, hvor de nedhugg et af indbyggerne oprejst kors. Absalon erfarede, at de vare i farvandet, sendte to tapre mænd, fader og sön, Oluf og Ingvar, med nogle lette skibe fra Bogø, for at opsøge dem, men besluttede strax efter selv at indhente kundskab. Men Venderne fik næppe öje på ham, för de vendte deres forstavne mod søen, bagstavnene mod land, og næppe kom det sjællandske banner til syne, för de toge flugten. Absalon satte efter dem, men blev af storm nødt til at lægge ind under Falster. I samme storm satte mange af Vendernes skibe til, og ett af dem, som faldt i hænderne på den rygiske fyrste Jarmer, blev af ham sendt Absalon til foræring. Dette skete på St. Nikolai dag i december; det var Vendernes sidste plyndring på de danske kyster. Af hele dette år havde Absalon tilbragt de ni sidste måneder med at ligge på havet imod sørøverne[1]).

Følgende år (1173) i efteråret skete et nyt tog. Da Wolgasterne ikke alene havde udvidet og befæstet deres

[1]) Saxo, s. 345-346. 337-341. Knytl. kap. 125. Helmold. lib. 2, cap. 14. Suhm, 7 d. s. 374-380. 398-411. Estrups Absalon, s. 24 ff.

by, men også ved nedrammede pæle og nedsænkning af store stene tilsluttet Peenemundingen, så gik kong Valdemar op ad Swine, satte ild på Julin, hvis indbyggere vare flygtede, og hærgede egnen omkring denne by og Kamin. Derpå hjemsøgte han Osna. Her forsøgte de Danske at gennemgrave et udløb, der var tilstoppet med sand; men kongen fandt foretagendet for vanskeligt i forhold til nytten og vendte atter hjem, efter at have belejret Osna. Næste forår rustede han sig til et nyt tog, men Venderne sendte en viss Prislav til Danmark, der mæglede fred på to år. Således henrandt nu nogle år uden toge til Venden[1]).

14. Imidlertid benyttede Venderne freden til at anlægge to borge ved Flatsminne eller Swine, så at de Danske, da Peenemundingen allerede var spærret, og erfaringen havde lært dem, at indløbet ved Kamin ikke kunde befares af deres skibe, ligesom udelukkedes fra de pommerske lande. Desuden overfaldt Venderne nogle af kong Valdemars sendebud, og borttoge et skib, der blev sendt ham med foræringer. Han fordrede det tilbage, men fik et hånligt svar. Han forenede sig derfor atter med hertug Henrik om et fælles indfald til lands og vands og krævede hjælp af Rygerne. Fra den ene side gik Henrik til Demmin, medens de Danske (1177) løb ind ad Swine og afbrændte Julin, der efter den tid aldrig kom til sin forrige herlighed, gik derpå op ad Peene og indtog Gutzkow. Der gjordes så meget kvæg til bytte, at de Danske måtte lade det bevogte af særegne hyrder; og hele egnen her omkring blev hærget, så at svalerne, der ikke mere fandt

[1]) Saxo, s. 346-347. Suhm, 7 d. s. 421-422. 431.

noget hus, byggede reder i skibsstavnene. Kongen vilde nu have draget til Demmin, for at træffe hertugen, men hindredes af en stor flod. Efter et tog til Kamin vendte han atter tilbage; men da hertugen, efter længe at have belejret Demmin, opgav toget, for at gå tilbage til Brunsvig, hvorhen hans fjenders anslag kaldte ham, besluttede kongen også at sejle hjem. Først hærgede han dog egnen omkring Wolgast og belejrede denne by, hvis høvding Zulister gjorde tapper modstand. Wolgasterne begyndte at afkaste broen, der førte til byen, men de Danske benyttede bræderne som stiger til at bestige volden. De bleve drevne tilbage, og kun Absalons væbner Hemming vilde ikke vige; endelig trak han sig langsom tilbage, men blev omringet og styrtede over sit eget sværd; imidlertid var han næppe kommen på knæene, förend han hugg efter fjendernes fødder og ved sine tililende landsmænds hjælp frelste sit liv og drev fjenden tilbage til byen. Derefter hærgede de Danske egnene imod østen, rimeligvis flere borge på Usedom, og vendte tilbage igennem Swine, hvor de af Venderne anlagte borge allerede vinteren för vare blevne forstyrrede af uvejr og oversvömmelser[1]).

Det følgende år (1178) skete opbud af hele riget, undtagen Nörrejylland. Kongen, der ikke selv turde forlade landet, overgav befalingen til sin sön Knud og til Absalon. Slesvigerne skulde forene sig med de andre Danske under anførsel af biskop Frederik af Slesvig; men han kuldsejlede og tilsatte livet. Flåden samlede sig i Grönsund ved Falster, forenede sig med Rygerne og gik til Ostrosna. Over-

---

[1]) Saxo, s. 359-360. Knytl. kap. 125. Suhm, 7 d. s. 497-502. Estrups Absalon, s. 106.

faldet var uformodentligt og heldigt. Egnen omkring Wolgast blev hærget, og derfra gik flåden op ad Peene til Osna. Fodfolket sov om dagen, roede om natten, men rytteriet omvendt, så at de Danske vare i idelig bevægelse, og Venderne, der intet öjeblik vidste sig sikre for deres anfald, kom i den största forvirring. Endelig begave Bugislav og Kasimir sig til Knud og Absalon, for at handle om fred. De lode i begyndelsen, som om de ikke brøde sig synderlig om de Danskes ødelæggelser; de agtede nemlig, sagde de, at drage sig tilbage og at opdyrke de store ørkener i Bagpommern. Heraf lo Niels fra Falster, en frænde af Absalon, og sagde, at de sørgede kun slet for deres lande; den ene del overlode de til de Danske, den anden vilde Polakkerne bemægtige sig, og således vilde de snart ikke have noget blivende sted. Da denne list ikke virkede, gjorde endelig de pommerske fyrster alvorligere tilbud; de lovede at løslade de sendebud, de för havde bemægtiget sig, at give kongen 2000 mark til erstatning, Knud og Absalon hver 100. Absalon samlede høvdingerne og forestillede dem, at tilbudet var fordelagtigt, men krigens fortsættelse måské endnu mere, da Venderne vare aldeles afmægtige; dog foretrak høvdingerne freden. Derpå blev Esbern Snare sendt forud til kongen, der var på jagt på Møn, for at underrette ham om det heldige udfald af dette tog, der kun havde været i ni dage. Også kongen foretrak freden og modtog med overordentlig glæde den tilbagevendende flåde[1]).

Kong Valdemar havde vundet betydelige fordele. Rygen

---

[1]) Saxo, s. 361-362. Knytl. kap. 126. Suhm, 7 d. s. 548-555. Estrups Absalon, s. 116.

97-98
var allerede under hans herredömme, og efter pommerske kilder afstodes også Circipanien til Jarmer, der fik det som et dansk len; hertug Henrik, der lå i fejde med kejser Frederik Barbarossa, og hvis magt efterhånden svækkedes, kunde ingen indsigelse göre. Kun Pommern søgte endnu at göre alvorlig modstand. Bugislav og hans broder Kasimir underkastede sig kejseren og bleve ophöjede til hertuger over Venden (1181), rigtignok, efter kejserens foregivende, kun for at tjene til bistand mod hertug Henrik, men det var åbenbart, at de alene attråede deres egen uafhængighed. Om vinteren gjordes anstalter til på ny at opføre borgene ved Swine. Valdemar, der frygtede, at Pommeranerne lige så lidet nu som för vilde holde freden, havde allerede ladet sin flåde samle sig i Grönsund (1182), da han fik efterretning, at borgene ved Swine allerede vare opførte. Toget var da så meget nødvendigere, men kongen var svag, og hans nærværelse ansås for vigtig. Endelig overgav han befalingen til Knud og Absalon og vendte selv tilbage til Vordingborg. Modvind opholdt flåden i Grönsund, levnedsmidlerne mindskedes, og Jyderne bleve derover oprørske. Da lod Knud flåden igen gå fra hinanden og sejlede til Vordingborg, for at oppebie udfaldet af kongens sygdom. Kong Valdemars død hævede ganske toget. Han havde holdt otte og tyve slag i hedenske lande og efterlod sin sön en øvet sømagt, ypperlige hærførere og en allerede erobret betydelig strækning af Venden, så at fuldførelsen af hans begyndte dåd ikke længe kunde udeblive[1].

15. Næppe var Knud den sjette hyldet til konge, för

---

[1]) Saxo, s. 369-372. Knytl. kap. 127. Suhm, 7 d. s. 617. 657-661. 8 d. s. 17. Estrups Absalon, s. 134.

kejser Frederik gjorde gentagne forsøg på at bevæge ham til at erkende sig for kejserens lensmand; da disse tilbagevistes selv med udæskning, at kejseren jo kunde forsøge at tage med magt, hvad der aldrig vilde forundes ham med det gode, så søgte han at opmuntre Bugislav, der efter sin broders død alene beherskede Pommern, til at anfalde Danmark. Anledning kunde let gives. De meklenborgske fyrster, Niklot og Borwin, bleve uenige; Jarmer, fyrsten af Rygen, understøttede den ene, Bugislav forenede sig med den anden og begyndte strid med Jarmer. Han gjorde store udrustninger, og Jarmer, der ene ikke kunde udrette noget, tyede til Danmarks hjælp. Knud bestemte et møde på Samsø, hvor Bugislavs sendebud fremførte hårde beskyldninger mod Jarmer; men der blev intet afgjort, thi Bugislavs hensigt var kun at uddrage tiden. Imidlertid drog han nemlig hjælp til sig fra alle sider, havde endelig en flåde på fem hundrede skibe, sendte bud til kejseren, at han med denne magt først vilde anfalde Rygen, derpå kue Danmark og inden et års forløb göre kong Knud til kejserens vasal. Forfærdet over denne udrustning sendte Jarmer bud til Absalon, der opholdt sig i Sjælland, og bad om öjeblikkelig hjælp, hvis Rygen skulde frelses. Ærkebispen sendte med sin sædvanlige hurtighed bud omkring i Sjælland, at alle, der kunde bære våben, skulde gå ombord på de nærmeste skibe, uden hensyn til hvem de tilhørte, hvad enten de vare små eller store, fribytterskibe eller ej. Lignende befaling sendte han til de mindre øer ved Sjælland og bad Fynboerne og Skåningerne at indfinde sig inden sex dage; efter den tid vilde det være for silde. Sjællænderne samlede sig til den bestemte tid, men fra Fyn kom kun sex, fra Skåne fjorten

skibe. Kongen, der opholdt sig i Jylland, fik efterretning om udrustningen, men tiden var for kort til at samle den jyske flåde. Dagen för pindse (1184) gik da Absalon under sejl til Hedinsø. Her fik han bud fra Rygerne, at Bugislav lå lige over for Rygen ved Koztø (Koos), og man vidste endnu ikke, på hvilken kant han vilde anfalde øen; næste dag hed det sig, at han vilde göre landgang ved Strela. Om aftenen gik Absalon i land, samlede styresmændene, sendte bud til alle krigerne, for at opmuntre dem, og fortalte, hvorledes en dröm den foregående nat havde forkyndet ham sejer. Hele hæren var begerlig efter kamp; men farvandet i sundet mellem Rygen og fastlandet var vanskeligt, og der viste sig ingen fjende. Det ene skib ilede frem for det andet; Absalons, hvis anker var sunket for dybt i sandet, blev opholdt, og han roede til, for at indhente de andre, da der kom efterretning, at Bugislav endnu lå ved Koztø. Den danske flåde lagde sig da ved Drecce strand (Drigge). Det var en stærk tåge, så at Jarmers spejdere ikke kunde se fjenden, og nu forkyndte de Absalon, at Bugislav måtte være vendt tilbage; men bade tillige de Danske at lægge ind i havnen ved Darsin, hvor Rygernes flåde vilde støde til dem. Absalon sejlede derhen, men fandt hverken Jarmer eller noget budskab fra ham; han afsendte derfor Niels fra Falster, der forstod Vendernes sprog. Men just som denne var rejst, og Absalon vilde gå i land for at holde messe, bragte en af Jarmers fortrolige det budskab, at den pommerske flåde nærmede sig, og kun tågen forhindrede synet af den. Isteden for messe tænkte Absalon da på kamp og iførte sig sin rustning. Pommerne kunde formedelst tågen ikke tydelig se den danske flåde, om dens nærværelse

havde de ingen anelse, men troede meget mere, at det var Borwins vestvendiske skibe, der kom dem til hjælp. Bugislav gav derfor befaling, at 150 små skibe skulde sejle frem, for at omringe Rygerne, imedens den øvrige flåde lagde sig i slagorden; de store førselsskibe lagde han imellem den og landet, for at den kunde synes så meget större. Tågen begyndte at hæve sig. Absalon så nogle fjendtlige småskibe gå sig forbi og sagde, at ikke alle skulde komme lykkelig hjem. Han opmuntrede sine folk og sejlede selv i spidsen imod fjenden. Sune, der havde ladet sig skuffe af Bugislavs list, og troede, at en tysk flåde havde forenet sig med denne, advarede Absalon og rådte til at ro langsom frem, for at krigerne tillige kunde have tid til at væbne sig; men Absalon svarede, at det nu ikke var tid at dvæle, fjenden var indsluttet på et så snævert sted, at han hverken kunde stride eller fly med fordel, og sejren var viss. Tågen hindrede endnu fjenderne at skelne hvad der foregik; men da de kom hinanden nær, da de fyrige danske krigere udstak deres bannere og istemmede en höj krigssang, da Pommerne på én gang bleve angrebne af de Danske og af Rygerne, da virkede synet af Absalons sejerrige banner som et lyn. Betagne af skræk lettede Bugislav og hans mænd anker, vendte skibene og flyede så hurtig, at de nu i få timer tilbagelagde den vej, hvortil de för havde brugt dage. En utallig mængde, hvis skibe enten vare for store, eller som ikke strax kunde lette anker, sprang overbord, så at de för fuldbemandede skibe i et öjeblik bleve tomme, og största delen tilsatte livet. Atten skibe sank, fordi for mange vilde redde sig på dem. Man så endog en Vende hænge sig selv af fortvivlelse. Mandskabet fra hundrede skibe søgte at redde sig til lands igen-

101 nem kær, moser og skove, men mangfoldige omkom af hunger og tørst. Imedens de andre Danske gjorde et umådeligt bytte, satte Absalon og Jarmer efter den fornemste vendiske adel, der flygtede på fem og tredive skibe; Absalon forfulgte dem med syv. De lode endnu engang vende, for at sætte sig til modværge; men da Absalon roede frem imod dem, tabte de atter modet, kastede heste og våben overbord, for at göre skibene lettere, undkom endelig og tyede ind i Peenefloden. Disse vare de eneste skibe, der frelstes af den store vendiske flåde. Absalon vendte tilbage, men vilde ingen del tage i byttet, thi han tænkte som Skjold, at byttet tilhører krigerne, anføreren æren. Derimod lod han atten skibe fra Skåne, der først ankom dagen efter den vundne sejer, deltage i byttet, som belönning for deres iver. Fynboen Tage sendte han med Bugislavs erobrede tælt til kong Knud, hvem han rådte, for at Venderne ikke skulde samle ny kræfter, at foretage endnu et tog för høsten. Denne sejer tilintetgjorde for bestandig Bugislavs magt og kejserens håb; ja dens ry udbredte sig til Constantinopel, hvilket Absalon siden erfarede af nogle af hans krigere, der havde tjent blandt Væringerne.

Kongen lod Jyderne sammenkalde til Viborg ting, lod Tage her fortælle sejersbudskabet og fandt alle villige til at udruste flåden. Om sommeren sejlede han ud, forenede sig med Rygerne og besluttede at anfalde Wolgast. Indløbet til Peene var spærret, store stene nedsænkede i floden, og et kastel anlagt på hver side, hvorfra Venderne kunde kaste store stene mod de Danske. Absalon måtte atter med megen anstrængelse bane vej for flåden, der lagde sig så nær byen som muligt, for at indslutte den. Wolgast-

erne skøde med pile og udkastede store stene af deres krigsmaskiner; én af dem blev opmærksom på Absalons skjoldmærke, og nu rettedes alle skudene mod ham; da én af de Danske advarede ham, svarede han spøgende, at Venderne viste ham megen opmærksomhed. Da belejringen ej havde fremgang, fandt Esbern Snare på at fylde et stort skib med brændbare sager og lod det ved vindens hjælp drive imod byen; men branderen blev hængende ved en pæl og brændte op uden at tilföje fjenden skade. Bugislav, der indså, at de Danskes fremgang især beroede på Absalons liv, skal under denne belejring have søgt at forraske ham. Han foreslog et møde for at mægle fred, begav sig med sit rytteri til det bestemte sted og indbød Absalon, der kun var kommen med to skibe, til at gå i land; men Absalon blev advaret af en mand ved navn Erling, norsk af æt, som i en dröm vilde have fået varsel om den Absalon truende fare. Denne svarede derfor Bugislav, at den större burde ikke gæste den ringere, en biskop var mere end en hertug, og indbød ham til sit skib. Men Bugislav undslog sig og red tilbage, uden at have opnået sin hensigt. Den ved dette møde forårsagede stilstand havde han imidlertid benyttet til at forsyne byen med levnedsmidler, dens erobring kunde da så meget mindre håbes; de Danske besluttede derfor at hærge egnen. De trak sig tilbage under Vendernes anfald og stak ild på deres lejr, som Venderne søgte at plyndre. Egnen omkring byen blev hærget. Derpå drog kongen selv til Osna, hvis indbyggere stak ild på deres egne forstæder, medens Absalon drog til Julin, hærgede egnen der omkring og overdrog sin broder at ødelægge kastellerne ved Swine. Esbern

fandt dem begge uden besætning og lagde dem i aske, hvorpå de Danske vendte hjem igennem dette udløb.

Endnu om høsten i samme år gjorde Knud i forbindelse med Rygerne et nyt tog. Det er det allerede forhen beskrevne, som gik imod Tribusees og Tribedne, og endte ved en havn ved Peenefloden[1]). Derefter vilde kongen have hærget på Voztrosa, men forhindredes af uvejr og vendte atter hjem[2]).

Næste forår (1185) skete endelig det sidste tog, som endtes med Bugislavs underkastelse. Det gik ind ad Swine til Grozwin, som blev ødelagt. Herfra besluttede de Danske at gå til Pommern, en dristig beslutning; thi vejen did var lang og førte igennem store ørkener, men efter hvad man havde hørt var folket ikke stridbart, der fandtes få fæstninger, og de Danskes mod var voxet med deres lykke. Undervejs manglede der imidlertid foder til hestene, og fodfolkene fandt det altfor trættende at bære levnedsmidlerne med sig. Planen opgaves; man gik atter ombord på flåden og sejlede til Julin, hvorpå kongen besluttede at overraske Kamin. Han begav sig med vejvisere på en besværlig vej igennem krat og skove; en stor del af hæren fór vild, men Sjællænderne og Skåningerne kom under anførsel af Absalons søstersön Alexander, der havde Ryger til vejvisere, lykkelig frem ad den korteste vej. Kamin blev indsluttet; Bugislav, som opholdt sig dèr, gjorde et udfald, men blev dreven tilbage, ja måtte endog, for at frelse sig, springe af hesten og sætte over et gærde. Kongen og Absalon beredte sig til et alvorligt anfald, da alle kan-

---

[1]) se s. 79-80. — [2]) Saxo, s. 376-382. Arnold. lib. 3, cap. 4. 7. Knytl. kap. 128. 129. Suhm, 8 d. s. 51-67. Estrups Absalon, s. 140. 145.

niker i byen, barfodede, med kors og faner i procession droge ud til de Danskes lejr og bönfaldt kongen at skåne kirkerne, der nødvendig måtte ødelægges, når han stak ild på husene; de tilföjede, at Bugislav önskede mod sikkert lejde at begive sig til kongen. Denne svarede, at han krigede med mennesker, ikke med Gud, og lovede skånsel; men Absalon, der ingen lid satte til Bugislav, lod alle angrebsanstalter være på rede hånd og truede med at hærge den hele omegn, hvormed der også gjordes begyndelse den samme dag og næste nat. Dette fremskyndede Bugislavs overgivelse, der ingen hjælp kunde vænte fra kejseren, og på samme tid lå i krig med sine fættere i Bagpommern. Han begav sig næste dag til Absalon og Jarmer, der gave ham hænder til bevis på hans sikkerhed, og førte ham til kongen, der havde begivet sig til flåden. Bugislav lovede da at betale en betydelig sum, efter Knytlinga 300 mark sølv til kongen, 800 mark til Absalon (en omstændighed, der minder om den gerrighed, som flere kilder tillægge denne ædling), efter opfordring at stå de Danske bi, og hvad der var det vigtigste, at tage sit land til len af Danmark, samt at stille de fornemste mænds sönner til gisler. Ved denne lejlighed skal Bugislav også have givet sit samtykke til Circipaniens aftrædelse til Jarmer under dansk lenshöjhed, hvortil endnu föjedes en landstrækning söndenfor Peene. Til afsked beværtede Absalon Bugislav på sit skib, hvor Bugislav drak så meget, at han fra først af blev overmåde munter, men tilsidst hverken kunde røre hånd eller fod, så at ærkebispen måtte lade ham bære til et tælt, hvor han lod fyrretyve af sine krigere bevogte ham indtil morgenstunden. Bugislav drog til sine mænd og kom næste dag tilbage til kongen, kastede sig

med kone og börn for dennes fødder, fremstillede en del af de lovede gisler og overgav sig og sit til kongens nåde. Denne rejste ham op, rørt over hans ulykkelige stilling. Da denne fred blev sluttet, opkom et stærkt uvejr med storm og torden, hvilket man udlagde som et tegn på det vendiske riges undergang. Næste år för påske kom Bugislav til Roskilde, blev dèr påsken over og bar sværdet for kongen som hans mand. Da Julin endelig ved ett af de sidste toge var blevet slöjfet, hvortil historieskriveren Svend Ågesen selv var öjenvidne, så var Danmarks herredömme over Venderne på Rygen og i de nærmeste pommerske lande for en tid lang sikret; ligesom også de forhen nævnte fyrster i Rostok og Meklenborg, Borwin og Niklot, der havde været fangne af Jarmer og Bugislav, nu erholdt deres frihed, imod at tage deres lande til len af den danske konge. Fra denne tid optoges i den danske kongetittel tillægget: de Slavers- eller Venders konge[1]).

16. Skönt fortællingen om disse toge er temmelig ensformig, frembyder den dog for enhver eftertænksom læser stof nok til dybere eftertanke, og for fantasien vil de scener træde levende frem, som her i det matte ord kun efterhånden kunde skildres. For den udbrede de danske farvande sig med venlige øer og skovkranset strand; der hersker travlhed i alle sunde og bælter, bugter og viger; vagterne ved kysterne, arbejderne ved kastellerne, skvulpende både besatte med fiskere, der tidlig danne sig til søkrigere, vise sig hist og her, medens plovmanden drager sin fure op ad oldtidshöje, og hyrden sidder tilsyneladende sorgløs i

[1]) Saxo, s. 382-384. Svenon. Agg. Hist. dan. cap. 10. Arnold. lib. 3, cap. 4. 7. Knytl. kap. 129. 130. Suhm, 8 d. 8. 41. 99-110. Estrups Absalon, s. 148.

dalen. Nu iler en båd til landet, langt ude på søen ses vikingeskibe, sejlene nærme sig kysten: alle beboerne komme i bevægelse; fredelige indvånere og arbejdere samle alt hvad de formå og flygte ind i landet, imedens flokke af både nærme sig hinanden, hist lægge sig i skjul bag en odde, her ro frem for at lokke fjenden til et andet baghold. Men vikingerne ere stærke, og byttet lokker dem, de gå i land; deres krigsråb blander sig med indvånernes; angreb og flugt, tummelen af de angribende hobe, enkelte riddersmænd, der fægte næsten ene midt i en stor flok af fjender, som de sprede fra hverandre, vikingernes flugt til skoven, deres forfølgelse hist og her, deres omringen ved kær og moser: sligt er scener, der på flere steder forefalde næsten hver sommerdag, thi fjendens idelige anfald tillader aldrig landets krigere at være ledige. Men et andet ophöjet skue frembyder udrustningen af den danske flåde. Opbud til hæren udgå til alle sider, allehånde fornødenheder samles; afskeden og det uvisse i toget til næsten ubekendte lande, altid til vilde fjender, sætte hjærterne i bevægelse. Flåden består af en stor mængde små skibe, der ere vidt udbredte, og kun enkelte høvdingskibe hæve sine höje bord over de andre; et simpelt sejl og stærke årer ere alle de midler, hvormed farten bevirkes; gejstlige stille sig i spidsen, deres bannere og korset rage frem og göre dem overalt kendelige. Det er ikke et helt riges magt, der lyder den enkelte mands vink, men det er forskellige provinsers mandskab, af höjst forskellig stemning, stundum endog iversygt indbyrdes, og kun synet af den fælles fjende bringer dem til, så længe faren står på, at virke i forening. Som forskellige flåder nærme de sig de ubekendte kyster og göre landgang; stundum hærge de

blot på kysten, stundum går toget dybt ind i landet; til alle sider ere farer, som hist overvindes ved enkeltes tapperhed, her ved list og kløgt; overalt viser Absalon sig som en skinnende morgenstjærne, når det går fremad, og som en tindrende aftenstjærne blinker hans sejl, når det går tilbage. Rørende er især forholdet imellem denne udmærkede mand og kongen, og begges stilling til hæren; Absalons höjhed og kongens sagtmodighed, hins flammende ild og dennes jævnt brændende lue, have forenet sig til fædrelandets bedste. Begge have at kæmpe med de fornemmes avind, med hobens ustadighed, der næsten i samme öjeblik i ulykken knurrer, i lykken forguder; begge vinde sejer, fordi deres egen udholdenhed forener sig med folkets naturlige tapperhed. Men denne fordunkles på mange måder, især ved hin tids udrustningsmåde; lönnen for krigernes tapperhed er bytte, levnedsmidler må de forskaffe sig selv; høvdingen rager frem af hoben ved sin personlige tapperhed, ved sin fødsel og værdighed, men hans ånd har endnu ikke omfattet alle hans undergivnes vel; begge have hver sit mål, men intet fælles. Dette var en følge af den egennyttige egenkærlighed, der dannede en mur imellem kongen og folket, og som i de fremfarne tider så ofte hindrede Danmarks udvidelse og storhed; på den ene side almuens fasthængen ved materielle fordele, på den anden adelens (thi den og gejstligheden må betragtes som én stand) foragt for massen af folket. Begge afsondrede sig; hos den ene stand udviklede sig den tro, at den var skabt af en finere, ædlere malm, med större naturlige ævner og större naturlige rettigheder; hos den anden blev mangel af dannelse til råhed, sorgen for öjeblikkets fornødenheder, uden hensyn til höjere formål, til trældom; og det, som

skulde have udjævnet denne tvedragt, en stor og kraftig personlighed hos kongen, udeblev i tidens løb. Det er derfor med rette, at vor tid uafladelig stræber frem mod det mål, hvorpå alle rigers velfærd beror, almindelig oplysning hos hele folket fra den höjeste til den laveste; ingen prærogativer i handel og vandel, men heller ingen i videnskab og kunst; samme tro som samme håb, samme pligter som samme rettigheder, og oplysningen lige tilgængelig for alle; det er den elektriske funke, som udbreder sig igennem alle kædens ledd, der slutte tæt i hinanden. Hvis middelalderen med sine utallige bornerende institutioner ikke havde stillet sig i vejen for denne folkets almindelige udvikling, hvor langt anderledes vilde da ikke meget have formet sig i tiden! Også i denne henseende frembyde de vendiske toge en særegen historisk interesse. De ere nemlig begyndelsen til det, som aldrig kom til udførelse, til Danmarks herredömme over Østersøen, til dannelsen af en stor stat, hvori Østersøen kun var at betragte som en indsø. Besynderligt, at ingen opfattede denne idé i sin storhed, og at Danmark blev så fattigt midt i havets rigdom, så afmægtigt med alle sine krigerskarer, at en enkelt hansestad kunde blive mægtigere og rigere end hele Danmark, ja kunde foreskrive herskeren over tre riger love; og dog træder denne idé idelig og idelig frem, kun stedse fordunklet, nu af mangel på énhed, nu af mangel på ånd. Rygen og Forpommern vare nu under de Danskes herredömme; under Valdemar Sejr udstraktes dets magt over Holsten, Lauenborg, Meklenborg og så fremdeles indtil Lifland og Estland; og i de senere tider gentoges forsøget, selv ved en dansk prins, at befæste sig i disse egne. Til en anden tid udbredtes Danmarks herredömme, ved foreningen af de

tre nordiske riger, over Norge og Sverrig indtil Finland; ligesom førhen den sydlige del af Østersøen, så hørte nu den botniske og finske bugt til rigets strömme. Disse bemærkninger synes at vise, at Danmark ved sin naturlige beliggenhed og ved sine naturlige hjælpekilder i hine tider var bestemt til fra nord og fra syd at lægge sin ene stærke hånd i den anden, for at slutte den kæde, der ved sit mægtige stød vilde have frembragt en overordentlig virkning, ikke blot på Danmark selv, men på hele Norden og dets politiske og sociale udvikling; kun én gang ret fast sammenhold imellem statens dele, kun én ret stor personlighed blandt kongerne, kun én Peter czar, og idéen vilde i historiens årbøger have stået ikke blot som en flygtig tanke, men som en skön, kraftig og indflydelsesrig virkelighed. Men hvad møde vi nu i dets sted i Danmarks middelalder? En række af for största delen svage konger, der ikke kunne værne om deres egen magt, endsige om landets; stænder, der bekæmpe kongemagten og sig selv indbyrdes; isteden for love, der forbinde alle til ett, høre vi tale om skånsk lov, sjællandsk lov, jysk lov, som om provinserne vare særskilte lande; overalt, i det små som i det store, lutter enkeltheder og ingen énhed. Fremmede stæder kunde ved handelens, ved den materielle interesses bånd knytte sig tæt sammen til en uadskillelig hanse; men landskaber, der fra arilds tid vare forbundne, kunde ikke opgive deres særegne sæder og skikke. Allerede ved de vendiske toge finde vi sporene til den afmagt, der siden så åbenbar træder frem; allerede her træffe vi indbyggerne i de forskellige landskaber hver med sin interesse, alle higende efter egen fordel, ingen efter det heles. Nu er det Sjællænderne, der ikke unde Jyderne byttet; nu er det Jyderne,

der med misundelse se på Sjællændernes fremgang; og atter forbinde Falstringer sig med landets fjender, fordi deres brødre ikke yde dem hjælp nok til det nødvendige forsvar. Vil kongen udruste en hær, da véd han ikke, om disse og hine ville komme eller ej. Allerede på denne tid møder os hin bebrejdelse, der er så nedværdigende for et ædelt folk, og som senere langt oftere og stærkere lyder os imøde; de Danskes séndrægtige, dorske karaktér. Men når beslutninger fattes langsom, når de endnu langsommere udføres, da kan, som vi have sét, selv en Absalons iver kun virke halvt, og enhver stor idé må, selv om den fødes, kvæles i fødselen.

OM SPROGUNDERVISNING.

OM TIMEUNDERVISNING.

(Nordisk ugeskrift. 1837—38.)

Om sprogundervisning.

1.

Det turde falde vanskeligt at give en ganske tilfredsstillende forklaring over, hvad man forstår ved lærddom, altså også ved lærd undervisning, når man ser hen til de höjst forskellige måder, hvorpå dette ord anvendes. Snart synes der ved lærddom at menes et aggregat af allehånde kundskaber, der ligge udenfor hobens fatteævne, snart bekendtskab med den klassiske literaturs skrifter og grundig indsigt i deres fortolkning; men hverken det ene eller det andet er egentlig lærddom i dette ords rette betydning, i det höjeste kun en del af samme. Ved at ombytte ordet lærddom med videnskabelighed, kommer man dets sande mening nærmere; det betegner nemlig en opfatning af hvilketsomhelst videnskabeligt stof efter dets indre sammenhæng nden noget hensyn til dets ydre nytte; det betegner den menneskelige ånds syslen med forbindelsen imellem en viss kreds af sandheder uden hensyn til disse sandheders anvendelse i det praktiske liv. Den menneskelige ånds udvikling er hovedsagen, nytten er en biting, der ikke vil udeblive; åndens beskæftigelse er ene og alene hensigten og målet, der skal nås, men på den mest ind-

gribende, fuldstændigste og stoffet mest udtömmende måde. Her er derfor aldrig spörgsmål om stort og småt, men kun om énhed og harmoni, om hvad der henhører til sagen, og hvad der ikke henhører dertil. At opfatte en videnskab eller videnskabsgren således, at alle dens enkelte dele træde frem i sine naturlige, sande forholde og således, at de uden tvang forene sig til et hélt, er lærd behandling af denne videnskab, og at fremstille dette således for den mindre kyndige, at det også for ham viser sig i sin hele klarhed, er lærddommens rette anvendelse og mål. Dens lön består derfor også i selve denne virksomhed; thi i det sjælen udforsker sandhed og föjer sandhed til sandhed, tilfredsstiller den sin første og störste naturlige trang, opfylder den sin guddommelige bestemmelse, at tænke. Med menneskets dyriske natur har lærddom og videnskabelighed intet at skaffe; dens element er ene og alene det åndige, tankens gebét; dens liv består i at leve for at tænke, for at forske, for at finde sandhed, for at hævde den; derved lever og ernæres den, derfor kæmper og higer den, og den føler som ånd intet til sit legemes trang og sin dyriske naturs uværdighed og elendighed.

Enhver virkelig lærd betragtning er altså blot theoretisk, ikke praktisk, og enhver lærd undervisning må først og fornemmelig, ja udelukkende, have videnskabens theori, ikke dens anvendelse, for öje. Hvis man overfører disse bemærkninger på sprogundervisningen i vore lærde skoler, så synes denne at afvige fra sit rette mål, i det den skylder især det praktiske og ikke theorien sin tilværelse. Den har nemlig valgt sit stof med hensyn til den anvendelse i livet, som, den gang da skolerne bleve indrettede, var den herskende, eller som endnu ansés derfor, ikke med hensyn

98
til selve sprogenes naturlige sammenhæng; og den bearbejder sit stof netop i selvsamme hensyn, at kunne frembringe den snarest mulige og mest gavnlige anvendelse af dette stof i det lærde liv. Men just derfor kan denne anvendelse kun opnås i en höjst ufuldkommen grad; thi dette er en herlighed ved ånden, at af dens rette brug flyder af sig selv den största og fuldkomneste nytte, af dens misbrug kommer derimod altid et ufuldkomment praktisk resultat. Det göres næppe fornødent at påvise rigtigheden af disse bemærkninger i alle de enkelte tilfælde; et öjekast på de sprog, som læres i vore skoler, synes strax at give tilstrækkelig oplysning. Der undervises i vore lærde skoler især i Latin og Græsk, samt i Tysk og Fransk. Undervisningen begynder med Latin, går derfra over til Græsk og endelig til de nyere sprog. Skete dette nu, fordi disse sprogs forbindelse og naturlige sammenhæng føre det således med sig? — Ingenlunde. Til at forstå den rømmerske literatur tilgavns forudsættes grundig kundskab i den græske, ikke omvendt; og sammenlignes disse sprog med hinanden, så tvivler ingen om, at det sidste i indre fuldkommenhed langt overgår det første. Man valgte vel da Latinen til at begynde med og drev denne fortrinlig, fordi man anså det for aldeles nødvendigt, at den studerende yngling endnu i selve skolen lærte at skrive dette sprog nogenlunde rigtig; og dette vel atter, fordi Latinen ansés for de lærdes sprog, og fordi det just er ett af kendetegnene på den lærde, at han med færdighed kan udtrykke sig i dette tungemål. Altså for den praktiske nyttes skyld, for den anvendelse, der ansås for nødvendig, måtte dette sprog fortrinlig læres som meddelelsesmiddel for al den øvrige lærde kundskab. Men forholder dette sig så, så er det også indlysende, at det sprog,

som fortrinlig blev og bliver dyrket, blev og bliver det ikke for sin egen skyld, ikke som hensigt, men som middel, ikke for uddannelsens skyld, men for nyttens. Jeg vil ikke opholde mig ved, at man engang vel især anbefalede Græsken, fordi det ny Testament er skrevet deri, og at Hebraisk læres for theologiens skyld. — Ved de nyere sprog hersker omtrent en lignende anskuelse: undervisning i modersmålet indførtes først efter megen og langvarig modstand, da man endelig erkendte, at også dette havde noget værd; og af de andre nyere sprog valgtes det franske og tyske, uden tvivl fordi disse sprogs literaturer vare de mest udbredte; på Engelsk tænkte man også, men undervisningen deri kom ikke til udførelse. Hvis jeg ikke fejler, så var da det ledende princip ved valget af de sprog, i hvilke der skulde undervises, det mest uvidenskabelige af alle: hensynet til den praktiske anvendelse; isteden for at det, der ved sprogundervisningen i en lærd skole forméntlig burde tilsigtes, var at meddele den studerende elementerne af den hele kundskabskreds, som den dannede filolog besidder, eller elementerne af den hele sprogvidenskab, og ikke blot at give ham nogen færdighed i de sprog, som hyppigst finde anvendelse i livet. Uden tvivl fortjener det da nöje at overvejes, om og hvorvidt der i vore skoler meddeles nöjagtig underretning om, at der gives en sprogvidenskab, om lærlingen erholder klar indsigt i, at de forskellige sprog han lærer, stå i en indre, naturlig uadskillelig forbindelse; om han bliver gjort opmærksom på denne sprogvidenskabs dele og deres forholde; eller om han kun undervises i nogle enkelte sprog i en énsidig retning, så at det overlades til ham selv, som han bedst vil og kan, at finde sig til rette i de øvrige; og om den videnskabelige

99
énhed ved sprogundervisningen lades ude af sigte, i det kun noget af det mangfoldige er taget i betragtning. Dette fortjener så meget mere at overvejes, fordi det første krav, der må göres til en undervisningsplan, uden tvivl er det, at undervisningens omfang bestemmes efter videnskabens omfang, og det mål, som ved denne plan skal nås, uden tvivl er det, at ynglingen, når han har gennemløbet banen, derved har fået oversigt over hele den vej, som videnskaben i sin udvikling har taget, og har været sat i stand til at tilegne sig sammes vigtigste resultater. Hvis nogen sådan plan hidtil ikke er fulgt, og den dog i sig selv befindes god, så må den naturligvis herefter følges; og der blev da tillige at overveje, hvorledes sprogvidenskaben som videnskab har udviklet sig, og hvorledes derefter dens elementer måtte være at behandle, når det gælder om en grundig udvikling og sammenhængende fremstilling af disse elementer. Det, som her er at følge, er naturens vej; hvad der må göres for den studerende er at vise ham denne og føre ham ud på den, for at han derefter kan vandre videre derpå og enten forfølge alle hovedvejene, hvis han måské vil uddanne sig fortrinlig i denne retning, eller følge denne eller hin sti; og i det mindste, hvis han vælger et andet fag til sit hovedstudium, kan have de elementer inde, uden hvilke han i intet kan komme frem. Forméntlig må da sprogundervisningen i vore lærde skoler og ved höjskolen ikke indskrænkes, men udvides, indskrænkes i nogle henseender, men udvides i det hele; der må ved samme følges den gang, som ikke tilfældig conveniens, men som naturen selv har foreskrevet; der må i rækken af de sprog, hvis elementer foredrages, ikke ske noget stort spring, men iagttages en gradvis overgang og udvikling, således omtrent som

denne har fundet sted i sprogene; kundskaben om det nyere sprog må bygges på det gamle, på hvis grundvold det er rejst, og erhværves i forbindelse med dets slægtninger, alt i overensstemmelse med sprogenes naturlige udvikling. Først da kan sprogbygningen erholde sammenhæng og fasthed, og først da kan kundskaben i samme give den dannelse, som den på så mange måder formår at yde.

2.

Når nogen vil lære at tale og skrive et fremmed sprog, så begiver han sig enten til det land, hvor det tales, hvor han da erholder daglig øvelse deri, eller han erhværver sig denne øvelse ved andres hjælp, som have fuldkommen færdighed i sproget. Denne ting er så simpel som mulig; så bekendt, som at tale altid er gået forud for skrift. Det synes derfor, at alle stiløvelser må blive höjst ufuldkomne, når de ikke gå ud fra taleøvelser; og heri ligger vel igèn en vigtig grund til, at det latinske sprog nu i almindelighed ikke tales og skrives til den fuldkommenhed som för. I denne henseende var indretningen i vore gamle latinskoler langt naturligere end nu, da der bestandig i skolen og siden ved höjskolen taltes Latin; da dette sprog nemlig betragtedes som de lærdes modersmål, så blev det drevet som sådant og kunde derfor drives til nogen fuldkommenhed. Men efterhånden har man afskaffet næsten alle de da brugelige lejligheder, hvor Latinen hørtes og under straf måtte høres; og derved synes man at have gjort fordringen, at det skal skrives, meget vanskelig og hartad uopnåelig. Erfaringen har bekræftet dette; hverken i skolen eller ved universitetet tales og skrives Latin af de

fleste med lethed, ynde og sprogrigtighed. Årsagen hertil ligger vistnok ikke i mangel på ævner, men i mangel på øvelse; at tale og skrive et fremmed sprog udkræver ikke nogen særegen dyb tænkning og øver heller ikke denne; det hele arbejde er mekanisk og beror, som al mekanisk færdighed, på bestandig gentagelse. Det synes da, som om der heri med tiden må foregå en forandring: man må enten vende tilbage til det gamle og gengive Latinen hele sit fulde, udstrakte herredömme, som den for störste delen har tabt, eller for en del frafalde den fordring, som efter de nuværende omstændigheder ikke mere lader sig opfylde. Man har allerede begyndt derpå, ved f. ex. tildels at hæve examinationen på Latin i videnskabsfag, hvor dette sprog kun forstyrrer materiens fri drøftning; og man vil formodentlig skride frem ad denne vej, thi at vende tilbage til det gamle vil ikke mere være muligt, uden at omskabe verden. Latinen har i en lang række af århundreder været det almindelige meddelelsesmiddel imellem alle dannede hos alle kultiverede folkeslag i Europa. Man plejer i almindelighed at antage det som meddelelsesmiddel iblandt de lærde; men dette er uden tvivl en vildfarelse. Kulturen lader sig ikke afrive og indskrænke til en enkelt stand; den er hele folkets (ikke almuens) ejendom; og efterhånden som en eller anden stand hæver sig til höjere dannelse, blive elementerne af hele folkets kultur også for den nødvendige. For officéren og den höjere handelsstand er kundskab i Græsk og Latin ligeså nødvendig som for præsten, juristen og lægen; at kunne læse Plutark og Tacitus er vel endog, skulde man tro, endnu vigtigere for krigeren end f. ex. for lægen; heller ikke have de været ubekendte for nogen stor mand i denne stand eller uden betydelig ind-

flydelse på hans dannelse. Således var også Latinen forhen ikke blot meddelelsesmiddel for alle de egentlig lærde, men for hele den dannede del af folkene. Kongen, fyrsterne, rigsråderne, landets höjeste embedsmænd, præster, skolelærere, diplomater, jurister, alle dannede læger, — alle kultiverede, når de vare mere end rå redskaber i de höjeres hænder, talte og skreve det ved alle almindelige lejligheder. Kongens unge sön skrev i dette sprog til sin fader; præsten holdt messen deri; Europas stater talte i det til hinanden. Men alt dette er nu ikke så mere. Hverken Herrens bön eller historieskriverens værker eller naturforskerens undersøgelser eller digterens lyriske sange forfattes mere deri. Forhen var Latinen kulturens sprog, men nu udvikler denne sig dels igennem modersmålet, dels igennem andre nyere sprog, og den har i alle Europas lande gået hånd i hånd med modersmålets udvikling. Herved har der altså dannet sig en modsætning imellem den såkaldte lærde stand og den dannede del af folket, som hverken er nødvendig eller gavnlig, og som det vil blive de følgende tiders opgave at udjævne. Da universiteterne bleve stiftede, stillede de sig i spidsen for folkets hele dannelse; fra dem udgik lyset; dette må således blive ved. Men det kan ikke finde sted mere, når folkene uopholdelig skride frem i en ny retning, og universiteterne blive stift stående i den gamle. Grundlaget for den almindelige dannelse må være fælles for alle; den er for dyrebar en ejendom, til kun at tilhøre nogle få. Ved den militære höjskole og i de polytekniske værksteder kan man ligeså lidet undvære latinske og græske kunstord som ved de gamle sprogs grammatik; og at kunne tiltale hinanden i det latinske sprog er ikke vigtigere for præsterne, der samles i

106. 197
et convent, end for alle de militære, der besøge fremmede lande.

De europæiske sprog åbne adgangen til europæisk dannelse, der vistnok er den vigtigste for menneskeheden. I Europa begynder al kulturs morgenrøde med Grækerne, og fra dem er lyset efterhånden gået ud over alle andre lande mod norden og vesten. Den, som efterhånden vil forskaffe sig kundskab om den europæiske kulturs gradvise fremgang, må da vistnok begynde med betragtningen af dette folk; og dets sprog må forméntlig blive den første genstand for sprogundervisningen i skolerne. Efter igennem modersmålet at have fået de allerførste almindelige forestillinger om sproglære, vil da den, der begynder at studere, igennem det græske sprogs grammatik og dens anvendelse erholde fuldstændige forestillinger om ethvert sprogs hoveddele, deres forhold, deres forbindelse og anvendelse. Der gives vel intet sprog på jorden, som i denne henseende, under en dulig lærer, er så skikket til at opfylde alle fordringer, som just dette; dets fuldstændige grammatikalske former, deres gradvise udvikling, sprogets dialekter, dets rigdom, dets dannelighed, hele dets ydre og indre skönhed, og endelig den adgang, der erholdes til en rig og udmærket literatur, alt, lige til dets ælde, viser, at dermed må begyndes, og at den studerende igennem dette sprog og kun igennem det kan erholde det mest hensigtsmæssige grundlag for hele sin følgende dannelse. Men undervisningen deri må begyndes og fortsættes efter en så naturlig og lidet kunstig sproglære som mulig, en sproglære, der meddeler det væsentlige af sprogets bygning, men intet af de stilladser, som en forskruet lærddom har opstillet omkring den, for at komme til at beskue alle dens dele, hvis her-

lighed man bedst gör sig bekendt med ved at vandre igennem bygningen selv. I det græske sprog fortsættes forméntlig undervisningen i den hele skoletid og ved höjskolen, så at den studerende til slutning er i stand til på egen hånd at kunne læse alle de skrifter, der ikke formedelst et ganske særegent indhold frembyde ganske særegne vanskeligheder. Hensigten af hele undervisningen må være, ikke blot at læse sproget, men at tilegne sig literaturen; og dette vil kunne ske, når målet stadig haves for öje, og undervisningen ikke taber sig i en tom udenadslæren af smålige og usammenhængende mythologiske, historiske o. s. v. anmærkninger; alle sådanne må haves ved hånden; men det er ej fornødent at lære dem på remse, for at få indsigt i sproget og skrifterne selv. Megen tid og kraft, som ellers går tabt, vil da kunne samles på det egentlige öjemål. Allerede ved begyndelsen af denne undervisning vil da også være erhværvet den nødvendige kundskab i den almindelige sproglære, som forudsættes ved alle de øvrige, og som nu i næsten alle vore sproglærer gentages til overmættelse. — Når den studerende er i stand til at forstå en græsk jævn historisk fortælling, vil undervisningen gå over til det latinske sprog; den grammatik, som dertil behøves, vil kunne indskrænkes til i det höjeste en 8—10 ark og væsentlig adskille sig fra de hidtilværende derved, at den angiver sprogenes overgangsformer og går ud fra det sprogsystem, som er det ene herskende, og derfor det ene rigtige, i den hele sydeuropæiske sprogklasse. Det afguderi, der nu drives med Latinen, vil da af sig selv ophøre; kundskab om den rommerske literatur vil blive det egentlige formål. Sprogets vigtighed for vor tid udspringer som bekendt deraf, at alle vesteuropæiske institu-

198
tioner ere nedlagte deri; men siden trósforbedringens tid have næsten alle Europas bestræbelser gået ud på at arbejde sig ud af dette middelalderens barbari og at løsne eller afkaste de lænker, som fra Rom af udbredte sig fra throne og alter over folkene; og da disse institutioner og sproget ere uadskillelige, så vil indskrænkningen af dettes herredömme være et medarbejde til menneskehedens forædling. Når undervisningen i de rommerske klassikere fortsættes gennem hele skolen og ved universitetet, så vil den studerende, efter at have nået målet, have tilegnet sig det fortrinligste i begge literaturer; han vil da kunne veje dem imod hinanden og kunne se, hvad der er stort og skönt i sig selv, hvad der mest har bidraget til menneskehedens udvikling, og hvad der endnu kan bidrage dertil. — Fra Latinen er overgangen let til de romanske sprog; undervisningen deri må begynde i skolen, så snart der er lagt en god grundvold i stamsproget, og den må tage samme vej, som naturen selv er gået. Det franske sprogs grammatik vil derfor ikke lægges til grund for de nyere sprog, men de romanske sprogs i almindelighed, og ynglingen vil derfor ikke læse Fransk uden kundskab til det, som går forud, Italiensk. Der vilde vel, med forbigåelse af alt hvad der vedkommer den almindelige sproglære, som tillæg til den latinske grammatik kunne dannes en sproglære på nogle få ark i de romanske sprog, som omfattede de væsentlige former af Italiensk, Spansk og Fransk (hvilket i følge sprogenes sammenhæng må være ordenen), stillede, så vel hvad den egentlige formlære som hvad orddannelsen angår, således sammen, at de vare lette at oversé og at erindre. Der vil næppe behøves mere end et par års undervisning heri, når den forbindes med anvendelse i læsebogen, hvorved tillige udtalen læres,

förend den studerende vil kunne forstå og forklare et simpelt historisk foredrag, og det må da bero på ham selv, hvorvidt han vil gå videre og uddanne sig endnu mere; skolen skal kun give ham midlerne dertil.

Ligesom vi hidtil fra Grækenland gik imod vesten, så har sprogudviklingen også taget en anden gang, imod norden og østen. Et kort omrids af den slaviske sproglære, og især en nogenlunde fuldstændig betragtning af et af disse sprog (hvilket da, så vel med hensyn til sprogenes indre sammenhæng som til den vigtigere literatur, måtte blive Russisk), vilde danne et passende mellemled imellem Syden og Norden; man vil også dèr i tungemålene finde just ikke en ny verden, men dog en ny åbenbarelse af naturens mangfoldighed og et nyt bevis på, hvorledes menneskets ejendommelighed afpræger sig deri. For den egentlige filolog vil denne kundskab være aldeles nødvendig; i vore skoler kan den af gode grunde ikke meddeles, af hvilke vi blot nævne den vigtigste, at den slaviske literatur endnu ikke har udviklet sig til den grad, at den kan ansés som et grundlag for menneskehedens dannelse.

Fra Græsk er overgangen let til Oldnordisk. Hvis det første sprog ikke var til, så måtte al sprogundervisning hos Nordboerne gå ud fra deres fædres mål. Denne sætning er så simpel, at den næsten ingen udvikling behøver. I indvortes fuldkommenhed har man her alt, hvad der kan önskes; der er heller ingen mangel på literatur i det historiske fag, der egner sig mest for den begyndende undervisning. Enhver Nordbo vil derfor med fordel kunne anvende et par år til at gennemgå dette sprogs grammatikalske bygning efter en kort sproglære og til læsningen af et par fortrinlige sagaer og de uovertræffelige heltesange

199 i Sæmunds Edda. Ligesom de romanske sprog dannede et tillæg til det latinske, således vilde også omridsene af den svenske, danske og tyske grammatik af sig selv slutte sig til den oldnordiske, og denne kreds af sprogundervisningen naturlig ende sig med Engelsk, hvoraf det næsten kun er udtalen, der må læres.

Denne plan for undervisningen i de europæiske sprog er ingenlunde kolossal, når man betænker, at her kun tales om elementerne; den kan ikke være mindre omfattende, fordi al kundskab, der skal beholdes, må have hold, og partierne, som hælde sig mod hinanden, ville af sig selv støtte hinanden; undervisningen vil ikke blive overfladisk, når den kun selv er grundig; hensigten af planens omfang er just at give den grund og sammenhæng. Den vil også så meget lettere kunne udføres, jo mindre den udføres under flere lærere, men samles under én dygtig filolog. Kun udarbejdelsen af lærebøgerne vil have vanskelighed, fordi det, i det mindste hos os, endnu er så sjældent at tænke sig en sådan forening af sprogelementerne, hvorved de komme til at vise sig i sin naturlige sammenhæng, og fordi de enkelte lærere gerne søge at bringe det til det yderste i det sprog, hvori de undervise, så at alle safter drives ud i ett overfyldt öje isteden for at fordele sig velgörende over den hele stamme. Skolen skal ikke gennemtrænge nogen enkelt videnskab til dens inderste mysterier, men den skal af hver videnskabog således her af sprogvidenskaben meddele grundlaget i dets hele omfang. Hvad der af sprogundervisningen skulde fordeles imellem skolen og universitetet, vil jeg ikke her indlade mig på at bestemme; tager jeg ikke fejl, så have universitetets lærere flere gange ytret, at höjskolen trænger til væsentlige for-

andringer, og disse måtte da først tages i betragtning; kun det vil være klart for enhver, at grundlagene for de gamle sprog nødvendig høre til skolen; man poder bedre i kvisten end i den gamle stamme, — og på den gode skoleundervisning berór mandens hele følgende dannelse. Ligeledes ville formodentlig alle billige, at den egentlige filolog må bringes så vidt, at han med færdighed kan tale og skrive ett af de gamle og ett af de nyere sprog; der vil i skolerne aldrig mangle på enkelte, som dertil have anlæg og lyst, og deres exempel vil drage flere efter sig. Men at göre alle til filologer, og at ansé dette studium drevet til alle sine småligheder for nødvendigt til alles dannelse, forekommer mig at være et fejlgreb; i det mindste har alle foregående tiders erfaring vist, at de största filologer yderst sjælden med ånd og frihed vidste at bevæge sig i andre forholde; der ligger noget i dette studium, når det énsidig dyrkes, som indsnærper ånden. Derimod forekommer det mig, at den for de höjere dannede stænder (den höjere borgerklasse derunder indbefattet) nødvendige undervisning meget vel kunde forenes i én lærd skole (der altså var både hvad man hidtil kaldte lærd skole og tillige realskole); og at denne til en viss tid, f. ex. ved begyndelsen af de tvende sidste undervisningsår, delte sig således, at de, der vare bestemte til den egentlige embedsvej, som forudsætter höjere studier, fulgte med hensyn til sprogene især udviklingen af de gamle, de derimod, som vare bestemte til borgerlige sysler, især udviklingen af den ny; den egentlige filolog dem begge. I alle de øvrige fag vilde de da også have den første undervisning tilfælles, og først ved denne tid vilde deres forskellige bestemmelser tages i betragtning, for at

de fra skolen kunde afgå hver til sin höjskole, eller rettere, hver til sin afdeling af én og samme höjskole. Thi gavnligt vilde det uden tvivl være, at forene alle undervisningsanstalter under én bestyrelse, som derved fik den nødvendige oversigt over dem alle og de forholde, hvori de stå til hverandre, og som derved vilde sættes i stand til at forebygge, at den ene blev fremtrukken eller hævede sig på alle de andres bekostning.

Om timeundervisning.

Det erkendes uden tvivl af alle, der have gennemgået en lærd skole, at det samliv, som dèr finder sted, og den samvirken af flere lærere til ett og samme mål, som udenfor skolen næsten aldrig kan opnås, have på flere måder bidraget til at give dem en udvikling og forsynet dem med en masse af kundskaber, som sjælden erholdes ved privat undervisning; men på den anden side kan det vel heller ikke nægtes, at der i skolen ved sex til syv års uafbrudte virksomhed kunde udrettes endnu mere, og at der gives flere hemmende årsager, der standse undervisningens gang og især svække dens indflydelse på den studerende ynglings videnskabelige uddannelse. En af disse synes timefordelingen at være. — Indførelsen deraf henhører formodentlig især til den tid, da man gjorde det til undervisningens formål at meddele denne som leg, da man frygtede for at kede og trætte barnet, og gjorde alt for at more det; men så vel beregnet dette end kan være for ganske små börn, så upassende synes det ved ynglinger,

201 der besøge skolen til deres syttende år, og som ere bestemte til engang i tiden at overtage statens vigtigste embeder. Om man derfor end vilde beholde denne indretning i de allerførste skoleår, så synes dog en forandring at måtte finde sted, så snart den studerende yngling har erholdt en större modenhed. Nu anvendes der omtrent syv timer daglig til de forskelligste undervisningsgenstande, men fordelingen af disse er så besynderlig, at man skulde tro, der ikke virkedes efter noget ordnet systém, men at genstandenes navne vare kastede imellem hverandre og derpå blindt udtrukne ved lodkastning. Lærlingen begynder måské dagen med grammatikalsk undervisning, isteden for at henvende tanken til Gud, går måské derfra over til filosofiske brudstykker af latinske og græske forfattere (jeg tænker derved på Gedikes bekendte bog, som i det mindste i min skoletid brugtes), vandrer så med Alexander igennem Asiens ørkener og ender måské med at opregne franske uregelmæssige verber. Om eftermiddagen får han måské efter megen möjsommelighed en halv snes latinske linier til så nogenlunde at hænge sammen, gennemgår derpå tredie gang den pythagoræiske læresætning, som han længe har kunnet udenad uden at fatte dens indre væsen, og lærer måské så navnene på Frankerigs floder og stæder. Det må være vanskeligt, når dagen er endt, at sige sig selv, hvad der nu egentlig er lært og udrettet i den, men det er også sjælden ynglingens sag; at den er forbi, er allerede et stort gode, og hvad det om aftenen gælder om, er at få det nødvendigste fra hånden til den næste. Sjælen i al undervisning, i al videnskabelig virksomhed, er énhed; men i skolen har man ligesom lagt an på at for-

styrre og at adsplitte. Ikke at tale om den megen tid, der aldeles spildes ved overgangen fra time til time, den, der tabes for lærlingen, för han har samlet sig fra det, han nys var inde i, til det, han atter skal begynde, en så meget fordærveligere overgang, jo mere han var inde i det forrige, med jo större interesse og selvvirksomhed han opfattede det, — så viser denne timefordeling sig ved sin hele tendens som aldeles ødelæggende for videnskabelig virken, i det den vænner ynglingen til at gå let hen over det, der meddeles ham uden indre sammenhæng, fordi det meddeles i adsplittede timer, og fordi han af fire timers undervisning nødvendig må komme til at betragte måské de tvendes som mindre vigtig og ubetydelig. Det kan ikke være nogen ubekendt, der har været i en lærd skole, hvor liden agtsomhed denne og hin ydede denne eller hin del af undervisningen, hvor få minutter han anvendte derpå hjemme, hvor ofte han fra nogle timer, i hvilke han var ligesom fraværende, tog tid til at overtænke eller vel endog at lære det, der ansås for vigtigere, eller foredroges af en strængere lærer, hvorledes mangen time gik hen med erindringen af den foregående og med tanken på den efterfølgende, og hvorledes med alt dette en stor del af undervisningsgenstandene, f. ex. mathematik og de nyere sprog, bleve betragtede og behandlede som rene biting. Men biting ved undervisningen skal intet være; det er ligeså vigtigt og, når forskel skal göres, nok så vigtigt at lære sin mathematik tilgavns som at skrive sin latinske stil; det ene øver forstanden, det andet hukommelsen. Biting skal overhovedet intet, aldeles intet være, når det læres; så længe det læres, skal det være sjælen alt. Og dette vil

202
kun ske, når en sammenhængende tid anvendes derpå, så at det, der undervises i, kan meddeles i sin naturlige forbindelse og med nogenlunde udførlighed; når lærlingen véd, at han i denne hele tid intet andet har at göre end at opfatte og tilegne sig dette og dette alene, uden ængstelse for, hvad den næste time vil føre med sig; når han véd, at timen, der slår, ikke river ham løs fra det, som han netop er i færd med at indse, fra det stof, der just nu gennemtrænger hans sjæl; når lærer og lærling i det mindste i flere timer udelukkende sysselsætte sig med hinanden og søge i forening at få det dunkle oplyst og det lyse indprentet; når de derved sættes i stand til at fastholde hinanden, og lærlingen ikke går over fra den ene undervisningsgren til den anden, fra den ene lærers hånd til den andens måské hel forskellige behandling, för efter et længere ophold; kort, når sjælen kan have tid og lejlighed nok til at sætte sig ind i og at lade sig gennemtrænge af et visst stof, og derefter ro nok til at bane sig overgang til et andet. Man skulde tro, at når én lærer anvendte tre formiddagstimer til at udvikle eller gennemgå en sammenhængende del eller flere hinanden i det mindste nærpårørende dele af sin videnskab, og en anden ligeledes tre eftermiddagstimer til sit fag, så måtte der for lærlingen fuldelig udrettes ligeså meget, som hidtil i syv bestandig afvexlende timer, og læreren vilde derved tillige erholde den sammenhængende fritid, der for ham er lige så nødvendig til egen forberedelse og videre uddannelse. Men hvorledes i øvrigt undervisningen burde være at meddele i de enkelte fag i större perioder, fordelte således, at disse grebe ind i hinanden, og hvorledes

202 skoleundervisningen, når den tænkes fuldendt, kan komme til at udgöre et sammenhængende helt, derom skal jeg ikke tillade mig nogen udførligere ytring; bestemmelsen og ordningen deraf må overlades til dem, der besidde den fornødne kyndighed og praktiske dygtighed; min hensigt var kun at henlede opmærksomheden på denne genstand, om den mulig kunde findes at fortjene nogen nöjere overvejelse.

SPROGKUNDSKAB I NORDEN.

BEMÆRKNINGER TIL NÖJERE OVERVEJELSE.

(Annaler for nordisk oldkyndighed. 1840—41.)

Den störste glæde for en tænkende mand er at opdage sandhed; den næste derefter, at rive sig løs fra gamle fordomme.

FREDERIK DEN ANDEN.

Den menneskelige kundskab voxer og skrider frem i det uendelige. De åndige dampmaskiner arbejde med samme færdighed som de materielle, og ligesom disse forbinde fjærne stæder og lande, således knytte hine kundskabens enemærker til hinanden, hvilke för vare adskilte ved et umådeligt svælg.

Denne erfaring bekræftes ved alle videnskabens fag; ved filologien eller sprogvidenskaben i lige så höj grad som ved de andre. I lang tid, i mange lange århundreders række, dannede indsigt i det rommerske sprog al filologis grundvold; og den tanke, at det var muligt at gå udenfor den, at der udenfor den gaves noget fast punkt, hvorpå man kunde stå, opstod aldrig, eller blev, hvis den opstod, betragtet som dårskab. Den betragtes måské af mange så endnu; men det bliver dog stedse mere og mere klart, selv for den mest stærblinde, at det rommerske eneherredömme tredie gang nærmer sig sin ende. Første gang herskede det materielt ved våbnenes magt over folkene; anden gang lå det som en blyvægt på folkenes samvittighed; tredie gang indsluttede det som i en tryllekreds folkenes intelligens. Alt, hvad der vilde tænke, måtte tænke på rommersk vis. Men endelig kom man under

vejr med, og man hviskede det til hinanden, uden at det blev ænset, men nu råber man det höjt fra tagene: at det rommerske sprog i og for sig ingen grundvold har, at det ikke kan forklare sig selv, at der er tusende ting i sprogverdenen, der ikke kan forklares af det, og at, ligesom den rommerske ret ikke er tilstrækkelig til at oplyse de nyere rigers institutioner, således er det rommerske sprog heller ikke tilstrækkeligt til at oplyse sprogenes mysterier. Ved siden af den egentlige forhen såkaldte filologi har der dannet sig en anden, som omfatter alle de sprog, der ligge udenfor de gamle klassiske; og efterhånden som den vexer til, bliver den stedse mere dristig og vil med det første vove at ansé sig selv for lige så vigtig, lige så nødvendig som hin, ja formene, at den i visse dele er den kilde, hvortil hin må ty, når den ret vil rense sit eget stof og behandle det som det sig hører og bör.

Begge disse filologier (thi det er vel på tiden, også at tilstå den anden, den yngre, dette hædersnavn, som den klassiske sprogvidenskab hidtil har forbeholdt sig selv), begge disse filologier må nødvendig forenes. De have begge samme oprindelse, behandle begge samme stof, og have begge det samme formål. De kunne ikke undvære hinanden. På hvilket sted man end tager dem i öjesyn, så have de nu, hver fra sin side, udviklet sig så meget, at deres grændser løbe ind i hinanden, og ingensteds kan man nöjagtig bestemme, hvor skellet egentlig skal stå. Det er derfor bedst, aldeles at rykke det op.

Den sammenlignende sprogvidenskab har frembragt disse overordentlige resultater. Først stode Latin og Græsk som tvende adskilte studier, det ene som kejserinde over åndens rige, det andet som en stakkels tjenende tærne,

178-179
der brugtes til engang imellem at åbne dören for hendes kejserlige majestæt. Men den sammenlignende filologi trak tjenerinden frem, oplyste hendes ædle byrd, udviklede hendes hidtil forborgne dyder og viste, at hint herredömme kun var usurperet. Den gjorde endnu mere. De fattige tiggerkvinder, der stode udenfor, klædte i pjalter, kom også undertiden indenfor dören, og da de kom til orde, vidste de at fortælle meget om fjærne lande, som de havde sét på deres vandring, hvorom hine intet vidste og intet kunde vide, men som folk også lystedes ved at høre. Hidtil have hine, som føre herredömmet i borgen, kun én og anden gang værdiget dem et nådigt nik eller et huldsaligt sideblik, når de kom frem med noget, som var værdt at høre; men derved vil det ikke blive. De komme til, selv at byde dem indenfor, at bede dem tage sæde i deres fælles herskerborg og at dele med dem deres rette odelsgods.

Med andre ord: der forestår sprogvidenskaben, som så meget andet, en reform. Men hvorledes, kunde man vel nu spörge, efter at fremgangen dertil allerede er begyndt, hvorledes er det gået til, at man så lang tid er bleven stående ved eller hængende i det gamle, og hvorledes går det til, at man nu bryder hul derpå og efterhånden river det ned? På samme måde, må man vel svare sig selv, som det er gået med alt andet i verden: sålænge man holder ånden fangen, kan den ikke komme til syne; når man løser dens lænker, begynder den sin virksomhed. Men ånden holder man altid fangen, når man binder den til noget enkelt bestående og ikke vover at kaste blikket udenfor dette; ånden giver man altid løs, når man drager den til den enkelte ting indskrænkede betragtning over til

noget universelt. Ånden er fangen hos ethvert folk, der ikke betragter andet end sig selv, sine nedarvede vaner, og udvikler sig ene og alene i denne retning. Ånden er fangen ved enhver religiøs betragtning, der er bunden ved en bekendelse og sætter selve sit væsen i at håndhæve denne. Ånden er fangen ved enhver sprogbetragtning, der drejer sig om ett bestående sprog og ikke gör andet til sit mål end at fremstille dette bestående. Ånden vågner hos et folk, når det sammenligner sin forfatning med andres, ikke blot søger at vedligeholde det særegne, men at tilegne sig det almengyldige; ånden vækkes i den religiøse betragtning, når den evangeliske historie ikke opfattes som et brudstykke for sig, men indtager sin rette plads som en del af menneskeslægtens historie; og ånden kommer endelig til syne i sprogbetragtningen, når det enkelte sprog fremstilles i sit rette forhold til hele den sprogstamme, til hvilken det hører.

Den reform, som her tilsigtes, kan da kun opnås, når sprogvidenskaben efterligner naturvidenskaberne og således som disse udbreder sin betragtning over det hele. En anden forfatter har allerede udtalt dette så klart, at jeg ikke véd bedre end at hensætte hans ord. Den som företager sig, siger Tullberg (Fransk språklära. Lund, 1839. Fortalen), att skrifva en språklära, väljer gemenligen en af tvenne vägar: antingen trampar han troget och beskedligt den väg hans föregångare banat, liksom vore denna den enda rätta (så är fallet med de flesta); eller ocksá ser han sig ut en egen väg, vid hvars beträdande han, full af sjelfförtröstan, stöter ifrån sig de ledsagarinnor, hvilka stå tillhands att för honom utpeka den rätta stigen. Den förres lätta mödor förbiser jag, men den sednares

försök att, med förbiseende af slägtspråken, endast på den lösa grunden af ett enskilt språks företeelser bygga ett systäm, ær lika djerft, som om en naturforskare, sedan han granskat en enskilt serie af naturprodukter, ville, med förbiseende af sidofrändskaperna, genast uppföra för denna serie ett eget systäm. Det är den komparativa rigtning, naturvettenskaperna i sednare tider antagit, som höjt dem till, hvad de äro: från ett maskinmässigt observerande och beskrifvande af former till utredande af dessas uppkomst och inbördes sammanhang; på samma gång som det är just denne uteblifna rigtning af språkstudiet, som vållat, att detta studium ännu knappt hunnit upparbeta sig till vettenskaplig ståndpunkt, helst de få förtjenstfulla försöken på denna väg, såsom de af en Rask eller en Grimm, ännu för det mesta måst träda i skuggan. Det framstår imellertid som en naturlig följd af den vanliga språkbehandlingen, att de flesta språkläror, den lärda verlden har at framte, äro gemenligen intet annat æn litteræra flickverk, mer eller mindre nätta, mer eller mindre innehållsrika. I den ena förnimmes en ny lapp här, i den andra der, och för språkvettenskapen är intet vunnet. På den komparativa vägen sättas vi i stånd att med lifliga och sanna färgor skildra icke blott de enkla språk, hvilka tillhöra samma gren, men också alla spridda grenar af samma språkstam; ja, hela språkstammar, hela språkklasser, till och med en hel språkätt. Och hvad hindrar oss sedan att jämföra en språkätt med en annan? Må då språkstudiet följa naturvettenskapernas härliga exempel!

Disse Tullbergs ord indeholde et rigt grundlag til nærmere eftertanke. Når han henviser til naturforskningen og omtaler det ilde bevendte forsøg, efter et enkelt

sprogs former at bygge et system, så har han dertil fuld föje. Thi grunden til, at sprogforskningen i flere århundreder har stået på et så lavt trin i Europa, må fornemmelig søges i det latinske sprogs eneherredömme og filologernes bestræbelser for at hævde dette. Granskningen, der var indskrænket til så snævre grændser, kunde aldrig udvide sig til nogen grundig behandling. Det engang opstillede deklinationssystem f. ex. vedblev uforandret, således som det hartad tilfældig var blevet til, at stå som et mekanisk stillads, uden tanke om sprogets indre organisme og om den harmoni, som udspringer deraf. Filologernes bestræbelser gik blot ud på at bibringe lærlingerne sproget i disse én gang for alle faststående typer, og enhver afvigelse derfra ansås som en dødelig synd imod sandhed og smag. Derved skabte man efterhånden det ene automat efter det andet, hos hvilke der ikke kunde være tale om selvudvikling, men den ansås for det bedste, der bedst kunde efterligne sin lærer og sammenstille de af hans mund opsnappede talemåder. Det er virkelig besynderligt, at dette munkeherredömme i så mange tider har kunnet hævde sig, og at man ej kunde komme til indsigt om, at denne tvangfulde bevægelse i et dødt element umulig kunde føre til liv, til fri udvikling, til grundig selvtænkning. Når man nu endelig nåede den hensigt, man havde for öje, så kunde man vel spörge, når man endelig fik en opsats frem, der ikke indeholdt andet end ciceronianske talemåder, når man fik alting sagt på visse engang bestemte måder, hvad havde man da endelig vundet? Hvad andet end i det höjeste slette tanker i et smukt sprog, et hult indre i en smuk dragt? Og hvad var følgen anden, end at man bedrog verden og sig selv? Harmoni kan kun

da finde sted, når det indre og det ydre svare til hinanden, når sunde tanker udgyde sig i en ström af velvalgte ord; thi tanken skal selv skabe sit legeme, og enhver fri tænkning fordrer just et frit element, hvori den kan bevæge sig. Ved at lænkebindes til hvilket som helst dødt sprog må derfor det höjeste gå tabt: originaliteten, og alt hvad der kan vindes ved sådannne øvelser, kan ikke sættes höjere end svömmeøvelser på tört land, hvor den bevægede bølge mangler, den kraft, som skal møde muskelen i sin anstrængelse, og ved sin modstand give den styrke. Besynderligt, man vidste, at til det, som gjorde Cicero til en så fortrinlig skribent, hørte også den lethed og smag, hvormed han dannede ny ord og vendinger, hvor tanken fordrede det, og desuagtet satte man udtrykkets höjeste fuldkommenhed i at blive stående ved de ord og de vendinger, han engang havde givet hævd!

Man plejer at sige: Sig mig, med hvem du omgås, så vil jeg sige dig, hvorledes du er; man kan med samme sandhed sige: Sig mig, hvorledes dit sprog er, og jeg vil da sige dig, hvorledes du tænker; sig mig, hvorledes dit sprog er, og jeg vil da sige dig, om du er stiv og kejtet og kantet, bornert og pedantisk, eller om du er frisindet, ædel, ophöjet og klarsynet. Enhver, der skriver, udgyder sin sjæl i sit skrift. Men denne fri udgydelse finder kun da sted, når sproget er hans eget eller er blevet hans eget; når det, hvad enten han er født dertil eller ikke, er for ham som et modersmål.

Derfor var der en tid, da der kunde tales og skrives yndig og korrekt Latin, medens de lærde indsugede dette sprog med modersmælken, medens det var deres sande modersmål; men denne tid er ikke mere. Vi tale og skrive

Latin, siger Ernesti, sed qualis plurimorum ea latinitas sit, videmus. Verba latina sunt, quis neget? at nullus sensus, nullus color, nullus ordo, nulla forma latinitatis est. Nemo me pluris æstimare potest studia doctissimorum hominum, qui arte Grammatica, Lexicis, præceptisque stili, quem vocant, linguæ latinæ intelligentiam adjuverunt. Hæc ita necessaria sunt, ut, qui ædes exstruere vult, posito fundamento cavere debet, ne postridie corruant. Sed funditus ex animis maxime tironum evellenda opinio est, istos libros qui edidicerit, eum repente linguam esse eloquentiamque latinam assecutum. Res altius repetenda est: omnis eloquentiæ latinæ origo, ambitus, vis, usus cognoscendus; ingeniorum Latinorum propria et domestica indoles discenda: quam formam, quem ordinem cogitandi et judicandi Latini illi secuti sint, quem sensum pulchritudinis, suavitatis, gravitatis, urbanitatis, subtilitatis, ceterarumque rerum orationem vel ornantium, vel amplificantium, vel illustrantium, habuerint, quam vim singulis dicendi formis et veluti flexibus, quid concinnitati, quid numero tribuerint, intelligendum, atque, ut brevissime dicam quod sentio, elaborandum est omnibus iis, qui in hoc genere doctrinæ recte velint versari, ut, cum jam ad scribendum accedunt, Protei instar, ingenium mentemque suam omnem latinis veluti coloribus imbuere, Germanos se esse, prope oblivisci, atque tum in tractandis rebus, tum in verbis sententiisque expressam pæne ex ipsis Latinorum ingeniis formam orationis referre possint. Hæc neque Grammatici docent, neque Lexicographi instillant, neque stili præceptores ingerunt. Magna in ea re, fateor, lectionis exercitationisque vis est. Sed nunc cum adolescentibus res agitur, qui in scholis, tanquam in palæstra quadam, præparandi sunt, ut, cum ad pugnam venerint,

184-185
sciant, quomodo armis utantur. Lectionis, ex qua illa omnia disci possint, ambitum scholarum angustiæ non capiunt: omnem pæne vitam ille complectitur. Således er det. Når vi ville være gode Latinere, skulle vi glemme os selv, glemme, at vi ere Nordboer, at vi ere Danske, anvende så godt som hele vort liv på at forglemme os selv. Hvilken fordring! Ingen kan bære dybere agtelse, end jeg, for de mænd, som göre dette eller hvilket som helst andet sprog til deres livs studium, de bör visselig holdes höjt i ære; men om dem er her ikke tale. Det er den store hob af de studerende, som skulle lære visdom i skolen, for at anvende den i livet, det er dens ve og vel, vi skulle have for öje. Og er det da ret og billigt, at ville drive dem til en færdighed, som vi ikke kunne give dem, som de ej kunne nå? at göre *dem* til bestandige fuskere, der dog, i følge deres særegne livsbestemmelse, sjælden eller aldrig kunne komme indenfor den sande kunsts enemærker? at lade dem anvende deres kostbare ungdomsår på erhværvelsen af en kundskab og på denne kundskabs forvandling til færdighed, hvortil næppe hele livet er tilstrækkeligt? Om det end i sig selv er værdt, ja må ansés for et stort gode, at kunne opofre sit liv til denne færdighed, er det dog ret, dertil at opofre alle? til en færdighed, som ikke ti af hundrede, og, inden ret længe, ikke én af tusende kunne opnå. Indsé vi dette, hvorfor skulle vi da fare fort i en retning, som tiden allerede har opgivet? hvorfor skulle vi ikke heller bryde af strax, da der dog må afbrydes? Men antage vi også, at nogle, at de fleste, efter at have anvendt deres kostbare ungdomsår og deres kraftige manddomsalder på at erhværve denne færdighed, have gjort nogen fremgang deri, hvad have de da fået for

al denne möje? hvad besidde de da, hvormed de kunne betale deres gæld til forældre og slægtninge og fædrelandet? hvad have de da, som kan trøste dem selv, forædle deres væsen og bringe dem deres evige bestemmelse nærmere? En færdighed besidde de, en dyrekøbt færdighed til at kunne udtrykke deres tanker i en fremmed tankegang, til at kunne gengive deres følelser i fremmede former. Fremmede for hus og hjem, for nordisk skik, ville de sætte deres livs hæder i at lægge fædrelandet i disse fremmede formers lænker.

Ernesti har ret, når han fremdeles siger: Qui verum quærunt, et liberaliter judicare volunt, alterutrum putabunt necessarium esse, ut aut omnem latine scribendi dicendique consvetudinem aboleamus, aut, illa servata, patiamur, ut, qui latinitatis vel eloquentiæ latinæ studium commendant, perfectissimam ejus formam proponant, summam artem requirant, mediocritatem damnent. Her have vi valget. Velan, lad os afskaffe hele dette væsen med at skrive og tale Latin, betragtet som almindeligt dannelsesmiddel. Den dannelse, som vi erholde ved de gamle, består ikke deri, at vi slavisk efterligne dem, men deri, at vi opfatte deres ånd, lade den gå over i os, og lade den igen ved vore midler virke udad på vor ejendommelige måde. Men denne ånd erholde vi ikke ved möjsommelig at samle floskler af dem, ved selv i vor modne alder som skoledrenge at skrive deres sprog, men ved at kende og trænge ind i deres literatur, ved at tilegne os dens skatte. Die klarheit der ansicht, die heiterkeit der aufnahme, die leichtigkeit der mittheilung, das ist es, was uns entzückt; und wenn wir nun behaupten, dieses alles finden wir in den ächt griechischen werken, und zwar geleistet am edelsten

stoff, am würdigsten gehalt, mit sicherer und vollendeter ausführung, so wird man uns verstehen, wenn wir immer von dort ausgehen, und immer dort hinweisen. Jeder sey auf seine art ein Grieche! Aber er sey's! Således Göthe. Er sey's, aber auf seine art! Lad os da af Grækerne lære denne ædle simplicitet, denne lethed, denne höjhed, denne rene behandling af et gedigent stof, lad os af Rommerne lære denne sirlighed, dette alvor, denne majestæt, men lader os lære det således, at det fra dem går over i vort væsen, og lader os så udgyde denne ædle simplicitet og denne sublime höjhed i vort modersmål.

2. Skal det nogensinde lykkes at udvide sprogvidenskaben til det, den for os Nordboer må være, så er det nødvendigt at komme til den overbevisning, at den hidtil ikke har nået sit mål, og at en af de största hindringer derfor er Latinens enevælde og det afguderi, som med den er drevet. Vi må derfor i nogle öjeblikke dvæle ved denne betragtning.

Det er da værdt at bemærke, at korstoge mod Latinen og det væsen, som dermed følger, slet ikke er noget nyt, men at de allerede længe have været prædikede af mænd, der vare levende besjælede af følelsen for menneskehedens vel, af mænd, der selv besade klassisk erudition, men derfor ingenlunde vare blinde anbefalere af det rommerske sprog. Her kun nogle få som exempler. I Anti-Goeze opkaster Lessing det spörgsmål, om det ikke var godt, at alle religionsundersøgelser, for at menig mand ej skulde tage forargelse, bleve forfattede på Latin. Han besvarer det, som man kan tænke, benægtende og undersøger iblandt andet, halvt ironisk, halvt for alvor, om det er görligt, og om det er billigt. At det er görligt, siger

han, får jeg vel tilstå; jeg får tilstå, at der kunde og skulde gives en rigslov derfor; thi ringere forbud vilde intet frugte. Det måtte gælde hovedet eller i det mindste straffes med evigt fængsel på vand og brød, uden pen og blæk, hvis nogen i det hellige rommerske rige skrev imod hellige genstande uden på Rommersk. Loven ligger jo allerede i det hellige rommerske riges navn, og den skulde ikke være görlig! Godt, vedbliver han; lad det da være görligt, men er det også billigt? Kan overhovedet en lov være billig, som berettiger ligeså mange udygtige folk til noget, som den udelukker dygtige derfra? Og hvem ser ikke, at det her vilde være tilfældet? Eller er det Latinen selv, som skaffer dygtighed til at have og til at foredrage tvivl i religionssager (eller i almindelighed til sund tænkning og til grundig udvikling)? Er det ubekendtskab med Latinen, hvorved alle mennesker uden undtagelse miste denne dygtighed? Er der ingen samvittighedsfuld, ingen eftertænksom mand mulig uden Latin? Gives der ingen dumrian, ingen nar med Latin? Jeg vil just ikke lægge vægt på de Roxas indfald, at ved Latinen bliver først en nar til en ret fuldkommen nar, men en filosof bliver dog heller ikke ved den til en fuldkommen filosof. Og desuden, om hvad for en kunnen Latin er her tale? Om at skrive det. Hvis nu Baco, der ikke kunde skrive Latin, havde haft religionstvivl, så måtte Baco have undertrykket dem? Så havde enhver lærer ved en skole, der kan rapse et latinsk program sammen, en tilladelse, som blev nægtet Baco? Jeg finder just ikke, at Baco tænkte som Huart, der ligefrem holdt det for tegn på et skævt hoved, en stymper, når nogen troede, at han i et fremmed sprog kunde udtrykke sig bedre end i sit eget; men Baco kunde måské dog

188-189
tænke: *Skrive Latin således, som jeg gerne gad, kan jeg ikke, og således som jeg kan, gider jeg ikke.* Når adskillige vidste, hvad det er for en Latin de skrive, så vilde endnu færre give sig af dermed. Med mindre de *skulde;* et *skal*, der måské kan være gavnligt for sproget, men aldrig for indholdet. — Hvad Lessing på sin egne sarkastiske manér her antyder, det påanker den ædle Bernardin de St. Pierre fra en anden side af sit hjærtes fylde. Han gör opmærksom på, at det er ikke skolens kappelyst, der danner talenter, at de berömteste skribenter af alle slags, fra Homer til J. J. Rousseau, ikke have gået i skole, at lærlinge, dèr glimre i skoleklassernes routine, stå som mörke punkter i videnskabernes udstrakte sfærer, eller med andre ord, at det er de såkaldte læsehestes åndløse virken i livet, der føder og nærer pedanteriet og den åndige trældom; at geniet, som dannes i skolen, først da udvikler sit egentlige væsen, når det ryster skolens støv af sig og på sine medfødte vinger svinger sig op i den æther, hvor det alene kan ånde. Naturens vísdom, siger han, naturens vísdom, der gav vanen en så stor styrke i den unge alder, vilde göre vor lykke afhængig af dem, der især skulle skabe den, af vore forældre; af de tilböjeligheder, som de indgive os, afhænge vort følgende livs. Men når barnet er født, overgiver man det til lejede ammer; når det voxer til, sender man det i skoler og pensionsanstalter. Dèr skal det udgyde tårer, som ingen moderhånd aftörrer; dèr skal det stifte fremmede venskaber, som udslette de naturlige tilböjeligheder imellem broder, søster, fader, moder, de stærkeste og huldeste bånd, hvormed naturen lænker os til fædrelandet. Og efter at have øvet denne vold på det unge hjærte, anvender man

en anden på dets forstand. Man overlæsser den spæde hukommelse med ablativer, konjunktiver, konjugationer; man ofrer det menneskelige livs blomst til et dødt sprogs metafysik. Hvilken Franskmand kunde udholde den plage, på den måde at lære sit eget? Og hvis nogen have haft denne udholdende tålmodighed, tale de det da bedre end deres landsmænd? hvem skriver det bedst, en dannet kvinde eller en grammaticus? Montaigne, der er så fuld af det latinske sprogs antike skönheder, og som har givet vort sprog så megen energi, önsker sig selv til lykke med, at han aldrig har vidst, hvad vocativus var. At lære at tale efter grammatikkens regler, det er det samme som at lære at gå efter ligevægtens love. Det er øvelsen, der lærer os et sprogs grammatik, og lidenskaberne, som indprente os rhetorikken. Kun i den alder og ved de lejligheder, hvor disse udvikle sig, føler man de skönheder hos Virgil og Horats, om hvilke de mest ansete skoleoversættere aldrig have haft nogen anelse. Jeg mindes, hvorledes jeg som skoledreng, ligesom de andre börn, (og hvo mindes ikke det?) blev ligesom forstyrret over det kaos af barbariske ord, hvori min tænkning skulde bevæge sig; og at jeg siden, da jeg i mine autorer hist så en gnist af ånd, som opklarede min fornuft, her et udtryk af følelse, der rørte mit hjærte, at jeg da kyssede min bog af glæde; jeg forbavsedes over at finde sund menneskeforstand hos de gamle; jeg tænkte, der var lige så stor forskel imellem deres fornuft og min, som der var imellem begge sprogs bygning. Såvidt Bernardin. Hvad mener da den guddommelige Rousseau, denne vidunderlige mand, der foragtede menneskene, og anvendte hele sit liv på at oplyse dem, der anså studiet af det gamle sprog for ringe, og

dog havde dannet sig selv efter de gamle og foretrak den gamle literatur for alle nyere. Jeg finder en bemærkning af ham, som her kan komme os til gode. Efter at han har anført, at sprogundervisning ikke hører til den unge alder, og at intet barn i en alder af tolv til femten år nogensinde har lært to sprog, vedbliver han: Jeg tilstår, at hvis studiet af sprog ikke var andet end studiet af ord, det vil sige tegn eller lyd, som udtrykke dem, så kunde dette studium være passende for börn; men i det sprogene forandre betegnelsesmåden, omskifte de også de begreber, som ligge til grund. Hovederne danne sig efter ordene, og tankerne modtage anstrøg af mundarterne. Fornuften alene er fælles, men forstanden har i hvert sprog sin egen form, en forskel, som tildels kan være grunden til eller virkningen af de forskellige folkekarakterer; og hvad der synes at bestyrke denne formening, er den erfaring, at hos alle verdens folk følger sproget sædernes omskiftelser, holder sig eller forandrer sig med dem. Af disse forskellige former giver nu den daglige vane barnet én, og den beholder det, indtil fornuften har udviklet sig. Skulde det have to, så måtte det kunne sammenligne begreberne; men hvorledes skulde det kunne sammenligne dem, da det næppe er i stand til at fatte dem? Enhver ting kan for det have tusende forskellige betegnelsesmåder, men hvert begreb har kun én form; det kan derfor heller ikke lære at tale mere end ett sprog. Men det lærer dog flere, svarer man mig; jeg nægter det. Jeg har sét nogle af disse små vidundere, som bildte sig ind, at de talte fem eller sex sprog. Jeg hørte dem efterhånden tale Tysk med latinske udtryk, med franske udtryk, med italienske udtryk; de brugte virkelig fem eller sex ordsamlinger, men de talte dog aldrig andet

end Tysk. Kort, giver börn så mange synonymer I ville, I forandre derved ordene, men ikke sproget, de lære dog aldrig uden ett. For at skjule denne ubehjælpelighed hos dem, øver man dem i særdeleshed efter de døde sprog; i dem gives der ingen så kyndige dommere, at man jo kan vægre sig ved at erkende dem. Disse sprogs daglige brug er for længe siden gået tabt, man tager derfor til takke med at efterligne, hvad man finder i bøgerne, og det kalder man at tale dem. Når *det* er lærernes Græsk og Latin, så kan man tænke, hvad börnenes må være! Næppe have de lært sprogenes første grunde udenad, af hvilke de aldeles ikke forstå noget, förend man lærer dem, først at give en fransk afhandling med latinske ord, og, når de ere komne videre, at flikke nogle fraser sammen af Cicero i prosa og nogle stjålne digterudtryk af Virgil i vers. Så bilde de sig ind, de tale Latin. Hvem kan gendrive dem? — Jeg vil hertil endnu föje et sandt ord af digteren Tieck. I en af sine noveller lader han nogle personer tale om undervisningen i deres skolegang. Vor øverste lærer på skolen, bemærker den ene, kunde aldrig blive træt af at lade os skrive latinske afhandlinger, fordi han selv var en god Latiner. Nu havde jeg vel sans for sprogene og læste gerne autorerne; men det var mig umuligt at finde på tanker i et fremmed sprog og at indklæde dem i de behørige ord og vendinger. Jeg mærkede også snart, at de blandt mine meddisciple, som udmærkede sig i disse øvelser, kun dreve deres spil med bekendte fraser, som de havde samlet sig fra autorerne (eller måské på må og få möjsommelig sanket op i en ordbog), og at foredrag og sammenhæng mere eller mindre måtte lempe sig efter, hvad de således kunde huske. Ja rigtig! svarer en anden af

disse personer, en magister, det er vejen, som alle vi lærde have måttet gå: i ethvert fremmed sprog må man begynde således, når man vil göre sig til herre over udtrykket. Men dertil, svarer hin, har jeg aldrig kunnet bekvemme mig; thi det forekom mig fast som lögn.

Lad os hertil knytte nogle få betragtninger. Det forekom mig fast som lögn, siger manden hos Tieck; thi kun hvor der er frihed, er der sandhed, hvor der er omsvøb, dèr er lögnen. Når nogen skriver, og når da hans tanker, idéer, følelser, når hele hans væsen, frugten af hans tænkning, blomsten af hans liv, udfolder sig i sproget let og naturlig, så skriver han godt; men mangler han ord, når det bruser i hans indre, mangler han udtryk, når tanken har klarhed, så skriver han slet. Skal tankegangen forandre sig efter de udtryk, som han just har ved hånden, skal ordet og vendingen forme tanken, skal det kun lade, som om han med lethed bevæger sig i et ham fremmed element, medens han med liv og sjæl lever i et andet, så er hele denne færd fast som lögn; og at øve nogen i denne falske storladne færd, det skulde være at bibringe ham dannelse! Dèr sidder han på bænken, den arme synder; efter en lang times möjsommelige leden efter det, som ingen eftertanke, ingen kløgt er i stand til at give ham, bringer han endelig fire linier til veje, hvori der måské endda er to gange fire fejl, fire linier, som han i et sprog, hvori han var hjemme, strax kunde nedskrive uden mindste betænkning. Så lad ham dog heller ti og hundrede gange læse disse samme udtryk hos forfatterne selv, og han behøver da ikke at søge, at ængstes og at plages.

Det er ligeså fast lögn, når man, hvortil Rousseau sigter, udgiver det Latin, der nu skrives og tales, for godt

og ægte Latin. Det kan ikke være det, thi kun i livet er der sandhed, det døde, som udgiver sig for levende, er blændværk. Enhver, der tager den rommerske tunge i sin mund, vil føle, at den dèr ikke passer. Her må den stækkes, hist må den forlænges, overalt støder den an. Ethvert sprog, der har fuldendt sit jordiske løb, udviklet sin dannelse, erholdt sine former og udfoldet sin ordmasse. kan ikke stå op igen, uden at erholde ny former og optage ny ord. Det nytter kun lidet, at man sætter en livsmaske ovenpå de blege, affalmede træk, de indfaldne kinder kan ikke udfyldes, öjnene ere døde og uden liv, de kunne hverken opfriskes eller erstattes med andre af glar. Man søge at puste så meget liv man vil i benraden, den vil ikke bevæge sig. Den vedvarende livsudvikling i et dødt sprog må enten udfolde sig som en ny organisme, hvilket skete i de romanske sprog, men da var det et andet, et nyt, et frisk liv, der udviklede sig af den døde masse; eller man må søge at holde den indenfor sine gamle grændser, men da ligner den ormenes syslen og avlen i et lig. Som sådan kende vi den under navn af middelalderens Latin; man kalder den barbarisk, og nu vækker den ikke sjælden vor latter. Det morer os at se, hvorledes den arme munk i sin forlegenhed stundum satte det levende ord ind i dødningens benrad, hvor det hverken vilde hænge sammen til venstre eller til höjre. Således var sproget, den gang da det gik som en genganger på jorden, en blanding af nyt og gammelt, en dynge af klassiske udtryk imellem barbariske vendinger og ord. Således var det, da det havde sit mest uindskrænkede herredömme. Man indså, at dette produkt var en vanskabning, denne fremgangsmåde en forvanskning. Nu gik de lærdes

193-194
bestræbelse ud på, med utrættelig iver at holde det rommerske sprog indenfor sine afstukne grændser, at føre det tilbage til sin oprindelige renhed, at bringe lærlingene til at skrive såkaldet ciceroniansk Latin. I middelalderen var det dødt, men teede sig dog bestandig som levende; nu troede man at have fundet det rette: det er dødt, og det skal blive ved at være det. Er dette muligt? og er det bedre? Muligt, hvorfor ikke? når man aldrig taler om andet end det, som Rommerne have kendt, så vil man ej mangle ord; når man sætter sig selv tilbage på deres kulturtrin og ikke ænser noget andet i verden end dem og deres, så lader det sig meget smukt gentage, alt hvad de allerede have sagt. Det er dog altid noget. Bedre var det vistnok, når man gik videre, når man så sig om i verden, når man besøgte sin egen oldtid og søgte at blive hjemme i sin egen nutid. Vil man det, så svigter sproget; hvor man end kommer hen, så må der skabes ny ord, ny vendinger. Digterværker kunde også i middelalderen skrives på Latin, men forsøger det nu! Overalt, hvor I ville skildre noget, hvori eders folks ånd og ejendommelighed skal åbenbare sig, noget, som kan gribe ind i folkets hjærte, dèr vil det under eders hænder, når I behandle det i et dødt sprog, forvandle sig til et lærdt pulterkammer. I et pulterkammer kan man henpakke de mest heterogene ting imellem hinanden, gamle rokke, som ingen mere kan spinde på, og ny hasper, som man for öjeblikket ikke har brug for. Men at bo der, er uhyggeligt. Da holder man mere af sin egen venlige, smagfuldt pyntede stue, hvor der er, hvad der skal være, hvor lyset falder ind fra den rette hånd, hvor intet fremmed og uvedkommende forstyrrer tanken, og hvor ingen ydre tvang hindrer öjeblikkets gunstige

195

lune fra at bryde ud i hjærtelige ord. Men om det endog kan bringes dertil, at der på Latin lader sig skrive ordentlig og smukt, ikke blot om Rommernes indretninger, men om næsten alt hvad man vil (skönt de lærde selv finde, at de lærdeste iblandt dem i denne henseende göre sig skyldige i mange synder; de trættes om, og ville til evig tid trættes om, hvori den ægte latinitet består; de gå endnu bestandig og se sig om efter manden, skönt han for længe siden er død og borte), — så kan dog intet sprog være levende til uden i sin udtale. Skal sproget da være dødt, hvorledes kunne I da falde på at tale det, og skal det være levende, hvorledes ville I give det livet? Hvorledes kunne I tale om at tale Latin, når I dog meget vel vide, at en borgermand i det gamle Rom ikke vilde kunne forstå en sætning af det, I sige; og hvorledes kunne I kalde det at tale Latin, når andre, der på hin side verdenshavet ligeledes tale Latin, heller ikke kunne forstå synderligt deraf. Er det da så vanskeligt at skrive Latin rigtig, og umuligt at tale det rigtig, hvorfor fare I da fort med at kræve og at øve færdigheder, som det er få eller ingen muligt at erhværve? Vi kunne endda begribe, at I lade de unge fordybe sig i disse færdigheder, I ville øve dem; men I gamle ærværdige mænd! hvad kan bevæge eder til at bestige talerstolen, for at tale til os i et sprog, som I meget godt vide, hverken I eller nogen mere kan tale; I tale jo dog til os, for at vi skulle forstå eder, men vi forstå eder meget godt, ja meget bedre, når I tale eders modersmål. Der må da stikke noget andet under. O verden, o forfængelighed!

Hvilke særsyn yde de os ikke, disse lærde höjtider! Den, der taler, taler noget, han ikke kan tale; de, som

høre til, høre noget, de ikke kunne forstå; og begge opbygges de dog såre meget derved. Man indbyder landets höjeste og mest dannede, mest ansete mænd; men nogle af dem forstå såre lidet, andre aldeles intet af den lærde harangue. Det er omtrent som at byde en ven på fransk komedie, skönt han ikke forstår et ord af sproget; han må lade sig nöje med fagterne og gebærderne.

Det er en stor omskiftelse, der har fundet sted. Det vestlige Europas institutioner bleve i middelalderen nedlagte i det rommerske sprog, og det hævdede derfor et uindskrænket herredömme. Latin brugtes i bullerne og ved gudstjenesten. I Latin bragte munkene deres bud og ærende fra Rom, på Latin talte paven til sine livegne i alle lande. Der var intet andet organ til end dette. Ved det alene sammenholdtes kulturens bånd, hvis første ring lå hos gejstligheden. I dette sprog talte konger og fyrster og regeringsråder til hinanden; alle, der gjorde noget krav på dannelse, måtte forstå det, thi der var ingen til udenfor det. Unge prinser skreve i det til deres fædre, man holdt latinske lykönskningstaler til dronninger, og konger selv examinerede doktorander. Kun den udannede almueklasse talte et udyrket sprog, som de kaldte modersmål; de andre havde indsuget Latin med modersmælken. Men nu er alt anderledes. Hvad have vi her i Norden med paven at göre? Er det gejstligheden, der nu fører folkene fremad? Er det denne stand, hvori tænkningens og åndens fremskridt fornemmelig komme til syne? Er det ikke meget mere en uforudseelig, en utrolig udvikling af de sande videnskaber, hvis dyrkere drage gejstligheden, selv imod dens villie, med sig? Da en friere filosofi i middelalderen begyndte i Frankerig, da sprang et led på den gamle kæde,

og siden den tid er det ene bristet efter det andet. Fra reformationen af have næsten alle det nordlige Europas bestræbelser gået ud på at omforme de institutioner, der havde sit hjem i Rom, og fra alter og throne udbredte sig igennem folket, engang velgörende, i sine misbrug fordærvelige. Denne bestræbelse skrider endnu stedse fremad. Reformationstiden var kun slutningsleddet af middelalderen, den ny alder forestår endnu. Den synes at have gennemgået sin blodige folkevandring i den franske revolution, forhen en næsten blot materiel, nu en ideel vandring, en udströmning af ny, uhørte idéer. I Napoleon fandt den sin Attila. Men den er endnu kun i sin morgenrøde; solen er stået op, men den står ikke höjt på himlen. Elementerne gære i folkenes indre, de ville forme sig til ny stoffer, som solen vil udklække, og disse stoffer ville danne ny legemer. Med reformationen begyndte allerede udviklingen af de nyere sprog; de have nu fået et organisk liv, en indre varme, en strålende farverigdom, der ikke mere kan berøves dem. De rå diamanter ere slebne til og stråle i de ypperste åndsværkers glans. Det er allerede kommet så vidt, at selv de lærde ikke svare hinanden på Latin, og at ethvert skrift, der ikke blot er et lærdt hjælpemiddel eller en lærd samling, i sin rommerske form ænses af få, men må gå over i modersmålet, får da først sin rette livsfriskhed og optages først da i rækken af folkets skrifter. Det er et aldeles unyttigt spörgsmål, om det ikke var bedre, at Latinen vandt sit herredömme tilbage. Folkene have ufravigelig besvaret det. Man kan lægge dem mange hindringer i vejen for deres fremgang; de ville overspringe eller knuse dem alle.

Når tiden rykker fremad, hvorfor blive da höjskolerne

stående ubevægelige? Når folkene ustandselig bevæge sig i en ny retning, hvorfor blive da höjskolerne stædig stående i den gamle? Deres bestemmelse er jo ikke at fylde krybberne med havre for et lærdt stutteri, der stedse bliver stående på stald, men meget mere at holde statsvognen i gang og med fyrighed og liv at lade den skride fremad til sit mål. Men lige så lidet må de blive ved bestandig at dreje frem og tilbage om samme genstand. Folkene ere allerede kede af idelig at køre op og ned ad den samme knudrede vej, hvor de hverken finde nogen skön udsigt eller nogen værdig beskæftigelse; kan man da undre sig, at de stå af, at de lade det gamle udslidte, knagende og bragende køretöj blive stående, og bruge deres egne ben. Men er det ret, at de, som skulle vejlede folket, lade det vanke om, udsat for at forvildes, overlade det til den første den bedste fører, medens de selv blive siddende på deres gamle triumfvogn og beundre, hvor herlig den engang har været, og hvor ærværdige dens levninger ere. Er det ikke klart, at den er nær ved at gå fra hinanden, at den ikke kan komme af stedet, uden at hjulene slingre ud og ind?

Alle slå hånden af Latinen, historieskriveren, taleren, digteren filosoffen, statsmanden. De første finde sig vel i modersmålet og sætte en ære i at uddanne det; den sidste taler hele Europa over et andet sprog, som er trådt i Latinens sted. Hvortil skal Latinen da bruges? Til disputatser. Det er frugten af så megen möje, af så mange kostbare ungdomsår, af så store årlige summer. For at nogle få kunne opnå en færdighed, som de alligevel af sig selv vilde have erholdt, pålægger man den hele slægt et tungt åg, som den bærer med uvillie. Og når den stön-

nende og sukkende har böjet sig under det i mange tider, når den endelig er kommen did, hvor man vil have den, hvad er da den höjeste potens af denne øvelse? Disputatser. Smågløse prøveklude, hvorved videnskaben i almindelighed ikke rykker et hanefjed fremad.

Var der, hvilket ikke skal nægtes, en tid, da disse disputatser havde megen betydning, så ere vi nu komne langt, langt bort fra denne klosterøvelsernes tid. Ligesom Grækerne udviklede sig af sig selv, så udvikle de nyere sprog sig af sin egen fylde, og Latinen skydes til side, fordi den er en af middelalderens udslidte støtter, der efterhånden må nedbrydes, når de ny, der skulle afløse dem, ere stærke nok til at bære. De gamle lærere hænge så fast ved dette sprog, fordi de hænge så fast ved levningerne af middelalderens institutioner. Men just derfor rejser den yngre slægt sig derimod. Hvo skal da lede denne, når höjskolerne, der bör indse folkenes tarv og målet for deres stræben, ikke som för ville være deres ledere og stille sig i spidsen for den ny bevægelse, hvis de ikke med den höjere kulturs sindighed og åndsoverlegenhed ville holde dem borte fra alle afveje? Ville de ikke dette, ville de blive stående som et afsondret lav, ville de blive ved at forarbejde fabrikater, som folket ikke har nogen brug for, så vil det også være ude med dem, så vil den tid komme, at folkene kunne undvære dem.

Imedens jeg stirrer ud i denne dunkle fremtid, hører jeg på én gang stemmer omkring mig fra helt forskellige sider, som kalde mig op af mit drömmeri. Dèr have vi nu en sön, sige nogle, og vi så gerne, at han skulde blive til noget i verden, jo mere jo bedre; vi bryde os hverken om Latin eller Hebraisk, vor sön ikke heller, men man er

nu falden på, at hvo der vil frem i verden skal kunne noget deraf; når han lærer hvad der behøves, når han ved sine prøver flink har kunnet sige, hvad der forlanges, så er han dygtig til sit fag, o. s. v. Derimod er intet at sige. De, der ikke ville andet, end hvad der skal til, for at være noget for verden, de må i Guds navn følge verdens ström. Den vil løfte dem op. På den svömme de dygtige og de udygtige ved siden af hinanden, måské de letteste allerbedst. Hvorfor skulde I betynge eders börn med det, som, når alt kommer til alt, sætter dem mere tilbage end frem? Hvorfor skulde I lade dem gå ad ubanede veje, når de uden synderlig anstrængelse kunne klavre did op, hvor der er godt at være? Der, hvor de fleste sidde, kunne de sidde med, hvorfor skulde de adskille sig fra hoben? — Andre stemmer hører jeg, der höjrøstede kvæde den gamle vise, der allerede findes i Badens grammatica, og som jeg vil anføre med dens ord: »Den latinske sproglære er en vigtigere bog i vor opdragelse, end den ved første öjekast synes at være. Det er lidet, at den baner os vejen til et sprogs kundskab, som er dyrket ved de herligste skrifter. Men vigtigt er det: at det er den første bog, som giver den unge anledning til at göre sig rede for, hvad han taler; til at indse den nöje forbindelse, som er imellem ord og tanker; til at opløse talen i sine bestanddele og dömme om deres forskellighed; til at eftertænke ideernes bånd, deres orden, deres følge, deres forskel; med ett ord: til at tænke. Den latinske grammatik er ungdommens første logik eller fornuftlære«. Gud bedre os! Hvad skal man da sige, når denne ungdommens første tænkelære selv er blottet næsten for al sund tænkning, når den som sproglære ikke meddeler en af selve sprogets

virkelige liv opfattet fremstilling af sprogelementerne i en klar orden, efter et naturtro system, men en af mange heterogene dele sammenhobet blanding af rå elementer, der må pakkes ind i hukommelsen, fordi de ingen forstandig sammenhæng have, og hvor hele afsnit af sprogsystemet, og det just sådanne, der have indflydelse på hele systemets dannelse, næppe berøres, end sige udvikles, o. s. fr., kort, når den hele fremstilling er et bevis på, at hvo der ikke kender andet end Latin og Græsk, kan ingen latinsk eller græsk sproglære skrive.

Der er da en ting, hvori man, såvidt jeg skönner, tager fejl, den tro, at når man i skolen kun trolig indprenter drengen et sprogs grammatik, og bringer ham til ved hjælp af grammatikalske regler at kunne få nogle sætninger til så nogenlunde at hænge sammen, så har man derved givet ham en grundig indsigt i sproget, og så har man derved særdeles bidraget til hans dannelse i almindelighed. Thi i grunden binder man ham kun derved fast i det mekaniske, og denne mekanismes lænker kunne let blive hængende på ham hele hans levetid. Alle grammatikalske regler ere kun sande i det store, i det almindelige, ikke i det enkelte; i deres almindelighed ere de til i hele literaturen, i det enkelte ere de kun til hos én eller anden forfatter. Men at binde et sprog til dette enkelte, det er just det, man kalder pedanteri. De Svenske ere f. ex. helt forlegne med deres endelser på e og a, om det skal hedde *fæderne* eller *fæderna*, den *store* eller den *stora* mannen, og det er artigt at se, hvorledes Svenska akademiens språklära søger at hjælpe sig ud af denne knibe. Ligeså ere vi forlegne med flert. på *e* og *er*; man finder i Molbechs ordbog *Hedninger*, men *Slægtninge*, og hos

forfatterne snart det ene, snart det andet. Formerne på *e* ere efter sprogets udviklingslove de rigtige, men der ytrer sig en stræben efter ensformighed, og formerne på *er* blive derfor stedse mere og mere almindelige. Ligeså finder man snart *vakte*, snart *vækkede*; det ene er den rette ældre form, det andet en nyere, der har udviklet sig af samme grund. Når nogen nu vilde dadle formerne *Hedninge*, *vakte* o. desl. og ansé dem, som man kalder det, for grammatikalske fejl, så vilde det være pedanteri; det var en mestren af noget, som den kære kritiker ikke ret havde indsigt i, det var en hængen i formen uden sans for dens grund. Men i Latinen vil der vel ikke være mangel på lignende former, heller ikke på lignende pedanteri i rettelsen af stiløvelser, ved hvilken der ikke spörges om andet, end hvad denne eller hin grammatik angiver som det rette. En ret god og tilstrækkelig grund, når kun ikke mangen god forfatter slog denne grammatik på øret!

Det er derfor unægtelig en ting, hvori man, såvidt jeg skönner, tager höiligen fejl, hvis man mener, at hine mekaniske sprogøvelser, de såkaldte stiløvelser, meddele nogen egentlig dannelse, sålænge de kun bestå i en möjsommelig anvendelse af en viss grammatiks i hukommelsen opfattede regler og ikke ere udsprungne af en levende kundskab i sproget selv, af et udbredt bekendtskab med de bedste forfatteres skrifter. Det er muligt, at man ved hin methode kan bringe en regel til anvendelse på mekanisk vis, men just fordi den kun er mekanisk, fordi den løber hen ad overfladen og ikke går ind til marven, glipper den, når den næste gang skal anvendes i en anden forbindelse, der ikke er den selvsamme, som för. Det er vel muligt, ved hin methode at frembringe en maskine, der bevæger

sig regelmæssig indenfor en viss kreds, men det er ikke muligt ved den at danne en selvtænkende mand. Kun da bevæger tanken sig med frihed, når sproget således har fyldt sjælen, at den ikke blot kan gentage, men også frembringe det, ikke blot gentage, hvad der tusende gange er sagt, men efter sprogets ånd frembringe, hvad der sjælden eller aldrig er blevet udtrykt.

Der er endnu en ting, hvori man, såvidt jeg skönner, tager fejl, den mening, at det er omtrent lige meget, med hvilket sprog man begynder, når man. kun behandler undervisningen deri med alvor, en mening, hvori man finder tilstrækkelig grund til at lade den ganske unge dreng uden al forberedelse begynde med den latinske grammatik. Thi nogle sprog ligge så langt borte, at man først, når behandlingen skal være grundig og ikke ren mekanisk, må nærme sig dem igennem flere mellemliggende led. Springer man over disse, så kommer man på én gang, uden al forberedelse, ind i en tankegang, hvor man ikke har anden grund at give end: således er det, således skal det være. Ja nogle sprog stå, således som de ere komne til os, så afrevne fra deres grund, at en virkelig grundig indsigt deri ikke kan meddeles en halvvoxen dreng, der endnu ikke står ved grændsen til den egentlige videnskab, end sige er kommen derover. Til dem må man da nærme sig ad en anden vej; og til disse sprog hører åbenbar Latinen.

Der kunne vel gives flere, mere eller mindre fejlagtige meninger, hvortil den ensidige behandling af Latinen har givet anledning; men vi have allerede næsten for længe dvælet ved denne betragtning. Vi ville da gentagende spörge: Er det forsvarligt at begynde ungdommens under-

visning efter en methode, som slapper isteden for at udvikle? Går ikke talens liv og bevægelighed til grunde under denne bestandige tærsken af et dødt tungemåls ubehændige former? Sløver ikke den evige rugen over disse former, der dog i alle tilfælde ikke ere andet end former, sjælens modtagelighed for höjere formål, og tilintetgör den ikke nydelsen af selve literaturens skatte? Hvis hele denne færd kun grunder sig på middelalderens anskuelser, men disse ikke mere kunne have nogen gyldighed, må der da ikke forestå skolen og höjskolen en forandring? Efter sin oprindelse er vor höjskole rommersk, kan den ikke vorde dansk: sædet for dansk lærddom, indbegrebet af det, der af menneskehedens dannelse i almindelighed egner sig for det danske folk, og hvad der til dansk folkeligheds udvikling i særdeleshed ovenfra må udbrede sig igennem alle statslegemets dele? Og skulde ikke en sådan gennemgribende forandring kunne foretages i Danmark af egen drift, af ren overbevisning, ved selvtænkte midler, uden at man behøver at spörge, hvorledes man bærer sig ad på hin side Elben?

Er der nogen grundet anledning til disse spörgsmål, så ser til, o konsuler, at den lærde stat ikke lider nogen skade!

3. Skal det nogensinde lykkes, at give sprogvidenskaben den udvidelse, den for os Nordboer må have, så er det fremdeles nødvendigt at komme til den overbevisning, at det oldnordiske sprog må optages blandt undervisningsgenstandene i skolen, og må dèr betragtes ikke som en biting, men som en hovedsag, ikke som et anhang, men som nöglen til nordisk dannelse.

For at overtyde os derom ville vi først betragte skolens

hensigt. Skolens bestemmelse er at meddele elementerne til den dannelse, der siden skal træde ud i livet. Denne dannelse er to slags: den almindelige, som enhver må besidde, der vil deltage i folkets höjeste formål, den særegne, der er uundværlig ved enhver særegen virksomhed i livet. Den almindelige skulle alle have tilfælles, den særegne hver i sin kreds. Grundlaget til denne almindelige dannelse meddeler skolen; höjskolen fuldender derimod, hvad skolen har begyndt, giver denne almindelige dannelse sin fylde og lægger derpå atter for sine særskilte lærlinge grundlaget til hvert særskilt fag, hvis fuldstændige uddannelse først finder sted i selve livet. I grunden bliver hverken den ene eller anden dannelse nogensinde fuldendt; det er kun höjere trin, på hvilke lærlingen stiger op, og ligesom enhver i sit enkelte fag lærer, sålænge han lever, således må især den almindelige dannelse fortsættes indtil livets ophør, thi den, og ikke den særegne, er forberedelsen til en bedre verden, til en höjere virksomhed hisset.

Heraf følger da også, at vore undervisningsanstalter ikke aldeles opfylde deres hensigt; thi i almindelighed spörges der ved dem strax om, hvad der kan bruges i denne eller hin stilling, isteden for at der først og fremmest burde spörges, hvad der kan bruges i alle, og det er kløgt, forstand, skarpsindighed, vidd. Der meddeles næsten i dem alle en masse af kundskaber, af løs viden, som, når skolen er endt, lægges hen som unyttigt skrammel. Men i skolen skal intet læres, hvad der er løst, men kun det som har sammenhæng, intet af det, som strax efter må glemmes, men kun det som huskes bestandig, fordi det griber ind i noget andet, der er uforgængeligt. Den dannelse, som skolen skal give, består ikke blot i mængden

af kundskaber, men væsentlig i måden, hvorpå de meddeles, i grundigheden, hvormed de behandles. En historiker, som kan huske en uendelig mængde navne og årstal, kan som historiker endda være meget rå, og en mand; der med praktisk færdighed kan tale en stor del sprog, kan som lingvist endda være meget udannet. Når mange, som kende sprogbygningens væsen, (det må være nok at nævne Rask som exempel), alligevel med færdighed kun tale få sprog, så ligger grunden dertil ikke i mangel på ævner, men i mangel på øvelse; de ville ikke opgive spekulationen for den mekaniske færdigheds skyld; thi i almindelighed beror det hele arbejde med at tale et fremmed sprog, som al anden mekanisk færdighed, kun på bestandig gentagelse.

Skal skolen opnå sin hensigt, så må den se til at indskrænke det grundlag, den meddeler, til det nødvendigste, men den må meddele dette nødvendige i sin naturlige sammenhæng. Den skal, hvad sprogene angår, som vi her have for öje, og hvilke tilligemed historien udgöre de væsentligste genstande for undervisningen, ikke göre sine lærlinge til filologer, men den skal meddele dem så meget af den hele filologi, at de i sin tid, hvis de ville, let kunne blive det. Det vil sige, den skal ikke som det sidste mål have for öje, at give lærlingen fortrinlig færdighed i noget enkelt sprog; men den skal, ved at anvende sprogvidenskabens resultater på en viss sprogklasse, give lærlingen den tydeligste forestilling om sprog overhovedet og derved sætte ham i stand til at uddyrke dem, som hans egen tilböjelighed eller livets fordringer i sin tid føre ham hen til.

Hermed have vi tillige besvaret to spörgsmål, der ofte have været gjorte: om skolen ikke gör bedst i at gå de

gamle sprog forbi og kun holde sig til de ny, og om den, når den vælger de gamle til sit hovedöjemed, da ikke gör bedst i at give ett af disse fortrinet og at fordybe sig deri, eller om det er rettere, at meddele en oversigt over dem alle.

For ynglingens tilkommende dannelse er det nemlig af særdeles vigtighed, at der meddeles ham grundig kundskab om et gammelt sprogs elementer, fordi han kun derved kan få ret begreb om sprog overhovedet. Hvilket nyere sprog man end vilde vælge til en sådan behandling, så vilde denne hensigt kun i en höjst ufuldkommen grad kunne opnås, thi de have alle deres grund i de gamle. De gamle sprog have en formrigdom, som de nyere næsten ganske mangle; de blive derved sindige og alvorlige; de danne lange formfulde ord, hvor mening og form forene sig i ett uadskilleligt helt. De kaste alt i digelen og smælte det sammen. Derved blive de fortrinlige dannelsesmidler for den opvoxende slægt; thi ved deres kunstige formation tvinge de forstanden til at trænge ind i organismen; uden det kan dens sammenhæng ikke fattes, og uden den kunne ordene ikke forstås. På en lignende måde forholder det sig med deres ordmængde. De gamle kendte færre ting end vi, men de gave hver ting mange navne; thi det, de kendte, gave de sig tid til at betragte fra alle sider, og når vi følge dem heri, så bliver også vor forstand nødt til at dvæle ved begrebernes utallige nuancer. De nyere sprog derimod afsondre og opløse; alt ligger her fladt og åbent og giver kun hukommelsen næring, fordi det er så let at overskue. De udtrykke vel det samme, ja endog meget mere, men næsten uden formation; de have hastværk med deres for og bag afstumpede ord. De bekymre

sig i grunden lidet om ordene, men skynde sig at komme til den hele tanke. Deres ordmængde består i deres forestillingers overflødighed; for at overkomme dem alle, må de lade sig nöje med få udtryk for hver. Just fordi de kun have hovedbegrebet for öje, og ikke den måde, hvorpå det er oprundet og har udviklet sig, bruge de mange ord, der i og for sig ingen betydning have, eller ikke den, man tillægger dem. Just derfor stå deres former som usammenhængende, tankeløse brudstykker af et sönderbrudt helt. De bekymre sig hverken om formernes eller ordenes oprindelige betydning, men kaste alt imellem hinanden. De give mynten et stempel og lade den så gå og gælde, uden hensyn til dens virkelige værd. Men just derfor ere de lidet skikkede til at give sprogdannelse; thi vil man kende dem ret, så må man fra dem gå tilbage til de gamle, og jo længer man således går tilbage, desto mere klare begreberne sig og den forbindelse, hvori de træde med hinanden. Med hvor mange, helt forskellige ord udtrykker f. ex. et gammelt sprog begrebet: et *skjold*, betragtet fra sine mange forskellige sider. Skulle de nyere sprog gengive disse udtryk, så kan det kun ske i en række af tvungne og trættende sammensætninger eller omskrivninger. Lige så rigt er et gammelt sprog, når det vil udtrykke de almindeligste handlinger, som at *tale*, at *dø*; ligeså fattige i almindelighed de nyere. Når vi nu forbinde vore sætninger ved *enten — eller*, så er betydningen af disse ord for os blot mekanisk, vi have lært ved dem på denne bestemte måde at forbinde disse eller hine sætninger, men kunne ikke tænke os noget videre derved, hverken hvad ordene i og for sig vil sige, eller hvorledes de formedelst denne betydning kunne tjene til at frembringe

denne forbindelse. Kun de gamle sprog kunne oplyse os om, at *enten* er fremkommet af *annat tveggja*, ett af to, og at *eller* (isl. *eðr*, angels. *oðer*, anden) udspringer af begrebet *anden*, *andet*; og vi indse da, at sætningerne såre naturlig forbindes, i det vi egentlig sige; *det ene* så og så, *det andet* så og så. Vi studse, når Latinerne isteden for vort *ja* sige *ita*, således; men dette *ita* bliver os atter endnu klarere, hvis vi skulde finde, at det kun er en usædvanligere form for *dette* (møsog. *ita*), og at Latineren, når han bekræfter, da kun ved dette ord gentager den foregående sætning: *dette*, nemlig mener jeg. Når de Franske udtrykke nægtelse ved *ne-pas*, så bruge de ord, der ligefrem betyde *ikke et skridt;* men denne oprindelige betydning har man ikke ænset, man stemplede uden videre ordet *pas*, der egentlig betyder skridt, og ikke nægter, til at udtrykke en nægtelse; og Franskmanden, der på et spörgsmål svarer nej, *pas*, siger egentlig *skridt*, og mener *ikke*. Slige bemærkninger kan man göre i det uendelige igennem alle sprogets dele. Fremdeles have de gamle sprog den betydelige fordel, at de ere døde, og derfor lade betragtningen have ro. Som et én gang for alle afsluttet helt, som en én gang for alle fuldendt organisme, give de granskeren lejlighed til at sönderlemme alle delene, uden at forstyrres af livet i dem; medens derimod de nyere, fordi de endnu ere i idel bevægelse, hvert öjeblik forstyrre ham, når han anvender den anatomerende kniv. Som han allerbedst tror at have grebet en form og at kunne fastholde den, springer den måské fra ham og skjuler sig i den øvrige sprogmasse, hvoraf den næppe ret kan udredes, eller den kommer frem i en anden ny skikkelse, så at han aldrig ret véd, hvorledes han med den er faren. Betragter

nogen f. ex. navneordenes böjningsmåder i det oldnordiske sprog, så skönner han vel, at disse utallige forandringer og afvigelser må være opståede af et stærkt bevæget liv, men dette liv er dog nu engang blevet fast for ham, og han er viss på, at til disse forandringer föjes der ikke endnu hver dag flere; han kan i ro betragte, hvad han har, og i ro bringe dette i orden. Betragter han derimod de nuværende danske böjningsmåder, så skride disse frem i et bestandig forandret liv, og den böjning, han nu tillægger dette eller hint ord, det, han nu opstiller som regel, er måské om fem, om ti år ikke mere gældende. Når man i et gammelt sprog betragter begreberne *ligge*, *lægge*; *sidde*, *sætte*, så holdes de dèr skarpt og nöjagtig fra hinanden, men i det nyere sprog løbe deres former efterhånden således ind i hinanden, at man tilsidst ikke véd, hvor sprogets eftertanke er bleven af, hvor det egentlig vil hen, og hvad det ved denne sammenblanding af ganske heterogene ting vel egentlig har for öje. Hvo skulde for en snes år eller noget længere siden have tænkt, at de nu almindelige adverbielle former på - *t*, uagtet alt hvad sproglærere have talt og skrevet og ivret derimod, efterhånden skulde kunne skaffe sig sådan indgang, at enhver sprogkender må tilstå, det er et temmeligt utaknemmeligt, ja bliver måské endeligt et særdelest uoverkommeligt arbejde, at give regler for et nyere, levende sprog; det er nemligt, for at blive regelen tro, tilsidst nødvendigt, ingen regel og ingen form mere at erkende. Men have de gamle sprog ved deres fuldendte form et stort fortrin for de nyere, så er det endelig også særdeles vigtigt for lærlingens tilkommende dannelse, at der meddeles ham grundig kundskab i et gammelt folks literatur; thi også den besidder et alvor,

en dybde, en smagfuldhed, en ynde, en fuldendthed, som vanskelig vil findes hos de nyeres, og i alt fald må danne en god og nødvendig modvægt mod disses megen flanevurrenhed, lefleri og letsindige væsen.

Det må da ansés for hensigtsmæssigt at begynde sprogundervisningen med et gammelt sprog, men det er ikke Latinen, som hos os er dertil mest skikket. At man valgte den, var en blot tilfældighed, ingen følge af overlæg. Ved at vælge den, gör man et altfor stort spring for en drengs uøvede ævner. Man flytter ham pa én gang over i en aldeles fremmed egn, hvor han hverken kan se vej eller sti, hvor han ikke kan røre sig af stedet, med mindre lærerne tage ham hver ved sin hånd og lede ham fremad. Man må derfor imellem Latinen og modersmålet se at finde et andet gammelt sprog, der kan danne ligesom en bro imellem begge. Men selv om dette spring derved lader sig udjævne, — thi imellem modersmålet og Latinen, når man tager Oldnordisk med som overgang, findes der virkelig ret gode tilknytningspunkter, — så bliver dog ikke Latinen eller den rommerske literatur den, hvori han især skal fordybe sig. Thi sproget kan ikke forklare sig selv, det står endog temmelig afrevet, er noget fattigt, ubehjælpeligt og ensidigt. Folket var hverken ret dybsindigt og spekulativt eller begavet med særdeles poetisk ånd, og literaturen har udviklet sig mere ved efterligning end ved selvtænkning. Skulde derfor noget gammelt sprog, nogen gammel literatur vælges, i hvilken man måtte önske, at ynglingen og senere manden især var hjemme, så måtte det være den, der besidder alle fuldkommenheder i höjeste mål. Man synder jo i sandhed, når man anpriser for ungdommen det, hvis ufuldkommenhed man tilfulde indser, og holder den tilbage

211-212 fra det, som giver sjælen den sundeste næring. Når de bede om brød, skal man ikke række dem en sten.

Men at lade vor ungdom i skolen fordybe sig i et sydligt sprog og en sydlig literatur, selv om dette var den græske, er dog heller ikke görligt eller rådeligt. Den skal i skolen erholde grundlaget til den almindelige dannelse, som tilkommer enhver som menneske; men grundlaget til den særegne dannelse, der tilkommer enhver af os som Nordbo, bör ingenlunde sættes til side. Skolens hensigt er ikke at rive den bort fra fædrelandet, men at knytte den fast dertil, ikke ved en bestandig dvælen i Syden at vække håb og længsler, som Norden aldrig kan tilfredsstille, og derved frembringe en misklang i dens følgende liv, men ved en harmonisk udvikling at sætte den i stand til at føre det sande og gode og skönne, der i så höj grad har åbenbaret sig i Syden, så vidt dette er muligt, over til Norden. Eller med andre ord: den almindelige dannelse, som mennesker, kunne vi ikke erholde uden ved indsigt i den græske literatur, den særegne dannelse, som Nordboer, ikke uden indsigt i den nordiske literatur. Vore bestræbelser bör derfor gå ud på, at vi kunne forene dem begge i vort væsen, at vi, ved at optage dem begge i os, kunne tilegne os det bedste, vi kende i verden.

Norden udgör et for sig afsluttet hélt. Nær beslægtet med Germanien imod syden, er det dog skilt derfra ved sprog og ved sæder; endnu fjærnere er forbindelsen med de slaviske folk imod Østen. I oldtiden var man sig denne enhed bevidst; men alle samfundsforhold vare endnu for lidet udviklede, til at denne bevidsthed kunde få liv i de nordiske småstater. Dog er fremgangen derimod umiskendelig. I de tre senere fremkomne nordiske riger samledes de første småriger til större hobe: i Sverrig Svearige

og Gõtarige, i Norge det nordenfjældske og söndenfjældske, i Danmark det østlige og vestlige Danmark. Forenede under én hersker vedbleve disse dele i lang tid at stå afsondrede, og midt under denne afsondring opstod dog idéen om det heles forening. Den gik ikke igennem. Norge stod på en måde forladt; Sverrig og Danmark udviklede sig hver i sin retning og hyldede hver for sig fremmede guder. De vare så langt fra at nærme sig hinanden, at de tværtimod fortærede deres kraft i indvortes kiv. Således opstod en svensk og en dansk-norsk literatur, og de udviklede sig næsten uden at berøre hinanden. Nu derimod tör man vel antage, at den gamle kiv er til ende, at de føle en fælles trang til forening, at de ere sig bevidste, at de have et fælles udspring og en fælles hæder, at det hjemlige er det bedste, at dette hviler i deres eget skød, og at de hver især blive stærkere, jo nöjere den forening er, de knytte med hinanden. Enhver af de tre literaturer, den danske, norske og svenske, er for lille til at være noget for sig; forbundne tör de derimod byde det fremmede spidsen, forbundne ville de opnå, hvad de alle attrå. Men en forening af de nordiske literaturer kan kun finde sted, når de have ett skriftsprog. Det er målet, hvortil der må stræbes. Når tiden er sig bevidst, at den vil foreningen, så må den også ville det, hvorved foreningen ene kan tilvejebringes og bestå. Dette sker derved, at skrifter i det nordiske sprog læses med samme lethed i alle tre riger, i alle tre riger betragtes som indfødte. Når dette er opnået, når bevidstheden om, at alle tre sprog i grunden kun ere ett, er kommen til klarhed, så ville de hver på sin side udvikle en större kraft end för, hver for sig aflægge en og anden uvane, og i det de alle slutte sig til den fælles kærne, vil denne fælles kærne udvikle sig

til étt almindeligt, over hele Norden herskende skriftsprog. Hvorledes dette i alt det enkelte vil eller kan gå for sig, kan jeg ikke sige, men at det er önskeligt, må være klart, at det er målet, hvortil der skal stræbes fremad, må være indlysende for alle. Der gives en magt, der kan sætte det i gang, det er folkenes bevidsthed; der er en magt, der kan udføre det, den magt, der er nedlagt i en god villie. Jeg ser i ånden muligheden deraf, jeg ser, hvor nødvendigt det er for Nordens vel, at vort åndige væsen ellers med tiden må gå tilgrunde; jeg ser også, hvorledes det kan lade sig göre, men jeg skal vogte mig for at komme frem dermed nu; jeg kender mit folk for godt, den gamle Adam stikker det endnu for dybt i hjærtet, og man skulde da sige om mig, som hine mænd engang sagde om Rask (nærgående nok og höjst ufortjent): at jeg forrådte fædrelandet.

Meget vil blive indvendt herimod. En sådan sprogforening, vil man sige, kan ikke finde sted, uden ved en total forandring af de politiske forhold. Det indser jeg ikke. Jeg tilstår, at foreningen ved dem kan lettes, men jeg ser ikke, at de kunne hemme den. Tyskland består af mange stater og har dog ett fælles skriftsprog, der læses og forstås og skrives i dem alle, selv udenfor det tyske forbund. Sproget selv er delt i mange, höjst forskellige dialekter, ligeså forskellige som de nordiske tungemål, men som skriftsprog er det et eneste uadskilleligt. At enkelte dialektudtryk hist og her strömme ind med, hæver koloriten, men ophæver ikke sprogets enhed. Der var en tid, da dette almindelige skriftsprog ikke var, og dog er det nu. Det opstod næsten uden bevidsthed, da det udviklede sig af middelalderens barbari; hvorfor skulde vi ikke håbe, at det samme kan ske i Norden med bevidst

hed: med den bevidsthed, som en höjere kultur nu giver? Jeg ser kun én hovedhindring, det er navnet; ingen af de nordiske folk ville, at det skal hedde Dansk eller Norsk eller Svensk; lad os da stræbe efter, at der ikke skal være nogen særegen dansk, norsk eller svensk literatur til, men en fælles nordisk! Ligesom Tyskerne ikke skrive Østerrigsk eller Würtembergsk eller Holstensk, o. s. v., men Tysk, således lader os Nordboer alle tilsammen skrive Nordisk! Men lader os ville det!

Men som et af de allerførste, allervigtigste hjælpemidler til dette formål må det ansés, at det oldnordiske sprog bliver bekendt allerede i skolen. Dèr må drengen lære at kende det, for hvilket han siden skal virke som mand. Når man vil overtyde sig om de nordiske sprogs overensstemmelse, behøver man kun at føre dem tilbage til deres oprindelse: dèr støde de sammen. Men denne oprindelse er Oldnordisk. At lære det, er derfor det simpleste middel til at vække og nære bevidstheden om de nordiske sprogs enhed, og til at lade denne bevidsthed træde ud i livet.

Hvis man imidlertid ansér denne idé om et almindeligt nordisk skriftsprog, og muligheden af dens udvikling i tidens fylde, for altfor overspændt, for et blot fantom; hvis man ikke vil gå over i fjærne muligheders rige, men kun holde sig til den nære virkelighed, så er vigtigheden af det oldnordiske sprog for hvert enkelt nordisk folk heller ikke vanskelig at fatte. Thi det første spörgsmål ved ethvert folks udvikling er unægtelig, om det vil forstå sig selv. Vil det forstå sig selv, så må det forstå sin fortid, men vil det kende denne, så må det have indsigt i fortidens sprog. Det er igennem sproget, al menneskelig ud-

vikling finder sted, det er kun igennem det, den kan fattes. Enhver dansk mand bör besidde en almindelig kundskab om sit folks sprog, forfatning, love, sæder og skikke; i hvilken stilling han end siden kommer i livet, så vil denne kundskab udgöre en vigtig del af hans dannelse. Det kan ikke nægtes, at megen dannelse kan finde sted uden dette; men det er ikke den, der egner sig især for ham. Det kan ikke nægtes: et folk kan efterligne fremmede sæder, kan holde sin gudstjeneste på fremmed mål, kan lade sit sprog uddanne sig efter fremmede mönstre, kan lade sine love redigere af forskrevne ministre; men det er ikke på den måde, det udvikler sig med selvstændighed. Selvstændig er kun den, der, ihvorvel han optager alt det gode, hvor det end findes, dog ikke lader sig forvanske deraf, men forvandler det til ett med sit oprindelige væsen.

En stærk, ensidig udvikling i én retning standser gerne udviklingen i en anden. Ved en næsten udelukkende dyrkelse af fremmede sprog må nødvendig modersmålet sættes tilbage eller gå tilgrunde. Men også det indeholder stof nok til at udvikle lærddom, skarpsindighed og vidd, når de kun få lejlighed til at ytre sig; også det kan modtage en grundig og lærd behandling. Er det da billigt at samle alle kræfter på et fremmed sprogs dyrkelse og at lade modersmålet ligge hen? Skal dets dyrkelse være de halvdannedes eller hobens sag? Det uddannes ved fortrinlige skribenter, men skal disse selv möjsommelig erhværve sig denne kundskab, eller bör den ikke meget mere være dem givet fra skolen af? Men grundig indsigt i dansk sprog kan ikke vindes uden kundskab om dets oprindelse og udvikling, og dertil er bekendtskab med det fælles nordiske sprogs former aldeles nødvendigt. Det er

roden, hvorfra det hele går ud. Did vende også alle sig hen, som ville granske over eller fremstille sproget, men hvorledes göre de det, og hvorledes skulle de kunne göre det, sålænge de ikke kende synderlig til roden selv? Hvorledes kan man göre nogen oprindelsen til den bestemte artikel og dens anvendelse klar, uden Oldnordisk? Hvorledes oprindelsen til lideformen på *s*? hvorledes sammenhængen med böjningssystemet? hvorledes betydningen af mange enkelte ord? hvorledes den hele orddannelse? hvorledes levningerne af de gamle former? Dèr kommer en og siger os, at i gammel Dansk herskede der en sær forvirring med ordenes kön: man sagde vel *et brev*, *et folk*, *græsset*, *håbet*, *hjærtet*, *huset*, men man brugte også disse ord som fælleskön, thi det hedder: *brevens indhold*, *folkens mangfoldighed*, *græssens blomster*, *håbens gud*, *hjærtens vankundighed*, *husens ære*[1]). Dèr kommer en anden og siger os, at i middelalderen snubbede man ordene af og sagde: *miste*, *hente*, *skifte* for *mistede*, *hentede*, *skiftede*; og sommetider skød man bogstaver ind, f. ex. *s* foran genit. *-ens*, »uden at man lettelig vil finde nogen tilstrækkelig grund dertil«, ligesom man endnu siger: *du er dødsens*, *du fredsens gud*, *al landsens ulykke*. Du fredsens gud! og det er mænd, som have en stor autoritet,

[1]) Sådanne ting gå da igen i de sproglærer, man giver ungdommen i hænde; f. ex. Jensens danske sprogl. s. 37, hvor der, som exempel på, at den nyere brug af ordenes kön afviger fra den ældre, anføres: *rigens raad*, men *riget*. Ja endog hos Bloch (Fuldstændig d. sprogl. Odense 1817), hvor der ligeledes som exempel på, at ord, der i ældre tider havde ett kön, ved en senere talebrug ere gåede over til et andet, anføres: *rigens marsk*, *rigens råd*, for *rigets*. Men når i al verden sagde man da i Danmark *en rige* for *et rige* eller *rigen* for *riget*?

hvis ord gælde for et orakel! thi den énöjede regerer iblandt de blinde. Og enhver, der kan læse fire blade Islandsk, véd jo dog, at disse former ere som fod i hose. Lad da vor studerende ungdom lære det allerførste grundlag af oldnordisk sproglære, som mænd ville de da ikke mere lade sig sligt binde på ærmet. De ville der, hvor de nu ikke se andet end uorden og forvirring, finde den skönneste harmoni.

Men kan modersmålet ikke læres grundig uden indsigt i det oldnordiske sprog, så kan folkets historie det ikke heller. Hvilken mængde af ting, endog de simpleste, som kongernes tilnavne (Tveskæg, Menved, Hén), stå ikke, når denne indsigt mangler, enten betydningsløse eller kun med halv betydning; og hvilken indsigt er mulig i folkets forfatning og dennes udvikling, når man ikke tager sproget ved hånden som en ledetråd? Skal man kende noget til bondens forfatning i middelalderen, så må man dog vide, hvad bryde, hvad landbo, hvad gårdsæde er; forgæves søger man i det nyere sprog nogen oplysning herom, den ligger aldeles forborgen i det gamle. Men det samme er tilfældet med en utallig skare af andre ord, som vedkomme landets tilstand, som gerd, gengerd, görsum, stud, inne, leding, landgilde, adel, len, odel, bol, ornum, spjæld, stavn, skiben, fællig, fledføring, gild og gæv mand etc. etc. Kundskab derom kan kun erhværves ved betragtningen af mindesmærker fra de tre nordiske riger, og denne betragtning kan ikke anstilles uden igennem sproget. Antager man end, at lærlingen i skolen kun skal erhværve en almindelig kundskab om landets indre forfatning: ved höjskolen må den gives ham udførligere, og midlet dertil må som grundlag gives ham i skolen.

I samme grad gælder dette om vore love. Det er smukt og godt, at vor ungdom lærer at kende Solons og Lykurgs, men skulde det ikke ligge nærmere for Jyden at kende jyske lov, for Sjællænderen at kende sjællandske lov, for den Danske overhovedet at kende dansk lov, at vide, hvorledes lov og ret er opstået og har udviklet sig i landet, samt overhovedet, hvorledes dermed er tilgået over hele Norden. Alle vore indretninger synes nu at stå afrevne fra det gamle, men de må dog engang have været knyttede dertil og kunne måské under en ny udvikling knyttes dertil på ny. Og da må det for hver dannet mand i landet være vigtigt og lærerigt at kende vor gamle procesmåde, vore nævninger, vore kommuners forholde, fattigvæsenets indretning o. m. desl. Men dette kan ej finde sted, uden at gå ind i Nordens lovforfatning overhovedet, og dette ikke uden det nordiske sprog. Om den egentlig lovkyndige vil jeg ikke tale, thi det er åbenbart nok, at dansk ret må udgöre en væsentlig del af dansk lovkyndighed; og at — hvor man end vil se sig om i denne, vil man intet sé klart uden kundskab i det gamle danske tungemål. Hvorledes vilde det gå den, der studerer den rommerske ret, når han ikke kunde Latin?

Det er meget smukt og godt, at man i vore skoler lærer den gamle geografi; men man skulde tro, at inddelingen af Danmark i sine herreder og sysler for den danske mand måtte være ligeså vigtig som f. ex. det gamle Pannoniens eller Lybiens; at når man bibringer ham kundskab om, hvorledes stæder opstode rundt om i verden, så måtte det heller ikke ligge udenfor hans forestillingskreds, hvorledes borge og byer opstode i hans eget land og i Norden, hvorledes de fik navn, hvorledes de forandredes, og

219 hvad der blev af dem. Men også her, som overalt, hævder sproget sin indflydelse. Hverken ordene herred og syssel, eller noget andet stednavn i Norden kan forstås uden det oldnordiske sprog.

Det er meget smukt, at enkver dannet mand i landet (jeg må tilstå, jeg kan ikke ret tillægge nogen dette navn, når han er blottet for klassisk dannelse), når han træffer en indskrift på en mynt, på en kirkeklokke o. desl., strax kan sige, om den er græsk eller latinsk; men det var ikke for meget at vænte, om han tillige kunde kende, om den var runer eller ej.

Når man i vore dage endelig er kommen til den overbevisning, at almuen også udgör en del af folket, og at det er en af humanitetens simpleste fordringer at optage den deri; når, som følge deraf, de höjere stænder indse, at de ikke bör stå som en fremmed kaste i det land, der føder og hæver dem, men ligesom sænke sig ned i det danske folks egentlige kærne og derved lutre den og sig selv: hvilket middel skulde da være tjenligere til at vække og nære og befæste denne overbevisning, end kundskaben om nordisk sprog og literatur, hvori Nordens ejendommelighed træder frem som i et klart spejl, og hvorfra den kaster sit lys tilbage over alle folkelige genstande!

Man kunde således blive ved at anføre meget, stort og småt, hvortil kundskab om det oldnordiske sprog er aldeles nødvendig, ikke blot for den egentlig lærde, men for enhver mand i landet, som vil kende dets forfatning: hvad det er og hvad det var, og hvorledes nutiden har udviklet sig af fortiden. Men der er uden tvivl ingen, der nægter dette; de mene kun, at der er andet, som er vigtigere for den studerende. Og dog må det jo fast ansés

for latterligt, at en dansk student kan göre god rede for, hvorledes det forholdt sig med *φυλαι*, *φρατριαι*, *πεντεκοσιομεδιμνοι*, *ἱππεις*, *ζευγιται*, *θητες*, og med *legio*, *velites*, *hastati*, *principes*, *triarii*, men forholdet imellem de danske stænder, eller hvad kilfylkning og havnelag var, er ham en region fuld af tåge og mörke; han kender alt, uden sit eget. Deri er han en ren idiot. Når han ikke véd, hvad en rommersk *nobilis*, *eques* var, så skammer man ham ud; men det er ingen skam for ham at lægge sin uvidenhed om en nordisk *tignarmaðr*, en dansk herremand (hærmand) for dagen!

Hvilken modsigelse! Man véd, at kundskaben om Rommernes gamle væsen ikke er nogen Nordbo til synderlig nytte, at kunsten at tale og skrive Latin hverken giver ham nogen fortrinlig dannelse eller af ham kan anvendes i livet, og dog gör man dette til hovedmålet for ungdommens undervisning. Man véd, at kundskab i det gamle nordiske sprog giver samme dannelse som i ethvert andet gammelt tungemål, og er i livet uundværlig, og dog ansér man det for utidigt, at meddele ungdommen de simpleste elementer af denne kundskab!

Men er det endelig skolens hensigt, overhovedet at meddele lærlingen et godt filologisk grundlag som en i og for sig nødvendig betingelse for al følgende dannelse, så kan dette i vore dage ikke finde sted uden Oldnordisk. Ingen kan give mere, end han har; men så kan heller ingen meddele nogen et almindeligt filologisk grundlag, når han ikke har andet end Latin og Græsk. De ere kun to led i én stor sammenhængende kæde. Alle de japetiske sprog, Græsk og Latin derunder indbefattede, danne en sådan, der vel på enkelte steder er afbrudt, men dog i det

hele let forfølgelig: fra Höjasiens bjærge igennem hele Europa til höjt imod norden. Sanskrit danner udgangspunktet, da vi ikke kende noget bedre. Derfra slynger kæden sig i en bue mod syden (historisk, om ikke ganske lingvistisk, kunne vi forfølge dens gang) og ender i Hellas med en af de mest glimrende og ægte-gedigneste ringe. Herfra går den over til Italien og forener sig i Latinen med adskillige mindre led, hvis sammenhæng tiden for længst har adspredt, men ved hvis levninger den dog lader sig nogenlunde knytte til den nordlige gren. Thi ligesom hin gren gik imod syden, så går en anden, hvis oprindelse også taber sig i Höjasien, i en bue imod norden. Den slår en knude i Mösogotisk, men den kommer også til syne i en hel række af andre led, de over- og nedertyske sprogarter, blandt hvilke Angelsaxisk, dèr hvor kæden går over til det egentlige Norden, falder mest i öje. I Norden selv slutter kæden sig i Oldnordisk. Hvo tör i vore dage være bekendt at tale om filologisk lærddom, når han ikke kender noget til hele denne sprogkæde? når han ikke har tilegnet sig noget af de store resultater, som sprogvidenskaben har vundet ved dens betragtning? når han ikke derved i det mindste har vundet indsigt i sprogsystemet overhovedet? og når han ikke er istand til at anvende denne indsigt på de enkelte sprog? Og hvorledes er det tænkeligt, at vi, som leve i Norden, skulde henvende al vor opmærksomhed på de sydlige led, uden at ænse det, som tilhører os? at vi med grundighed skulde lære disse sydlige sprog, og være aldeles uvidende om, aldeles ligegyldige imod den lighed, de have med vort eget? mod vort eget, som udgör et af de vigtigste, et af de herligste led i den hele kæde!

Det er sandt, vor gamle literatur kan ikke sammenlignes med de sydlige, med Grækernes og Rommernes; men den overgår dog langt alt det, andre europæiske folk kunne opvise fra samme tid. Hvor finde vi hos dem en Edda, en så fuldendt mythologisk sang, som Vegtamskviða, en så fuldendt historisk sang, som Hákonarmál, et så interessant folkedigt som Darradssangen i Njála, en samling af episke oldtids digte, som den episke sangkreds i Edda? Hvor finde vi hos dem en historieskriver som Snorre, en romantisk fortælling som Gunnløgssaga, en så livlig og gribende skildring som Egilssaga, en historisk fremstilling, der så levende sætter os ind i familielivet og tillige i folkets retsforfatning, som Njála? Og hvilket andet oldtids sprog i Europa kommer de klassiske så nær i lingvistisk henseende? Hvilket er så rigt på former, så mangfoldigt og originalt og sindrigt i sin orddannelse, så eget i sine constructioner, så fyndigt og udtryksfuldt i sine vendinger, så rigt på synonymer og så vel forsynet med gedigent sprogmalm, hvoraf der endnu, om det skulde være, lader sig danne tusende og tusende ny skikkelser? Hvo der vilde nægte denne det oldnordiske sprogs fortrinlighed, vilde derved kaste vrag på noget, som han ikke kender. I denne henseende vilde der aldeles intet være i vejen for, om vi i vor sprogundervisning lode det træde aldeles i Latinens sted; det overgår den i alt, hvad der udgör særkende for et oldsprog.

4. Studiet af det rommerske sprog må indskrænkes, elementerne af Oldnordisk må meddeles alle. Det har jeg hidtil søgt at oplyse. Men det er ikke nok at fremsætte dette i almindelighed. Der må også overvejes, hvorledes det kan ske, og hvad der må göres, for at det kan ske.

222-223
Ved at gå over til denne betragtning føler jeg tilfulde, at et forsøg på udviklingen deraf er voveligt, at næsten alt forarbejde mangler, at meget som endnu slet ikke har set lyset, må blive til, förend det kan iværksættes; ikke desmindre beder jeg kyndige mænd at tage det i öjesyn. Tusende slægters ve og vel er altid nogle öjeblikkes betragtning værd. Hvad jeg kan meddele, er kun nogle blandede tanker derom, men de kunne muligen udvikle sig i tiden under bestemtere former. Jeg véd, at jeg mangler den indsigt i det praktiske, som er nødvendig til udførelsen, og at det kun er til i ideernes verden; men dèr må alt være, förend det træder ud i den virkelige verden, og den har ofte haft gavn af det, som, da det blev undfanget i tanken, syntes at være dristigt, ja halsbrækkende, for den, der skulde sætte det i værk.

Skal europæisk sprogkløgt nogenlunde nå sit mål, så må den ikke blive stående ved dette eller hint enkelte led af den japetiske sprogæt, den må såvidt muligt bestræbe sig for at gribe og at fastholde selve den kæde, som sammenholder dem alle. Og når den som videnskab har nået dette, så må den lade det vundne resultat gå over i skolen, for at det fra denne kan göre sin virkning i livet. Granskningen og afgörelsen må gå forud, det er videnskabens sag; frugten, den modne frugt, skal skolen erholde. Næringen vil da blive sund.

Herom tænker jeg, at enighed finder sted. Vor tids filologer, formoder jeg, hylde alle den sætning, at europæisk sproglærddom ikke finder sted uden indsigt i den sammenhæng, hvori de europæiske sprog stå med hinanden, og at intet kan afgöres angående disse sprogs grammatikalske og lexikalske behandling uden indsigt i denne sammenhæng,

ja ikke engang uden tillige at have blikket henvendt på sprogforholdene over den hele jord, forsåvidt de med nogenlunde sikkerhed ere bekendte. En stor og vid kreds! men den lader sig overskue, når blikket kun dvæler på det, hvorpå det kommer an, og ikke taber sig i regioner, hvor der er intet at se eller i det mindste lidet at vinde.

Grammatikkens behandling vil derved rykke betydelig fremad. Det standpunkt, hvorpå den hidtil stod, kan sammenlignes med historiens. Denne var lige til vor tid, og er for det meste så endnu, kun fremstilling af historiske facta, og indskrænkede sig til den blotte viden af dem, og selv den kritiske behandling anså det for sit höjeste mål at bestemme disse. Men historien har et höjere formål, den skal trænge ind i folkenes forholde, vise, hvorledes begivenhederne opstode formedelst disse forholde og folkenes karakteristiske beskaffenhed, og hvorledes folkene udviklede sig under dem. På samme måde har grammatikken sædvanlig kun betragtet et eller andet sprog således som det er til i sine resultater, men det er tillige nødvendigt at gå ind i dets oprindelse og udvikling. Hvad der i mange forskellige retninger allerede er ydet i denne henseende, må underkastes et nyt gennemsyn; det intetsigende og umodne må renses fra, det blivende stilles sammen: og man vil da erholde en indledning til sproglæren, der vil adskille sig fra det, man sædvanlig kalder almindelig eller filosofisk sproglære derved, at den ikke indeholder filosofiske betragtninger, der i anvendelsen ikke ret passe på noget sprog, men derimod slutninger, der ere uddragne fra virkelige sprogs virkelige beskaffenhed, og derfor passe på dem alle. Dette almindelige og anvendelsen

224-225
deraf på det enkelte må gå forud, förend man kan tænke på at give skolen denne tænknings resultater.

Kun ved denne almindelige sprogbetragtning kunne de almindelige grammatikalske begreber fattes i deres sandhed, og kun ved d e n de enkelte sprogs udvikling fattes i deres virkelighed.

Således kan f. ex. den inddeling af jordens sprog, som man sædvanlig antager, ikke bestå, med mindre man kun tager hensyn til sprogenes senere udvikling og ser bort fra deres første opkomst. Man antager tre klasser. Til den første henfører man de sprog, der, som Kinesisk, have ordrødder af én stavelse, men mangle al indre organisme; til den anden dem, der ligeledes bestå af rødder af én stavelse, men tillige organisk forbinde disse rødder (som lat. *dó* af *da* og *egó*); til den tredie dem, der have rødder af to stavelser, der igen bestå af tre nødvendige konsonanter (som i de semitiske sprog). Men hvad de tvende sidste klasser angår (om Kinesisk kan jeg intet sige, da jeg ikke kender det), så ere disse ingenlunde så forskellige, som det her synes. Hebraisk danner også rødder ligesom anden klasse (som *hú*, *abba*), og anden klasse danner, ligesom tredie, også ord uden tillæg, ved modifikationer indenfor rodens grændser (som *sprang*, *spring*). Der ligger da, hvad sprogenes første opkomst angår, kun så meget sandt deri, at roddannelsen udvikler sig på to måder: enten er grundlaget vokalsk og modifikationen frembringes ved konsonanter, eller omvendt, grundlaget er konsonantisk, og modifikationen frembringes ved vokaler. F. ex. ved hebr. *hú*, *hí*, eller, hvilket er det samme, ved vort *han*, *hun* (isl. *sá*, *sú* og *hann*, *hún*, hvor *n* er tilhængt), er könsforskellen udtrykt i vokalerne, men det fælles demonstrative

ved konsonanten *h* (eller, ved ombytning, ved *s*). Til grund for isl. *legg-ja*, *lag-ði*, *ligg-ja*, *lá* (for *lag*), *lag*, *lög* o. s. v., ligge derimod samme konsonanter, men modifikationerne udtrykkes i vokalerne.

Ligeledes, når man i sproglæren betragter böjning, afledning og sammensætning, så fremstilles de i almindelighed som höjst forskellige, som ganske heterogene forandringer ved roden; men i grunden ere de de samme, kun i udviklingsmåden forskellige, og det er vigtigt, at lærlingen bliver opmærksom derpå, for at han kan kende ordenes ikke blot tilsyneladende, men virkelige beskaffenhed. Alle, böjning så vel som afledning og sammensætning, bestå fra allerførst af i en forbindelse af selvstændige rødder, og forskellen består kun i, at disse rødder ere af forskellig betydning og ved forbindelsen ere blevne mere eller mindre ukendelige. F. ex. lideformen *kaldes*, *kallaz*, består af en sammensmæltning af rodordet *kalde* og rodordet *sig*, *kallask*, *kallasik*, er altså egentlig en sammensætning, men som ved denne særegne forbindelse kaldes böjning; afledningen *göttlich* består af rødderne *gud* og *lig*, isl. *líkr*, er altså atter en anden art af sammensætning; ordet *fiende* er egentlig et aktivt partic., altså opstået ved böjning (mösog. *fijands*, isl. *fíandi*, senere *fjandi*), men denne böjning er atter opstået ved en forbindelse af to selvstændige ord, *fía*, hade, og *andi*, væsen (lat. *ens* for *ents* eller *ende*, gen. *ent-is*). En nöjagtig udvikling af böjning, afledning og sammensætning kan da ikke finde sted, med mindre betragteren trænger ind til sprogets rod og i ethvert tilfælde forfølger dens udvikling. Mangfoldige ord ville ellers gække ham. Ordet *mynde* ser ud som et stamord, det er det ikke; så er det en böjning, som *fiende*, *bonde*? hel-

ler ikke; det er en sammensætning, gl. d. *my-ende*, isl. *mjóhundr*, af *mjórr*, smal og *hundr*, hund, altså en smalhund; hvem skulde falde på, at det er meningen af ordet mynde? Denne rodudvikling lader sig rigtig nok ikke i alle tilfælde forfølge; men den lader sig dog bevise med mangfoldige exempler, og dens resultat må være den bekendt, der grundig skal lære sproget.

Når jeg da forhen har ytret, at Latinen ikke kan forklare sig selv, fordi den kun er ét ledd af den hele kæde, så er dette aldeles i sin orden. Den kan af sig selv hverken forklare sine former eller sine ords oprindelse og sammenhæng. Deri, tænker jeg, finder jeg medhold af mange, om ikke af alle. Det samme gælder om alle sprog, men mere eller mindre. Der er da intet andet for end at forlade betragtningen af det bestående, for også at henvende den på det beståendes udvikling, (thi i udviklingen ligger sammenhængen), og af det hele, udviklingsgangen og det bestående, den har frembragt, at uddrage de almindelige resultater. Nødvendigheden heraf indsés allerede af vor tids filologer, og når den kun indsés, så vil udførelsen ikke udeblive. Jeg skal kun anføre én mand som exempel; mange andre, måské endog mange, som jeg ikke kender, ere uden tvivl af samme mening. Det hedder hos Hartung (über die casus; fortalen): Die lateinische und die griechische formenlehre sind noch immer nichts weiter als *historischer bericht von dem vorhandenen und üblichen*, eine etymologische behandlung ist ihnen noch nicht zu theil geworden; und die ganze grammatik ist dadurch mangelhaft, dass man die untersuchungen über die bedeutung der flexionen nicht mit der erforschung ihres ursprungs und ihrer bildung zu vereinigen, und beide gegenseitig auf

einander zu gründen pflegt. Es ist aber hohe zeit einzusehen, dass alle sprachlichen untersuchungen, ohne etymologie, ihres grundes entbehren. Wir wollen damit keinesweges sagen, dass dem etymologisiren nach den buchstaben allein die entscheidung zukomme; sondern sind vielmehr überzeugt, dass dieses ohne genaue betrachtung des sprachgebrauches gleichfalls irrgehe. Nur wo die aufspürung des stammes und die erforschung der grundbedeutung beide in schwesterlicher eintracht einander die hände bieten, keine der andern vorgreift, und keine die andere beherrscht oder überschreit, nur dann sind sie im stande ein grundfestes gebäude aufzuführen, nur dann führen sie zu sicheren resultaten. Wenn die formen *domi*, *Romæ*, *militiæ* etc. zufällig wie genitive lauten, so nahm bisher die syntax sie gutmüthig als solche hin, und suchte so gut als möglich mit ihnen zurecht zu kommen. Man hätte nicht erst die aufschlüsse aus dem Sanskrit abzuwarten gebraucht, ehe man die täuschung einsah. Unendlich vieles ist auf dem eben beschriebenen wege zu gewinnen. Det her anførte exempel, viser klart forskellen imellem den ydre mekaniske og den indre undersøgende betragtning. Når det hedder hos Baden: Ved de verba at bo, være, opholde sig på et sted stå nogle substantiva i genit. sing. på det spörgsmål hvor? nemlig byers og mange øers navne af den første og anden deklination og sing. num. Dermod stå byers navne, som ere plur. num. eller tertiæ declin., i ablativo. Samt når efter disse genitivos sættes et nomen appellativum per appositionem, så står dette i ablativo; er da heri nogen grund og sammenhæng? Plejer da ellers styrelsen at afhænge af, til hvilken deklination ordet hører? og sættes genitiv og ablativ som apposition

til hinanden? Skal drengen, der lærer dette, tænke sig noget derved, må han da ikke tro, at sproget er blevet forrykt? Det var imidlertid synd at tillægge sproget denne forrykthed, det er sproglærerne, som må bære skylden; de have det ene århundrede efter det andet snakket hinanden efter ligesom i sövne og ladet det bero ved, at ungdommen kunde snakke dem efter igen. Men de vågne allerede op, de ryste sövnen af sig, solen skinner dem i öjnene; de, som sove endnu, må vækkes, for deres egen skyld og for de arme drenges. Dèr, hvor det travle liv er, går vistnok heller ikke alt endnu som det skulde; mange falde over deres egne ben, andre stå aldrig op mere. Det er uundgåeligt; men held dem, som komme bag efter og samle travlhedens frugter op! Med andre ord: De, som etymologisere, fare også ofte vild, og det er ikke min tanke, at ungdommen skal bebyrdes med deres hårkløverier og drömmerier, skal nyde den plumrede drik; men når gæringen har sat sig, skal den smage og forlyste sig ved den liflige most.

Udvider filologien nu sin synskreds, søger den at opfatte det, som ligger til grund for alle sprog, anstiller den en nöjagtig sammenligning imellem alle betydelige, og uddrager den deraf de vigtigste resultater, så får den en vanskelig opgave at løse, hvis den vil göre alt dette frugtbringende for skolen; thi i skolen er det ikke muligt at omfatte alle disse sprog. Den må altså göre et udvalg. Den må for hvert land, eller rettere for hvert sprogrige, om jeg så må kalde det (thi politiske inddelinger ere her uden al betydning), have for öje, hvad der tjener til dette sprogriges tarv. Ved sprogrige forstår jeg her enhver samling af lande, der i lingvistisk henseende danner en afsluttet

kreds i det store hele. Et sådant er Tyskland, Holland og Schweiz, forsåvidt tyske tungemål her herske; et andet er Danmark, Norge, Sverrig, Finland. Der må være noget, som er mest fornødent for alle disse sprogriger, noget, som er mest fornødent for hvert enkelt, og noget, som knytter begge disse dele bedst til hinanden.

Holde vi os til det nordiske sprogrige, så er det, efter hvad der ovenfor er bemærket, indlysende, at det, som vi og alle behøve, er græsk sprog og literatur. Vor religion, vor filosofi, vor hele kultur må, som alle dannede nationers, gå ud fra og danne sig ved åndens ypperste produkter i Syden. Ligeledes er det öjensynligt, at hvis vi ikke blot skulle tage hensyn til almindelig dannelse, men også til vor ejendommelighed, der jo ikke bör udslettes, men håndhæves, så kræver denne tillige kundskab i det oldnordiske sprog, uden hvilket vor forfatning, vore love, vore sæder og skikke, det trin af kultur, hvorpå vi stå, den måde, hvorpå vi have nået det, og de tungemål, vi tale, ingenlunde lade sig forklare. For os Nordboer må det da være klart, hvad vi have at hente i Syden, og hvad vi må göre os bekendt med i Norden. Heldigvis lade disse tvende yderste punkter sig ved tvende andre sprog knytte sammen, og disse give os tillige nöglen til det, som vi endnu især behøve: imod vesten Latinen, imod østen Mösogotisk. Ved Latinen, som i flere henseender ligger Oldnordisk nærmere end Græsk (således nemlig, som dette sprog viser sig i sin senere udvikling i de bedste skrifter), knytte vi Oldnordisk og Græsk sammen og vinde tillige ved Latinen al fornøden indsigt i de mangfoldige indretninger, der som en følge af det rommerske herredömme opstode i vor middelalder, og på hvilke mange af vore institutioner endnu grunde sig, samt hvad

der da følger af sig selv, sætte os i stand til at nyde og at uddanne os ved denne literaturs fortrinligste værker. Ved Mösogotisk lade vi på den anden side Oldnordisk atter knytte sig til Græsk og til de endnu fjærnere sprogled i Asien, og åbne os tillige derved indsigt i de germaniske sprog, der ved èn fuldstændigere udvikling ere nødvendige til at oplyse vor middelalder, som er så nöje beslægtet med Germaniens. Mange ville måské ansé det ufornødent at tage dette sprog med; jeg nævner det også kun som et vigtigt ledd i kæden, men skal i øvrigt ikke lægge særdeles vægt derpå; hvad der behøves er kun de simpleste elementer, det som tjener til at oplyse sprogsystemet. Tage vi det med, vil det imidlertid let skönnes, at vi da, foruden den gamle literatur, have hele grundlaget til den ny: i Oldnordisk til Dansk, Norsk og Svensk, der alle må drives ved höjskolen, i Latin til de nyere romanske sprog, i Mösogotisk til de tyske, i dem alle til Engelsk.

Men hvorledes bærer man sig ad, for i skolen allerede at kunne omfatte så meget, for allerede dèr at kunne lægge en grundvold til klassisk dannelse i almindelighed og til nordisk dannelse i særdeleshed? for allerede dèr at indvie lærlingen så meget i Græsk, Latin og Oldnordisk, at han siden uden altfor stor besvær vil kunne tilegne sig disse literaturers vigtigste skatte? Dette spörgsmål har jeg ofte opkastet mig selv og forsøger nu at besvare det.

Ved skolen tænker jeg mig da — en bemærkning, som jeg næppe skulde behøve at göre, end sige at udvikle, — ikke en skole, der har nogen bestemt dannelse for öje, nogen slags examen, embedsdannelse eller sligt, men en sådan, hvis hensigt er at lægge grunden til en almindelig klassisk dannelse, der, hvad den end ellers må omfatte, — at jeg

atter skal gentage det — må søge sit grundlag i sprogene. Skolen må omfatte det, der er fælles for alle. Denne egentlige skole, elementarskolen, ophører derfor, såsnart dannelsen vender sig mere mod denne eller hin side, når den skal tage en viss bestemt retning for livet. Men i forbigående sagt: det, som skal være fælles for alle, bör da også være det for alle; ingen af statens dannede klasser bör være udelukket derfra. Det er höjst besynderligt, at dette hidtil har været tilfældet. Antager man da den handlendes og krigerens forretninger i livet for så særdeles vanskelige, at de ej kunne udføres, med mindre han dannes udelukkende dertil fra barn af, eller for så lidet betydende, at han ikke behøver det, som må gå forud for al videre dannelse, den almindelige? Skal den lærde, kunstneren, krigeren, den store handelsmand allerede i ungdommen være skilte ad som forskellige stænder, eller bör de ikke meget mere i deres udvikling gå ud fra det, som de alle først og fremmerst må besidde: almindelig menneskedannelse, humanitet?

Ved sprogundervisning i skolen forstår jeg fremdeles alt det, som giver en grundig indsigt i sproget, og som sætter lærlingen i stand til, selv at læse og forstå en literaturs ypperligste værker, men ikke den usammenhængende brogede masse, som man plejer at kalde klassisk erudition, ikke denne opregning af allehånde forskellige meninger og fortolkninger, den ene galere end den anden, ikke denne udenadslæren af allehånde mythologiske, historiske, naturhistoriske, literære og jeg véd ikke hvilke flere anførelser, der glemmes et par år efter at det er lært; overhovedet, ikke alt det, som man ej behøver at vide, da man kan slå det op i det første og bedste skrift, men kun det blivende,

det varige, det, som griber ind i og omfatter sproget, det, som grundig lært ikke udslettes af hukommelsen, fordi det sidder fast i sprogets rod og derfor må bevares, sålænge denne er til i sjælen.

Hvad methoden angår, da må den kunstige forlades, og en naturligere træde isteden. Ved hin giver man strax drengen grammatiken i hånden og prenter ham den ind stykke for stykke, thi i stykker er alt; man fylder ham med paradigmata, der ingen sammenhæng have med sig selv eller med noget andet i verden, godt og vel, om man ikke tillige bebyrder ham med hine erindringsvers, som en pedantisk lærddom har opfundet, men som ingen sand indsigt give i sproget; man fylder ham med gloser, af hvilke halvdelen kun forekommer hist og her, nogle aldrig, i det, han læser. Hvor gamle ere ikke klagerne over denne forvendte methode! hvor mange suk har den ikke udpresset, hvor megen misdannelse har den ikke frembragt! Den naturlige måde, på hvilken man begynder at lære et sprog, er derimod ved øvelse. Således lærer man modersmålet. Elementerne blive lærlingen bekendte og ligesom optagne i hans sjæl i deres helhed, förend han med fuld bevidsthed er i stand til at adskille og göre rede for de enkelte dele og deres bestemte forholde; han danner hele fuldstændige sætninger, uden at vide, hvad subjekt er, og hvad objekt; han kommer efterhånden efter, at give hver af sætningens dele sine rette endelser, uden at vide, hvad tempus er, og hvad kasus. Til den rette kunstmæssige anvendelse fordres overhovedet en större forstandsmodenhed, end den, der er at vænte hos en halvvoxen dreng. Man kan få ham til at plapre reglerne efter, men hans anvendelse deraf bliver kun en løs mekanisme. Ligesom naturforskeren først må

have erfaringen for sig, først må have naturen givet og må have opfattet hele dens ydre, förend hans granskninger kunne begynde; ligesom han f. ex. først må kende en stor mængde planter af deres udseende, förend han kan tænke på noget system, således må sproget også være givet, förend man kan betragte det; man må være nogenlunde hjemme deri, have det nogenlunde inde, förend man tilgavns kan lære det.

Deraf følger da, at man i almindelighed (thi ganske enkelte, som have en særegen kløgt, kræve deres egen behandling) ikke kan begynde en ti til tolv års drengs sprogundervisning med grammatik. De første skoleår skulle kun meddele ham materialier; han skal indsamle erfaringer (det er barnets höjeste lyst), men ikke spekulere over dem. De første skoleår ville da anvendes til at göre ham bekendt med naturen og verden, til at lære ham at kende naturens love, forsåvidt disse træde frem i erfaringen, at kende himmellegemerne og deres løb og deres forholde, alle herrens store under på himmel og jord, de mathematiske sandheder i deres simpleste form, historien som fortælling om hvad der er skét (jeg tænker mig alt dette ham meddelt på samme måde, forsåvidt det nemlig kan opfattes ved anskuelse uden spekulation derover), og hvad sprogene angår, til at indsamle exempler for den følgende anvendelse. Ligesom han i modersmålet har lært, at det hedder: stokken er rund, bordet er rundt, stokkene, bordene ere runde; manden sagde (ikke sigede) o. s. v., således vil han lære det samme i de andre sprog, hvormed han skal beskæftiges. Dertil behøves en læsebog, som er indrettet til denne hensigt. Den vil på én gang omfatte Oldnordisk, Latin, Græsk (i denne orden må de følge), så at sætninger i disse

tre sprog stedse følge efter hinanden. Han vil derpå læse större stykker af samme indhold, men udtrykte i hver af de tre sprog efter hinanden. Han vil endelig læse tre læsebøger, hver i sit sprog, der indeholde udvalg af de tre literaturer, eller korte autorer. Det er aldeles i hans tarv, at give ham flere kortere bøger og at lade ham gå over fra den ene til den anden. Hensigten hermed er kun, at han kan forstå alt dette, således som han forstår sit modersmål, uden grammatikalsk at kunne opløse det; og ligesom han har lært modersmålet udenad, således tænker jeg mig, at han vil lære en stor del, om ikke alt, af disse læsebøger udenad; hvorved ingen anden forsigtighed behøves, end at han, ligesom i modersmålet, holdes til at give formerne nöjagtig (således at han fatter, at f. ex. *dominus* og *magnus*, *terra* og *rotunda*, o. s. v. høre sammen), og at forsikre sig fuldkommen om, at han virkelig forstår og i modersmålet kan udtrykke meningen af, hvad han læser, ja at han endog, når det foresiges ham i modersmålet, kan sige det efter i det fremmede sprog. Herved vil han have lært at kende en stor mængde ord i deres forbindelse med andre og være bleven opmærksom på mange formationer, med langt mindre möje og langt mere tilfredsstillende, end når han lærer at opremse: *alauda*, en lærke, *cerevisia*, øl, *abacus*, et regnebræt, *abdomen*, isterbug; eller *nomin. mensa*, *genit. mensæ**) etc. Det må da heller ikke oversés,

*) Paradigmata skulle overhovedet opstilles, men aldrig læres udenad på remse; thi det karakteristiske ved dannelsen af kasus ligger ikke i deres følge efter hinanden, men i samme kasus i de forskellige deklinationer. Skulde nogen sådan følge da læres udenad, så måtte det snarest være *konungs*, *skógar* etc., *domini*, *mensæ* etc.

at lærlingen tillige, ved sammenstillingen af de tre sprog, ud af sprogene selv må have lært at fatte deres ligheder og forskelligheder, må f. ex. lægge mærke til, at i oldnordisk *góðr* og græsk *ἀγαθός* svare endelserne *-r* og *-ος* til hinanden, i lat. *crimen* og gr. *κρῖμα* *-men* og *-μα* o. s. v., uden at man endnu behøver eller er i stand til at udvikle ham den nöje sammenhæng med alt dette.

Når materialier således ere samlede, og forstanden tillige har fået den behørige modenhed, så kommer betragtningen til, og den egentlige skole i strængere forstand begynder. Ligesom naturforskeren lærer ynglingen nu at opløse det, han allerede kender som et hélt, han afsondrer og skelner, han giver hver del sit navn, skiller form fra form, indsér enhver tings mål og hensigt, og lærer dens rette brug. Han erhværver sig en dybere indsigt i det, der allerede overfladisk er ham bekendt; han forbinder atter, men efter regler, med tænkning og overlæg. Denne opløsning, denne undersøgelse vil, hvis han har nogen kløgt, more ham, thi ved hvert skridt, han gör fremad, lærer han bedre, hvad han allerede troede at kunne för; og den fremgang, han nu gör, må være langt mærkeligere og större, end når han i en yngre alder begynder på sproglæren uden mindste begreb om sproget. Vil man endelig forsøge at lade ham producere sproget (thi imod de mundtlige eller skriftlige stiløvelser som øvelser har jeg intet at indvende, men mener kun, at de som varig fortsat øvelse må forbeholdes de egentlige filologer), så vil det produkt, han nu frembringer,

---

Men det væsentlige består overalt i at kende en kasus, når man har den, ligesom at kende et ord imellem en hel mængde andre, med hvilke det står i en viss sammenhæng.

være langt fuldkomnere end ellers. Regelen, som han ligesom selv har opfattet, udførelsen, som han har sét i gode mönstre, den mængde af ord og former, der stå til hans fri rådighed, og endelig hans modnere alder, ville give hans sprog korrekthed og smag.

Middelet til alt dette er sproglæren. Man giver ham den i hånden, man gennemgår den med ham, man anvender den på de exempler, han allerede kender, og ved bestandig fortsat læsning. Men der behøves i grunden flere sådanne: en almindelig, som på én gang omfatter grundlaget til de tre ovennævnte sprog (og, om man vil, tillige Mösogotisk), samt særskilte og udførligere for hvert af de tre sprog i særdeleshed. Da skolens hensigt imidlertid kun er at meddele et godt sprogsystem og at sætte lærlingen i stand til, ved fortsat arbejde, på egen hånd at nyde literaturens værker, så mener jeg, at de særskilte sproglærer må forbeholdes de egentlige filologer, og at den almindelige alene vil være tilstrækkelig til denne skolens hensigt.

Denne almindelige sproglære behøver ikke at være af stort omfang, thi når man rydder al den fyldning bort, som filologerne have dynget op omkring de simple regler, så er det væsentlige af et sprogs bygning ikke af særdeles stor udstrækning; men udarbejdelsen af denne sproglære kræver meget overlæg. Den forudsætter en såre udbredt sprogkundskab og en dyb granskning i sprogenes sammenhæng, i det mindste et nöje bekendtskab med andres granskninger, og forstand og smag til at anvende dem. Da hele skolens sprogdannelse væsentlig vil bero på denne sproglære og dens anvendelse, men en sådan dog ikke her lader sig give, så vil jeg forsøge ved nogle bemærkninger at göre idéen dertil nogenlunde anskuelig. Dog følger det

af sig selv, at de raisonnementer over en eller anden del, som jeg derved anfører, ikke skulle optages i sproglæren, men overalt kun de sikre og tilforladelige resultater.

5. Sproglæren vil begynde med en kort historisk oversigt over den japetiske sprogæt, de gamle sprog, som henhøre til den, og de nyere, der af dem have udviklet sig. Denne historiske oversigt er nødvendig, for at lærlingen på én gang kan fatte videnskabens omfang, den sammenhæng, hvori sprogene stå med hinanden, og den orden, hvori han i sit følgende liv rettest bör dyrke dem.

Der vil allerede have været lejlighed til i forbigående at göre opmærksom på de grammatikalske begreber. Nu fremstilles de i deres sammenhæng i et kort omrids: ordenes elementer, roden, orddannelse, böjning, afledning o. s. fr. Da der ikke mangler lærlingen på exempler, så vil dette afsnit, især ved det mundtlige foredrag, kunne udvikles med megen nöjagtighed.

Begge disse afsnit ere kun at betragte som indledning til sproglæren selv.

Udviklingen af sproglærens enkelte dele begynder med bogstavlære og læren om overgangslovene. Den vil ikke frembyde store vanskeligheder; man behøver kun kort og klart at fremstille det bekendte. Bogstaverne kender lærlingen allerede; han vil nu se dem i deres orden, se dem opstillede i de klasser, til hvilke de rettelig henføres. Udtalen har han allerede lært; den må, at jeg navnlig skal berøre det latinske sprog, også i dette (opfattet dels af sproget selv, dels af det Italienske) meddeles ham så nöjagtig som muligt, så at han undgår den falske udtale, hvortil slet retskrivning har forledet os. Han vil altså, når han ser d. *sol*, isl. *sól*, lat. *sól* (*solis*, ikke *sòl*, *sollis*),

strax erfare, at de udtales aldeles ens, og gr. ἥλιος, som står ved siden, bekræfter det. Alt uvæsentligt, f. ex. det græske accentuationssystem, vil ved denne fremstilling falde bort.

Efter bogstavlæren og overgangslovene går man over til ordet og fremstiller dets opløsning i rod og endelse ved i adskillige klare exempler at göre lærlingen opmærksom på, hvorledes man kan trænge ind til ordets første skikkelse og afsondre denne fra alt det, som må antages senere at være tilföjet.

Rodlærens egentlige hensigt er kun at trænge ind til roden, som ordets egentlige grundlag. Når man går over til böjningen, blive især endelserne genstand for betragtningen, og endelig den vexelvirkning, som finder sted imellem rod og endelse. Den naturlige fremgangsmåde synes her at være: at begynde med ord, i hvilke roden er mest nøgen, derfra at gå over til de ord, som have de ældste formationer, og derved efterhånden at bane sig vej til de mere afvigende. Roden er f. ex. nøgen i udråbsordene; de ældste formationer findes ved de første stedord, den ældste form af gerningsordene ere datiderne, hvoraf navneord udvikle sig. Det synes da at være rigtigst, förend man fuldstændig gennemgår de enkelte taledele, at give en udsigt over deres udvikling i almindelighed, hvilket da bliver en nöjere og bestemtere udførelse af rodlæren. Ligeledes vil det være gavnligt på samme måde at meddele en udsigt over endelserne, ved nemlig at opstille en del, hvis oprindelse kan oplyses, for at lærlingen kan få en ret klar forestilling om forholdet i det hele og derfra ved den fuldstændigere fremstilling slutte til det, som ikke kan udredes. Endelig fremstilles vexelvirkningen imellem rod

og endelse, eller den interessante lære om omlyden i sin almindelighed.

Efter denne forberedelse vil man da med held kunne gå over til det egentlige sprogsystem, fremstillelsen af ordklassernes böjning, der nødvendig må vinde i tydelighed derved, at flere sprog stilles ved siden af hinanden.

For at tydeliggöre fremgangsmåden herved, hensættes følgende brudstykker af nogle enkelte dele: De mest herskende overgangslove fremstilles med exempler, især konsonanternes som ordenes faste tömmer og som de, der bedst ere skikkede til at göre lærlingen opmærksom på sprogarternes forskellighed; f. ex.

isl. *h*, lat. *c*, gr. *κ*: *höf-uð*, *cap-ut*, *κεφ-αλη*, hvori tillige fremtræder forandringen af grundvokalen i roden *cap*, og forskelligheden af den til roden föjede endelse *-ut* (*-it*, *capit-is*), *-αλος*, *-αλη*, (*μεγ-αλος*, *μεγ-αλη*, isl. *mik-ill* for *mik-ilr*).

isl. *s*, lat. *s*, gr. ᶜ: *sik*, *se*, *ἑ*. o. s. v., alt i sin behørige orden.

Det er gavnligt ved disse overgangslove at meddele en stor del exempler og ved læsningen at göre opmærksom derpå, for at sprogenes lighed i de mange forskellige tilfælde kan træde ret levende frem for lærlingen; f. ex. isl. og lat. *höfuð*, *caput*; *hafr*, *caper*; *hundr*, *canis*; *hjarta*, *cor*; *horn*, *cornu*; *hurð*, *cardo*; *hjú*, *civis*; *húð*, *cutis*; *háls*, *collum*; *knè*, *genu*; *akr*, *ager*; *bera*, *fero*; *búa*, *fui*; *fè*, *pecu*; *tönn*, *dens* (*dent-is*, tand); *svefn*, *somnus*; *ljómi*, *lumen* (af *luc* for *lugmen*); *sól*, *sol*; *vár*, *ver*; *ós*, *os* (*oris*); *auga*, *oculus*; *ungr*, *juvenis*; *einn*, *unus* (*oenus*); *á*, *aqua*; *gás* (for *gans*), *anser*; o. s. v.

Derved vil lærlingen tillige blive opmærksom på, hvilke

ord i de nordiske sprog, der ere ret gamle, fordi overgangen i dem finder sted, hvilke der derimod ere senere indkomne og derfor heller ikke have modtaget den behørige overgang: som *penna*, pen; *pondus*, pund; *pignus*, penning (men *pecu*, *fè*); *pœna*, pine; *cuprum*, kobber; *caulus*, kål*); *cerasus*, kirse-bær; *corpus*, krop; *crux*, kors; *con-clave*, isl. *klefi*. o. s. v.

Foruden de egentlige overgangslove fra sprog til sprog fremstilles de sædvanlige bogstavforandringer, som findes i samme eller forskellige sprog; som *v*, *m* og *n* i isl. *vèr*, norsk *mèr*, lat. *nos* (i vort *mig*, *vi*), for at det overalt kan skönnes, hvad der er grundbogstav, og hvad der kun er en tilfældig forandring.

Ved exemplerne vil lærlingen desuden have lejlighed til at bemærke andre forandringer, der først senere udvikles i deres sammenhæng, men på hvilke det vil være godt strax at göre ham opmærksom, for at denne erfaring siden kan komme ham til gode. Finder han f. ex. blandt sine exempler *þeirra* (*deres*), *eorum*, så vil han erfare, at i vort *deres* er *s* et senere tillæg, taget af entallets ejeform, at den rette gamle danske form er *derœ*, svarende til isl. *þeirra* med overgangen *ei* til *é*; og sammenstiller han dette med *eorum*, så vil han erfare, at *þ* er det demonstrative mærke, der i lat. skulde være *s*, men dèr er bortfaldet, at lat. *eo* er en lignende tvelyd som isl. *ei*, at i endelserne svarer lat. *u* til isl. *a*, samt at *m* i *eorum* er en tilhængt

*) Efter Rask (det gl. nord. spr. opr. s. 280); hvis derimod isl. *kál* henføres til *helus* (*helus et helusa pro olus et olera dicebant antiqui.* Fest.), så begrundes måské derved ælden af denne væxt i Norden.

uvæsentlig nasallyd, så at *þ-eirra* og *eoru-m* med de behørige overgange svare aldeles til hinanden.

Enhver nöjere betragtning af overgangslovene bör egentlig medtage Mösogotisk og det höjtyske oldsprog; thi hvis jeg ikke fejler, så lader sig af dem oplyse, at Sanskrit, hvormed, ifølge Bopp, Zend og Littauisk i det væsentlige stemme overens, samt Græsk og Latin danne én stamme; fra dem afvige derimod Mösogotisk og Islandsk, med hvilke igen Angelsaxisk forener sig, så at disse tre danne en anden stamme; og fra begge disse stammer adskille sig igen de höjtydske sprogarter. Eller med andre ord: Sanskrit, Græsk og Latin, skönt mange andre elementer ere i dem indblandede, have én rod; Mösogotisk, Angelsaxisk og Islandsk have ligeledes én rod; så at Sanskrit vel er særdeles beslægtet med, men hverken det eller Græsk og Latin er stammen til Islandsk; ligeledes dele Islandsk og Höjtysk, hvor megen lighed de end have med hinanden, sig i to forskellige grene. F. ex. gr. og lat. *p*, mösog. isl. *f*, oldhöjt. *b (v)*: *pater*, *faðir*, *vatar*; gr. og lat. *f*, mösog. isl. *b*, oldhöjt. *p*: *frater*, *bróðir*, *pruotar*; gr. lat. *d*, mösog. isl. *t*, oldhöjt. *z*: *dens*, *tönn*, *zand*; *id*, *þat*, *daz*, o. s. v. Dette anmærkes, fordi det vistnok bör komme under overvejelse, om det var hensigtsmæssigt, allerede i skolen, just ikke at meddele nogen udførlig fremstilling af de tyske sprogarter, men dog at fremstille sproggranskningens almindelige resultater.

Ved rodlæren må lærlingen erholde en almindelig, men dog klar forestilling om, hvorledes ordene fra deres første oprindelige skikkelse gå ud igennem de forskellige ordklasser; f. ex. at i *bandt*, *bånd*, er roden egentlig *band*, der ved assimilation bliver isl. *batt* og ligger til

grund for ordets øvrige former; hvorledes rodformerne inddeles, og hvilken forvanskning de ofte lide, hvilket er aldeles nødvendigt til at oplyse böjningssystemet; f. ex. rod på konsonant *πους* for *ποδ-ς*, *pes* for *ped-s*, *fót-r*; *ὀδου-ς* for *ὀ-δοντ-ς*, *dens* for *dent-s* (dent-is), *tönn* (tand); hvorledes lukte og åbne former afvexle i de forskellige sprog, skönt ordet i grunden er det samme som isl. *hjarta*, lat. *cor* for *cord* (*cord-is*), o. s. fr.

Ved endelserne må göres opmærksom på de væsentlige dele af endelsen og dens omskiftning i de forskellige sprog; f. ex. *s* og *r* i *hortus*, *garðr*, o. s. v. Inf. på *-a* (*an*), *-ειν* *-i* o. s. v. Personsendelserne ved gerningsordene, og den måde, hvorpå de ere oprundne af stedordene, o. s. v. Fremdeles på det uvæsentlige i endelsen, t. ex. den uvæsentlige nasallyd *m* og *n*, der i næsten alle sprog föjes til endelser og giver dem et fremmed udseende, som *hversu*, *quorsu-m*; *iste*, men *ide-m*; *quicunque*, *den som*; *tíu*, *dece-m*; *lignu-m*, *dominu-m*, *patre-m*, *lignoru-m*, o. s. v. Derved vil atter ligheden af adskillige ord blive indlysende, som i *patrimoniu-m*; isl. *men* (*menj-ar*). Ved dette afsnit vil det uden tvivl blive nødvendigt at medtage nogle lånesætninger af den almindelige sproglæres resultater, uden hvilke endelsernes oprindelse ikke lader sig forklare, og den form, under hvilken de sædvanlig forekomme, ikke lader sig oplyse. Det kan f. ex. ikke göres indlysende, at gerningsordenes første persons tillæg er *m*, og at dette atter er grundlaget i det første personlige stedord, uden ved at gå tilbage til de ældste sprog (som Lappisk) og til de senere sprogs allerældste former.

Fremdeles måtte der meddeles en almindelig oversigt over den forvanskning, endelserne have lidt indenfor hvert

sprogs grændse; som gr. *αλλο* for *αλλοδ*, lat. *ali-ud*, *ist-ud*, isl. *þ-at*; *καρπος*, *corpus*, *corporis* for *corposis*, o. s. v. Eller hvert sprogs egenheder i denne henseende måtte fremstilles for sig, og at de ere sådanne, måtte da oplyses ved at stille de andre sprogs tilsvarende fuldstændige eller uforandrede former ved siden.

Dernæst følge de forandringer, som roden lider ved forbindelse med endelserne, og de forandringer, som endelserne lide ved samme forbindelser. F. ex. *rego*, *rec-si*, *rec-s* (rexi, rex), *reg-is*; *spargeo*, *sparsi*; *cedo*, *cessi*, o. s. v. De latinske perfecta på *-si* for (*sti*) *-ti*, svarende til de nordiske på *-ti*, *-di*: *dixi* for *dicti*, *sagði*; de latinske partic. på *-sus*, *-sum*, for *-tus*, *-tum*, isl. *-tr*, *-tt*, som *fixum* for *fictum*, o. s. v. Derved vil det vise sig, at det, der i ett sprog kun forekommer som en enkelt anomali, er i et andet en herskende forandring, som isl. *vita*, *veit*, *vissi*, for *vitzi*, *visti*, svarende til lat. på *-si* (*cedo*, *cessi*, *cedsi*).

Endelig fremstilles omlyden eller den vexelvirkning, der findes imellem rodens vokal og endelsens. Denne er vel kun fuldstændig udviklet i det islandske sprog, men det vil dog vise sig, at der i de andre findes analogier dertil, og at ligeledes her meget af det, der i dem kun viser sig som en enkelt anomali, er i det oldnordiske sprog trængt igennem som en almindelig regel; som isl. *nafn*, *nefni*, lat. *ago*, *egi*; *nomen*, *nominis*; o. s. v.

Men selv efter alt dette vil böjningssystemet endnu ikke knnne fremstilles i sit rette lys, hvis man ikke forinden medtager det væsentlige af orddannelsen. Thi det synes at være den naturlige fremgang, at man går ud fra de enkelte bogstaver og deres forandringer, dernæst over til de enkelte rødder og deres forandringer, og endelig til de enkelte ord og deres forandringer. Men disse

forandringer, som böjningssystemet angiver, forudsætter ordene selv. Man kan f. ex. ikke fremstille böjningen af *lumen*, *ljómi*, uden at bemærke, at *-men* og *-mi* her ere selvsamme endelse, der er föjet til roden; man kan ikke vise, at navneords og tillægsords böjning i det væsentlige er den samme, uden at bemærke, at disse ords oprindelse ligeledes er det. Det synes derfor passende at meddele en oversigt over de endelser, hvorved ordene formes, förend man går over til böjningen eller disse endelsers forandringer efter de forhold, hvori de komme; eller med andre ord at meddele en kort sammenlignende orddannelseslære.

Har man således banet sig vejen til den egentlige böjningslære, så vil der dog ved denne blive adskillige ting at undersøge og at afgöre, förend den i orden og sammenhæng kan fremstilles. Det må f. ex. ansés for afgjort, at den orden, man efter den gamle behandling af den latinske sproglære har antaget i navneordenes forholdsformer, må forkastes, at man ved at skille nom. fra akk., og ved at skyde vok. ind imellem dat. og abl. har skilt det ad, som hører sammen. Ved den almindelige sprogbetragtning er man kommen til overbevisning om, at vok. står aldeles udenfor sætningen, og enten er lig nom. eller kun har modtaget en ubetydelig forandring, fremkommen ved den hurtighed, tiltale medfører; samt at nom. og akk., som subjekts- og objektsforhold, danne en egen afdeling, som man kunde kalde handlingsforhold, dat., abl., lokativ, etc. en anden afdeling, som man kunde kalde rumsforhold, og at endelig gen. enten, som nogle ville, kan henføres til denne, eller udtrykker et særegent ejendomsforhold. Dette bekræftes også ved dannelsen af formerne. Den regel, at nom., akk. og vok. ere ens, gælder nemlig ikke blot om

intetkönsordene, men i hovedsagen også om han- og hunkönsordene, da forskellen kun ligger i, at man ved nom. har tilföjet en åndelyd eller hvislelyd *(h, s)*, ved akk. en nasallyd *(m, n)* og for resten ved små vokalmodifikationer søgt at adskille subjekts- og objektsforholdet; så at f. ex. *deu-s, deu-m*; *pater*, *patre-m*, *foemina*, *foemina-m*, i grunden ligge hinanden ganske nær, ligesom *lignum*, *lignu-m* (for *lignud*). Ved ingen af disse finder nemlig noget nyt ordtillæg sted. Grundforskellig herfra ere derimod de forholdsformer, i hvilke der til ordets rod er lagt et andet ord, et forholdsord, et adverbium, en postposition; f. ex. i dat. *i (mensa-i, die-i, loco-i, fructu-i; konung-i*, o. s. v.), der oprindelig har været et eget substantivbegreb, der fuldstændigere genfindes i finsk *ihi*, lat. *ibi (s-ibi)*, *ubi* (dèrhed, om man så kunde udtrykke det), men ved forbindelse med roden har modtaget forskellige skikkelser, som i *loco* for *loco-i*, og i plur. *-is* for *ibis (-abus, -obus)*. Om oprindelsen til gen. ere meningerne temmelig delte; det er dog sandsynligt, at begge dens former, ligesom nominativendelserne, ligge i ejendoms-pronomiet (så at gr. *-εος*, lat. *eius*, isl. *-ar* svare til hinanden, og at denne fuldstændige endelse senere er forkortet til *-ος, -is, -s)*; og at den derfor nærmest må henføres til samme række. I følge heraf ville forholdsformerne passende kunne ordnes således:

nom. akk. vok.	roden med pronominaltillæg.
gen.	roden med pronominaltillæg, som udtrykke ejendomsforhold.
dat. abl. etc.	roden med adverbialtillæg, som udtrykke forhold i rummet.

Hvad könnet angår, da opstår det vigtige spörgsmål: om det ene kan ansés for afhængigt af det andet? og om man derfor skal følge Rask, der overalt stiller intetkönnet foran? Om rigtigheden heraf tvivler jeg såre meget. Thi könnene ere, hvad enten man betragter deres betydning eller deres former, ikke udsprungne det ene af det andet, men fremkomne enstidige. Hankönnet betegnedes ved en kort vokallyd, der begrændsedes af en hvislelyd eller dirrelyd, hunkönnet ved en lang vokallyd, så at der ved kortheden udtryktes större hårdhed, ved længden större blødhed; og intetkönnet blev udtrykt ved en lignende kort vokallyd, men med en anden begrændsning af en *d*- eller *t*- lyd, hvorved hårdheden blev endnu mere fremtrædende end ved hankönnet. Derved komme hankön og intetkön ofte til at ligge hinanden nær, uden at man dog kan sige, at det ene er kommet af det andet; ligesom på den anden side, som bekendt, hankön og hunkön: kunne falde sammen. Fuldtændig vise könnene sig i det tredie personlige pronomen, der indeholder oprindelsen til de senere könsendelser i navneordene; for hankön: isl. *sá*, efter en sædvanlig lov forlænget for *sas*, gr. *ὁδ*, lat. *is* eller *us* for *sus* (der også findes); for hunkön: isl. *sú*, gr. *ἡ*, lat. *ea* (med oprindelig længde, senere formedelst tonen ved forbindelse med rodordet forkortet); for intetkön: isl. *þ-at*, gr. *τ-οδ* (efter en sædvanlig lov *το* med bortfaldet *δ*), lat. *id*, *ud*. Man finder disse endelser fuldstændig i lat. *illis* (senere *ille*) eller *olus*, *illa*, *illud*; *iste*, *ista*, *istud*; *quis*, *quæ*, *quid*, o. s. v. Mindre tydelig i navneordene, som *bon-us*, *bona*, *bonu-m*, og i isl. i hank. *-r* som *maðr*, i hunk. *-u*, som *hönd*, hvor det er bortfaldet *(höndu)*. Men det er dog klart, at ord som *maðrinn* fremkomme først ved tillæg

af könsdannelsen *r*, dernæst ved tillæg af det bestemmende pronom. *hinn*, uden at her kan være tale om nogen oprindelse fra intetkön.

Holder man da könnene behørig fra hinanden, så følger også deraf, at navneordenes böjningsmåder ikke opstilles således, at flere kön føres sammen i én, men således, at hvert kön med sine forandringer bliver betragtet for sig. Thi i grunden har hvert kön sin egen eller sine to böjningsmåder, og afvigelserne i disse fremkomme kun ved de forandringer, som rod og endelser, i det de indvirke på hinanden, komme til at lide. Ved at betragte hvert kön for sig, får man en fuldstændig oversigt over hele den udvikling, der hører sammen; ved at forene forskellige kön under ét, forbinder man derimod ofte det, som intet har tilfælles. Når f. ex. isl. *augu*, *nöfn* (for *nöfnu*) og *trè* (for *trjavu* eller *trjáu*) stilles sammen, så skönnes, at de i grunden alle endes på *-u*, ligesom de lat. *cornua*, *nomina* o. s. v. på *-a*, og at forskellen kun ligger i sprogenes overgangslove; stiller man derimod, som i Rasks sidste Vejledning, *skip* forrest i systemet, men *trè* bagerst, uagtet de f. ex. i Angels. følge samme böjningsmåde: *skipu*, *treovu*, så rives det i sig selv sammenhørende fra hinanden. Ved at betragte hvert kön for sig, vil man på samme måde undgå sådanne urimeligheder, som i Latinen at skille den 1ste og 5te dekl. fra hinanden, og mange andre misligheder, hvorpå især den latinske sproglære har overflødighed.

Ved navneordene måtte det endelig vel overvejes, hvilken formation, der skal stilles først, den åbne eller den lukte. Rask stiller de åbne former først, fordi de ere de simpleste, Grimm derimod de lukte, fordi de ere de ældste. Rask gik derved, som han flere steder har ytret, ud fra

det, som måtte være lærlingen lettest, altså fra det praktiske synspunkt, men dette falder sjælden sammen med det naturlige, det i sig selv rigtige. Det naturligste synes at være: at begynde fremstillingen af böjningen med de former, hvor roden fremtræder mest nögen, og derfra at gå over til dem, hvor den erholder stedse flere og flere tilsætninger og forandringer; altså i Latinen med navneordene af tredie dekl. og ved gerningsordene med dem af tredie konjug. Hvad derved da endnu er at göre, består især kun i at udfinde deres rette orden og sammenstilling. Jeg skal ikke opholde mig ved alt det, som taler for at gå ud overalt fra de lukte former, da det væsentlige er sagt af Grimm (Deutsche gramm. 1 og 4 d.)

Når man er bleven enig, om disse og flere lignende tvistepunkter, vil man være i stand til at opstille böjningsmåderne for navneord og tillægsord, der betragtes under ett, således, at overensstemmelserne og forskellighederne i de sprog, der sammenstilles, træde frem i deres fulde klarhed. Som ex. hensætter jeg nogle paradigmata af intetkönsord i Islandsk og Latin, således som de svare imod hinanden:

N. A. V.	*nom-en*	*cap-ut*	*mare*	*forte* (for *forted)*
G.	*nominis*	*capitis*	*maris*	etc.
D.	*nomini*	*capiti*	etc.	
Abl.	*nomine*	*capite*		
N. A. V.	*nomina*	*capita*		
G.	*nominu-m*	*capitu-m*		
D. Abl.	*nominibus*	*capitibus*		
N. A. V.	*lignu-m*	*bonum*	*cornu*	
G.	*ligni*	etc.	*cornu*	
D.	*ligno*		*cornu*	
Abl.	*ligno*		*cornu*	
N. A. V.	*ligna*		*cornua*	
G.	*ligno-r-u-m*		*cornuu-m*	
D. Abl.	*lignis*		*cornubus* (*-ibus*) o. s. v.	

N. A. V.	*naf-n*	*höf-uð*	*kvæði knè fè gott*
G.	*nafns*	*höfuðs*	*kvæðis knès fjár* etc.
D.	*nafni*	(*höfuði*) *höfði*	etc. etc. etc.
N. A. V.	*nöfn* (for *nöfnu*)	*höfuð* (for *höfuðu*)	
G.	*nafna*	(*höfuða*) *höfða*	
D.	*nöfnum*	(*höfuðum*) *höfðum*	
N. A. V.	*hjarta*	*hit góða*	
G.	*hjarta*	etc.	
D.	*hjarta*		
N. A. V.	*hjörtu*		
G.	*hjartna*		
D.	*hjörtum*		

Det vilde uden tvivl derhos, når böjningsmåderne ere opstillede, være hensigtsmæssigt at henstille en stor mængde exempler på, hvorledes ordene i de forskellige sprog gå over fra lukte til åbne eller omvendt; fra det ene kön til det andet, og derved fra den ene böjningsmåde til den anden: f. ex. lat. *vallum*, isl. *völlr*; lat. *fretum*, isl. *fjörðr*, o. s. v.

Tænker man sig på denne eller lignende måde böjningssystemet i de forskellige ordklasser fremstillet i de tre sprog, Islandsk, Latin og Græsk, da kan det næppe fejle, at lærlingen, når en sådan sproglære gennemgås med ham og bestandig under læsningen bliver ham mere og mere klar, vil erholde al den indsigt, der er forneden til at se ind i sprogenes bygning, og den sprogfærdighed, der behøves til at læse de bedste skrifter.

Endelig vil sætningslæren kunne modtage en lignende behandling. Man vil kunne samle under ett de regler, hvori alle tre sprog stemme overens, og oplyse dem ved exempler af alle tre sprog, så at man kun behøver én gang at sige og at udvikle det, som man nu fremstiller på tre forskellige steder. Men man vil derved tillige have overflødig lejlighed til at gå ind i hvert sprogs ejendomme-

ligheder og ved selve sammenstillingen at kende hvert af dem bedre. Man opstiller f. ex. regelen om akk. med inf., oplyser den med exempler af Isl., Lat. og Gr. og udvikler derpå de enkelte modifikationer, som denne regel kan modtage i hvert sprog for sig, og tydeliggör disse ved andre exempler. Man ser da, at dette lader sig sige på ett sprog så, men på det andet noget anderledes, og sprogenes særegenheder kunne aldrig vorde tydeligere, end når de således stilles ved siden af og mod hinanden.

6. Disse bemærkninger ere, som let skönnes, kun strøtanker. Det enkelte vil give sig, når man tænker på anvendelsen og iværksætter udførelsen deraf. Indtil da vil det være nok, kun at meddele så meget, som kan tydeliggöre idéen og vise muligheden af dens udførelse.

Jeg skal derfor endnu kun tilföje, at når sprogstudiet fortsættes ved höjskolen, så tænker jeg mig det drevet dèr omtrent på lignende måde. Man vil nemlig dèr, eller måské allerede i skolens höjere klasser, have sproglærer, der ligeledes på én gang omfatte de nyere sprog, der høre sammen: f. ex. en noget udførligere sammenlignende sproglære, der omfatter alle de romanske sprog med Latin som grundlag, en anden, der omfatter de nordlige sprog, Dansk, Norsk, Svensk, Tydsk og Engelsk, med Oldnordisk som grundlag. Man indvende ikke herimod, at lærlingen derved vil overlæsses; han lærer i grunden alle disse sprog, når han lærer ett af dem tilgavns; man bör give ham midlet dertil i hænde, hvorvidt han da vil gå i hvert enkelt, det må overlades ham selv. Man stiller ham hen i midten, hvor lyse udsigter åbne sig for ham til alle sider, man åbner hans blik for dem og lader ham vælge, hvilken han vil tage endnu nöjere i öjesyn.

Med sproglæren er imidlertid sprogdannelsen ingenlunde fuldført. Det er ligeså lærerigt, ja måské i flere henseender endnu mere dannende, at betragte ordenes betydning og den måde, hvorpå disse udvide og forgrene sig i de forskellige sprog. Dette er en mark, som, hvor mange ordbøger man end har, endnu er meget udyrket. Thi hvor søger man en systematisk fremstilling af ordbetydningen og dens udvikling? hvad man hidtil har henvendt sin opmærksomhed på, er betydningen af de enkelte ord i sproget og sprogets synonymik; men hvo har tænkt på at fremstille alt dette i ett system? hvilket dog må være muligt. Der må kunne udvikles, hvilken gang naturen i almindelighed har fulgt og følger ved udviklingen af ordenes betydning, og dette må kunne oplyses ved virkelige exempler. Hidtil har man i orddannelseslæren optaget enkelte dertil hørende sætninger; men disse må fuldstændiggöres, så at de komme til at udgöre en egen del af sprogvidenskaben, ordbetydningslæren. Når et omrids af denne er dannet, så vil man også til brug for skolen kunne udarbejde en særegen sammenlignende ordbog (for Oldnordisk, Latin og Græsk), hvor ordbetydningerne med deres specielle forgreninger stilles ved siden af hinanden. Betragter man blot præpositionerne, hvilken anledning ligger der ikke i dem til eftertanke, og hvilken klarhed vilde ikke vindes, når lighederne og forskellighederne i deres betydning og brug i flere sprog på én gang kunde overskues! Men det samme vil være tilfældet ved alle de andre ordklasser. En ordbog, som indeholdt alt det dertil hørende stof, som ikke blot var etymologisk, men fra etymologien udbredte sig igennem ordbetydningen, vilde ikke blot for lærlingen være en kostbar skat til selv-

dannelse, men også yde den ældre dannede mand stof til eftertanke. Den og først den vilde ret åbne ham indsigten i de forskellige sprogs egentlige ånd, deres rigdom, deres dannelighed, deres mere eller mindre tænksomme karaktér.

Skulde det imidlertid have lange udsigter med udarbejdelsen af en sammenlignende sproglære og en sammenlignende ordbog, således som jeg her foreslår til skolebrug, så er der dog én ting, hvortil jeg nødvendig må vende tilbage som til en fordring, hvortil tiden er moden, som den nødvendig må have for öje, og som den uafladelig må stræbe hen imod: at nemlig resultáterne af den sammenlignende sproggranskning optages i sprogundervisningen, og hvad der da for os Nordboer ligefrem må følge deraf, at Oldnordisk optages i sprogundervisningen i skolen. Man må agte den rommerske literatur så höjt man vil (jeg ringeagter ingenlunde den eller nogen anden), man må ringeagte den oldnordiske literatur så meget man vil: der må dog imellem denne overvurdering og denne uhjemlede ringeagt kunne finde en forsoning sted; det må dog stedse for enhver uhildet og ikke forud indtagen gransker forekomme som et skönt mål, at enhver dannet mand i landet kan og finder behag i at læse sin Cicero, og ved siden af den kan og finder behag i at læse sin Snorre Sturlesen. Skal der komme noget alvor ind i livet — ind i literaturen og derfra ind i livet —, så må nutiden, der går under i flygtige og lette varer, vende tilbage til og styrke sig ved den dybsindige oldtid. Det er smukt og godt, at man opretter bogsamlinger for menig mand; men derved er dog folket i grunden kun lidet hjulpet. Det er ovenfra lyset må komme, det er derfra det skal udstråle til alle. Men i den henseende stå vi langt tilbage. Thi vor hele stræben

og tragten består i almindelighed kun i at skaffe så meget tilveje, som behøves til en viss bestemt virksomhed, og når denne tager sin begyndelse, så griber den os med sine jernkløer, så fører den os således ind i sine mörke, snævre gange, og sætter os i fængsel i sit mörke hul, så at vi næsten ingen sans have mere for det höjeste i livet, den idelige, den aldrig tilsidesatte uddannelse af os selv og vore höjere ævner. Herremandens höjere sans går under i korn- og kartoffelavl, præsten sløves ved gentagelsen af de trivielleste sandheder, juristens spekulative ånd forgår i en dynge af akter, o. s. fr. Vi leve for at producere eller for at rede fra os, og når alt dette er gjort, ere vi slappe, hjærtet koldt og ånden sløv. Skal dette nogensinde vorde bedre, så må der bringes mere spekulation, mere poesi ind i livet; og grundlaget dertil må skolen give. Den må føre os således ind i oldtiden, at vi aldrig glemme den, aldrig sætte den til side, at dens værker følge os igennem hele vort liv. En sådan ny og bedre tid svæver for mig, i det jeg anbefaler en bedre behandling af vor sprogkundskab som denne dannelses grundlag: den tid, da man på hver herregård, i hver præstegård, i hver dannet mands hus finder et udvalg af den græske, rommerske og nordiske literaturs værker, og finder mænd, som læse og vurdere dem. Hverken på tid eller ævne dertil vil det mangle, når livets overdåd og trivialiteter sættes noget til side, når skolen og höjskolen meddele midlerne dertil og vække smagen derfor, ikke som en forbigående øvelse, men som en sund og styrkende næring, ingen tænkende sjæl kan være foruden.

Denne tids komme er ingenlunde noget tomt önske, nogen forfængelig dröm. Den gamle klassiske literatur er

bearbejdet i alle retninger; der mangler kun, at vi drage den mere ind i livet end hidtil. Den nordiske står vel endnu tilbage, men de fremskridt, den i de senere tiår har gjort, lader os også her håbe det bedste. Vel er en lang række af århundreder henrunden, i hvilken følelsen for Nordens ejendommelighed slumrede, men den er nu bleven vakt; og vi tör håbe, at modersmålet ved de dybt i Norden slumrende kræfter vil udvikle sig i en endnu herligere fylde. Vort gamle katholske universitet sov ind og vågnede først op ved reformationen; men som en rommersk stiftelse vedblev det at bære tidens tegn, og ved det kunde der i lang tid ikke være tale om dyrkelse af nordisk sprog, da det ikke engang var tilladt i skolen at bruge nordisk mæle (at tale Dansk ved bordet, i skolen, i kirken eller andensteds indbyrdes straffedes med slag af riset på de bare skuldre). Først hundrede år efter (omtr. 1630) havde man en anelse om, at Dansk kunde bruges ligeså godt, og i visse måder bedre, end Latin; man tillod, at lærlingernes gudstjeneste i koret måtte holdes i modersmålet, og man fandt det gavnligt at indstrø nogle forklaringer på Dansk i den latinske sproglære. Ikke desmindre forfattede man endnu 1668 den danske grammatik på Latin, og der måtte forløbe et århundrede til, förend undervisning i modersmålet blev indført i de lærde skoler (omtr. 1770). Med 1800 blev denne forandring gennemgribende; men man blev ligesom bange for den og gjorde atter et skridt tilbage. Man frygtede for den sværm af umodne produkter, der på én gang kom til syne, og glemte, at sligt er en naturlig følge af enhver sådan forandring. Enhver frihed, der gives, bliver altid og strax misbrugt; men deraf følger ej, at man af frygt for misbrugen stedse skal holde brugen

i lænker. Pendulen, i det den lades løs, svinger over, men den altfor stærke svingning vil efterhånden regulere sig selv; og af den store masse af idelig mislykkede forsøg udvikler sig tilsidst det gedigne og fuldkomne. Endelig banede modersmålet sig nogen indgang, selv ved universitetet: et dansk program ved höjskolen og en dansk disputats høre til vore dages særsyn. Dog lader det, som om man også her igen vil træde tilbage. Derefter at dömme, skulde man da tro, at der endnu må hengå hundrede år, förend de nordiske sprog i det hele og modersmålet i særdeleshed komme til at indtage den plads, der tilkommer dem. Men, for at vende tilbage til det, hvormed jeg begyndte, vor tid farer med al sin betænkelighed dog ikke længer med gamle postheste og holstenske vogne; inden man véd af det, sejler og kører den med damp. Ett dansk program, én dansk disputats ere under sådanne omstændigheder farlige ting. Det skulde man ret betænke, hvis man ikke har i sinde at gå videre. Når man først er kommen ud på en glat is og har sat fødderne i lave, så glider man afsted, enten man vil eller ikke. Lader os derfor ikke tabe modet, men lader os arbejde på, at, når tiden er moden, alle de redskaber kunne være på rede hånd, hvormed den skal virke.

Siden Rask kom i skolen og til nu, er endnu ikke forløbet et halvhundrede år, og hvor meget er der ikke virket i denne tid, hvor meget er der ikke i den forberedt! Kræfterne ere komne til selvbevidsthed. Det er af stor betydning, at der i vort århundredes begyndelse, strax efter hinanden, fremstode tvende mænd, der, hver på sin måde, i höjst forskellige retninger, vakte bevidstheden om Nordens ejendommelighed: Oehlenschläger og Rask. Hvad folket

255 ved dem har vundet, er utabeligt. Det kongelige nordiske oldskriftselskab, der opstod med et i sig selv indskrænket öjemed (at skaffe Islands indbyggere sagaerne at læse i gode udgaver), blev af selve tidens fornødenhed løftet i vejret til langt större formål. Kun ett er fornødent: i hvad det end ellers udretter, at holde det fast ved sin rette bestemmelse: udgivelsen af de islandske oldskrifter og hjælpemidler til ret at forstå sproget. Det er det, som tiden nu nærmest har at göre. Man tör da rolig overlade fremtiden at udvikle alt, hvad derpå må følge. Når sæden først spirer i frodig væxt, vil høsten ikke udeblive.

Anmærkninger.

De i anden del af nærværende udgave foretagne afvigelser fra grundtrykkene ere følgende:

Udsigt over togene til Irland:

s. 5, lin. 5 fra n. Hjörleif for Herleif
— 6, l. 6. *minnþak* for *mynnþak*
— 6, l. 8. *Minnþakseyrr* for *Mynnþakseyri*
— 6, l. 6—5 f. n. Ketil Gufa, Kalman, Vilbald, Askel Hnokan for Ketil Bufa, Karman, Vilbald, Askel Hnokkan
— 11, l. 7 f. n. og l. 3 f. n. Gunnløg for Gunnlaug
— 12, l. 6. *Brjánn* for *Brján*
— 19, l. 2. *Úlaztir* for *Ulaztír*
— 19, l. 8 f. n. ÚLAZTIR for ULAZTÍR
— 20, l. 3 f. n. JÖLDUHLAUP (eller ÖLDUHLAUP) for JOLLDUHLAUP

De Danskes toge til Venden:

— 32, l. 3. er fælles for for er tilfælles for
— 43, l. 4 f. n. om de kunde se ham for om de kunde se den
— 43, l. 3 f. n. at de ikke måtte se ham for at de ikke måtte se den

De to sidst anførte ændringer i texten støtte sig på forfatterens egen, oprindelig som efterskrift til afhandlingen tilföjede, anmærkning:

Til s. 193 [43] i denne fremstilling bemærkes, at Suhm, 7 d. s. 272, og efter ham flere have antaget, at der på det citerte sted af Saxe, s. 320, burde læses *illum* (præsten) isteden for *illam* (den af ham fremstillede honningkage), hvorved der først vilde komme mening ind i Saxes fortælling. Efter denne læsemåde spurgte da præsten de omstående, om de kunde se ham eller ej, fordi honningkagen nemlig da var så stor, at den dækkede hans legeme. Denne forklaring forekommer mig dog heller ikke ganske utvungen; thi da dette var en årlig tilbagevendende ceremoni, så forudsættes i præstens spörgsmål, hvis det stilles således, at frugtbarheden aldrig blev så stor, at kagens störrelse overgik hans Sammenligning med de indianske vildes lignende skik med kager, som efter ofringen fordeltes iblandt mængden og fortæredes, men især Saxes fortælling om bægeret, hvoraf han udgød den gamle drik, for at fylde det med ny, gör det ikke ganske usandsynligt, at meningen kan have været, at præsten ved sit önske om, at Arkonenserne næste år ikke måtte se kagen, kun vilde udtrykke, at året måtte blive så frugtbart, at den, han nu fremviste, trygt kunde fortæres, og en anden komme i dens sted. Men betragter man så atter tillægget: næsten så stor som et menneske, så må dette dog nødvendig være sagt med hensyn til præsten, og Suhms mening gives medhold.

s. 46, l. 2. sondrede for afsondrede
— 46, l. 8 f. n. Man tvivler om, at for Man tvivler om, om
— 51, l. 9. blev en særegen person for bleve en særegen person
— 63, l. 1. Goderackå for Godackrså
— 75, l. 8 f. n. »hünengrab« for hünegrav
— 80, l. 2. *til Tribúzis ok Atripíðen* for *til Tribuzis ok Atripiðen*
— 80, l. 14. *Atripíðen* for Atripiðen
— 80, l. 5 f. n. *Lubekinca* for Lubeckinka
— 81, l. 14. *Atripiðen . . . á Tripiðen* for *Atripiden . . . á Tripiden*

s. 82, l. 5. landstrækningen på hin side for landstrækningen hin side
— 83, l. 6 f. n. *Valogastum* for *Vologastum*
— 84, l. 16. *Dimin* for *Dimin*
— 85, l. 2. *Grozvin*, *Grotzvina* for *Grosvin*, *Grotzvina*, *Grotzwina*
— 87, l. 5. *Hythini* for *Hithini*
— 87, l. 8. Rugiæ prætentam, . . . (ut) hostilia for Rugia prætentam, ut hostilia
— 91, l. 7 f. n. *iumjo* for *jumjo*
— 93, l. 1 f. n. *Oddora flumen* for *Oddora amnis*
— 96, l. 9. Plazminni for Plazmynni
— 100, l. 7. Masned for Mosned
— 100, l. 17. Koster på Møn for Koster ved Møn
— 110, l. 1, f. n. Engellændere for Engellænder
— 111, anm. Bromton for Bromten
— 113, l. 8 f. n. hedningerne for hedningene
— 116, l. 3—4. De tre af Lutitiernes stammer for De tre Lutitiernes stammer
— 116, l. 10 f. n. sejrsfester for sejrsfeste
— 118, l. 3 f. n. landværnsmand for landeværnsmænd
— 130, l. 7 f. n. ikke blot gik ud på for ikke gik blot ud på
— 133, l. 7 f. n. stridigt for stridig
— 134, anm. l. 5. *vidan* for *wipan*
— 137, l. 13. for största delen for största del
— 147, l. 4 f. n. gik nu i land på øen for gik nu på land på øen
— 148, l. 1—2. da han dog måtte efterlade spor af lejren for når han lod sin lejr i stikken
— 155, l. 5. ved al ledingsfærd for ved alle ledingsfærd

s. 182, l. 4. komne ind ad for komne ind af
— 182, l. 12. ud af Diwenow for ud ad Diwenow

Om Sprogundervisning:

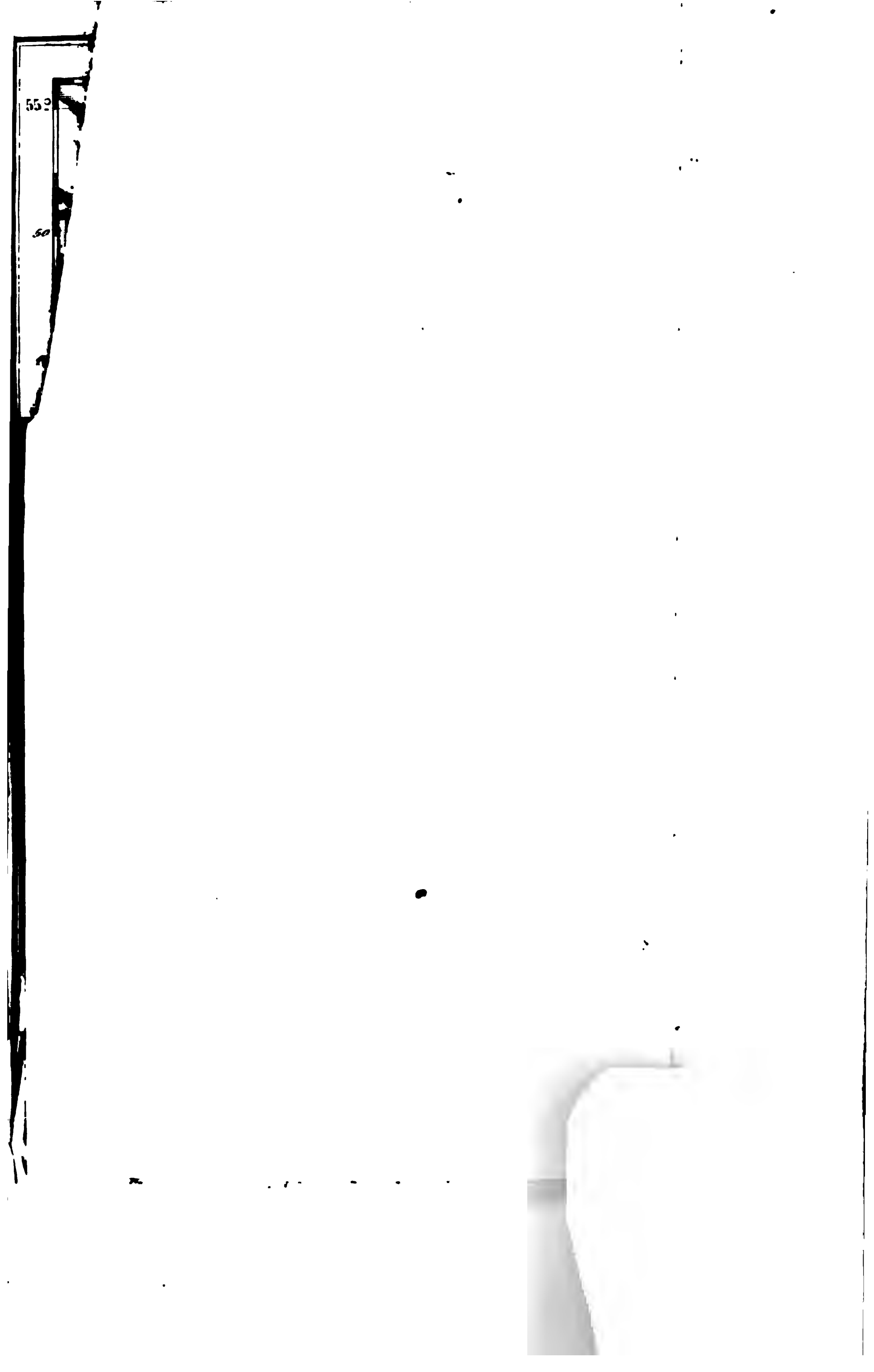
— 229, l. 16. men samles for og samles

Sprogkundskab i Norden:

— 242, l. 4. beträdande for beträdanda
— 243, l. 12. detta studium for dette studium
— 243, l. 16. imellertid for imedlertid
— 250, l. 6 f. n. rapse for raspe
— 272, l. 15. *annat tveggja* for *annat tviggja*
— 273, l. 18—19. for en snes år eller noget længere siden for for en snes år siden eller noget længere
— 276, l. 15 f. n. er for lille for er for små
— 280, l. 2. som ville granske for som vil granske
— 287, l. 14 f. n. } sprogæt for sprogstamme
— 302, l. 5. } sprogæt for sprogstamme
— 304, l. 8 f. n. *höfud* for *höfut*
— 308, l. 4. måtte da for må da
— 314, l. 1. *höfuð* for *höfut*
— 314, l. 2. *höfuðs* for *höfuts*
— 315, l. 2 f. n. man åbner for men åbner

ULAZTIR
ULSTER
Kaupmannaey
Iniskillen
Enniskillen
Ulfkelsfjördr
KUNNAKTIR
CONNAUGHT
Ree L.
Themar, Tamar v. Tara
Dyflin
Glendelaga
Glendaloch
Limerick
Vedrafjördr

55°
50

